BIJDRAGEN TOT DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË

UITGEGEVEN DOOR HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË

DEEL 95

's-GRAVENHAGE - MARTINUS NIJHOFF - 1937

INHOUD.

BIJDRAGE TOT DE KENNIS DER JAVAANSCHE WERKWOORDSVORMEN.

DOOR

C. C. BERG.

HOOFDSTUK I.

Het verschijnsel van dubbelzijdigheid en de vormen, waarin het zich in het Javaansch vertoont.

§ 1.

Welk verschijnsel hier met den naam „dubbelzijdigheid" wordt aangeduid.

Wat het verschijnsel is, dat ik in deze verhandeling met de termen „dubbelzijdig" en „dubbelzijdigheid" aanduid, moge duidelijk worden uit enkele voorbeelden, die aan het Nederlandsch ontleend worden.

Wanneer wij in onze moedertaal spreken van „een warm werkje", van „een gezond klimaat" of „gezond voedsel", van „een vroolijk spel" of van „een treurige geschiedenis", van „een dankbare taak", van „een gelukkige gedachte" of van „een bangen droom", bedoelen wij daarmee niet „een werkje van hooge temperatuur", doch „een werkje, dat dengene, die het verricht, warm doet worden", niet „een klimaat zonder constitutioneele stoornissen", doch „een klimaat, dat constitutioneele gebreken van A opheft of voorkomt", geen „voedsel, dat niet door ziekte aangetast is", doch „voedsel, dat voor A's gezondheid bevorderlijk is", geen „spel met een lach op het gelaat", doch „een spel, dat den deelnemer of toeschouwer tot vroolijkheid prikkelt", geen „geschiedenis, die tranen in de oogen heeft", doch „een geschiedenis, die hem treurig stemt, die haar verneemt", geen „taak, die de sympathieke deugd der erkentelijkheid voor bewezen weldaden beoefent", doch „een zoodanige taak, dat hij, die haar vervult, op de dankbaarheid van anderen zal kunnen rekenen", geen „gedachte, die de rust geniet van afwezigheid of bevrediging van verlangens", doch „een gedachte, welker verwezenlijking kan bijdragen tot veler geluk", geen „droom, die zich heeft laten intimideeren", doch „een droom, welke

dengene, die hem gedroomd heeft, bevreesd maakt voor hetgeen er gebeurd kan zijn of gebeuren zal". In al deze gevallen richt zich de begripsinhoud van het gebruikte adjectief niet op een substantief A, waar het primair bij past, doch op een substantief B, dat tot A in een of ander verband staat, dat door de beide substantieven in hun gegeven beteekenisverhouding vanzelf gesuggereerd wordt: A, niet genoemd, maar als het natuurlijke complement van het adjectief toch bekend, verricht het werk, leeft in het klimaat, nuttigt het voedsel, is deelnemer aan of toeschouwer bij het spel, luistert naar en laat zich beïnvloeden door de geschiedenis, bewondert de verrichte praestatie, juicht de verwezenlijking van het denkbeeld toe, wordt angstig ten gevolge van zijn droom.

Hetzelfde verschijnsel, doch in een ingewikkelder vorm, neemt men waar, wanneer men let op het gebruik van het woord „vies". Spreken wij van „een vies kind" of „een vies voorwerp", dan bedoelen wij daarmee „een kind, dat zich niet gewasschen heeft", „een kind, dat zich besmeurd heeft", of „een voorwerp, waar vuil aan kleeft". In „een vies werkje" kunnen wij hetzelfde hooren als in „een vuil zaakje", n.l. „een werkzaamheid, waar vuil, = zonde, aan kleeft", „een misdadige, afschuwwekkende onderneming", maar wij kunnen de uitdrukking ook verstaan in den zin van: „een werkje, dat hem, die het verricht, vies maakt", „een werkje, dat met zich medebrengt, dat hij, die het verricht, er bij met vuil besmeurd moet raken". Noemen wij dezen man A en het werk B, dan hebben wij ook hier het geval, dat de begripsinhoud van het adjectief „vies", die primair bij A behoort, zich secundair richt op B, dat tot A in een betrekking staat, welke uit vergelijking van den begripsinhoud van A met dien van B onmiddellijk is af te leiden.

Echter kunnen wij ook spreken van „ik ben vies van dit kind", of van „ik ben vies van dit werk", of, met het bekende spreekwoord, van „Vieze varkens worden niet vet", en dan heeft „vies zijn (van)" de waarde zoowel van „iets vies vinden" als van „vreezen vies te worden door het hebben van contact met iets". Bij dit spraakgebruik heeft de begripsinhoud van „vies" primair betrekking op „kind" en op „het voedsel van het varken", terwijl het secundair betrekking heeft op een B, die ook hier tot A in een betrekking staat, welke door de gebruikte woorden zelf gesuggereerd wordt, maar van wien men in dit geval niet zeggen kan, dat zijn begripsinhoud met dien van „vies" eigenlijk niet harmoniëert, aangezien immers ook B „vies" in primairen zin kan zijn; het verschil tusschen A en B zien wij zich in

dit voorbeeld hierin openbaren, dat A de reëele en B slechts de potentiëele drager is van de eigenschap, die het adjectief aanduidt.

Het uitzonderlijke ligt intusschen hier nog slechts in de toevallige bijzondere betrekking tusschen A en B, niet hierin, dat de figuur „vieze varkens" essentiëel verschillend zou zijn van de figuur „een warm werkje". Maar wanneer wij „B is vies van dit werk" nader bezien, blijkt, dat hier als A optreedt hetzelfde werk, dat wij in de voorvorige alinea als B zagen optreden in „een vies werkje". Er worden thans dus drie grootheden bij den begripsinhoud van „vies" betrokken: A, aan wien reëel de eigenschap van vies te zijn toegekend zal worden, zoodra hij het werk heeft verricht; B, waarop de eigenschap van vies te zijn wordt overgedragen krachtens de betrekking x, die in de voorvorige alinea besproken is geworden; C, de kieskeurige, degene, die het werk vies vindt, die bang is vies te worden, dus degene, op wien de eigenschap van vies te zijn wordt overgedragen krachtens de betrekking y, die in de vorige alinea nader aangeduid is geworden; daarbij is C potentiëel identiek met A, doch niet in werkelijkheid.

Men kan derhalve opmerken, dat één en hetzelfde woord naar verschillende kanten te gelijk „dubbelzijdig" kan zijn, of men kan zeggen, dat de term „dubbelzijdigheid" met betrekking tot het woord „vies" niet toereikend is, omdat er, zoodra wij den potentiëelen drager van de eigenschap „vies zijn" van den reëelen drager der eigenschap onderscheiden, bij den begripsinhoud van „vies" drie grootheden betrokken zijn. Wij zullen ons evenwel in schakeeringen van het begrip „dubbelzijdigheid" niet gaan verdiepen. De bedoeling, waarmee het voorbeeld gegeven wordt, is deze, dat uit de ontleding van „vies" moge blijken, dat men met de eerstgegeven simpele formuleering van het begrip „dubbelzijdigheid" niet steeds zal uitkomen. Voor ons doel hebben wij intusschen aan de simpele voorbeelden meestal genoeg.

Het verschijnsel van dubbelzijdigheid is echter niet tot adjectieven beperkt. Als wij zeggen: „de deur draait", zegt „draait" iets van de deur, maar wanneer wij den zin uitspreken: „hij draait de deur", heeft „draait" betrekking op een subject, waarvoor „deur" object van zijn bemoeienis is. „Die koffer sluit moeilijk" is naar den zin gelijkwaardig met „X kan dien koffer slechts met moeite sluiten", doch in het eene geval wordt het woord „sluiten" alweer gezegd van het voorwerp, in het andere geval van den persoon, die tot het voorwerp in de relatie treedt, welke door het werkwoord wordt aangegeven. „P fotografeert goed" kan men zoowel verstaan als: „P verstaat de kunst

van fotografeeren goed", als in den zin van: „P is een geschikt object voor een fotograaf, die er zijn krachten op wil beproeven". „P is van dien aard, van die gestalte, dat men van hem gemakkelijk een mooie foto maken kan"; in het eene geval wordt de daad van fotografeeren aan P toegeschreven, in het andere geval aan een niet nader aangeduiden Q. Zoo staat „hij leest prettig" in den zin van „hij heeft een prettige manier van voordragen" naast „dit boek leest prettig", = „dit boek laat zich prettig lezen", in den zin van „het is in zulk een lettertype gedrukt, het bevat zulk een spannend verhaal, dat het voor ieder een genot is om het te lezen". „Die stoel zit prettig", „die Gazelle fietst licht", zal algemeen verstaan worden als: „die stoel is zóó gemaakt, dat men er prettig op zit", „die Gazelle is van zulk een constructie, dat degene, die er op rijdt, er nauwelijks moe van wordt". En wanneer men „zij ziet een huis" vergelijkt met „zij ziet bleek", blijkt, dat in het eerste geval de dame in kwestie inderdaad de „daad" van zien stelt, doch dat in het andere geval de waarde van de uitdrukking ongeveer gelijk is aan die van „men kan zien, dat zij bleek is", „zij is zichtbaar als, zij vertoont zich als een bleeke dame".

Door in het eene geval van „transitieve werkwoorden" en in het andere geval van „intransitieve werkwoorden" te spreken voorziet men de twee woorden „draaien", „sluiten", „fotografeeren", „lezen", „zitten", „fietsen", „zien" enz. slechts van een etiket, doch bepaalt men de onderlinge verhouding nog niet; trouwens, wij staan voor het feit, dat „zitten" en „fietsen" nooit een object bij zich hebben, en dat zij dus in de *beide* hierboven genoemde zinnen intransitief gebruikt worden. Voor de verklaring van het verschijnsel van de dubbelzijdigheid der hierboven genoemde werkwoorden is van belang, dat in het Duitsch het begrip van passieve possibiliteit herhaaldelijk uitgedrukt wordt door reflexieve werkwoorden, zooals het geval is in de uitdrukking „es versteht *sich*" = „es ist verständlich" of „es kann verstanden werden", terwijl men in plaats van „es versteht sich" even goed kan zeggen „es lässt sich leicht verstehen", als men in het Nederlandsch in plaats van „het boek leest prettig" kan zeggen „het boek laat zich prettig lezen"; m.a.w. zoodra men de causatieve constructie met „lassen" resp. met „laten" vervangt door de niet-causatieve constructie, treedt er in het Duitsch een reflexief werkwoord op en in het Nederlandsch een intransitief werkwoord, dat zich dan natuurlijk van het reflexieve onderscheidt door de afwezigheid van het reflexieve pronomen. Het ontbreken van het reflexieve pronomen

nu is een verschijnsel, dat in het Nederlandsch een enkelen keer meer optreedt, zooals blijkt uit vergelijking van de zinnetjes „Hij houdt zich goed", b.v. van een zieke, die pas hersteld is, maar die nog vatbaar is voor een instorting, en „Het houdt goed", b.v. van een gebroken bord, dat weer aaneengelijmd is en dat opnieuw in stukken zou kunnen vallen. Vooral echter is dit verschijnsel bekend uit het Engelsch, waar geheele reeksen van woorden, die als causatieven aangevoeld kunnen worden, eveneens zonder het reflexieve pronomen geconstrueerd worden, dat zij naar het Nederlandsche taalgevoel zouden moeten hebben, als to dress, „*zich* kleeden", to show, „*zich* (ver)-toonen", to keep, „*zich* houden", „*zich* handhaven", „blijven" [1]). Het ligt dus voor de hand te veronderstellen, dat de woorden van de vorige alinea oorspronkelijk reflexieve werkwoorden waren, die hun reflexieve pronomen verloren hebben, en dat zoowel het karakter van passieve-possibiliteits-aanduider, dat zij veelal hebben, wanneer zij op de aangegeven bijzondere wijze gebruikt worden, met de oorspronkelijke reflexiviteit samenhangt [2]), als hun innige samenhang met reflexieve causatieve werkwoorden [3]).

[1]) Vgl. H. Poutsma, „A Grammar of Late Modern English", II, Groningen 1916, p. 843 sqq.; men lette op het voorbeeld s.v. to enrol(l) op p. 843, waarin *enrolled himself = caused himself to be enrolled* eenigermate een parallel oplevert met *versteht sich* en *lässt sich verstehen*.

[2]) Ieder object toch is normaliter vatbaar voor het ondergaan van de handeling, die in het werkwoord, waarbij het optreedt, uitgedrukt wordt. Het object van een reflexief werkwoord nu duidt denzelfden persoon of dezelfde zaak aan, die door het subject genoemd wordt. Derhalve moet normaliter ook het subject van een reflexief werkwoord vatbaar zijn voor het ondergaan van de handeling, die in het werkwoord uitgedrukt wordt. Dat dit niet alleen in theorie zoo is, doch zich ook aan het taalbewustzijn heeft opgedrongen, blijkt uit de innige betrekkingen, die er in verschillende talen bestaan tusschen het reflexieve werkwoord en het passief.

[3]) In het reflexieve causatieve werkwoord wordt [de vatbaarheid voor] het ondergaan van de handeling, die het werkwoord te kennen geeft, voorgesteld als veroorzaakt door de eigenschappen, c.q. door den wil, van het subject, die zich aan een buitenstaander openbaren, resp. openbaart. Zoolang die buitenstaander niet op den voorgrond treedt, kan het verschil tusschen de beide uitdrukkingsvormen gering blijven, zooals dat het geval is met *es versteht sich* en *es lässt sich verstehen*. De combinatie van hetgeen in noot 2 gezegd wordt met hetgeen noot 3 oplevert, verduidelijkt een beteekenisverhouding, zooals wij die tusschen de woorden „zichtbaar" en „zich vertoonen" aantreffen.

Wanneer een causativum door een werkwoord voor „veroorzaken" met een infinitivus uitgedrukt wordt, bevat het reflexieve pronomen uiteraard de kiem voor de ontwikkeling van een dubbelzijdig spraakgebruik, omdat het zoowel subject als object van het werkwoord in den infinitivus kan zijn; in „A doet (laat) zich gelden" immers ligt „A geldt" opgesloten, doch „A doet zich kennen" sluit een „X kent A" in. Is „het boek laat zich prettig lezen" tot „het leest prettig" gaan staan zooals „hij laat zich gelden" tot „hij geldt"?

Het spreekt vanzelf, dat, indien de vorige alinea te aanvaarden is, de dubbelzijdigheid van werkwoorden als „lezen", „fotografeeren", „fietsen" en „zitten", van een andere orde is te achten dan de dubbelzijdigheid van de adjectieven „warm", „gezond", „vroolijk", „treurig" en „vies". In het laatste geval schijnt de dubbelzijdigheid een natuurlijke eigenaardigheid van de adjectieven in kwestie, terwijl voor de werkwoorden geldt, dat hun dubbelzijdigheid het resultaat is van een ontwikkeling in het verbaal systeem, die ook had kunnen uitblijven, resp. ook anders had kunnen loopen. Wij zouden derhalve kunnen spreken van dubbelzijdigheid van zuiver semasiologischen aard, wanneer wij die der adjectieven bedoelen, en van dubbelzijdigheid, die synchronisch semasiologisch moge zijn, maar diachronisch van grammaticalen aard blijkt, wanneer wij de hierboven behandelde eigenaardigheid van sommige werkwoorden op het oog hebben [1]).

Wij hebben deze Nederlandsche voorbeelden besproken, uiteraard niet om een eigen meening te uiten over de herkomst van Nederlandsche dubbelzijdige woorden, maar in de eerste plaats om den lezer een denkbeeld te geven van de kwestie, waarom het in deze verhandeling zal gaan, en in de tweede plaats ook om er op te wijzen, dat het onderzoek, dat ik in dit opstel instel, een zeker belang heeft voor de algemeene taalwetenschap, omdat de hierin opgemerkte eigenaardigheden ook in andere talen blijken voor te komen [2]). In het Javaansch treft men vele gevallen van dubbelzijdigheid aan, en ook hier doet zich de vraag voor, of deze dubbelzijdigheid van zuiver semasiologischen aard is, dan wel of zij samenhangt met eigenaardigheden van het Javaansche werkwoordelijke stelsel en als resultaat beschouwd mag worden van een daarin opgetreden ontwikkeling. Kiliaan heeft zich uitgesproken voor de opvatting, dat wij steeds met een verschijnsel van semasiologischen aard te maken hebben, al heeft hij ook de kwestie, die ons zal bezighouden, niet scherp gesteld. Daarentegen ben ik van meening, dat, hoezeer de dubbelzijdigheid van Javaansche woorden synchronisch gezien ook een verschijnsel van semasiologischen aard is, de oorzaak van de dubbelzijdigheid van

---

1) Van de participia krijgt men daarentegen den indruk, dat de dubbelzijdigheid, die daarbij wel optreedt, een oude eigenaardigheid is; men denke aan ons „gevat" = „snel vattende", „dronken" = „gedronken hebbende", „gerust" = „rustende"; aan het Duitsche „gewandt" = „zich gemakkelijk wendende", aan het Latijnsche peritus, „zich door iets heen begeven hebbende", „ervaren", aan het Sanskrt pīta, „gedronken hebbende" naast „gedronken zijnde".

2) Bij navraag bleek mij, dat o.a. in de Slavische en in de Semitische talen soortgelijke eigenaardigheden zich voordoen.

sommige woorden in eigenaardigheden van de ontwikkeling der Javaansche werkwoordsvormen te zoeken is, m.a.w. diachronisch gezien van grammaticalen aard is. Ik zou dus, op dezelfde wijze als wij dat hierboven ten aanzien van Nederlandsche woorden gedaan hebben, ook voor het Javaansch een onderscheid willen maken tusschen woorden, die van nature dubbelzijdig zijn, en woorden, die ten gevolge van bepaalde omstandigheden, welke ook anders hadden kunnen zijn, dus min of meer toevallig, dubbelzijdig zijn geworden.

Om het bewijs voor de juistheid van deze opvatting te kunnen leveren is het noodig eerst eenige grammaticale kwesties te onderzoeken, die op zich met de kwestie der dubbelzijdigheid niets te maken hebben. Met deze nevenkwesties — die belangstelling intusschen ten volle verdienen — zullen wij ons bezighouden in de hoofdstukken II, III en IV. De beoogde conclusie vindt men in hoofdstuk V [1]). In dit eerste hoofdstuk zullen wij ons er toe bepalen na te gaan, in welke vormen het verschijnsel der dubbelzijdigheid in het Javaansch optreedt; achtereenvolgens zullen wij daartoe bespreken de dubbelzijdigheid van een aantal Javaansche adjectieven, de dubbelzijdigheid van vele Javaansche hulppraedicaatswoorden, en de dubbelzijdigheid van eenige Javaansche woorden, die naar hun vorm kennelijk tot het zgn. derde passief behooren, doch welker beteekenis zich bij eerste kennismaking tegen indeeling bij de passieve praedicaatswoorden schijnt te verzetten.

§ 2.

Dubbelzijdigheid als zuiver semasiologische eigenaardigheid van Javaansche grondwoorden.

Wanneer wij de verschillende Javaansche woorden, die het verschijnsel van dubbelzijdigheid vertoonen, de revue laten passeeren, merken wij op, dat zij voor het grootste deel in hun beteekenis tegelijkertijd een element van plaatsaanduiding en van richtingaanduiding bevatten. Het verschijnsel van dubbelzijdigheid bestaat dan daarin, dat, wanneer er twee punten zijn, A en B, die tot elkaar in eenigerlei relatie staan, de betrekking van A tot B wordt aangeduid met hetzelfde woord, hetwelk de betrekking van B tot A aanduidt, terwijl niettemin slechts één van de beide grootheden het object aanduidt,

[1]) Door gebrek aan ruimte gedwongen, moeten wij tot onze spijt de vraag, in hoeverre aan eenige verwante Indonesische talen argumenten ter ondersteuning van de te berde gebrachte theorieën ontleend zullen kunnen worden, voor het oogenblik laten rusten.

waarop zich de activiteit van de andere richt. Zoo kan b.v. „zien" met hetzelfde woord worden aangeduid, waarmee ook het begrip „zichtbaar" wordt uitgedrukt, „treffen" met hetzelfde woord, dat ook „getroffen" beteekent. Is A een persoon en B een huis, dan verloopt de actie, die het praedicaatswoord „zien" te kennen geeft, steeds van A naar B; desondanks duidt één en hetzelfde woord het „zien" en het „zichtbaar zijn" aan. Insgelijks laat het spraakgebruik één woord zoowel op de actie van den aanvaller, die zijn tegenstander treft, slaan, als op den toestand, waarin het slachtoffer door de actie van den aanvaller komt te verkeeren, of op het aspect, waarin het zich aan den succesvollen aanvaller gaat vertoonen. Dit samenvallen van actie- en reactieaanduiding in één woord is opvallend genoeg. In de meeste talen toch worden er onder zulke omstandigheden twee woorden gebruikt, hetzij twee verschillende afleidingen van één grondwoord, hetzij twee geheel verschillende woorden [1]), en wel het eene ter aanduiding van de verhouding van A tot B, het andere ter aanduiding van de relatie, die er van B tot A bestaat of ontstaat, en onderscheidt men dus, om de voorbeelden te handhaven, in woord of woordvorm scherp van elkaar de begrippen „zien" en „zichtbaar", „treffen" en „getroffen", omdat men de twee termen blijkbaar niet primair als correlaat gevoelt, doch primair als aan elkander tegengesteld.

Waarom in het Javaansch de begripmatige onderscheiding van richting en doel of actief en passief in vele gevallen geen of geen volkomen uitdrukking heeft gevonden in een onderscheiding van woorden of van woordvormen — althans niet in een bepaalde periode van zijn geschiedenis; secundair toch zien wij vaak het spraakgebruik voorkeur vertoonen —, is een vraag, die ons op het gebied van de algemeene taalgeschiedenis, van de psychologie en van nog andere vakken van wetenschap zou brengen [2]). Het aan deskundigen overlatende haar te beantwoorden of naar een antwoord er op te zoeken, zullen wij ons er hier toe bepalen een aantal Javaansche woorden te vermelden, die de eigenaardigheid van dubbelzijdigheid vertoonen, en dat wel in deze volgorde, dat allereerst de woorden vermeld of besproken worden, welker begripsinhoud de elementen van richting- eñ

[1]) B.v. „zien" naast „zichtbaar", „treffen" naast „getroffen", voorbeelden van het eene type; „afwezig" naast „verlaten" of „eenzaam" (vgl. p. 12), „vrees" naast „gevaar" (vgl. p. 20), voorbeelden van het andere type.

[2]) Met een beroep op het feit, dat het substantief *dunung* zoowel „plaats" als „richting" beteekent, en *don* zoowel „oorzaak" (= „plaats van herkomst") als „doel" (= „plaats van bestemming", „hetgeen, waarheen zich iets richt"), lost men de moeilijkheid niet op, doch breidt men slechts het materiaal uit.

plaatsaanduiding zonder meer bevat, en vervolgens de woorden, waarin deze elementen op den achtergrond zijn geraakt en nog slechts bij interpretatie en bij ontleding van den begripsinhoud naar voren kunnen worden gebracht.

Wĕnang. De grondbeteekenis is, wanneer zij op A betrokken wordt, „B in zijn bereik hebben liggen", en wanneer zij op B betrekking heeft, „in het bereik van A liggen". De eerste beteekenis is verreweg het belangrijkst; men kan er toe herleiden de beteekenissen „macht hebben", „recht hebben", „bevoegdheid hebben", die het grondwoord in het huidige Javaansch zoowel als in dat van vroeger tijden heeft, de beteekenis „winnen", die aan den -um--vorm *mĕnang* toekomt, en de beteekenis „nog aantreffen", „nog meemaken", „nog beleven", die aan — het ondanks den bijzonderen krama-vorm *mĕningi* toch van *wĕnang* af te leiden — *mĕnangi* gehecht wordt. De tweede beteekenis blijkt voor de huidige taal alleen uit de gelijkstelling van *wĕnang* aan *kĕna*, „mogelijk zijn", „kunnen", „geoorloofd zijn", die JNHW 2, 6a aan het poëtische spraakgebruik toekent. Voor het oudere Javaansch geeft KBW het voorbeeld: *inuhutan tan wĕnang*, „A trachtte B tegen te houden, doch B liet zich niet weerhouden", waarin B krachtens den regel van behoud van het subject subject is van *wĕnang*, en *wĕnang* dus beteekent: „zich in de macht van A bevinden", „object zijn van A's streven naar machtsuitoefening" [1]). Verder blijkt de tweede beteekenis zich te hebben gehandhaafd in de uitdrukking *patiq-wĕnang*, „onderhoorigen", „lijfeigenen", „vee", „huisdieren", waarin *patiq* „dienaar" beteekent [2]), en *wĕnang* slechts in zooverre van de beteekenis „in iemands bereik (= macht) zich bevinden" afwijkt als het substantivische gebruik van het woord dat met zich medebrengt. Ook zonder *patiq* komt dit *wĕnang* voor, doch dan met reduplicatie, dus in den vorm *wĕwĕnang*, en heeft dan bepaald den zin

---

1) KBW 3, 463b. De aldaar opgegeven glossen *kagraha* („gegrepen") en *kapanggih* („aangetroffen") zijn wel ongeveer juist, al kan men ze moeilijk nauwkeurig noemen; de vindplaats W [= Arjunawiwāha] 19, 5 is echter onjuist opgegeven.

2) KBW 4, 185a geeft *patiq-wĕnang* s.v. *paṭiq*, dat van der Tuuk van *patiq*, waaraan hij o.a. de beteekenis „onderhoorige" toekent, onderscheidt. De waarde van deze scheiding en onderscheiding lijkt mij echter twijfelachtig, omdat in Oud-Javaansche geschriften t en ṭ vaak met elkander verwisseld worden. Van der Tuuk merkt trouwens zelf op, dat in een handschrift, dat de dentalen en lingualen wel van elkander pleegt te onderscheiden, een woord *patiq-iwĕn*, met een t, voorkomt, dat met *patiq-wĕnang* synoniem is.

van „dier" [1]); vgl. Jonker's opmerkingen in „Een Oud-Javaansch Wetboek" enz., p. 185.

Ibĕk. Ofschoon men het Maleische woord voor „vol" wel als „het" voorbeeld van dubbelzijdig woordgebruik hoort noemen, wordt voor het huidige Javaansche *kĕbaq* slechts de beteekenis „vol" opgegeven, niet die van „vullende". Dat laatstgenoemde beteekenis ook in het Javaansch echter niet geheel ontbreekt, blijkt uit de combinatie *hibĕk jĕjĕl*, die men in KBW 1, 451b vindt, en waarin *jĕjĕl* „dicht opeengehoopt" beteekent, zoodat *hibĕk* er met „geheel vullende" in vertaald moet worden. Voorts beteekent *hibĕkan* „geheel vullende" in den versregel BY 9, 4, d, die hierbeneden nog ter sprake komt bij de behandeling van het woord *limpad*.

Kĕna. De grondbeteekenis is „treffen" of „getroffen worden". In tegenstelling tot hetgeen wij bij het woord *wĕnang* waarnamen, is hier de beteekenis „getroffen worden", via „in (iemands) bereik liggen" uitgebreid tot „kunnen", „mogelijk zijn", „geoorloofd zijn", „juist zijn", op den voorgrond gekomen. De beteekenis „treffen", „raken", wordt door JNHW 1, 390b slechts in het voorbijgaan vermeld, tusschen voorbeelden van het andere gebruik in. Uit het Oud-Javaansch zijn voorshands zelfs in het geheel geen voorbeelden van het gebruik van *kĕna* in den zin van „treffen" te geven, daar het „mis", waarmee van der Tuuk het *tan kĕna* van BK 103, 3 [lees: 104, 3, d] weergeeft, op een misverstand berusten moet [2]), en de plaats R 5, 38, c, voor welks *kĕna* OJNW 127b op Kern's gezag „slagen" opgeeft, een variant dus van „treffen", even goed, of zelfs beter, zóó geïnterpreteerd kan worden, dat *kĕna* = „mogelijk zijn", „in aanmerking komen om", is [3]). Niettemin staat de beteekenis „treffen" voor *kĕna* volkomen vast, omdat wij slechts van deze beteekenis uit kunnen komen

---

[1]) Met deze beperking van de beteekenis van *wĕnang* hangt wel samen, dat er naast *patiq-wĕnang* en *patiq-iwèn* een vorm *pitiq-iwèn* in zwang is gekomen (JNHW 2, 270b), en dat de beteekenis van de uitdrukking nog meer versmald is geworden tot die van „pluimvee". Vgl. ook JNHW 1, 103b, waar de verklaring van *iwèn* als afleiding van *suwiwèn* niet te handhaven is; *iwèn* is een nevenvorm van of een ontwikkelingsproduct uit *iwyan*, dat op zijn beurt naast *iwwan*, „object van zorg", „object van bemoeienis", van een grondwoord *iwĕ*, staat; cf. KBW 1, 236a.

[2]) KBW 2, 15a, waar men leest: „tan kĕna, *mis* v. e. wapen". BK 104, 3, d heeft echter: *dinuk nṛpati tan kĕnāmalĕs [s]irâmrang olih i gulu*, „de koning werd gestoken, doch niet getroffen; op zijn beurt sloeg hij toe en trof (zijn tegenstander) in den hals". *Kĕna* slaat krachtens den regel van behoud van het subject hier zonder eenigen twijfel op *nṛpati* en beteekent dus „getroffen worden".

[3]) De tekst heeft (zie volgende pagina):

tot *kumĕné* en *angĕné*, het huidige Javaansche *ngĕnani*, „treffen", „raken", en tot *pakĕna* of *pikĕna*, „doeltreffendheid", „bruikbaarheid", „nut".

Agyā. De beteekenis „haastig", „haast hebben", „zich haasten", komt aan dit Oud-Javaansche woord, dat met het huidige *agé* overeenkomt en met *gégé* samenhangt, toe in bijna alle gevallen, die KBW en OJNW opgeven. De beteekenis „zeer verlangen", die KBW — en in aansluiting daaraan ook OJNW — opgeeft voor BK 98, 24 [lees: 99, 24, d], blijkt bij onderzoek niet essentiëel te verschillen van „zich haasten", omdat men het daar voorkomende *lumampah .... aglis tĕkapnirâgyā mulaté sang Arjuna* wel is waar zeer zeker vertalen kan met „zij liepen snel, doordat zij verlangend waren om Arjuna te aanschouwen", doch de vertaling „zij liepen snel, want zij haastten zich om Arjuna te (kunnen) zien" er zich even goed laat verdedigen. Hetzelfde geldt voor de door KBW opgegeven plaats BK 3, 3, c, waar *agyéking hulun indung oliha yaçānĕmuha kawijayankwa ring raṇa* met „ik hoop zeer, moedertje, roem en onoverwinnelijkheid te verwerven op het slagveld" vertaald kan worden, maar ook met „ik haast mij" enz., en voor nog andere opgegeven plaatsen. In al deze gevallen is er sprake van spoed, dien het subject van *agyā* betracht, of van een in het subject aanwezig verlangen, dat aan dien spoed ten grondslag ligt.

Anders is het echter gesteld met het *agyā* van BY 1, 10, b. Het *puñcak-puñcak i gopuranya .... kady agyā ri tĕkā Janārdana* van 1, 10 beteekent: „de punten van de gopura zagen als het ware met smachtend verlangen uit naar de komst van Janārdana" [1]). Het beeld, dat de strophe oproept, is dat van een smachtend verlangen, dat allen en alles vervult naar de *spoedige* komst van Janārdana; het subject

---

nahan ikanang 'upāya yadiyan kĕna yan pituhun
tĕmahana ning hulun kidang arambuta mas kanaka.

Kern vertaalt (VG 10, 114): „Aldus is 't listig middel dat misschien slagen zal, indien het goedgekeurd wordt: laat ik mij metamorphoseeren in een ree met gouden haren". Vermoedelijk is echter *yadiyan kĕna yan pituhun* in zijn geheel op te vatten als een beleefdheidsphrase van het gebruikelijke type om de beslissing over een voorstel in de handen van een hoogergeplaatste te laten, en dient men te vertalen: „Aldus is 't listig middel — bijaldien het mogelijk is, dat er naar gehandeld worde [of: bijaldien het in aanmerking komt om als juist erkend te worden] —: laat ik mij metamorphoseeren in een ree met gouden haren".

1) Poerbatjaraka en Hooykaas vertalen (Djåwå 14, 10a): „...alsof zij ongeduldig wachtten op de komst van Krĕṣṇa". De vertaling van *kady agyā ri tĕkā Janārdana* is m.i. wel juist, doch niet die van den context, zooals ik elders hoop te kunnen aantoonen.

van *agyā* is iets onbewegelijks en van nature niet tot het betrachten van spoed in staat, terwijl dat met Janārdana wel het geval is, en ook het geval behoort te zijn, naar de bedoeling van de strophe. Wij hebben hier dus zeer zeker een geval van dubbelzijdig gebruik van *agyā*, omdat hetzelfde woord, dat meestal gebruikt wordt in zinnen van het type: „A spoedt zich naar B", hier van B gezegd wordt ter aanduiding van zijn betrekking tot A.

Dat *agyā* nu verder tot de reeks dubbelzijdige woorden gerekend kan worden, wil hiermee evenwel niet gezegd zijn. Veeleer dringt zich de gedachte op, dat wij in BY 1, 10 te doen hebben met een woord, dat in het algemeen niet dubbelzijdig is, doch hier speciaal zoo gebruikt wordt ter bereiking van een litterair effect. Echter veronderstelt dit toch des dichters bekendheid met andere woorden, die in zijn tijd, de twaalfde eeuw, wel algemeen dubbelzijdig gebruikt werden.

Sĕpi, sĕpĕn. Dit woord wordt, zooals uit de opgaven van JNHW 1, 841b blijkt, meestal gebruikt in den zin van „eenzaam", „ledig", „onbewoond", „stil" (van een plaats), en verder overdrachtelijk in den zin van „ontberen", „missen", „zonder": *rajapati.... sĕpi tĕka sabab,* „manslag zonder oorzaak", „een manslag, die plaats gevonden heeft zonder dat er een bijzondere gelegenheid was, die aanleiding gaf tot een gevecht". Men vindt het echter ook in den zin van „niet aanwezig (op een of andere plaats, waar men iemand of iets zoekt of waar men verwacht hem of het te zullen vinden)". Voor dit gebruik verwijst JNHW o.a. naar BTJ 581, waar men leest: *Pañji Kartayuda.... lajĕng ḍatĕng Wirasaba. Bupatinipun sĕpĕn, anglĕmpaq ḍatĕng Kaḍiri, sumĕja mapag prang. Ing Wirasaba sampun katanĕman bupati ḍatĕng Pañji Kartayuda,* „Pañji Kartayuda trok vervolgens naar Wirasaba. De bupati (van Wirasaba, dien hij daar verwacht had te zullen vinden), was er niet; hij had zich, met de bedoeling om (mede) ten strijde te trekken, in Kaḍiri bij de anderen gevoegd. (Dus) werd er in Wirasaba door Pañji Kartayuda onverwijld een (andere) bupati geïnstalleerd". Ter verduidelijking van de dubbelzijdigheid van *sĕpi* kan men dus zeggen, dat het woord beteekent zoowel „B niet in zich aanwezig hebben", van A gezegd, als „niet in A aanwezig zijn", van B gezegd [1]).

---

[1]) KBW 3, 278a geeft voor *sĕpi* ook op: „geen geluid geven, v. e. stilstaande klok", „ophouden, v. geluid", met enkele Balische voorbeelden van dit gebruik. Het is echter niet duidelijk, of men hier moet denken aan een variant van „stil" of van „niet aanwezig".

Ilang. Zooals *agyā* op grond van bijzonder gebruik op een enkele plaats aanspraak op opname in de reeks der dubbelzijdige woorden kan maken, kan ook *ilang* dit recht doen gelden op grond van een enkel geval van bijzondere toepassing. Meestal beteekent dit welbekende woord „verdwijnen". In het begin van het Swargārohaṇaparwa echter (cod. L. B. 3908 (2), fol. 3) komt het voor in den zin *ikang pṛthiwī sampun ilang dénya,* „de aarde is ontvolkt door hun toedoen", door Yudhiṣṭhira gebezigd, wanneer hij zijn pijnlijke verbazing uit over het feit, dat de Kaurawa's, die hun en der wereld zooveel leed berokkend hebben, in den hemel opgenomen zijn geworden. *Ilang* heeft hier de beteekenis, die anders aan den passieven vorm *kélangan* toekomt, en staat voorts in beteekenis zeer dicht bij de woorden *sĕpi* en *sĕpĕn* van de vorige alinea.

Towong. Veel overeenkomst met *sĕpi* vertoont het woord *towong,* waarvoor JNHW 1, 662b eenerzijds de beteekenissen „ledig", „vacant", „nagelaten", „verzuimd", opgeeft, alle blijkbaar van een A gezegd, die B niet in zich aanwezig heeft of gehad heeft, en aan den anderen kant de beteekenissen „niet aanwezig", „ophouden", „stilstaan", „nalaten", „verzuimen", van B gezegd, die niet of niet meer aanwezig is of zal zijn in of bij A. Voorbeelden van het gebruik vindt men in JNHW niet, maar men hoeft aan de juistheid van de aldaar verstrekte opgaven, dunkt mij, niet te twijfelen.

Pasah. Voor het verstaan van de beteekenissen van dit woord kan men uitgaan van de formule, dat *pasah* te vertalen is met „in B doordringen", wanneer het van A gezegd wordt, en met „waarin een A doorgedrongen is", wanneer het van B wordt gezegd. Tot de tweede grondbeteekenis zijn te herleiden de vertalingen „geschaafd", „bezeerd", „gevijld", „afgevijld" (van de tanden), „gekwetst raken", „kwetsbaar", met een ontkenningswoord „geen uitwerking ondervinden (van iets)", en tot de eerste grondbeteekenis de vertalingen: „uitwerking hebben", gezegd van een medicijn, een trekpleister, een vergif, „hechten", „houden", van lijm of pleisterwerk op een muur, met een ontkenningswoord „niet willen snijden", van een mes. Het voorbeeld van het gebruik van de eerste beteekenis, waar JNHW 2, 275a zich op beroept, is niet geheel overtuigend, daar men het *Jabangbayi lajĕng dipuntĕḍani wisa, nanging botĕn pasah* van BTJ 14 zoowel kan vertalen met „Den jonggeborene werd vervolgens gif toegediend, doch hij ondervond er geen hinder van [werd er niet door gekwetst, aangetast]" als met „Den jonggeborene werd vervolgens gif toegediend, dat echter geen uitwerking op hem had"; er is hier

op grond van den zinsbouw aarzeling mogelijk inzake de keuze van het subject van *pasah*, en dus laat zich het gebruik van het woord hier niet met zekerheid bepalen. Duidelijker is het door mij genoteerde voorbeeld uit Sĕrat Jayaprana (Volkslectuur No. 335), p. 38: *Lĕga manahipun punggawa wau, rumaos pasah pambombongipun,* „de punggawa was verheugd, (want) hij begreep, dat zijn poging om (den vorst) te beïnvloeden haar uitwerking niet gemist had, geslaagd was".

Limpad. Van A gezegd, beteekent dit woord „geheel gaan door (B)", en vandaar, indien B de aanduiding van een ruimte is, „geheel vervullen"; uit „geheel gegaan zijn door" kan zich voorts de beteekenis ontwikkelen van „(iets) geheel achter zich gelaten hebben", „een verder stadium bereiken dan", en ook de figuurlijke zin van „verheven zijn boven", of van „geheel op de hoogte van", „ervaren in", „bedreven in". De letterlijke beteekenis vinden wij o.a. in BY 9, 4, c/d, in den versregel: *asinghanāda, limpad ring bhūrbhuwaḥswaḥ swaranira hibĕkan sök anĕngkĕ triloka,* „met een stem als het geluid van een leeuw: door aarde, luchtruim en hemel drong zijn stem heen, (alles) vullende, (alles) doorklinkende, de drie werelden doorklievende" [1]), de figuurlijke beteekenis daarentegen in het *limpad ring kaṣṭaguṇan,* „geheel doorkneed in de acht kundigheden", dat KBW 3, 778b uit Smns 51, 7 citeert, benevens in het door JNHW 2, 150b vermelde spraakgebruik van den lateren tijd; het *limpad* van AW 1, 1, a wordt door Kern en door Poerbatjaraka als overdrachtelijk gebruikt beschouwd, terwijl het, zooals men elders lezen kan, naar mijn opvatting den letterlijken zin heeft van „geheel heengegaan zijn door", „van (iets, dat thans tot het verleden behoort), zich geheel afgewend hebben" [2]). Bij alle verschil van interpretatie kan er echter

---

[1]) OJNW 499b geeft voor deze plaats de beteekenis „vervuld", hetgeen zonder meer onjuist is. Poerbatjaraka en Hooykaas geven (Djåwå, 14, 18a): „... schreeuwde hij als het brullen van een leeuw. De aarde, het luchtruim en de hemel werden met zijn stem gevuld, alom zóó dicht, dat de drie werelden afgesloten waren", een vertaling, die niet zeer fraai, niet geheel begrijpelijk en zeer zeker ook niet geheel bevredigend is, doch die ten aanzien van het woord *limpad* natuurlijk in zooverre niet onjuist is, dat men uit dit woord door omzetting der vertaling toch wel de beteekenis „doordringen(d)" kan halen.

[2]) Men zie mijn opstel „De Arjunawiwāha, Er-Langga's levensloop en bruiloftslied?", dat in deze Bijdragen zal verschijnen, en waarin men den versregel in zijn verband uitvoerig besproken vindt. In „Kawi-Studiën", p. 27, trekt Kern een aardige parallel tusschen *limpad* en het in noot 1 op p. 6 vermelde Latijnsche *peritus*; beide vertoonen in hun begripsinhoud den overgang van „(geheel) gegaan zijn door" tot „ervaren", en beide zijn ook van belang voor onze kennis van het verschijnsel der dubbelzijdigheid.

geen twijfel over bestaan, dat alle genoemde beteekenissen tot één grondbeteekenis te herleiden zijn, en dat zij tot subject hebben dengene die of datgene dat zich door iets een weg baant of gebaand heeft.

Wanneer de B van hierboven de aanduiding van een ruimte is, kan het als subject optreden van een *limpad* in den zin van „geheel vervuld zijn van (A)". Deze andere beteekenis van *limpad* komt minder vaak voor dan die van de vorige alinea, maar OJNW vermeldt twee voorbeelden er van, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten. Het eene is ontleend aan R 21, 161, d, waar wij lezen: *gaganatala ya limpad dé ni çabdanya madrĕs,* „het luchtruim werd vervuld van hun kreten, onstuimig als zij waren", of, naar Juynboll's eveneens wel aanvaardbare vertaling in BKI 90, 317, „het luchtruim werd vervuld door hun hevig [1]) geluid", en waar ons het woordje *dé* opvalt, dat het passieve karakter van dit *limpad* bijzonder goed in het licht stelt; het andere komt voor in R 21, 195, d, in den context: *gaganatala pĕtĕng pūrṇa limpad hibĕk hrū,* „het luchtruim werd (ver)duister(d), (overal) doorboord met en vol van pijlen", of „het luchtruim onzichtbaar . . . ., verduisterd, vol, geheel gevuld met pijlen" (Juynboll, BKI 90, 321).

Tĕrang. Een soortgelijke verhouding als waarin *wĕnang* en *kĕna* tot elkander bleken te staan, kunnen wij constateeren bij vergelijking van *limpad* en *tĕrang.* Dit laatste woord beteekent eveneens „doordringen", zooals blijkt uit de door JNHW 1, 635b opgegeven voorbeelden van het gebruik van *tĕrang* in *tĕrang saking,* „afkomstig van (een hoogergeplaatste)" [2]), en *ngantosi tĕrangipun ḍawah dalĕm,* „wachten op het afkomen van het bevel des konings". Terwijl echter bij *limpad* deze beteekenis geheel op den voorgrond is gekomen, komt zij bij *tĕrang* slechts in een kleine minderheid van gevallen voor, en is dit laatste woord bijna steeds te vertalen met een aequivalent, dat op de tweede grondbeteekenis teruggaat, en wel op een bijzondere schakeering hiervan, n.l. „vervuld van l i c h t", „doordrongen van

---

[1]) Juynboll verbindt het woord *madrĕs* als adjectief met *çabda,* terwijl ik geneigd zou zijn het op te vatten als het tweede lid van een determineerende samenstelling *çabdanya madrĕs,* waarin *madrĕs* op de(n) maker(s) van het geluid zou slaan. Beide opvattingen zijn te verdedigen.

[2]) JNHW vertaalt het met „d u i d e l ij k komende van, *nl. van hooger hand of bevel".* Ik vermoed, dat de toevoeging van het door mij gespatiëerde woord „duidelijk" ingegeven is geworden door de behoefte om de beteekenis van deze uitdrukking zich te doen aansluiten bij de overige beteekenissen van *tĕrang,* en door een daarmede correspondeerend gebrek aan inzicht in de dubbelzijdigheid van het woord.

licht", dus met „licht", „helder", „klaar", „zuiver", „duidelijk", „onbewolkt", en vandaar weer met „droog" als tegengesteld aan „nat", „regenachtig", „regenen". Dat *tĕrang* echter oorspronkelijk stellig dubbelzijdig was, blijkt uit het bovenstaande voldoende, en is ten overvloede op te maken uit het feit, dat ook het Oud-Javaansche woord *crangcang,* dat voor vergelijking er mee in aanmerking komt, aan den eenen kant gebruikt wordt ter aanduiding van de doordringende straling van de zon of van goud, en aan den anderen kant ter aanduiding van hetgeen licht doorlaat, zooals traliewerk, een wiel met spaken, een sieraad met doorwerkten rand (KBW 1, 601a) [1]).

Gañjĕl. Een geval van dubbelzijdigheid, dat mij alleen uit de woordenboeken bekend is, en dat ik niet met voorbeelden zou kunnen toelichten of welks aanvaardbaarheid ik niet aan bewijsmateriaal zou kunnen controleeren, levert het woord *gañjĕl* op. Het wordt gezegd van een A, die, ergens in- of tusschengestoken, B in een bijzondere, veelal onaangename positie brengt, en is dan meestal substantief; zoo is *gañjĕl* b.v. een blokje, dat, onder den poot van een tafel gestoken, deze recht doet staan, of dat, onder den poot van een tafel terechtgekomen, deze doet wiebelen. Echter wordt *gañjĕl* ook van een B gezegd, die ten gevolge van het optreden van een A in een, in dat geval steeds hinderlijke, onaangename positie geraakt is; vandaar, dat *gañjĕl* ook beteekent: „onaangenaam staan te wiebelen", van een tafel b.v., of „een hinderlijk gevoel ondervinden", van het oog gezegd, onder welks lid een vuiltje terecht is gekomen. In de laatstgenoemde beteekenis komt ook de vorm *nggañjĕl* voor, die tevens den zin heeft van „niet recht tevreden", „niet gesticht (over iets)", „verstoord", en dus ook in ruimer gebruik bij de tweede beteekenis van het grondwoord past; vgl. voorts *gañjil,* „oneven", van een getal.

Téla. Dat verschillende woorden, die de beteekenis „duidelijk zichtbaar" of „evident" hebben, tevens in den zin van „duidelijk zien" gebruikt kunnen worden, zal wel reeds vaker opgemerkt zijn geworden. Hier vermelden wij allereerst het woord *téla,* dat evenals de er van afgeleide vorm *tĕtéla* volgens JNHW 1, 665a en JWb 901a deze beide beteekenissen heeft. Voorbeelden van beider gebruik geven de woordenboeken niet [2]), doch zij wekken den indruk, dat de eerstgenoemde beteekenis het vaakst voorkomt.

---

[1]) Mogelijkerwijze valt in dit verband ook het woord *cĕrĕng* te noemen, dat èn als grondwoord, èn in de afleiding of nevenvorm *mañcĕrĕng* „doordringend" (van den blik) beteekent; vgl. JNHW 1, 263b.

[2]) JNHW geeft voor de beteekenissen „goed zien", „goed hooren", eenige

Waspada, sĕpada, waspaos, sĕpaos. Dit woord levert in zijn verschillende vormen het tweede voorbeeld op in deze reeks. Het voorkomen van de beteekenis „duidelijk zien" blijkt echter in dit geval ook uit een door JNHW 2, 43b gegeven voorbeeld, n.l. *paningal-kula waspada*, „ik zie het duidelijk" [1]), en uit de mededeeling aldaar, dat het woord ook in den zin van „scherpzinnig" gebruikt wordt, en als zoodanig met *lanḍĕp*, „scherp", „scherpzinnig", op één lijn te stellen is.

Awas. De bijzonderheid, die dit derde voorbeeld van de reeks „zien" - „zichtbaar" oplevert, is, dat de beide beteekenissen niet geconstateerd schijnen te kunnen worden in één taaleigen, te oordeelen naar de gegevens der woordenboeken. JNHW 2, 39b geeft voor het huidige Javaansch louter beteekenissen op, die varianten zijn van „goed zien", als „juist en scherp zien, toezien", „ziende" (tegenover „blind"), „scherp van gezicht", „doorzien", „voorzien, vooruitzien", „opletten", „acht geven", „mikken". Daarentegen geven KBW 1, 249a en OJNW 524b louter voorbeelden van het gebruik van *awas* in den zin van „goed zichtbaar", „blijkbaar", „duidelijk", „wezenlijk", „grondig", „zeker", „helder", „schijnen" e.a. [2]). Voor ons doel maakt deze onderscheiding tusschen het Oud-Javaansche en het latere taal-

vindplaatsen op, die ik echter niet controleeren kan. Zelf noteerde ik het voorbeeld: *Prabu èstri tĕtéla ing pamirĕngé*, „de koningin hoorde duidelijk..." (KB1 2, 302), waarin *pamirĕngé* als grammaticaal subject optreedt en *tĕtéla* dus een variant van de beteekenis „duidelijk waarnemen" vertoont. Men houde bij het bepalen van de waarde van dit voorbeeld rekening met het in het Javaansch veel voorkomende verschijnsel van de vervanging van het rationeele subject — d.w.z. den term in den zin, die den eigenlijken verrichter van de handeling van het praedicaatswoord aanduidt — door een kwalificatie er van, die dan meestal als eerste lid van een determineerende samenstelling optreedt, waarvan het rationeele subject het tweede lid vormt; de vervanging van den term, die volgens de rede in aanmerking moest komen om subject van den zin te zijn, in die functie door een kwalificatie er van hangt samen met het ontbreken van kwalitatieve adverbia in het Javaansch. Zetten wij den zin in het Nederlandsch om, dan maken wij van het rationeele subject van den Javaanschen zin weer het gewone subject, terwijl wij het grammatische subject van den Javaanschen zin verwerken tot een adverbiale bepaling of een bijzin. In het hierboven gegeven voorbeeld behooren rationeel bij elkander *prabu èstri* en *tĕtéla*, en dus heeft *tĕtéla* inderdaad de waarde van „duidelijk hooren"; de toevoeging van *pamirĕngé* — *ing* is louter een inleidende praepositie — is niet overbodig, omdat *tĕtéla*, evenals *cĕṭa*, *waspada* enz., in het algemeen „scherp waarnemen" beteekent, en er derhalve nader aangeduid dient te worden, dat de waarneming door het gehoor geschiedde.

1) Ook voor dit voorbeeld geldt hetgeen in de vorige noot opgemerkt wordt.

2) Zie ook de opmerkingen van Kern in „Kawi-Studiën", p. 81—82. Bij de bespreking van het woord *was, awas*, merkt Kern te recht op, dat het grondbegrip van het grondwoord „schijn" is, of actief „zien", doch hij stelt

eigen evenwel geen verschil uit, omdat de differentiatie toch in ieder geval berust op een oorspronkelijke dubbelzijdigheid van het woord. Van het geven van voorbeelden kan ik afzien, omdat de woordenboeken ten aanzien van het gebruik van *awas* voldoende inlichtingen en bewijsplaatsen verschaffen.

Gĕnah. Dit woord, dat in het Oud-Javaansch en in sommige dialecten van den huidigen tijd „plaats" beteekent, heeft op Midden-Java de beteekenis verworven van „precies bepaald", en hiervan is „nauwkeurig opgenomen" of „nauwkeurig waargenomen" een semasiologische variant, die *gĕnah* in de reeks plaatst van de woorden „zichtbaar" - „zien". Dat *gĕnah* vervolgens ónder invloed van de woorden, die er in deze bijzondere beteekenisschakeering synoniem mee zijn, ook de beteekenis „nauwkeurig zien", „nauwkeurig waargenomen hebben", „precies op de hoogte zijn van", kan krijgen, laat zich hooren; er zijn ons meer gevallen van zulk een assimilatie van den begripsinhoud van Javaansche woorden bekend [1]). Er is dus geen reden om te twijfelen aan de juistheid van de mededeeling van JWb 210a, waar men de beteekenis „met iets goed bekend" opgegeven vindt [2]). De vertaling „behoorlijk, zoodat men nauwkeurig op zijn uitdrukkingen let *in het spreken*" van JNHW 2, 535b is, als te herleiden tot „precies bepalen", vermoedelijk ook wel te beschouwen als een variant van deze tweede beteekenis van *gĕnah*. Daarentegen is de vertaling „*iemand of iets* goed opgenomen hebben" met de door JNHW opgegeven bewijsplaats GrL 146 niet te steunen, want in *Kaé ḍing linggih timpuh amor nggoné wong préyalan! Apa wis gĕnah?* is *gĕnah* even goed, en met het oog op den regel van behoud van het subject zelfs beter, te vertalen met „goed bepaalbaar", „goed waarneembaar", „te localiseeren"; men vertale dan: „zij, die daar

---

m.i. niet voldoende in het licht, dat ook in het levende gebruik van *awas* het verschijnsel van dubbelzijdigheid valt waar te nemen. Ook in de bepaling van de onderlinge verhouding van *uwas* tot *awas* en van deze beide woorden tot *kătara* kan ik mij niet bij Kern's opvatting aansluiten.

[1]) Een bekend voorbeeld levert *ahyun* (*ayun*) op, dat in het Oud-Javaansch „wenschen" beteekent, daarom eerst gelijkgesteld is geworden aan *arĕp*, „wenschen", en vervolgens ook de andere beteekenis van *arĕp*, n.l. „voorkant", „vóór", heeft overgenomen. Zie ook de opmerking over *kuwawa* in § 8 van hoofdstuk V.

[2]) Uit de door den auteur gegeven omschrijving van het gebruik van het woord blijkt, dat hij heeft opgemerkt, dat *gĕnah* zoowel op den toestand van het onderzochte object als op den aard van het onderzoek kan slaan. Hij constateert dus practisch de dubbelzijdigheid van het woord, en schiet alleen in de formuleering van het verschijnsel te kort.

(met één been onder het zitvlak) te midden van de geldwisselaars zit! Is zij goed te zien [= Ziet ge haar duidelijk]?"

Pramana. Onder de verschillende beteekenissen, die dit woord in het Javaansch heeft, geeft JNHW 2, 244b sub 2 op: „duidelijk en van nabij iets zien", „duidelijk blijkend of bewezen, b.v. van iemands schuld". De vertaling in JWb 737b komt hiermee overeen. Dat *pramana* dubbelzijdig is, althans in een deel van zijn beteekenissen, is dus aannemelijk. Voorbeelden, die de juistheid van de mededeelingen der woordenboeken zouden kunnen bewijzen, ontbreken echter.

Samar. Tot de met *téla* begonnen reeks woorden behoort ook *samar,* doch slechts voor een deel van zijn begripsinhoud, want voor de rest verschilt het van de vorige woorden zooals het negatieve verschilt van het positieve [1]). Van A gezegd, beteekent *samar* in den grond „(B) niet goed zien", van B gezegd „(voor A) niet goed zichtbaar". Vanuit dit uitgangspunt heeft echter een vrij vèrgaande beteekenis-ontwikkeling plaats gevonden. „Niet goed zichtbaar" is, blijkens de opgaven in JNHW 1, 858a, gedifferentiëerd geworden tot: „onduidelijk", „verborgen", „geheim", „geheimzinnig", „dubbelzinnig", „bedekt", „niet openlijk", „twijfelachtig", „schemerachtig", „onveilig", „gevaarlijk", „onzeker" (in den zin van „onbeslisbaar"), en verder „onkenbaar" in den nevenvorm *samur.* Van B gezegd, beteekent *samar* behalve „niet goed zien" ook „van (iets) niet zeker zijn", „weifelen", „twijfelen", „ongerust zijn", en met een ontkenningswoord „wel degelijk zien", „scherp opmerken", met oog of oor. De afleidingen van de grondbeteekenis „niet goed zichtbaar" schijnen het vaakst voor te komen, en voor het Oud-Javaansch geven KBW 3, 325 en OJNW 593b zelfs uitsluitend varianten van „niet goed zichtbaar" op. Een goed voorbeeld van een beteekenis van de andere groep levert VBG 44, 120 op, waar Arjuna in de lakon Gajah putih asrati putri zegt: *Mara, katogna pañuduqmu! Pilihana sakarĕpmu! Yèn kowé samar añuduq ing arĕp, mara, taqmungkur! Ëntèqna budimu!,* „Kom, doe eens je uiterste best met steken! Je moogt gerust kiezen! (Steek), waar je wilt! En als je van voren niet goed durft te steken, wel, dan zal ik mij omdraaien! Doe je uiterste best eens!"; *samar* is hier = „weifelen", „niet goed durven". Een tweede voorbeeld vindt men in BTJ 70: *Sadatĕngipun ing pinggir lèpèn, ki agĕng*

---

[1]) Men vergelijke hiermee de wijze, waarop zich de woorden *wĕnang* en *sĕpi,* besproken op p. 9 en p. 12, tot elkander verhouden. Ook *sĕpi* zou men de negatieve variant van *wĕnang* kunnen noemen, al loopen de begripsinhouden van deze woorden ook niet geheel parallel met elkander.

mbotĕn samar aningali ḍatĕng radèn jaka kang saré ing gèṭèq kaḍawahan pulung, „Aangekomen aan den oever van de rivier, zag ki Agĕng duidelijk [kon zich ki Agĕng er van vergewissen], dat op den op het vlot slapenden radèn Jaka de lichtglans was neergedaald"; hier is *samar* = „twijfelen", „in het onzekere omtrent iets verkeeren". Over de waarde van deze twee voorbeelden als bewijsmateriaal voor de juistheid van de hierboven naar voren gebrachte bepaling van het verschijnsel, waarmee wij ons hier bezighouden, is wel geen twijfel mogelijk.

Merkwaardigerwijze komen door de hierboven geschetste beteekenisontwikkeling van *samar* tegenover elkaar te staan de variant „gevaarlijk" van de eene groep beteekenissen en de variant „bevreesd" van de andere groep. Merkwaardig is dit, omdat het woord

Bhaya, dat eveneens tot de dubbelzijdigen is te rekenen, de correlate begrippen „gevaar" en „vrees" tot primaire beteekenissen heeft. Men kan tegen het vermelden van dit woord op deze plaats als bezwaar aanvoeren, dat het niet van Javaansche afkomst is en in het Sanskṛt eveneens reeds de beide beteekenissen heeft. Aan den anderen kant geldt echter toch ook, dat het feit van de opname van dit vreemde woord in het Javaansch onder handhaving van de beide zijden van zijn begripsinhoud bewijst, dat dubbelzijdigheid van een woord voor het Javaansche taalgevoel geenszins een vreemde eigenschap was. En dat het Javaansch beide beteekenissen inderdaad heeft overgenomen, blijkt bij vergelijking van de versregels R 3, 79, d en 22, 12, d, in vertaling te raadplegen resp. bij Kern, VG 10, 102, en in BKI 92, 124 [1]).

Ėnaq, éca. Van A gezegd, beteekent dit woord „een aangename gewaarwording geven (aan B)", van B gezegd „een aangename gewaarwording ondervinden (van A)". In de eerste beteekenis wordt het gebruikt van smaken, geuren, geluiden, mededeelingen, kleuren, gevoelens enz. en kan het de met de omstandigheden overeenkomende beteekenissen aannemen van „lekker", „geurig", „liefelijk", „niet kwetsend", „verkwikkend", enz. De tweede beteekenis wordt in het

---

1) De beteekenis „gevaar" van het *bhaya* van R 3, 79, d blijkt nog duidelijker, wanneer men het *sākṣātbhaya,* „evident gevaar", van R 3, 78, d er naast stelt; de vertaling „evidente vrees" is alleen daarom reeds minder aannemelijk, omdat vrees zich aan de waarneming van anderen kan onttrekken. Daarentegen blijkt aan het *bhaya* van R 22, 12, d de beteekenis „vrees" toegekend te moeten worden, omdat het woord *panĕngĕr* er aan voorafgaat, „teeken, waaraan men iets kan herkennen, of waaruit men iets kan opmaken"; bleekheid en zuchten toch kan men geen *panĕngĕr* noemen van gevaar, wel van vrees.

huidige Javaansch, waarin zij sterk op den achtergrond geraakt is, vooral gebruikt in de variant „ongestoord", „op zijn gemak", „tevreden", „genoegelijk", b.v. in het door JNHW 1, 8a gegeven voorbeeld BTJ 6: *sawĕg éca sami gunĕman,* „zij waren juist prettig aan het praten". In het Oud-Javaansch treedt echter de tweede beteekenis op den voorgrond, en treffen wij ook de varianten aan: „gelukkig", „ongestoord", „rustig", „bestendig", „onveranderlijk", „in een toestand van ongestoorde welvaart verkeerende", „veilig". De nevenvorm *ménaq,* als titel van edellieden in het Soendasche taalgebied nog in algemeen gebruik, behoort met zijn bijzondere beteekenis ook tot deze tweede groep. Voorbeelden van het Oud-Javaansche spraakgebruik geeft OJNW 70 in zoo groote hoeveelheid, dat wij met een verwijzing daarnaar hier kunnen volstaan.

Lĕnglĕng. Van A gezegd, beteekent dit woord „een of andere gemoedsaandoening, gemoedsgesteldheid of ook wel lichamelijke gesteldheid veroorzaken (bij B)", van B gezegd „een of andere gemoedsaandoening ondervinden, in een of andere gemoedsgesteldheid of ook wel lichamelijke gesteldheid geraken (ten gevolge van het optreden van A)". Tot de tweede groep behooren de beteekenissen: „verliefd", „bedroefd", „uit het veld geslagen", „beteuterd", „versuft", „in de war zijn", „bekoord", „verrukt". Duidelijk sprekende voorbeelden van dit gebruik leveren op: *lĕnglĕng dé ning pakṣy amijah garjita ring pang,* „onder de bekoring komende van de vogels, die uitgelaten dartelden in de takken" (Wrts 70, b); *lĕnglĕng tan kawasa angling,* „verbijsterd en niet in staat om te spreken"; *lĕnglĕng bingung lali ring pūrwadakṣiṇa,* „versuft, in de war, en van toeten noch blazen [letterlijk: van Oosten noch Zuiden] weten" (KBW 3, 829b). Tot de eerste groep daarentegen behooren de beteekenissen „schoon", „bekoorlijk", „verrukkelijk", die men aan *lĕnglĕng* mag toeschrijven in voorbeelden als: *lĕnglĕng lwir ning sawah ika wāhu matandur* (Wrts 71, c), „prachtig was het uiterlijk [de aanblik] van de sawah's, die kort te voren beplant waren geworden [m.a.w. jong groen droegen]"; *lumihat ri lĕnglĕng i langö ning rātri,* „de schoonheid aanschouwende van de pracht van den nacht" (BY 50, 2, b). Ook in het poëtische spraakgebruik van het latere Javaansch is de dubbelzijdigheid van dit woord, dat, zooals men ziet, zich, evenals de twee volgende woorden, semasiologisch eng bij *énaq* aansluit, bewaard gebleven, getuige de weergave er van in JNHW 2, 166b met *asri* en *bĕciq* aan den eenen kant en met *susah, lĕgĕg, sĕngsĕm, kacaryan* en *bungah* aan den

anderen kant (resp. „schoon", „mooi", en „verdrietig", „sprakeloos", „ingenomen met", „verbaasd", „verheugd").

Lĕngĕng. Hetgeen in de vorige alinea van *lĕnglĕng* gezegd is geworden, geldt grootendeels ook van *lĕngĕng*, ofschoon niet zeker is, dat *lĕnglĕng* en *lĕngĕng* behalve semasiologisch ook genetisch met elkaar verwant zijn[1]). De beteekenis „bekoorlijk" treffen wij aan in BY 2, 1, a, *Lĕngĕng gati nikang hawan sabha-sabhā,* „prachtig waren de wegen en de pasanggrahan's"[2]), in de weergaven *asri* en *ayu,* die men in JNHW 2, 179b vindt voor het Kawi-woord *lĕngĕng,* en impliciet in het substantief *lĕngĕng* = „bekoorlijkheid", zooals dat b.v. in *lĕngĕng ning wulan* gebruikt wordt in BY 5, 3, a. Bij den anderen kant van *lĕnglĕng* past daarentegen de beteekenis „verstomd", „verbaasd", die JNHW als in algemeen gebruik zijnde opgeeft, de weergave *bungah* voor het Kawi-woord *lĕngĕng,* eveneens in JNHW 2, 179b, en het substantief *lĕngĕng* van Wrts 28, b: *pakṣī manojñângdé lĕngĕng,* „liefelijke vogels, die een gevoel van ontroering [= van ontroerd-zijn] veroorzaken".

Van de overige door OJNW 492b opgegeven vindplaatsen geldt merkwaardigerwijze, dat het gebruik van *lĕngĕng* er nergens met zekerheid valt te bepalen. Zoo kan in Nāg. 58, 1, b *lĕngĕng* in *umahas ing wanadeça lĕngĕng* zoowel slaan op het subject van *umahas* als op het voorafgaande *wanadeça* en dus met „diep onder den indruk door het boschrijke land zwerven" zoowel als met „door het bekoorlijke boschrijke land zwerven" vertaald worden, en kan in Wrts 84, a *lĕngĕng ri wijil ing wulan* zoowel „bekoorlijk was het opkomen van de maan" beteekenen, conform de opvatting van Kern, VG 9, 167, waarbij *ri* dienst doet als inleiding tot het subject, als „onder de bekoring komende van het opkomen van de maan", van de dame gezegd, van wie in de voorgaande strophen sprake is. Voor het *lĕngĕng* van BK 1, 2, b, waar wij lezen: *Līlâdandan ghana piṇḍa karasira lĕngĕng lwir nika,* „Sereen strekken zich de wolken uit, aan zijn schrijfblad gelijk....", neemt van der Tuuk (KBW 3,

---

1) Kern stelt de woorden in VG 9, 119 wel met elkaar gelijk, doch in VG 9, 167 laat hij er zich veel minder positief over uit.

2) De vertaling „vergaderzalen", die Poerbatjaraka en Hooykaas geven in Djâwâ 14, 11a, is in strijd met den context, zooals ik nog eens hoop te kunnen aantoonen, wanneer ik de eerste zangen van de Bhāratayuddha bespreek. Cf. Jacobi's „Mahābhārata. Inhaltsangabe" etc., p. 68, waarin men den inhoud van hoofdstuk 85 van het Udyogaparwan samengevat vindt in den zin: „Auf Dhṛt.'s Rat lässt Dur. sabhā's auf Kṛṣṇa's Wege errichten. Jener passiert aber, ohne sie anzusehen" (spatiëering van mij. B.).

842b), hierin nagevolgd door Juynboll (OJNW 492b), de beteekenis „getroffen" aan, terwijl mijns inziens daarentegen *lĕngĕng lwir nika* te vertalen is met „het uiterlijk er van [sc. van de wolken, omdat de dichter met *sira* aangeduid wordt] is bekoorlijk". En wat betreft het *alĕngĕng* van Nāg. 33, 2, c, men krijgt den indruk, dat daar *anglĕngĕng* te lezen is, als in 33, 3, a, omdat bij *lĕngĕng* het praefix a- niet gebruikelijk is; en in dat geval zou deze plaats natuurlijk voor ons doel geen waarde hebben.

Men ziet dus, dat er met betrekking tot *lĕngĕng* nogal wat onzekerheid blijft bestaan. Dat het woord dubbelzijdig is, blijkt evenwel uit de bruikbare gegevens duidelijk genoeg.

Raras. Aan *raras* blijkt een dubbelzijdigheid, welke met die van *lĕnglĕng* en van *lĕngĕng* overeenkomt, eigen te zijn, wanneer men met elkander vergelijkt het gebruik van *raras* in het *rājñī .... anopamèng raras,* „een koningin ...., onvergelijkelijk in schoonheid", van Nāg. 5, 2, b en dat van *raras* in *kakung .... mrih raras ning awor lulut,* „een minnaar, die streeft naar het genot van hen, die in liefde vereenigd zijn", van Wrts 24, c/d. Echter wordt het grondwoord, voor zoover uit de gegevens valt op te maken, niet als adjectief dubbelzijdig gebruikt, en Juynboll's opgave (OJNW 461a), dat *araras* zoowel „ontroerd" als „schoon" beteekent, waardoor het tot de dubbelzijdigen gerekend zou moeten worden, blijkt van nul en geener waarde, omdat het *araras* van de opgegeven bewijsplaats BY 21, 11, b eer met „schoon" dan met „ontroerd" is te vertalen. Wij zullen *raras* daarom liever als niet overtuigend genoeg buiten beschouwing laten.

Kurang, kirang. Dit welbekende woord komt voor in deze twee correlate beteekenissen: „in te geringe hoeveelheid aanwezig zijn", „ontbreken aan (de volledigheid van B)", van een A gezegd, en „in te geringe hoeveelheid aanwezig hebben", „te weinig (A) hebben", „gebrek hebben aan (A)", van een B gezegd. Ofschoon de woordenboeken den indruk wekken, dat de eerste beteekenis het meest gebruikt wordt, blijken voorbeelden der tweede beteekenis het gemakkelijkst te vinden te zijn. Het voorbeeld, dat JNHW 1, 444b voor de beteekenis „ontbreken" opgeeft, n.l. BTJ 4, deugt niet, aangezien het daar voorkomende *anggalih jangkĕp ing kaluhuranipun sang nata namung kirang saprakawis* ook vertaald kan worden met: „Ik denk er aan, dat de volkomenheid van de opperhoogheid des konings een gebrek aan slechts één zaak vertoont" = „ik denk er aan, dat de koning nog slechts één ding te kort komt om zijn opperhoogheid

compleet te maken". Insgelijks laat het voorbeeld R 2, 45, b onzekerheid bestaan, omdat uit den versregel *tan hana kurang rikanang, pamūjā*, „er was niets, dat aan de huldebetuiging ontbrak", niet blijkt, of *kurang* als substantief dan wel als adjectief beschouwd moet worden. En ten slotte is ook het andere door OJNW 145b opgegeven voorbeeld van het gebruik van *kurang* in den zin van „ontbreken" geheel onjuist, omdat *kurang turw* in BK 13, 11, a beteekent „gebrek aan slaap gehad hebben", en niets anders. Bruikbare voorbeelden ter illustratie van de dubbelzijdigheid van *kurang* levert Kats, ST 1, 221, waar men voor de eerste beteekenis opgegeven vindt de voorbeelden: *Arĕp tuku sapi, nanging ora sida, sabab ḍuwitė kurang*, en *Wėdang iku yèn gulanė kurang ora lĕgi*, „ik wou een koe koopen, maar het ging niet, want het geld was niet toereikend", en „als suiker niet in voldoende mate aanwezig is, is thee niet zoet" = „thee zonder voldoende suiker is niet zoet"; en voor de tweede beteekenis: *Ḍayohė akèh bangĕt nganti kurang kursi*, en *Barangė akèh bangĕt nganti kurang nggon*, „De gasten waren zeer talrijk, zoodat zij stoelen te kort kwamen", en „de goederen waren zóó talrijk, dat zij niet voldoende ruimte hadden [dat er niet voldoende ruimte voor was]".

Pilih. In een bepaalde beteekenisschakeering nauw aan *kurang* en *kirang* verwant is het woord *pilih*. De afleidingen van *pilih* gaan op de grondbeteekenis „kiezen" terug, doch wanneer het grondwoord zelf als adjectief gebruikt wordt, heeft het veelal den zin van „kieskeurig", „niet met alles of met iedereen genoegen nemen", zooals blijkt uit de gegevens in JNHW 2, 286a: *pilih tanḍing*, „kieskeurig zijn op het gebied van tegenstanders" = „niet met iedereen den strijd willen aanbinden"; *pilih kasih*, „kieskeurig zijn op het punt van gunstbewijzen" = „niet aan iedereen zijn gunst bewijzen", „vooringenomen"; *ora pilih wong*, „geen voorkeur hebben voor iemand", „zonder aanzien des persoons"; *gĕni ora pilih omah*, „vuur heeft geen bepaalde voorkeur voor een of ander huis" = „brand kan iedereen overkomen". Nu kan deze beteekenis van *pilih* gemakkelijk genuanceerd worden tot „niet in overvloed tot zijn beschikking hebben", omdat de kieskeurige immers begint met veel als onbruikbaar ter zijde te leggen en zijn keuze dan bepaalt uit een relatief klein aantal objecten. Deze nuance komt in het Javaansch inderdaad voor, zooals blijkt uit het gebruik van *pilih tanḍing* in den zin van „niet veel tegenstanders hebben", „niet gemakkelijk zijn weerga vinden", van een groot krijgsman gezegd. Hetgeen bij dit *pilih* als complement optreedt, kan echter ook als subject fungeeren, en dan is het woord

te vertalen met „niet in overvloed ter beschikking staan van (A)", van een B gezegd, dus „schaarsch", „zeldzaam". JNHW geeft deze beteekenissen op, en voegt er het voorbeeld aan toe: *ing saiki pilih kwèni,* „tegenwoordig zijn de kwèni's schaarsch, niet licht te bekomen". Dat wij ook hier met het verschijnsel van dubbelzijdigheid te doen hebben, zal duidelijk zijn.

Murah, mirah. Eveneens met *kurang* en *kirang* te vergelijken, doch door hun positieven begripsinhoud daarvan tevens verschillend, zijn de woorden *murah* en *mirah,* die, wanneer zij van A gezegd worden, in principe de beteekenis hebben van „(B) in overvloedige hoeveelheid ter beschikking hebben", en wanneer zij van B gezegd worden, die van „in overvloedige hoeveelheid ter beschikking staan van (A)". Echter heeft het spraakgebruik de toepassing van het eerste *murah* op God beperkt en in verband daarmee de primaire beteekenis eenigszins gewijzigd tot „in overvloedige hoeveelheid ter beschikking hebben voor anderen, = ter beschikking stellen"; vandaar, dat het woord, aldus gebruikt, den zin heeft gekregen van „mild", van God gezegd, en dat er een substantief *kamurahan* (*kamirahan*) uit gevormd is geworden in den zin van „mildheid", „goedertierenheid" [1]). En wat de andere beteekenis betreft, die vinden wij terug in „goedkoop", den zin, waarin *murah* in het dagelijksche leven gebruikt pleegt te worden; immers, „in overvloedige hoeveelheid ter beschikking staan" is vrijwel gelijkwaardig met „goedkoop", zoodra een of andere handelswaar, of althans iemand of iets, die of dat voor geld te verwerven is, als subject optreedt.

Merkwaardigerwijze valt er uit de opgaven van JNHW 2, 480a nog een tweede stel beteekenissen te halen, die als aan elkander tegengesteld gericht beschouwd kunnen worden. JNHW geeft n.l. op, dat *murah* ook voorkomt in den zin van „een lagen prijs bieden". Wanneer wij „goedkoop" omzetten in „voor een geringen prijs aangeboden worden aan (C)", van B gezegd, en van C met hetzelfde woord zeggen „een geringen prijs bieden voor (B)", schijnt het, dat wij met een tweede geval van dubbelzijdigheid van het woord *murah* te maken hebben. Bijzonder jammer is, dat JNHW het voorkomen van de beteekenis „een geringen prijs bieden" niet met bewijsplaatsen aan-

---

1) *Kamurahan* is in deze beteekenis ook Soendaasch en Maleisch. In beide talen verhouden zich de beteekenissen van *murah* op dezelfde wijze tot elkaar als in het Javaansch. Het is geenszins uitgesloten, dat de eene taal aan de andere taal een of meer beteekenisschakeeringen ontleend heeft, maar het is evenmin ondenkbaar, dat de dubbelzijdigheid van *murah* een oeroud verschijnsel is.

toont, omdat *murah* het eenige tot dusverre gevonden voorbeeld van gecompliceerde dubbelzijdigheid, zooals wij die op p. 2—3 met betrekking tot het Nederlandsche woord „vies" geconstateerd hebben, opleveren zou.

Dat de verhouding van de beteekenissen „voor een geringen prijs aangeboden worden" en „een geringen prijs bieden", die beide aan *murah* toekomen, c.q. op dubbelzijdigheid van slechts secundairen aard wijst, vloeit voort uit het feit, dat de beteekenis „goedkoop" aan *murah* eerst eigen kan zijn geworden door specialisatie van den primairen begripsinhoud „in overvloedige hoeveelheid ter beschikking staan". Of „voor een geringen prijs aangeboden worden" en „voor een geringen prijs aanbieden" door een beteekenisschakeering van louter semasiologischen aard een paar zijn gaan vormen, of dat wij hier met een verschijnsel van grammaticalen oorsprong te maken hebben, is evenwel nog een open vraag. De zaak is n.l., dat *murah* ook als genasaleerde vorm zou kunnen optreden, en dan tot *murahaké* in zulk een betrekking zou kunnen staan, dat het de beteekenis van *murahaké* vertoont zonder het suffix er van te dragen [1]). Nu wordt voor *murahaké* als beteekenis opgegeven: „den prijs van (iets) lager stellen", „(iets) algemeen toegankelijk maken (stellen)", „van (iets) de vrijheid geven om er algemeen gebruik van te maken". Blijkbaar treedt hierbij als subject op degene, die het beheer heeft over datgene, dat als object bij *murahaké* optreedt, en „den prijs van (iets) lager stellen" wordt dus primair van den verkooper gezegd. Het is echter niet ondenkbaar, dat „den prijs van (iets) lager stellen" secundair ook gezegd is gaan worden van den aspirant-kooper. In dat geval zou een aan *murahaké* gelijkwaardig *murah* langs dezen weg den zin van „een geringeren prijs bieden" gekregen kunnen hebben, zou de dubbelzijdigheid, die thans geconstateerd kan worden, voor zoover zij de beteekenisverhouding van „voor een geringen prijs aangeboden worden" en „een geringen prijs bieden" betreft, slechts een min of meer toevallig gevolg zijn van een bekend grammaticaal ontwikkelingsproces, en zou dit voorbeeld voor deze paragraaf onbruikbaar zijn. De gegevens ontbreken ons om uit te maken, welke van de twee mogelijkheden te aanvaarden is. Dus doen wij goed ze voorloopig beide in het oog te houden.

Uit het bovenstaande blijkt voldoende, dat dubbelzijdigheid als

---

1) Zie hierover de opmerkingen op pp. 177 sq., 183, 228 sq., 243 sq. en 264.

zuiver semasiologisch verschijnsel zich in het Javaansch herhaaldelijk en bij woorden van verschillende soort van begripsinhoud voordoet. Wij hebben in de opsomming eenige uitvoerigheid betracht om van degenen, die geneigd zouden zijn om het verschijnsel, dat wij in § 4 van dit hoofdstuk ter sprake zullen brengen, en waarvan wij in hoofdstuk V een verklaring zullen trachten te geven, als een louter semasiologische eigenaardigheid te beschouwen, niet het verwijt te behoeven te aanvaarden, dat wij voor dubbelzijdigheid van louter semasiologischen aard niet voldoende belangstelling aan den dag leggen. Hetzelfde doel dient de toevoeging, dat alle gevallen van louter semasiologische dubbelzijdigheid hier zeker niet behandeld zijn geworden. Met opzet toch hebben wij er enkele buiten beschouwing gelaten, omdat ze in ander verband uitvoerig ter sprake zullen komen, of omdat het niet mogelijk bleek de vermoede dubbelzijdigheid te bewijzen. Voorts hebben wij waarschijnlijk nog wel een aantal gevallen over het hoofd gezien. Aangezien het er hier echter vooral om gaat om in het licht te stellen, dat het verschijnsel van louter semasiologische dubbelzijdigheid in het Javaansch een rol speelt, en niet om omvang en gewicht van deze rol nauwkeurig te bepalen, kunnen wij het voor dit deel van ons betoog veilig bij het bovenstaande laten.

§ 3.

De dubbelzijdigheid van het hulppraedicaatswoord.

Om de bespreking van het verschijnsel, dat ons in deze paragraaf zal bezighouden, te vergemakkelijken, zullen wij beginnen met het geven van een aantal zinnen, waarin het optreedt.

1. *Yagéné aku a r ĕ p kopatèni?*, „Waarom zou je mij willen dooden?" (GrR 199).

2. *Kowé n i y a t daqpèq mantu*, „Ik ben voornemens je tot schoonzoon te nemen" (GrR 199).

3. *Kayu nangka a r ĕ p ginawé kursi*, „Nangka-hout, waarvan stoelen gemaakt zullen worden", „Nangka-hout om er stoelen van te maken" (GrR 199).

4. *Prakara iku durung b i s a rampung*, „Die zaak is nog niet afgedaan kunnen worden" (GrR 199). *B i s a a rampung ing sasi 'ng arĕp iki!*, „Laat zij de volgende maand klaar kunnen zijn!" (GrR 199).

5. *Ana gawéné apa kowé ditimbali marang sang nata? Baya k a r s a dirĕmĕni! Jĕr iku ratu kĕnya!*, „Wat moet dat, dat de koningin je

beveelt (om voor haar te verschijnen)? Zou ze je misschien tot haar geliefde willen nemen? (Je kunt nooit weten), want ze is een nog ongehuwde vorstin!" (DW 98).

6. *N u l i p a ḍ a cinĕkĕl ing wong akèh,* „Toen werd hij door de groote menigte (zijner tegenstanders) gegrepen" (GrR 179).

7. *Aku a r ĕ p digitiqi bapaq,* „Ik krijg straks slaag van vader" (GrK 334).

8. *M b a ñ j u r a r ĕ p ndaqtèkĕn, A r ĕ p m b a ñ j u r ndaqtèkĕn,* „Ik zal (den brief) dadelijk onderteekenen" (GrK 334).

9. *Sĕmbaginé kuwi aja k ĕ s u s u koqbuntĕl ḍisiq!* „Dat fijne sits moest je vooreerst niet te haastig inpakken!" (GrK 334).

10. *Uwis ndaqtuturi ambal-ambalan, pituturku m ĕ k s a ora dirèwès,* „Ik had het hem reeds herhaaldelijk gezegd, (maar) hij dreef met geweld zijn wil door, door zich aan mijn woorden niet te storen" (GrK 334).

11. *Ñoñah wau tansah angulĕri donyanipun dĕlĕr Mur, nanging botĕn kadamĕl kasugihan ḍatĕng ki Untung. Amung kawèwèhakĕn ḍatĕng prasanaqanipun.... S a m i andadosakĕn ing kasugihanipun,* „De juffrouw nu vergreep zich voortdurend aan de eigendommen van den Edelen-Heer Mur (om Untung geschenken te kunnen geven). Untung gebruikte deze geschenken echter niet om er zichzelf een kapitaal uit te vormen. Het eenige, dat hij deed, was, ze (op zijn beurt) aan zijn vrienden te schenken.... En (deze handelwijze) veroorzaakte hun aller welgesteldheid" (GrR 300).

12. *Kañca pambĕloqan kabèh, kapriyé kang p a ḍ a dadi pamikirmu?,* „Kameraden-blokgangers, hoe luidt (hierover) u aller oordeel?" (GrR 301).

13. *Saiki kapriyé karĕpmu? Apa iya k (ĕ) l a k o n murungaké rĕmbug kang wus dadi iki?,* „En wat wil je nu doen? Zullen wij het inderdaad zien gebeuren, dat je dit plan, dat reeds vaste vormen heeft aangenomen, gaat verijdelen?" (Sĕrat Jayaprana 21).

14. *Prakara iki ora s u s a h digagas dawa-dawa,* „Men hoeft over deze zaak niet lang na te denken" (Sĕrat Jayaprana 22).

15. *Ayo p a ḍ a dipangan,* „Laten wij het eten!"; *Ayo p a ḍ a dipakani,* „Laten wij het (paard) te eten geven!"; *Ayo p a ḍ a dipakaqaké,* „Laten wij het (gras aan het paard) te eten geven!" (Kats, ST 2, 131).

16. *Krama, yèn aras-arasĕn mlĕbu, mbañjur ana ing omah baé. Kanḍané karo guruné lara. Lah, saiki k (ĕ) l a k o n lara tĕmĕnan!,* „Als Krama geen zin heeft om naar school te gaan, blijft hij rustig

thuis, en zegt dan aan den meester, dat hij ziek is geweest. Wel, nu geschiedt het, dat hij werkelijk ziek is!" (Kats, ST 1, 304).

Het verschijnsel, dat hier onze aandacht vraagt, is, voor zoover ik heb kunnen nagaan, alleen door Roorda en door Kiliaan besproken geworden. Ik moet echter bekennen, dat ik de bestaande spraakkunsten en soortgelijke boeken niet alle bladzijde voor bladzijde er op nagelezen heb. De mogelijkheid bestaat dus, dat ik ouden kost verkoop. In dat geval geldt echter, dat deze oude kost buiten den gezichtskring van de meeste beoefenaars van het Javaansch is geraakt, en dat opdiening voor de tweede maal niet overbodig geacht behoeft te worden.

Roorda dan merkt in zijn grammatica bij de hierboven gegeven voorbeelden 1-4 in de paragrafen 253 en 254 het volgende op:

„Het is een eigenaardigheid van de Javaansche taal, dat men een gezegde, waarmeê men zegt, dat men v o o r h e e f t of w i l l e n s is iemand of iets het een of ander a a n t e d o e n, of *met* iemand of iets het een of ander *te doen* (zooals bv. iemand of een beest *willen slaan*), — dat men zulk een gezegde ook in het passief van het object gebruikt door aan het hoofdwoord de passive vorm te geven, terwijl men het woord dat het w i l l e n of v o o r h e b b e n beteekent onverbogen laat....

Een opmerkelijk taaleigen is ook het gebruik van het woord bisa,...., *kunnen, vermogen, in staat zijn,* in een gezegde van een voorwerp in dien zin, dat men daarmeê niet een k u n n e n van dat v o o r w e r p bedoelt, maar het k u n n e n van een niet genoemd s ú b j e c t, om uit te drukken, dat m e n (het niet genoemde subject) dit of dat van dat voorwerp niet g e d a a n k a n k r ij g e n....

Alleen in een s u b j e c t i e f (a c t i e f) gezegde gebruikt men zóo het woord bisa..., waarmeê alleen het *kunnen* van een s u b j e c t (d.i. van een p e r s o o n of als persoon beschouwd voorwerp) gebezigd wordt; en het o n d e r w e r p wordt dan beschouwd als een s ú b j e c t, dat de o o r z a a k of b e w e r k e r is van hetgeen er in het gezegde aan wordt toegeschreven. Zegt men: prakara iku durung bisa rampung, dan wil men daarmee zeggen dat die zaak d o o r z ij n a a r d g e m a a k t h e e f t, dat men die niet afgedaan heeft kunnen krijgen. — Zóo zeggen wij ook in het Hollandsch bv. *die stoel zit niet gemakkelijk.* Zoo wordt het *gemakkelijk zitten* toegeschreven aan *den stoel* als een S u b j e c t, dat door zijn fatsoen of structuur m a a k t of b e w e r k t, dat men niet gemakkelijk zit...." [1]).

[1]) Onnoodig te zeggen, dat Roorda sommige termen in een geheel anderen zin gebruikt dan elders in deze verhandeling het geval is.

Roorda zoekt dus, als ik zijn uiteenzetting wel begrijp, het door hem geconstateerde bijzondere gebruik van *bisa* te verklaren door het construeeren van een dubbele betrekking van *bisa* tot den context. Aan den eenen kant ziet hij *bisa* als een kwalificatie van een niet steeds genoemd persoon, die het vermogen heeft om op hetgeen door het grammaticale subject van den zin aangeduid wordt een of anderen invloed uit te oefenen — in den zin *Prakara iku durung bisa rampung* derhalve als kwalificatie van den persoon, die als a f d o e n e r in relatie treedt tot een z a a k —, en aan den anderen kant ziet hij *bisa* toch ook als kwalificatie van het grammaticale subject van den zin, i.c. van *prakara,* waardoor *bisa* het subject *prakara* zou kenmerken als „kunnende (afgedaan worden)", „krachtens zijn aard het vermogen hebbende (en daarom in aanmerking komende) om afgehandeld te worden". Wie de voorafgaande paragraaf van dit hoofdstuk gelezen heeft, zal het met mij eens zijn, dat Roorda hier aan *bisa* dezelfde eigenschap toekent, die wij hierboven „louter semasiologische dubbelzijdigheid" hebben genoemd, want doordat de beteekenis „het vermogen hebben tot iets" in verschillenden zin verstaan kan worden, al naar de begripsinhoud van het subject verschilt, kan men, naar Roorda's gedachtengang, met één en hetzelfde woord *bisa* zoowel een betrekking van A tot B als een betrekking van B tot A aanduiden. En dat Roorda's gedachtengang wel degelijk deze richting is uitgegaan, blijkt ten duidelijkste uit zijn verwijzing naar het ook door ons naar voren gebrachte geval van het Nederlandsche woord „zitten".

Het bezwaar, dat ik, met allen eerbied voor Roorda's verdiensten overigens, tegen zijn verklaring heb, ligt wel vooral hierin, dat hij de eigenschap van louter semasiologische dubbelzijdigheid wil toeschrijven aan een woord, dat als zelfstandig adjectief in den zin van „effectief" of „bekwaam" zeer zeker die eigenschap niet heeft, doch haar pas gaat vertoonen, wanneer het optreedt in zulk een eng verband met een ander woord, dat men het niet meer als een zelfstandig adjectief kan beschouwen. Louter semasiologische dubbelzijdigheid van een woord zonder zelfstandig te gebruiken begripsinhoud is een contradictio in terminis. Wanneer Roorda de logische betrekking, die er in het algemeen tusschen een actief werkwoord en een passieven possibiliteitsvorm, zooals tusschen „zien" en „zichtbaar", bestaat, en die in den woordenschat van vele talen tot uitdrukking gebracht wordt door twee, hetzij van denzelfden stam afgeleide, hetzij geheel van elkaar verschillende woorden, één voor elk van de beide richtingen,

waarin men de betrekking in kwestie tot stand kan zien komen —, wanneer Roorda op grond van den door hem te berde gebrachten zin die betrekking uitgedrukt acht in één, krachtens zijn bijzonderen begripsinhoud en krachtens niets anders bij beide richtingen passend, dus dubbelzijdig, woord *bisa*, dan ziet hij over het hoofd, dat andere woorden, die, voor zoover het hun gebruik in den zin betreft, met *bisa* op één lijn staan, precies dezelfde eigenaardigheid vertoonen zonder dat men zeggen kan, dat het subject van den zin, waarin elk van hen voorkomt, door zijn aard de bewerker of oorzaak is van hetgeen er in het gezegde aan wordt toegeschreven. Speciaal voor *bisa* echter tracht hij een verklaring te geven, en ten aanzien van de woorden, waarmee *bisa* als hulpwoord op één lijn staat, beperkt hij zich tot het constateeren van het verschijnsel; zoo b.v. ten aanzien van *paḍa*, bij welks behandeling hij opmerkt (§ 221): „Vooral opmerkelijk is het, dat het [sc. *paḍa*] ook vóór een p a s s i e f gezegde zóo gebruikt wordt, dat daarmeê een gezamentlijk doen, niet van het óbject, dat het onderwerp van den zin is, maar van een meervoudig súbject (de daders) bedoeld wordt [1])". Het spreekt echter vanzelf, dat een verklaring, die voor een verschijnsel in een zekeren samenhang gegeven wordt, en die op hetzelfde verschijnsel in anderen samenhang niet past, niet juist, of althans niet volkomen juist, kan zijn.

Minder incidenteel en zich niet tot één woord beperkende, bespreekt Kiliaan het verschijnsel in § 175 van zijn „Javaansche Spraakkunst". Na in § 173 opgemerkt te hebben, dat primair de bepaling achter het bepaalde woord behoort te staan, zegt hij in § 174:

> „Er zijn evenwel bijwoordelijke bepalingen die vóor het bepaalde woord geplaatst worden, hetgeen te verklaren is uit de omstandigheid dat zij zelf niets anders dan gedegradeerde predicaatswoorden zijn. Ze zijn te onderscheiden in *a*) zulke die het bepaalde woord nagenoeg altijd onmiddellijk voorafgaan; *b*) zulke die ook door het subject van het bepaalde woord kunnen worden gescheiden; *c*) zulke met vrije schikking zoodat zij zelfs achter het bepaalde woord kunnen staan".

En hierop volgt dan in § 175:

> „Tot de eerste categorie behooren bijwoorden die hun predicatief karakter nog duidelijk vertoonen 1) doordat hun oorspronkelijke beteekenis onmiddellijk is te herkennen; 2) doordat hun ontwikkeling uit een woord hetwelk als hoofdwoord van het gezegde kan optreden, nog gemakkelijk is na te gaan; 3) *doordat*

[1]) Zie de opmerking in noot 1 op p. 29.

zij bij een actieven vorm van het werkwoord gebezigd, nog in hun oorspronkelijke beteekenis zijn op te vatten terwijl die beteekenis niet meer gelden kan wanneer zij bij een passieven of neutralen vorm toegepast worden" (cursiveering van mij. B.).

Met betrekking tot de groep van woorden, waarom het ons hier te doen is, zegt Kiliaan dus, dat men deze woorden nog wel als praedicaatswoord kan opvatten, wanneer zij gebruikt worden bij een actieven vorm van het werkwoord, doch dat er een andere beteekenis aan toegekend moet worden en dat zij meer als bijwoord beschouwd moeten worden, wanneer zij bij een passieven of neutralen vorm voorkomen. Mij dunkt, dat ook deze formuleering wel iets te wenschen overlaat, dat zij van een zekere verwarring van de begrippen „beteekenis van een woord", „gebruik van een woord in den zin" en „vertaling of heteroglottisch aequivalent van een woord" blijk geeft, en dat zij in gebreke blijft om de grenzen tusschen bijwoord en praedicaatswoord scherp aan te geven. Ter verbetering van Kiliaan's formuleering zullen wij dus moeten beginnen met het scherper stellen van eenige begrippen.

Wij zullen het er allen over eens zijn, dat een praedicaatswoord een woord is, dat kan optreden als gezegde bij een adaequaat subject, om te zamen daarmee, en ingeval het transitief is, tevens te zamen met een object [1]), een zin te vormen. Dat het subject adaequaat moet zijn, vloeit voort uit de definitie van het begrip „praedicaat", „gezegde", „toeschrijving". „De kachel koopt een onweersbui" of „waarheidsliefde vischt" is geen zin, doch onzin, en bij het onderzoek van taalkundige verschijnselen kunnen wij in het algemeen geen rekening houden met hetgeen men met behulp van elementen van taal tot een schijnbaar gaaf geheel aan elkaar zou kunnen lijmen, doch dienen wij uit te gaan van de stelling, dat taal de uitdrukking is van normale gevoelens en redelijke gedachten, omdat zij anders nooit het gesloten systeem zou kunnen vormen, dat zij in feite steeds vormt [2]). Het verband met een adaequaat subject is dus iets essentiëels van het praedicaatswoord. Een bijwoord of een bijwoordelijke bepaling daar-

[1]) Uiteraard te verstaan als adaequaat object. Wij zullen echter de relatie tusschen het praedicaatswoord en het object hier buiten beschouwing laten.

[2]) Door de toevoeging van de woorden „in het algemeen" houden wij den weg vrij voor erkenning van abnormale en irrationeele elementen, die eveneens in elke taal een rol spelen, en zelfs zulk een rol, dat taalgeschiedenis zonder hen nauwelijks denkbaar is. Echter is het irrationeele steeds secundair, omdat het rationeele per se en het irrationeele per accidens aan het begrip „taal" eigen is.

entegen is een woord, dat het praedicaat nader bepaalt zonder dat het een directe relatie heeft tot het subject. Wanneer, ten gevolge van welke omstandigheid ook, de relatie van een woord, dat, diachronisch gezien, een praedicaatswoord is, d.w.z. ooit bij een adaequaat subject behoord heeft, tot dat adaequate subject verdwijnt, houdt het op praedicaatswoord te zijn. Er is dan geen sprake van degradatie, daar degradatie een meer of minder binnen de grenzen van een soort veronderstelt, maar van verandering van soort. Van degradatie kan slechts dan sprake zijn, wanneer een praedicaatswoord niet meer voldoende is om aan een subject iets toe te schrijven, doch dit nog slechts kan doen in combinatie met een ander woord, dat *wel* zelfstandig iets aan het subject had kunnen toeschrijven. In dit geval toch wordt de band tusschen het woord van onvoldoende toeschrijvingskracht en het subject niet verbroken en blijft het eerstgenoemde dus een praedicaatswoord, doch er treedt op een vermindering van zijn zelfstandigheid en derhalve een vermindering van de waarde van zijn begripsinhoud voor het zinsgeheel.

De woorden, die Kiliaan in § 174 behandelt, zou ik naar deze norm willen onderscheiden in bijwoorden, die zich uit oorspronkelijke praedicaatswoorden ontwikkeld hebben, en hulppraedicaatswoorden. Welke er van als bijwoord en welke als hulppraedicaatswoord betiteld dienen te worden, is evenwel een kwestie, waarmede wij ons hier niet zullen bezighouden. Natuurlijk zullen er ook grensgevallen te constateeren zijn, die aan den consequenten catalogiseerder veel hoofdbrekens zullen kosten, want op elk gebied der grammatica doen zich grensgevallen voor. Hoofdzaak voor ons is echter, dat wij onderscheiden hetgeen ook zonder flexie duidelijk onderscheidbaar is, en dat wij geen termen door elkaar gaan gebruiken, die bij verschillende begrippen passen, want anders kunnen verwarring van begrippen en misverstand niet uitblijven.

In de vorige alinea's wordt niet gezegd, dat de degradatie van een praedicaatswoord tot hulppraedicaatswoord zijn relatie tot het subject in het geheel niet aantast. Dat toch zou niet juist zijn. Er is wel degelijk in dit opzicht een verschil te constateeren tusschen hoofd- en hulppraedicaatswoord, doch dit verschil betreft uiteraard slechts de intensiteit van de saamhoorigheid met het subject; anders gezegd: den graad van affiniteit tot het subject. Wanneer men zegt: „het water stroomt", „het wiel draait", „de bloem geurt", dan is in deze gevallen het subject volkomen adaequaat aan den begripsinhoud van het praedicaatswoord; het stroomen is karakteristiek voor of althans

normaal toeschrijfbaar aan het water, het draaien karakteristiek voor of althans normaal toeschrijfbaar aan het wiel, het geuren karakteristiek voor of althans normaal toeschrijfbaar aan de bloem, en omgekeerd is water bij uitstek, of althans in de categorie te plaatsen van, hetgeen stroomt, een wiel bij uitstek, of althans in de categorie te plaatsen van, hetgeen draait, een bloem bij uitstek, of althans in de categorie te plaatsen van, hetgeen geur verspreidt. Maar de graad van affiniteit tusschen een subject en een hulppraedicaatswoord is veel geringer, omdat de begripsinhoud van woorden als „kunnen", „mogen", „moeten" en „willen" van veel algemeener aard is en een subject er dus veel minder gemakkelijk krachtens zijn bijzonderen begripsinhoud bij past.

In het graadsverschil nu, dat de affiniteit van het hulppraedicaatswoord tot het subject in vergelijking met de affiniteit van een hoofdpraedicaatswoord tot een subject vertoont, ligt de diepere oorzaak van het verschijnsel, dat wij in deze paragraaf bespreken. Het gedegradeerde praedicaatswoord is uiteraard een tweeslachtig iets; in zooverre als het praedicaatswoord is, staat het tot een adaequaat subject in een betrekking, die van logischen zoowel als van grammaticalen aard is; logisch en grammatisch zijn dan slechts als twee aspecten van één zelfde relatie van elkander onderscheiden. Maar in zooverre het *hulp*praedicaatswoord is, is juist een zeker gebrek aan affiniteit tot het subject karakteristiek voor het woord, en uit dit gebrek kan voortvloeien, dat het behalve bij een adaequaat subject ook gaat optreden bij een inadaequaat subject.

Nemen wij eenige voorbeelden uit het Nederlandsch. „Kunnen" beteekent „tot iets het vermogen hebben", „moeten" „den plicht tot iets gevoelen" of „opgedragen krijgen". Desnoods kunnen wij zeggen: „ik kan", „gij moet", in den zin van: „ik heb van nature bepaalde vermogens", „gij zijt iemand, die plichten heeft of aan bevelen dient te gehoorzamen". Meestal echter zullen „kunnen" en „moeten" als hulppraedicaatswoord optreden. In een zin als: „ik kan loopen", „gij moet werken", is er een volkomen affiniteit van „ik" tot „loopen", van „gij" tot „werken", doch de affiniteit van „ik" tot „kan" en die van „gij" tot „moet" is veel geringer, hoewel stellig „ik" en „gij" nog adaequate subjecten zijn. Nu stellen wij daarnaast zinnen als: „die stoel kan niet gebruikt worden", „die stoel moet blijven staan". Is nu in deze zinnetjes „kan" of „moet" van beteekenis veranderd? Is het in een andere categorie van woorden overgegaan? Ik geloof niet, dat wij zoo ver zouden mogen gaan. Het is waar, dat

de eigen begripsinhoud van „kan" en „moet" nog meer vervlakt is, en dat „stoel", dat als levenloos voorwerp op zich niet capax is tot het hebben van eigen vermogens, noch den plicht tot iets kan gevoelen of in acht nemen, niet meer als een adaequaat subject beschouwd kan worden. Maar zoo de logische affiniteit van het subject tot het hulppraedicaatswoord al verbroken is, met de grammatische affiniteit is dat zeer zeker niet het geval, want in de zinnen: „die stoel kan niet gebruikt worden", „die stoel moet blijven staan", blijft het kunnen en het moeten, met hoe weinig recht misschien ook, formeel toch aan het subject toegeschreven. Er openbaart zich hier dus een divergentie tusschen de logische affiniteit van subject en hulppraedicaatswoord en de grammatische affiniteit tusschen beide, een divergentie, waartoe het vermogen in principe aan het hulppraedicaatswoord eigen is, al zal het natuurlijk kunnen zijn, dat zij in sommige talen, of zelfs in de meeste talen, niet in opvallende constructies tot uiting komt.

Met opzet is in de vorige alinea ter bevestiging van de opvatting, dat in „die stoel kan niet gebruikt worden", „die stoel moet blijven staan", de grammaticale affiniteit tusschen hulppraedicaatswoord en subject blijft bestaan, geen gebruik gemaakt van het argument, dat het hulppraedicaatswoord zich in getal — in sommige talen ook in geslacht — pleegt te richten naar het subject. Want wel is waar heeft dit argument zijn waarde, doch wij kunnen ons er niet op beroepen, wanneer het er om gaat een eigenaardigheid te determineeren, die zich voordoet in het gebruik van hulppraedicaatswoorden van talen, die, zooals het Javaansch, geen flexie kennen en dus verschil van getal en geslacht niet tot uitdrukking brengen door een stelsel van vormveranderingen. In zulk een geval biedt de formuleering, waartoe wij hierboven gekomen zijn, meer houvast. En wanneer wij dus bij Roorda lezen, dat het woord voor „willen" of dat voor „kunnen" soms bij het grammaticale subject gevoegd wordt, terwijl men toch het willen resp. het kunnen van een ander zinsdeel zegt, en wanneer wij Kiliaan hooren spreken van een beteekeniswijziging, die zich bij sommige woorden voordoet, wanneer zij bij een passieven of een neutralen in plaats van bij een actieven vorm komen te staan, dan beteekent dat voor ons thans niets anders dan dat genoemde auteurs het optreden van het verschijnsel van divergentie tusschen logische en grammatische affiniteit ook voor het Javaansch geconstateerd hebben.

In het voorgaande is er alleen gesproken van een zekere *dispositie* van het hulppraedicaatswoord tot een zoodanig gebruik in den zin,

dat men den term „divergentie van de logische en de grammatische affiniteit van hulppraedicaatswoord en subject" er op kan toepassen. Wij hebben reeds opgemerkt, dat de dispositie niet altijd geactiveerd behoeft te worden en zich niet steeds in concrete feiten behoeft te openbaren. Voor het verwezenlijken van de mogelijkheid tot differentiatie van logische en grammatische affiniteit van hulppraedicaatswoord en subject is er ook een *directe oorzaak* noodig. Naar het ons voorkomt, is deze directe oorzaak van het tot stand komen van deze — uiteraard min of meer irrationeele — differentiatie gelegen in het optreden van analogiewerking, eveneens een bij uitstek irrationeel verschijnsel.

Een voorbeeld moge de bedoeling van deze uitspraak verduidelijken.

Wanneer wij een zin hebben met een actief praedicaatswoord, zooals

(si Anu) ora ngrèwèṣ pituturku,

dan behoeft in de verhouding van het subject van dezen zin, *si Anu,* tot het object, *pituturku,* het accent slechts een weinig verschoven te worden [1]) om den spreker er toe te brengen te gaan zeggen:

pituturku ora dirèwès.

Van deze twee zinnen is de begripsinhoud vrijwel gelijk: „X slaat geen acht op mijn waarschuwing"; het verschil ligt uitsluitend in een verlegging van den relatieven klemtoon en in een daarmee gepaard gaande verplaatsing van het eene zinsdeel naar een plaats iets meer op den voorgrond en van het andere zinsdeel naar een plaats iets meer op den achtergrond. Die gelijkheid van begripsinhoud ligt in het onderbewustzijn van den spreker verankerd, en hij maakt van zijn onderbewuste kennis er van gebruik zoo vaak hij, tot het aanbrengen van reliëf of het verleggen van den klemtoon of om welke andere reden ook, van de actieve constructie overgaat naar de passieve. Wanneer hij nu aan een door hem uit te spreken mededeeling van het type

(si Anu) ora ngrèwèṣ pituturku

een element wil toevoegen, dat de hardnekkigheid van X in deze aanduidt, en wanneer dan dezelfde omstandigheden aanwezig zijn, die hem er toe gebracht zouden hebben om in plaats van

(si Anu) ora ngrèwès pituturku

te zeggen

pituturku ora dirèwès,.

[1]) In het kader van het systeem, dat wij verderop nader zullen leeren kennen.

dan zal het gemakkelijk kunnen geschieden, dat hij den zin

(si Anu) mĕksa ora ngrèwès pituturku,

welks element *mĕksa* op zich „hardnekkigheid betrachten", „zijn wil, zijn standpunt doordrijven", beteekent, vervangt door

pituturku mĕksa ora dirèwès.

Dit *kan* gebeuren, en deze zin *kan* zoo gevormd worden, omdat de affiniteit tusschen *si Anu* en *mĕksa* bij het gebruik van *mĕksa* als hulppraedicaatswoord niet sterk genoeg is om de simpele omzetting van een actieve constructie in een passieve te verhinderen en den spreker te noodzaken voor de uitdrukking van zijn gedachten een geheel anderen vorm te kiezen. Maar de directe reden, waarom het gebeurt, is deze, dat de spreker onder den invloed staat van de onbewuste voorstelling, dat *si Anu ora ngrèwès pituturku* en *pituturku ora dirèwès* gelijkwaardige uitdrukkingen zijn. Wij hebben dus te maken met een objectieve mogelijkheid om een hulppraedicaatswoord met een inadaequaat subject te verbinden, en met een subjectief assimilatieproces, dat de gelegenheid schept om de objectieve mogelijkheid te verwezenlijken.

De leer van de onvolkomen affiniteit van het hulppraedicaatswoord tot het subject verklaart ons dus het geval, waarin het hulppraedicaatswoord bij een inadaequaat subject optreedt en waarin er aldus een divergentie ontstaat tusschen de grammatische affiniteit en de logische affiniteit van het hulppraedicaatswoord. Doet zich dit geval voor, dan kunnen wij spreken van dubbelzijdigheid van het hulppraedicaatswoord, met welken term wij dan echter niet de dubbelzijdigheid van louter semasiologischen aard bedoelen, die wij in § 2 van dit hoofdstuk hebben leeren kennen, doch een affiniteitsdubbelzijdigheid, een dubbelzijdigheid van syntactischen aard, die zich hierin uit, dat het hulppraedicaatswoord zich tegelijkertijd naar twee grootheden in den zin richt: naar een subject A, dat optreedt in den feitelijk uitgesproken of neergeschreven zin F en tot hetwelk het hulppraedicaatswoord van F louter grammatische affiniteit vertoont; en naar een X, die aequivalent is met het subject B van een niet uitgesproken of neergeschreven zin N, welke verondersteld wordt zóó geconstrueerd te zijn, dat er tusschen B en het hulppraedicaatswoord van N zoowel grammatische als logische affiniteit bestaat; met zin N wordt bedoeld de zin, naar analogie van welks constructie zin F, die A tot subject heeft, gevormd is geworden. De zinnen F en N zijn, voor zoover hun begripsinhoud aangaat, volkomen gelijkwaardig, maar de constructie, die F vertoont, kan geheel verschillend

zijn van die van N, zooals van de zinnen „Mijn voet doet pijn", „Ik heb een zeeren voet" en „Ik heb pijn in mijn voet" de begripsinhoud gelijkwaardig is, doch de constructie geheel verschillend. Welke rol X nu speelt in zin F, hangt geheel af van de verhouding, waarin de zinnen F en N constructioneel tot elkander staan, en a priori laat zich dat evenmin bepalen, als zich a priori laat bepalen, wat er met „mijn voet" gebeurt, wanneer men den zin „Mijn voet doet pijn" in een anderen vorm gaat gieten; maakt men er van: „Ik heb pijn in mijn voet", dan wordt „mijn voet"" deel van een voorzetselbepaling, doch zegt men: „Ik heb een zeeren voet", dan wordt „voet" object; m.a.w. naar gelang van de constructie van den niet uitgesproken of neergeschreven zin N, kan X in F logisch subject zijn, zooals inderdaad vaak geschiedt, of tweede lid van een determineerende samenstelling, of welk ander zinsdeel, behalve subject en praedicaatswoord, ook; en het kan zelfs gebeuren, dat X in zin F in het geheel niet uitgedrukt wordt, doch slechts in een imaginaire betrekking tot F staat.

Passen wij deze formules nu toe op de F-zinnen, die men hierboven op p. 27—29 vindt, dan kan men zeggen:

ad 1. X = ko-, want als N is te beschouwen *kowé arĕp matèni aku,* waarin *kowé,* „jij", optreedt als B, het adaequate subject van het hulppraedicaatswoord *arĕp,* „willen", „wenschen".

ad 2. X = *daq-*, want als N is te beschouwen *aku niyat ngĕpèq mantu kowé,* waarin *aku,* „ik", optreedt als B, het adaequate subject van het hulppraedicaatswoord *niyat,* „het voornemen koesteren".

ad 3. X heeft in F geen uitdrukking gevonden; een N-zin van denzelfden begripsinhoud is niet te vormen, daar de met twee objecten geconstrueerde D-vorm [1]) van het grondwoord *damĕl* niet in den genasaleerden vorm [**ndamĕl*] gebruikt pleegt te worden; als N-zin, die den begripsinhoud van F benadert, kan gelden *arĕp gawé kursi,* met een verzwegen subject B, dat, indien het uitgedrukt zou zijn geworden, adaequaat subject geweest zou zijn van het hulppraedicaatswoord *arĕp.*

ad 4. X heeft in F geen uitdrukking gevonden; als N is te beschouwen *durung bisa ngrampungaké prakara iku,* met een verzwegen subject B, dat, indien het uitgedrukt zou zijn geworden, adaequaat subject zou zijn geweest van het hulppraedicaatswoord *bisa,* „kunnen".

---

[1]) Over het gebruik van dezen term spreken wij nader in hoofdstuk II, pp. 58 en 72 sqq.

ad 5. X = het *sang nata* van den zin, die aan den zin, waarom het ons te doen is, voorafgaat, want als N is te beschouwen *sang nata baya karsa ngrĕmĕni kowé*; *sang nata*, „de koningin", treedt op als B, het adaequate subject van het hulppraedicaatswoord *karsa*, „willen", doch het behoeft niet in den F-zin uitgedrukt te worden, omdat het uit den voorafgaanden zin bekend is en uit het zinsverband blijkt. De logische affiniteit van X = *sang nata* en het hulppraedicaatswoord van F blijkt in dit geval ook hieruit, dat *karsa* krama-inggil is; immers, de omstandigheden, waarin de geciteerde zinnen gebruikt worden, sluiten uit, dat krama-inggil-termen gebruikt zouden kunnen worden met betrekking tot Damar-Wulan, die hier toegesproken persoon is.

ad 6. X = *wong akèh*, want als N is te beschouwen *wong akèh nuli paḍa ñĕkĕl*, waarin *wong akèh*, „vele menschen", optreedt als B, het adaequate subject zoowel van het hulppraedicaatswoord *nuli*, „voortgang hebben", „iets (doen) in onmiddellijke aansluiting aan een voorafgaande handeling", als van het hulppraedicaatswoord *paḍa*, „gelijkelijk", „(elkanders) gelijke of collega zijn (in het verrichten van de handeling van het hoofdpraedicaatswoord)".

ad 7. X = *bapaq*, want als N is te beschouwen *bapaq arĕp nggitiqi aku*, waarin *bapaq*, „vader", optreedt als B, het adaequate subject van het hulppraedicaatswoord *arĕp*, „wenschen", „willen".

ad 8. X = *ndaq-*; vgl. de opmerkingen over *arĕp* bij de Nos. 1, 3 en 7 en die over het met *mbañjur* synonieme *nuli* bij No. 6.

ad 9. X = *koq-*, want als N is te beschouwen *kowé aja kĕsusu mbuntĕl sĕmbagi kuwi ḍisiq*, waarin *kowé*, „jij", optreedt als B, het adaequate subject van het hier als hulppraedicaatswoord gebruikte *kĕsusu*, „zich haasten".

ad 10. X heeft in F geen uitdrukking gevonden; als N is te beschouwen *mĕksa ora ngrèwès pituturku*, met een verzwegen subject B, dat, indien het uitgedrukt zou zijn geworden, adaequaat subject geweest zou zijn van het hulppraedicaatswoord *mĕksa*, „hardnekkigheid betrachten", „zijn wil, zijn standpunt doordrijven", „met alle geweld willen", „forceeren".

ad 11. X is aequivalent met het possessieve suffix van *kasugihanipun*, want als N is te beschouwen *dados prasanaqanipun sami sugih*, waarin *prasanaqanipun*, „zijn vrienden", optreedt als B, het adaequate subject van het hulppraedicaatswoord *sami*, „gelijkelijk", „(ten aanzien van hetgeen het hoofdpraedicaatswoord aanduidt) in dezelfde

omstandigheden verkeeren", „(elkaars) gelijken, collega's, lotgenooten zijn".

ad 12. X is aequivalent met het possessieve suffix van *pamikirmu*, want als N is te beschouwen *kowé pada mikir apa?, kowé pada duwé pamikir apa?*, „welk oordeel hierover hebt gij allen?", waarin *kowé* optreedt als B, het adaequate subject van het hulppraedicaatswoord *pada*.

ad 13. *Kĕlakon* beteekent „geschieden", als vorm van het derde passief naast *nglakoni*, „(iets) doen". In onafhankelijk gebruik kan dit woord optreden in een zin als *nggonmu murungaké rĕmbug kang wus dadi iki apa iya kĕlakon?*, „zal je daad van verijdeling van dit reeds gevormde plan inderdaad plaats vinden?" In dezen zin is *nggonmu-murungaké-rĕmbug-kang-wus-dadi-iki*, dat in zijn geheel de waarde heeft van een substantief, subject B, het adaequate subject van *kĕlakon*, dat er echter niet als hulppraedicaatswoord, doch als hoofdpraedicaatswoord in optreedt. Voor de interpretatie van den F-zin, waarin *kĕlakon* wel als hulppraedicaatswoord optreedt, maakt dat echter geen verschil uit, en de dubbelzijdigheid van het hulppraedicaatswoord bestaat in dit geval dus even goed hierin, dat *kĕlakon* grammatische affiniteit vertoont tot het verzwegen subject van *murungaké* [subject A, *kowé*], doch logische affiniteit tot subject B, het subject van den hierboven reeds gegeven N-zin, het substantief *nggonmu-murungaké-rĕmbug-kang-wus-dadi-iki*. Het Nederlandsch biedt geen mogelijkheid om „geschieden" of een soortgelijk woord zoowel deel van den F-zin als deel van den N-zin te laten uitmaken, en dus moeten wij zeggen òf: „Het zal dus geschieden, dat je dit plan, dat reeds vaste vormen aangenomen heeft, gaat verijdelen?", òf: „Je gaat dus dit plan, dat reeds vaste vormen aangenomen heeft, werkelijk verijdelen?". Vergelijk echter met het gebruik van *kĕlakon* dat van het Engelsche to happen in: „The accident happened just before my eyes", en in: „I happened to see the accident with my own eyes".

ad 14. X heeft in F geen uitdrukking gevonden, want degene, over wiens nadenken gesproken wordt, is niet een bepaald persoon; elk denkend wezen kan men als logisch subject van het *digagas dawa-dawa* van den F-zin in aanmerking laten komen. Naar de bedoeling van dengene, die den zin uitspreekt, is „ik" echter het logische subject. Als N-zin kan men dus beschouwen: „*Yèn prakara iki, aku ora susah nggagas dawa-dawa*, „Wat deze zaak betreft, ik geef mij niet de moeite er lang over na te denken", „ik maak het mij niet

moeilijk door er lang over na te denken", „ik behoef er niet lang over na te denken". Men kan dus zeggen, dat *aku* optreedt als B en adaequaat subject is bij het hier als hulppraedicaatswoord gebruikte woord *susah*. Daar het subject van den F-zin nogal inadaequaat is — een aangelegenheid kan zich bezwaarlijk over iets zorgen maken! —, kiezen wij ter vertaling van het in F gebruikte *susah* het Nederlandsche „behoeven", dat intusschen, zooals uit de vertaling van den N-zin blijkt, ook bij een persoonlijk subject wel bruikbaar is; vgl. BTJ 109: *Ingsun ya wis wĕruh kang dadi karĕpira. Sira aja susah tutur,* „Inderdaad weet ik (van te voren) reeds wat Uw bedoeling is. Neem niet de moeite het te zeggen", = „. . . . . Ge behoeft het niet te zeggen".

ad 15. X is aequivalent met het verzwegen logische subject van *dipangan, dipakani* en *dipakaqaké,* dat formeel in den derden persoon geplaatst is, maar naar het spraakgebruik op den eersten persoon meervoud betrekking heeft. Het geval laat zich, wat het gebruik van *paḍa* betreft, vergelijken met het sub 6 behandelde; de N-zinnen zijn *aku paḍa mangan, aku paḍa makani* en *aku paḍa makaqaké,* waarin *aku* optreedt als B, het adaequate subject van het hulppraedicaatswoord *paḍa*. Deze voorbeelden worden hier echter ter sprake gebracht, omdat ze in de grammatica behandeld plegen te worden in verband met den propositivus [1]); vgl. GrR § 184, waar men het voorbeeld vindt: *Ayo tumuli paḍa dipĕrloqaké,* „Laten wij er ten spoedigsten ons werk van maken!", en GrK § 159, waar men leest: *Ayo diparani bocah kaé* of *Ayo paḍa diparani bocah kaé,* „Laten we dien knaap naderen", in welke beide gevallen *paḍa* betrekking heeft niet op het in het enkelvoud gestelde of gedachte subject van den F-zin, doch op een X, die in de F-zinnen logisch subject is en grammaticaal subject in de N-zinnen *Ayo paḍa tumuli mĕrloqaké* en *Ayo paḍa marani bocah kaé.*

ad 16. Het gebruik van het *kĕlakon* van dit voorbeeld laat zich vergelijken met dat van het *kĕlakon* van den sub 13 behandelden zin. Hetgeen plaats vindt is hier *het feit, dat de jeugdige leugenaar inderdaad ziek wordt,* en het Javaansche aequivalent van de hier cursief gedrukte woorden kan dus als adaequaat subject optreden van een

[1]) Van een propositivus als een afzonderlijken vorm van het Javaansche werkwoordelijke stelsel is in deze gevallen natuurlijk geen sprake. Zie ook de opmerkingen in hoofdstuk II, p. 112-114. Wel zou men voor deze gevallen den naam „propositivus" kunnen handhaven, wanneer men er de syntactische figuur mee wil aanduiden.

zin, die *kĕlakon* tot praedicaatswoord heeft, en wel tot hoofdpraedicaatswoord, zooals dat ook met het *kĕlakon* van den zin sub 13 het geval was. De opmerking, dat men *bocah sing goroh iku ngyoné* (*dadi*) *lara tĕmĕnan* moeilijk als gebruikelijk Javaansch kan beschouwen, moge ten deele juist zijn, verschil van beoordeeling van het geval brengt zij toch niet met zich mede; het eenige gevolg er van zou kunnen zijn, dat wij er nog eens den nadruk op dienen te leggen, dat de N-zin imaginair is, een gedachtencomplex, dat uiteraard nog niet aan een vasten vorm gebonden is en derhalve ook niet in een fraaien vorm geconcretiseerd behoeft te worden.

Men kan hier ook een anderen weg gaan en zeggen, dat, wanneer *kĕlakon* eenmaal, langs den weg, die sub 13 aangegeven is geworden, zich in het spraakgebruik een plaats heeft verworven ter vervulling van de functie van hulppraedicaatswoord, het er minder toe gaat doen, wat als het er op volgende hoofdpraedicaatswoord optreedt. In dezen gedachtengang stelt men het idiomatische gebruik van *kĕlakon* op den voorgrond en de kwestie van de analogiewerking, die deze idiomatische eigenaardigheid beheerscht, op den achtergrond. Een reëel verschil tusschen beide formuleeringen bestaat er intusschen, dunkt mij, niet [1]).

Zooals men uit bovenstaande analysen ziet, komt men met de formuleering van p. 35 in alle gevallen, welke hierboven tèr sprake zijn gekomen, goed uit.

Stellen wij nu nog even onze verklaring van het verschijnsel naast die van Roorda en die van Kiliaan.

Roorda behandelt speciaal het woord *bisa* en wil daarin den zin leggen van „krachtens zijn aard het vermogen hebben tot, of uitwerken, of veroorzaken hetgeen het er bij aansluitende praedicaatswoord nader aanduidt", en in zooverre als deze begripsomschrijving inhoudt, dat *bisa* niet alleen van een persoon A ter aanduiding van zijn verhouding tot een zaak B gebruikt kan worden, doch ook van een zaak B ter aanduiding van haar verhouding tot een persoon A, neemt Roorda derhalve aan, dat aan *bisa* semasiologische dubbelzijdigheid toegekend kan worden. Dat behalve *arĕp* en *paḍa* nog vele andere woorden zich in den zin precies zoo gedragen als *bisa*, is Roorda blijkbaar ontgaan. In afwijking van zijn opvatting zou ik liever willen spreken van een dubbelzijdigheid van syntactischen aard,

---

[1]) Op p. 211 vinden wij *kĕlampahan*, in den irrealiteitsvorm *kĕlampahana*, op dezelfde wijze gebruikt als *kĕlakon* hier.

die *bisa* met den eenen kant zich doet keeren naar het subject van den inderdaad gevormden zin [den F-zin], en met den anderen kant naar een X, welks begripsinhoud logische affiniteit tot *bisa* vertoont en die dus als subject kan optreden van een construeerbaren tweeden zin [den N-zin], van in hoofdzaak denzelfden begripsinhoud als den inderdaad gevormden zin en als zoodanig op den inderdaad gevormden zin den invloed van analogiewerking uitoefenende. De laatstgenoemde verklaring stelt ons in staat om niet alleen het gebruik van *bisa* te verklaren, doch ook alle andere gevallen, die daarmee vergelijkbaar zijn, en wel volgens in de taalkunde algemeen erkende principes. Zij verdient dus, dunkt mij, de voorkeur boven die van Roorda.

Van Kiliaan's formuleering onderscheidt zich de mijne hierdoor, dat de laatstbedoelde de m.i. verwerpelijke vervlechting van de begrippen „bijwoordelijke bepaling", „gedegradeerd praedicaatswoord" en „praedicaatswoord" opheft en door iets anders vervangt, dat nauwkeuriger geformuleerd wordt en beter gefundeerd lijkt; voorts doordat zij, uit hoofde van het feit, dat zij onderscheid maakt tusschen logische affiniteit en grammatische affiniteit, ons in staat stelt de behoefte, die Kiliaan had aan het veronderstellen van beteekeniswijziging en die berustte op — of althans het gevaar met zich medebracht van — verwarring van begripsinhoud en heteroglottisch aequivalent, uit te schakelen; in de derde plaats daardoor — en dat is wel het voornaamste —, dat zij niet in strijd is met de feiten, voor zoover tot dusverre gebleken is, terwijl de verklaring van Kiliaan, die het optreden van een inadaequaat subject bindt aan de voorwaarde, dat het hoofdpraedicaatswoord een passieven of een neutralen vorm moet hebben, niet opgaat voor de voorbeelden genoemd sub 11 en 13; en ten slotte daardoor, dat zij een plausibele verklaring aan de hand doet voor het gebruik van het krama-inggil in het hulppraedicaatswoord van zin No. 5, terwijl Kiliaan's formuleering geen ruimte biedt om er dit eigenaardige feit onder te betrekken. De nieuwe verklaring lijkt dus ook tegenover die van Kiliaan in het voordeel te zijn.

Recapituleerende stellen wij dus het volgende vast:

In § 2 van dit hoofdstuk hebben wij het verschijnsel leeren kennen van louter semasiologische dubbelzijdigheid, en gezien, dat dit een eigenschap is, die aan sommige Javaansche woorden per se toekomt, al kan haar aanwezigheid ook normaliter slechts blijken uit het optreden van die woorden in een bepaald zinsverband. Wat wij in deze

paragraaf hebben leeren kennen, is iets geheel anders, want de dubbelzijdigheid van de hier besproken hulppraedicaatswoorden betreft niet hun begripsinhoud, doch hun gebruik in den zin, en daarom spreken wij van „syntactische dubbelzijdigheid". Voorts is gebleken, dat deze dubbelzijdigheid geen eigenschap is, die den hulppraedicaatswoorden per se toekomt, doch dat zij een gevolg is van een onder bepaalde omstandigheden optredende analogiewerking, m.a.w. dat zij secundair is. Het lijkt daarom gewenscht bij het gebruik van den term „dubbelzijdigheid" wel te onderscheiden tusschen louter semasiologische dubbelzijdigheid en syntactische dubbelzijdigheid [1]).

§ 4.

Over de schijnbaar actieve beteekenis van k ĕ r a s a, k ĕ r u n g u, k o l u e.a., en over Kiliaan's opvatting hieromtrent.

Na in het voorgaande louter semasiologische en syntactische dubbelzijdigheid van elkaar te hebben leeren onderscheiden, kunnen wij thans de gevallen te berde brengen, waarom het ons te doen is.

Er zijn verschillende Javaansche woorden bekend, die tot de groep werkwoordsvormen behooren, welke wij als „vormen van het derde passief" zullen aanduiden, en die een eigenaardigheid vertoonen, welke veel overeenkomst vertoont met de semasiologische dubbelzijdigheid van § 2 van dit hoofdstuk. Voor zoover ik weet, is deze eigenaardigheid wel herhaaldelijk vermeld geworden [2]), doch heeft alleen Kiliaan er een bespreking aan gewijd. In zijn grammatica lezen wij in § 87, op p. 171 en 172, het volgende:

> „De oorspronkelijke, passieve beteekenis van den momentaanvorm [3]) kan van het eigenlijke subject, het waargenomene, op den waarnemer overgedragen zijn; bv. k ĕ r a s a l a r a, *pijn voelen*, heeft zich ontwikkeld uit: l a r a k u k ĕ r a s a, *mijn pijn wordt gevoeld*; immers = a k u k ĕ r a s a l a r a k u, *wat mij betreft, mijn pijn wordt gevoeld*, of korter uitgedrukt: a k u

[1]) Het verschijnsel van syntactische dubbelzijdigheid schijnt intusschen niet altijd het gedrag van het hulppraedicaatswoord bij passieve hoofdpraedicaatswoorden te beheerschen. Het schijnt, dat *katut* in de plaats van *tumut* treedt, zoodra men het door een passieven vorm laat volgen. Men lette ook op het *wĕnang* van BP 142, 5 tegenover het *kawĕnang* van BP 141, 3 v.o. Ik heb mij hieromtrent echter nog geen zekerheid kunnen verschaffen.

[2]) GrJ 183 sqq.; GrP 114 sq.; GrG 72.

[3]) Kiliaan verdeelt de Javaansche werkwoordsvormen in momentanen en duratieven. Tot de momentanen rekent hij de vormen, die wij in hoofdstuk II zullen aanduiden als C-vormen, benevens de vormen van den vierden activiteitsgraad (derde passief), waarover wij in hoofdstuk III zullen spreken.

kĕrasa lara, *ik voel pijn.* Kĕrasa was dus oorspronkelijk het gevolg van ngrasaqake, iets *voelen, smaken* of *proeven,* terwijl in den beginne alleen rumangsa (voor rumasa) op den persoon als subject betrekking kon hebben; aku rumangsa dosa, *ik heb besef van mijn schuld.* — Zoo is kĕrungu, *gehoord bij toeval* of *met opzet* van den hoorder, en dan het gevolg van ngrungoqake, *naar* iets *hooren,* maar kĕrungu is ook = ngrungu, *bij toeval hooren,* (in plaats van het verouderde rumungu, d.i. Kawi rumĕngö); — kolu, *ingeslikt,* hetzij bij toeval, of als het gevolg van ngulu, iets *inslikken,* maar verder ook figuurlijk iets *inslikken, verduwen, verdragen, het over zich kunnen verkrijgen.* — In de beteekenis van: *bij toeval zien* is tumon nog gebruikelijk, zoodat katon, *zichtbaar worden,* alleen op het voorwerp der waarneming betrekking heeft [noot 1 op p. 172: Spr. J.[1]) geeft echter ook katon op in de beteekenis van: iets wel *zien* (§ 238).]. Omgekeerd is de beteekenis van mambu, *ruiken, den reuk gewaarworden* (met ambu, *reuk,* tot grondwoord), van den waarnemer op het waargenomene overgedragen; want het beteekent ook: *ruiken, rieken* in 't algemeen, en in 't bijzonder: *leelijk rieken, stinken.* Dit houdt verband met de omstandigheid dat kambu, ten minste in de taal van het dagelijksch leven niet voorkomt, tenzij in het spreekwoord: bjung bjung tawon kambu (Js. II, 389), verklaard door: kambĕtan gĕṇḍis, *suiker te ruiken krijgen,* van een bij, — terwijl het overigens in deze beteekenis alleen gezegd kan worden van wild dat menschen te ruiken krijgt en daarop de vlucht neemt".

Het bovenstaande citaat geeft blijk van verschillende opvattingen van den schrijver, waarmede wij ons moeilijk kunnen vereenigen, maar die wij onweersproken moeten laten — althans voor het oogenblik —, omdat wij ons tot ons onderwerp willen beperken. Dit doende, constateeren wij, dat Kiliaan het verschijnsel, dat zich bij *kĕrasa, kĕrungu* en *kolu*[2]) voordoet, beschrijft, doch dat hij in zijn toelichting zich er toe beperkt om 1° van overdracht van beteekenis te spreken,

[1]) Bedoeld wordt de plaats GrJ 184, waar wij in noot 2 op p. 44 reeds de aandacht op vestigden. Kiliaan had ook nog kunnen verwijzen naar GrP 117-118, waar men leest, dat *aku ora katon* = „ik zie niets" te onderscheiden is van *aku ora kadĕlĕng,* „ik word niet gezien" (!), en naar JNHW 1, 610 a.

[2]) Wij laten *kambu* voor het oogenblik buiten beschouwing. In hoofdstuk V zal er gelegenheid zijn op dit woord nader terug te komen.

waardoor hij uiteraard aan *kĕrasa, kĕrungu* en *kolu* een oorspronkelijke en een secundaire beteekenis toekent, 2° als oorspronkelijke beteekenis de passieve aan te wijzen, en 3° als zijn meening uit te spreken, dat de oorspronkelijke passieve beteekenis in sommige gevallen voor een andere, een actieve beteekenis plaats heeft moeten maken, doordat de spraakmakende gemeente bij *kĕrasa, kĕrungu* en *kolu* als subject ook is gaan gebruiken de aanduiding van den persoon, die bij den begripsinhoud van genoemde woorden oorspronkelijk slechts als een soort van belanghebbend voorwerp betrokken was.

Nemen wij eens aan, dat Kiliaan de oplossing op de juiste plaats gezocht heeft, en gaan wij dan eens na, op welke wijze zijn opvatting uitgewerkt zou kunnen worden.

Met de opmerking, dat *kĕrasa, kĕrungu* en *kolu* primair passieve vormen zijn, kunnen wij, zooals verderop [1]) nog nader blijken zal, geheel accoord gaan. Dit houdt in, dat er ten aanzien van deze woorden van primaire semasiologische dubbelzijdigheid, d.w.z. van dubbelzijdigheid als een eigenschap, die aan den begripsinhoud van een woord per se eigen is, geen sprake kan zijn, en dat wij slechts zullen kunnen denken aan secundaire dubbelzijdigheid, die een gevolg is van een of andere analogiewerking. Immers, terwijl men vormen als *wĕnang, limpad, téla, énaq* enz. ten aanzien van het verbaal geslacht van nature ongedifferentiëerd kan noemen, omdat zij, al naar de behoefte van den spreker, als „actief" en als „passief" gebruikt kunnen worden [2]), dus in den zin van „bereiken" en „bereikbaar", „doordringen" en „doordrongen", „duidelijk waarnemen" en „duidelijk waar te nemen", „een aangename gewaarwording veroorzaken" en „een aangename gewaarwording ondervinden", geldt van *kĕrasa, kĕrungu* en *kolu,* dat zij tot ontwijfelbaar passieve vormen, dus vormen van een bepaald verbaal geslacht, gestempeld worden door het praefix kĕ- en door de verhouding, waarin de begripsinhoud van het eene, het „gewone" *kĕrasa,* resp. *kĕrungu* en *kolu,* tot den begripsinhoud van den actieven vorm *ngrasa,* resp. *ngrungu* en *ngulu,* staat [3]).

---

1) In hoofdstuk II op p. 101 sqq., in hoofdstuk III op p. 121 sqq. en op p. 134 sqq., en in hoofdstuk V, §§ 1, 2 en 3.

2) Wij mogen na hetgeen in § 2 van dit hoofdstuk uiteengezet is geworden deze termen wel gebruiken. Voor „passief" treedt eventueel „passieve possibiliteitsvorm" in de plaats.

3) Kiliaan geeft als correspondeerende genasaleerde vormen *ngrasaqaké, ngrungoqaké* en *ngulu.* De keuze van *ngrasaqaké* en *ngrungoqaké* is te verdedigen, maar men kan niet zeggen, dat deze vormen bepaald de voorkeur boven *ngrungu* en *ngrasa* verdienen. Zie over de bijzondere verhouding van den D- en den F-vorm, die deze kwestie beheerscht, de plaatsen van p. 26, n. 1.

Wanneer er dus bij *kĕrasa,* resp. *kĕrungu* en *kolu,* een actieve begripsinhoud optreedt, moet dit wel geschieden *ondanks* het passieve karakter, dat aan den kĕ--vorm als zoodanig eigen is. Het is iets irrationeels, dat aan een vorm van uitgesproken passieve formatie een actieve beteekenis wordt gehecht, en daarom zoeken wij dan allicht de verklaring van dit verschijnsel in het optreden van de bij uitstek irrationeele analogiewerking.

De vraag, die zich vervolgens opdringt, is deze: wat is het, dat den sprekers van de taal voor den geest heeft gestaan en naar analogie waarvan *kĕrasa, kĕrungu* en *kolu* in hun begripsinhoud dubbelzijdigheid zijn gaan vertoonen, een dubbelzijdigheid, welke, zoo zij al niet primair semasiologisch is, toch in ieder geval secundair met de semasiologische dubbelzijdigheid in alle opzichten is gaan overeenkomen? De voorafgaande besprekingen doen twee antwoorden op deze vraag aan de hand. Het eerste is, dat *kĕrasa* en *kĕrungu* dubbelzijdig kunnen zijn geworden onder invloed van onbewuste vergelijking met woorden van primaire semasiologische dubbelzijdigheid. Het andere is, dat de dubbelzijdigheid van genoemde werkwoordsvormen een gevolg kan zijn van contaminatie, b.v. van *aku ngrasa lara* en *lara kĕrasa* tot *aku kĕrasa lara.* Aan welk van beide mogelijkheden Kiliaan de voorkeur geeft, blijkt niet met zekerheid; men zou geneigd zijn te zeggen, dat hem eer de tweede dan de eerste voor den geest heeft gestaan.

Voor beide mogelijkheden is iets te zeggen. In § 2 hebben wij gezien, dat het Javaansch verschillende woorden heeft, die den algemeenen zin hebben van „goed waarnemen" of „goed waarneembaar", en dat men deze woorden onder bepaalde omstandigheden ook kan vertalen met „goed hooren" en „goed hoorbaar" of met „goed voelen" en „goed voelbaar", is welbekend. Het is dus niet onmogelijk, dat *kĕrasa* en *kĕrungu* in den zin van „voelbaar" resp. „hoorbaar" met een of meer van de dubbelzijdige woorden van § 2 geassociëerd zijn geworden, en dat zij, als aequivalent van die woorden in hun passieve beteekenis, secundair ook in de actieve beteekenis aan hen gelijkgesteld zijn geworden. Een zelfde proces heeft zich in het Javaansch wel vaker voltrokken; men denke aan het Oud-Javaansche woord *ahyun,* „wenschen", „willen", en aan het Sanskṛt woord *harṣa,* „vreugde", die ten gevolge van het feit, dat zij aan *arĕp* in den zin van „wenschen" gelijkgesteld zijn geworden, in het huidige Javaansch ook als synoniem optreden van *arĕp* = „voorkant", „voor".

En wat de andere mogelijkheid betreft, in de vorige paragraaf hebben wij het geval leeren kennen van den F-zin, waarin het hulppraedicaatswoord op ongewone wijze te pas werd gebracht ten gevolge daarvan, dat de F-zin onder den invloed stond van een N-zin van gelijken begripsinhoud, doch van een ander soort constructie. Waarom, zoo zou men kunnen zeggen, zou dan ook hier niet het *kĕrasa* van den F-zin *aku kĕrasa lara,* of het *kĕrungu* van den F-zin *aku kĕrungu swara,* verkeerd te pas kunnen zijn gebracht onder invloed van een N-zin *laraku kĕrasa, swara iku kĕrungu,* welks begripsinhoud eveneens met dien van den F-zin vrijwel geheel overeenkomt [1]) ?

Maar tegen beide mogelijkheden rijzen ook bezwaren. Want al kan men wellicht *kĕrasa* en *kĕrungu* in den zin van „gevoelen" en „vernemen" verklaren als resultaat van een associatie, die via gelijkstelling van *kĕrasa* = „voelbaar" en *kĕrungu* = „hoorbaar" aan *waspada* of *tĕtéla* in zijn passieven zin tot toepassing ook van de actieve beteekenis dezer woorden op *kĕrasa* en *kĕrungu* geleid heeft, met *kolu* komen wij dan nog niet verder, aangezien er, voor zoover bekend is, geen van nature dubbelzijdig woord is van een beteekenis, die met „slikken" en „slikbaar" min of meer overeenkomt. En *kolu* staat niet alleen. Er is ook een — door Kiliaan niet genoemd — *kari,* „nog te doen hebben", dat naast het meer bekende *kari* in den zin van „achterblijven" staat, een *kèḍĕp,* dat zoowel „gehoorzamen" als „gehoorzaamd" beteekent, een *kĕliru,* waarvoor zoowel de vertaling „verkeerd" als de vertaling „zich vergissen" in aanmerking komt; en evenmin als naast *kolu* laat er zich naast een van deze woorden een van nature dubbelzijdig woord stellen, naar analogie van welks actieven kant zich de secundaire beteekenis dezer vormen van het derde passief gevormd zou kunnen hebben. Zouden wij dan voor deze gevallen zonder prototype moeten aannemen, dat hun dubbelzijdigheid uiteindelijk op die van de woorden voor „goed waarnemen" en „goed waarneembaar" teruggaat, en dat de woorden *kĕrasa* en *kĕrungu* als schakel in hun ontwikkelingsproces dienst hebben gedaan? Mij dunkt, dat het wel wat veel gevraagd zou zijn om dat te gelooven. Ter ondersteuning toch van de veronderstelling, dat het zóó gegaan is, is er geen enkel gegeven als bewijs aan te voeren.

---

1) Het voorbeeld van contaminatie, dat Marouzeau geeft in „Lexique de la Terminologie linguistique", p. 56, vertoont met ons geval eenige overeenkomst; „*je me souviens* peut être considérée comme issue d'une contamination de *je me rappelle* et *il me souvient*", zegt hij.

Ook tegen de contaminatie-theorie rijzen er ernstige bezwaren. In de eerste plaats toch dient opgemerkt te worden, dat de vier activiteitsgraden, die voor het Javaansche werkwoordelijke stelsel, zooals wij verderop nader zullen zien, kenmerkend zijn, scherp van elkaar onderscheiden plegen te worden; vooral uit de oudere litteratuur zijn vele voorbeelden aan te halen om te bewijzen, dat de fijnste nuanceeringen o.a. in de aanduiding van de activiteit en de opzettelijkheid-van-actie van het logische subject bij het hanteeren van dit systeem aangebracht kunnen worden. Tegen dit systeem van onderscheiding van vier activiteitsgraden, dat in het Javaansch zulk een belangrijke rol speelt, en voor welks nuancen de Javanen zulk een fijn gevoel blijken te hebben, zou de contaminatie van de voorvorige alinea dwars ingaan! Voorts zijn er van de talrijke woorden, die naar den vorm tot het derde passief behooren, tien of twintig, die aldus dubbelzijdig zouden zijn geworden. Waarom speciaal deze kleine minderheid, terwijl er voor de overige kĕ--vormen toch evenveel kans zou moeten hebben bestaan om dubbelzijdig te worden? En ten slotte, het beroep op het feit, dat ook de hulppraedicaatswoorden van § 3 ten gevolge van een soort van contaminatie dubbelzijdig geworden zijn, is niet geheel gerechtvaardigd, want daar *kon* de contaminatie plaats vinden, omdat de hulppraedicaatswoorden tot het doormaken van het in § 3 beschreven ontwikkelingsproces gepraedisponeerd waren door de vermindering van affiniteit van het hulppraedicaatswoord tot het subject, die met de degradatie van een woord van praedicaatswoord tot hulppraedicaatswoord vanzelf gepaard gaat, terwijl hier zulk een diepere oorzaak voor het tot stand komen der contaminatie niet aan te geven is, integendeel, het karakter van het derde passief zich tegen de contaminatie met kracht verzet.

Zooals men ziet, rijzen er moeilijkheden, zoodra men tracht het hoe en het waarom van Kiliaan's theorie — die in den vorm, waarin Kiliaan zelf ze geeft, ongetwijfeld te simplistisch is, aangezien *aku, laraku kĕrasa* niet zóó maar tot *aku kĕrasa lara* wordt, onder afstooting n.b. van een eigenlijk onmisbaar possessief suffix! — te preciseeren. En uiteraard wekken deze moeilijkheden twijfel aan de juistheid van de oplossing, die Kiliaan aan de hand heeft gedaan. Misschien zijn de moeilijkheden niet van dien aard, dat men van een onoverkomelijk bezwaar tegen zijn theorie mag spreken. Maar in ieder geval nopen de overwegingen van de vorige alinea's ons om de vraag te stellen, of niet een andere oplossing te vinden is, die

op minder bezwaren stuit, en die Kiliaan's verklaring overbodig maakt.

Nu is er, nog op het gebied van de theorie, inderdaad een andere weg. Kiliaan heeft verondersteld — en anderen met hem —, dat wij in *aku kĕrasa lara* en *laraku kĕrasa* met één en hetzelfde woord *kĕrasa* te maken hebben, in twee verschillende beteekenissen gebruikt. Er is echter niets, dat ons dwingt om ons tot deze veronderstelling te beperken; het feit, dat iedereen tot dusverre geneigd is geweest deze mogelijkheid als de eenige te aanvaarden, heeft ten slotte niet de minste bewijskracht. Wij hebben dus ook rekening te houden met de mogelijkheid, dat er twee woorden *kĕrasa* zijn, twee woorden *kĕrungu*, twee woorden *kolu* enz., waarvan het eerste de beteekenis „voelbaar" resp. „hoorbaar" en „inslikbaar" heeft en het tweede de beteekenis „voelen" resp. „hooren" en „slikken", en die wel is waar van hetzelfde grondwoord afgeleid zijn, doch overigens van elkander verschillen, doordat zij elk een eigen plaats innemen in het Javaansche werkwoordelijke stelsel.

Indien deze mogelijkheid de eenig aanvaardbare zou zijn, zouden wij te doen hebben met telkens twee woorden, die slechts door een toevalligen samenloop van omstandigheden denzelfden vorm hebben gekregen, en waarvoor wij den term „gelijkluidende vormen" zouden kunnen gebruiken. Het geval, dat zich hier dan zou voordoen, is in de taalkunde geenszins onbekend; men denke aan het Nederlandsche woord „gebruikt", dat zoowel derde persoon enkelvoud van de aantoonende wijs van den tegenwoordigen tijd van het actief is als passief verleden deelwoord, en dat in „een gebruikt boek" als een ander woord beschouwd pleegt te worden dan het „gebruikt" van „hij gebruikt een boek"; aan de vele gevallen van gelijkluidendheid van het passieve verleden deelwoord en van den vorm voor den verleden tijd van het actief, die het Engelsch oplevert, als in made = „maakte" en made = „gemaakt geworden"; aan de vrij talrijke gevallen, waarin de eerste persoon enkelvoud van den indicativus van het perfectum activi van Latijnsche werkwoorden van de derde conjugatie met denzelfden vorm wordt aangeduid als de infinitivus passivi, als defendi, verti, acui, argui, statui, tribui, etc. In al deze gevallen immers hebben wij te maken met één vorm, die zoowel een actieve als een passieve beteekenis heeft, doch wij denken er niet aan om in zulke gevallen van dubbelzijdigheid of van overdracht van beteekenis te spreken, omdat wij nu eenmaal van jongs af geleerd hebben om aan elk der twee in aanmerking komende, min of meer toevallig gelijkluidende

vormen een eigen plaats te geven in het schema der werkwoordsvormen.

Zooals ik op p. 6—7 reeds heb opgemerkt, ben ik van meening, dat deze mogelijkheid van toevallige gelijkluidendheid ten aanzien van *kĕrasa* en *kĕrungu* c.s. niet slechts in theorie bestaat, maar dat zij de eenig aanvaardbare is. Men heeft haar n.m.m. slechts tot dusverre niet gezien, en wel omdat men een verschijnsel, dat in het Javaansche werkwoordelijke stelsel een belangrijke rol speelt, te weten dat van de overdracht van de beteekenis van causatieve vormen met het suffix -aké (-akĕn), die twee objecten bij zich hebben en waaraan de grondbeteekenis van „geven" eigen is geworden, op vormen met het suffix -i, nooit in het juiste licht heeft geplaatst, en verder omdat men zich niet voldoende of niet op de juiste wijze rekenschap heeft gegeven van den aard der Javaansche kĕ--passiva en van de historische ontwikkeling van deze vormen.

Een bespreking van het verschijnsel van beteekenisoverdracht van den -aké-vorm op den -i-vorm, welk verschijnsel steeds gepaard gaat met een verwisseling van de plaats der twee bij den werkwoordsvorm betrokken objecten, zóó, dat wanneer

de -aké-vorm heeft een eerste object X en een tweede object Z,

de -i-vorm heeft een eerste object Z en een tweede object X,

en dat ik met het oog op den vorm van deze schematische aanduiding met den naam „kruisfiguur" pleeg aan te duiden — ik geef den naam graag voor een beteren, doch hij heeft het voordeel van kort en nog niet voor iets anders in gebruik te zijn —, zal, evenals een bespreking van de eigenaardigheden, die optreden bij den kĕ--vorm, ter inleiding van ons exposé over de plaats van de schijnbaar actieve vormen *kĕrasa* en *kĕrungu* c.s. in het Javaansche werkwoordelijke stelsel noodzakelijk zijn, omdat slechts met behulp van de resultaten van deze inleidende besprekingen de oplossing, die ik voorstel, aannemelijk gemaakt zal kunnen worden. Ik ruim derhalve aan deze besprekingen het derde en het vierde hoofdstuk van deze verhandeling in; in het tweede zal ik er een overzicht van de Javaansche werkwoordsvormen aan laten voorafgaan [1]).

[1]) Men beschouwe de opmerkingen in BKI 90, 628-629 als door de hier volgende uiteenzetting achterhaald en waardeloos geworden.

HOOFDSTUK II.

Overzicht van den vormenschat van het Javaansche Praedicaatswoord.

§ 1.

Inleiding.

Het vormensysteem van het Javaansche praedicaatswoord verschilt in menig opzicht van het werkwoordelijke stelsel der meest bekende Europeesche talen. Speciale vormen om aan te duiden, dat het bij het praedicaatswoord behoorende subject eerste, tweede of derde persoon is, of dat dit subject mannelijk of vrouwelijk is, of enkelvoud dan wel meervoud, bestaan er in het Javaansch evenmin als bijzondere vormen om den algemeenen begripsinhoud van het praedicaatswoord hetzij met den tegenwoordigen tijd, hetzij met den verleden tijd, hetzij met den toekomstigen tijd in verband te brengen; men zegt *aku tuku* voor „ik koop", „ik kocht" en „ik zal koopen", voor „wij koopen", „wij kochten" en „wij zullen koopen", en met dezelfde variaties *kowé tuku,* „gij koopt", en *si Anu tuku,* „N. N. koopt", terwijl *tuku* bovendien, indien het zoo in den zin uitkomt, met „koopen", „gekocht hebben", „zullen koopen", „kooper", „koopende", „gekocht hebbende" of „zullende koopen" vertaald kan worden, omdat bijzondere vormen voor participia en infinitivi, behoudens hetgeen wij in een aan deze vormen gewijd afzonderlijk opstel zullen opmerken, ontbreken.

Uit het voorgaande mag men niet afleiden, dat de Javanen in hun taal geen middelen hebben om de nuancen, de correspondenties en de onderscheidingen in het door hen gesproken of geschreven woord aan te brengen, die de gebruikers van het Nederlandsch, het Grieksch of het Fransch — om maar enkele voorbeelden te noemen — door de keuze van een bepaalden werkwoordsvorm uitdrukken. Zij beschikken over bijzondere praedicaatswoorden, waarin veelal de aanduiding van meervoudigheid van het subject ligt opgesloten; zij hebben een hulppraedicaatswoord om aan te duiden, dat alle leden van een als subject optredende groep met den begripsinhoud van het praedicaatswoord in

verband worden gebracht, hetgeen natuurlijk meervoudigheid van het subject impliceert, en zij kunnen de handeling of den toestand, die in het praedicaatswoord beschreven wordt, kenmerken als vóór een bepaald tijdstip geheel tot stand gekomen, of als geschiedende resp. bestaande op hetzelfde oogenblik, waarop iets anders geschiedt, geschiedde of geschieden zal, resp. bestaat, bestond of zal bestaan, of als nog slechts voorgenomen of verwacht wordende; doch al deze mogelijkheden liggen buiten het systeem van correspondeerende vormen van het praedicaatswoord, en er wordt slechts min of meer facultatief gebruik van gemaakt.

Zoo beteekenen de vormen *rasan, rĕrasan* en *rĕrasanan* „met elkander praten", *ngandikan* of *angandikan* eveneens „met elkander praten" of „met (iemand) praten", *uyĕlan* of *uyĕl-uyĕlan* „door elkaar krioelen" of „heel gemeenzaam met (iemand) omgaan", *pĕgatan* „van elkander scheiden", *pamitan* „van elkander afscheid nemen" of „van (iemand) afscheid nemen", *udrĕg-udrĕgan* „met elkander worstelen", *bubaran* „uit elkaar gaan", „uitgaan" (van de school, van de kerk, van een vergadering). Echter kan men noch deze vormen in correspondeerende vormen van het enkelvoud veranderen door het element -an door iets anders te vervangen of door de eventueele reduplicatie of woordverdubbeling te elimineeren, noch van een willekeurigen vorm uit een willekeurige groep van het werkwoordelijke stelsel een meervoudsvorm maken door toevoeging van het element -an, van reduplicatie of van woordverdubbeling, terwijl evenmin het voorkomen van een vorm als *bubaran* het gebruik van *bubar* bij een meervoudig subject belet. Er moge dan geen bezwaar tegen bestaan de hier vermelde woorden „meervoudsvormen" te noemen, in ieder geval zijn zij bezwaarlijk te gebruiken als argument voor de opvatting, dat het Javaansche werkwoordelijke stelsel enkelvoud en meervoud onderscheidt, omdat wij hier niet te maken hebben met een systeem van correspondeerende vormen, doch met van elkander onafhankelijke verbale afleidingen uit één grondwoord, die elk haar eigen beteekenis hebben [1]).

Wat betreft het hulppraedicaatswoord, waarop hierboven gezinspeeld werd, bedoeld werd daar het woord *paḍa,* dat, wanneer het vóór een hoofdpraedicaatswoord staat, wel is waar de gewone beteekenis „gelijk" heeft, doch door zijn optreden als praedicaatswoord

1) Men zou de verhouding van *bubar* tot *bubaran* dus kunnen vergelijken met die van de Nederlandsche woorden *uitgaan* en *uiteengaan,* of van *trappen* en *trappelen.*

in den zin het „gelijk zijn" toeschrijft aan het subject, en door zijn optreden als *hulp*praedicaatswoord dit „gelijk zijn" uitsluitend betrekt op het verrichten of ondergaan van de handeling of op het verkeeren in den toestand, die door het hoofdpraedicaatswoord uitgedrukt wordt, en niet determineert door de vermelding van den persoon of zaak, met wien of waarmede het subject gelijkenis vertoont. Van deze bijzondere aanvulling van den begripsinhoud van *paḍa* als hulppraedicaatswoord is het gevolg, dat het vergelijkingsobject in het subject zelf uitgedrukt moet worden, en dit kan slechts geschieden, wanneer het subject meervoudig is. Derhalve impliceert het gebruik van *paḍa* in een zin als *wong iku paḍa lunga,* dat *wong iku* op minstens twee personen moet slaan, den gelijke en dengene, aan wien de gelijke gelijk is. Als wij dan in de plaats van de vertaling „die menschen zijn elkanders gelijke in het weggaan" „die menschen gaan gelijkelijk, zonder eenige uitzondering, allen weg" stellen, of kortweg „die menschen gaan weg", krijgt het er wel den schijn van, dat *paḍa* een meervoudsaanduider is, maar meer dan schijn is dit toch niet, zooals dadelijk blijkt, wanneer men zich rekenschap geeft van het gebruik van *paḍa* in de zinnen Nos. 6, 11, 12 en 15 van § 3 van hoofdstuk I. Voorts is *paḍa* geen praefix, doch een zelfstandig woord, dat ook als hoofdpraedicaatswoord en als substantief gebruikt kan worden, en ligt dus in ieder geval de meervoudsaanduiding toch buiten het vormensysteem van het Javaansche praedicaatswoord. En ten slotte, in tallooze gevallen treedt er in Javaansche zinnen een meervoudig subject op, zonder dat er vóór het (hoofd)praedicaatswoord een hulppraedicaatswoord *paḍa* staat. Wij hebben dus het volste recht om te zeggen, dat het onderscheid van enkelvoud en meervoud in de Javaansche werkwoordsvormen als zoodanig niet gemaakt kan worden.

Met de kwestie van de tijdsaanduiding in het Javaansche werkwoord is het niet anders gesteld. Wanneer wij zeggen *wong iku wis lunga,* duidt *wis* aan, dat het weggaan van dien man, die vrouw of die menschen op een zeker oogenblik geheel tot stand gekomen is, en dat de toestand ingetreden is, dat hij of zij niet meer aanwezig is of zijn, doch of dit oogenblik in het heden, het verleden of in de toekomst ligt, wordt niet tot uitdrukking gebracht, zoodat wij kunnen vertalen: „die man is weggegaan = is niet meer aanwezig", „die man was weggegaan = was niet meer aanwezig", of „die man zal weggegaan zijn = zal niet meer aanwezig zijn", etc. *Wis* is dus een aanduider van het perfectum, en wel krachtens zijn eigen oorspronke-

lijken begripsinhoud [1]); het vormt geen deel van den werkwoordsvorm, doch treedt slechts met het hoofdpraedicaatswoord in de innige relatie, waarin in het algemeen het hulp- en het hoofdpraedicaatswoord tot elkander staan. Op soortgelijke wijze duidt *lagi* het gelijktijdig met iets anders zijn, doen of ondergaan aan, krachtens zijn eigen oorspronkelijken begripsinhoud en in de functie van hulppraedicaatswoord [2]), zoodat het niet juist geacht moet worden, wanneer men in *lagi lunga* een soort van progressive form zou zien, en wijzen *arĕp* en *baḍé* krachtens hun eigen oorspronkelijken begripsinhoud op het feit, dat het subject het voornemen heeft te zijn, te doen of te ondergaan wat het hoofdpraedicaatswoord aanduidt, zonder in het minst ook maar met het volgende woord te zamen een futurum-*vorm* van het werkwoord op te leveren.

In één groep vormen wordt tot uiting gebracht, of de agens eerste, tweede dan wel derde persoon is, en daarom wordt er in verband met deze vormen wel van den term „vervoeging" gebruik gemaakt [3]). Er bestaat echter twijfel omtrent de herkomst van het praefix van den derden persoon, di-, en de mogelijkheid schijnt niet uitgesloten te zijn, dat het oorspronkelijk de aanduider van een activiteitsgraad geweest is en geen aanduider van den derden persoon. In dat geval zouden de vormen, die tot het gebruik van den term „vervoeging" aanleiding gegeven hebben, voor het Javaansch beperkt zijn tot den eersten en tweeden persoon. Voorts bestaat er, zooals wij verderop zullen zien [4]), reden om de vormen, waarbij persoonselementen optreden, als passief te kwalificeeren. Echter moeten wij, indien wij dat doen, consequent blijven en zeggen, dat in de hierbedoelde groep

---

[1]) *Wis* of *wus*, ouder Javaansch *wus*, beteekende oorspronkelijk wel „compleet", „voltooid", en in het oudere Javaansch komt het in gebruik nog veel meer met *tĕlas* overeen dan in de huidige taal.

[2]) *Lagi* moet een woord voor „tijdsduur" geweest zijn, als hulppraedicaatswoord te vertalen met „gedurende ......, in den tijd van ...... (zijn, doen, ondergaan hetgeen het hoofdpraedicaatswoord aanduidt)". In het oudere Javaansch gebruikt men *ing lagi* en *ing pralagi* voor „indertijd", „destijds". *Sawĕg*, thans het krama van *lagi*, is oorspronkelijk een woord geweest voor „geschikte tijd"; cf. KBW 2, 480b s.v. *duwĕg*, waar men ziet, dat in sommige beteekenissen van dit woord het begrip „geschikt" of „ergens voor in aanmerking komen" op den voorgrond gekomen is, en in andere het begrip „tijd", „tijdstip".

[3]) Zie R. Haaksma, „Inleiding tot de studie der vervoegde vormen in de Indonesische talen" (Leiden 1933), o.a. p. XIII—XV voor een opsomming der betreffende litteratuur, en Esser's critiek op Haaksma's werk in TBG 75. 277 sqq. Over di- laatstelijk TBG 75, 305 sqq.

[4]) Zie pp. 101 sqq. en 121 sqq. hierbeneden.

vormen eerste, tweede en derde persoon niet onderscheiden worden aan het g r a m m a t i c a l e subject, doch aan het l o g i s c h e subject, aan den agens, aan den verrichter van de handeling, die in het praedicaatswoord ligt uitgedrukt. Nu is het de gewoonte om van „vervoeging" te spreken, wanneer het werkwoord vormverandering ondergaat ten gevolge van de verandering van den persoon van het g r a m m a t i c a l e subject, en niet, wanneer wij het oog hebben op gevallen, waarin de vorm van het praedicaatswoord verandert al naar de agens, het l o g i s c h e subject, eerste, tweede of derde persoon is. En in de derde plaats is er van onderscheiding van den agens als eersten, tweeden en derden persoon slechts sprake in twee van de vijf of zes reeksen, waarin men, lettende op het verschil in activiteitsgraad, de vormen van het Javaansche werkwoordelijke stelsel kan onderbrengen, en één van deze twee reeksen vormen — die men intusschen, zij het wellicht eenigszins ten onrechte, van den naam „vervoegde vormen" heeft uitgesloten — behoort tot het Oud-Javaansch, niet tot de huidige taal [1]). Al dient erkend te worden, dat de vormen met een praefix van den eersten of van den tweeden persoon om hun frequente gebruik belangrijker zijn dan vele andere werkwoordsvormen, die wij in de volgende bladzijden zullen leeren kennen, kwantitatief is de plaats, die zij in het stelsel innemen, zeer bescheiden. Het verschijnsel van vormen met een persoonspraefix kan men dus zonder twijfel iets uitzonderlijks in het Javaansche werkwoordelijke stelsel noemen; het karakteriseert dit stelsel in het geheel niet, en er lijkt mij niet voldoende reden te bestaan om te spreken van „een begin van vervoeging", met het gebruik van welken term men immers min of meer suggereert, dat de overige vormen van het werkwoordelijke stelsel gepraedisponeerd zijn om in den loop der tijden zich eveneens met persoonsaanwijzers te gaan verbinden. Alles te zamen genomen, lijkt het mij dus beter om, onder volledige erkenning van het recht van anderen om van „vervoegde vormen" te spreken, zelf van het gebruik van dezen term af te zien, en er veeleer de aandacht op te vestigen, dat de in bepaalde gevallen voorkomende aanduiding van den persoon van den agens in den werkwoordsvorm zelf hoogstens slechts een

---

[1]) Zie p. 108-109 hierbeneden. Bedoelde passieve vormen dragen een possessief suffix ter aanduiding van den agens, en aangezien er hierin een eerste, een tweede en een derde persoon onderscheiden kunnen worden — b.v. *ginawayakĕnku*, *ginawayakĕnmu*, *ginawayakĕnnya* —, is niet in te zien, waarom men deze vormen niet en *taqgawèqaké*, *koqgawèqaké* en *digawèqaké* wel „vervoegde vormen" zou noemen.

uitzondering vormt op den *regel,* dat het Javaansche werkwoordelijke stelsel *geen* vervoeging kent.

Het ontbreken van het onderscheid van numerus en tempus en de bijna volkomen afwezigheid van persoonsaanduiding onderscheiden het Javaansche werkwoordelijke stelsel zóózeer van dat der meest bekende Europeesche talen, dat de vraag rijst, of wij van den naam „werkwoord" eigenlijk wel gebruik mogen maken. Men kan echter ook op punten van overeenkomst wijzen. Het Javaansch kent vijf wijzen, die, al treedt er één, de irrealiteitsvorm, ook tevens op bij andere soorten van woorden, zooals substantieven, telwoorden en zelfs partikels, in ieder geval toch wel een zekere parallellie vertoonen met de begrippen „indicativus", „conjunctivus" en „imperativus", die bij de beschrijving van andere talen dienst doen. Voorts kent het Javaansch vier „activiteitsgraden", die, bij alle verschil in aantal en wijze van toepassing, in wezen toch correspondeeren met hetgeen men elders „actief" en „passief" noemt. Van deze verschijnselen zou men kunnen zeggen, dat zij het gebruik van den term „werkwoord" tot op zekere hoogte rechtvaardigen. Intusschen zullen wij toch liever den veiligsten weg gaan, en om ons uit de moeilijkheid te redden adjectieven en wat men desnoods „werkwoordsvormen" zou kunnen noemen samenvatten in één groep, en van „praedicaatswoord" spreken, wanneer de woorden van deze groep in den zin als gezegde optreden, terwijl wij, wanneer zij, eventueel buiten zinsverband, louter optreden ter kwalificatie van een substantief, den naam „attribuut" zouden kunnen gebruiken. Wij behouden ons evenwel voor om incidenteel den naam „adjectief" of „werkwoord(svorm)" in de plaats van „praedicaatswoord" te stellen, wanneer de uiteenzetting er door aan duidelijkheid zou winnen.

Uit het bovenstaande zal men begrepen hebben, dat wij aan de schema's, waarin men de vormen van het werkwoordelijke stelsel der meest bekende Europeesche talen overzichtelijk pleegt voor te stellen, voor het Javaansch weinig hebben. Men kan de Javaansche praedicaatswoorden slechts dan met vrucht in een schema onderbrengen, wanneer men dit construeert naar de principen, die hun vormverschillen bepalen. Het komt mij voor, dat men zes van zulke principen zou kunnen onderscheiden, en dat men, enkele synonieme woorden als technische termen invoerende en ze in die kwaliteit van elkaar scherp onderscheidende, zou kunnen spreken van: vier typen, vier klassen, vierentwintig groepen, vier activiteitsgraden, drie personen en vijf wijzen; het lijkt daarbij aanbevelenswaardig om de leden der

verschillende groepeeringen in elk geval, waarin geen volkomen bruikbare internationale term ter beschikking staat, met letters en cijfers van elkander te onderscheiden, omdat het invoeren van onderscheidende namen, die uit de Latijnsche grammatica overgenomen worden, een hopeloos werk is en een zeer gevaarlijken kant heeft.

Wij zullen dus de volgende aanduidingen gebruiken:

vormen van het eerste type, vormen, die noch reduplicatie, noch woordverdubbeling vertoonen [1]); *vormen van het tweede type,* vormen, die reduplicatie vertoonen; *vormen van het derde type,* vormen, die zich kenmerken door woordverdubbeling; *vormen van het vierde type,* vormen, die zich kenmerken door woordverdubbeling en vocaalvariatie [2]);

vormen van de eerste klasse, alle vormen, die niet tot de tweede, derde of vierde klasse behooren; *vormen van de tweede klasse,* vormen uit een secundair grondwoord, dat van het primaire grondwoord afgeleid is geworden door aanhechting van het verbale praefix pa- of pi-; *vormen van de derde klasse,* vormen uit een secundair grondwoord, dat van het primaire grondwoord afgeleid is geworden door aanhechting van het verbale praefix pa- of pi- met een daaropvolgenden neusklank; *vormen van de vierde klasse,* vormen uit een secundair grondwoord, dat van een primair grondwoord afgeleid is geworden door aanhechting van het verbale praefix panga-, pangi- of pingi-.

Daarnaast zullen wij een aantal *groepen* onderscheiden, die, alle of voor een deel, in alle klassen kunnen optreden en zich in ieder type kunnen vertoonen; wij duiden ze aan met hoofdletters van het Latijnsche alphabet en spreken dus van *groep A* of de *A-groep, groep B* of de *B-groep,* enz., terwijl wij de vormen, die er toe behooren, veelal zullen aanduiden als *A-vormen, B-vormen,* enz. Vervolgens zullen wij onderscheiden vier *activiteitsgraden,* die in sommige groepen kunnen optreden; waarvan wij den *eersten* ook wel als den

---

1) Onder reduplicatie zullen wij verstaan de herhaling van de beginconsonant met de vocaal van de eerste lettergreep van het grondwoord of met een indifferente vocaal, onder woordverdubbeling de herhaling van het geheele woord of van nagenoeg het geheele woord.

2) Hieronder is te verstaan een zoodanige verandering van de vocalen van een verdubbeld woord, dat van een vierlettergrepig geheel de tweede lettergreep steeds en de vierde nooit den a-klank krijgt, terwijl de vocaal van de eerste en de derde lettergreep vrij blijft, met voorkeur evenwel voor resp. o en a. Door de toepassing van vocaalvariatie kan het oorspronkelijke grondwoord onherkenbaar worden, zooals *obit* verdwijnt in *ngobat-abit.*

genasaleerden of *actieven vorm*, en den *tweeden, derden* en *vierden* ook wel als resp. vorm van het *eerste, tweede* en *derde passief* zullen aanduiden; en waarbij wij onderscheid zullen moeten maken tusschen *oud-passief* en *normaal passief* [1]). Dan zullen wij in de vormen van den tweeden activiteitsgraad, alias van het eerste passief, speciale vormen onderscheiden voor den *eersten, tweeden* en *derden persoon*. En ten slotte zullen wij de vijf *wijzen*, waarin of in een deel waarvan de meeste vormen van het werkwoordelijke stelsel, c.q. onder aanneming van een specifiek affix, uitgedrukt kunnen worden, onderscheiden als *realiteitsvorm, irrealiteitsvorm, imperatief, propositief* en *kwalitatieven voluntatief*. In de volgende paragrafen, die achtereenvolgens gewijd zullen zijn aan een bespreking van de groepen, de activiteitsgraden, de wijzen, de typen en de klassen, zal er gelegenheid zijn om op den aard der verschillende onderscheidingen nader in te gaan [2]).

Tot voorbeeld van het gebruik der termen diene, dat wij *mbolaqbalèqaké* zullen aanduiden als een realiteitsvorm van den eersten activiteitsgraad van den F-vorm van de eerste klasse en het vierde type van het grondwoord *bali*; *pinarurungokĕn* als een realiteitsvorm van den tweeden activiteitsgraad, oud-passief, van den F-vorm van de tweede klasse en het tweede type van het grondwoord *rungu*; *pintonana* als een imperatief van den tweeden activiteitsgraad van den E-vorm van de derde klasse en het eerste type van het grondwoord *ton*; *taqkatoqné* als den propositief — uiteraard van den eersten persoon — van den tweeden activiteitsgraad van den F-vorm van de eerste klasse en het eerste type van het secundaire grondwoord *katon*, dat zelf de realiteitsvorm van den vierden activiteitsgraad van

---

1) Het woord „normaal" zullen wij echter als onderscheidingsmiddel niet behoeven te gebruiken.

2) Het lijkt niet noodig om een afzonderlijke paragraaf te wijden aan de persoonsaanduiding, omdat men voor de practijk volstaan kan met de opmerking, dat ter aanduiding van den agens in den eersten persoon het praefix taq- of ndaq-, ter aanduiding van den agens in den tweeden persoon het praefix ko- of koq-, en ter aanduiding van den agens in den derden persoon het praefix di- gebruikt wordt. In het krama wordt voor den eersten persoon gebruik gemaakt van *kula-*, voor den derden persoon van dipun-, en voor den tweeden persoon van dat woord voor „gij" of „u", dat bij den rang van den toegesprokene past. In bijzondere taal treden nog op o.a. *sun-* en *ingsun-* voor den eersten persoon en dèn- voor den derden. Met de kwestie van de herkomst der persoonspraefixen zullen wij ons hier niet bezighouden; daarvoor worde verwezen naar de in noot 3 op p. 55 vermelde litteratuur.

den D-vorm van de eerste klasse en het eerste type van het grondwoord *ton* is, enz. enz.

In de aan dit opstel toegevoegde tabellen zijn de A-, B-, C- en D-vormen enz. verticaal ten opzichte van elkander gerangschikt, de vormen van de vier activiteitsgraden horizontaal, met Romeinsche cijfers als onderscheidingsteekenen, en de vijf wijzen en de drie persoonsvormen wederom verticaal, met als onderscheidingsteekenen resp. de letters a), b), c), d) en e), en de Arabische cijfers 1, 2 en 3. In een naar de hierboven geschetste indeeling ingerichte grammatica zou er voor elke klasse en voor elk type een eigen paradigma opgesteld dienen te worden.

Het is intusschen niet de bedoeling hier alle denkbare vormen uitvoerig te bespreken, omdat mij daarvoor de gegevens ontbreken en omdat wij daartoe ver buiten het bestek van deze verhandeling zouden moeten gaan. Dit hoofdstuk dient vooral ter inleiding van hetgeen in de volgende hoofdstukken behandeld zal worden, en om den lezer het overzicht over het geheel te vergemakkelijken. Met een aantal vormen heb ik mij nog nooit opzettelijk beziggehouden, en ik steun bij de weergave daarvan niet geheel op het resultaat van eigen onderzoekingen, zooals in de hoofdstukken I, III, IV en V, doch ook op hetgeen in de bestaande spraakkunsten te vinden is. Derhalve moet ik mij het recht voorbehouden om bij eventueele nadere détailonderzoekingen bijzonderheden van het schema te wijzigen.

§ 2.

De groepen.

Wanneer men, gegeven normale omstandigheden, de vormen van de A-groep, de B-groep, de C-groep enz. voor een aantal gevallen onderling vergelijkt, zóó, dat men den A-vorm van een grondwoord x vergelijkt met den B-vorm enz. van het grondwoord x, en den A-vorm van een grondwoord x met den A-vorm van een grondwoord y enz., den B-vorm van een grondwoord x met den B-vorm van een grondwoord y enz. enz., zal men opmerken, 1° dat de vormen van groep A, B, C enz. van elkander verschillen, doordat ieder zijn eigen formeele kenmerken heeft en/of zijn eigen begripsinhoud, ook wanneer wij de beteekenisnuancen, welke de modus en de activiteitsgraad aanbrengen, geheel buiten beschouwing laten; 2° dat in het algemeen bij benadering aangegeven kan worden, in welke verhouding de A-,

B-, C-vormen enz. tot het grondwoord staan, doch dat de verhoudingen A—B, A—C, A—D enz. geenszins altijd scherp van elkander te onderscheiden zijn; 3° dat die verhouding lang niet bij ieder grondwoord dezelfde is.

Zoo vormt men van het grondwoord *laku* o.a. een afleiding *lumaku* in den zin van „gaan", „loopen", „voortgaan", „zich op een tocht bevinden", „reizen", een afleiding *nglakoni* in den zin van „(een weg) begaan", „(een misdaad) begaan", „(iets) bedrijven, verrichten", en een afleiding *nglakoqaké* in den zin van „doen gaan", „in circulatie brengen", „in zwang brengen". Men kan dus zeggen, dat het verschil tusschen de groepen van formeelen en van semantischen aard is en zich vergelijken laat met het onderscheid, dat in het Nederlandsch gemaakt wordt tusschen lijden, verlijden, belijden, leiden, geleiden, verleiden enz., of in het Fransch tusschen mettre, admettre, omettre, permettre, commettre, soumettre, remettre etc., al laten zich ook de systemen, volgens welke de respectieve afleidingen gevormd worden, minder gemakkelijk met elkander vergelijken.

De woorden *nglabuh, mĕmĕdi, ngandĕg, ngambani* en *mbañjuraké* zijn ten opzichte van de beteekenis van ieders grondwoord alle causatieven, doch *ngambani* is een E-vorm, *mbañjuraké* een F-vorm en de andere woorden zijn D-vormen, met dit verschil echter weer, dat *mĕmĕdi* van het tweede type en *nglabuh* en *ngandĕg* van het eerste type zijn, en dat *ngandĕg* tot den correspondeerenden F-vorm in een geheel andere verhouding staat dan *nglabuh*[1]). *Tumuli,* een C-vorm, gebruikt men in denzelfden zin als *nuli,* dat echter vermoedelijk een F-vorm, misschien ook een D-vorm is[2]). Den E-vorm *ningali* gebruikt men als krama van den D-vorm *ndĕlĕng*. „Doen alsof men een Hollander is" drukt men uit met den L-vorm *kumlanda,* „doen alsof men een tijger is" met den D-vorm *ngĕmacan,* „doen alsof men weggaat" met den T-vorm van het tweede type *kĕkésahan*. Eén en denzelfden E-vorm *nĕkani* gebruikt men als causativum in den zin van „overvallen met", „treffen met", en in de beteekenis van

---

[1]) Voor *ngandĕg* zie men hierbeneden, p. 177 sq. Wat *labuh* betreft, het is zeer zeker verwant aan *dawuh,* doch terwijl „laten vallen" door *ndawuhaké* uitgedrukt wordt en in een kruisfiguur — zie hoofdstuk IV — ook door *ndawuhi,* staat *nglabuh* als causatief ten opzichte van de grondbeteekenis „vallen" alleen; b.v. *jabang-bayi kalĕbĕtakĕn ing tabĕla, dipunlabuh datĕng ing sĕgantĕn,* „de baby werd in een kistje gelegd en in zee geworpen" (BTJ 29); de F-vorm *nglabuhaké* is causatief in het kwadraat, „(een vaartuig) (het anker) doen uitwerpen". Zie ook noot 2 op p. 243, en vgl. p. 269 (boven).

[2]) Zie hierbeneden, p. 215.

het grondwoord, doch met één locaal object, in den zin van „komen naar". „Gaan naar" wordt uitgedrukt door den E-vorm *marani,* doch „naar het Zuiden gaan" door den D-vorm *ngidul* en „naar Java gaan" door den M-vorm *ngajawa.*

Aan den anderen kant is de F-vorm *nglĕbĕtakĕn* het causativum van den C-vorm *mlĕbĕt,* de F-vorm *nĕkaqaké* het causativum van den A-vorm *tĕka,* de F-vorm *ngĕdohaké* het causativum van den B-vorm *adoh.* De F-vorm *ngiringaké* verschilt van den D-vorm *ngiring* en de F-vorm *ngrungoqaké* verschilt van den D-vorm *ngrungu* slechts door zijn innigere relatie tot het object. *Ngèstoqaké* beteekent „*èstu* zeggen op, met betrekking tot", *ñandikaqaké* „*sandika* zeggen op, met betrekking tot". Het Oud-Javaansche *anggawayakĕn* beteekent „iets maken", het daarmee overeenkomende huidige Javaansche *nggawèq-aké* echter „maken ten behoeve van". *Ngalapaké* beteekent „nemen ten behoeve van", doch wordt ook gebruikt als causativum van den D-vorm *ngalap,* „nemen", en *ngungsèqaké* beteekent behalve „vluchten met" = „doen vluchten" ook „een toevlucht zoeken voor". *Nukoqaké* kan gebruikt worden in den zin van „koopen ten behoeve van", en gaat dan op den A-vorm *tuku* terug, doch ook in den zin van „koopen voor een bepaalde koopsom", en is dan wel het causativum van het passieve participium *tukon,* terwijl *nganggoqaké* zoowel als causativum van den D-vorm van den eersten activiteitsgraad *nganggo* optreedt als in de functie van causativum van den D-vorm van den vierden activiteitsgraad *kanggo.*

De verschillende Javaansche grammatica's bepalen voor iedere groep de specifieke beteekenisschakeeringen, veelal tot in bijzonderheden toe. Geheel bevredigend zijn deze opsommingen echter niet. Het is waar, dat aan iedere groep bepaalde nuancen en bepaalde wijzigingen van de beteekenis van het grondwoord globaal toegekend kunnen worden, en dat men in een beschrijving hiervan eenig houvast kan vinden, wanneer men voor de noodzaak komt te staan om de beteekenis van een of anderen vorm te raden, doch in laatste instantie is het toch het — steeds min of meer grillige — spraakgebruik, dat de beteekenis van dezen of genen vorm van deze of gene groep bepaalt, en kan men voor het vaststellen dier beteekenis veiliger afgaan op het woordenboek dan op de regels, die de grammatica's geven. Het is met de beteekenis van de vormen der verschillende groepen dus juist zoo gesteld als met de beteekenis van de verschillende samengestelde vormen van de Nederlandsche en de Fransche werkwoorden, die wij hierboven gaven: wat in het spraakgebruik de

waarde is van het woord *be*lijden of van *com*mettre is niet aan de hand van grammaticale regels uit de beteekenis van lijden of mettre af te leiden, doch blijkt uit het woordenboek; men kan wel achteraf de verhouding van belijden tot lijden of die van commettre tot mettre vaststellen, doch niet of nauwelijks door middel van een prognose.

Dit worde, voordat wij ons met de verschillende vormen gaan bezighouden, allereerst geconstateerd.

Groep A.

In de A-groep vinden een plaats: 1° alle grondwoorden, die als praedicaatswoord kunnen optreden; 2° grondwoorden, die te zamen met het er op volgende, bepalende woord één begrip vormen, of in het algemeen combinaties van woorden, die op zich buiten de onderhavige indeeling in groepen vallen, en voor zoover zij als praedicaat in een zin kunnen optreden; en 3° secundaire grondwoorden, die op zich tot een der groepen B, C, D enz. kunnen behooren, doch waarvan nieuwe afleidingen van de groepen B, C, D enz. gevormd worden, tot welke zij zich op dezelfde wijze verhouden als een primair grondwoord zich tot *zijn* afleidingen van de groepen B, C, D enz. verhoudt.

Grondwoorden noemen wij woorden, die voor het taalgevoel van de huidige Javanen niet tot een eenvoudiger vorm te herleiden zijn, zonder dat zij den hun toekomenden begripsinhoud verliezen, en zonder dat er afscheiding plaats vindt van woorddeelen, die in het huidige Javaansch niet meer als affix gebruikt worden. Zoo is *layang* een grondwoord, omdat het slechts voor taalkundigen bestaat uit een element la- en het stuk -yang, dat ook in de woorden *wayang* en *éyang* aangetroffen wordt, en omdat aan den zgn. wortel *yang* niet meer de beteekenis gehecht kan worden, die aan *layang* eigen is.

Grondwoorden kunnen naar hun begripsinhoud tot allerlei categorieën van woorden behooren. Zoo is *tĕlu* een telwoord, *aku* een pronomen, *lunga* een werkwoord, *layang* een substantief, *gĕḍé* een adjectief, *bangĕt* een bijwoord van graadaanduiding en *para* een meervoudsaanduider vóór persoon-aanduidende substantieven. Bijzondere vormen, die kenmerkend zijn voor deze of gene categorie van begrippen, zooals die talen ze kennen, die geen substantief gebruiken zonder een bepaalden naamvalsuitgang, geen werkwoord zonder een of ander vervoegingsaffix of een soortgelijke specifieke verandering van het woordbeeld, geen bijwoord zonder een kenmerk, hetwelk het van het bijbehoorende adjectief onderscheidt, kent het Javaansch voor zijn grondwoorden derhalve niet. Wij spreken met betrekking

tot het Javaansch veelal van een substantief, een adjectief, een telwoord enz. niet wegens het optreden van een bepaald woordbeeld, doch louter omdat een woord als *layang*, „blad", „brief", „boek", krachtens zijn begripsinhoud tot de substantieven behoort, *tĕlu*, „drie", krachtens zijn begripsinhoud tot de telwoorden, *aku*, „ik", krachtens zijn begripsinhoud tot de pronomina. Doch *gĕḍé* kan „groot" en „grootte" beteekenen, *tiba* „val" of „vallen", en *bangĕt*, „zeer", het bijwoord van graadaanduiding, kan ook als praedicaatswoord optreden, zooals in den zin *laraku bangĕt*, even goed als het telwoord *papat*, „vier", praedicaatswoord is in den zin *sikilé papat*. Deze woorden behooren dus tot een groep van in dit opzicht min of meer indifferente grondwoorden, die men pas kan determineeren, wanneer men uit het zinsverband heeft opgemaakt, hoe zij te pas worden gebracht.

Voor afgeleide vormen geldt, dat bepaalde affixen of combinaties van affixen te zamen met het grondwoord in kwestie substantieven, en dat andere affixen woorden van adjectivischen of verbalen begripsinhoud vormen, zooals *pagunungan*, „bergland", „gebergte", dat een substantief is, *tainĕn*, „roestig", dat een adjectief, en *nggawèq-aké*, „maken ten behoeve van", dat een werkwoordsvorm is. Ook met betrekking tot deze woorden is echter wèl op te merken, dat de grens tusschen substantieven aan den eenen kant en adjectieven en werkwoorden aan den anderen kant niet steeds scherp te trekken is en dat overgang van de eene woordsoort in de andere gemakkelijk kan plaats vinden, zooals blijkt uit een woord als *kagungan*, dat ondanks den regel, dat de affixen ka- en -an abstracte substantieven vormen [1]), ook als praedicaatswoord pleegt op te treden („bezitten"), en uit het secundaire gebruik van praedicaatswoorden als substantief, als in *kanggoné, kĕtĕmuné, mlĕbuné* etc.

Elk grondwoord, dat als praedicaatswoord kan optreden, brengen wij onder in groep A, onverschillig, of het woord in kwestie nu op zich een adjectivischen of een verbalen begripsinhoud heeft, of dat het in dit opzicht indifferent is en slechts tot praedicaatswoord wordt door de wijze, waarop het in een zin gebruikt wordt. In het bijzonder vestigen wij hier echter de aandacht op de grondwoorden, die krachtens hun begripsinhoud tot de werkwoorden gerekend kunnen worden, zooals *tĕka*, „komen", *tiba*, „vallen", *lunga*, „weggaan". Groot is deze groep niet, doch zij bestaat grootendeels uit woorden, die om hun

1) Substantieven, die men dan niet mag verwarren met E-vormen van den tweeden of derden activiteitsgraad, als *kalampahan, kaḍatĕngan*.

begripsinhoud veelvuldig gebruikt worden [1]). Dat deze woorden inderdaad als werkwoorden beschouwd mogen worden, blijkt uit het feit, dat zij, in tegenstelling tot andere praedicaatswoorden, in den imperatief en in den propositief gebruikt kunnen worden. Gaan wij na, of en in hoeverre er de gewone indeeling der werkwoorden in transitieve en intransitieve werkwoorden op toegepast kan worden, dan blijkt, dat sommige werkwoordelijke A-vormen, zooals de hierboven genoemde woorden *tĕka, tiba* en *lunga*, intransitief zijn, doch dat andere, als *tuku*, „koopen", *tampa*, „ontvangen", *kirim*, „zenden", *kanḍa*, „vertellen", „mededeelen", *cĕlaṭu*, „zeggen", op grond van hun begripsinhoud tot de transitieve werkwoorden gerekend moeten worden. Uiteraard kunnen deze transitieve werkwoorden met een object optreden, b.v. in het geval van *tampa layang*, „een brief ontvangen". Om practische redenen is het echter aanbevelenswaardig om in dit geval den term „object" te vermijden, omdat er bij de A-vormen geen afzonderlijke vormen voor de andere activiteitsgraden kunnen optreden en de regels, die wij verderop voor het object zullen geven, op de hierbedoelde gevallen niet toepasbaar zijn. Wij zullen dus, waar zulks noodig is, liever spreken van „het complement" van een transitieven A-vorm.

Van de sub 2° aangeduide gevallen leveren voorbeelden op de — hier gespatiëerd gedrukte — praedicaatswoorden van zinnen als: *Sagĕd-kula sumĕrĕp ḍatĕng trontong ing papaḍang* s a k i n g p a n u n t u n i p u n s ĕ r a t - s ĕ r a t k a r a n g a n w a u, „het feit, dat ik licht (in deze zaak) ben kunnen gaan zien, is voortgevloeid uit de leiding, die deze boeken (mij) hebben gegeven" (Sĕrat Tatacara, p. IV); *Kun wontĕn ingriku lajĕng* s u g i h t ĕ p a n g a n, „aldaar verblijvende, was Kun spoedig rijk aan kennissen" (Antĕp ing Wanita, p. 20); *Tutupipun kantor pos raq* j a m g a n g s a l *ta?* — *Inggih, biḍal-kula taksih* k i r a n g s a d a s a m ĕ n i t, „de sluiting van het postkantoor vindt toch om vijf uur plaats? — Inderdaad, ik had bij mijn vertrek nog tien minuten te weinig (= ik ben tien minuten vóór tijd weggegaan)" (ibidem, p. 21) [2]). En in de groep bedoeld sub 3° vallen woorden als *kawruh, sumurup, pasanggrahan, kèli* en *pasrah*, die zelf afgeleide vormen zijn, voor een deel — *sumurup, kèli* —

---

1) Zie GrK 157 voor meer voorbeelden.

2) Men lette er op, dat *patang dina* als praedicaatswoord bij omzetting van den realiteitsvorm in een irrealiteitsvorm wordt tot *patang dinaa*, terwijl *jumĕnĕng nata* wordt tot *jumĕnĕnga nata*. — Er kan over de vraag, welk deel van een zin als praedicaat te beschouwen valt, verschil van meening

zelfs werkwoordsvormen, doch die als uitgangspunt optreden voor nieuwe afleidingen, als *ngawruhi, ñumurupakĕ, masanggrahan, ngĕlĕq-akĕ, masrahi, masrahakĕ.* Een uitvoerige bespreking van deze verschillende gevallen behoort echter in een grammatica thuis; voor ons doel is het van geen belang er nader op in te gaan.

Groep B.

Het Oud-Javaansch maakt voor de vorming van adjectieven uit grondwoorden met een substantivischen of een indifferenten begripsinhoud veelvuldig gebruik van het praefix a-, dat met een beginvocaal meestal volgens den gewonen contractieregel samensmelt: *alanḍĕp,* „scherp", *alara,* „bedroefd", „pijn hebben", *ĕngĕt* (uit a- plus *ingĕt*), „zich herinneren", *ĕsi* (uit a- plus *isi*), „inhoud hebbende", „vol", „gevuld", *opĕk* (uit a- plus *upĕk*), „moeilijkheden ondervindende", „bezwaard" [1]). Afgeleide substantieven worden hierbij als grondwoorden behandeld; dus vormt men van *potusan,* „gezant", *apotusan,* „een boodschapper uitsturen". Ook van vreemde woorden kan men den B-vorm maken, zooals *aprārthana,* „een gelofte doen", van Sanskṛt *prārthana,* „gelofte", terwijl omgekeerd vreemde woorden, die met een a of een ā beginnen, deze a in het Javaansch verliezen, wanneer zij een substantivische beteekenis hebben, aangezien zij anders als adjectieven aangevoeld zouden worden; dus vindt men in het Javaansch *wasta* in plaats van het Sanskṛt *awasthā, locita* in plaats van *ālocita, utawi* in plaats van *athawā, dyaksa* in plaats van *adhyakṣa,* enz.

Reeds eeuwen lang werkt er in het Javaansch echter een kracht, die gericht is op het afstooten of het niet meer gebruiken van het praefix a-. Verdwijnt het praefix inderdaad, of wordt het inderdaad niet meer voorgevoegd, dan ontgaat ons uiteraard een belangrijk hulpmiddel ter onderscheiding van substantivische en adjectivische woorden [2]). En wanneer de samenhang van het praefix a- met een adjec-

---

bestaan; van Lith b.v., „Handelingen v. h. Eerste Congres v. d. Taal-, Land- en Volkenkunde van Java" (Weltevreden 1921), p. 278, beschouwt van den zin *méja iki sikilé papat* de eerste twee woorden als subject en de laatste twee als praedicaat, terwijl ik er de voorkeur aan zou geven om alleen *papat* als praedicaatswoord te beschouwen.

[1]) Contractie kan ook uitblijven, zooals blijkt uit *aurip,* „leven(d)".

[2]) Van onzen kant bezien! Voor het Javaansch zelf geldt natuurlijk, dat het praefix is kunnen verdwijnen, omdat de taal aan het onderscheidingsmiddel niet voldoende behoefte meer had. Het lijkt niet onmogelijk, dat in het Javaansch de reeds eerder opgemerkte eigenaardigheid, dat in het grondwoord de substantivische en de adjectivische beteekenis niet te onderscheiden zijn, zich

tivische beteekenisschakeering voor het taalbewustzijn eenmaal verloren is gegaan, verdwijnt ook de afkeer tegen de begin-a van leenwoorden; zoo maakt men van het aan het Nederlandsch ontleende woord *assistent* behalve *sĕtèn* thans ook *asistèn*.

Voor het huidige Javaansch geldt, dat het praefix a- gehandhaafd blijft: in die gevallen, waarin het samengesmolten is met een oorspronkelijke beginvocaal, in de geschreven taal en in daarmee gelijkstaande deftige uitdrukkingsvormen, en in een aantal staande uitdrukkingen; wanneer het grondwoord eenlettergrepig is, blijft het in den B-vorm zelf gehandhaafd, doch verdwijnt het of gaat het in een pĕpĕt over in een aantal vormen, die van den B-vorm afgeleid zijn. Zoo zegt men in het huidige Javaansch *èngĕt*, „zich herinneren", *olah*, „bezig zijn", *anama*, „genaamd", *aurip* en *agĕsang*, „levend", „levend wezen", „mensch"; *adoh*, „ver", doch *ngĕdohi*, „zich verwijderen van", en *didohaké*, „verwijderd worden"; *adus*, „baden", maar *ngĕdusi*, „(iemand) baden", terwijl men daarentegen van *alah*, „het verliezen", „overwonnen", de vormen *ngalahi*, „zich den mindere betoonen van", en *ngalahaké*, „(iemand) overwinnen", afleidt, zooals men van het oorspronkelijke grondwoord *arĕp*, „voorkant", *ngarĕpaké*, „den voorkant richten naar", afleidt, klaarblijkelijk, omdat men zich er niet meer van bewust is, dat *alah* even goed een B-vorm is van een grondwoord *lah* [1]) als *adoh* en *adus* B-vormen zijn van de grondwoorden *doh* en *dus*. In plaats van *akĕmbang* zegt men thans evenwel *kĕmbang*, zoodat men aan *kĕmbang* zelf niet meer kan zien, of het met „bloem" dan wel met „van bloemen voorzien" vertaald dient te worden, en *lara* kan thans „ziek" zoowel als „ziekte" beteekenen, omdat *alara* in de gewone taal niet meer in gebruik is. Woorden als *èngĕt*, die de nieuwe beginvocaal in alle afleidingen behouden, en alle woorden, die als adjectieven zonder praefix a- gebruikt worden, kan men diachronisch misschien nog tot de B-groep rekenen, doch wanneer men op de huidige taal let, zijn zij zonder eenigen twijfel A-vormen geworden [2]). Daarentegen kan men vormen als *adoh* en

hypertrophisch ontwikkeld heeft, en dat daaruit zoowel de gemakkelijke omzetting van Sanskrt substantieven in adjectieven, als de frequente vervorming van praedicaatswoorden tot substantieven in de huidige taal (*kanggoné*, *mlĕbuné*, enz.), en het verlies van het onderscheidende praefix te verklaren zijn.

1) Er naast immers staat een C-vorm *lumah*, Oud-Javaansch „overleden", „bijgezet", in het huidige Javaansch „achteroverliggen", in *salumah ing bumi*, „zoover de aarde zich uitstrekt".

2) En in ieder geval is dat zoo, wanneer men, met het oog op de è van *olèh* tegenover de i van het daarmee overeenkomende Oud-Javaansche *ulih*,

adus met het oog op de afgeleide vormen, die het zonder het praefix a- stellen, m.i. beter tot de B-groep rekenen.

De groote voorkeur van de Javanen voor het gebruik van ouderwetsche vormen in de schrijftaal heeft er toe geleid, dat zij het praefix a- zijn blijven gebruiken, toen het in de gesproken taal zijn beteekenis reeds grootendeels verloren had. En hieruit is weer voortgevloeid, dat zij soms van het praefix a- zijn gaan voorzien woorden, die er oorspronkelijk in het geheel niet mee verbonden werden of zelfs konden worden, louter om ze te gebruiken tot opluistering van de door hen geschreven taal. Zoo vindt men in GrR 299 een B-vorm *asaé*, ofschoon het Oud-Javaansch den vorm *sahya* gebruikt en niet *asahya* [1]), en gebruikt men in het huidige Javaansch vormen als *ananging* en *awiyosipun*, ofschoon *nanging* oorspronkelijk vermoedelijk een vorm van het derde passief geweest is [2]) en in ieder geval geen substantivisch grondwoord, en ofschoon *wiyosipun* èn blijkens het possessieve suffix, èn blijkens het gebruik, dat men van het woord maakt [3]), zeker niet als adjectief beschouwd mag worden.

De B-vorm beteekent „zijn, doen of hebben (hetgeen het grondwoord aanduidt)", al naar het spraakgebruik het wil; de variant „hebben hetgeen het grondwoord aanduidt" komt echter verreweg het vaakst voor: *akĕmbang*, „bloemen hebbende", „van bloemen voorzien (zijn)"; *asikil-papat*, „vier pooten hebbende", „viervoetig". In het bijzonder worde de aandacht gevestigd op de samengestelde B-vormen, die een explicatieve samenstelling tot uitgangspunt hebben, zooals in den zin van BTJ 16, waarin van Siyung-Wanara, die bij een smid in de leer was, gezegd wordt: *Botĕn antawis lami sampun sagĕd: aparon ḍĕngkul, apalu asta, asupit driji*, „Spoedig beheerschte hij het vak: zijn knie gebruikte hij als aanbeeld, zijn handen als hamers, zijn vingers als nijptang". Men zou n.l. geneigd kunnen zijn om de woorden *ḍĕngkul, asta* en *driji* als object of als complement van resp. *aparon, apalu* en *asupit* te beschouwen en deze laatste woorden derhalve tot de transitieve werkwoorden te rekenen. Het verdient m.i. echter de voorkeur om in *aparon-ḍĕngkul* één woord te zien, evenals in *apalu-asta* en in *asupit-driji*, omdat in de explicatieve samenstelling,

---

zou aannemen, dat de è van *èngĕt* en de o van *olah* enz. niet uit contractie met de a van het praefix, doch uit klankverzwaring ontstaan zijn.

1) Sanskṛt *sahya*, „dragelijk", „wel aangenaam"; *asahya* zou „ondragelijk" zijn.

2) Zie hierbeneden, p. 215.

3) Aan het begin van brieven, naast *wiyosipun*, „de uiting er van [sc. van hetgeen ik te zeggen heb]", en *awiyos*, „een uiting, een mededeeling te doen hebben".

die aan den B-vorm ten grondslag ligt, *paron* en *ḍĕngkul,* resp. *palu* en *asta,* en *supit* en *driji,* eveneens één geheel zijn gaan vormen. Hetzelfde geldt voor een uitdrukking als *alaku-dagang,* „zich met den koophandel bezighouden", al is de grondslag voor den B-vorm hier niet een explicatieve, doch een determineerende samenstelling [1]), en ook *asikil-papat* is blijkbaar als a- plus *sikil-papat* te verstaan. Daarentegen zal men de combinatie *agawé rusaq,* „vernieling veroorzaken", of *akarya suka ing prihatin,* „den bedroefden vreugde veroorzaken", op één lijn kunnen stellen met het *tampa layang* van p. 65 en *rusaq* als een complement mogen kwalificeeren.

In een zin als *Kula ñambut damĕl dados juru ngupakara roga kanṭi blañja satus rupiyah ing dalĕm sawulan pikantuq griya sabĕkakasipun,* „ik werkte als verpleegster op een tractement van honderd gulden per maand met vrij wonen", vormen de drie laatste woorden, letterlijk te vertalen met „het voordeel hebbende van een huis met inboedel", een figuur van dezelfde soort als er in de vorige alinea behandeld zijn geworden, want daar het voordeel uit een gemeubileerd huis bestaat, vormen de twee leden *pikantuq* en *griya-sabĕkakasipun* eveneens een explicatieve samenstelling. Of men hier echter *pikantuq-(griya-sabĕkakasipun)* als uit *apikantuq-(griya-sabĕkakasipun)* ontstaan moet beschouwen, dan wel moet aannemen, dat *pikantuq-(griya-sabĕkakasipun)* direct als adjectief gebruikt wordt naar analogie van andere woorden en uitdrukkingen, die het praefix a- verloren hebben, is moeilijk uit te maken. In het eerste geval zou men *pikantuq-(griya-sabĕkakasipun)* althans diachronisch tot de B-groep kunnen rekenen, terwijl het in het tweede geval tot de A-groep gerekend *moet* worden. A- en B-vormen van dit type kunnen intusschen door elkander gebruikt worden, omdat er geen essentiëel verschil van beteekenis tusschen bestaat.

Naast het praefix a- treedt soms het praefix ma- op, zonder dat

[1]) Onder explicatieve samenstelling versta ik een als eenheid optredende combinatie van twee substantieven, die denzelfden persoon, hetzelfde dier of hetzelfde ding aanduiden, en die elkander nader bepalen, b.v. *sĕrat-wangsulan.* Onder determineerende samenstelling versta ik een als eenheid optredende, doch gemakkelijk ontbindbare combinatie van twee substantieven, die niet denzelfden persoon, hetzelfde dier of hetzelfde ding aanduiden, en waarvan het eene het bepalende deel en het andere het bepaalde deel is, b.v. *sĕgara kidul.* Het bepaalde deel duid ik aan als „eerste deel", onverschillig of het het bepalende deel („het tweede deel") voorafgaat of volgt. Onder de determineerende samenstellingen nemen de possessieve samenstellingen, welker tweede deel den eigenaar van het eerste deel aanduidt, een belangrijke plaats in.

er veel verschil tusschen beide vormen schijnt te bestaan. Reeds in het Oud-Javaansch is ma- minder gewoon dan a-, en in het huidige Javaansch vindt men het in levend gebruik slechts in bepaalde, staande uitdrukkingen, als *maguru*, „een leeraar hebben", „(iemand) als leeraar erkennen", *magawé*, „veldarbeid verrichten". In het laatste geval heeft men echter met de mogelijkheid rekening te houden, dat het uitgangspunt niet *gawé*, doch *pagawé* in den zin van „werkman", „arbeider", is, en dat *magawé* derhalve niet een B-, doch een D-vorm is.

Groep C.

De woorden, die in deze groep thuis hooren, laten zich, naar de variant, die zij vertoonen, in drie onderafdeelingen indeelen, die wij C^1, C^2 en C^3 zullen noemen.

Van de variant C^1 zijn de vormen, die het invoegsel -um- achter de consonant, waarmede het grondwoord begint, vertoonen, en voor zoover zij niet vallen onder groep L; b.v. *lumaku*, „gaan", „voortgaan", *tumandang*, „aan het werk gaan", *cumaos*, „gereedstaan", *kumruwuq*, „ruischen", „rommelen", *tumrap*, „betrekking hebben op (iets)". De tweede variant vertoonen de vormen, waaruit de beginconsonant van het grondwoord en meestal ook de u van het infix verdwenen zijn, en waartoe o.a. behooren: *mati*, ouder *umati*, van een grondwoord *pati*, „sterven", „dood"; *mulih*, ouder *umulih*, van een grondwoord *ulih*, „gaan naar de plaats, waar men behoort te zijn", speciaal „naar huis (terug)gaan"; *matur*, ouder *umatur*, van een grondwoord *atur*, „zich richten tot een hoog(er)geplaatste"; *mili*, ouder *umili*, van een grondwoord *ili*, „stroomen"; *mĕtu*, ouder *umĕtu*, van een grondwoord *wĕtu*, „naar buiten gaan, komen"; *mĕnga*, ouder *umĕnga*, van een grondwoord *wĕnga*, „openstaan"; *mĕḍaq*, gelijkwaardig met *tumĕḍaq*, van een grondwoord *tĕḍaq*, „uitstappen" (uit een voertuig); *mungkul*, gelijkwaardig met *tumungkul*, van een grondwoord *tungkul*, „zich buigen"; *mangga*, gelijkwaardig met *sumangga*, van een grondwoord *sangga*, „eerbiedig aanvaarden"; *mĕlang*, gelijkwaardig met *sumĕlang*, van een grondwoord *sĕlang*, „bekommerd"; *mandi*, nevenvorm van een vroeger *sumandi*, van een aan het Sanskṛt ontleend grondwoord *sandhi*, „constructie", „samenstelling", „opzet", welke via de beteekenis „goed samengesteld", „van goede samenstelling zijn", die van „een krachtige uitwerking hebben", van vergiften enz., gekregen moet hebben [1]); Oud-Javaansch *mihat*,

[1]) Heeft men in dit geval *sumandi* soms verstaan als *su-* plus *mandi*, „goedwerkend", en daarom secundair *su-* als een te missen praefix weggelaten?

naast *lumihat*, van een grondwoord *lihat*, „zien". De derde variant ten slotte, C³, vertoont in plaats van het infix -um- een praefix m- [1]), dat uit um- ontstaan zou kunnen zijn, daar ook de begin-m van de C²-vormen naast um- voorkomt, en dat vóór een begin-l of een begin-r treedt; b.v. *mlampah*, = *lumampah*, „voortgaan", „zich voortbewegen"; *mlĕbu*, = *lumĕbu*, „binnengaan"; *mlémbaq*, = *lumémbaq*, „golvend"; *mrambat*, = *rumambat*, „kruipen", „klimmen", van planten; *mrangkang*, = *rumangkang*, „op handen en voeten kruipen".

Van den C²-vorm *moet* de huidige taal gebruik maken, wanneer het grondwoord met een p, een w of een vocaal begint, terwijl men in een geval als dat van *mandi* evenmin vrijheid heeft om zich van den langeren C¹-vorm te bedienen. Op het eerste gezicht zou men geneigd zijn de C²-vormen als afkortingen van de correspondeerende C¹-vormen te beschouwen. Echter leveren vormen als *tĕmaha*, „opzettelijk", en *sari*, „dralen" [2]), die bij vergissing via *tumaha* en *maha* resp. via *sumari* en *mari* van de grondwoorden *aha* [3]) en *ari* [4]) afgeleid zijn geworden, het bewijs, dat er eens een kracht gewerkt heeft, die C²-vormen tot C¹-vormen herleidde, en dat er toen dus een zekere afkeer tegen C²-vormen bestaan heeft. Het is dus ook denkbaar, dat de huidige C²-vormen slechts losse overblijfselen zijn uit een oudere periode, toen de keuze tusschen een C¹- en een C²-vorm over de geheele linie vrij was, subs. met een bepaalde nuanceering der beteekenis gepaard ging, welke thans niet meer bekend is [5]). Voor woorden, die in ons transcriptiesysteem met een vocaal beginnen, doch in het Javaansche schrift met een h, geldt, dat zij, indien de u van het infix zich, zooals in het oudere Javaansch en in het Kawi, handhaaft, tot de C¹-groep gerekend kunnen worden (*humatur*), terwijl zij anders, gelijk wij zagen, tot de C²-groep behooren (*matur*).

---

1) De m- wordt in het Javaansche schrift vaak geschreven met een afzonderlijke aksara, waardoor de indruk gewekt wordt, dat men met het praefix ma- te doen heeft.

2) *Sari* en *asari* zijn mij in dezen zin alleen uit het zgn. Middel-Javaansch bekend.

3) Het Oud-Javaansche *aha* of *ahā* beteekent „naar voren komen", „naar voren dringen"; zie OJNW 59b, waar echter de verklaring wel iets te wenschen overlaat.

4) Het grondwoord van de woorden *kari*, „achterblijven", en *mari*, „ophouden", van de huidige taal.

5) De aandacht zij nog gevestigd op *murang* (JNHW 2, 488a), dat in zijn beteekenis een opmerkelijke overeenkomst met die van *kurang* vertoont, nooit in het passief gebruikt wordt, en wellicht een C²-vorm van *kurang* is.

De C^1- en de C^3-vormen worden, in die gevallen, waarin de C^3-vorm gebruikelijk is — niet bij ieder grondwoord, dat met een l of een r begint, komt hij voor —, door elkander gebruikt, doch de schrijftaal heeft voorkeur voor den C^1-vorm, terwijl de C^3-vorm een belangrijke rol speelt in de gesproken taal. Men lette op *mlajĕng*, „rennen", „vluchten", dat blijkens een vorm als *dipunplajĕngakĕn*, „door (iemand) in snelle vaart weggevoerd worden", een D- of een C^2-vorm is van een grondwoord *plajĕng*, doch dat vaak ten onrechte als een C^3-vorm van *lajĕng* wordt opgevat en dan in de geschreven taal zich als een C^1-vorm *lumajĕng* vertoont!

C-vormen van grondwoorden, die met een b beginnen, komen, voor zoover ik weet, niet voor [1]).

In sommige gevallen is het infix -um- zoozeer tot een deel van het woord geworden, dat men den vorm in kwestie tot de A-groep kan rekenen, en dat de u van het oorspronkelijke infix bij kramaïseering in een andere vocaal overgaat, zooals het geval is met *lumrah*, krama *limrah*, „verspreid", „algemeen bekend", „algemeen in gebruik", van een Oud-Javaansch grondwoord *lra* of *lrah*, „verspreiding". Dat C-vormen secundair als A-vormen kunnen optreden, is reeds opgemerkt geworden; herinnerd worde aan *sumurup*, „weten", „waarnemen", A-vorm voor *ñumurupaké*, „doen weten", *rumihin*, „voorafgaan", A-vorm voor *ngrumihini*, „(iemand) voorafgaan", en *ngrumihinakĕn*, „vooruitsturen".

De huidige C-vormen zijn intransitief. Hun beteekenis is meestal gemakkelijk uit die van het grondwoord of die van een causatieven F-vorm af te leiden. Het Oud-Javaansch evenwel kent ook transitieve C-vormen, die dan vrijwel op één lijn staan met de correspondeerende D-vormen en evenals deze deel uitmaken van een serie vormen van verschillenden activiteitsgraad.

Groep D.

De D-vormen van den eersten activiteitsgraad worden gekenmerkt:

1° door het gebruik van een neusklank, die vóór beginvocalen en vóór bepaalde beginconsonanten optreedt (praenasaleering) of die voor weer andere beginconsonanten in de plaats treedt (nasaleering);

2° door het ontbreken van een suffix in den realiteitsvorm;

3° door het vermogen om zich te verbinden met een praefix a- of ma-, dat, c.q., vóór den neusklank komt te staan.

---

1) Zie echter de vormen bij groep L hierbeneden.

De vormen, die het verschijnsel van praenasaleering vertoonen, komen in het algemeen tot stand, doordat een ñ vóór een j, een ṇ vóór een ḍ, een n vóór een d, een m vóór een b, en een ng vóór elken anderen beginklank, die praenasaleering toelaat, treedt. Het verschijnsel der nasaleering bestaat hierin, dat een begin-k door een ng, een begin-c of een begin-s door een ñ of een n, een begin-ṭ of een begin-t door een n, en een begin-p of een begin-w door een m vervangen wordt. Aldus ontstaan vormen als:

ñjaluq, „vragen om", van een grondwoord *jaluq*; *ṇḍalang,* meestal *nḍalang* gespeld, „als ḍalang optreden", van een grondwoord *ḍalang*; *ndĕlĕng,* „zien", van een grondwoord *dĕlĕng*; *mbuwang,* „wegwerpen", „verbannen", van een grondwoord *buwang*; *ngajar,* „onderrichten", van een grondwoord *ajar*; *ngili,* „zijn toevlucht nemen tot", van een grondwoord *ili*; *ngombé,* „drinken", van een grondwoord *ombé*; *ngudar,* „losmaken", van een grondwoord *uḍar*; *nglĕbur,* „(iets) oplossen", van een grondwoord *lĕbur*; *ngrasa,* „gevoelen", van een grondwoord *rasa*; Oud-Javaansch *angwistāra,* „bekend maken", van een grondwoord *wistāra* [1]); *ngyod,* „wippen", van een grondwoord *yod*; *ndrojog,* „recht afgaan op", van een grondwoord *drojog*; *ngglunḍung,* „zich laten rollen", van een grondwoord *glunḍung* (praenasaleering);

ngira, „meenen", van een grondwoord *kira*; *ñĕkĕl,* „pakken", van een grondwoord *cĕkĕl*; *nacad,* „laken", van een grondwoord *cacad*; *ñamar,* „bedekt houden", van een grondwoord *samar*; *nusuh,* „nestelen", van een grondwoord *susuh*; *némol,* „een handvol pakken van, uit", van een grondwoord *ṭémol*; *nari,* „iemand (iets) in overweging geven", van een grondwoord *tari*; *mĕgat,* „afsnijden", „(iemand) verstooten", van een grondwoord *pĕgat*; *mada,* „laken", „uitschelden", van een grondwoord *wada*; *nglumpuq,* „zich verzamelen", van een grondwoord *klumpuq*; *nrajang,* „ingaan tegen", „trotseeren", van een grondwoord *trajang* (nasaleering) [2]).

---

1) OJNW 546 b. Voorbeelden van D-vormen uit een met een w beginnend grondwoord, die de combinatie ngw- vertoonen, heb ik in het huidige Javaansch niet aangetroffen; de huidige woorden veranderen de begin-w alle in m-.

2) Omgekeerd houde men er rekening mee, dat een begin-m voor een begin-p of voor een begin-w in de plaats kan zijn getreden, of uit het optreden van een C-vorm te verklaren kan zijn, of oorspronkelijk kan zijn; dat een begin-n voor een begin-t, een begin-ṭ, een begin-s of een begin-c in de plaats kan zijn getreden of oorspronkelijk kan zijn; dat een begin-ñ voor een begin-s of voor een begin-c in de plaats kan zijn getreden of oorspronkelijk kan zijn; en dat een begin-ng voor een begin-k in de plaats kan zijn getreden, of op praenasaleering kan wijzen, of oorspronkelijk kan zijn.

De D-vormen, die niet volgens den hierboven gegeven regel afgeleid worden, zullen wij hier niet alle vermelden, omdat zulks buiten het bestek van deze verhandeling zou vallen. Wij volstaan dus met even aan te stippen:

dat soms de D-vorm wordt afgeleid van een secundair grondwoord, met behulp van een voorslag van een eenlettergrepig grondwoord gevormd, b.v. *ngĕpèq*, „zich meester maken van", naast *amèq*, van een grondwoord *pèq*, of ook wel van een meerlettergrepig grondwoord, indien dit met een neusklank begint, b.v. *ngĕmacan*, „zich als een tijger gedragen", van een grondwoord *macan*;

dat soms de D-vorm wordt afgeleid van een secundair grondwoord, ontstaan door afstooting van de oorspronkelijke beginconsonant, n.l. wanneer die consonant een w is, of wanneer het grondwoord door verdubbeling van een ander grondwoord tot stand is gekomen, b.v. *ngétan* naast *ngwétan*, „naar het Oosten gaan"; *ngungrum*, naast *ngrungrum*, „liefkoozen", „streelen" [1]);

dat men soms de keuze heeft tusschen toepassing van de nasaleering of van de praenasaleering, of wel tusschen twee vormen van nasaleering, eventueel elk met een eigen nuance van den begripsinhoud, b.v. [*ngwanèqaké* naast *manèqaké*, „stoutmoedig(er) maken" [2]), van een grondwoord *wani*;] *ñanḍang*, „dragen", *nanḍang*, „verdragen", beide van een grondwoord *sanḍang*; *ñuwun*, „op het hoofd nemen, dragen", in letterlijken zin, *nuwun*, „eerbiedig (iets) op het hoofd nemen", „eerbiedig (iets) van een hoogere aanvaarden", beide van een grondwoord *suhun* of *suwun*;

dat men in een heel enkel geval de begin-media nasaleert in plaats van praenasaleert, b.v. *mukti* in plaats van *mbukti*, in de staande uitdrukking *mukti wibawa*, verkort tot *mukti*, „van de macht genieten", „in het genot zijn van de heerschappij", „regeeren" [3]);

---

1) Zeer vaak verdwijnt de w van grondwoorden, die met de combinatie wĕ- beginnen, doch ik heb alleen voorbeelden gevonden voor den E- en den F-vorm (*ngĕtoni*, „uitgaan naar", en *ngĕtoqaké*, „naar buiten brengen", van *wĕtu*; *ngĕngani*, „openen voor", *ngĕngaqaké*, „(iets) openen", van *wĕnga*); in den D-vorm neemt m- regelmatig de plaats van de w- in.

2) Voor woorden, die met een w beginnen, laten zich alleen E- en F-vormen als voorbeeld geven; vgl. noot 1 op p. 73 en noot 1 hierboven.

3) WWZ 57-58 geeft verder nog *magawan*, „de regeering neerleggen", en *magawaqaké*, „tot abdicatie bewegen", eigenlijk „als *bagawan* = kluizenaar gaan leven" en „(iemand) kluizenaar doen worden". De vorm *pambarĕp*, „oudste kind", moet door onjuiste opvatting uit *pamarĕp* [= pa- + den C-vorm *marĕp*] gevormd zijn geworden in den tijd, dat de nasaleering van de media in het Javaansch in onbruik raakte. In de zgn. Middel-Javaansche gedichten

dat de begin-a van het grondwoord, in den D-vorm zoowel als in den E- en den F-vorm, soms tot een pĕpĕt verzwakt wordt, niet alleen, wanneer zij secundair is, doch ook wel, wanneer zij tot het oorspronkelijke grondwoord behoort; dat er soms van één grondwoord twee D-vormen afgeleid worden, één met een a en één met een ĕ; en dat er in het laatste geval soms verschil van beteekenis bestaat tusschen den vorm met de a en dien met de ĕ; b.v. *asoq,* „storten", „betalen", *ngĕsoq,* „(iets) uitstorten"; *adol,* „te koop hebben", *ngĕdol,* „(iets) verkoopen"; *angon,* „hoeden", *ngĕngon,* „(een bepaald dier, bepaalde dieren) hoeden"; *amot,* „bevatten", *ngĕmot,* „(iets) laden", „(iets) in zich opnemen", van een grondwoord *wot,* Oud-Javaansch *wwat*; *angrĕm,* „broeden", *ngĕngrĕm,* „broeden op (een bepaald object)", van een grondwoord *rĕm*; *añang,* „afdingen", *ngĕñang,* „bieden op"; *andon,* „zich bezighouden met", *ĕndon,* „dagelijks" [1]), van een grondwoord *don*; *andoh, ngĕdoh* of *ngadoh,* „zich op een afstand houden", van een grondwoord *doh*; *amèq* of *ngĕpèq,* „zich meester maken van", van een grondwoord *pèq*; *anut* of *ngĕnut,* „volgen", „meegaan", van een grondwoord *tut*; *nganggo* of *ngĕnggo,* „gebruiken", „(een kleedingstuk) dragen", van een grondwoord *anggo*; doch steeds *ngantèqaké,* „laten wachten", van een grondwoord *anti,* omdat *ngĕntèqaké* „uitputten" zou zijn (van *ĕntèq*), en steeds *nganggur,* „niets te doen hebben", „geen dienst hebben", *nganggĕp,* „beschouwen", „bejegenen", enz.

De genasaleerde vormen kunnen het praefix a- of het praefix ma- aannemen, volgens de regels en met inachtname van de beperkingen, die hierboven op p. 67 sqq. ter sprake zijn gekomen, b.v. *anḍèrèq, angrasa, andon, angrĕm, anut*; *manon,* „zien", speciaal in *Manon,* „de Alziende", „God". Tweelettergrepige D-vormen worden veelal secundair tot A-vormen, en zijn dan wel een uitgangspunt voor de afleiding van een secundairen, opnieuw ge(prae)nasaleerden D-vorm, c.q. E- of F-vorm, zooals uit de voorbeelden van de vorige alinea

---

komt men nasaleering van de media nogal eens tegen, doch invloed van het Balisch, waarin dat verschijnsel heel gewoon is, is dan veelal niet uitgesloten te achten. In het Maleisch zijn er ook slechts enkele gevallen van nasaleering van de media bekend (*mĕnĕngar,* „hooren"; *mĕmunuh,* „dooden").

[1]) JWb geeft ook *ngĕndon,* „zich bezighouden met", „werk maken van". — Kern, BKI 60, 171, brengt *ĕndon* met een grondwoord **ando* = Tagalog *araw,* „zon", „dag", in verband; m.i. hebben wij hier echter alleen te maken met een bijzondere schakeering van de beteekenis „nastreven", „aandacht wijden aan"; cf. *anggĕng* en *anggung,* in het oudere Javaansch „koesteren", „verzorgen", „aandacht besteden aan", later speciaal gebruikt in den zin van „steeds".

blijkt. In sommige gevallen is het oorspronkelijke grondwoord geheel in onbruik geraakt, zooals dat het geval is met *hwan*, het grondwoord van het huidige *angon*[1]), en met *wwit*, waarvan in het Oud-Javaansch de D-vorm *amwit*, het huidige *amit*, werd afgeleid[2]).

De beteekenis van de D-vormen wordt, zooals reeds opgemerkt is geworden, vastgesteld door het spraakgebruik. Een algemeene regel ter bepaling van den specifieken begripsinhoud, die aan den D-vorm tegenover het grondwoord toekomt, laat zich derhalve niet opstellen; op zijn best kan men, voor de aardigheid, en ook wel voor het gemak van den student, D-vormen van gelijksoortige beteekenisschakeering in groepen bij elkander voegen, doch het nadeel is dan toch, dat men de aandacht afleidt van hetgeen voorop dient te staan, n.l. dat het spraakgebruik, het steeds en overal min of meer willekeurige spraakgebruik, hier domineert[3]).

D-vormen kunnen zoowel transitief als intransitief zijn. Indien zij transitief zijn, kunnen zij, indien hun begripsinhoud zulks toelaat, vormen van den tweeden, derden en vierden activiteitsgraad of sommige daarvan naast zich hebben, zooals in § 3 nader besproken zal worden. Er worde echter nadrukkelijk op gewezen, dat er ook vele intransitieve D-vormen zijn, als *nusuh*, „nestelen", *nguyuh*, „urineeren", *ñjogèd*, „dansen", *ngaton*, „zich vertoonen", *ngidul*, „naar het Zuiden gaan", *niba*, „zich laten vallen", *mědi*, „als zand zijn", „kruimelig", van een grondwoord *wědi*, „zand", enz. enz., en dat er in dat geval natuurlijk geen sprake kan zijn van correspondeerende vormen van een anderen activiteitsgraad.

Groep E.

De E-vorm van den eersten activiteitsgraad onderscheidt zich naar het uiterlijk van den correspondeerenden D-vorm slechts hetzij door het optreden van het suffix -i, hetzij door het optreden van een bindklank plus het suffix -i. Treedt alleen het suffix -i op, dan spreken wij hier, voor zoover onderscheiding gewenscht lijkt, van een E^1-vorm; vindt tevens aanhechting van een bindklank plaats, dan zullen wij den vorm in kwestie aanduiden als een E^2-vorm.

---

1) Vgl. OJNW 680, waar men *anghwan* naast *hinwan* vindt.

2) Vgl. OJNW 564 b en 444 b. Er is geen enkele reden om *wwit* en *mwit* als grondwoorden te scheiden, en wat men in OJNW op p. 444 b vindt, behoort op p. 564 b te staan.

3) Vgl. GrK 123-128 en WWZ 17-32, waaruit men een overzicht kan krijgen van de verschillende beteekenisschakeeringen, maar waar men ook bedenkelijke gevallen genoeg vindt!

Met den term „bindklank" duiden wij hier aan de lettergreep -an-, die tusschen het grondwoord en het suffix geschoven pleegt te worden, wanneer het grondwoord op een vocaal eindigt, en wel zoodanig, dat de slotvocaal van het grondwoord met de a van den bindklank samensmelt volgens den gewonen contractieregel: a + a = a, i + a = è, é + a = è, u + a = ò, ó + a = ò [1]). Het optreden er van is vermoedelijk te verklaren uit contaminatie van twee in wezen gelijkwaardige suffixen, -i en -an, suffixen, die in het huidige Javaansch trouwens in de E-groep bij overgang van den eenen activiteitsgraad in den anderen in elkanders plaats kunnen treden, zooals blijkt bij vergelijking van de E-vormen *(a)ningali, dipuntingali, katingalan* en *tiningalan*. Immers, wanneer wij nagaan, hoe de vorming van de gelijkwaardige afleidingen van het grondwoord in het Maleisch, het Soendaasch en het Oud-Javaansch geschiedt, blijkt aan den eenen kant, dat het Maleisch het suffix -i onmiddellijk aan het grondwoord hecht, zooals in *mĕnĕtapi*, „fixeeren", „strak aankijken", van een grondwoord *tĕtap, mĕñusui*, „zoogen", van een grondwoord *susu*, terwijl het Soendaasch daarentegen het suffix -an onmiddellijk achter het grondwoord plaatst, zooals in *ningalan*, „kijken naar", van een grondwoord *tingal*, en in *ngabogaan*, „bezitten", van een grondwoord *boga*, in beide talen zonder contractie [2]); en aan den anderen kant, 1° dat in het Oud-Javaansch, indien het grondwoord op een vocaal eindigt, soms het suffix -i onmiddellijk achter het grondwoord geplaatst wordt — in welk geval een slot-a en een slot-i met het suffix -i samensmelten resp. tot é en tot i, en een slot-ĕ en een slot-u vóór het suffix in een w overgaan —, en in andere gevallen het suffix -i van het grondwoord gescheiden wordt door den bindklank -an-, met welks a een slot-a van het grondwoord samensmelt, en vóór welks a een slot-i in een y en een slot-ĕ of een slot-u in een w overgaat; 2° dat de vormen zonder bindklank in het Oud-Javaansch wel is waar niet ongewoon zijn, maar dat zij toch vooral in de oudste teksten voorkomen, en dat zij betrekkelijk zeldzaam zijn in de laat-Oud-

---

1) Bij samentrekking ontstaat een è en een ò, omdat de volgende lettergreep een open i vertoont.

2) Het gebruik van een met het grondwoord samensmeltenden bindklank -an- is in het Soendaasch niet onbekend, zooals blijkt uit vormen als *nĕkanan*, „nakomen", „vervullen", met *tinĕkan* en *tinĕkanan* naast zich als passieve vormen, „zijn wensch vervuld krijgen"; echter staan deze vormen geheel onder den invloed van de Javaansche regels, die de vorming van het derde passief — hoofdstuk III — en de overdracht van beteekenis via een kruisfiguur — hoofdstuk IV — beheerschen. Hetzelfde geldt voor *nibanan*, van *tiba*.

Javaansche geschriften [1]). Uit een en ander is wel de conclusie te trekken, dat ook het Javaansch oorspronkelijk het suffix direct aan het grondwoord toegevoegd moet hebben; dat evenwel de werking van de contractieregels, die op het geheele gebied der woordvorming hun invloed deden gelden en die in dit bijzondere geval natuurlijk niet plotseling effectloos konden worden, de herkenning van het suffix -i belette; dat de taal daarom behoefte gekregen heeft aan een middel om het nadeelige effect van de samensmelting van het suffix met de slotvocaal van het grondwoord op te heffen; dat zij dit, mogelijkerwijze plaatselijk, gevonden heeft door het aequivalente -an voor -i te substitueeren; en dat ten slotte de desondanks zich handhavende behoefte aan een suffix -i er toe heeft geleid, dat -i gevoegd ging worden achter hetgeen eigenlijk zijn substituut was, waardoor het substituut vanzelf werd tot bindklank. Dat het verloop van dit ontwikkelingsproces in het Javaansch van Midden-Java hetzelfde is geweest als in het Oud-Javaansch, valt bij gebrek aan gegevens moeilijk te bewijzen, doch allerwaarschijnlijkst is dit toch wel te noemen. Trouwens, het feit, dat enkele E-vormen van het huidige Javaansch het zonder bindklank stellen, en dat in sommige van deze gevallen het wèl gebruiken van den bindklank dan weer facultatief is [2]), zou men als argument ter bevestiging van deze theorie kunnen aanvoeren. Merkwaardig is onder deze omstandigheden evenwel, dat secundaire grondwoorden, die uit een primair grondwoord gevormd zijn geworden door aanhechting van het suffix -an, dit suffix in den E-vorm kunnen — of moeten? — afstooten, ofschoon men zou zeggen, dat een taal, die E-vormen met het suffix -i, en met den bindklank -an- kent, tegen een suffix -ani wel nauwelijks bezwaar zou kunnen hebben; b.v. *sasrahan*, „bruidsgeschenk", *nasrahi*, „(aan een bruid) de *sasrahan* geven"; zie ook de opmerkingen in hoofdstuk IV, § 4, die met deze kwestie in verband staan.

Zooals verderop zal blijken, is voor ons doel de theorie van den bindklank van het hoogste belang.

De E-vormen zijn krachtens hun aard transitief, aangezien het suffix van de E- en de F-vormen primair dient ter inleiding van het object, of, anders gezegd, primair een exponent is van de relatie, die er tusschen het subject en het object van een transitief werkwoord bestaat [3]). Veelal duidt het object van den E-vorm de plaats aan,

---

1) Voorbeelden levert VG 8, 238 sqq.
2) Zie WWZ 33-34, en de opmerkingen op p. 202-203 en n. 1 op p. 203.
3) Wij komen op deze kwestie terug in de hoofdstukken III en IV, p. 130 sqq.

waarop de handeling van het subject verricht of gericht wordt, en er is reden om te veronderstellen, dat dit ook de oorspronkelijke functie van het suffix -i geweest is [1]). Voor vele andere gevallen echter moeten wij aannemen, dat het oorspronkelijke gebied der E-vormen zich uitgebreid heeft, daar er dan van een locale verhouding niet veel meer te bespeuren valt. Als voorbeelden van de eene groep mogen gelden: *marani*, uit *mara* + -an- + -i, „gaan naar", van een grondwoord *para*; *nglakoni*, uit ng- + *laku* + -an- + -i, „(een weg) begaan", van een grondwoord *laku*; *nanduri*, „beplanten", van een grondwoord *tandur*; *niliqi*, „bezoeken", van een grondwoord *tiliq*; *nuwèni*, uit *nuwi* + -an- + -i, „bezoeken", van een grondwoord *tuwi*. Als voorbeelden van de andere groep: *ningali*, „zien", van een grondwoord *tingal*; *nglakoni*, „(een daad) begaan"; *nggĕḍèni*, uit ng- + *gĕḍé* + -an- + -i, „(iets) grooter maken [dan iets anders]", van een grondwoord *gĕḍé*; *ñjoḍoni*, uit ñ- + *jodo* + -an- + -i, „aan Z (X) tot partner, weerga, echtgenoot(e) geven". Voor andere voorbeelden zij verwezen naar GrK 128—135, doch men dient voorzichtig te zijn met de daar gegeven theorieën [2]).

In tegenstelling tot hetgeen in de vorige alinea gezegd is geworden, dient opgemerkt te worden, dat soms het object van den E-vorm van zulk een algemeenen aard is, dat het door den begripsinhoud van den E-vorm vanzelf gesuggereerd wordt en niet meer uitdrukkelijk vermeld behoeft te worden. Aldus kunnen vormen ontstaan, die schijnbaar, of zelfs practisch, intransitief zijn, zooals *ñilakani* en *mbilaèni*, „noodlottig", eigenlijk „onheil beteekenend voor, of brengend aan wien dan ook", van een grondwoord *cilaka* resp. *bilai*; *ngatarani*, „in een of ander opzicht, in een of andere kwaliteit zich

---

en p. 228 sq. Dat het suffix primair aanduider is van een betrekking, die er tusschen het subject en het object bestaat, en niet primair de taak heeft om een of andere schakeering der beteekenis van het grondwoord te kennen te geven, blijkt nog duidelijker dan uit de vormen van het derde passief uit de passieve participia, die in tegenstelling tot de vormen van het derde passief het *steeds* zonder determineerend suffix stellen.

[1]) VG 8, 238-239.

[2]) De vormen met het suffix -i, die tegenover het grondwoord of den correspondeerenden D-vorm het begrip van meervoudigheid of grootere intensiteit uitdrukken, en die men o.a. besproken vindt in WWZ 38-39, GrK 130-131 en VG 8, 247, heb ik voorshands niet in een afzonderlijke groep ondergebracht, omdat zij geen enkel eigen kenmerk vertoonen, dat hen formeel van de E-vormen onderscheidt. Misschien zal het echter op grond van nadere bestudeering van het materiaal — zie b.v. VG 8, 247, noot 1 — noodig blijken om deze vormen toch van de E-vormen te onderscheiden en hun een eigen groepsletter te geven. Zie ook noot 2 op p. 279.

vertoonen aan, duidelijk zijn voor wien dan ook", „zich verraden", van een grondwoord *katara*; *ñĕkapi*, „voldoende zijn voor wien dan ook", „bevredigend"; *mèmèti*, „hier en daar en telkens weer zoeken naar", van een Oud-Javaansch grondwoord *pèt*, speciaal van kippen gezegd, daardoor gemakkelijk tot object krijgende „een plaatsje om een ei te leggen", en vandaar practisch intransitief te gebruiken in den zin van „aandrang hebben om een ei te leggen" (van een kip), bij uitbreiding „onrustig heen en weer loopen".

Een bijzonder gebruik van de E-vormen, die naast bepaalde causatieve F-vormen optreden, zullen wij, omdat het een verschijnsel betreft, dat voor onze bewijsvoering van groot belang is, afzonderlijk bespreken in hoofdstuk IV.

Groep F.

De F-vorm van den eersten activiteitsgraad onderscheidt zich naar het uiterlijk van den correspondeerenden D-vorm meestal slechts hetzij door het optreden van het suffix -akė in het ngoko of -akĕn in het krama, hetzij door het optreden van een bindklank plus het suffix -aké resp. -akĕn; treedt alleen het suffix -aké resp. -akĕn op, dan spreken wij hier van een F¹-vorm; vindt tevens aanhechting van een bindklank plaats, dan zullen wij den vorm in kwestie aanduiden als een F²-vorm. In sommige gevallen gaat echter een slotlettergreep -an van het grondwoord verloren[1]), en meestal verandert de slot-n van een grondwoord vóór het suffix in een q; tot voorbeeld dienen de woorden *ngĕmasaké*, naast den vorm *dikĕmasaké* van den tweeden activiteitsgraad, „bij den goudsmid brengen", van een A-vorm *kĕmasan*, „goudsmid", die zelf weer een afleiding is van het grondwoord *mas*, „goud"; *ngatoqaké*, „zichtbaar maken", „te voorschijn doen komen", van een A-vorm *katon*, „zichtbaar"; *nakoqaké*, „informeeren naar", van een grondwoord *takon*; *makaqaké*, „voederen met", „als voeder gebruiken", van een grondwoord *pakan*; doch *nggaranaké* naast *nggaraqaké*, „van een steel laten voorzien", en liever *nglèrènaké* dan *nglèrèqaké*, „doen ophouden", van een grondwoord *lèrèn*[2]).

Indien hetgeen hierboven met betrekking tot den bindklank der E²-vormen gezegd is geworden, juist is, moet de verklaring van het ontstaan van den bindklank, die in het huidige Javaansch in de F²-

---

[1]) Zie de opmerking over het verlies van -an in den E-vorm op p. 78.
[2]) Vgl. WWZ 39-40.

vormen optreedt, ergens anders gezocht worden dan die voor het optreden van den bindklank der E²-vormen, aangezien de tweelettergrepigheid en de vrij markante vorm van het suffix -aké resp. -akĕn omstandigheden zijn, die het ontstaan van onduidelijkheid of misverstand ten gevolge van de samentrekking van de slotvocaal van het grondwoord met de a van het suffix vrijwel uitsluiten. Hiermede is in overeenstemming, dat het Oud-Javaansch in de F-groep *niet* van een bindklank gebruik maakt, doch het suffix -akĕn direct aan het grondwoord hecht, met of zonder contractie, al naar den aard van de slotvocaal en naar het dialect, waarmede wij te maken hebben [1]).

De bindklank van de huidige Javaansche F-vormen moet dus op een andere wijze ontstaan zijn. En dan is de veronderstelling, die het meest voor de hand ligt, natuurlijk wel deze, dat de F²-vormen den bindklank aangenomen hebben onder invloed van het optreden van den bindklank -an- in E²-vormen. Het feit, dat als bindklank der F²-vormen de lettergreep -aq- optreedt, en niet -an-, verzet zich tegen deze veronderstelling niet, daar immers, zooals wij zagen, de verandering van de slot-n van een woord in een q vóór de aanhechting van het suffix -aké resp. -akĕn een veel voorkomend verschijnsel is, en de n van den aan de E²-vormen ontleenden bindklank -an-, die vóór het suffix in dezelfde omstandigheden kwam te verkeeren als de slot-n van een grondwoord, de ontwikkeling tot q gemakkelijk meegemaakt kan hebben.

De F-vormen zijn, voor zoover ik weet, alle transitief [2]). Naar hun beteekenis laten zij zich in drie hoofdgroepen indeelen: a) de groep der causativa, als *nganaqaké,* uit ng- + *ana* + -aq- + -aké, „aanwezig doen zijn", „scheppen", van een grondwoord *ana*; *nglĕboqaké*, uit ng- + *lĕbu* + -aq- + aké, „binnenbrengen", „insluiten bij", „rekenen tot", van een grondwoord *lĕbu*; *ndadèqaké*, uit n- + *dadi* + -aq- + -aké, „doen worden (tot)", van een grondwoord *dadi*; *mĕrloqaké*, uit *mĕrlu* + -aq- + -aké, „noodzakelijk achten", van een grondwoord *pĕrlu*; *mbutulaké,* „(ergens) dwars doorheensteken", van een grondwoord *butul*; b) de groep der F-vormen, die de beteekenis hebben van „hetgeen het grondwoord of de correspondeerende C- of D-vorm aanduidt zijn of doen met betrekking

1) B.v. *anglakwakĕn,* uit *laku,* en *angisyakĕn,* uit *isi,* in de taal der Mahābhārata-boeken, doch *pinalayokĕn,* uit *palayu,* in de Pararaton; in beide *piniçunakĕn,* uit *piçuna.*

2) In GrK 135-136 leest men van den F-vorm: „Deze is transitief, behoudens de gevallen waarin hij intransitief gebezigd wordt". Welke woorden den schrijver tot dit voorbehoud aanleiding gegeven hebben, is mij niet duidelijk.

tot een bepaald object", als *ñriyosakĕn*, „een verhaal doen over", van een grondwoord *crios*; *ngimpèqaké*, uit ng- + *impi* + -aq- + -aké, „droomen over (iemand)", van een grondwoord *impi*; *nakoqaké*, „informeeren naar (iemand, iets)", van een grondwoord *takon*; *mboḍoqaké*, uit m- + *boḍo* + -aq- + -aké, „de uitdrukking *mangsa boḍoa* gebruiken met betrekking tot (iemand)"[1]); *ngarĕpaké*, „met den voorkant gericht zijn naar", van een grondwoord *arĕp*; c) de groep der F-vormen, als welker voornaamste object de persoon optreedt, ten wiens behoeve de handeling van het praedicaatswoord verricht wordt, als *nggawèqaké*, uit ng- + *gawé* + -aq- + -aké, „maken ten behoeve van", van een grondwoord *gawé*; *ñjupuqaké*, „pakken ten behoeve van (iemand)", van een grondwoord *jupuq*.

De overige groepen.

Voor ons doel zijn de overige groepen, die men bij de rangschikking van de verschillende vormen, waarin het Javaansche praedicaatswoord kan optreden, onderscheiden kan, van weinig belang. Evenwel zullen wij ze hier in het kort vermelden, zoowel ter wille van de volledigheid als ook bij wijze van protest tegen de ingeburgerde gewoonte om een aantal van de hieronder volgende vormen als geheel zelfstandige formaties te behandelen, ofschoon zij zonder eenigen twijfel tot het vormencomplex van het Javaansche werkwoordelijke stelsel te rekenen zijn, wanneer men het begrip „praedicaatswoord" aanvaardt als „werkwoord" en „adjectief" samen omvattende.

G r o e p G. Tot deze groep reken ik de Oud-Javaansche vormen, die van de E-vormen hierdoor verschillen, dat zij van het infix -um- gebruik maken in plaats van zich van de nasaleering of de praenasaleering, met of zonder een der praefixen a- en ma-, te bedienen. De vorming komt, voor zoover zij het begin van de woorden in kwestie betreft, overeen met die van de C^1- en de C^2-vormen, zoodat wij ook van G^1- en G^2-vormen kunnen spreken; in den G^2-vorm blijft de u van het praefix veelal gehandhaafd. Een variant, die met den C^3-vorm overeenkomt, is niet bekend, hetgeen natuurlijk nog niet bewijst, dat zij ook in de gesproken taal ontbroken heeft. Het suffix wordt aangehecht met of zonder bindklank, en naar dat kenmerk kan men onderscheiden G^b- en G^a-vormen. Derhalve: *umatī*, met een metrisch-lange i, die uit contractie van twee i's ontstaan mag worden

---

1) *Mangsa boḍoa* beteekent „je zult wel niet dom zijn" = „ik kan het wel aan je overlaten". Zie ook de opmerkingen in hoofdstuk IV, p. 265 sqq.

geacht, „dooden", van een grondwoord *pati* (thans *matèni*); *umalapi*, „ontrooven", van een grondwoord *alap*; *umisyani*, uit um- + *isy* = *isi* + -an- + -i, „vullen", van een grondwoord *isi* (thans *ngisèni*); *lumagé*, uit een grondwoord *laga* met het infix -um- en het met de slot-a van *laga* tot é samengetrokken suffix -i; *mĕjahi* en *umĕjahi*, „dooden", van een grondwoord *pĕjah*.

Voor zoover de woorden van de G-groep transitief zijn, treden zij ook op in vormen van anderen activiteitsgraad. Tusschen de E- en de G-vormen van den tweeden, derden en vierden activiteitsgraad bestaat er echter geen verschil.

Groep H. De vorming heeft, wat het gebruik van het infix -um- betreft, op dezelfde wijze plaats als in de G-groep, zoodat men ook hier weer twee varianten kan onderscheiden, H¹ en H². In het klassieke Oud-Javaansch pleegt er in de H-groep geen bindklank op te treden; voor het latere Oud-Javaansch zijn de vormen nog niet systematisch onderzocht geworden. Tot voorbeelden mogen dienen: *gumawayakĕn*, „iets maken" [1]), van een grondwoord *gawé*; *malahakĕn* of *umalahakĕn*, „onderwerpen", „overwinnen", van een grondwoord *alah* [2]); *lumakwakĕn*, „ten uitvoer leggen", van een grondwoord *laku*; *mĕtwakĕn* of *umĕtwakĕn*, „vertoonen", „te voorschijn doen komen", van een grondwoord *wĕtu*.

Groep I. Tot deze groep behooren Oud-Javaansche woorden, die in den vorm van den eersten activiteitsgraad het praefix maka- hebben; de tweede a van het praefix smelt volgens den gewonen contractieregel samen met de vocaal, waarmede eventueel het grondwoord begint. Determineerende suffixen treden te zamen met maka- niet op. Zijn de woorden, die tot deze groep behooren, intransitief, dan hebben zij de waarde van „zijn, te beschouwen als, optreden als hetgeen het grondwoord aanduidt", zijn zij transitief, dan kan men ze vertalen met „het object hebben tot, maken tot, beschouwen als, behandelen als hetgeen het grondwoord te kennen geeft". De transitieve I-vormen hebben naast zich een vorm met het praefix pinaka-, die zoowel voor den tweeden als voor den vierden activiteitsgraad, anders gezegd: zoowel voor het eerste als voor het derde passief, dienst doet [3]), benevens een nomen agentis met het praefix paka-; vormen van den derden activiteitsgraad komen er niet bij voor.

---

1) Naast *anggawayakĕn* in denzelfden zin. Het huidige *nggawèqaké* echter beteekent „maken ten behoeve van (iemand)".

2) Ook hier is *alah* dus uitgangspunt, en niet *lah*. Zie de opmerking op p. 67.

3) Vorm van den tweeden activiteitsgraad is het b.v. in *pinakastrī dé sang*

In het huidige Javaansch treedt soms een enkel lid van deze groep op, dat dan in den eersten activiteitsgraad het praefix mangka- of umangka- vertoont, en in den tweeden en vierden activiteitsgraad het praefix minangka-. Voor zoover ik weet, treedt er tusschen een dezer praefixen en het volgende grondwoord nooit contractie op. Uit den vorm umangka- zou men kunnen afleiden, dat de onderhavige vormen niet als een groep van de eerste klasse beschouwd mogen worden, doch eer als leden van de C-groep van een afzonderlijke paka--klasse. Echter komt in het Oud-Javaansch noch de vorm met umaka- voor, noch die met amaka-, voor zoover mij bekend is, en dus zullen wij voorshands wel moeten aannemen, dat het latere praefix umangka- als een geval van Rückbildung beschouwd moet worden. Er blijft echter eenige onzekerheid bestaan, ook vanwege den bijzonderen vorm van het nomen agentis.

Nadere bijzonderheden en een aantal voorbeelden van het gebruik geeft Kern, VG 8, 217 sqq., aan wien ik ook de hierboven verstrekte gegevens voor een deel ontleen.

G r o e p J. Hier zijn onder te brengen Oud-Javaansche woorden, welker begripsinhoud een of andere nadere bepaling van de algemeene formule „een intensen indruk maken op den waarnemer" te zien geeft, zooals „flikkeren", „fonkelen", „rommelen", „in massa vluchten", „zich overal heen verspreiden". Zij treden in drie varianten op, n.l. met het praefix maka-, aka- of ka-, en dragen het frequentatief infix (-ar-, -al-, -ur-, -ul-, -ĕr-, -ĕl- of -ĕḍ-). Zie voor voorbeelden en nadere bijzonderheden VG 8, 221 sqq., waar evenwel niet blijkt, of er contractie plaats vindt tusschen de laatste a van het praefix en de vocaal, waarmede eventueel het grondwoord begint, en hoe de grondwoorden, die met een vocaal beginnen, zich met betrekking tot de plaatsing van het infix gedragen.

G r o e p K. Woorden, die in het Oud-Javaansch in de J-groep optreden, vinden in de huidige taal veelal een plaats in de K-groep. De leden van deze groep, die steeds intransitief zijn, kan men naar twee criteria onderverdeelen. Volgens het eene onderscheidt men

---

Bhṛgu, „zij werd tot vrouw genomen door Bhṛgu", doch van den vierden graad in *mas pinakawaknya*, „goud strekte hem tot lichaam", en in *dwijawara pinakādi ning laku*, „de voortreffelijke brahmaan was te beschouwen als de leider op den tocht"; in het eerste geval toch wordt de persoon, van wien men *makastrī* kan zeggen, met name vermeld, doch wie degene is, die met *makawak* of met *makādi* aangeduid zou kunnen worden, blijkt uit het verband in het geheel niet. Zie verder hoofdstuk III en daarin bepaaldelijk de passage op p. 144 sqq.

K^a-vormen met een praefix pating-, K^b-vormen met een praefix ting- in plaats van pating-, en K^c-vormen, die geen praefix hebben, dat met pating- of ting- gelijkwaardig is. Volgens het andere criterium kan men de K-vormen indeelen in: K^1-vormen, met het frequentatieve infix, -al-, -ar-, -ĕl- of -ĕr-; K^2-vormen, afgeleid van met een r of een l beginnende grondwoorden, die het frequentatieve infix niet kunnen aannemen, omdat er dan iets als een geredupliceerde vorm zou ontstaan, en die daarom een praefix k- of kĕ- vóór het grondwoord plaatsen, waardoor de beginconsonant van het grondwoord, eventueel te zamen met de ĕ van dit praefix, tot een schijnbaar frequentatief infix wordt, zooals in *patingklĕkĕr,* „kronkelen", van een grondwoord *lĕkĕr*; K^3-vormen, afgeleid van met een vocaal beginnende grondwoorden, die om phonetische redenen het frequentatieve infix niet onmiddellijk kunnen aannemen, en die dat nu eerst doen, nadat daartoe de mogelijkheid geschapen is geworden door de voorvoeging van een praefix k-, b.v. *patingkrogèl,* „zich kronkelend bewegen", van een grondwoord *ogèl*; K^4-vormen, die om phonetische redenen ook geen schijnbaar frequentatief infix kunnen aannemen, aangezien de begin-consonant van het grondwoord reeds door een l of een r gevolgd wordt, b.v. *patingblĕntong,* „overal vlekken vertoonen", van een grondwoord *blĕntong*; K^5-vormen, afgeleid van een grondwoord, dat de gedaante heeft van een drielettergrepig verbaalsubstantief met het praefix pa- gevolgd door een neusklank, of van een ander drielettergrepig grondwoord, b.v. *patingpañcolot,* „overal in het rond springen", van een grondwoord (*pañ*)*colot*. Vgl. GrK 69 en 160—161, waaraan ik de hierboven gegeven voorbeelden ontleen, doch waaruit omtrent de combinatie van de varianten K^{a-c} en de varianten K^{1-5} niet meer valt op te maken dan dat de variant K^c met de varianten K^4 en K^5 niet te combineeren valt; een nader onderzoek naar de combinatiemogelijkheden dient dus nog te worden ingesteld [1]).

G r o e p L. Hiertoe behooren intransitieve woorden, die in vele grammatica's gerekend worden tot de groep, die wij hier met de letter C aanduiden, doch die ik liever in een afzonderlijke groep onderbreng, omdat zij aan een duidelijk onderscheidbare eigen beteekenis, n.l. die van „zich gedragen of zich voordoen als, of zich op een of andere wijze kenmerken door hetgeen het grondwoord aanduidt — veelal in malam partem —", vaak dit formeele kenmerk

---

1) Ik zou in *patingkruwĕlan,* „door elkaar kronkelen", van een grondwoord *uwĕl* of *kuwĕl* (JNHW 1, 107), een T-vorm van *patingkruwĕl* en geen afzonderlijke variant K^6 willen zien. Ook *kuwĕlan* en *kruwĕlan* komen voor, in dezelfde beteekenis. Zie voorts *kĕmagungan* op p. 87.

paren, dat zij òf een praefix k- voegen vóór de vocaal, de l of de r, waarmee het grondwoord begint (variant L¹, vertegenwoordigd o.a. door *kumayu*, „zich aanstellen als een schoone vrouw", „coquetteeren", „trotsch", van een grondwoord *ayu* [1]); *kumlungkung*, „doen alsof men in alle opzichten superieur is", „verwaand", van een grondwoord *langkung* [2]); *kumrujaq*, „gekenmerkt worden door het rijpheidsstadium, waarin zij geschikt zijn voor de vervaardiging van *rujaq*", van vruchten gezegd, van een grondwoord *rujaq*), òf de beginconsonant vervangen door een k of een g [3]) (variant L², vertegenwoordigd o.a. door *kumintĕr*, „doen alsof men de wijsheid in pacht heeft", van een grondwoord *pintĕr*; *kumĕksa*, „zich gedragen als iemand, die volstrekt zijn doel bereiken wil", „energiek", „volhardend", van een grondwoord *pĕksa*; *kumini*, „nuffig", „waanwijs", van een meisje, van een grondwoord *nini*; *gumapa*, „den leeftijd hebben om vader te zijn", van een grondwoord *bapa*; *gumisa*, „doen alsof men alles kan", „zichzelf overschatten", van een grondwoord *bisa*).

Het kan echter ook gebeuren, dat er een oorzaak optreedt, die het verschijnen van de specifieke k of g verhindert. In dat geval onderscheidt zich de L-vorm uitwendig niet van den C-vorm, doch kunnen wij niettemin op grond van de bijzondere beteekenisschakeering wel aan een onderscheiding van C- en L-vormen vasthouden. Deze derde variant der L-vormen, die wij dan als L³ aanduiden, wordt vertegenwoordigd o.a. door de woorden *kumaki*, „zich als een ouden man aanstellen", „ouwelijk", „waanwijs", van een jongen, van een grondwoord *kaki* [4]), en *gumĕḍé*, „zich als een aanzienlijk persoon voordoen", „hoogmoedig", van een grondwoord *gĕḍé* [5]), van woorden afgeleid, welke reeds met een k of een g beginnen; door *dumamĕl*, het krama van *gumawé*, dat wellicht geen verandering van de beginconsonant van het grondwoord vertoont, omdat zulks in den correspondeerenden ngoko-vorm niet het geval kan zijn [6]); en door *sumagĕd*, het krama van *gumisa*, van een grondwoord *sagĕd*, en *tumuwa*, „zich

---

[1]) Naast *kĕmayu*, met normale verzwakking van de vocaal van de antepenultima.

[2]) JNHW 2, 538a. Blijkbaar is de a van *kumlangkung* tot u geworden, mogelijkerwijze onder invloed van *kumluwih*. Er bestaat althans geen grondwoord *lungkung*, en *kumlungkung* heeft precies dezelfde beteekenis als men van het niet bestaande, doch construeerbare *kumlangkung* zou verwachten.

[3]) Verandering van de beginconsonant in een g heb ik alleen nog maar bij woorden met een begin-b aangetroffen.

[4]) Nevenvormen zijn *kĕmaki*, *kumakèq* en *kumĕkèq*; cf. JNHW 1, 447a.

[5]) Met den nevenvorm *gĕmĕḍé*; cf. JNHW 2, 607a.

[6]) Of omdat de d op zich niet voor verandering in een g in aanmerking

als oud, ouder, oudsten voordoen of gedragen", van een grondwoord *tuwa,* welker beginconsonant voor verandering in een k of een g van nature niet vatbaar schijnt te zijn [1]).

Dat er verband tusschen de C- en de L-groep bestaat, behoeft intusschen geenszins ontkend te worden, want sommige woorden, die krachtens hun beteekenis tot de L-groep zouden moeten behooren, en die op grond van hun phonetische structuur ook tot de L-groep zouden kunnen behooren, worden niettemin in de C-groep gevormd, zooals *rumajaputra,* „zich als een prins gedragen", „hautain" [2]), of worden zoowel in de C-groep als in de L-groep gevormd, zooals *kumrujaq,* dat ook in den vorm *rumujaq* optreedt, en *kumluwih,* dat ook den vorm *lumuwih* aannemen kan, zonder verschil in beteekenis [3]).

Voor *kĕmagungan,* het krama van *gumĕḍé,* afgeleid van een grondwoord *agung,* behoeft men geen afzonderlijke variant L^4 aan te nemen, omdat men er ook een P-, of misschien ook een T-vorm uit een secundair grondwoord *kĕmagung* in kan zien; cf. noot 1 op p. 85.

Een enkelen keer vindt men ook L-vormen, die van een ander type zijn, of die óók in een ander type kunnen optreden, zooals *kumayu-ayu,* een vorm van het derde type, naast het hierboven vermelde *kumayu* van het eerste type, waarmede het zijn beteekenis deelt; *sumrang-srang* of *sumrang-mrang,* een vorm van het derde type, naast *sumrang-mring,* dat van het vierde type, en naast *sumrang,* dat van het eerste type is [4]); *sĕmuri-suri,* „gekenmerkt worden door gelijkenis met een kam", „nestveeren hebben", van jonge vogels gezegd, een vorm van het grondwoord *suri,* die alleen als vorm van het derde type optreedt. Heeft woordverdubbeling plaats, dan treedt, zooals men uit *kumayu-ayu* reeds zal opgemaakt hebben, in het tweede lid de oorspronkelijke beginklank weer op, b.v. *kumintĕr-pintĕr,* *gumapa-bapa,* enz.

G r o e p M. Tot deze groep behooren enkele woorden, die zich voordoen als D-vormen van secundaire grondwoorden, die door uitbreiding van het primaire grondwoord met het praefix ka- ontstaan

komt? Zie noot 3 op p. 86. Het schaarsche materiaal laat niet toe om voor een van beide mogelijkheden voorkeur uit te spreken.

1) Zie ook de voorbeelden *sĕmuri-suri* en *sumrang-srang* op deze pagina.

2) GrK 164.

3) Zie JNHW 1, 354b en 2, 120b.

4) Beteekenis: „gekenmerkt worden door een uitdagenden blik"? Zie KBW 3, 102b-103a. Men merke op, dat *sumrang-mrang* en *sumrang-mring* in het tweede lid *niet* den vorm van het grondwoord vertoonen, zooals regel is, doch dat zij wederom het infix dragen, zij het in gewijzigden vorm.

zijn, b.v. *ngajawa* of *angajawa*, „naar Java gaan", van een grondwoord *jawa*; *ngalor* of *(m)angalor*, „naar het Noorden gaan", van *lor*.

Naast deze richting-aanduidende woorden staan er twee andere, die hetzelfde kenmerk vertoonen, *ngabĕkti* of *ngabakti*, „eerbied betuigen", en *mangasĕpi*, „zich afzonderen". Wat het eerstgenoemde woord betreft, men zou geneigd zijn het tot deze aparte M-groep te rekenen, omdat het niet zeker is, of er ooit een ka--substantief *kabhakti* of *kabakti*, van de groep substantieven, waartoe ook *kawruh* en *karĕp* behooren, in het Javaansch gebruikelijk is geweest, en omdat in het Soendaasch de vorming van woorden van den eersten activiteitsgraad met behulp van voorvoeging van nga- vóór de beginconsonant heel gewoon is. Indien men echter *ngabĕkti* niet op een secundair grondwoord *kabakti* of *kabĕkti* terug zou brengen, zou men een aparte groep moeten reserveeren voor den vorm *ngabĕktèni*, dien JNHW 2, 691a opgeeft [1]), en die zich tot *ngabĕkti* verhoudt als een E-vorm tot een D-vorm, of zou men gedwongen zijn om *ngabĕkti* en *ngabĕktèni* in een afzonderlijke klasse onder te brengen. Echter geven de Oud-Javaansche vormen *kinabhaktyan*, *kinabhaktin* en *pangabhaktyan*, die OJNW 415a en KBW 4, 913b opgeven, ons toch wel in voldoende mate het recht om aan te nemen, dat er een substantief *kabhakti* bestaan heeft, en dat dit op dezelfde wijze den grondslag heeft gevormd voor de afleiding van de vormen *kinabhaktyan* enz. als *kawruh* uitgangspunt is geworden voor de vorming van *kinawruhan*. Derhalve zullen wij liever *ngabĕkti* als een gewonen D-vorm en *ngabĕktèni* als een gewonen E-vorm beschouwen, van een grondwoord *kabĕkti*. Het *mangasĕpi* echter, dat JNHW 1, 842a als nevenvorm van *ñĕpi*, *nĕpi* en *nĕnĕpi* opgeeft, geeft geen aanleiding tot moeilijkheden, en dit woord kunnen wij dus zonder bezwaar in deze M-groep handhaven.

Wat *ngajawa* en *ngalor* c.s. betreft, diachronisch zijn zij vermoedelijk als vormen van de vierde klasse te beschouwen. Het taalbewustzijn heeft echter blijkbaar *mangajawa* etc. als een ouderwetsche, met *angajawa* gelijkwaardige formatie aangevoeld, en het eerst door *angajawa*, vervolgens ook door *ngajawa* vervangen. Dit behoeft natuurlijk geen reden te zijn om deze verkorte vormen uit het vormensysteem van de vierde klasse te lichten, doch aan den anderen kant heeft men het volle recht om de onderhavige vormen, die ten deele geïsoleerd zijn geraakt, synchronisch als deel van den vormenschat

---

[1]) Met den vorm *sira-bĕktèni* echter voor den tweeden activiteitsgraad.

der eerste klasse te kwalificeeren. Dus doen wij dit hier, vrijblijvend[1])!

Groep N. Deze groep bestaat uit slechts enkele woorden, die nog van het verouderde praefix mar- of mĕr- gebruik maken, zooals *mardagang* of *mĕrdagang*, „handel drijven", *mĕrḍayoh*, krama *mĕrtamu* of *mĕrtami*, „te gast zijn", *mĕrḍatĕng*, „als vreemdeling ergens aankomen, zich vestigen", van de grondwoorden *dagang, ḍayoh, tamu* of *tami* en *ḍatĕng*. Nu zou men *mĕrdagang* ook als D-vorm van het door JNHW 1, 603a opgegeven substantief *pradagang*, „koophandel", kunnen beschouwen, en *mĕrḍayoh* en *mĕrtamu* als D-vormen van het door JNHW 2, 367b opgegeven *pratamu*, „gast", en het daarbij behoorende ngoko-aequivalent[2]). Het feit echter, dat er in het Javaansch enkele oude vormen bestaan, die met mar- beginnen, doch waarnaast geen substantief met par- bekend is, zooals *marapi* of *mĕrapi*, „vuur spuwen", „de Vuurspuwer", en *mĕrbabu*, wellicht „de Aschspuwer" — in gebruik gebleven als eigennamen van twee vulcanen in Midden-Java —, doet ons er de voorkeur aan geven om voor *mĕrdagang* c.s. een aparte groep te reserveeren, al dient erkend te worden, dat het argument niet bijzonder sterk is, aangezien de oorspronkelijke parallelle vormen **parapi* en **parbabu*, niet de levenskracht van een eigennaam hebbende, in onbruik kunnen zijn geraakt[1]).

Groep O. Tot deze groep, die zich kenmerkt door het gebruik van het praefix mara-, behooren eenige woorden, die zich zeer nauw bij die van de N-groep aansluiten. JNHW 2, 367b vermeldt een vorm *maraḍayoh* als nevenvorm van *mĕrḍayoh*, en een *maratamu* als nevenvorm van *mĕrtamu*, terwijl JNHW 1, 638a een vorm *maraḍatĕng* naast *mĕrḍatĕng* stelt. Ook hier doet zich de vraag voor, of de woorden, die met mara- beginnen, niet beter als D-vormen van substantieven met het praefix para- te beschouwen zijn, aangezien er immers een *paratamu* en een *paraḍayoh* in de beteekenis van „gast" bestaat[2]). Het komt ons echter voor, dat wij dezen weg niet behoeven te gaan, zoolang er nog geen woord *paraḍatĕng* is aangetroffen. Men lette ook op *maratuwa*, „schoonvader", „schoonmoeder", „schoonouders", dat wel is waar een substantief is, doch dat men, met het oog op den geringen afstand van adjectief tot substantief

---

1) Zie nog de opmerkingen onder de „Toevoegsels en Verbeteringen".

2) JNHW geeft voor deze woorden op „de gasten", „het gezelschap", en vat p(a)ra- dus blijkbaar als meervoudsaanduider op. Te aanvaarden is deze opvatting echter niet. Ook blijkt uit niets, dat *marḍayoh* of *maraḍayoh* een meervoudig subject dient te hebben. Het komt mij voor, dat het para- van *paratamu* eer een honorifiek praefix is, zooals wij dat ook vinden in *parañai, paragusti* en nog enkele andere woorden.

en den gemakkelijken overgang van het een tot het ander, bij de woorden van deze groep zou kunnen betrekken, en dat evenmin een *paratuwa* naast zich heeft staan [1]).

G r o e p P. Tot deze groep behooren adjectieven, die met het suffix -an uit een grondwoord gevormd worden, echter slechts voor zoover zij niet tot de passieve participia, die men in een afzonderlijk opstel besproken vindt, of tot de meervoudsvormen van groep T behooren. Ten aanzien van de vorming van de woorden, die op een vocaal eindigen, merke men op, dat deze slotvocaal òf met de a van het suffix samensmelt volgens den gewonen contractieregel, òf aanleiding geeft tot het invoegen van een bindklank -an-. Er kunnen derhalve drie varianten onderscheiden worden: de P¹-vormen uit op een consonant eindigende grondwoorden, P²-vormen met versmolten suffix, en P³-vormen met bindklank. Tot voorbeeld dienen: *wĕlasan*, „medelijdend van aard", „spoedig door medelijden bewogen worden", van een grondwoord *wĕlas*; *lalèn*, „vergeetachtig", „gemakkelijk iets vergeten", van een grondwoord *lali*; *gĕḍèn*, „grootsch", „op grootscheepsche wijze gedaan worden", van een grondwoord *gĕḍé*; *rungon* of *rungonan* (uit *rungu* + -an- + -an), „scherp van gehoor", van een grondwoord *rungu*; *wĕdèn* of *wĕdènan* (uit *wĕdi* + -an- + -an), „vreesachtig". Zie verder GrK 175, waar echter verschillende woorden vermeld worden, die wij elders zouden willen onderbrengen.

G r o e p Q. Hieronder vallen adjectieven op -ĕn, die zich in gebruik nauw aansluiten bij de leden van de vorige groep, doch die bepaaldelijk een ongunstige eigenschap plegen aan te duiden, zooals het behept zijn met of het last hebben van een lichaamsgebrek of een kwaal. Het suffix wordt met behulp van den bindklank -n- aan het grondwoord gehecht, indien dit op een vocaal uitgaat, zooals dat

---

1) Men lette nog op het door JNHW 1, 5a opgegeven *maraum* = *maraswara*, „ergens komen, gewoonlijk op een feest, om er door bevelen te geven zijn stem te laten hooren, in plaats van tot hulp te strekken door zijn handen uit te steken" enz., volgens de schrijvers, en op *maramangan* = *maranĕḍa* (ibidem 2, 336a), „op een feest verschijnen alleen maar om te eten, zonder zijn bijdrage te leveren". Deze twee woorden, die blijkbaar in verband met elkaar gebruikt worden, stellen ons voor de vraag, of hierin het woord *mara* = „gaan" ligt opgesloten, of dat wij ook hier te doen hebben met een praefix, dat de woorden in kwestie in onze O-groep plaatst. De verklaring van JNHW, die vermoedelijk steunt op verklaringen van Javanen, gaat in de richting van een afzonderlijk woord *mara*, maar ik zou de andere opvatting toch niet gaarne zonder meer op zij schuiven; het lijkt mij geenszins uitgesloten, dat mara- hier een oud honorifiek praefix is, dat de woorden oorspronkelijk zoo iets beteekend hebben als „optreden als geëerde woordvoerder" en „optreden als geëerde dischgenoot", doch dat de beteekenis er van zich in malam partem ontwikkeld heeft.

het geval is bij de woorden *tainĕn,* krama *tiñjanĕn,* „roestig", van de grondwoorden *tai* en *tiñja, watunĕn,* „last hebben van steen", „het graveel hebben", van een grondwoord *watu, sĕgunĕn,* „den hik hebben", van een grondwoord *sĕgu* (Q^2).

Er zijn echter sommige Q-vormen, die vóór het suffix -ĕn den bindklank -an- dragen, en daarbij de eigenaardigheid vertoonen, dat zij ook naar het tweede of naar het derde type gevormd kunnen worden, zooals *rungonĕn,* naast *rurungonĕn,* uit (ru- +) *rungu* + -an- + -ĕn, „zich steeds maar verbeelden iets te hooren", van een grondwoord *rungu, impèn-impènĕn,* uit *impi* + -an- + -ĕn, „steeds maar als in den droom aan iemand of iets denken", van een grondwoord *impi, gugon-gugonĕn,* uit *gugu* + -an- + -ĕn, „lichtgeloovig"; de bindklank gaat over op het eerste lid volgens den regel, dien wij op p. 117 zullen vermelden. GrK 176—177 en WWZ 233 nemen een P-vorm als basis voor deze afleidingen aan. Evenwel is deze opvatting moeilijk te aanvaarden, aangezien *tontonĕn,* „steeds maar meenen iemand of iets te zien", van *ton* afgeleid, dat op een consonant eindigt, slechts het suffix -ĕn vertoont, en er blijkens JNHW 1, 175b naast *ambon-ambonĕn,* „misselijk worden door de herinnering aan iets walgelijks", van een grondwoord *ambu,* „reuk", een vorm *ambu-ambunĕn* voorkomt, die dezelfde beteekenis heeft, doch den bindklank -an- mist. Gaan wij niet met de verklaring van GrK en WWZ mee, dan staan ons twee wegen open: dat wij een variant Q^3 onderscheiden, die bij grondwoorden, die op een vocaal eindigen, van den bindklank -an- gebruik maakt, of dat wij de woorden in kwestie met het oog op hun begripsinhoud, die hen in de Q-groep toch in ieder geval een bijzondere plaats zou doen innemen, naar de S-groep overbrengen. Een beslissing lijkt mij niet gemakkelijk te nemen, zoolang er aan deze woorden en groepen nog geen gedétailleerd onderzoek gewijd is geworden, doch voorloopig zou ik geneigd zijn ze in de Q-groep te laten staan.

Over de mogelijkheid om volgens een geheel ander criterium een groep Q^3 te onderscheiden, c.q. een groep Q^4, indien voor de woorden van de vorige alinea de aanduiding Q^3 gereserveerd dient te worden, zie men de opmerkingen, die aan het einde van de behandeling van groep R gemaakt zullen worden.

G r o e p R. De leden van deze groep zijn te verdeelen in woorden, die zich naar hun begripsinhoud eng aansluiten bij de woorden van groep Q, en andere, die men op grond van het feit, dat zij aanduiden

een in te hooge mate de eigenschap van het grondwoord vertoonen, met den naam „excessivus" pleegt aan te duiden.

De excessivus wordt gevormd met behulp van het praefix kĕ- en met het suffix -ĕn of -an. Begint het grondwoord met een vocaal, dan vindt contractie van die vocaal met de vocaal van het praefix plaats; de voorbeelden, die de grammatica's hiervan geven, zijn echter niet bijzonder talrijk en laten niet toe te beslissen, of wellicht ook het praefix ka- in deze R-groep een rol speelt [1]); *kakèhan*, „te veel", kan uit ka- + *kèh* + -an gevormd zijn geworden, doch ook uit kĕ- + *akèh* + -an, en *kadohĕn*, „te ver", uit ka- + *doh* + -ĕn, doch ook uit kĕ + *adoh* + -ĕn. Eenlettergrepige grondwoorden, en tweelettergrepige grondwoorden met een beginvocaal, waarmede het praefix tot een tweelettergrepig geheel versmelt, *kunnen* van het suffix -an gebruik maken, doch *behoeven* dit niet te doen, zooals blijkt uit het voorkomen van *kadohan* naast *kadohĕn*, van *kakèhan* naast *kakèhĕn* [2]). Eindigt het grondwoord op een vocaal, dan kan men van het suffix -an gebruik maken, zooals uit den aard van de optredende contractie blijkt, of het suffix -ĕn met behulp van een bindklank -an- aan het grondwoord hechten [3]); paarsgewijze komen derhalve voor: *kĕsĕron* en *kĕsĕronĕn*, „te luid", van een grondwoord *sĕru*;

---

[1]) Dat uit de schrijfwijze van het praefix als ka- vóór woorden, die met een consonant beginnen, als het *kañuron* van JNHW 1, 754a, niet het argument geput mag worden, dat ka- in deze groep wel degelijk dienst doet, spreekt vanzelf, want de pĕpĕt wordt in de derde lettergreep van achteren veelal niet geschreven. Vgl. de opmerkingen op p. 142 hierbeneden.

Volgens WWZ 228 komen *kairĕngan* en *kirĕngan* naast elkaar voor in de beteekenis „te zwart", en zou òf de contractie zoodanig plaats hebben, dat een begin-i en een begin-u zich handhaven — dit zou dan wijzen op het gebruik van kĕ- óók vóór vocalen —, òf geen contractie plaats hebben, en dan het praefix ka- als zelfstandige lettergreep gesproken en geschreven worden. Nu is dit eene voorbeeld nog niet geheel overtuigend, vooral niet, omdat een excessivus van het woord „zwart" op zichzelf al iets ongewoons is. Maar indien zou blijken, dat ook andere woorden zich naar dezen regel gedragen, dan zou men tot de conclusie moeten komen, dat de constructie van de R-vormen in hooge mate onder den invloed geraakt is van die van het tweede en het derde passief, zooals deze in de wijze, waarop hun praefix gehanteerd wordt, tegenover elkander staan; cf. p. 109 naast p. 134 sqq.

[2]) GrK 178, Aanmerking, sub 1, geeft een andere, m.i. echter minder wel aanvaardbare formuleering voor de omstandigheden, waaronder het suffix -an optreedt.

[3]) GrK 178, Aanmerking, sub 1, neemt contaminatie aan van het suffix -ĕn en van een werkelijk suffix -an, en verklaart dus *kĕsĕronĕn* als een mengproduct van *kĕsĕron* en *kĕsĕrunĕn*. Dat *kĕsĕrunĕn* ooit bestaan heeft, blijkt echter nergens, terwijl het gebruik van den bindklank gemakkelijk onder invloed van de E-groep tot stand kan zijn gekomen.

kĕlĕgèn en *kĕlĕgènĕn*, „te zoet", van een grondwoord *lĕgi*; *kĕgĕḍèn* en *kĕgĕḍènĕn*, „te groot", van een grondwoord *gĕḍé*; *kamban* en *kambanĕn*, „te breed", van een grondwoord *amba*; *kĕñuron* en *kĕñuronĕn*, „te lepelvormig", van een secundair grondwoord *ñuru*, dat zelf de D-vorm van *suru* is in den zin van „lepelvormig". Zie verder ook de opmerkingen in hoofdstuk III, op p. 167-168 en p. 171 [1]).

Wat de andere groep betreft, haar leden hebben als kenmerk de affixen kĕ- en -ĕn, en als beteekenis „last hebben van (hetgeen het grondwoord aanduidt)", b.v. *kĕpanasĕn*, „last hebben van de warmte" [2]). Uit de voorbeelden, die de verschillende spraakkunsten geven, blijkt niet voldoende duidelijk, of deze woorden, indien het grondwoord op een vocaal eindigt, van -an- dan wel van -n- als bindklank gebruik maken; *kĕlaranĕn*, „al te veel pijn hebben", leert ons hieromtrent natuurlijk niets. Mocht -n- als bindklank dienst doen, dan zou men op grond van het verschil in de manieren, waarop het suffix aangehecht wordt, de woorden, die zich in hun beteekenis bij de Q-groep aansluiten, ook formeel bij die groep kunnen indeelen, en ze als Q^3-, c.q. als Q^4-vormen kunnen aanduiden, gelijk hierboven reeds vermeld is geworden.

G r o e p S. Hiertoe behooren woorden, die van een der praefixen kapa-, kapi-, kama-, kami- of ka- gebruik maken, en die hetzij het suffix -an dragen, hetzij het suffix -ĕn, hetzij suffixloos zijn, terwijl zij naar hun begripsinhoud te karakteriseeren zijn als woorden ter aanduiding van een of andere bijzondere physieke of psychische gesteldheid of eigenschap. Tot voorbeeld dienen de volgende woorden, die ik voor een deel aan GrK ontleen: *kamitolihĕn*, „besluiteloos", van een grondwoord *tolih*, „omkijken", en dus oorspronkelijk gezegd van iemand, die noode besluit van vrouw en kinderen afscheid te nemen; *kamiwĕlasĕn*, „door medelijden bewogen zijn", naast *kawĕlasĕn* (KBW 3, 585b), *kawĕlasan*, *kapiwĕlasan* en *kapiwĕlasĕn* (KBW 1, 286b), alle in denzelfden zin; *kamipurun*, „zich vermannen", „de stoute schoenen aantrekken", van een grondwoord *purun* [3]); *kamitĕng-*

---

1) En vergelijk WWZ 230. De theorie van Walbeehm in WWZ 222, waar hij den excessivus in verband brengt met de trappen van vergelijking, en waar hij zich dan ook moet verbazen over het feit, dat de R-vorm ook bij werkwoordelijke begrippen voorkomt, is onbevredigend. — Vgl. nog noot 1 en 2 op p. 120 en de opmerkingen onder „Toevoegsels en Verbeteringen".

2) Nog eenige andere voorbeelden in WWZ 231; waarom de auteur in noot 1 op p. 231 in *kĕtlusubĕn*, „(een splinter) in het vleesch krijgen", iets eigenaardigs ziet, begrijp ik niet.

3) Met als ngoko-woord naast zich *kumawani*, een vorm, dien men tot de

gĕngĕn of *kapitĕnggĕngĕn*, „verstomd staan", van een grondwoord *tĕnggĕng*, naast oudere vormen *kapitĕnggĕng* (KBW 2, 851a) en *kamatĕnggĕngĕn* (ibidem), in denzelfden zin; *kapiluh*, „tot tranen bewogen", van een grondwoord *luh*; *kapiĕnĕng*, „stilzwijgend", van een grondwoord *ĕnĕng*. Eindigt het grondwoord op een vocaal, dan vindt contractie plaats of wordt het suffix met een bindklank aan het grondwoord verbonden, doch aan de hand van de door WWZ 158 gegeven voorbeelden, *kamigilan* of *kamigilanĕn*, „vies van iets zijn", „afgrijzen van iets hebben", van een grondwoord *gila*, *kamitégan*, „zeer hardvochtig", van een grondwoord *téga*[1]), en *kamitigan*, „door langdurige droogte onvolgroeid gebleven", van een grondwoord (*mangsa ka*)*tiga*, kan men, omdat alle drie de grondwoorden op een a eindigen, niet uitmaken, of de bindklank -an- dan wel -n- luidt, en evenmin of de korte vormen door versmelting met het grondwoord van het suffix -ĕn dan wel van het suffix -an ontstaan zijn.

Wij zouden dus, totdat wij voorbeelden gevonden hebben, waaruit de laatstgenoemde bijzonderheid ons duidelijk kan worden[4]), voorshands op dezelfde wijze als wij dat bij de K-vormen gedaan hebben, kunnen onderscheiden de varianten S^a, S^b, S^c, S^d en S^e, al naar de S-vorm het praefix kapa-, kapi-, kama-, kami- of ka- draagt, en de varianten S^1, S^2, S^3 en S^4, al naar de S-vorm het suffix -an heeft, het suffix -ĕn heeft, suffixloos is of -ĕn met behulp van een bindklank aan het grondwoord toevoegt[2]). Gesteld, dat de vormen van het soort, dat door *gugon-gugonĕn* vertegenwoordigd wordt (p. 91), recht zouden hebben op een plaats in de S-groep, dan zou men hen als variant S^{e4} kunnen aanduiden.

De behandeling van deze S-vormen in GrK 178 en in WWZ 158—159 is niet geheel bevredigend. Er is zeer zeker geen reden om kami- en kapi- van elkaar te scheiden, zooals WWZ doet, of het eerste als oorspronkelijk en het tweede als een vervorming van het eerste te beschouwen, zooals GrK wil[3]). In beide spraakkunsten mist men de opmerking, dat van elkaar te onderscheiden zijn de intransitieve woorden, die wij hier als S-vormen aanduiden, en de vormen

---

L-groep zou kunnen rekenen, doch dien men ook wel als een S-vorm zou kunnen beschouwen, met kuma- als variant van het praefix kama-.

1) Naast *katégan*, in dezelfde beteekenis.

2) Waarbij dan in het midden blijft, of *kamigilan* een S^1- of een S^2-vorm is.

3) Kiliaan stelt zich n.l. voor, dat kami- identiek is met het Sanskṛt woord *kāmī*, „verliefd", „van minverlangen vervuld"!

4) Zie de opmerkingen over *kapiilonĕn* onder de „Toevoegsels en Verbeteringen".

van het derde passief van D- of F-vormen van de tweede klasse, die de praefixencombinatie kapa- of kapi- dragen [1]), doch suffixloos moeten zijn [2]). Intusschen dient erkend te worden, dat de beide groepen ook voor het Javaansche taalbewustzijn blijkbaar door elkaar zijn gaan loopen, doordat de begripsinhoud van sommige woorden zoowel bij de eene als bij de andere groep past (b.v. *kapilaré*, „kinderachtig", vermoedelijk uit „als kind te beschouwen", maar thans toch in ieder geval de aanduider van een psychische gesteldheid); een woord als *pinituwa*, „als senior te beschouwen", zonder eenigen twijfel een vorm van het derde passief [3]), verschijnt n.l. in den nevenvorm *kamituwa*, terwijl het *kapituwa* had moeten luiden, en vermoedelijk heeft deze verbastering plaats kunnen vinden, omdat kapi- en kami-, als gelijkwaardige praefixen van de S-groep, ook hier gelijkwaardig werden geacht [4]).

Groep T. Tot groep T behooren woorden, die zich onderscheiden door de aanhechting van het suffix -an en veelal ook door reduplicatie of woordverdubbeling, waardoor zij vormen worden van het tweede of derde type. Formeel differentiëeren zij zich van de leden der P-groep en van de passieve participia door het optreden van de reduplicatie of van de woordverdubbeling, die als een oorspronkelijk kenmerk van de T-groep beschouwd schijnt te moeten worden, en door het feit, dat contractie van de a van het suffix -an met de eventueele slotvocaal van het grondwoord soms achterwege blijft. Wanneer echter de T-vorm van het eerste type is, of wanneer een P-vorm of een passief participium secundair reduplicatie of woordverdubbeling aanneemt, zal niet steeds op grond van den vorm uitgemaakt kunnen worden, bij welke groep een bepaalde vorm op -an behoort, vooral niet, wanneer het grondwoord op een consonant eindigt [5]). In zulke gevallen beslist de beteekenis.

De T-vormen zijn n.l. primair collectiviteits- of pluraliteitsaandui-

---

1) Het zijn versteende vormen, en het kan dus zijn, dat zich hier nog het praefix ka- gehandhaafd heeft, dat later vóór meerlettergrepige woorden, die met een consonant beginnen, door kĕ- verdrongen is geworden (vgl. de opmerkingen op p. 135 sqq.

2) Als zij met een D-vorm van den eersten activiteitsgraad correspondeeren, uiteraard, en indien zij correspondeeren met een F-vorm van den eersten activiteitsgraad, dan krachtens den regel, dat het suffix -aké in het derde passief verdwijnt (vgl. p. 154).

3) Met een infix -in-; zie de opmerkingen hierover op p. 144 sqq.

4) Zie verder de opmerkingen over *kĕpénaq* c.s. in hoofdstuk III, op p. 149-150 hierbeneden.

5) Vgl. WWZ 140.

ders, die hetzij aan de gezamenlijke leden van een groep, die als subject optreedt, iets toeschrijven — en dan, omdat die leden een eenheid vormen, uiteraard vaak overgaan in wederkeerigheidsvormen —, hetzij aan één lid van de groep iets toeschrijven, waardoor zijn verhouding tot de andere leden van de groep wordt vastgesteld. Zoo beteekent *guyon*, van een grondwoord *guyu*, „met elkaar lachen", „samen lachen"; *rasan* en *ngandikan*, resp. van *rasa* en van *andika* afgeleid [1]), beteekenen „met elkander praten", „samen praten", *pamitan*, van een grondwoord *pamit*, „van elkander afscheid nemen", wanneer het subject meervoudig is, of „van de andere leden van het gezelschap afscheid nemen", wanneer het enkelvoudig is; *ḍĕliqan*, van een grondwoord *ḍĕliq*, beteekent „verstoppertje spelen", *bojoan*, van *bojo*, „man en vrouw van elkander zijn", „samen een echtpaar vormen", *atusan*, van *atus*, „bij honderden te tellen zijn", *rikatan*, van *rikat*, „om het vlugst iets doen", wanneer het van velen gezegd wordt, of „zoo vlug mogelijk iets doen", wanneer het van één persoon gezegd wordt, omdat dan het begrip er in ligt van „als het ware in wedijver met anderen snelheid betrachten"; *sasèn*, van een grondwoord *sasi*, beteekent „maandelijks plaats vinden", van een betaling b.v., die aldus als onderdeel wordt gezien van een reeks van betalingen.

Wanneer het collectieve of meervoudige karakter van den vorm niet zonder meer evident is, is het toch meestal uit een analyse van de beteekenis gemakkelijk als nog op den achtergrond aanwezig te herkennen. Dit geldt, naar het mij voorkomt, voor de woorden, die den zin hebben van „hetgeen het grondwoord aanduidt nabootsenderwijze, subs. bij wijze van vermaak, subs. bij gebrek aan een andere bezigheid, doen", omdat nabootsen inhoudt een zich aansluiten bij de groep van degenen, die eveneens doen hetgeen het grondwoord aanduidt, en zich daarvan slechts onderscheidt door het optreden van het element „naar het uiterlijk" of „voor de grap", dat vermoedelijk eerst een bijkomstig deel van den begripsinhoud heeft gevormd, doch in den loop van den tijd is gaan domineeren. Dus reken ik tot deze T-groep ook woorden als: *praon*, „spelevaren", van een grondwoord *prau*, „schip"; *jogèdan*, „voor zijn genoegen dansen", van een grondwoord *jogèd*; *kĕkésahan*, „een uitstapje maken", van een grond-

---

[1]) De ng- van *ngandikan* is zeer merkwaardig, want nasaleering of praenasaleering is in het algemeen bij den T-vorm ondenkbaar. De van *andika* afgeleide vormen gedragen zich echter veelal zonderling; vgl. p. 108 hierbeneden en noot 2 aldaar.

woord *késah*; *turon*, „gemakkelijk of in slaaphouding liggen, doch zonder te slapen", van een grondwoord *turu*; *lungguhan*, „gemakkelijk zitten", „zijn gemak houden", van een grondwoord *lungguh*, enz.

Aan de woorden van het eerste type laat zich het gedrag van het suffix bij gebrek aan voldoende gevallen niet goed demonstreeren. Daarom worde hier meteen de aandacht gevestigd op enkele woorden van de andere typen: op *jĕjoḍon*, met contractie, naast *jĕjoḍoan*, zonder contractie, en *ajĕjoḍon*, met contractie en met het praefix a-, dat in het Oud-Javaansch, evenals het praefix ma-, in deze T-groep vaak optreedt, en *jĕjoḍonan*, waarin het suffix -an, dat in *jĕjoḍon* reeds vervat is, blijkbaar duidelijkheidshalve nog eens herhaald wordt [1]), en naast *joḍon* ten slotte, alle van het grondwoord *joḍo* afgeleid in den zin van „samen een (echt)paar vormen [2]); op *rĕrasan* en *rĕrasanan*, van het grondwoord *rasa*, die naast *rasan* optreden en dezelfde eigenaardigheden vertoonen; op het *dawan-dawanan*, met éénmaal -an achter het eerste en tweemaal -an achter het tweede lid, dat GrK 160 opgeeft [3]); op het *puji-pujian*, zonder -an in het eerste lid, en met één, zonder contractie toegevoegd -an in het tweede lid, dat men vindt in Kĕmbar Mayang, ed. Volkslectuur No. 1231, p. 51, van het grondwoord *puji* afgeleid in den zin van „met zijn allen bidden" [4]), en op den merkwaardigen mengvorm *kari-karèn*, dien JNHW 1, 417a naast *karèn-karènan*, „treuzelen", stelt.

G r o e p U. Zooals wij hierboven zagen, *kan* wederkeerigheid uitgedrukt worden door sommige T-vormen. Louter wederkeerigheid wordt echter uitgedrukt door de, vrij zeldzame, vormen van deze U-groep. Hierin behooren thuis de vormen, die sa-, *silih* of *gĕnti*, of

---

1) M.a.w. de neiging om het suffix duidelijker naar voren te laten treden dan bij contractie mogelijk is, leidt aan den eenen kant tot opheffing van de contractie, aan den anderen kant tot invoeging van een bindklank, waardoor het suffix eveneens vrij komt te staan.

2) JNHW 2, 411. Er zijn derhalve te onderscheiden een variant T^a, die het zonder praefix stelt, en een variant T^b, die zich van a- of ma- bedient, en naar den uitgang een variant T^1, die het suffix -an absorbeert, een variant T^2, die het zonder contractie aanneemt, en een variant T^3, die zich van den bindklank -an- bedient.

3) In *dawan-dawanan rambut*, „kijken, wie het langste haar heeft", van een grondwoord *dawa*, „lang".

4) Het komt voor in den zin: *Baqda sami maqmum salat mahrib, lajĕng ramé sami puji-pujian sĕsarĕngan*, „nadat zij onder leiding van den imām de mahrib-salāt verricht hadden, zeiden zij vol vuur gezamenlijk gebeden op". De kracht van den T-vorm wordt hier nog versterkt door het gebruik van *sami* vóór en van *sĕsarĕngan* achter het praedicaatswoord.

ook wel *asilih* of *agĕnti,* als praefix plaatsen vóór het woord, dat tot hoofdwoord dient, b.v. *sacumbana,* „elkander kussen" (U[1]), *silih-asih,* „elkander liefhebben" (U[2]), *agĕnti-arah,* „op elkander mikken" (U[3])[1]).

G r o e p V. Ook de groep van deze wederkeerigheidsvormen is vrij klein. De woorden, die er toe behooren, zijn eveneens tweeledig, zooals dat bij U[2] en U[3] het geval is. Het eerste lid wordt gevormd door het grondwoord, soms genasaleerd, gepraenasaleerd of louter voorafgegaan door het praefix a-, terwijl het tweede lid met het infix -in- gevormd wordt, d.w.z. den vorm van het zgn. oude passief vertoont.

Blijkens het feit, dat het tweede lid in een aantal gevallen hetzij zonder, hetzij met een determineerend suffix gebruikt kan worden, zooals in *bagé-binagé* naast *bagèq-binagèqaké* en in *takon-tinakon* naast *takon-tinakonan,* wordt het tweede lid van de combinatie soms als een vorm van het derde passief en soms als een vorm van het eerste passief behandeld[2]). Het laat zich hooren, dat in wederkeerigheidsvormen, waaraan op grond van hun structuur eigenlijk de zin van „de handeling van het grondwoord doen en ondergaan" toegekend kan worden, het tweede lid gemakkelijk den vorm van het eerste passief zal aannemen, wanneer de wederkeerigheid bestaat in een verhouding van twee personen, en den vorm van het derde passief, wanneer de wederkeerigheid een verhouding van vele personen onderling is. In het eerste geval toch wordt de agens, die bij den passieven vorm optreedt, door de situatie volkomen bepaald, terwijl in het tweede geval de agens uiteraard variëert en dus hic et nunc onbepaalbaar is[3]). Of het spraakgebruik tusschen *bagèq-binagèqaké* en *bagé-binagé* inderdaad het verschil maakt, dat de eerstgenoemde vorm gebruikt wordt ter aanduiding van de onderlinge begroeting van twee menschen en de laatstgenoemde ter aanduiding van de onderlinge begroeting van vele menschen, is uit de door mij geraadpleegde grammatica's niet op te maken. Dit punt zal derhalve nog aan de hand van de litteratuur en door waarnemingen opgehelderd dienen te worden. Mocht het resultaat negatief zijn, dan beteekent dit nog niet, dat de hier gemaakte opmerkingen onjuist zijn, want de V-vormen kan men nauwelijks meer tot de levende taal rekenen, en het is heel wel mogelijk, dat het onderscheid tusschen dualis- en pluralisvormen

---

1) De a- is wel secundair toegevoegd, zooals dat deftigheidshalve in het latere Javaansch vaker geschiedt (vgl. p. 68). In KBW 3, 239a althans vindt men geen enkel voorbeeld van het gebruik van *asilih-*. Zie nog GrK 160.

2) Verwezen worde naar de theorie van de paragrafen 2, 5 en 6 van hoofdstuk III.

3) Zie § 3 van dit hoofdstuk en § 1 van hoofdstuk III.

geheel verloren is gegaan, terwijl de V-vormen zelf zich nog als een archaïsme gehandhaafd hebben.

Wat het eerste lid betreft, uit de mededeelingen van WWZ 124 en noot 1 aldaar blijkt, dat het in twee varianten bestaan heeft, als ge(prae)nasaleerde vorm en als grondwoord [1]), doch dat de eerste variant uit de beschaafde schrijftaal verdwenen is. Nu past bij een vorm van het eerste passief in het tweede lid a priori natuurlijk het best een ge(prae)nasaleerde vorm in het eerste lid, en bij een vorm van het derde passief in het tweede lid een niet-ge(prae)nasaleerde vorm in het eerste lid. Derhalve zou men geneigd zijn als oorspronkelijk en onverbasterd te beschouwen een variant V^1, waartoe zouden behooren *nakon-tinakonan* en *mbagèq-binagèqaké*, of mogelijkerwijze *mbagé-binagèqaké*, en een variant V^2, vertegenwoordigd door *takon-tinakon* en *bagé-binagé*, en als lateren, uit vermenging van V^1 en V^2 ontsproten vorm te beschouwen de variant V^3, *takon-tinakonan* [2]). De gegevens van WWZ 123 sqq. zijn te schaarsch om er uit op te maken, of de feiten, die het Javaansche taalgebied in zijn geheel oplevert, met deze aprioristische classificatie in overeenstemming zijn of niet. Men krijgt echter uit de zwijgzaamheid van de spraakkunsten op dit punt den indruk, dat zulks wel niet het geval zal zijn. Het al of niet gebruiken van het determineerende suffix van de E- of de F-groep is echter volstrekt geen kwestie van willekeur, en ook indien uit een ingesteld onderzoek zou blijken, dat er van een variant V^1 als dualisvorm en een variant V^2 als pluralisvorm in de levende taal evenmin sprake kan zijn als van voorkeur voor de varianten V^1 en V^2 boven V^3, dan heeft men nog het volle recht om de mogelijkheid te veronderstellen, dat de keuze tusschen het gebruik van het grondwoord en dat van den ge(prae)nasaleerden vorm in het eerste lid van een V-vorm eerst een tijd geleden indifferent geworden is, en dat het oorspronkelijke verschil tusschen V^1 en V^2 uit de feiten slechts *niet meer* blijkt.

Onze belangstelling verdient voorts het verschijnsel, dat het eerste lid van een V-vorm, welks grondwoord op een vocaal eindigt en welks tweede lid gebruik maakt van het determineerende suffix -an of -aké

---

[1]) De opmerking in GrK 160, Aanmerking, sub 2, dat het eerste lid oorspronkelijk uit het grondwoord met het praefix a- bestaan moet hebben, zooals in het aldaar gegeven voorbeeld *asuduq-sinuduq*, „elkander steken", lijkt mij onhoudbaar. Liever zou ik de a- beschouwen als later om wille van de deftigheid toegevoegd, evenals de a- van het *asilih*- van noot 1 op p. 98. Iets anders is het natuurlijk, wanneer het eerste lid genasaleerd of gepraenasaleerd is.

[2]) Dat er ook een variant *nakon-tinakon* bestaat, is mij niet gebleken.

resp. -akĕn, van denzelfden bindklank gebruik maakt als het tweede deel. Het verschijnsel herinnert ons natuurlijk dadelijk aan dat van de herhaling van den bindklank van een vorm van het eerste type, wanneer deze vorm door woordverdubbeling naar type 3 of 4 overgaat; wij hebben het reeds ontmoet in de vormen *gugon-gugonĕn* c.s. op p. 91 en *dawan-dawanan* op p. 97, en wij zullen er in § 5 van dit hoofdstuk nog even op kunnen wijzen. Bij de variant V³, welker eerste lid het zonder (prae)nasaleering stellen moet, is het gebruik van den bindklank uiteraard niet op zijn plaats, en het kan ons dan ook niet verbazen, dat JNHW 2, 750 b, in afwijking van den regel, dien men vindt in WWZ 123, § 245, tweede alinea, naast *mbagèq-binagèqaké* den vorm *bagé-binagèqaké* stelt, dien men als variant V⁴ zou kunnen aanduiden. Indien inderdaad de (prae)nasaleering der V¹-vormen in onbruik geraakt is, dient het stuk *bagé-* van *bagé-binagèqaké* ook om het ontbreken van den bindklank in het kader van de huidige F²-vormen als onregelmatig beschouwd te worden. Aan den anderen kant staat echter, dat de bindklank der F²-vormen, zooals wij op p. 81 zagen, van vrij recenten datum is, zoodat het ontbreken er van in het *bagé-* van *bagé-binagèqaké* ook juist als een overblijfsel uit een oudere periode der taal beschouwd zou kunnen worden. Het laatste woord over deze V-vormen zal dus vermoedelijk nog wel niet gesproken zijn [Cf. Toevoegselen en Verbeteringen].

G r o e p W. Ook de groep van woorden, die in deze paragraaf ter sprake komen, bestaat uit tweeledige vormen. Zij hebben tot eerste lid het grondwoord en tot tweede lid het grondwoord met het infix -um-, b.v. *turun-tumurun*, „van geslacht op geslacht overgaan", *tular-tumular*, „zich van den een op den ander overplanten". De groep is niet groot, en de leden hebben, evenals de twee genoemde voorbeelden, iteratieve beteekenis. Bijzonderheden vallen er, zoover ik weet, niet over te vermelden.

G r o e p X. Ook de laatste groep geeft geen aanleiding tot diepgaande besprekingen. Zij bestaat uit enkele woorden, die het praefix ka- of kĕ- hebben, zooals *kĕlara-lara*, „klagelijk", „hartverscheurend", *kĕlunta-lunta* en *kĕlunga-lunga*, „hoe langer hoe verder weggaan". Begint het woord met een vocaal, dan heeft contractie van die vocaal met de vocaal van het praefix plaats, en bestaat de mogelijkheid, dat het contractieproduct ook de plaats van de vocaal van het grondwoord inneemt in het tweede lid, zooals blijkt uit het Oud-Javaansche *konĕng-unĕng* naast *konĕng-onĕng*, „innemend", „bekoorlijk", resp.

opgegeven door OJNW 89b en KBW 1, 79b. Uit de voorbeelden ziet men, dat deze woorden steeds van het derde type zijn. En daar er een zekere frequentatieve beteekenis wel in te herkennen is, zou men kunnen meenen, dat ze uit vormen van het derde passief plus woordverdubbeling ontstaan zijn. In dat geval zouden zij, althans diachronisch gezien, hier niet op hun plaats zijn. Zekerheid bestaat hieromtrent evenwel niet.

§ 3.

De activiteitsgraden.

Terloops is hierboven reeds vermeld geworden, dat het Javaansch een aantal vormen heeft ter onderscheiding van vier activiteitsgraden, en dat het begrip „activiteitsgraden" globaal overeenkomt met ons begrip „actief en passief". Terwijl er echter in het Nederlandsch slechts twee series van vormen kunnen optreden, de actieve, die den agens als de handeling van het werkwoord verrichtende op den voorgrond stellen, en de passieve, die den patiens als de handeling van het werkwoord ondergaande naar voren doen treden, beschikt het Javaansch over vier series. De overgang van het zuivere activum naar het zuivere passivum, die in het Nederlandsch ineens plaats vindt door een volkomen verplaatsing van het zwaartepunt van de eene pool naar de andere, komt in het Javaansch geleidelijk tot stand, doordat bij het gebruik van de vormen van den eersten graad de agens geheel op den voorgrond staat en de patiens min of meer op den achtergrond, bij het gebruik van de vormen van den tweeden graad de agens en de patiens ongeveer in gelijke mate de aandacht vragen, of misschien ook de patiens iets meer aandacht vraagt dan de agens, bij het gebruik van de vormen van den derden graad de agens bepaaldelijk op den achtergrond en de patiens naar evenredigheid op den voorgrond staat, en bij het gebruik van de vormen van den vierden graad de patiens geheel op den voorgrond treedt, terwijl de agens als zoodanig geheel en al op den achtergrond komt te staan; voor het gemak zou men de vier graden kunnen karakteriseeren als resp. aanduidende: „zien", „A ziet B", „gezien worden", en „te zien". Het gebruik van den naam „activiteitsgraden" biedt het voordeel, dat hij, als onderscheiden van de namen „actief" en „passief", op den eigen aard van het Javaansche verschijnsel wijst, en dat hij voorts door zijn samenstelling te kennen geeft, zoowel dat dit verschijnsel van dezelfde soort is als ons activum en passivum, als dat het rijker genuanceerd is.

Wij zullen ons met de practijk van het gebruik van de vormen der vier verschillende activiteitsgraden hier niet bezighouden, omdat ons dat op het gebied van de syntaxis en buiten het kader van ons onderwerp zou voeren. Dus volstaan wij met op te merken, dat de overgang van den eenen vorm naar den anderen niet steeds een gevolg is van grootere of geringere activiteit van den agens — „activiteit" thans genomen in den zin van „intensiteit van handelen" —, doch ook een variatie kan beteekenen in de aanduiding van diens opzettelijkheid van handelen, of van zijn doelbewustheid, of van de doelmatigheid of de doeltreffendheid van zijn handeling, of kan samenhangen met het min of meer determineeren of concreet voorstellen van het subject tegenover het object, of met den nadruk, dien men op een van deze beide zinsdeelen legt, of met de plaats, die een van deze twee met betrekking tot een ander praedicaatswoord in den zin of in een der voorafgaande zinnen inneemt [1]). In het begin van hoofdstuk III komen wij op deze kwestie nog even terug in verband met de bepaling van het gebruik van het zgn. derde passief.

Wanneer men zich uitsluitend van den naam „activiteitsgraad" bediènt, lost men daarmee vanzelf de moeilijkheid op, die zich voordoet bij het beantwoorden van de vraag, welke vormen van het Javaansche werkwoordelijke stelsel als actieve vormen en welke als passieve vormen te beschouwen zijn. Wil men intusschen aan de namen „actief" en „passief" vasthouden, dan verdient het aanbeveling om de vormen van den eersten activiteitsgraad als „actieve vormen" aan te duiden en alle andere als passieve, niet omdat er geen gronden zijn om ook de vormen van den tweeden activiteitsgraad „actieve vormen" te noemen — men kan immers wijzen op het feit, dat de Javaansche vormen van den tweeden graad veelal het best in het Nederlandsch vertaald kunnen worden met actieve werkwoordsvormen, en verder op het feit, dat in de E-groep de vormen van den eersten en die van den tweeden graad beide het suffix -i hebben, terwijl het suffix -an daarvoor in de plaats treedt bij vormen van den derden en eventueel ook van den vierden graad —, doch om deze twee redenen: 1° dat, behoudens eenige uitzonderingen van klaarblijkelijk secundairen aard, alleen de vormen van den eersten activiteitsgraad het verschijnsel van nasaleering of praenasaleering vertoonen, en dat dit kenmerk hen uiteraard vrij

[1]) Den naam „activiteitsgraad" beschouwe men als een technischen term, een variant van den technischen term „actief" of „activum", en men vrage dus niet, dat de naam het verschijnsel geheel zal dekken.

scherp onderscheidt van de vormen der andere activiteitsgraden; 2° dat het object van de handeling, de patiens, in die gevallen, waarin vormen van den tweeden, derden of vierden activiteitsgraad gebruikt worden, meestal vóór het praedicaatswoord staat [1]). Wij zullen dus, erkennende, dat ook een andere indeeling te verdedigen zou zijn, naast de aanduiding „vorm van den eersten activiteitsgraad" den naam „actieven vorm" of „genasaleerden vorm" kunnen gebruiken, naast de aanduiding „vorm van den tweeden activiteitsgraad" den naam „(vorm van het) eerste passief", naast de aanduiding „vorm van den derden activiteitsgraad" den naam „(vorm van het) tweede passief", en naast de aanduiding „vorm van den vierden activiteitsgraad" den naam „(vorm van het) derde passief".

Behalve van de vormen van de levende taal maakt het huidige Javaansch ook nog vrij vaak gebruik van eenige vormen, die eigenlijk tot het Oud-Javaansch behooren en daarom ook vooral uit deftige taal of uit versteende uitdrukkingen bekend zijn. Voor zoover deze vormen den vierden activiteitsgraad vertegenwoordigen, leveren zij geen moeilijkheden op. De overige echter zijn in het oudere Javaansch vormen van den tweeden graad geweest, terwijl zij in de huidige taal veelal zóó gebruikt worden, dat men geneigd is te aarzelen tusschen indeeling bij de vormen van den tweeden graad en indeeling bij de vormen van den derden graad [2]). Om niet gedwongen te zijn om hier met rangtelwoorden van breuken te gaan werken, en omdat er toch ook geen reden bestaat om voor de hierbedoelde Oud-Javaansche vormen het systeem van vier activiteitsgraden uit te breiden tot een systeem van vijf graden, zullen wij den knoop eenvoudig doorhakken en ze bij den tweeden graad indeelen, waarin zij oorspronkelijk ook thuis gehoord hebben. Den naam „oud passief", waaronder de onderhavige vormen wel bekend zijn, kan men zonder bezwaar handhaven, doch wij zullen in het volgende hoofdstuk nog nader zien, dat het gewenscht is om tusschen „oud passief van den tweeden graad" en „oud passief van den vierden graad" scherp het onderscheid in acht te nemen, dat wij hierboven reeds gemaakt hebben.

Uiteraard beperkt zich het gebied van de activiteitsgraden tot de transitieve woorden. Derhalve hebben wij in deze paragraaf niet te

---

1) Ook Esser is van meening, dat de „vervoegde transitiva" van het Javaansch het passief karakter duidelijk bewaard hebben; zie zijn opstel „Nogmaals de vervoegde vormen", in deel I, p. 180, van den „Feestbundel" van het Bataviaasch Genootschap van 1929.

2) De heer Olthof maakte mij hier te recht op opmerkzaam. Zie ook p. 109.

maken met de groepen C, J - S en W, welker leden alle intransitief zijn, noch met de groepen T, U en V, waarin wij de wederkeerige werkwoorden ondergebracht hebben. Groep G onderscheidt zich van groep E, en groep H onderscheidt zich van groep F, gelijk wij reeds gezien hebben, alleen in den eersten activiteitsgraad; de overige vormen hebben zij gemeenschappelijk. Wat de groepen A en B betreft, wij hebben reeds de opmerking gemaakt, dat sommige leden daarvan transitief zijn. Echter bestaan er geen bijzondere A- of B-vormen van den tweeden, derden en vierden activiteitsgraad, en wij zouden dus, wanneer wij de mogelijkheid tot completeering van het systeem van activiteitsgraden voor de groepen A en B op den voorgrond zouden willen stellen, moeten zeggen, dat de groepen A, B en D voor drie graden gemeenschappelijke vormen hebben. Nu zijn er inderdaad wel feiten aan te voeren, waarmede men een dergelijke rangschikking der vormen zou kunnen verdedigen; men zegt b.v. *aku tuku layang* zoowel als *layangé sing taqtuku*, en op grond hiervan kan JNHW 1, 639a *dituku* te recht kwalificeeren als het passief zoowel van *tuku* als van *nuku*. Met het oog op het feit, dat de meeste A- en B-vormen intransitief zijn, en dat de meeste transitieve A- en B-vormen een D-vorm in vrijwel dezelfde beteekenis naast zich hebben staan, zij het, dat deze soms minder gebruikelijk is, geef ik er echter de voorkeur aan om de suffixlooze vormen van den tweeden, derden en vierden activiteitsgraad uitsluitend in de D-groep onder te brengen en de plaats van de vormen van den eersten activiteitsgraad desnoods in de weinige gevallen, waarin dit noodig zal zijn, open te laten. In zeker opzicht is dit louter een kwestie van methode van rangschikken, van willekeur desnoods; maar het vereenvoudigt, dunkt mij, de voorstelling van de structuur van het Javaansche werkwoordelijke stelsel, omdat wij dan alleen te maken hebben met activiteitsgraden in de groepen D, E en F en met een enkelen passieven vorm in de I-groep[1]).

Behalve door het uitschakelen van een aantal groepen om redenen, die de stof zelf oplevert, willen wij het onderwerp van deze paragraaf nog beperken door af te zien van de behandeling der Oud-Javaansche vormen met een pronominaal praefix, omdat deze vormen door Kern reeds uitvoerig besproken zijn geworden[2]), en een eventueele nadere

[1]) Op deze afspraak vooruitloopende, hebben wij op p. 65 reeds besloten om *layang* in den zin *aku tuku layang*, dat eigenlijk alle recht heeft op den naam „object", niet „object", doch „complement" te noemen.

[2]) VG 8, 278 sqq.

gedachtenwisseling er over in détails zou dienen te treden en dus beter in afzonderlijke opstellen zou kunnen geschieden; en verder van de behandeling van de woorden, die de handeling en den verrichter van de handeling aanduiden, en van de passieve participia, omdat deze woorden, die op de grens van praedicaatswoorden en substantieven liggen, wel is waar zeer merkwaardige en ook voor ons doel zeer belangrijke eigenschappen vertoonen, doch niet behandeld zouden kunnen worden zonder dat wij ons op een gebied begaven, dat ons voor het oogenblik te ver ligt. Bij gelegenheid zullen wij op een en ander elders nader ingaan.

En ten slotte zullen wij ons in dit hoofdstuk niet bezighouden met de vormen van den vierden activiteitsgraad of van het derde passief, omdat wij deze in détails zullen moeten bespreken, en dat beter zullen kunnen doen in een afzonderlijk hoofdstuk III. Over de vormen van den eersten activiteitsgraad hebben wij hierboven reeds gesproken. Blijven derhalve te behandelen over de D-, E- en F-vormen van den tweeden en den derden activiteitsgraad, in de tabellen ondergebracht onder de Nos. II en III, en voor zoover zij van den tweeden graad zijn, onder te verdeelen in IIa-vormen, de vormen van de levende taal, en IIb-vormen, de vormen van het oude passief. De passieve I-vormen, met het praefix pinaka-, zijn hierboven op p. 83 reeds ter sprake gekomen en geven geen aanleiding tot verdere opmerkingen.

IIa. Allereerst dan dienen vermeld te worden de IIa-vormen. Zooals wij reeds op p. 55—56 zagen, dragen zij een pronominaal praefix, wanneer de agens, die er bij optreedt, eerste of tweede persoon is, en nemen zij het praefix di- in het ngoko, dipun- in het krama en dèn- in het Kawi aan, wanneer de agens in den derden persoon optreedt. In het laatste geval dient de agens, die niet door het zinsverband zelf gegeven wordt, afzonderlijk aangeduid te worden, n.l. door een substantief of door een substantivisch complex, dat, eventueel door een praepositie ingeleid, meestal achter het praedicaatswoord geplaatst wordt, zooals in de zinnen: *Lajĕng dipunjĕmparing ḍatĕng sang nata*, „Vervolgens werden zij door den koning met pijlen beschoten" (BTJ 74) (met *ḍatĕng* als inleidende praepositie); *Sadaya tindaq-tanduq sarta padamĕlanipun dipunwañcahi déning ibunipun*, „In al haar doen en laten en in al haar werk liep zij voortdurend standjes op van haar moeder" (Antĕp ing Wanita, p. 20) (met *déning* als inleidende praepositie); *Ing salĕbĕtipun saminggu wau sampun dipuntuwèni tiyang-sĕpuhipun*, „In die week

kreeg zij bezoek van haar ouders" (ibidem) (zonder inleidende praepositie); *Mangké mindaq sami dipunajĕng-ajĕng ingkang wontĕn ing griya,* „Anders zitten ze thuis nog op mij te wachten" (ibidem, p. 22) (zonder inleidende praepositie); *Manawi Kun pinuju dolan datĕng panggénanipun biyang Tasmin, lajĕng soq dipuntangisi,* „En wanneer Kun biyang Tasmin dan eens in haar huis opzocht, werd zij nogal eens door haar schreiende beklaagd" (ibidem, p. 20) (zonder agens-aanduiding, omdat de agens, *biyang Tasmin,* door het zinsverband gegeven is); *Badé dipuntĕdahakĕn datĕng tiyang-sĕpuhipun, pakèwĕd,* „zij moest (den brief) aan haar ouders laten zien, maar zij zag er tegen op" (ibidem, p. 23) (zonder agens-aanduiding; *tiyang-sĕpuhipun* is hier blijkens den samenhang object, ofschoon het naar den vorm even goed aanduiding van den agens had kunnen zijn; de inleidende praepositie geeft derhalve omtrent den aard van het op het praedicaatswoord volgende zinsdeel geen uitsluitsel); *Priyayi sing dadi bojoné adimu kaé satĕmĕné sing dijaluq iya kowé,* „Om de waarheid te zeggen, ben jij het geweest, wier hand gevraagd is geworden door den heer, die met je jongere zuster getrouwd is" (ibidem, p. 28) (zonder inleidende praepositie; het logische subject staat vooraan in den zin, terwijl het subject, waarop blijkens het lidwoord vóór het praedicaatswoord de nadruk valt, achter het praedicaatswoord staat).

Als pronominale praefixen treden op voor de aanduiding van den agens als eersten persoon in het ngoko taq-, daq- of ndaq-, in het krama *kula-*, in speciale gevallen *(ing)sun* en andere pronomina, en voor de aanduiding van den agens als tweeden persoon ko- of koq- in het ngoko en een van de talrijke beleefde aanduidingen van den tweeden persoon in het krama *(sampéan-, pañjĕnĕngan-, pakĕnira-* enz.); b.v. *kowé kuwi daqanggĕp ngalah karo adimu,* „je wordt door mij geacht je vrijwillig de mindere betoond te hebben van je jongere zuster", = „ik vind (het mooi van je), dat je vrijwillig de mindere van je jongere zuster hebt willen zijn" (Antĕp ing Wanita, p. 28); *Ngrĕtia yèn mung mangkono baé, ora pĕrlu taqwangsuli layangé,* „als ik geweten had, dat hij zóó was, had ik hem op zijn brief niet geantwoord" (ibidem); *Gèq sapa ta sing koqsĕnĕngi?,* „Van wien houdt ge dan wel?" (ibidem, p. 29).

In den regel treden de hierboven genoemde praefixen vóór het ongenasaleerde, hetzij primaire, hetzij secundaire, grondwoord, waarbij geen contractie plaats vindt in die gevallen, waarin het praefix op een vocaal eindigt en het grondwoord met een vocaal

begint. Afwijking van de normale vorming vindt plaats: a) wanneer het grondwoord in den IIa-vorm den neusklank van den actieven vorm behoudt; b) wanneer het in den IIa-vorm korter is dan men op grond van den actieven vorm zou kunnen verwachten; c) wanneer het in den IIa-vorm met een anderen klank begint dan men op grond van den A-vorm zou verwachten. De eerste afwijking vindt men in de door WWZ 55 sq. besproken gevallen *dimahat*, „distilleeren", „gedistilleerd worden", *dimagawaqaké*, „doen aftreden", „tot aftreden gebracht worden", *dimaroqaké*, „in deelbouw geven, gegeven worden", *dipunmirĕngakĕn*, „beluisteren", „beluisterd worden", en in eenige andere woorden[1]); ook de vormen *dipahat* en *diparoqaké* komen echter voor, en in het algemeen krijgt men den indruk, dat er in het spraakgebruik krachten werkzaam zijn ter opheffing van deze onregelmatigheid. De tweede afwijking vindt men vooral in de gevallen, waarin een oorspronkelijke B-vorm secundair als A-vorm optreedt; het praefix a-, dat in den actieven vorm veelal tot een ĕ wordt, verdwijnt meestal in den IIa-vorm, vooral wanneer er een determineerend suffix wordt aangehecht[2]). Aanhechting van een determineerend suffix heeft ook wel de afstooting ten gevolge van een eerste lettergreep wĕ-, b.v. *ditoqaké* in plaats van *diwĕtoqaké*, „naar buiten gebracht, geuit worden"; *nganana*, „doe voor hem open", in plaats van *wĕnganana*. De derde afwijking ten slotte vindt men daar, waar de nasaleering van den beginklank van het grondwoord secundair onzekerheid kan scheppen, zooals in het geval van *ñaos*, dat op *caos* zoowel als op *saos* teruggebracht kan worden, en van *ngĕtĕngi* (WWZ 57), dat in *diĕtĕngi* op *ĕtĕng* teruggebracht wordt, terwijl het in werkelijkheid bij een grondwoord *wĕtĕng* behoort[3]).

Met betrekking tot de determineerende suffixen in de groepen E en F valt er voor de IIa-vormen niets op te merken, aangezien de

---

1) In plaats van *dipahat*, *dibagawaqaké*, *diparoqaké* en *dipunpirĕngakĕn*. Over de m van *magawaqaké* zie men de opmerking in noot 3 op p. 74.

2) Dus *didohi* naast *ngĕdohi*, *didohaké* naast *ngĕdohaké*. De voorbeelden, die WWZ in de laatste alinea van p. 55 geeft, *dingidulaké* e.a., behooren eveneens als verkorte vormen beschouwd te worden; de volledige vorm is *dipangidulaké* (cf. p. 120).

3) Of het door WWZ 57 gegeven voorbeeld *dikapaqaké* bruikbaar is, is twijfelachtig, aangezien ook *kapan*, dat in de oudere taal „hoe" beteekent, uitgangspunt zou kunnen zijn. Voor afleiding van een grondwoord *apa* pleit intusschen, dat men blijkens OJNW 29a in het Oud-Javaansch een vorm *sunkapakĕna* gebruikt, waarvan de tweede k bij het suffix en niet bij den bindklank behoort. — Soms zijn er langs dezen weg nieuwe woorden ontstaan, zooals *tĕlangsa*, „wanhopige stemming", uit Oud-Javaansch *salah-asa*.

aanhechting plaats vindt op dezelfde wijze als hierboven beschreven is geworden voor de ge(prae)nasaleerde vormen; dus *taqdĕlĕng* naast *ndĕlĕng, ndaqtanduri* naast *nanduri, koqparani* naast *marani, dibañjuraké* naast *mbañjuraké, dilakoqaké* naast *nglakoqaké.*

IIb. De IIb-vormen dragen het infix -in-, dat ingeschoven wordt onmiddellijk achter de beginconsonant of een plaats vindt vóór de beginvocaal; in het laatste geval heeft het de variant ing- naast zich, die in het huidige Javaansch vaker optreedt dan in-. Afstooting van de eerste lettergreep van den met behulp van -in-, in- of ing- geconstrueerden vorm vindt in het eerste passief niet plaats [1]), behalve bij het grondwoord *andika*, „bevel", waarvan men in de E-groep de afleiding *ngandikan* in plaats van een normaal *ingandikanan* maakt en in de F-groep een afleiding *andikaqakĕn* in plaats van een normaal *ingandikaqakĕn* [2]). Als determineerend suffix treedt in de E-groep -an op in plaats van het suffix -i van de vormen I en IIa; eindigt het grondwoord op een vocaal, dan krijgt dit -an een plaats achter den bindklank -an-, en wordt dus het grondwoord met de combinatie -anan verlengd, waarvan de eerste a met de slotvocaal van het grondwoord samensmelt. Een enkelen keer wordt echter de IIb-vorm in de E²-groep zonder bindklank geconstrueerd, in overeenstemming met hetgeen op p. 77 hierboven opgemerkt is geworden; in dat geval wordt het suffix -an op de reeds beschreven wijze direct met het grondwoord verbonden. Tot voorbeeld dienen: *tiningalan*, naast *ningali*, „zien"; *ingutus*, naast *ngutus*, „zenden"; *ḍinawuhakĕn*, naast *nḍawuhakĕn*, „verordineeren", „gelasten"; *sinihan* of *kinasihan*, naast *añihi* of *angasihi*, „liefhebben"; *inajaran*, naast *angajari*, „mededeeling doen aan"; *pinatyan*, naar Oud-Javaansch model zonder bindklank en met verandering van de slot-i van *pati* vóór de a van het suffix in een y, naast *matèni*, „dooden" (GrK 147); *ginawan*, volgens WWZ 73 gelijkwaardig met *kagawanan*, en dus wellicht als bindklanklooze IIb-vorm te beschouwen, nevenvorm van *ginawanan* [3]).

---

[1]) In tegenstelling tot hetgeen bij het derde passief wel voorkomt; zie hoofdstuk III, § 8.

[2]) *Ngandikan* beteekent normaal „toegesproken worden". Afwijkend is echter *andikaqakĕn*, dat de beteekenis van *angandikaqakĕn*, „(iets) bevelen", zou moeten hebben, doch in werkelijkheid hetzij den persoon, aan wien het bevel gegeven wordt, tot subject^{P} heeft, hetzij den persoon of de zaak, op wien resp. waarop het bevel betrekking heeft, of met betrekking tot wien resp. tot welke bevolen wordt hetgeen een volgend praedicaatswoord aanduidt.

[3]) Of heeft Walbeehm de vormen van het eerste en van het derde passief niet goed van elkander weten te onderscheiden?

Aanhechting van een possessief suffix ter aanduiding van den handelenden persoon, zooals dat in het Oud-Javaansch gebruikelijk was — b.v. *inujaranku*, „toegesproken door mij", *inujaranmu*, „toegesproken door u", *inujarannya*, „toegesproken door hem" —, komt in de latere taal niet meer voor; wellicht is daaraan de verschuiving van de gebruikswaarde in de richting van den derden activiteitsgraad, die hierboven ter sprake is gekomen, te wijten [1]).

III. De vormen van den derden activiteitsgraad dragen het praefix ka-, welks a met een eventueele beginvocaal van het grondwoord niet samensmelt; de a- van oorspronkelijke B-vormen, die secundair als A-vormen in gebruik gekomen zijn, wordt na het praefix ka- tot ĕ, b.v. *kaĕdol*, „verkocht worden" (WWZ 62). Voor de rest worden deze vormen op dezelfde wijze geconstrueerd als de IIb-vormen, en met de IIb-vormen der vorige alinea correspondeeren dus de volgende III-vormen: *katingalan*, *kautus*, *kaḍawuhakĕn*, *kasihan*, *kakasihan*, *kaajaran*, *kapatyan* en *kaujaràn*. In de schrijftaal geeft men soms aan den III-vorm de voorkeur boven den II-vorm, met verwaarloozing van het verschil in beteekenis, dat het verschil in activiteitsgraad eigenlijk met zich moest meebrengen.

§ 4.

De wijzen.

De Javaansche praedicaatswoorden van alle groepen en van alle activiteitsgraden kunnen optreden in een realiteitsvorm en in een irrealiteitsvorm, en voor zoover zij op grond van hun begripsinhoud tot de werkwoorden behooren, kunnen zij in den eersten, tweeden en soms ook in den vierden activiteitsgraad tevens optreden in den imperatief en in den propositief, in den imperatief uiteraard met een subject in den tweeden persoon, en in den propositief uiteraard met een subject in den eersten persoon. Zooals in allerlei andere talen kan men in het Javaansch voorts een wensch, een verbod, plicht, noodzaak, poging, behoefte, ontkenning, bevestiging en andere gebruikelijke nuancen van voorstellingswijze uitdrukken, doch al deze nuancen vinden haar uitdrukking buiten den vormenschat van het Javaansche werkwoordelijke stelsel om en behoeven dus hier niet besproken te worden. Hier kunnen wij ons beperken tot de vier genoemde wijzen, waarvan wij er een, den realiteitsvorm, die te kennen geeft,

1) Zie p. 103.

dat de begripsinhoud van het betrokken praedicaatswoord in overeenstemming met de werkelijkheid is of in overeenstemming met de werkelijkheid gedacht of voorgesteld wordt, practisch reeds behandeld hebben, omdat wij hem bij de vermelding der groepen en bij de bespreking der activiteitsgraden steeds als standaardvorm gebruikt hebben. Als vijfde wijze zou men wellicht den kwalitatieven voluntatief of modalen imperatief kunnen beschouwen, omdat men van meening zou kunnen zijn, dat bij deze wijze een praefix kan optreden.

De irrealiteitsvorm wordt gebruikt om te kennen te geven, dat de begripsinhoud van het betrokken praedicaatswoord in tegenstelling staat of gesteld of gedacht wordt tot de werkelijkheid. De behandeling van de verschillende mogelijkheden, die zich daarbij voordoen, zou ons buiten het gebied van de vormleer voeren. Volstaan worde daarom met de opmerking, dat men den irrealiteitsvorm van *tĕka,* „komen", n.l. *tĕkaa,* zal kunnen gebruiken in zinnen als: „mocht hij komen", „hij zal wel niet komen", „als hij gekomen was", en „zelfs indien hij gekomen was". In doelaanduidende bijzinnen gebruikt men na het voegwoord *supaya,* „opdat", den realiteitsvorm, wanneer men het te bereiken doel of effect als stellig of noodwendig bereikt zullende worden voorstelt, en den irrealiteitsvorm, indien men den uitslag geheel in het midden wil laten. Ter aanduiding van de toekomst gebruikt men in het Oud-Javaansch veelal den irrealiteitsvorm, in het huidige Javaansch den realiteitsvorm, eventueel te zamen met een toekomstaanduider. Het gebruik van een ontkenningswoord, als *ora* of *mbotĕn,* brengt meestal niet het gebruik van den irrealiteitsvorm met zich mee, omdat men uiteraard de werkelijkheid van een feit ontkennen kan, zonder dat men het in strijd zijn met de werkelijkheid aanduidt; zegt men *si Anu ora tĕka,* dan ontkent men zonder meer het feit van N.N.'s aankomst, doch wanneer men zegt *si Anu mangsa tĕkaa,* dan neemt men de mogelijkheid of de wenschelijkheid van zijn aanwezigheid tot uitgangspunt en stelt men het feit van zijn wegblijven als daarmee in strijd zijnde voor, „ik denk niet, dat N.N. (nog) komt". Dat op bepaalde woorden regelmatig een irrealiteitsvorm volgt, is meestal te verklaren uit de gebruikswaarde van die woorden, welke een tegenstelling tot de werkelijkheid insluit. Mechanisch of langs den weg van congruentie is de irrealiteitsvorm in de standaard-schrijftaal niet aan het gebruik van bepaalde woorden gebonden, doch in het moderne Javaansch neemt hand over hand de neiging toe om steeds den irrealiteitsvorm te gebruiken na *sanadyan,* „ofschoon", onafhankelijk van de vraag, of de begripsinhoud van

den concessieven bijzin als in overeenstemming of als in strijd met de werkelijkheid wordt voorgesteld.

Het kenmerk van den irrealiteitsvorm is het suffix -a, dat in het Oud-Javaansch met een slotvocaal kan samensmelten of de slotvocaal in de bijpassende halfvocaal kan doen overgaan, doch dat in het huidige Javaansch steeds een afzonderlijke lettergreep vormt. Wel heeft het in de huidige taal invloed op de uitspraak van het grondwoord en kan het in het klankbeeld specifieke veranderingen aanbrengen, niet alleen doordat het, steeds de laatste plaats in het woordgeheel innemende, een voor het Javaansch vrij sterken klemtoon vraagt, maar ook doordat het de uitspraak van voorafgaande å-klanken aantast en hen in ó-klanken doet overgaan, zij het ook, dat hiervan in het geschreven Javaansch weinig blijkt; zoo wordt *tĕkå* tot *tĕkaa* in de schrijftaal, doch dit wordt als *tĕkóå* uitgesproken, en wordt *lårå* tot *laraa* in de geschreven taal, doch tot *lóróå* in de gesproken taal. Veranderingen, die aanhechting van het suffix -a ook in de schrijftaal veroorzaakt, zijn deze, dat in de E-groep het suffix -i vóór -a door -an- vervangen wordt, en dat in de F-groep vóór het suffix -a zoowel in het ngoko als in het krama -akĕn als determineerend suffix gebruikt wordt, waarbij evenwel het op het suffix -a van den irrealiteitsvorm vallende accent den uitgang -akĕna, die gevormd zou worden, verkort tot -na of ĕna. In de groepen E² en F² blijft de bindklank gehandhaafd, en krijgen wij dus in den irrealiteitsvorm de combinatie van -an- met -ana tot -anana, resp. van -aq- met -na of -ĕna tot -aqna of -aqĕna, van welke suffixen de beginvocaal op normale wijze samensmelt met de slotvocaal van het grondwoord. Aldus komen naast elkaar te staan de volgende paren van realiteitsvormen en irrealiteitsvormen: *ningali, ningalana*; *marani* (*mara* + -an- + -i), *maranana* (*mara* + -an- + -an- + -a); *mbañjuraké, mbañjurna* of *mbañjurĕna*; *maraqaké, maraqna* of *maraqĕna*; *dipuntingali, dipuntingalana*; *diparani, diparanana*; *dibañjuraké, dibañjurna* of *dibañjurĕna*; *diparaqaké, diparaqna* of *diparaqĕna*.

Dat het suffix van den irrealiteitsvorm ook aan andere woorden dan aan praedicaatswoorden gehecht kan worden, is hierboven op p. 57 reeds opgemerkt geworden.

De imperatief is vrijwel altijd gelijkluidend met den irrealiteitsvorm. Hij is daarmee trouwens innig verwant, omdat een handeling, die iemand in een bevel opgedragen wordt, impliciet wordt voorgesteld als op dit oogenblik nog niet in overeenstemming te zijn met de werkelijkheid, waarvan de spreker zich een beeld heeft ge-

vormd; echter is het gebied van den imperatief veel beperkter dan dat van den irrealiteitsvorm, omdat hij alleen kan optreden bij een praedicaatswoord met een werkwoordelijken begripsinhoud, en dan in hoofdzaak nog slechts in het ngoko, omdat een bevel meestal niet gegeven kan worden aan menschen, die men in beleefde taal toespreekt. Dat de imperatief toch afzonderlijk vermeld wordt, komt, omdat hij in vier gevallen een eigen vorm heeft, n.l. in de D-, de E-, de F- en de I-groep van den tweeden activiteitsgraad. In de D-groep van den tweeden activiteitsgraad wordt hij uit het grondwoord gevormd met -ĕn achter een consonant of met -nĕn achter een vocaal, in de E- en in de F-groep van den tweeden activiteitsgraad door weglating van het praefix van den correspondeerenden irrealiteitsvorm, in de I-groep van den tweeden activiteitsgraad door weglating van het infix -in- van den correspondeerenden realiteitsvorm en door toevoeging van het suffix -ĕn, dat in het Oud-Javaansch, waartoe de I-groep behoort, met een eventueele slotvocaal van het grondwoord kan samensmelten, in plaats van er met behulp van den bindklank -n- mee verbonden te worden. Tot voorbeeld dienen de volgende vormen: *dĕlĕngĕn*, naast *didĕlĕng*; *rungunĕn*, naast *dirungu*; *tingalana* naast *dipuntingali*; *paranana* naast *diparani*; *bañjurna* of *bañjurĕna* naast *dibañjuraké*; *paraqna* of *paraqĕna* naast *diparaqaké*; *pakosirĕn* naast *pinakosir* (pinaka- + *usir*), *pakāçrayan* naast *pinakāçraya* (pinaka- + *āçraya*)[1].

De p r o p o s i t i e f is een afzonderlijke wijs, die met een eersten persoon als subject of als agens uitdrukt, dat deze het voornemen heeft of zich het voornemen vormt om de handeling te verrichten, die door het praedicaatswoord wordt aangeduid. Uit deze omschrijving van het gebruik van den propositief vloeit voort, dat hij slechts kan optreden, wanneer het praedicaatswoord een werkwoordelijken begripsinhoud heeft, terwijl het voorts in verband met de opmerkingen op p. 101 sqq. duidelijk zal zijn, dat de propositief bij transitieve werkwoorden slechts zal kunnen optreden in den eersten en tweeden activiteitsgraad, benevens in sommige gevallen, waarin de begripsinhoud van vormen van den vierden activiteitsgraad zich er toevallig toe leent, zooals die van *kari*, „achterblijven".

De vorming van den propositief van den tweeden activiteitsgraad van de huidige taal vindt plaats, doordat in de D-groep het suffix -é na consonanten en het suffix -né na vocalen in de plaats treedt van

[1]) De beide laatste voorbeelden ontleen ik aan VG 8, 217 en 219.

het suffix -a van den irrealiteitsvorm met het praefix van den eersten persoon, in de E-groep, doordat -ané voor -ana, en in de F-groep, doordat -né of -ĕné voor -na resp. -ĕna in de plaats treedt. Tot voorbeeld dienen: *taqdĕlĕngé*, naast *taqdĕlĕnga*; *taqrunguné*, naast *taqrungua*; *taqtanduranė*, naast *taqtandurana*; *taqparananė*, naast *taqparanana*; *taqbañjurné* of *taqbañjurĕné*, naast *taqbañjurna* of *taqbañjurĕna*; *taqlakoqné* of *taqlakoqĕné*, naast *taqlakoqna* of *taqlakoqĕna*; men zegt ook *ndaqdĕlĕngé*, *ndaqrunguné*, *ndaqtanduranė* enz. enz. Omdat het niet beleefd is om in de tegenwoordigheid van een hooger persoon te zeggen, dat men het voornemen heeft om dit of dat te gaan doen — de ondergeschikte dient het bevel van den hoogergeplaatste af te wachten —, behoort de propositief eigenlijk niet in het krama thuis. Wanneer het niettemin eens voorkomt, dat men zich van het krama bedienen moet en gelegenheid heeft om van een propositief gebruik te maken, dan vertaalt men eenvoudig den ngoko-vorm in het krama door het suffix -é of -né door -ipun of -nipun te vervangen, als ware het een possessief suffix van den derden persoon; dus: *kula-tingalanipun*, naast *kula-tingali* [1]).

In alle andere gevallen wordt de propositief gevormd door plaatsing van *ndaq* of *taq* voor den onveranderden A-, B-, C-, D-vorm enz. De opmerking is gemaakt geworden [2]), dat dit *ndaq* niets te maken heeft met het praefix van de vorige alinea, doch een afzonderlijk woord is voor „willen", „het voornemen hebben", overeenkomende met het Maleische woord *hĕndaq*. Als dat juist is — men zou in het veelvuldig optreden van het woord *aku*, „ik", vóór dit *ndaq* een argument ten gunste van deze theorie kunnen zien —, is deze propositief diachronisch geen aparte vorm van het werkwoordelijke stelsel, omdat er dan geen andere vorm dan de realiteitsvorm optreedt, en is *taq* slechts als een secundair substituut voor het eigenlijk alleen juiste *ndaq* te beschouwen [3]). Echter wordt in den huidigen tijd *ndaq* buiten dit geval nooit in de beteekenis „willen" of „het voornemen hebben" gebruikt, en het gedraagt zich volkomen als een praefix, daar het niet door een ander woord van het hoofdwoord gescheiden kan worden.

---

1) De I-groep laat, voor zoover ik weet, geen vorming van den propositief toe, omdat er alleen vormen van het oude passief in den tweeden activiteitsgraad optreden. Ook in de vormen IIb van de D-, E- en F-groep treedt de propositief namelijk niet op.

2) GrK 306.

3) Secundair, omdat het zijn gebruik alhier dan alleen te danken zou hebben aan verwarring van *ndaq* = „willen" met het praefix ndaq- of taq- van den tweeden activiteitsgraad.

Er is dus voldoende reden om synchronisch ook voor het onderhavige geval den propositief als een bijzondere wijs te beschouwen. Tot voorbeeld van deze groep dienen: *aku ndaq lunga* of *aku taq lunga*, „ik ga maar weg"; *aku ndaq* (*taq*) *mĕtu*, „kom, ik zal eens naar buiten gaan"; *aku ndaq* (*taq*) *ndĕlĕng*, „ik zal er eens naar kijken"; *aku ndaq* (*taq*) *marani*, „ik ga er maar eens heen"; *aku ndaq* (*taq*) *ngrampungaké*, „kom, ik zal (de zaak) maar afhandelen".

De kwalitatieve voluntatief ten slotte wordt gevormd door *sing, kang*, di- of dèn- te gebruiken vóór praedicaatswoorden, die naar hun begripsinhoud adjectieven zijn of toestandaanduiders. *Sing* en *kang* zijn lidwoorden, die vaak vóór adjectieven gebruikt worden, en de met hun hulp gevormde woorden zou men moeilijk als bijzondere vormen van het werkwoordelijke stelsel kunnen beschouwen. Het gebruik van di- en dèn- vóór praedicaatswoorden met adjectivischen begripsinhoud komt echter alleen bij deze uitdrukkingswijze voor, en wanneer wij dan *dibĕciq* of *dènbĕciq* als vormen van het werkwoordelijke stelsel beschouwen, sluiten wij *sing-bĕciq* en *kang-bĕciq* voor het gemak maar in.

Men gebruikt den kwalitatieven voluntatief om te kennen te geven, dat het gewenscht is, dat een handeling geschiede, of dat iemand zich gedrage, of dat een toestand te beschrijven zij, op de wijze, die het hoofdwoord te kennen geeft. In vele gevallen treedt de kwalitatieve voluntatief op naast een imperatief, en het verband tusschen de beide vormen is dan veelal zoo innig, dat practisch de kwalitatieve voluntatief ophoudt praedicaatswoord te zijn en als een adverbiale bepaling gaat optreden, b.v. in *tulisĕn, dibĕciq*, „schrijf (den brief), en doe het goed!", = *tulisĕn dibĕciq*, „schrijf (hem) goed"[1]). In andere gevallen echter wordt het bijbehoorende werkwoordelijke begrip gesubstantiveerd en tot subject gemaakt van een zin, waarin de kwalitatieve voluntatief optreedt als gezegde, b.v. *nggonmu nulis sing-bĕciq*, letterlijk „je schrijven zij goed", = „schrijf goed!". Derhalve valt de kwalitatieve voluntatief, wat zijn gebruik betreft, slechts voor een deel binnen de grenzen van het hier door ons behandelde werkwoordelijke stelsel.

Uit de gegeven begripsomschrijving volgt, dat men niet zoo gemakkelijk een imperatief zal plaatsen naast denzelfden vorm, waarnaast

---

[1]) Zelfs gebruikt men in het moderne Javaansch den kwalitatieven voluntatief wel als adverbiale bepaling bij een realiteitsvorm, zooals in den zin: *Sampun gaḍah pangintĕn, bilih wontĕn ing griya mbotĕn baḍé karimat lan kaupakara ingkang lĕrĕs*, „Zij was van meening, dat zij thuis niet goed verzorgd en verpleegd zou worden" (Antĕp ing Wanita, p. 20).

men een kwalitatieven voluntatief plaatst, en omgekeerd. Voorts is duidelijk, dat het karakter van den vorm zich eigenlijk tegen gebruik in het krama verzet. Er zijn echter wel gevallen te bedenken, waarin dit gebruik geoorloofd is, en dan bedient men zich meestal van het bij het grondwoord passende krama-woord voorafgegaan door *ingkang,* het krama van *sing* en *kang.*

§ 5.

De typen en de klassen.

In de vorige paragrafen hebben wij kennis gemaakt met vervormingen van het grondwoord, die bleken te kunnen optreden in verschillende groepen, doch niet tevens in verschillende activiteitsgraden, zooals de nasaleering, de praenasaleering en het infix -um-; voorts met vervormingen van het grondwoord, die bleken te kunnen optreden in verschillende activiteitsgraden, doch niet buiten de groep of buiten het groepencomplex, zooals de determineerende suffixen; en ten slotte met vervormingen, die aan een of enkele wijzen gebonden waren, doch die niet daarbuiten konden optreden, zooals het suffix van den propositief. Er zijn echter ook eenige vervormingen van het grondwoord, die zich in principe kunnen handhaven zoowel bij overgang van de eene groep in de andere, als bij overgang van den eenen activiteitsgraad in den anderen, en bij overgang van de eene wijs in de andere. Op den grondslag hiervan kunnen wij vier typen en vier klassen van praedicaatswoorden onderscheiden, zooals wij hierboven reeds gezien hebben. Wij zullen ons er hier echter toe moeten beperken deze typen en klassen zeer in het kort aan te duiden, ten eerste wegens gebrek aan voldoende materiaal — de bestaande grammatica's en woordenboeken laten menige vraag onbeantwoord, en vóórdat men tot de constructie van de verschillende schema's kan overgaan, moet men dus eerst een groot aantal voorbeelden uit de Javaansche litteratuur verzamelen —, en ten tweede, omdat een gedétailleerde behandeling van de verschillende typen en klassen voor ons doel van minder belang is. In een toekomstige Javaansche grammatica zal echter de indeeling in typen en klassen een hulpmiddel kunnen zijn, dat mede in aanzienlijke mate de overzichtelijke rangschikking der Javaansche werkwoordsvormen zal kunnen bevorderen.

Tot het e e r s t e t y p e en de e e r s t e k l a s s e reken ik de gewone grondwoorden, benevens de secundaire grondwoorden, zooals *sumurup, adoh* en *kawruh,* ieder voor zich uitgangspunt voor een serie vormen, als *ñumurupaké, disumurupaké*; *ngĕdohi, didohi, ngĕdohaké,*

didohaké; ngawruhi, kinawruhan, dikawruhi etc. Voor deze secundaire grondwoorden immers geldt wel, dat zij een element bevatten, dat zich bij overgang van de eene in de andere groep, van den eenen in den anderen activiteitsgraad, en van de eene in de andere wijs handhaaft of min of meer handhaaft, doch daar staat tegenover, dat -um- en a- louter groepsaffixen zijn, die slechts buiten hun groep(en) kunnen optreden, wanneer zij van de specifieke beteekenisschakeering, die zij teweegbrengen, losgeraakt zijn en min of meer tot doode elementen zijn geworden, terwijl ka- zelfs een element is zonder verbaal karakter.

Van het tweede type zijn de gezamenlijke vormen, die het verschijnsel van reduplicatie vertoonen. Men kan ze naar twee verschillende principes indeelen, al naar zij afgeleid zijn van een gereduplicëerd grondwoord of door toepassing van reduplicatie afgeleid zijn van den correspondeerenden vorm van het eerste type; een schema, dat naar het eerste principe opgebouwd is, vormt uiteraard een organisch geheel, een schema, dat naar het tweede principe tot stand is gekomen, is niet meer dan een volledige legkaart van in elkaar passende, doch in wezen van elkaar onafhankelijke onderdeelen. Bij een poging om een schema naar het eerste principe op te bouwen stuit men echter op de moeilijkheid, dat de reduplicatie van het grondwoord in de afgeleide vormen veelal prijsgegeven wordt, en dat het aantal groepen, dat haar handhaaft, zeer gering blijkt te zijn. Eenige voorbeelden leveren: *nggĕgĕring,* „een slepende ziekte behandelen", „(iemand) een slepende ziekte bezorgen", van een grondwoord *gĕgĕring,* „slepende ziekte"; *mbobotohi,* „voor (iemand) het bestuur voeren", van *bobotoh,* „zaakwaarnemer", „bestuurder"; *nggĕgamani,* „een wapen gebruiken tegen", „van wapenen voorzien", van een grondwoord *gĕgaman.* Het andere type vertegenwoordigen woorden als *nĕnĕḍa, nggĕgirisi, nĕnĕpi,* resp. uit *nĕḍa,* „verzoeken", *nggirisi,* „schrik aanjagen", en *nĕpi,* „zich afzonderen", gevormd. Op het feit, dat dit type kenmerkend kan zijn voor een bepaalde groep, hebben wij hierboven op p. 95 reeds gewezen bij de behandeling van de T-groep; zoo zegt men regelmatig *sĕsawangan* naast *sawangan,* „elkaar aanzien", *rĕrasan* naast *rasan,* „met elkander praten".

Opmerkenswaardig zijn sommige D-vormen van dit type, welker causatieve beteekenis gebonden schijnt te zijn aan de reduplicatie, zooals *mĕmĕdi,* „bang maken", van een grondwoord *wĕdi,* „bang"; *mĕmĕlas,* „deerniswekkend", „hartroerend", van een grondwoord *wĕlas,* „medelijden"; *nĕnangi* en *mĕmungu,* „wakker maken", „opwekken", „gaande maken", van een grondwoord *tangi, wungu,*

„opstaan"; *mĕmanas,* „boos maken", van een grondwoord *panas,* „heet", „boos"; *ambĕboḍo,* lett. „(iemand) dom achten", vandaar „iemand (iets) wijs maken", van een grondwoord *boḍo,* „dom"; *mĕmati,* in *mĕmati awaq,* lett. „het lichaam, zichzelven dooden", vandaar „zich versterven", „zichzelf kwellingen opleggen", van een grondwoord *pati,* „dood" (subst.). Komen deze woorden zonder reduplicatie voor, zooals *mati* in *mati raga,* „zich versterven", *mboḍo,* „voor den gek houden", dan zijn zij mogelijkerwijze secundair overgegaan naar het eerste type, d.w.z. hebben zij hun oorspronkelijke reduplicatie verloren; zie echter p. 267, noot 2, en p. 270, noot 1.

In de groep van het derde type behooren thuis alle praedicaatswoorden, die het verschijnsel der woordherhaling vertoonen. Ook voor deze woorden geldt, dat men ze naar twee principes kan indeelen, al naar zij hun vorm aan het grondwoord dan wel aan den correspondeerenden vorm van het eerste type ontleenen[1]); de moeilijkheid, die in de vorige alinea met betrekking tot de geredupliceerde vormen vermeld is geworden, geldt echter bij het opbouwen van het schema der verdubbelde vormen evenzeer. Tot de voornaamste eigenaardigheden, die bij de vorming zich voordoen, behoort, dat de groepsuffixen nooit, doch de bindklanken regelmatig herhaald plegen te worden (*mĕstan-mĕstani,* „zonder voldoende reden (iemand) houden voor, den naam geven van", van een grondwoord *wĕsta*; *ngalèn-alèni,* „(iemand) van een ring voorzien", van een grondwoord *ali-ali*; *mbalèn-balèni,* „voortdurend hervatten", van een grondwoord *bali-bali*; *dikanḍaq-kanḍaqaké,* „het onderwerp zijn van de verschillende verhalen van", van een grondwoord *kanḍa-kanḍa*[2])); dat het tweede lid vrij regelmatig de nasaleering van het eerste lid overneemt, doch niet regelmatig de praenasaleering (*ñĕtan-ñĕtani, mĕstan-mĕstani,* van *sĕta, wĕsta*; *ngomah-omahaké,* „laten trouwen", van *omah-omah,* „trouwen"[3]); *ngapus-apusi,* „(iemand) oplichten"; evenwel ook *ngĕdal-ngĕdalakĕn,* „nu het een, dan het ander naar buiten brengen", „telkens maar dingen naar buiten brengen", van een grondwoord *wĕdal,* welks w in den actieven F-vorm verloren gaat); dat het infix -um- van den C-vorm behouden blijft, doch dat van den L-vorm

[1]) GrK 284 sqq. onderscheidt usueele en occasioneele woordherhaling, een onderscheid, dat met het mijne practisch wel min of meer overeenkomt.

[2]) Een uitzondering vormt echter het *kari-karèn* van p. 97, als de opgave in JNHW 1, 417a juist is.

[3]) In dezelfde beteekenis komt ook *ngomahaké* voor, zonder woordverdubbeling, hoewel de beteekenis „trouwen" niet aan het grondwoord vastzit, doch aan het verdubbelde grondwoord.

niet (*mlĕbu-mlĕbu,* „telkens weer naar buiten gaan"; *lumumpat-lumumpat,* „voortdurend springen"; doch *kumratu-ratu,* „zich in allerlei opzichten als een koning aanstellen"; *gumapa-bapa,* „precies doen als iemand, die vader is"; *kumintĕr-pintĕr,* „zich alle airs geven van een knap man", met herstel, in de beide laatste gevallen, van de oorspronkelijke beginconsonant van het grondwoord); dat de vormen van het derde passief de woordverdubbeling, behoudens een enkele uitzondering [1]), niet verdragen. De D-vormen van dit type hebben, evenals die van het tweede, soms causatieve beteekenis, zooals het geval is met *ngasih-asih,* „innemend", „(iemands) sympathie gaande maken", *ngilang-ilang,* „wegmaken", „verduisteren", „verloren laten gaan", „trachten weg te redeneeren", soms ook naderen zij zeer dicht de beteekenis van den F-vorm van het eerste type, zooals *ngarĕp-arĕp,* „(iemand) verwachten", „(iemands komst) te gemoet zien", dat bij *ngarĕpaké,* „vóór zich hebben", „vóór zich zien", past. T-vormen worden veelvuldig naar het derde type geconstrueerd, zooals *taboq-taboqan,* „elkaar klappen geven", *undur-unduran,* „zich ruggelings van elkander verwijderen", *dawan-dawanan rambut,* „kijken, wie het langste haar heeft". Voor nadere gegevens zij verwezen naar GrK 272 sqq. en WWZ 112 sqq.

Het vierde type, dat van de woordverdubbeling met vocaalvariatie, vertoont geen verschil van belang bij vergelijking met het derde type. Er behooren vormen toe als *mbolaq-balèqaké,* krama *mongsal-mangsulakĕn,* van een grondwoord *bola-bali, wongsal-wangsul,* „van het kastje naar den muur sturen"; *milang-miling,* „zijn omgeving goed opnemen", bij *miling,* van een grondwoord *iling*; *ngrobaq-ngrabèqaké anaq,* „zijn zoon bij wijze van spreken zij het met deze, zij het met gene vrouw laten trouwen" (zonder dat men aan een verbintenis met een bepaalde vrouw denkt), van een grondwoord *rabi* (GrK 277).

En wat de verschillende klassen betreft, die wij te onderscheiden hebben, tot de tweede klasse kunnen wij rekenen de woorden, welker grondwoord uitgebreid is geworden met het praefix pa- of pi-, zooals *matĕḍani, dipunpatĕḍani, kapatĕḍanan, matĕḍaqakĕn, dipunpatĕḍaqakĕn* etc., van een grondwoord *patĕḍa,* „geven", door voorvoeging van pa- uit *tĕḍa* gevormd; *miḍangĕt, kĕpiḍangĕt, miḍangĕti, miḍangĕtakĕn, kapiḍangĕtaké* enz., van een grondwoord *piḍangĕt,* „hooren", door voorvoeging van pi- gevormd uit een niet meer gebruikelijk grondwoord *ḍangĕt* [2]); *amalaku, pinalaku, amalakwi, pina-*

[1]) Vgl. de opmerkingen op p. 148-149 en in noot 1 op p. 149.

[2]) Wellicht is het feit, dat het primaire grondwoord zelf in onbruik geraakt

lakwan, van een grondwoord *palaku*, „verzoeken", door voorvoeging van pa- gevormd uit *laku*; *amituhoqaké*, F-vorm van den eersten activiteitsgraad van *pituhu*, „als juist erkennen", „gehoor geven aan", enz. Tot deze klasse behooren ook sommige versteende vormen, zooals de woorden *kamituwa, pinituwa* e.a., waarop wij op p. 94—95 de aandacht gevestigd hebben, en de woorden *kĕpénaq, kĕpéngin, kĕpoyuh, kĕprungon* e.a., die wij in de volgende hoofdstukken nog zullen ontmoeten, benevens, naar mijn meening, de woorden, waarin Kern een praefix paha- wil onderscheiden, terwijl ik geneigd zou zijn om het pa- er van als het praefix van deze tweede klasse te beschouwen en om de volgende lettergreep bij het grondwoord, een B-vorm, secundair tot A-vorm geworden, te trekken [1]).

De derde klasse verschilt van de tweede hierin, dat op het klassepraefix pa- of pi- een neusklank volgt, die evenwel de er op volgende tenuis of sisklank onaangetast laat. Het aantal woorden, dat tot deze klasse behoort, is heel gering. Tot voorbeeld dienen: *mintuhu*, een nevenvorm van *mituhu*, „gehoorzamen", „naar (iemand) luisteren", een D-vorm; *mintoni*, „iemand (iets) toonen", van een grondwoord *pinton*, dat uit *ton* gevormd is geworden, een E-vorm, en *mintonaké* of *mintoqaké*, „(iets) toonen", een F-vorm bij hetzelfde grondwoord, met als passieven *dipintoni* resp. *dipintonaké* of *dipintoqaké* [2]); *mingsor*, in het Oud-Javaansch ook *umingsor*, „naar beneden gaan", een C-vorm, van een grondwoord *pingsor*, dat op *sor* teruggaat; *manḍuwur*, „naar boven gaan", Oud-Javaansch *minḍuhur*

---

is, er de reden van, dat de m van *miḍangĕt* in vormen van het eerste passief wel behouden blijft, zooals in *dipunmiḍangĕti, kamiḍangĕtakĕn, miḍangĕtĕn* („lichthoorsch"). Echter troffen wij hierboven hetzelfde verschijnsel ook aan bij *dipunmirĕngakĕn* (p. 107)! Moeten wij, in aansluiting aan Brandes' — voor correctie vatbare! — verklaring, die men in WWZ 55, noot 1, aantreft, *mirĕngakĕn* als vervorming van een ouder *amirĕngwakĕn* beschouwen, van het praefix mi- wederom zeggen, dat het verouderd is, en daaraan de handhaving van de m in de vormen van den tweeden activiteitsgraad toeschrijven? Of moeten wij aannemen, dat het de begripsinhoud „hooren", „luisteren naar", is, die de afwijking veroorzaakt? Of hebben wij de verklaring algemeener te houden, het behoud van den neusklank in de vormen van den tweeden activiteitsgraad in verband te brengen met het feit, dat deze vormen niet uitgesproken passief zijn, en te veronderstellen, dat het taalbewustzijn hier en in een aantal andere gevallen den neusklank gebruikt om het min of meer actieve karakter van den vorm uit te drukken? In het laatstgenoemde geval zouden wij kunnen spreken van een neiging om ook de vormen van het eerste passief te (prae)nasaleeren, die in het Javaansch wel opgetreden is, doch er niet in geslaagd is om een groot terrein te veroveren.

1) Zooals Kern zelf trouwens in overweging geeft. Vgl. VG 8, 228.

2) JNHW geeft de vormen ten onrechte onder *pinto* op, ofschoon toch het

of *uminḍuhur*, eveneens een C-vorm, van *pinḍuhur*, dat op *ḍuhur* teruggaat.

De vierde klasse ten slotte vertoont het klassepraefix pangi-, pingi- of panga-. In tegenstelling tot de woorden van de derde klasse, die voor een deel geen richtingaanduiders zijn, hebben de woorden van de vierde klasse, voor zoover ik weet, alle de grondbeteekenis van „gaan naar...". Tot voorbeeld dienen: *mangisor*, „naar beneden gaan", een C-vorm; *mangisori*, „lager maken dan", een E-vorm; *mangisoraké*, „naar beneden trekken, schuiven, enz.", „lager hangen", een F-vorm, met *kĕpĕngisor* of *kĕpingisor* in het derde passief [1]); *pĕngisorĕn* en *kĕpangisorĕn*, „te veel naar beneden gaan", een R-vorm [2]); *mangalor*, „naar het Noorden gaan", *kĕpangalorĕn*, „te veel naar het Noorden", enz. In verschillende gevallen zijn de vormen van de vierde klasse echter verkort geworden en thans minder gemakkelijk als zoodanig te herkennen. Over *ngajawa* spraken wij reeds op p. 88 sq. Van *mangawétan* heeft de latere taal verschillende kortere vormen gemaakt, tot *ngétan* toe, „naar het Oosten gaan", en van *mangidul*, dat vermoedelijk ten gevolge van de begin-k van het grondwoord voor **mangikidul* of **mangakidul* in zwang is gekomen, maakt de latere taal *ngidul*, zooals het van *kĕpangidulĕn*, den R-vorm, *kangidulĕn* maakt (JNHW 2, 456b), en van *dipangidulaké, dipangaloraké* etc. *dingidulaké, dingaloraké* etc. (WWZ 55). Vgl. nog p. 88—89.

---

vermoeden uitgesproken wordt, dat *pinton* grondwoord is (2, 195a).

[1]) De opgaven in JNHW 1, 756b zijn vermoedelijk niet juist. Men vindt daar *kĕpĕngisor* en *kapingisor* als twee verschillende vormen opgegeven, hoewel zij, blijkens de gelijkheid der beteekenis reeds, niet meer zijn dan uitspraakvarianten. Verder vindt men er *kĕpĕngisor* aan *pĕngisorĕn* en *kapingisor* aan *kapangisorĕn* gelijkgesteld, en aan *kĕpĕngisor* en *kapingisor* de beteekenis van den excessivus toegekend. Begrijpelijk is deze verwarring wel, daar de beteekenis van den R-vorm niet zoo ver van die van den vorm van het derde passief *kĕpĕngisor* afligt, maar het is toch wel van belang, dat het formeele verschil scherp in het oog worde gehouden.

[2]) Merkwaardig is het verlies van het praefix van *pĕngisorĕn*. De vorm kenmerkt zich immers door zijn beteekenis — indien althans de opgaven van JNHW in dit opzicht betrouwbaar zijn — als een excessivus, en moest dus eigenlijk het praefix kĕ- dragen. Is hier te denken aan een verlies van het praefix kĕ- onder invloed van het feit, dat ook de vormen van het derde passief hun praefix kĕ- wel eens verliezen (vgl. hoofdstuk III, § 8), en derhalve als gevolg van verwarring van den R-vorm *kĕpĕngisorĕn* met den F-vorm van het derde passief van de vierde klasse *kĕpĕngisor*? In dat geval zou aan de vorige noot toegevoegd dienen te worden, dat de auteurs van JNHW zich vergissen in commissie, en uit dien hoofde min of meer te verontschuldigen zijn !

HOOFDSTUK III.

Het derde passief.

§ 1.

Wanneer het derde passief gebruikt wordt.

Er zijn weinig vormen, omtrent welker plaats in het Javaansche werkwoordelijke stelsel en welker specifieken begripsinhoud en specifieke functie in den zin er zooveel verschillende opvattingen verkondigd zijn geworden, als de vormen, waaraan wij in ons tweede hoofdstuk den naam „derde passief" hebben verbonden. Het is ondoenlijk om alle theorieën er over hier in extenso te bespreken, omdat wij, wanneer wij het geheele materiaal, dat de verschillende schrijvers van Javaansche spraakkunsten verzameld en gerangschikt hebben, in détails zouden willen behandelen, voor dit onderwerp alleen meer bladzijden noodig zouden hebben dan deze geheele verhandeling telt. Volstaan moge dus worden met de opmerking, dat er naar de meening van schrijver dezes, ondanks hetgeen er reeds over deze vormen gezegd is geworden en ondanks het vele goeds daarbij, niettemin nog wel recht van bestaan mag toegekend worden aan de hier volgende uiteenzetting, waarin het er vooral om te doen zal zijn om verschillende eigenaardigheden van het derde passief onder één gezichtspunt te brengen, ten einde aldus één van de twee grondslagen te leggen, waarop de stelling van hoofdstuk V gebaseerd zal zijn. Wie na van deze uiteenzetting kennis genomen te hebben de betreffende passages der verschillende bestaande spraakkunsten doorleest, zal zelf betrekkelijk gemakkelijk kunnen vaststellen, waar de punten van verschil tusschen de betrokken auteurs en mij liggen, en waar de punten van overeenkomst [1]).

Zooals in hoofdstuk II uiteengezet is geworden, kan men een groot

---

[1]) Van het door WWZ 64—75 en GrK 165—173 geboden materiaal heb ik, waar het pas gaf, dankbaar gebruik gemaakt.

deel van de vormen van het Javaansche praedicaatswoord zóó groepeeren, dat men vier rubrieken krijgt van woorden, die steeds denzelfden begripsinhoud hebben, met deze ééne beperking slechts, dat zij onderling verschillen, doordat er in elke rubriek een andere waardeverhouding optreedt tusschen het subject en het eerste object [1]) van het betrokken praedicaatswoord. In de op p. 60 vermelde tabellen van links naar rechts gaande, d.w.z. voortschrijdende van rubriek I naar rubriek IV, constateeren wij een steeds verder gaande vermindering van de waarde van den verrichter van de handeling van het betrokken praedicaatswoord voor het zinsgeheel en een daarmee overeenkomende vermeerdering van de waarde van het eerste object van het betrokken praedicaatswoord voor het zinsgeheel; een waarde voor het zinsgeheel, die soms bepaald dient te worden in samenhang met de vraag, hoe het subject en het object het verband helpen leggen tusschen den zin, waartoe zij behooren, en het complex van zinnen, waartoe deze zin behoort, dan weer in samenhang met de vraag, op welk deel van den zin het zinsaccent valt, of welke rol activiteit, opzettelijkheid en doeltreffendheid spelen in de handeling van het praedicaatswoord, of in welke mate de bij die handeling betrokken grootheden als concreet-optredend dan wel als voor het bewustzijn vervaagd worden voorgesteld. Zonder te ontkennen, dat de naam niet voor alle gevallen evenveel recht van bestaan heeft, hebben wij de rubrieken bestempeld met de namen „eersten, tweeden, derden en vierden activiteitsgraad", terwijl wij, om de redenen, die op p. 101 sqq. uiteengezet zijn geworden, ze tevens kunnen aanduiden resp. als „actieven vorm", „eerste passief", „tweede passief" en „derde passief".

In dit hoofdstuk zullen wij het dan in het bijzonder hebben over de vormen van den vierden activiteitsgraad of van het derde passief, en dit derde passief onderscheidt zich daardoor dus van het eerste passief, dat het subject^{A} of de agens als aanduiding van dengene, die kennelijk, bewust, actief en/of opzettelijk de handeling van het praedicaatswoord verricht, geheel en al op den achtergrond is getreden, en dat het eerste object van de handeling van het praedicaatswoord of subject^{P} in dezelfde mate op den voorgrond is gekomen als de agens op den achtergrond. In welk verschijnsel zich nu dit principe belichaamt, hangt voor een goed deel af van den begripsinhoud van

---

1) In hoofdstuk IV zal er gelegenheid zijn om de beteekenis, die ik aan dezen term en aan de verderop te gebruiken termen subject^{A}, subject^{P}, eerste object, tweede object en logisch subject of agens hecht, nader te bepalen.

het betrokken praedicaatswoord en van de voorstelling van zaken, die de gebruiker van den vorm zijn lezer of hoorder wil bijbrengen. Soms bestaat het op-den-achtergrond-staan hieruit, dat de agens in geen enkel opzicht meer actief en/of opzettelijk de handeling van het praedicaatswoord verricht, soms is zijn identiteit van geen enkel belang voor dengene, die de mededeeling van den betrokken zin doet of verneemt, soms is die identiteit onbepaalbaar, soms is zij precies bepaalbaar en eigenlijk van het grootste belang, doch onttrekt zich de agens aan waarneming en is hij dus niet concreet-optredend, soms ook is de agens bepaalbaar en waarneembaar, doch onpersoonlijk en uit dien hoofde niet concreet-optredend.

Enkele voorbeelden zullen dit kunnen verduidelijken.

Kĕtaton is de vorm van het derde passief bij *natoni*, „wonden", „verwonden"; gebruikt men dezen vorm, dan kan het het geval zijn, dat de agens daadwerkelijk en welbewust de handeling van het praedicaatswoord verricht heeft, doch zonder de bedoeling om het effect van de handeling te bereiken bij dit bepaalde object, b.v. doordat hij, A willende treffen, inderdaad B treft; ook kan het zijn, dat de agens niet, zooals in het vorige geval, een persoon is, doch een instrument, een wapen of een kogel b.v., en dan de handeling van het praedicaatswoord wel daadwerkelijk verricht, doch noch bewust, noch met opzet.

Kari is o.a. de vorm van het derde passief bij een Oud-Javaanschen vorm van den eersten activiteitsgraad *angaryakĕn*, „achterlaten"; het wordt gebruikt in zulk een geval, dat de agens wel is waar daadwerkelijk, welbewust en met opzet subject[p] heeft achtergelaten, doch voor dengene, die den zin uitspreekt, niet meer een concreet-optredende agens is, omdat hem hic et nunc slechts de persoon en het lot van subject[p] interesseeren, of wel in zulk een geval, dat de agens, onkundig van het verlangen van subject[p] om hem te vergezellen, zonder eenigen opzet of bijzondere bedoeling van subject[p] is weggegaan, zoodat hij subject[p] niet daadwerkelijk heeft verlaten of in den steek gelaten, doch dit slechts voor het gevoel van subject[p] heeft gedaan.

Kondur is de vorm van het derde passief bij *ngundurakĕ*, „terug doen keeren"; het wordt gebruikt met betrekking tot den vorst, bij uitbreiding ook van andere voorname personen, en stamt vermoedelijk uit een tijd, waarin de vorsten per draagstoel naar de plaats vervoerd

werden, waar de onderdanen hun hulde betuigden [1]); natuurlijk hebben de dragers de handeling van terugdragen daadwerkelijk, bewust en opzettelijk verricht, maar hun identiteit is van geen belang voor dengene, die de mededeeling, waarin het woord *kondur* voorkomt, doet of verneemt, aangezien het er alleen om gaat om van den vorst of van een anderen voornamen persoon te zeggen, dat hij zich terugtrekt.

Katon is de vorm van het derde passief bij het ouderwetsche woord *anon* of *manon* [2]), „zien", waarvoor in gewone taal thans *ndĕlĕng* gebruikt wordt; of de agens opzettelijk en welbewust gekeken heeft, blijkt uit *katon* in het geheel niet; de begripsinhoud van *katon* brengt met zich mee, dat er een agens noodwendig bij betrokken is, doch nader bepaald behoeft deze niet te worden, want de gebruiker van het woord wil slechts een eigenschap van het subject^P op den voorgrond stellen, die dit subject voor een willekeurigen agens-op-den-achtergrond vertoont; in een geval als dit gebruikt het Javaansch een vorm van het derde passief, terwijl het Nederlandsch een passief bijvoegelijk naamwoord gebruikt met den uitgang -baar of -lijk („zichtbaar", „bruikbaar", „onmetelijk" enz.).

Kĕd(um)ugèn is de vorm van het derde passief bij een vorm van den eersten activiteitsgraad *nd(um)ugèni,* met een tweede object *karsanipun* gebruikt in den zin van „aan iemands wensch voldoen"; in de staande uitdrukking *kĕd(um)ugèn karsanipun*, „zijn wensch vervuld zien", „verhooring van gebed verkrijgen", dient God veelal als Agens beschouwd te worden, en dan ligt de reden van het gebruik van het derde passief uiteraard niet in het onbewust of onopzettelijk handelen van den Agens, noch in het feit, dat Hij onbepaalbaar is of voor den begripsinhoud van het praedicaatswoord van geen belang, doch louter hierin, dat Hij, als Zich aan de directe waarneming van den mensch onttrekkende, als Agens op den achtergrond staat.

Zooals men dus ziet: er zijn verschillende variaties in de positie

---

[1]) Van het vervoer van den vorst en zijn rijksgrooten per draagstoel is sprake in Näg. 84. DW vertelt, dat Prabu Kĕnya tijdens een audiëntie in haar draagstoel bleef zitten. Nu zouden wij *kondur* desnoods ook wat algemeener kunnen vertalen met „teruggeleid worden", zonder daarbij bepaaldelijk aan een draagstoel te denken, doch wanneer de vorst of een rijksgroote loopt, stelt hij de daad van terugkeeren veel meer actief, bewust en opzettelijk, en is er dus voor het gebruik van den vorm van het derde passief minder gemakkelijk een verklaring te geven.

[2]) *Manon* of *Hyang Manon* wordt thans bijna uitsluitend van God gezegd, „den Alziende".

van den agens ten opzichte van de handeling, die in het praedicaatswoord ligt opgesloten, aan te brengen, doch alle zijn zij te herleiden tot de formule, dat de agens bij het gebruik van een vorm van het derde passief op den achtergrond dient te staan. Uiteraard correspondeert in vele gevallen met deze positie van den agens het verschijnsel, dat de begripsinhoud van den vorm van het derde passief het resultaat van de handeling van den agens beschrijft, en dat deze handeling als gelukt wordt voorgesteld; wanneer het object^{A} geheel op den voorgrond treedt en het subject^{A} geheel op den achtergrond blijft, zal immers noodwendigerwijze de vorm van het derde passief iets zeggen van het object in zijn relatie tot andere zinsdeelen, n.l. hoe het reageert op de actie van subject^{A} of in welken toestand het door die actie gebracht wordt of gebracht is geworden.

Nu spreekt het wel vanzelf, dat men geenszins van ieder praedicaatswoord een vorm van het derde passief zal kunnen gebruiken. Er zijn talrijke gevallen, waarin men zich geen variatie van den activiteitsgraad van den agens en geen vatbaarheid van subject^{A} voor meer of minder nadruk in zijn verhouding tot het eerste object van het betrokken praedicaatswoord kan voorstellen. Er zijn vele woorden, die wel in den D-vorm gebruikt plegen te worden, doch die niet met een object geconstrueerd worden, zooals *ngidul*, „naar het Zuiden gaan", *mbañjur*, „voortgang hebben", „vervolgens (geschieden)", en voor zulke gevallen vervalt uiteraard de mogelijkheid om een eerste, tweede of derde passief te vormen. Andere woorden hebben wel een object bij zich, doch een zoodanigen begripsinhoud, dat er alleen sprake kan zijn van een verplaatsing van de aandacht van het subject naar het object of omgekeerd, doch niet van subtiele variaties van den activiteitsgraad van den agens. Zoo kan men zeggen *nulis layang*, „een brief schrijven", en *layangé ditulis*, „hij schrijft den brief", maar een derde passief *kĕtulis* zou hier uiteraard even zonderling zijn als het Nederlandsche „op schrift gesteld geraakt". Naast *nakoqaké*, „informeeren naar", laat zich een vorm van het eerste passief en ook nog wel een vorm van het tweede passief construeeren, doch de begripsinhoud van „informeeren naar" vereischt nu eenmaal zulk een graad van activiteit van den agens, zulk een bewustheid van handelen en zulk een opzettelijkheid van optreden, en brengt met zich mede, dat in het algemeen de identiteit van den agens zóó concreet op den voorgrond treedt, dat de omstandigheden zoo goed als nooit gunstig zullen zijn voor het optreden van een vorm van het derde passief. Hetzelfde geldt voor een woord als

nggawèqaké, „maken ten behoeve van", dat èn door de beteekenis van het grondwoord, èn door de speciale relatie, die het suffix tusschen het praedicaatswoord en het eerste object schept, aan het toeval een te geringe speelruimte laat om een vorm van het derde passief mogelijk te maken. Het construeeren van een vorm van het derde passief is in zulke gevallen natuurlijk wel in theorie mogelijk, doch in de practijk zullen zich dergelijke vormen wel nooit voordoen.

Aan den anderen kant staat, dat ook vormen van het derde passief kunnen voorkomen, zonder dat er vormen van de drie andere activiteitsgraden naast gesteld kunnen worden. Als voorbeelden hiervan noemt GrK (§ 85, 2, b; p. 167) de woorden *kĕbañjiran, kodanan, kĕblaèn*, en eenige andere, die minder wel bruikbaar zijn [1]). De schrijver meent, dat deze vormen ontstaan zijn ten gevolge van samentrekking van den begripsinhoud van *kĕtĕkan bañjir, kĕtĕkan udan, kĕtĕkan b(i)lai* enz. in telkens één woord. Nu zou ik met deze opvatting in zooverre wel accoord kunnen gaan, dat ik invloed van een zoo belangrijk en vaak voorkomend woord als *kĕtĕkan* op de vorming van semasiologisch verwante begrippen geenszins uitgesloten zou willen achten. Echter zal men, dunkt mij, Kiliaan's opvatting niet zóó mogen verstaan, dat men in *kĕtĕkan bañjir* een prototype uit het reëele spraakgebruik zou zien, uit welks elementen *kĕ-, -an* en *bañjir* het nieuwe woord *kĕbañjiran* zou zijn ontstaan. De zaak is, naar het mij voorkomt, veeleer deze, dat *kĕbañjiran* de vorm van het derde passief is naast **mbañjiri*, „een bandjir vormen voor" of „een bandjir bezorgen aan", hetzij van het in massa neerkomende water gezegd, hetzij van God [2]), maar dat de begripsinhoud van dit woord, die slechts bij een subject^A past, waaromtrent het praedicaatswoord zelf niet den minsten twijfel laat bestaan, als vanzelf met zich mee-

---

[1]) Zie de opmerkingen over *kĕpatèn* op p. 271, over *kobongan* op p. 268, en over *kĕbĕnĕran* op p. 184 sq. *Kĕlalèn, kĕlingan, kĕluputan* en *kainan* zijn misschien in het geheel geen vormen van het derde passief; zie over de mogelijkheid van misvatting op grond van gelijkheid van vorm de opmerkingen op pp. 167 sqq. en 171 sq. Wat *kĕblaèn* betreft, JNHW 2, 714a geeft een vorm *mbilaèni*, „onheil veroorzakend", „gevaarlijk", „verderfelijk", die bij vergelijking met *kĕblaèn*, „door ongeluk getroffen", slechts het verschil van beteekenis vertoont, dat uit het verschil van activiteitsgraad vanzelf voortvloeit. Het is dus niet noodig om *kĕblaèn* met behulp van de uitdrukking *kĕtĕkan bilai* te verklaren. Zie verder over *kĕlalèn* vooral de opmerkingen op p. 169 en in noot 1 en 2 aldaar.

[2]) Al naar men aan een primairen E-vorm denkt of aan een E-vorm, die zijn beteekenis aan een F-vorm ontleent, volgens den regel van begripsoverdracht in een kruisfiguur, die in hoofdstuk IV behandeld zal worden.

brengt, dat de volle aandacht wordt geconcentreerd op het object^{A} = subject^{P}, d.w.z. op de personen, wier identiteit, aantal, lotgevallen en omstandigheden den spreker en toehoorder vóór alles belangstelling inboezemen. De oorzaak van de onvolledigheid van de reeks der vier activiteitsgraden ligt ook hier dus louter en alleen in den bijzonderen begripsinhoud van het praedicaatswoord, welks adaequate subject^{A} voor volledige differentiatie van den graad van zijn activiteit, bewustheid van handeling of opzettelijkheid van actie niet vatbaar is, evenmin als dat bij *nakoqaké* het geval is; doch terwijl men zich bij *nakoqaké* activiteit, bewustheid en opzettelijkheid van handeling slechts als volkomen aanwezig kan voorstellen, kan men zich bij *kĕbañjiran* c.s. slechts het andere uiterste denken.

De vraag, of het taalbewustzijn met *kĕbañjiran* een vorm *mbañjiri* van den eersten activiteitsgraad al dan niet in verband brengt, doet hier weinig ter zake. Wie zeggen wil, dat *kĕbañjiran* onmiddellijk uit het grondwoord *bañjir* gevormd is geworden, zegge dat. Wat ik hier betoogen wil, is slechts, dat men *kĕbañjiran* c.s. niet in een uitzonderingspositie mag plaatsen door deze woorden als min of meer onnatuurlijk, n.l. als slechts door het intermediair van *kĕtĕkan bañjir* etc. ontstaan, voor te stellen, wanneer men woorden als *ngidul,* die eveneens in slechts één activiteitsgraad optreden, en welker reeks dus eveneens, zij het op een andere plaats, defectief is, als natuurlijk en in normale relatie tot het grondwoord staande voorstelt[1]).

In aansluiting aan hetgeen omtrent het verband tusschen den begripsinhoud van een woord en de mogelijkheid van het scheppen van een vorm van den vierden activiteitsgraad hierboven gezegd is geworden, dienen wij nog een andere opmerking van algemeenen aard te maken. Wij zagen, dat een vorm van het derde passief normaliter slechts dan zal kunnen optreden, wanneer de begripsinhoud van het praedicaatswoord toelaat, dat de activiteit, bewustheid of opzettelijkheid van den agens als gering, of dat de persoonlijkheid van den agens als niet onmiddellijk en concreet te kennen wordt voorgesteld. Dit houdt, wanneer wij een en ander vanuit het standpunt van den agens bezien, veelal in, dat de agens in de verschillende activiteitsgraden het door het praedicaatswoord aangeduide effect op het eerste object^{A} op verschillende wijzen bereikt. Nu is er één groep van woorden, aan welke de vatbaarheid voor gradatie van den activiteitsgraad per se eigen is, n.l. de woorden, die naar hun begripsinhoud

1) Ter vergelijking diene hetgeen men vindt in vdTTS 167.

causatief zijn, onverschillig, of het causatieve karakter blijkt uit vergelijking van den begripsinhoud van een afgeleiden vorm met dien van het grondwoord, of uit vergelijking met dien van een geheel ander woord. Zoodra wij immers te maken hebben met het begrip „veroorzaken", hebben wij in principe steeds de mogelijkheid om onderscheid te maken tusschen een primaire en een secundaire of medewerkende oorzaak, of tusschen een indirecte en een directe oorzaak, en impliciet dus ook de mogelijkheid, dat de primaire oorzaak tegenover de secundaire per accidens op den voorgrond of op den achtergrond treedt. In grammaticale termen omgezet beteekent dit de mogelijkheid van een volledige differentiatie van den activiteitsgraad van den agens, en in de gevallen, waarin de causatieve beteekenis blijkt uit vergelijking van den begripsinhoud van een afgeleiden vorm met dien van het grondwoord, van een gradatie van de waardeverhouding tusschen het subject^{A} en het eerste object^{A}, omdat het eerste object van een causatieven vorm per se het subject is van het grondwoord, waarvan het causativum uitgaat, en er tusschen het subject^{A} van een causatieven vorm en het eerste object^{A} dus per definitie een verhouding bestaat als van primaire tot secundaire oorzaak. Het is derhalve zeer zeker geen toeval, dat de vormen van het derde passief in grooten getale in correspondentie met F-vormen met causatieve beteekenis voorkomen, en dat men naar verhouding weinig voorbeelden zal vinden van het gebruik van het derde passief onder de E-vormen of onder de F-vormen met een beteekenis, welke zich bij die van den D-vorm aansluit.

§ 2.

De determineerende suffixen -i en -aké en het derde passief.

Er is nog een kwestie, die bij de algemeene beschouwingen over den aard van het derde passief te berde gebracht moet worden. Deze kwestie is echter van een zoodanig belang, niet het minst vanwege hetgeen in de hoofdstukken IV en V betoogd zal worden, dat wij haar het best in een afzonderlijke paragraaf kunnen bespreken.

In hoofdstuk II hebben wij gezien, dat de suffixen -i en -aké elk een bijzondere variatie aanbrengen in den algemeenen begripsinhoud van het grondwoord, waartoe de vormen, die deze suffixen dragen, te herleiden zijn; een variatie, die niet voor ieder geval dezelfde is en die men alleen, of althans in laatste instantie alleen, uit het

spraakgebruik kan afleiden. Wij noemden het verschil tusschen de A-, B-, C-, D-, E- en F-vormen een semasiologisch verschil, en wij merkten op, dat men het verschil, dat er tusschen *laku, mlaku, nglakoni* en *nglakoqaké* bestaat, kan vergelijken met het verschil tusschen de etymologisch innig met elkander samenhangende Nederlandsche woorden lijden, verlijden, overlijden, belijden en leiden, dat eveneens van semasiologischen aard is.

Gaan wij wat dieper op deze kwestie in, dan kunnen wij zeggen, dat wij hier twee verschijnselen in verband met elkaar te beschouwen en tegelijkertijd toch ook weer van elkaar te onderscheiden hebben. Diachronisch gezien zijn de E- en F-vormen ontstaan door versmelting, als suffix, met het praedicaatswoord van een element, dat oorspronkelijk een zelfstandige praepositie was. Het huidige suffix -i is een oude praepositie vóór plaatsaanduidende substantiva gebruikt, o.a. in het Oud-Javaansch nog in levend gebruik. Het suffix -akĕn wordt, wel te recht, in verband gebracht met de praepositie, die wij in het Maleisch zien optreden in den vorm *akan*. Voor zoover het Javaansch betreft, kan men zeggen, dat de praepositie *i* van het Oud-Javaansch evenmin een nauwkeurig bepaalbaren begripsinhoud had en evenmin op een precies te bepalen wijze gebruikt werd als de praepositie *ing* van het huidige Javaansch; zeer zeker kan men *i* vaak vertalen met „in" of „op" of „bij" of met een andere praepositie van plaats, maar vaak laat het woordje zich ook met een ander voorzetsel in het Nederlandsch weergeven, en vaak ook staat het daar, waar wij, met den maatstaf van het Nederlandsch metende, in het geheel geen voorzetsel zouden verwachten. Wanneer het *ing* van het huidige Javaansch vóór het subject, vóór het object, vóór het logische subject of welk ander zinsdeel ook komt te staan, of ook wel vóór een substantief, dat als eigennaam van een of andere aardrijkskundige grootheid optreedt, veelal op één lijn staande met en zich in gebruik niet onderscheidende van *mĕnggah, ḍatĕng, kaliyan, déning, yèn* e.a., is het wel is waar een „voorzetsel" in den oorspronkelijken zin van dit woord, maar geen voorzetsel meer in den technischen zin, waarin de grammatica's van Europeesche talen dezen term gebruiken; het is dan een algemeen inleidend woord geworden, tot op zekere hoogte door elke Nederlandsche praepositie weer te geven, en met veel meer functie dan begripsinhoud. Ook van het Maleische *akan* kan men zeggen, dat de toepassing van dit woord zeer algemeen is, en dat het vaker het bestaan van een betrekking tot het woord, waarvóór het gebruikt wordt, in het algemeen aanduidt dan dat het den hoorder of

lezer attent maakt op de aanwezigheid van één relatie in het bijzonder.

Met de hier vermelde herkomst der suffixen -i en -akĕn hangt wel samen het feit, dat het aanhechten er van aan een grondwoord in vele gevallen niet zoozeer een wijziging van de beteekenis van het grondwoord ten gevolge heeft als wel een inniger samenhang tusschen het praedicaatswoord en het daarbij behoorende eerste object. Zoo beteekent *takon* „naar iets informeeren", en ook *nakoqaké* beteekent „naar iets informeeren", doch in het laatste geval is de relatie tusschen „informeeren" en „hetgeen, waarnaar geïnformeerd wordt" inniger, omdat thans een suffix den laatstgenoemden term inleidt, en *nakoqaké* krijgt daardoor den zin van „informeeren naar een bepaalde zaak of een bepaalden persoon". Hetzelfde geldt voor *sandika* tegenover *ñandikaqakĕn*, resp. „„tot Uw dienst" zeggen in het algemeen" en „„tot Uw dienst" zeggen met betrekking tot een bepaalde kwestie". Op overeenkomstige wijze beteekent *mondoq* „bij iemand logeeren", doch *mondoqi* „logeeren bij een bepaalden persoon", *wĕruh* „waarnemen", „opmerken", doch *mĕruhi* of *ngawruhi* „kennis nemen van een bepaalde zaak". Deze eigenaardige functie der suffixen, die er — de proef op de som! — toe leiden kan, dat omgekeerd het suffix kan vervallen, wanneer men aan het bij het praedicaatswoord behoorende eerste object zijn bepaaldheid of zijn concreetheid geheel of tot op zekere hoogte ontneemt, zooals wij verderop bij eenige woorden zullen kunnen waarnemen [1]), en die verder de mogelijkheid schept om met behoud van den begripsinhoud van het praedicaatswoord het eene suffix door het andere te vervangen, wanneer men de aandacht van het eene van twee bij het praedicaatswoord behoorende objecten naar het andere wil verplaatsen, zooals wij in hoofdstuk IV in détails hopen aan te toonen —, deze eigenaardige functie der suffixen blijft ook dan bestaan, wanneer door de aanhechting er van de begripsinhoud van het praedicaatswoord zich wijzigt. Alle praedicaatswoorden der F-groep immers zijn uitgesproken transitief, en hetzelfde geldt voor verreweg de meeste E-vormen; de uitzonderingen, die zich in deze laatste groep voordoen, zijn òf een gevolg hiervan, dat wij te maken hebben met een suffix -i van een geheel andere kracht en misschien ook van een geheel andere herkomst dan het gewone suffix -i, dat wij in deze paragraaf op het oog hebben [2]), òf een

[1]) Vgl. de opmerkingen over deze kwestie op p. 177 sq., p. 183, p. 228 sq., p. 242 sq. en p. 264.

[2]) Zie de voorbeelden in WWZ 38—39. GrK § 69, p. 130—131, tracht de gevallen, die wij hier op het oog hebben — de gevallen n.l., waarin het suffix

gevolg van het feit, dat door een verandering van de constructie van het praedicaatswoord, waar -i aan verbonden wordt, het object een zóó ruimen en daardoor tevens zóó vagen begripsinhoud krijgt, dat men het zonder bezwaar uit den zin kan weglaten [1]).

De beide gevallen, die zich bij de bepaling van den begripsinhoud van een E- en/of een F-vorm in vergelijking tot dien van het grondwoord of den correspondeerenden D-vorm voordoen, samenvattende, kunnen wij dus zeggen, dat -i en -aké, tot suffix geworden, bijna steeds optreden als elementen van het praedicaatswoord, die het bij dit praedicaatswoord behoorende, door het spraakgebruik bepaalde, eerste object inleiden. Van de relatie, die er tusschen het praedicaatswoord en het eerste object bestaat, en waarvan de aard door den specifieken begripsinhoud van het praedicaatswoord in kwestie wordt aangeduid, is dus het suffix -i of het suffix -aké de exponent. Maar de begripsinhoud van het praedicaatswoord wordt toegeschreven aan het subject, en dus bestaat ook tusschen het subject^A en het eerste object^A de relatie, welker aard door den specifieken begripsinhoud van het praedicaatswoord wordt aangeduid en die in het suffix, -i of -aké, haar exponent vindt. Om het met een voorbeeld te verduidelijken: wanneer men zegt *pamréntah iku nglakoqaké ḍuwit,* „de regeering brengt geld in circulatie", schept men ipso facto een betrekking tusschen de regeering en zekere muntstukken, een betrekking, waarvan de aard wordt aangeduid door het woord *nglakoqaké,* „in circulatie brengen", en welker aanwezigheid door het suffix -aké nog eens uitdrukkelijk wordt vastgesteld en naar voren gebracht. Van den zin *si Krama nglakoni kaluputan,* „Krama begaat een fout, bedrijft een zonde", kan men op dezelfde wijze zeggen, dat er een betrekking in wordt uitgedrukt tusschen Krama en een of andere verkeerde daad; dat de aard van deze betrekking met het praedicaatswoord *nglakoni* wordt aangeduid, en dat het van dit *nglakoni* vooral het suffix -i is, waardoor de overgankelijkheid van het praedicaatswoord, d.i. het feit, dat er tusschen een subject en een object een relatie bestaat, wordt uitgedrukt.

Wanneer nu in het derde passief één van de twee bij den be-

-i op meervoudigheid van het subject, van het object of van de actie van het praedicaatswoord wijst —, te herleiden tot het principe, dat -i een plaatselijke betrekking aanduidt. Het komt mij voor, dat deze poging niet geslaagd is. Het verband, dat er kennelijk tusschen deze vormen en de meervoudsvormen met het suffix -an bestaat, dient niet uit het oog verloren te worden.

[1]) Zie de voorbeelden in WWZ 36, § 73.

gripsinhoud van het praedicaatswoord betrokken grootheden geheel op den achtergrond wordt gedrongen, zóózeer, dat men niet langer kan zeggen, dat zij actief, bewust, opzettelijk en/of concreet-voorstelbaar de handeling van het praedicaatswoord verricht, dan gaat uiteraard niet langer op hetgeen in de vorige alinea gezegd is geworden. Zoo kan men na de completeering van het begrip „in circulatie brengen" de volle aandacht concentreeren op het geld, dat in circulatie gebracht wordt, en het verder in het midden laten, wie het geld heeft gefourneerd, b.v. door nader te bepalen, hoe groot de hoeveelheid circuleerend geld is, of hoe zij is samengesteld. Evenzoo kan men na het nader bepalen of te pas brengen van het begrip „begaan" den persoon van den bedrijver buiten beschouwing laten en zich louter verdiepen in den aard, de omstandigheden, de gevolgen enz. van de misdaad, die bedreven is geworden. Hoewel dan de activiteit van een geldverschaffer resp. van een bedrijver der misdaad logisch even noodzakelijk blijft, gaat in de genoemde gevallen voor de directe waarneming de in het praedicaatswoord tot uitdrukking gebrachte relatie tusschen het subject^A en het object^A uiteraard toch verloren: men ziet nog slechts het geld, niet langer het geld in verband met de autoriteit, welke het deed circuleeren; men heeft nog slechts oog voor het misdrijf, dat plaats gevonden heeft, niet voor het noodwendige verband, dat er tusschen daad en dader bestaan moet. Maar wanneer voor de directe waarneming de relatie tusschen het subject^A en het object^A verloren gaat, verliest natuurlijk het praedicaatswoord voor het taalbewustzijn zijn karakter van transitief werkwoord en kan er uit dezen hoofde eigenlijk ook geen behoefte meer bestaan aan het suffix -i of -aké, waarvan wij immers zagen, dat zij bij het transitieve werkwoord behooren en exponenten zijn van een relatie tusschen een subject^A en een object^A. Op grond van deze overweging mogen wij derhalve a priori verwachten, dat de vormen van het derde passief suffixloos zullen zijn.

Intusschen hebben de suffixen nog een tweede effect, n.l. dat zij, den afgeleiden vorm tot het eerste object^A in een bepaalde relatie brengende, den begripsinhoud van den afgeleiden vorm tegenover dien van het grondwoord gemakkelijk kunnen wijzigen, en in feite ook inderdaad wijzigen. Tegenover *laku*, „gang", en *mlaku*, „gaan", heeft *nglakoni* de aan de combinatie grondwoord-plus-suffix-i speciaal toekomende beteekenis „begaan", „bedrijven", en *nglakoqaké* de speciaal aan de combinatie grondwoord-plus-suffix-aké toekomende beteekenis „doen gaan", „in beweging brengen", „in circulatie brengen", „in

zwang brengen". De overgang van den eersten naar den vierden activiteitsgraad heeft op deze beteekenissen natuurlijk wel een zekeren invloed, omdat immers, zooals wij zagen, door de verbreking van de relatie tusschen het subject[A] en het object[A] het transitieve karakter van den E- of F-vorm verloren gaat. Vandaar, dat wij den vorm van het derde passief, *kĕlakon,* die bij den vorm *nglakoni* van den eersten activiteitsgraad behoort, in het Nederlandsch met het intransitieve „geschieden", „plaats vinden", kunnen vertalen, en den vorm van het derde passief, die bij den genasaleerden vorm *nglakoqaké* behoort, met „circuleeren", „in zwang zijn". Maar dit doet niets af aan het feit, dat deze beteekenisvarianten louter en alleen ontstaan door het op den achtergrond treden van den agens; dat er semasiologisch een zeer innige band blijft bestaan tusschen *nglakoni* en *kĕlakon,* resp. tusschen *nglakoqaké* en *kĕlaku*; dat de vertalingen „begaan worden", „bedreven worden", resp. „in circulatie gebracht worden", „in zwang gebracht worden", haar recht van bestaan geenszins verliezen en in bepaalde omstandigheden zelfs de voorkeur kunnen hebben boven „geschieden" resp. „circuleeren"; en dat er, ondanks het feit, dat *kĕlaku* — als vorm van het derde passief van een causativum, hetwelk per se zijn subject gemeen heeft met het grondwoord, omdat het subject van het grondwoord per se het eerste object van het daarvan gevormde causativum is, en elk eerste object van een actieven vorm subject is van den daarmee correspondeerenden passieven vorm, en hetwelk zijn causatieve beteekenis voor een deel verloren heeft, omdat met den agens de persoon van den veroorzaker, en ipso facto dus ook het begrip van veroorzaken, op den achtergrond getreden is — in zijn begripsinhoud dien van het grondwoord noodwendigerwijze weer moet naderen, niettemin een duidelijk waarneembaar onderscheid blijft bestaan tusschen de vormen *mlaku* en *kĕlaku,* een onderscheid, dat slechts uit het verschil tusschen *mlaku* en *nglakoqaké* te verklaren is. Als er echter tusschen den vorm van het derde passief en den zich daarbij aansluitenden vorm van den eersten activiteitsgraad een duidelijk waarneembare semasiologische samenhang blijft bestaan, en als de specifieke begripsinhoud, die aan beide vormen tegenover dien van het grondwoord eigen blijkt te zijn, als resultaat beschouwd mag worden van de uitbreiding van het grondwoord met een determineerend suffix, dan is niet aan de conclusie te ontkomen, dat uit dezen hoofde in het derde passief het determineerende suffix gehandhaafd zou moeten worden.

Vergelijking van de conclusie der vorige alinea met die van de

alinea's, welke daaraan voorafgaan, leert ons dan, *dat er in het derde passief tegelijkertijd twee, aan elkander tegengestelde krachten werken, de eene gericht op afstooting van het suffix in het derde passief, de andere gericht op het vasthouden van het suffix*; of, in andere woorden geformuleerd, dat er in het derde passief een dispositie aanwezig is tot het afstooten van het suffix en een dispositie tot het behouden van het suffix. Uiteraard zal in het algemeen slechts één van deze twee krachten zich kunnen doen gelden, zal slechts één dispositie zich kunnen uiten in het optreden van een taalverschijnsel. Binnen de grenzen van de E-vormen en van de F-vormen — d.w.z. zoolang wij slechts te maken hebben met de verschuiving van de relatieve waarde der correlaten subject en object, die het essentiëele van het systeem der vier activiteitsgraden is — zal uiteraard de afstootende kracht het sterkst werken, doch bij het tegelijkertijd optreden van E- en F-vormen, dus wanneer door een onbewuste vergelijking van de E- en de F-vormen de specifieke begripsinhoud van elk van hen voor het taalbewustzijn scherper gesteld wordt, zal de suffix-behoudende kracht zich het gemakkelijkst kunnen doen gelden.

In de feiten, welke bij het bestudeeren van Indonesische talen, die een systeem van verschillende activiteitsgraden bezitten en tevens met -i en -akĕn of -aké op één lijn te stellen determineerende suffixen gebruiken, naar voren zijn gekomen, vindt de hierboven gegeven theorie voldoenden steun. Wij zullen ons hier echter tot het Javaansch beperken, omdat de nauwkeurige bepaling van het vergelijkingsmateriaal, dat aan een vergelijking zou moeten voorafgaan, te veel ruimte zou vereischen. Hopelijk doet zich later een gelegenheid voor om ons onderzoek tot eenige andere Indonesische talen uit te breiden.

§ 3.

Het in het derde passief gebruikte praefix of infix.

Twee kenmerken zijn er, die ons in vele gevallen in staat stellen om uit te maken, of wij met een vorm van het derde passief dan wel met een anderen vorm van het Javaansche verbale stelsel te maken hebben: het eerste is de afstooting van het suffix van den correspondeerenden vorm van den eersten activiteitsgraad, het tweede is het optreden van het specifieke praefix kĕ-. Soms treden beide kenmerken tegelijkertijd op, in andere gevallen vertoont er zich slechts één

van de twee, en er zijn ook gevallen, waarin noch het eene kenmerk, noch het andere optreedt, en waarin derhalve slechts op grond van het gebruik van den vorm in den zin of op grond van zijn begripsinhoud aannemelijk is te maken, dat hij het derde passief vertegenwoordigt. Wij zullen met het tweede kenmerk beginnen, omdat het, ondanks het feit, dat men hierop het vaakst en hierop alleen de aandacht gevestigd heeft, het minst belangwekkende kenmerk van de twee is.

Het specifieke affix van het derde passief is het praefix kĕ-. Echter treedt dit praefix niet in alle gevallen op. Soms immers draagt het derde passief het praefix ka-, dat ook als praefix van het tweede passief optreedt [1]), soms het infix -in- of het praefix ing-, dat wij ook als affix van het eerste passief kennen.

1. Kĕ- treedt op in alle gevallen, waarin het grondwoord twee- of meerlettergrepig is en met een consonant begint, behoudens het geval, waarop wij hierbeneden, op p. 142 sqq., de aandacht zullen vestigen. Tot voorbeeld dienen de volgende vormen, welker beteekenis hier niet opgegeven wordt, omdat de woorden verderop in ander verband nog eens ter sprake zullen komen:

kĕtulisan, kĕbĕlèq, kĕsĕlaq, kĕsĕmbadan, kĕpanggih, kĕtĕmu, kĕd(um)ugèn, kĕluruban, kĕpĕrnah, kĕpara, kĕjaba, kĕpĕksa, kĕtungkul, kĕtĕkan, kĕtampan, kĕtutupan, kĕtiban, kĕpondoqan, kĕlinggihan, kĕduga, kĕtanggor, kĕsasar, kĕsangsang, kĕglundung, kĕlumah, kĕplayu, kĕplèsèd, kĕcĕkĕl, kĕlimpé, kĕcacad, enz. enz.

Wanneer het grondwoord met een l of een r begint, valt de pĕpĕt veelal uit, omdat kl- en kr- gemakkelijk uit te spreken klankverbindingen zijn. Men zal dus naast elkaar kunnen aantreffen: *klĕbĕt* en *kĕlĕbĕt* [2]), *krasa(n)* en *kĕrasa(n)* [2]), *krungu* en *kĕrungu* [2]), *kranggèh* en *kĕranggèh* [2]), *krungkĕb* en *kĕrungkĕb* [2]), enz. Begint het grondwoord met een w, dan wordt de pĕpĕt van het praefix wel tot een u, zooals in *kuwĕlèh,* dat in plaats van *kĕwĕlèh* voorkomt, in *kuwĕton,* dat de plaats van *kĕwĕton,* in *kuwaliq,* dat de plaats van *kĕwaliq* inneemt, enz. [3]).

---

1) Echter smelt de a van het praefix van het derde passief met de vocaal, waarmee eventueel het grondwoord begint, samen, die van het praefix van het tweede passief niet. Zie intusschen de opmerking over *kaundur* op p. 141-142.

2) Veelal wordt de pĕpĕt van het praefix niet geschreven en staat er dus schijnbaar: *kalĕbĕt, karasa(n), karungu, karanggèh, karungkĕb* enz.

3) Indien *kumbali* als een, door inwendige nasaleering eenigszins onherkenbaar geworden, vorm van het derde passief bij een causatieve afleiding van

2. Het tweede praefix, dat in het derde passief een rol speelt, is ka-. Ten aanzien van het gebruik van dit praefix zijn drie gevallen te onderscheiden.

a) In de eerste plaats treedt ka- in plaats van kĕ- op dan, wanneer het grondwoord eenlettergrepig is. Dus zegt men: *katon, kagèt, kamot, karèh, kabur, kasih, kakung, katut, kaot, kawor* of *kamor, kalong* en *kasèp*. Misschien behoort ook *kapoq* en behooren wellicht nog andere woorden tot deze groep.

Dialectisch treedt in plaats van ka- wel ké- op; zoo wordt wel *kétoq* gebruikt in plaats van *katon, kétut* in plaats van *katut*, enz. Er is in zulke gevallen echter geen reden om van een afzonderlijk praefix ké- te spreken, omdat *kétoq* slechts een uitspraakvariant van *katon* is en geen nevenvorm, zooals blijkt uit het feit, dat er naast *wadon* = „vrouw" ook een variant *wédoq* voorkomt, naast *ana* = „zijn", „bestaan", ook een variant *ènèq*, enz. Voor ons doel kunnen wij deze varianten wel buiten beschouwing laten.

Dat de eenlettergrepigheid van het grondwoord er toe geleid zou hebben, dat een oorspronkelijk praefix kĕ- in de hierboven genoemde gevallen tot ka- verzwaard zou zijn geworden, is niet aan te nemen. Er zijn in het Javaansch vele tweelettergrepige woorden, die in de eerste lettergreep een pĕpĕt hebben, en zelfs vele tweelettergrepige woorden met kĕ- tot eerste lettergreep, zooals *kĕpung*, „een kring vormen", *kĕrig*, „voor heerendienst opgeroepen, opkomen", *kĕna*, „treffen", „getroffen", *kĕmu*, „zich den mond spoelen", „iets in den mond hebben, houden", enz.; van eenige behoefte om de eerste lettergreep in deze gevallen in ka- te veranderen, blijkt niets. Eer dienen wij derhalve aan te nemen, dat ka- in de hierbedoelde vormen van het derde passief een oorspronkelijk praefix is, en dat deze vormen zich niet bij de groote groep der kĕ--vormen hebben aangesloten, omdat het praefix en het eenlettergrepige grondwoord in deze gevallen een tweelettergrepig geheel vormen; het Javaansch toch heeft een groote voorkeur voor tweelettergrepige grondwoorden, en de tweelettergrepige woorden *katon, kagèt* enz. zullen dus gemakkelijk als grondwoorden aangevoeld worden, en een dienovereenkomstige neiging tot bestendigheid aan den dag leggen, welke voor de aansluiting bij de kĕ--vormen niet bevorderlijk kan zijn. Het geval van *katon* c.s. laat zich, dunkt mij, eenigermate vergelijken met dat van de adjectieven,

---

het grondwoord *bali* of *wali*, „terugkeeren", — zie § 5 — beschouwd mag worden, vertoont ook dit woord in zijn praefix den overgang van ĕ naar u.

die met behulp van het praefix a- van eenlettergrepige grondwoorden gevormd zijn geworden, en die eveneens zulk een hecht geheel zijn geworden, dat de neiging tot het afstooten van het praefix a-, die sinds eeuwen in het Javaansch merkbaar is, er geen vat op heeft gehad [1]).

b) In de tweede plaats vinden wij het praefix ka- gebruikt, en niet het praefix kĕ-, in verreweg de meeste gevallen, waarin het grondwoord met een vocaal begint. Zoo vormt men [2]):

kondur van *undur*;
kobong van *obong*;
kalah van *alah* [3]);
kocap van *ucap*;
kampir van *ampir*;
koñcar van *uñcar*;
konus van *unus*;
koñjuq van *uñjuq*;
kéntir van *intir*;
kantĕp van *antĕp*;
kanggĕp van *anggĕp*;
kérup van *irup*;
kangkat van *angkat*;
kondang van *undang*;
kalap van *alap*;
kèndĕl van *indĕl*;
kodanan van *udan*;
kèngsĕr van *ingsĕr*;
karan van *aran*;
kongsi van *ungsi*;
kèngĕl van *ingĕl*;
kajèn van *aji*;
kandĕl van *andĕl* of *ĕndĕl*;
kéndit van *indit*;
kogung van *ugung*;
katur van *atur*;
korup van *urup*;
kokum van *ukum* [4]);
koyup van *uyup*;
kèli van *ili*;
kélangan van *ilang*;
kaloq van *aloq* [5]);
karad van *arad*;
kandĕg van *andĕg*;
kantrog van *ĕntrog*;
kontrag van *ontrag*;
kérid van *irid*;
kérut van *irut*;
kanggo van *anggo* of *ĕnggo*;
kambu en *kambon* van *ambu*;
kobèt van *obèt*;
kè(m)pi van *i(m)pi*;
kandĕm van *andĕm* of *ĕndĕm*;
kontal van *untal*; enz. enz.

---

1) De a van het praefix ka- blijft echter in afgeleide vormen gehandhaafd, die van het praefix a- niet; zoo maakt men van *katon* de vormen *ngatoni* en *ngatoqaké*, doch van *adoh* de vormen *ngĕdohi*, *ngĕdohaké*, met verzwakking van de a tot ĕ, en *didohi*, *didohaké*, met verlies van de a.

2) Bij de verschillende vormen van het derde passief wordt hier niet de correspondeerende vorm van den eersten activiteitsgraad opgegeven, doch het grondwoord, ten einde den contractieregel duidelijk te demonstreeren. In het volgende deel van dit hoofdstuk komen de verschillende hierboven vermelde vormen van het derde passief toch nog een keer ter sprake, en zal er dus gelegenheid zijn hun beteekenissen en elks samenhang met een D-, E- of F-vorm op te geven.

3) De mogelijkheid bestaat, dat *kalah* uit een grondwoord *lah* gevormd is geworden, omdat men naast *alah*, dat naar zijn oorsprong een B-vorm is, een vorm *lumah* heeft, die eveneens op *lah* teruggaat. In dat geval zou *kalah* in groep a) te plaatsen zijn. Zie echter de opmerking op p. 67.

4) Ondanks het feit, dat het woord *ukum* eerst in betrekkelijk recenten tijd uit het Arabisch overgenomen is geworden, gedraagt zich deze vorm van het derde passief niet anders dan die van andere met een u beginnende grondwoorden.

5) Daar als grondwoord ook *loq* in gebruik is, blijkens de uitdrukking

Zooals er naast *katon* een variant *kĕtoq* staat, staat er naast *kañut* een variant *kéñut*, en zooals er naast *ana* een variant *ènèq* voorkomt, komt er naast *karad* een variant *kèrèd* voor. Deze varianten blijven weer buiten beschouwing, omdat zij ons met een eigenaardigheid van de uitspraak van het Javaansch in kennis brengen, niet met een grammaticale bijzonderheid.

Dat wij in de hierboven opgesomde gevallen met een praefix ka- en niet met een praefix kĕ- te maken hebben, is niet wiskundig te bewijzen, doch wel allerwaarschijnlijkst te achten. Gevallen, waarin de ĕ met i, è en é tot è of é, en met u, ò en ó tot ò of ó samensmelt, zijn uit het Javaansch niet bekend. In de zeldzame gevallen, waarin een ĕ op de vocaal, waarmee zij zou kunnen samensmelten, volgt, ontstaat er in het Oud-Javaansch een andere vocaal dan er in de overeenkomstige gevallen uit de hierboven gegeven reeks ontstaat [1]), en wordt in het huidige Javaansch de slotvocaal van het grondwoord door een bindklank van de pĕpĕt van het suffix gescheiden [2]). Grondwoorden, die op een pĕpĕt uitgaan, kent het huidige Javaansch niet; het Oud-Javaansch kent ze wel, en daarin gaat de slot-pĕpĕt vóór een andere vocaal in een w over [3]). Daarentegen is de samensmelting van een slot-a met een i, è en é tot è of é, en met een u, ò en ó tot ò of ó een welbekend verschijnsel [4]). Zouden wij nu aannemen, dat in de hierboven vermelde gevallen van vormen van het derde passief, waarvan het grondwoord met een vocaal begint, een praefix kĕ- met het grondwoord samengesmolten is, dan zouden wij voor dit

---

loq ing prajurit van JNHW 1, 119a, en daar *dipunloqakĕn* als vorm van het eerste passief optreedt, zou men *kaloq* ook in groep a) kunnen plaatsen.

1) B.v. in *kaprabhun, kadadin, kalaki-lakin*, substantieven met de affixen ka- en -ĕn; het laatste affix vindt men zonder contractie in *kalĕpasĕn*. Contractie met een pĕpĕt treedt ook op in imperatieven van het eerste passief van D-vormen, welker grondwoord op een vocaal eindigt, zooals in *wawan*, voor *wawa-ĕn*, „worde gebracht", *iwĕn*, voor *iwĕ-ĕn*, „worde verzorgd"; imperatiefvormen op -un en -in moeten er wel bestaan, en ik meen er ook wel eens gezien te hebben, doch het is mij niet gelukt om er één terug te vinden ter vermelding op deze plaats.

2) Als in de vormen van den passieven imperatief bij D-vormen, b.v. *warnanĕn, gawènĕn, rungunĕn*, enz.

3) Als in *kalangwan*, van het grondwoord *langĕ, rĕngwakĕna*, van het grondwoord *rĕngĕ*, enz. Met de pĕpĕt van het suffix -ĕn smelt een slot-ĕ samen tot ĕ, als in *rĕngĕn*, uit *rĕngĕ-ĕn, iwĕn*, uit *iwĕ-ĕn* (metri causa veelal met een lange pĕpĕt in de tweede lettergreep), zooals reeds opgemerkt is geworden.

4) Op het uitblijven van contractie in een heel enkel geval wordt de aandacht gevestigd op p. 141 sq. en in noot 1 op p. 142. Aan het bovenstaande doet zulk een los geval geen afbreuk.

speciale geval een bijzonder gedrag van de pĕpĕt bij contractie moeten aannemen, terwijl wij daarentegen de contractie normaal kunnen noemen, wanneer wij ka- als praefix gebruikt achten. Sub a) hebben wij reeds met gevallen, waarin het praefix ka- in vormen van het derde passief optreedt, kennis gemaakt, en in ieder geval mag dus de veronderstelling, dat het praefix ka- bij de vorming van woorden van het derde passief betrokken is, niet absurd of fantastisch genoemd worden. Derhalve hebben wij alleszins het recht om uit het vocalisme van de reeks vormen van het derde passief, die wij hierboven gegeven hebben, af te leiden, dat wij hier met een praefix ka- en niet met een praefix kĕ- te maken hebben [1]).

De verklaring, die wij sub a) voor het feit, dat de eenlettergrepige grondwoorden zich niet hebben aangesloten bij de groote massa van de vormen van het derde passief, welke zich van het praefix kĕ- bedienen, gegeven hebben, geldt mutatis mutandis ook voor de woorden van groep b). Hier zijn de grondwoorden wel is waar tweelettergrepig, doch doordat zij met een vocaal beginnen en er contractie van deze vocaal met die van het praefix plaats vindt, is de vorm van het derde passief eveneens tweelettergrepig; omdat hij tweelettergrepig is, zal het taalgevoel hem gemakkelijk bij de grondwoorden indeelen, en omdat de vocalen der grondwoorden, behoudens eenige bijzondere gevallen [2]), niet licht veranderen, zoolang de grondbeteekenis zich niet wijzigt, zal ook de vorm van het derde passief van grondwoorden, die met een vocaal beginnen, niet gemakkelijk zijn oorspronkelijke praefix ka- voor het praefix kĕ- verruilen.

Intusschen doen zich deze gevallen toch wel voor. *Kudud*, „bij ongeluk opgerookt", bij *ngudud*, „rooken"; *kulĕg*, „bij ongeluk fijngewreven", bij *ngulĕg*, „fijnwrijven"; *kusapan*, „besmeurd", bij *ngusapi*, „afvegen op", „wrijven over", „(iets) insmeren"; *kilèn*, „bevloeid raken", bij *ngilèni*, „bevloeien"; *kunduran*, „getroffen door (iets, dat zich in de richting van subject^P achteruitbeweegt)", bij *ngunduri*, „achteruitgaande (iets) raken"; *kĕlĕban*, „overstroomd", bij *ngĕlĕbi*, „onder water zetten"; *kĕñciqan*, „betreden geworden", bij *ngĕñciqi* of *ngañciqi*, „betreden", en *kĕbèran*, „ondergeloopen", bij *ngĕbèri*, „zich uitstorten over", zijn door WWZ 64—65 opgegeven

[1]) Vgl. Kern, VG 8, 215—216.

[2]) N.l. dat van woordverdubbeling met vocaalvariatie (type *bola-bali*), en dat van het optreden van uitspraakvarianten (b.v. *kéñut* naast *kañut*, *kèrèḍ* naast *karaḍ*).

voorbeelden van vormen van het derde passief, die van den hierboven gegeven regel afwijken. Verder komt er, volgens JNHW, naast *kènĕban* een *kinĕban* voor, van een grondwoord *inĕb;* naast *kédaq* of *kèdĕk* een *kidaq* of *kidĕk,* van een grondwoord *idaq* of *idĕk*; naast *kèlĕs* een *kilĕs,* van een grondwoord *ilĕs*; naast *kèngĕr* een *kingĕr,* van een grondwoord *ingĕr*; naast *kobĕng* een *kubĕng,* van een grondwoord *ubĕng*; naast *kongkulan* een *kungkulan,* van een grondwoord *ungkul*; naast *konangan* een *kunangan,* van een grondwoord *unang* [1]); naast *kanḍih* een *kĕnḍih,* van een grondwoord *ĕnḍih*; naast het reeds vermelde *kaloq* een vorm *kĕloq*; naast het voor het Oud-Javaansch gesignaleerde *kantas* [2]) een thans gebruikelijke vorm *kĕntas,* van een grondwoord *ĕntas,* waarvan men ook *kéntas* af te leiden heeft, dat òf tot *kantas* staat zooals *kéñut* staat tot *kañut* [3]), òf naast *kĕntas* is komen te staan door het optreden van klankverzwaring [4]). Van het grondwoord *ĕnḍaq* komt er slechts een bij den actieven vorm *ngĕnḍaqaké* behoorende vorm van het derde passief *kĕnḍaq* voor, zonder nevenvorm *kanḍaq.* Naast *ngĕñjĕti,* „met kalk besmeren", staat *kĕñjĕtan,* „bekalkt", doch *pañjĕtan,* „kalkkuil". Of men *kĕndĕl* op deze wijze naast *kandĕl* mag stellen en er een vorm van het derde passief naast den actieven vorm *ngandĕlaké* of *ngĕndĕlaké* in mag zien, en of *kuwĕl* als vorm van het derde passief bij het grondwoord *uwĕl* behoort, is misschien twijfelachtig te noemen [5]), doch in ieder

1) Of van een grondwoord *onang*? De mogelijkheid bestaat, dat dit *onang* een nevenvorm is van *wĕnang,* welks beteekenis niet veel van die van het hier besproken grondwoord verschilt (vgl. JNHW 1, 10a); ook in het Balische Kawi vindt men vaak o-, waar het Oud-Javaansch wĕ- vertoont (*wĕka, oka; wĕlah, olah*). In dat geval zou *kunangan* als een geval van Rückbildung te beschouwen zijn, gevormd onder invloed van het optreden van de varianten *kobĕng* en *kubĕng, kongkulan* en *kungkulan,* enz. Echter vertoont het grondwoord van *konangan* in zijn beteekenis ook overeenkomst met *uninga,* zoodat oorspronkelijk wellicht een *unang* en een *uning* naast elkaar hebben gestaan; JNHW 1, 10a geeft trouwens ook een substantief *unang-unang* op.

2) KBW 1, 63b.

3) Zie hierboven, p. 138.

4) De laatstgenoemde mogelijkheid lijkt minder groot, doch is wellicht niet uit te sluiten. Vgl. het geval van *ènḍèq* naast *ĕnḍèq,* „laag", en dat van *ḍèngĕr* naast *ḍĕngĕr* en naast het Maleische *dĕngar,* in *ora ḍèngĕr,* „geen notie hebben van".

5) Voor *kandĕl* en *kĕndĕl* zie men de opmerkingen onder § 7, p. 180. *Kuwĕl* zou naar zijn beteekenis („door elkaar geward, gewoeld") de vorm van het derde passief bij *nguwĕl-uwĕl,* „door elkaar woelen", „verfrommelen", kunnen zijn; zie JNHW 1, 107a en voor het vervallen van de woordverdubbeling de opmerkingen op p. 148-149. Echter komt er ook een substantief *kuwĕl,* „ongeordende massa", voor, zoodat het mogelijk geacht moet worden, dat *kuwĕl* wel met *uwĕl* verwant is, doch niettemin daarvan onderscheiden; cf. p. 85, n. 1.

geval laten de in deze alinea genoemde woorden geen twijfel bestaan over het voorkomen van vormen van het derde passief uit met een vocaal beginnende grondwoorden, die van het praefix kĕ- gebruik maken. De contractie toch, die zich hier voordoet, wijst op de versmelting van een ĕ met een i tot i en met een u tot u, zooals wij die kennen uit de in noot 1 pag. 138 genoemde gevallen, of op de versmelting van twee pĕpĕt's tot een nieuwe pĕpĕt, waarvan sprake is in noot 3 op p. 138.

Wij moeten dus den regel voor de grondwoorden, die met een vocaal beginnen, aldus formuleeren, dat deze woorden in het derde passief meestal alleen gebruik maken van het praefix ka-, in een minderheid van gevallen evenwel facultatief van het praefix kĕ-, terwijl in een enkel, zeldzaam geval alleen het praefix kĕ- bij de vorming van het derde passief dienst doet. Aan de veronderstelling, dat ka- vóór woorden, die met een vocaal beginnen, het oorspronkelijke praefix van het derde passief is, doen de gevallen van de vorige alinea wel nauwelijks afbreuk. Het ligt immers het meest voor de hand deze gevallen te verklaren als langzamerhand in de taal optredende bewijzen van den invloed, dien het praefix kĕ-, dat nu eenmaal in de meeste vormen van het derde passief optreedt, uitoefent op de kleinere groep van woorden, die het praefix ka- gebruiken. En dat die invloed wel zijn uitwerking doet gevoelen in groep b), doch niet in groep a), is eveneens verklaarbaar, want wanneer het grondwoord met een vocaal begint, vertoont de vorm van het derde passief veelal een andere vocaal dan die van de eerste lettergreep van het grondwoord en die van het praefix, en is dus uiteraard de dispositie tot ambiguïteit in hoogere mate aanwezig dan wanneer het grondwoord eenlettergrepig is [1]).

Van het optreden van het verschijnsel, dat de vocaal van het praefix met de beginvocaal van het grondwoord niet samensmelt, is mij slechts één voorbeeld bekend. Van *ngundur*, „(iemand) uit een betrekking ontslaan", wordt er een woord *kaundur* gevormd in den zin van „ontslag krijgen", dat zich door zijn begripsinhoud als een vorm van het derde passief kenmerkt. De oorzaak van dit verschijnsel laat zich

---

[1]) Dat de woorden van groep a) nooit het praefix kĕ- dragen, zou men wellicht in twijfel kunnen trekken met een beroep op de hierboven vermelde vormen *kĕnḍih, kĕntas, kĕnḍaq* en *kĕloq*, die men tot de grondwoorden *nḍih, ntas, nḍaq* en *loq* zou kunnen herleiden; zie ook noot 3 en 5 op p. 137. Echter vormen deze woorden alle twijfelgevallen, daar de genasaleerde vormen van de uitgebreide grondwoorden *ĕnḍih, ĕntas, ĕnḍaq* en *ĕloq* of *aloq* afgeleid worden. Hun bewijskracht is dus niet groot. Zie voorts noot 1 op p. 152.

gemakkelijk aanwijzen. Van *undur* wordt afgeleid een vorm van het derde passief *kondur*, die naast den genasaleerden vorm *ngundurakė* optreedt. Blijkbaar is het dus de behoefte om onderscheid te maken tusschen het woord voor „ontslag krijgen" en het vaak voorkomende woord *kondur* geweest, die tot de vorming van *kaundur* geleid heeft [1]).

c) Het derde geval, waarin wij, bij de behandeling van de vormen van het derde passief, met het praefix ka- te maken hebben, levert de schrijftaal op. Hierin vindt men n.l. vaak ka- daar, waar de spreektaal in dezelfde beteekenisschakeering kĕ- gebruikt.

Tegenover dit geval zou men met recht wantrouwig kunnen staan. Het is een bekend feit, dat de vocaal van de antepenultima van suffixlooze woorden in het Javaansch ten gevolge van het geringe accent op deze lettergreep veelal tot een pĕpĕt verzwakt of indifferent wordt. In het Javaansche schrift wordt deze pĕpĕt of indifferente vocaal meestal niet geschreven, en in die gevallen, waarin de lettergreep niet de vocaal van de er op volgende lettergreep aanneemt [2]), wordt de dragende aksara aldus lĕgna, d.w.z. treedt er schijnbaar, wegens gebrek aan een andere vocaal, een a bij op. Wanneer men dus in een met Javaansche letterteekens geschreven stuk Javaansch — of ook in een stuk Javaansch in Latijnsch schrift, waaruit de traditioneele eigenaardigheden van het Javaansche schrift niet verwijderd zijn geworden — een vorm *kapanggih* tegenkomt, is de vraag gerechtvaardigd, of wij hier niet met een spellingskwestie te maken hebben, waaraan elke grammaticale waarde ontbreekt.

Er is echter eenige reden om een minder radicaal standpunt in

---

[1]) Uiteraard is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat „ontslagen" als beteekenis toekwam aan den vorm van het derde passief bij *ngundurakė*, „zich terug doen trekken", „tot den aftocht dwingen". In dat geval zouden *kaundur* en *kondur* dezelfde plaats in het verbale stelsel van het Javaansch innemen. Het feit, dat *kondur* krama-inggil is en dat „ontslagen worden" uiteraard slechts van een ondergeschikte gezegd kan worden, kan de differentiatie in de hand gewerkt hebben. Is deze verklaring van *kaundur* juist, dan moet in den tijd, waarin *kaundur* ontstond, voor het taalgevoel nog duidelijk zijn geweest, dat *kondur* samengesteld is uit de elementen ka- en *undur*. Voorts kan dan *ngundur* = „ontslaan" door de elders te bespreken afstooting van het suffix -akė uit *ngundurakė* gevormd zijn geworden. Intusschen zal zekerheid wel niet te bereiken zijn, want *kaundur* zou desnoods als vorm van het tweede passief beschouwd kunnen worden, al lijkt dit bij den begripsinhoud „ontslagen", „zonder werk komen", waarbij de agens geheel op den achtergrond blijft, ook niet zeer waarschijnlijk.

[2]) Cf. WWZ 132 sqq.; een geschikt voorbeeld levert het woord *susuhunan*, van het grondwoord *suhun*, waarnaast *sĕsuhunan* niet in gebruik is.

te nemen. H. Kern heeft er destijds reeds de aandacht op gevestigd, dat kĕ--passiva uit het Oud-Javaansch onbekend zijn[1]), en dat ook dan, wanneer de grondwoorden met een consonant beginnen, voor vormen, die in het huidige Javaansch met kĕ- tot stand komen, in de oude taal ka- gebruikt wordt, b.v. *karĕngĕ,* „te hooren", „hoorbaar". Nu kan men zich natuurlijk afvragen, of wij ook hier niet louter met een eigenaardigheid van de spelling te maken hebben. Op deze vraag dient echter vermoedelijk een ontkennend antwoord gegeven te worden. Want wel is waar komt het Javaansch-Balische schrift, waarin ons de meeste Oud-Javaansche teksten bewaard zijn gebleven, met het huidige Javaansche schrift overeen in het niet-schrijven van de pĕpĕt van de antepenultima, doch in dat schrift uit zich het verschijnsel in de gewoonte om een slechts door een pĕpĕt van de vorige consonant gescheiden consonant als een pasangan aan de vorige consonant toe te voegen. Had het Oud-Javaansch dus een praefix kĕ- voor de vorming van het derde passief gekend, dan zou ons dat zonder twijfel wel uit de schrijfwijze van de betrokken vormen gebleken zijn. Nu dit laatste niet het geval is, mogen wij dus op goede gronden aannemen, dat het Oud-Javaansch geen kĕ--passief gekend heeft, maar over de heele linie het derde passief, evenals het tweede passief, gevormd heeft met het praefix ka-, behoudens in die gevallen, waarin het voor het derde passief gebruik maakte van het invoegsel -in-, een geval, dat hierbeneden sub 3 besproken zal worden.

Nu behoeft er tusschen het feit, dat de pĕpĕt van het praefix van het derde passief in het huidige Javaansche schrift veelal niet geschreven wordt, zoodat het voorvoegsel als ka- gelezen kan worden, en het feit, dat het Oud-Javaansch voor het derde passief niet kĕ-, doch ka- gebruikt, desnoods geen verband te bestaan. Mogelijk is het, dat het Javaansch van Midden-Java reeds sinds jaar en dag het derde passief met het voorvoegsel kĕ- vormt. Ook is noch de mogelijkheid, dat het Oud-Javaansch in de gesproken taal wel een praefix kĕ- voor de vorming van het derde passief heeft gebruikt, doch dat dit kĕ- in de geschreven taal niet tot zijn recht is gekomen, ten slotte uitgesloten, noch ook de mogelijkheid, dat het Oost-Javaansch ka- en het Javaansch van Midden-Java daarentegen vanouds kĕ- voor de vorming van het derde passief gebruikt, doch dat de schrijftaal van Midden-Java zich door Oost-Javaansche tradities heeft laten beïnvloeden. Maar wanneer wij de vorming van het Oud-Javaansche derde

---

[1]) VG 8, 215—216.

passief met een praefix ka- ook in de gesproken taal toch in ieder geval waarschijnlijker moeten achten dan de vorming met kĕ-, en wanneer wij ka- in het Javaansch van Midden-Java in de vormen van het derde passief zien optreden in alle gevallen, waarin het grondwoord eenlettergrepig is, en in de meeste gevallen, waarin het grondwoord met een vocaal begint, dan is de kans toch wel verreweg het grootst te achten, dat ook op Midden-Java het derde passief oorspronkelijk in alle gevallen met ka- werd gevormd, en dat het gebruik van kĕ- een nieuwigheid is, die de grondwoorden met een consonantisch begin geheel veroverd heeft, de grondwoorden, welke met een vocaal beginnen, reeds heeft aangetast, en op de eenlettergrepige grondwoorden nog slechts geen vat heeft gehad. En in dat geval bestaat de mogelijkheid, dat de vaak voorkomende spelling van vormen van het derde passief met het praefix ka- in plaats van met het praefix kĕ- van de spreektaal in het huidige Javaansch niet een kwestie is, die men louter in het kader van den traditioneelen schrijftrant plaatsen en verklaren kan, doch dat zij een overblijfsel is uit den tijd, waarin het praefix kĕ- ter vorming van het derde passief nog niet gebruikt werd.

3. Als laatste affix, dat bij de vorming van het derde passief een rol speelt, hebben wij te vermelden het infix -in-, dat op kan treden, wanneer het grondwoord met een consonant begint, en het met -in- gelijkwaardige praefix ing-, dat wij naast -in- vinden in die gevallen, waarin het grondwoord met een vocaal begint.

Dat -in-- en ing--vormen inderdaad als vormen van het derde passief kunnen optreden, kan men met behulp van twee argumenten aannemelijk maken. In de eerste plaats blijkt uit het feit, dat voor de woorden *tinĕmu* en *pinanggih* de beteekenissen „te vinden" en „te ondervinden", en voor de uitdrukking *ora tinĕmu ing budi* de beteekenis „onbegrijpelijk" opgegeven wordt [1]), dat wij hier met vormen van het derde passief te maken hebben, waarbij immers het subject van de correspondeerende actieve begrippen „vinden", „ondervinden" en „begrijpen" geheel op den achtergrond treedt; ten overvloede merkt trouwens JNHW uitdrukkelijk op, dat *pinanggih* soms denzelfden zin heeft als *kĕpanggih* [2]). Het tweede argument is, dat wij een aantal -in-- of ing--vormen kennen, waaruit het suffix van den

[1]) JNHW 1, 691b.

[2]) Dat er tusschen den kĕ--vorm en den -in--vorm geen essentiëel verschil van beteekenis bestaat, doch slechts een verschil van spraakgebruik, is den auteurs van JNHW ontgaan. Vgl. WWZ 73—74.

correspondeerenden genasaleerden vorm klaarblijkelijk verdwenen is, terwijl wij, niet alleen op grond van de theorie van § 2 hierboven, doch ook op grond van de eigenaardigheden, die de in de volgende paragrafen te behandelen kĕ--vormen vertoonen, zeggen mogen, dat het verdwijnen van het suffix van den correspondeerenden genasaleerden vorm kenmerkend is voor het derde passief, al treedt dit kenmerk ook niet altijd op. Tot de hier bedoelde vormen behooren woorden als het Oud-Javaansche *pinasuk,* dat men in een uitdrukking als *déwata sapinasuk ing surālaya* (AW 23, 10, b), „alle goden, die in den hemel wonen", op dezelfde wijze gebruikt vindt als het *klĕbĕt* van het huidige Javaansch, een vorm van het derde passief in gebruik naast een genasaleerden vorm *nglĕbĕtakĕn,* en waarnaast men derhalve den genasaleerden vorm *amasukakĕn,* „doen binnengaan (in)", „insluiten (in het getal van)", „rekenen (tot)", kan stellen; als het Oud-Javaansche *winèh,* dat men, b.v. in Nāg. 74, 2, c en 75, 1, a, in den zin van „verkregen hebben", n.l. „toestemming verkregen hebben" of „opdracht verkregen hebben", als vorm van het derde passief ziet optreden naast den genasaleerden vorm *amèhi*[1]); als het *ingaran* van de huidige taal, dat in den zin van „genoemd worden", „een of anderen naam dragen", naast den vorm *karan* optreedt; als *winastan,* dat in den zin *Manawi pinuju mangsa ingkang winastan „wintĕr", asrĕpipun anggigirisi,* „In den tijd van het jaar, dien men „winter" noemt, is de koude verschrikkelijk"[2]), waarin degene, die het seizoen in kwestie „winter" noemt, natuurlijk als voor den context van geen belang geheel op den achtergrond staat, een vorm van het derde passief is naast het *winastanan* van het eerste passief. Van het *binaḍé* in de uitdrukking *putri binaḍé raja,* „een prinses, omtrent wie voorspeld is geworden, dat zij eenmaal koningin zal zijn" (JNHW 2, 733b), mag men eveneens aannemen, dat het als vorm van het derde passief optreedt, al bestaat er in dit geval ook geen verschil tusschen den vorm van het eerste passief en dien van het derde passief. In de gevallen ten slotte van *sinĕlir,* „uitverkoren", „favoriet", *pinilih,* „uitgelezen", *tinimbang karo,* „vergeleken bij", *pinĕsṭi,* „gepraedestineerd", kan men in ieder geval de mogelijkheid, dat deze vormen tot het derde passief behooren, naast de mogelijkheid stellen, dat zij het eerste passief vertegenwoordigen[3]).

---

1) Vgl. de opmerkingen op p. 160-161 hierbeneden.

2) Uit een fragment van een brief van een Javaansche dame in Nederland aan haar vader, aangetroffen in de nalatenschap van Hazeu.

3) Hieruit blijkt, dat het niet aangaat om de -in-- of ing--vormen zonder

De -in--vormen van het derde passief zijn in het Oud-Javaansch reeds vrij schaarsch, en in de huidige taal leven zij practisch slechts voort in versteende vormen en uitdrukkingen. Het kan daarom geen verbazing wekken, dat in sommige gevallen het verband tusschen den -in-- of ing--vorm van het derde passief en den oorspronkelijk daarmee correspondeerenden genasaleerden vorm verloren is gegaan, en dat de -in-- of ing--vorm aldus geïsoleerd is geraakt; hetzelfde verschijnsel toch kunnen wij waarnemen bij verschillende vormen van het derde passief met het praefix ka- of kĕ- [1]). In die gevallen, waarin de correspondeerende genasaleerde vorm een causatieve beteekenis heeft of had, en de -in-- of ing--vorm van het derde passief derhalve uiteraard een beteekenis had, welke die van het grondwoord dicht nadert, is de -in-- of ing--vorm practisch veelal tot een nevenvorm van het grondwoord geworden of verschilt hij daarvan slechts door een geringe nuanceering zijner beteekenis. Zoo is *linuwih* thans practisch hetzelfde als *luwih, winani, binagus, sinĕkti* en *minulya* practisch hetzelfde als *wani, bagus, sĕkti* en *mulya,* en dat *linuwih* in den zin van „voortreffelijk gemaakt geworden (door een agens, die geheel op den achtergrond getreden is)", „als voortreffelijk te beschouwen", in verband heeft gestaan met een genasaleerden vorm *ngluwihaké,* „tot voortreffelijkheid brengen", „als voortreffelijk beschouwen" [2]), is uit het bewustzijn van de huidige gebruikers van de taal geheel verdwenen [3]). Van het verband, dat er tusschen *sinatriya,* „als edelman te beschouwen", „als edelman gerespecteerd", „zich als een edelman gedragen", en den correspondeerenden genasaleerden vorm bestaat, zou men zich wellicht nog min of meer bewust kunnen zijn, omdat die vorm, te oordeelen naar de gegevens der woordenboeken, nog in de levende taal gebruikt wordt [4]), doch voor de woorden *binagawan* en *binaṭara,* die met *sinatriya* op één lijn staan, geldt dat weer niet.

---

nadere aanduiding van den activiteitsgraad samen te vatten onder den naam „oud passief", zooals wel gedaan wordt.

[1]) Voor voorbeelden zij verwezen naar § 7 van dit hoofdstuk en naar hoofdstuk V.

[2]) Het huidige *ngluwihaké* beteekent wel ongeveer, doch niet precies hetzelfde. Vgl. JNHW 2, 120b.

[3]) Mutatis mutandis geldt dit ook voor de andere woorden, die ik als voorbeeld heb aangehaald. Zie ook nog Kern, VG 10, 199, wiens verklaring m.i. echter niet bevredigend is.

[4]) JNHW 1, 797b geeft een vorm *ñatriya* op in de beteekenis „(iemand) satriya noemen", „(iemand) als satriya respecteeren". Mogelijkerwijze heeft deze D-vorm het suffix -aké afgeworpen op dezelfde wijze als de vormen, die men op pp. 177 sq., 183, 228 sq., 242 sq. en 264 besproken vindt.

§ 4.

Het derde passief naast genasaleerde vormen zonder suffix.

Wij kunnen de vormen van het derde passief in drie hoofdgroepen indeelen: een groep, die behoort bij genasaleerde vormen zonder suffix (D-vormen), een groep, die naast genasaleerde vormen met het suffix -aké of -akĕn (F-vormen) staat, en een groep, die in betrekking staat tot genasaleerde vormen met het achtervoegsel -i (E-vormen).

Hoewel er van de vormen van de eerste groep niet veel nieuws meer gezegd kan worden, volge hier ter wille van de volledigheid en om elken twijfel aan hun bestaan uit te sluiten een reeks voorbeelden er van [1]):

kĕcacad, „laakbaar", bij *nacad*, „laken"; *kĕcĕkĕl*, „gegrepen", bij *ñĕkĕl*, „grijpen"; *kĕlimpé*, „verschalkt", bij *nglimpé*, „trachten te verschalken"; *kĕsénggol*, „even aangeraakt", bij *ñénggol*, „even aanraken"; *kĕbliṭuq*, „bedrogen", bij *mbliṭuq*, „trachten te bedriegen"; *kĕtitiq*, „ontdekt", „gebleken", bij *nitiq*, „trachten te ontdekken", „trachten te bewijzen"; *kĕbaḍé*, „geraden", „opgelost", bij *mbaḍé*, „(naar iets) raden"; *kĕranggèh*, „gegrepen", bij *ngranggèh*, „grijpen (naar iets, dat zich in de hoogte bevindt)"; *kĕtulup*, „door een blaasroerpijl getroffen", bij *nulup*, „met een blaasroer schieten op"; *kĕsarad*, „medegesleept", bij *ñarad*, „sleepen"; *kĕsaru*, „gestoord", bij *ñaru*, „storen"; *kĕcĕpit*, „in de klem geraakt", „in het nauw zitten", bij *ñĕpit*, „klemmen", „omklemd houden"; *kĕbĕlèq*, „een insnijding krijgen", „opengespleten worden", bij *mbĕlèq*, „een insnijding maken in", „opensplijten"; *kantĕp*, „onverzettelijk", bij *ngantĕp*, „(iemands) standvastigheid op de proef stellen"; *kanggo*, „bruikbaar", bij *nganggo*, „gebruiken" [2]); *kanggĕp*, „erkend", „geacht", „vertrouwd", bij *nganggĕp*, „erkennen (als)", „waardeeren", „gelooven", „vertrouwen"; *karad*, „weggesleept" (door een ziekte), bij *ngarad*, „(weg)-sleepen"; *kambah*, „overvallen", „bezocht", „ondervinden", bij *ngambah*, „betreden"; *kalap*, „weggenomen", speciaal door een boozen geest, „aanneembaar", „bruikbaar", bij *ngalap*, „(weg)nemen"; *kañut*, „verrukt", bij *ngañut*, „wegsleepen", „meesleepend"; *karèh*, „onder het bestuur staan van", bij *(a)ngrèh*, „besturen", „het beheer hebben over"; *katon*, „zichtbaar", bij het verouderde *anon* of *manon*, „zien"; *kasèp*, „te laat komen", bij het Oud-Javaansche *anèp*, „(iemand) vóór

[1]) Voor een deel ontleend aan JNHW, voor een deel aan GrK 165 sqq.
[2]) Nader wordt *kanggo* behandeld op p. 178 hierbeneden.

zijn", „(iemand) verrassen", „het eerst aanvallen"; *kantrog,* „aan het schudden gebracht", „schudden" (intransitief), bij *ngĕntrog,* „schudden" (transitief); *kérid,* „meegevoerd", „opgebracht", bij *ngirid,* „opbrengen", „voorgeleiden"; *kéris,* „bij ongeluk (af)gesneden", bij *ngiris,* „in plakken snijden"; *kéras,* „in twee vormen of in twee beteekenissen in gebruik" (van woorden), bij *ngiras,* „(iets) tegelijkertijd doen", „combineeren"; *kérup,* „bemachtigd", „onderworpen", bij *ngirup,* „visch vangen in een *rumpon",* „bemachtigen", „in zijn macht brengen"; *kèndĕl,* „tot stilstand komen", bij *ngindĕl,* „stremmen", „doen stollen"[1]); *kèngĕl,* „verdraaid", „verzwikt" (van den nek), bij *ngingĕl,* „(iemand) bij den nek houden en zijn hoofd neerdrukken"; *kéndit,* „medegesleept", „mede ge—", bij *ngindit,* „op de heup dragen", in ruimeren zin „met zich voeren"; *kèlĕs* of *kilĕs,* „onder den voet raken", „onder de wielen raken", „vertrapt", „overreden", bij *ngilĕs,* „trappen", „vertrappen"; *kèngĕr* of *kingĕr,* „verdraaid", „verwrikt", „verstuikt", bij *ngingĕr,* „(iets) omdraaien"; *kèsṭi,* „overdacht", „overwogen", „in den geest aanschouwd", bij *ngèsṭi,* „zich voorstellen", „nadenken over"; *kèmbèt,* „in een zaak betrokken", „medeplichtig verklaard", bij *ngèmbèt,* „(iemand) in een zaak betrekken"; *kétung,* „in aanmerking komen", „in aanmerking genomen", „in tel", bij *ngitung* of *ngétung,* „in aanmerking nemen", „rekening houden met"; *konus,* „bij toeval, onwillekeurig (ergens) uitgetrokken", bij *ngunus,* „(ergens) uittrekken"; *kokum,* „strafbaar", „veroordeelenswaardig", bij *ngukum,* „straffen"; *kogung,* „verwend", bij *ngugung,* „verwennen"; *koyup,* „opgeslurpt", „mee naar binnen raken", bij *nguyup,* „opslurpen"; *kontal,* „verzwolgen", bij *nguntal,* „inslikken"; *kontrag,* „sterk schudden" (intransitief), bij *ngontrag,* „in heftig schuddende beweging brengen", enz. enz.

Op twee eigenaardigheden worde nog in het bijzonder de aandacht gevestigd.

De eerste is deze, dat er naast eenige woorden, die in den eersten activiteitsgraad den neusklank plaatsen vóór het verdubbelde grondwoord, een vorm van het derde passief voorkomt, die uit het affix plus het enkelvoudige grondwoord bestaat. Zoo staat er naast *ngungas-ungas,* „den geur van (iets) opsnuiven", „den geur van (iets) trachten te onderscheiden", een vorm van het derde passief *kongas,* „met den neus waar te nemen, te onderscheiden"; naast *ngidĕk-idĕk* of *ngidaq-idaq,* „vertrappen", een vorm van het derde passief *kèdĕk* of *kidĕk,*

[1]) Zie evenwel de opmerkingen op p. 178.

resp. *kédaq* of *kidaq*, „vertrapt"; naast *ngi(m)pi-i(m)pi*, „droomen over (iemand)", een vorm van het derde passief *kè(m)pi*, „in den droom aan (iemand) verschijnen". Of deze eigenaardigheid zich altijd voordoet, heb ik nog niet aan voldoende materiaal kunnen controleeren. Bovendien zijn de hier gegeven voorbeelden niet geheel overtuigend, omdat er ook een woord *ngidaq*, „trappen op", bestaat, waarnaast *kédaq* of *kidaq* eveneens zou kunnen staan, indien de beteekenissen „trappen op" en „vertrappen" niet zoo scherp van elkaar te onderscheiden mochten zijn, en omdat er naast *ngi(m)pi-i(m)pi* ook een vorm *ngi(m)pèqaké* bestaat in de beteekenis „droomen over".

De kwestie, waarom het hier gaat, is wel van eenig theoretisch belang, aangezien wij met de mogelijkheid rekening moeten houden, dat de op p. 132 vermelde kracht, die op de afstooting van het suffix gericht is, in de hier bedoelde gevallen tot de afstooting van het tweede lid van het verdubbelde grondwoord geleid heeft, omdat de woordverdubbeling een soortgelijke beteekenisnuanceering teweeg kan brengen als de aanhechting van een suffix. Zooals gezegd, dienen echter deze vormen nader onderzocht te worden [1]).

De tweede — overigens zeer kleine — groep, die hier nog even ter sprake dient te komen, bestaat uit vormen van het derde passief bij versteende causativa, waarin het praefix pa- de functie verricht, die in het huidige Javaansch vooral door het suffix -aké of -akĕn vervuld wordt. Tot deze groep behooren de woorden *kĕpénaq, kĕpéngin, kĕpéñcut, kĕpoyuh, kĕpésing,* en mogelijkerwijze nog eenige andere woorden. *Kĕpénaq,* bestaande uit het praefix van het derde passief kĕ-, het met het grondwoord versmolten praefix van de tweede klasse pa- en het grondwoord *inaq* of *énaq*, behoort bij een genasaleerden vorm, die iets als „aangenaam, lekker maken", „als aangenaam, lekker beschouwen", beteekend moet hebben, en is dus wel via de beteekenis „aangenaam, lekker gemaakt (door een agens, die voor ons niets ter zake doet)" = „aangenaam, lekker komen te zijn", of „als aangenaam, lekker te beschouwen", aan de beteekenis gekomen, die het in het huidige Javaansch heeft; zooals bekend geacht mag worden, verschilt het huidige *kĕpénaq* slechts een nuance van het adjectief *énaq*, en verbazing behoeft dit ook niet te wekken, wanneer men den algemeen-geldenden regel kent, dat het derde passief van het causativum per se de beteekenis nadert van het grond-

---

[1]) Zie de opmerkingen op p. 118, die over *kuwĕl* in noot 5 op p. 140, en die over *korut-urutan* op p. 206 en in noot 2 aldaar.

woord [1]). Op dezelfde wijze beteekenen *kĕpéngin* en *kĕpéñcut* naast een vorm van den eersten activiteitsgraad, die den zin heeft moeten hebben van „begeerig maken", „begeerig gemaakt geworden (door een agens, die geheel en al op den achtergrond treedt)", „van begeerte vervuld geraakt", „zin in iets (gaan) hebben", *kĕpoyuh* „er toe gebracht — door een agens, die geheel op den achtergrond staat, en die, wat hij ook is, in ieder geval als van den verrichter van de handeling *nguyuh* onderscheiden wordt voorgesteld — om te urineeren" = „bij ongeluk urine loozen", en *kĕpésing* „zich bij ongeluk bevuilen", naast *ngising*, „zijn gevoeg doen" [2]).

Ik vestig op deze woorden speciaal de aandacht, omdat wij hier zonder eenigen twijfel met zeer oude vormen te maken hebben, en wij er dus van mogen aannemen, dat zij oorspronkelijke eigenaardigheden van het derde passief het best tot haar recht laten komen. Welnu, het element pa- verdwijnt uit deze vormen van het derde passief niet, terwijl wij in de volgende paragraaf zullen zien, dat het suffix -aké of -akĕn, in het huidige Javaansch de drager der causatieve beteekenisnuanceering bij uitnemendheid, in het derde passief steeds verdwijnt. Dit bevestigt ons op p. 131—134 uitgesproken vermoeden, dat de suffix-afstootende kracht, die zich in de vormen van het derde passief doet gelden, het suffix afstoot als exponent van de relatie, die er in den eersten, tweeden en derden activiteitsgraad tusschen het subject^{A} en het object^{A} bestaat, en niet als drager van een bepaalde beteekenisnuanceering.

§ 5.

Het derde passief naast genasaleerde vormen met het suffix -aké (-akĕn).

Vormen van het derde passief, die op grond van hun begripsinhoud in verband moeten worden gebracht met een vorm van den eersten activiteitsgraad, die het suffix -aké of -akĕn draagt (F-vorm), zijn zeer talrijk. Als voorbeelden er van mogen de volgende woorden gelden:

---

1) Zie de opmerkingen hierover op p. 133.

2) Mogelijkerwijze behoort tot deze groep ook het woord *kĕpati*, dat verderop (p. 212 sq.) nog ter sprake zal komen, en het woord *kĕpĕrnah*, dat in ander verband in § 8 van dit hoofdstuk besproken zal worden, en waarvan hier opgemerkt worde, dat zijn p niet oorspronkelijk is, aangezien het oudere Javaansch blijkens KBW 1, 98a ook een grondwoord *arnah* en een vorm van het derde passief *karnah* kent.

kĕjaba, „buitengesloten", „uitgezonderd", bij *ñjabaqaké,* „buitensluiten", „uitzonderen"; *kĕplayu,* „op de vlucht gedreven", bij *mlayoqaké* „(iemand) snel laten loopen"; *kĕpara,* „in de buurt van (iets) gebracht", „den kant uitgaan van", vandaar „min of meer --- zijn", bij *maraqaké,* „(iemand) ergens heen brengen" [1]); *kĕcrita,* „ter sprake komen", bij *ñritaqaké,* „omtrent (iemand of iets) een verhaal doen"; *k(ĕ)lĕbu,* „binnen (iets) gebracht worden", „in (iets) terechtkomen", „tot (iets) gaan behooren", „deel gaan uitmaken van", „te rekenen tot", „te beschouwen als", bij *nglĕboqaké,* „binnen doen gaan", „binnenbrengen"; *kĕwĕtu,* „er uit raken", „uit den mond vallen", „onwillekeurig geuit", van *ngĕtoqaké* of *mĕtoqaké,* „naar buiten brengen", „uiten"; *kĕduga,* eigenlijk „er (door een agens op den achtergrond toe gebracht worden of in staat gesteld worden) te bereiken", bij een blijkbaar verouderd *ndugaqaké,* „doen bereiken", en vandaar in het huidige Javaansch „begrijpen", „zich tot (iets) in staat gevoelen", „bereid (om iets te doen)", „voldaan", „tevreden", „in zijn schik", alle varianten van de grondbeteekenis „(op een of andere wijze) een eindpunt bereiken, bereikt hebben of kunnen bereiken"; *kĕpati,* „bewusteloos", bij een niet meer gebruikelijk *matèqaké,* „als dood beschouwen"; *kari,* „achterblijven", bij een Oud-Javaansch *angaryakĕn,* „achterlaten"; *kajro,* „binnenshuis genomen", „naar den binnendienst overgebracht" (van een ondergeschikte), bij een in dezen zin niet gebruikelijk *ñjroqaké,* „naar binnen doen gaan"; *kèli,* „door den stroom meegevoerd, meegesleurd", bij *ngilèqaké,* „doen stroomen", „doen drijven"; *kèlu,* „meegesleept" (door zijn gevoelens), bij *ngiloqaké,* „mee doen gaan", „meegeven"; *kongsi,* „er (door een agens op den achtergrond) toe gebracht worden een bepaald punt te bereiken", als hulppraedicaatswoord „er toe komen te zijn of te doen (hetgeen het volgende hoofdpraedicaatswoord aanduidt)", „het komt er van, dat", bij *ngungsèqakĕn,* „(iemand) er toe brengen een bepaald punt te bereiken", bepaaldelijk „in veiligheid brengen"; *kaot,* „uitmunten boven anderen", bij het Oud-Javaansche *anghwatakĕn,* „(in waarde) doen toenemen", „in rang verheffen" [2]); *kagèt,* „schrikken", bij het Oud-Javaansche *anggyatakĕn,* „doen schrikken"; *kaprah,* „in algemeen gebruik zijn", naast een Balisch woord *mrahang,* „in omloop

---

[1]) Zie ook de opmerkingen in § 8, op p. 211 hierbeneden.

[2]) Van *kaot* maakt men een vorm *kinaot* van het op p. 144 sqq. besproken soort en van de beteekenisschakeering, die eveneens daar behandeld is, zoodat *kinaot* ons het geval te zien geeft van een causatieven vorm van het derde passief, die een causatieven vorm van het derde passief tot secundair grondwoord heeft.

brengen", dat op de mogelijkheid van een Oud-Javaansch woord *amrahakĕn* in dienzelfden zin wijst [1]); *katur*, „tot (een hooggeplaatst persoon) gericht (gezegd, gerapporteerd, aangeboden etc.)", naast *ngaturaké*, „iets tot (een hooggeplaatst persoon) richten" (het woord, een mededeeling, een vraag, een geschenk etc.); *kaloq*, „vermaard", bij *ngaloqaké* of *ngĕloqaké*, „omtrent (iemand) een of anderen uitroep — in casu: van bewondering — slaken"; *kalah*, „de mindere, minderwaardige blijken", „het verliezen", bij *ngalahaké*, „doen liggen", „vellen", „overwinnen"; *kamot*, „in- of opgeladen", „vervat in", bij *ngĕmotaké*, „(iets) laden in, op" [2]); *kabur*, „uit elkaar vliegen", „door den wind meegevoerd", bij *ngaburaké*, „uit elkaar doen vliegen", „laten wegwaaien"; *kawor* of *kamor*, „vermengd geraakt met", bij *ngworaké* of *ngĕmoraké*, „mengen (onder)", „vermengen (met)"; *katut*, „meegesleept", bij *nutaké* of *ngĕnutaké*, „doen volgen", „meegeven" [3]); *kampir*, „onderweg ergens aanlanden", bij *ngampiraké*, „met (iemand) ergens aangaan", „in het voorbijgaan aanreiken"; *kaṇḍĕg*, „tot stilstand komen", bij *ngaṇḍĕgaké* of *ngĕṇḍĕgaké*, „tot stilstand brengen"; *kèngsĕr*, „van zijn plaats verwijderd", „verdreven", „moeten vluchten", bij *ngingsĕraké*, „van zijn plaats doen wijken"; *kéntir*, „door het water meegevoerd", bij *ngintiraké*, „doen stroomen"; *kĕnḍaq*, „terneergeslagen", „lusteloos", „mak", bij *ngĕnḍaqaké*, „zich doen buigen"; *kocap*, „ter sprake komen", bij *ngucapaké*, „spreken over"; *koñcar*, Oud-Javaansch, „algemeen bekend gemaakt", „algemeen bekend worden", naast een voor het Balisch opgegeven woord *nguñcarang*, „algemeen bekend maken", dat op een Oud-Javaansch *anguñcarakĕn* wijst; *konḍang*, „vermaard", „overal bekend", bij *ngunḍangaké*, o.a. „ten aanzien van (iemand) een proclamatie uitvaardigen"; *koñjuq*, = *katur*, bij *nguñjuqaké*, = *ngaturaké*; *kondur*,

---

1) KBW 4, 56b geeft als vorm van het derde passief *kĕprah*, „in gebruik", „in de mode", blijkbaar voor het Balisch. Of hier te denken is aan een gebruik van het praefix kĕ- voor eenlettergrepige grondwoorden, dat aan het Balisch eigen is, of aan een uitzondering op den regel, die op p. 136 hierboven behandeld is geworden, voor het geval *kĕprah* ook tot den Javaanschen woordenschat zou behooren, of dat het grondwoord als tweelettergrepig beschouwd moet worden (*pĕrah*) en de vorm *kĕpĕrah* derhalve normaal moet heeten, kan ik voor het oogenblik niet beslissen.

2) Zie ook de opmerkingen over dit woord op p. 189—190.

3) JNHW 1, 646a geeft op, dat *nutaké* de verkorte vorm is van *ngĕnutaké*. De opvatting is echter even goed, zoo niet beter, te verdedigen, dat de oorspronkelijke vorm *nutaké* luidt en dat *ngĕnutaké* als een afleiding van een uitgebreider grondwoord met vernieuwing van de nasaleering te beschouwen is, van hetzelfde soort dus als de woorden *ngamit*, *ngamuq*, *ngĕmotaké*. Men lette ook op den vorm *nutkĕn*, dien JNHW opgeeft voor Tj. 4, 351.

„terugkeeren", „zich terugtrekken", van een voornaam persoon gezegd, bij *ngundurakė*, „terug doen keeren", „terugbrengen", „terugdragen", „terugbegeleiden"; *kongsĕb*, „met het gelaat op den grond vallen", bij *ngungsĕbakė*, „met het gelaat op den grond doen vallen"; *kĕtungkul*, „geheel door (iets) in beslag genomen", „verschalkt", bij *nungkulakė*, „iemand zich over (iets) heen doen buigen", „iemand er toe brengen, dat hij zijn geheele aandacht op (iets) concentreert", „(iemand) verschalken"; *kĕtanggor*, „tegen (iets) aanloopen", „tegen de lamp loopen", „er in loopen", bij *nanggorakė*, „iemand tegen (iets) doen aanloopen"; *kĕsasar*, „verdwaald", „het spoor bijster", „op den slechten weg geraakt", bij *nasarakė*, „doen dwalen", „misleiden", „van de wijs brengen"; *kĕsangsang*, „aan (iets) vastraken", „aan (iets) blijven hangen", bij *nangsangakė*, „doen hangen aan"; *kĕsĕngsĕm*, „bekoord", „zin krijgen in", bij *nĕngsĕmakė*, „bekoren", „bekoorlijk", „de lust opwekken van"; *krungkĕb*, „voorover komen te liggen", bij *ngrungkĕbakė*, „met het aangezicht of de voorzijde op den grond doen liggen"; *kĕcĕgur*, *kĕcĕmplung*, „met een plof in het water vallen", bij *ñĕgurakė*, *ñĕmplungakė*, „in het water ploffen, smijten"; *k(ĕ)lĕngĕr*, „in zwijm vallen", bij *nglĕngĕrakė*, „in zwijm doen vallen"; *k(l)ĕbĕt*, = *k(ĕ)lĕbu*, bij *nglĕbĕtakĕn*, = *nglĕboqakė*; *k(ĕ)lorod* en *kĕplorod*, „af komen te glijden, te zakken", bij *nglorodakė* of *mlorodakė*, „doen afglijden", „doen afzakken"; *k(ĕ)lumah*, „achterovervallen", bij *nglumahakė*, „achterover doen liggen, -werpen"; *kĕpĕrnah*, „in een bepaalde positie komen te verkeeren", „in een bepaalde betrekking (tot iemand) komen te staan", bij *mĕrnahakė*, „iemands positie (in een bepaald verband) bepalen"; *kĕparaq*, „in de nabijheid van den vorst (zijn) komen te verkeeren", „lijfbediende van den vorst", bij een niet gebruikelijk *maraqakė*, „tot den vorst doen naderen", „in de nabijheid van den vorst plaatsen"; *kĕbĕntus*, „met het hoofd tegen (iets) aanstooten, aanloopen", „(in een proces) verwikkeld raken", bij *mbĕntusakė*, „met het hoofd tegen (iets) doen aanloopen"; *kĕglunḍung*, „gaan rollen", „in een rollende beweging komen", bij *ngglunḍungakė*, „doen rollen", „in rollende beweging brengen"; *kuwaliq*, *kĕbaliq*, „op zijn kop gezet", „niet goed wijs", bij een niet gebruikelijk *maliqakė* of *mbaliqakė*, „op zijn kop zetten"; *kanḍĕm*, 1° „tot aan de borst in de modder gezakt", bij een ongebruikelijk *ngĕnḍĕmakė*, „(iemand) in den grond begraven", 2° „verzot op", „ingenomen met", bij een ongebruikelijk *nganḍĕmakė*,

„(iemand) er toe brengen zich te werpen op, zich geheel over te geven aan" [1]); enz. enz.

Zooals men uit de hierboven gegeven voorbeelden ziet, wordt steeds het suffix -aké of -akĕn van de correspondeerende drie eerste activiteitsgraden in het derde passief afgestooten, en in die gevallen, waarin het grondwoord op een vocaal eindigt, verdwijnt in het derde passief ook de bindklank -aq-, waarover op p. 80—81 hierboven gesproken is geworden [2]). Voor zoover ik weet, bestaan er op dezen regel geen uitzonderingen. Verder ziet men uit de voorbeelden, dat de gevallen, waarin de vorm met het suffix -aké of -akĕn een causatieve beteekenis heeft, het talrijkst zijn; waarmede dan weer, zooals reeds is opgemerkt, samenhangt, dat vele van de hierboven genoemde vormen van het derde passief een beteekenis hebben, die de beteekenis van het grondwoord — of van de afleiding van het grondwoord, die slechts door haar adjectivische beteekenis van het grondwoord verschilt — nabij komt, aangezien immers het subject van het derde passief van een causativum per se gelijk is aan dat van het grondwoord — of het bij het grondwoord behoorende adjectief —, waarvan de causatieve formatie uitgaat [3]). Intusschen ontbreken vormen van het derde passief bij niet-causatieve F-vormen geenszins, zooals blijkt uit de hierboven genoemde vormen *kocap, kĕcrita, konḍang, kaloq,* e.a.

§ 6.

Het derde passief naast genasaleerde vormen met het suffix -i.

De praedicaatswoorden met het suffix -i in den vorm van den eersten activiteitsgraad (E-vormen), die in deze paragraaf besproken zullen worden, kan men in vijf groepen indeelen:

I. de vormen, afgeleid van een op een consonant eindigend grondwoord, die in het derde passief suffixloos zijn;

II. de vormen, afgeleid van een op een vocaal eindigend grond-

[1]) JNHW 1, 33a geeft het eerste *kanḍĕm* ten onrechte eveneens op onder het trefwoord *anḍĕm.*

[2]) Hoewel het eigenlijk vanzelfsprekend is, dat de bindklank verdwijnt, wanneer het suffix, hetwelk hij aan het grondwoord bindt, komt te vervallen, is het toch goed om er uitdrukkelijk de aandacht op te vestigen, in verband met hetgeen in de rest van dit hoofdstuk nog volgt, en met de onjuiste opvattingen, waarvan sommige auteurs van Javaansche spraakkunsten bij de behandeling van deze materie blijk geven.

[3]) Zie de voorbeelden in GrK 170—171, die wel juist zijn, maar m.i. niet op een bevredigende wijze met de andere eigenaardigheden van het derde passief in verband worden gebracht.

woord, die in het derde passief zoowel den bindklank als het suffix verliezen;

III. de vormen, afgeleid van een op een vocaal eindigend grondwoord, die in het derde passief wel het suffix verliezen, doch den bindklank behouden;

IV. de vormen, afgeleid van een op een consonant eindigend grondwoord, die in het derde passief het suffix -an hebben;

V. de vormen, afgeleid van een op een vocaal eindigend grondwoord, die in het derde passief het suffix -an hebben, doch geen gebruik maken van den gewonen bindklank.

Groep I.

Het aantal woorden, dat deze eerste groep vormt, is vrij gering, en nog geringer is het aantal van de hierin ondergebrachte woorden, waaromtrent niets bijzonders opgemerkt kan worden. Wanneer wij *kĕtingal*, „zichtbaar", den vorm van het derde passief bij *ningali*, „zien"; *karan*, „een naam krijgen", „bij een of anderen naam genoemd (plegen te) worden" [1]), den vorm van het derde passief bij *ngarani*, „noemen"; den met *karan* gelijkwaardigen, eveneens met *ngarani* correspondeerenden vorm *ingaran* [2]); *kĕkasih* en *kinasih*, en mogelijkerwijze *kasih*, „geliefd", „gunsteling", „sympathiek", „liefelijk" [3]), alle vormen van het derde passief, het laatste bij *ñihi*, het eerste en tweede bij het met *ñihi* gelijkwaardige *ngasihi*, „zijn liefde, gunst of sympathie schenken aan", genoemd hebben, hebben wij vermoedelijk de eenvoudigste gevallen reeds alle opgesomd.

Op grond van bepaalde overwegingen kan men intusschen enkele op het eerste gezicht misschien minder evidente gevallen eveneens in deze groep thuis brengen [4]).

---

1) JNHW 1, 49b geeft het volgende, duidelijke voorbeeld: *Nama-kula sĕpuh Natadirja, nanging dèrèng patos karan; taksih karan pun Sukra kémawon* (BTJ 466), „Mijn *nama sĕpuh* is (eigenlijk) Natadirja, maar onder dezen naam kent men mij nog zoozeer niet; ik sta nog altijd onder mijn (kinder)naam Sukra bekend".

2) Vergelijk hiermee de opmerkingen in § 3 over het gebruik van het praefix ing- bij vormen van het derde passief.

3) De beteekenis „naam", die aan *kĕkasih* wel toekomt, is op de beteekenis „iets liefelijks", „iets sympathieks", terug te brengen. — Het voorbehoud, waarvan het gebruik van het woord „mogelijkerwijze" getuigt, vindt men nader verklaard op p. 208—209 hierbeneden.

4) Buiten bespreking laat ik hier de woorden *kĕwuwuh, kĕtilap, kuwĕlèh, kĕbĕnĕr, kĕparĕng, kĕtĕmu* en *kĕpanggih, kamot* en *kĕkubĕng* of *kinubĕng*, die op goede gronden in dit verband ter sprake gebracht zouden kunnen worden, doch die ik in het belang van de overzichtelijkheid liever eerst in § 7

Zoo lijkt het aannemelijk, dat *kojur,* „ongelukkig zijn (in spel of onderneming)", een vorm van het derde passief is naast een genasaleerden vorm *ngujuri.* De uitdrukking *ujur ing naga,* „het languitgestrekt liggen van den naga (draak)", speelt een zekere rol in de Javaansche wichelarij; wanneer de naga naar den speler of ondernemer toegewend is, is de *ujur* hem ongunstig, terwijl de *ujur* gunstig voor hem is, wanneer de naga zich van hem afwendt. *Ngujuri,* van den naga gezegd, beteekent dus naast „zich in (iemands) richting uitstrekken" ook „ongeluk aan (iemand) brengen", en *kojur ing naga,* of bij wijze van afkorting alleen *kojur,* krijgt aldus behalve den zin van „zich in zulk een positie bevinden, dat de naga zich naar hem toewendt", uiteraard ook de beteekenis van „pech hebben" [1]). Intusschen is omtrent de herkomst van het woord *ujur* — of wellicht beter: van de verschillende woorden *ujur* [2]) — het laatste woord nog wel niet gezegd, en eenig voorbehoud omtrent de juistheid van de opvatting, dat *kojur* in beteekenis bij *ngujuri* past, is dus nog wel gewenscht.

Voor het Kawi-woord *kontung* geeft JNHW 1, 28b op, dat het den zin heeft van *angsal bĕgja* of *kaicalan bĕgja,* dus van „geluk hebben" of „door het geluk in den steek gelaten worden". Nu vinden wij naast dit *kontung* geen D-, E- of F-vorm in JNHW 1, 28—29 vermeld. Het Maleisch echter, dat eveneens het grondwoord *untung* bezit, leidt daarvan af een vorm *mĕnguntungkan,* „iets bescheren (aan iemand)", van God gezegd, en vormt uit dit *mĕnguntungkan* weer in een secundaire kruisfiguur [3]) den vorm *mĕnguntungi,* „aan iemand (iets) bescheren", „(iemand) bevoordeelen". Vermoedelijk heeft ook het Javaansch de gelijkwaardige E- en F-vormen eenmaal gekend, en heeft het toen naast *nguntungi,* „iemand (iets) als lot toebedeelen", een vorm van het derde passief *kontung* ontwikkeld, „iets als zijn lot

---

ter sprake breng. De aandacht zij voorts nog even gevestigd op vormen als *takon-tinakon,* „elkander ondervragen", „bij elkander informeeren", welker tweede lid vermoedelijk eveneens als E-vorm van het derde passief beschouwd mag worden; zie p. 98-100 hierboven.

[1]) De verklaring van dit woord dank ik aan den heer Prijono.

[2]) JNHW 1, 148 neemt twee woorden *ujur* aan. Indien het tweede *ujur* terug mocht gaan op het Arabische *ujūr,* „vergoedingen", is het uiteraard van *ujur* = „uitgestrektheid" te onderscheiden; zeker is deze verklaring van de herkomst van dit *ujur II* evenwel niet.

[3]) Wat met dezen term bedoeld wordt, zal in hoofdstuk IV uitvoerig uiteengezet worden. Voor het gemak gebruik ik hier voor het Javaansch ingevoerde termen ook voor gelijksoortige verschijnselen in andere Indonesische talen.

toebedeeld krijgen", hetzij een goed lot, hetzij een slecht. Uiteraard ontbreekt echter de zekerheid, dat de ontwikkeling inderdaad aldus is geweest.

Ook *kĕsĕlaq,* veelal tot *sĕlaq* verkort[1]), schijnt slechts met een E-vorm in verband gebracht te kunnen worden. Indien men, zooals JNHW 1, 826b—827a, van een grondbeteekenis „spoed" uitgaat, kan men de huidige beteekenis van *kĕsĕlaq* aldus tot stand gekomen achten. Er is een *ñĕlaqi* gevormd uit het grondwoord *sĕlaq,* in den zin van „spoed maken, zich haasten tegenover, ten nadeele van (iemand)" = „te spoedig met (iemand) te maken krijgen", „te spoedig met (iemand) in contact komen", „(iemand) te spoedig overvallen", of een *ñĕlaqi,* dat in een secundaire kruisfiguur teruggaat op *ñĕlaqaké,* „(iets) spoed doen maken", „spoed met (iets) betrachten", en dat dan beteekent „spoed (met iets) betrachten met betrekking tot, event. ten nadeele van iemand", „iemand (iets) te spoedig aandoen, op zijn dak sturen". Bij dit, intusschen uit de levende taal verdwenen, *ñĕlaqi* behoort dan als vorm van het derde passief *kĕsĕlaq,* en dit heeft dus tot grondbeteekenis hetzij „te spoedig met (iets) te maken krijgen, last van (iets) krijgen", hetzij „te spoedig (iets) op zijn dak gestuurd krijgen", „te spoedig het object worden van (iemands activiteit)", of wel, wanneer het door een ander praedicaatswoord gevolgd wordt, „te spoedig — d.w.z. voordat er iets anders heeft kunnen plaats vinden — ondergaan hetgeen het volgende praedicaatswoord aanduidt". Wanneer men daarentegen voor *sĕlaq* de grondbeteekenis „tusschenbeide komen" aanvaardt, en *sĕlaq* dus in verband brengt met *sĕla,* kan men aan het niet meer gebruikelijke *ñĕlaqi* de beteekenis toekennen van „tusschenbeide komen ten nadeele van", indien men het met één object geconstrueerd acht, of van „ten nadeele van (iemand) tusschenbeide doen komen", indien men den vorm uit *ñĕlaqaké* wil verklaren en hem met twee objecten geconstrueerd acht. In beide gevallen zou *kĕsĕlaq* de beteekenis hebben van „het slachtoffer worden van het tusschenbeide komen van (iets)", of, met een volgend praedicaatswoord, „hetgeen het volgende praedicaatswoord aanduidt ondergaan, omdat er (iets) tusschenbeide komt, d.w.z. voordat heeft kunnen plaats hebben hetgeen het subject^{P} op het oog had". Beide uitgangspunten kunnen tot een verklaring van *kĕsĕlaq* leiden, die theoretisch onaanvechtbaar is en bij het gebruik van het woord *kĕsĕlaq* in de

[1]) Over den verkorten vorm en over de vraag, of het JNHW de verhouding van *kĕsĕlaq* en *sĕlaq* tot elkander juist stelt, zie men de opmerkingen in § 8, p. 210—211 hierbeneden.

levende taal goed past. Zoolang echter de genasaleerde E-vorm niet in een duidelijk herkenbare beteekenis aangetroffen is, ontbreekt ons het bewijs, waarmede wij de juistheid van de uiteenzetting van deze alinea zouden kunnen staven.

Een ander woord, dat in dit verband onze aandacht vraagt, is *koḍĕng*, „in de war", „beduusd", „de kluts kwijt", „uit (iets) niet wijs kunnen worden". JNHW 1, 524a geeft het woord onder de letter K en verstrekt gegevens, waaruit blijkt, dat *koḍĕng* ook als substantief gebruikt wordt en dat het de basis is van vormen *ngoḍĕngi* en *ngoḍĕngaké*. Het komt mij echter voor, dat *koḍĕng* geen oorspronkelijk grondwoord is, doch dat het een vorm van het derde passief is bij *nguḍĕngi*, dat iets beteekend kan hebben als „(iemand) bedotten", „(iemand) een rad voor de oogen draaien". *Uḍĕng* toch beteekent „band, dien men zich om het hoofd wikkelt", en staat dus aan den eenen kant semasiologisch dicht bij *apus*, „band", en vooral bij *ikĕt*, dat aan de algemeene beteekenis „band" de bijzondere beteekenis „hoofddoek" paart, en aan den anderen kant dicht bij woorden als *bĕbĕd*, *ubĕd* en *rubĕd*, die alle het grondbegrip van „wikkelen" hebben. Nu beteekent *ngapusi* of *ngapus-apusi* „(iemand) bedriegen", „om den tuin leiden", „oplichten", en *ngubĕdi* „omwikkelen", of *ngrubĕdi* „(iemand) hinderen", „het (iemand) lastig maken". Brengen wij *uḍĕng* met *apus* in verband, dan kunnen wij dus van meening zijn, dat de mogelijkheid niet uitgesloten is te achten, dat er vroeger een woord *nguḍĕngi* in den zin van „(iemand) voor den gek houden" bestaan heeft, en leggen wij op den semasiologischen samenhang met *rubĕd* den nadruk, dan kunnen wij met eenig recht het vroegere bestaan veronderstellen van een vorm *nguḍĕngi* in den zin van „het (iemand) lastig maken"; *koḍĕng* zou dan òf „voor den gek gehouden" zijn, òf „last hebben of krijgen van" beteekenen, en van dat uitgangspunt uit de beteekenissen hebben verworven, die hierboven vermeld zijn geworden. Verder dan een theoretische reconstructie komen wij echter ten opzichte van *koḍĕng* in geen geval. Immers, naast de reeds genoemde mogelijkheden bestaat er deze andere, dat het grondwoord *uḍĕng* de beteekenisontwikkeling van *ikĕt* heeft gevolgd, welk synoniem van *uḍĕng* de beteekenis „tegen iemand (iets) uitbroeden", „(iemand) er tusschen probeeren te nemen", niet in een E-vorm uitdrukt, doch in den D-vorm van het derde type *ngikĕt-ikĕt*. Derhalve dient er ook met de mogelijkheid rekening gehouden te worden, dat *koḍĕng*, in overeenstemming met hetgeen op p. 148 sq. hierboven opgemerkt is geworden, met een genasaleerden

vorm *ngudĕng-udĕng* correspondeert, in welk geval het uiteraard in deze groep niet vermeld zou behooren te worden.

Dan hebben wij het woord *kangin*, „de lucht krijgen (van menschen)", van wild gezegd. Men zou kunnen denken aan verband met den genasaleerden vorm *ngangini*, „bewaaien", en *kangin* kunnen verklaren als „bij toeval bewaaid", „bij toeval zich den wind toegevoerd krijgen, (die den geur van menschen met zich medevoert)". Daarnaast bestaat er nog een andere mogelijkheid, die wij in hoofdstuk V zullen kunnen vermelden [1]). Ook deze mogelijkheid sluit een verband van *kangin* met *ngangini* in, en in ieder geval is dus de kans groot, dat ook *kangin* een voorbeeld van het verloren gaan van het suffix -i in het derde passief oplevert. De ook hier intusschen niet geheel te elimineeren onzekerheid omtrent de herkomst van het woord belet ons niettemin er in dit hoofdstuk voor onze bewijsvoering zonder voorbehoud gebruik van te maken [2]).

Bij *kopèn*, „verzorgd", „behoorlijk onderhouden", den vorm van het derde passief naast *ngopèni*, „zorg dragen voor", „zich bemoeien met", „zich gelegen laten liggen aan", ligt de moeilijkheid weer elders. Nemen wij hier *opèn* als grondwoord aan, dan dient *kopèn* in deze groep ondergebracht te worden. De vraag is echter, of dat toelaatbaar is. JNHW 1, 133a geeft op, dat het grondwoord *opé* is, en beroept zich ter ondersteuning van deze opvatting op het geval van *dahwèn*, dat naast een vorm *dahwé* voorkomt [3]). Nu is deze bewering uiterst zwak, en zoolang er geen deugdelijker argument naar voren gebracht wordt, zouden wij haar dus zonder meer op zijde kunnen schuiven. Echter blijft het feit, dat *opèn* er als grondwoord een beetje zonderling uitziet, bestaan, en de zaak wordt nog ingewikkelder, doordat JNHW als nevenvormen van *opèn* een *apèn*, een *apon* en een *ampon* vermeldt. Dit schept — naast de mogelijkheid van een oplossing, die hierin gelegen is, dat *apèn* de oorspronkelijke vorm is, dat dit *apèn* met een der Oud-Javaansche woorden *api* samenhangt en „zeggerig" of „weetgraag", en vandaar „zich bemoeien met", beteekent [4]), en

---

1) Zie de opmerkingen op p. 298 sq.

2) In § 7 van dit hoofdstuk zullen wij gelegenheid hebben om op *kangin* nog eens terug te komen (p. 207—208).

3) Als dat ten minste de bedoeling van de verwijzing is, en de vermelding van *dahwèn* niet louter plaats vindt, omdat *opèn* en *dahwèn* in beteekenis min of meer met elkander overeenkomen. In dat geval zou echter de opvatting, dat *opé* het grondwoord is, met geen enkel argument gesteund worden.

4) KBW 1, 306 vermeldt een grondwoord *api*, dat in zijn afleidingen den

dat het tot *opèn* staat als het huidige *akèh* tot *okèh* [1]), terwijl het *apon* tot nevenvorm heeft, omdat *api* en *apu* naast elkaar voorkomen in den zin van „vuur" [2]) — zooveel onzekerheid, dat wij voor ons doel ook *kopèn* als argument zeer zeker niet kunnen gebruiken. De kans lijkt mij in ieder geval het grootst, dat *kopèn* niet in groep I, doch in groep III ondergebracht zal dienen te worden.

In tegenstelling tot de vorige woorden staat het Oud-Javaansche *winèh*, doordat de context, waarin het gebruikt blijkt te worden, geen twijfel overlaat ten aanzien van de vraag, met welken genasaleerden vorm deze vorm van het derde passief correspondeert [3]). *Winèh* staat stellig naast *amèhi*, „geven aan", „begiftigen", „begunstigen", „met een opdracht vereeren", en wij hebben het alleen daarom niet in het begin van deze pericope vermeld, omdat de vorm in het huidige Javaansch niet meer gebruikt pleegt te worden. Wel gebruikt ook het huidige Kawi *sinung*, van het grondwoord *sung*, eveneens vorm van het derde passief van „geven aan", en derhalve eveneens passende in deze reeks, doch uit de gegevens van JNHW 1, 888b, waar men een *ñinungi*, en van 2, 50a, waar men s.v. *wĕlèh* een *kĕsinungan* vindt, blijkt, dat *sinung* een nieuw grondwoord geworden is en als passief in de levende taal nauwelijks meer telt. Op de vormen *winèh* en *sinung* komen wij bij gelegenheid elders nog eens terug, omdat de

zin heeft van „kennis nemen van", „vernemen", en een ander *api*, welks vormen „versieren", „in sierlijken stijl beschrijven", „dichten", enz. beteekenen. Vooral de eerstgenoemde beteekenis zou natuurlijk in aanmerking komen. OJNW 30b geeft alleen het eerstgenoemde *api* op.

1) De o neemt een enkelen keer meer de plaats van een oorspronkelijke a in, als in *sléndro*, dat men wel met *Çailendra* in verband heeft te brengen (Stutterheim, BKI 89, 110 sqq.), en in *gĕndruwo*, dat uit het Sanskrt woord *gandharwa* ontstaan zal zijn. Dit zijn evenwel gevallen, waarin de a resp. o aan het einde van het woord voorkomt. Gevallen, waarin de a aan het begin van een woord tot o wordt, kan ik mij, wanneer ik *akèh* uitzonder, niet herinneren. Indien de verklaring, die van Hinloopen Labberton (BKI 90, 620) voor *okèh* geeft, juist is, dankt deze o haar bestaan aan het feit, dat het Oud-Javaansch den vorm *akwèh* gebruikt, met een w er in, en kunnen wij ons uiteraard ter verklaring van *opèn* niet op de o van *okèh* beroepen.

2) Dat men twee woorden, die primair slechts in een bepaald opzicht synoniem zijn, secundair in het algemeen aan elkander gelijkstelt, komt in het Javaansch wel een keer meer voor; zoo is het Oud-Javaansche *ahyun*, „wenschen", primair aan *arĕp* = „wenschen" gelijkgesteld geworden, doch wordt het secundair ook in den zin van *arĕp* = „voorkant", „vóór", gebruikt.

In het vervolg van dit opstel zullen wij nog enkele gevallen van zulk een secundaire gelijkstelling leeren kennen.

3) Het eigenaardige gedrag van *winèh* is opgemerkt, doch niet voldoende verklaard geworden door Kern, VG 8, 245.

over deze woorden verschafte inlichtingen der woordenboeken zeer onbetrouwbaar blijken te zijn.

Ten slotte nog één merkwaardige vorm, dien wij vermoedelijk evenmin als argument zullen kunnen gebruiken, maar die het vermelden toch wel waard is. Van *anḍĕg* hebben wij reeds een vorm *kanḍĕg* leeren kennen [1]), die bij *nganḍĕgaké* of *ngĕnḍĕgaké* behoort, en een *kampir,* dat met *ngampiraké* correspondeert [1]). Naast deze vormen van het derde passief staan er twee andere, *kanḍĕgan* en *kampiran,* die in groep IV ingedeeld behooren te worden. Nu brengt de begripsinhoud van de woorden *anḍĕg* en *ampir* met zich mede, dat de gelijksoortige afleidingen zich gemakkelijk met elkaar tot een combinatie kunnen verbinden. Zoo vormt men de uitdrukking *kanḍĕg-kampir* voor „onderweg ergens aangaan". Wanneer men echter *kanḍĕgan* en *kampiran* met elkaar tot één woord vereenigt, is het product niet *kanḍĕgan-kampiran,* doch *kanḍĕg-kampiran,* volgens JNHW 1, 33b—34a en 1, 168a, „in zijn huis ontvangen en huisvesting verleenen". Nu zou men natuurlijk kunnen zeggen, dat het stuk *kanḍĕg* van dit *kanḍĕg-kampiran,* als vorm van het derde passief naast een genasaleerden vorm *nganḍĕgi,* tot de woorden van deze groep I behoort. Aan den anderen kant staat echter, dat men *kanḍĕg* toch bezwaarlijk kan losmaken uit het verband, waarin het voorkomt. Ik geloof dus wel, dat men het veiligst gaat, wanneer men de opvatting houdt, dat het suffix -an hier bij beide woorden behoort en dat *kanḍĕg-kampiran* niets anders is dan een verkorting van *kanḍĕgan-kampiran,* zooals *saanaq-bojoné* de waarde heeft van *saanaqé-sabojoné.* De mogelijkheid, dat *kanḍĕgan* zijn suffix -an verloren heeft, omdat de historische ontwikkeling van de E-vormen van het derde passief daarvoor een mogelijkheid bood, mag evenwel niet uitgesloten worden geacht.

Overzien wij thans het onder „Groep I" samengebrachte materiaal, dan blijkt, dat dit wel karig is, doch dat wij niettemin zonder den minsten twijfel het recht hebben om het volgende vast te stellen:

In een aantal gevallen wordt er in het Javaansch van een grondwoord, dat op een consonant eindigt, een vorm van het derde passief afgeleid, die in zijn beteekenis past bij een genasaleerden vorm met het suffix -i, doch die noch dit suffix, noch het suffix -an, hetwelk -i in het tweede passief vervangt, noch eenig ander substituut of aequivalent van -i of -an vertoont. Wij hebben dus ook hier te maken met

---

[1]) Zie hierboven, p. 152.

suffixlooze vormen van het derde passief, en met een resultaat van ons onderzoek, dat beantwoordt aan de verwachting, die op p. 132 hierboven uitgesproken is geworden.

Groep II.

In hoofdstuk II hebben wij gezien, dat de grondwoorden, die op een vocaal eindigen, in het huidige Javaansch slechts van het suffix -i voorzien kunnen worden met behulp van den bindklank -an-, welks a met de slotvocaal van het grondwoord samensmelt volgens den regel: a + a = a, é + a = è [1]), i + a = è [1]), ó + a = ò [2]), u + a = ò [2]). Dat wij hier inderdaad met den bindklank -an- te maken hebben, en niet met een bind-n, waarvóór de slotvocaal van het grondwoord zich bovendien wijzigt, blijkt uit het Oud-Javaansch, waarin vormen voorkomen als *umisyani*, „vullen", uit um- + *isy* = *isi*, den bindklank -an- en het suffix -i, het huidige *ngisèni*.

Voorts leert ons een vergelijking van vormen op -i uit het huidige Javaansch met de overeenkomstige vormen van het Maleisch aan den eenen kant en met vormen van het oudste ons bekende Javaansch aan den anderen kant, dat de bindklank -an- vermoedelijk een betrekkelijk jong element in de woorden met het suffix -i vormt. In het Maleisch toch wordt in de overeenkomstige woorden het suffix -i zonder meer achter het grondwoord geplaatst, terwijl in de Oud-Javaansche vormen, die wij hier op het oog hebben, de slotvocaal van het grondwoord met de i van het suffix samensmelt, wanneer zij a of i is, en in de er bij behoorende halfvocaal overgaat, wanneer zij ĕ of u is [3]).

Wanneer wij nu ten aanzien van de woorden, die bij groep I ingedeeld zijn geworden, opmerken, dat zij in het derde passief even goed suffixloos zijn als de woorden, die in den genasaleerden vorm het achtervoegsel -aké of -akĕn dragen, kunnen wij niet anders dan, rekening houdende met hetgeen in de beide voorgaande alinea's ge-

---

1) De è-uitspraak is een gevolg van het feit, dat de volgende lettergreep op een open i uitgaat.

2) De ò-uitspraak is een gevolg van het feit, dat de volgende lettergreep op een open i uitgaat.

3) Voorbeelden zijn: *angĕné*, „treffen", van *kĕna*; *anĕké*, „afgaan op", „aanvallen", van *tĕka*; *amati* en *umati*, „dooden", van *pati*, met een uit twee i's samengetrokken slotvocaal, die als metrisch-lang geldt; *anunwi*, „in brand steken", „verbranden" (trans.), van *tunu*. Van den overgang van een slot-ĕ in w vóór een i heb ik geen voorbeelden gevonden, doch men kan dezen overgang vermoeden op grond van vormen als *padĕlwan*, van *dĕlĕ*, *rĕngwakĕna*, van *rĕngĕ*, enz.

zegd is geworden, het a priori allerwaarschijnlijkst achten, dat er ook uit grondwoorden, die op een vocaal eindigen, naast genasaleerde vormen met het suffix -i wel vormen van het derde passief in gebruik zijn of geweest zijn, die op de vocaal van het grondwoord uitgaan of uitgingen. Immers, wanneer het oudste ons bekende Javaansch althans in een aantal gevallen geen bindklank vóór het suffix gebruikt in de vormen van den eersten en tweeden activiteitsgraad, is het vrijwel uitgesloten, dat het in die gevallen wel den bindklank gebruikt zou hebben in den vorm van den vierden activiteitsgraad. Voorts verliest een bindklank uiteraard zijn recht van bestaan, wanneer het suffix, dat hij aan het grondwoord moet verbinden, niet langer optreedt; en dat dus de bindklank -aq- van de F^2-vormen tegelijk met het suffix -aké of -akĕn in het derde passief vervalt, is dus iets volkomen natuurlijks. Het handhaven van den bindklank bij afstooting van het suffix kan niet anders zijn dan een secundair verschijnsel, en het zou zeer opmerkelijk zijn, indien uit het Javaansch alle sporen van een meer oorspronkelijken toestand verdwenen zouden zijn.

Mede op grond van dit theoretische argument zal ik in hoofdstuk V het voorstel doen om een aantal woorden bij deze groep II in te deelen. Daar echter een van de andere daarvoor noodige argumenten eerst in het volgende hoofdstuk ontwikkeld zal kunnen worden, lijkt het niet gewenscht reeds thans deze woorden ter sprake te brengen. Voor één woord kan echter een uitzondering gemaakt worden, omdat wij daarnaast een vorm van den eersten en een vorm van den tweeden activiteitsgraad kunnen stellen, die uit de huidige taal bekend zijn en die er in beteekenis geheel bij passen, n.l. *k(ĕ)rungu*.

Slaan wij in het JNHW het grondwoord *rungu* op, dan vinden wij er een *ngrungoni* vermeld (1, 378a), dat voorkomt in de beteekenissen „te hooren geven aan", „doen hooren aan", „mededeelen aan", als in *ngrungoni swara marang uwong*, „zijn stem aan iemand doen hooren". Als voorbeeld van het gebruik van dit woord in het eerste passief geeft JNHW nu op: *aku dirungoni warta*, „mij is een tijding meêgedeeld". Vergelijkt men dit met *aku k(ĕ)rungu warta*, „ik heb een tijding vernomen", dan merkt men op, dat er vrijwel geen verschil in begripsinhoud te constateeren valt, terwijl een verschil in activiteitsgraad zich hier gemakkelijk laat aantoonen of althans aannemelijk laat maken. Zelfs indien men de verklaring van Kiliaan, die hierboven op p. 44-45 vermeld is geworden, niet zou wenschen op te geven, zal men toch moeten erkennen, dat hier zich voor de verklaring van *k(ĕ)rungu* = „te hooren krijgen" een andere mogelijkheid

voordoet, die volkomen vrij is van bezwaren. En in ieder geval hebben wij hiermede een gegeven in handen, dat ons het recht geeft om voor E-vormen van het derde passief, welker grondwoord op een vocaal uitgaat, deze groep II te reserveeren [1]).

Groep III.

Handhaving van den bindklank -an- in vormen van het derde passief, die het suffix -i van den correspondeerenden genasaleerden vorm afstooten, hebben wij zoo even een verschijnsel genoemd, dat slechts onlogisch en van secundairen aard kan zijn. Dit beteekent niet, dat het Javaansch zulke vormen niet kent. Het tegendeel is waar. In vele gevallen blijken de vormen van het derde passief, die van op een vocaal eindigende grondwoorden afgeleid zijn en in beteekenis met genasaleerde vormen met het suffix -i overeenkomen, achter het grondwoord een element -an te bevatten, terwijl de vormen van het er bij behoorende tweede passief twee elementen -an bevatten; zoo staat *kalakonan* = ka- + *laku* + -an- + -an naast *kĕlakon* = kĕ- + *laku* + -an, *winastanan* = (*wasta* + -in-) + -an- + -an naast *winastan* = (*wasta* + -in-) + -an, *kayĕktènan* = ka- + *yĕkti* + -an- + -an naast *kĕyĕktèn* = kĕ- + *yĕkti* + -an. En aangezien het natuurlijk niet aangaat om te beweren, dat de vorm van het tweede passief den bindklank -an- gebruikt, terwijl die van het derde passief het determineerende suffix onmiddellijk aan het grondwoord zou binden [2]), moeten wij wel het alternatief aanvaarden, dat de hierbedoelde vormen van het derde passief den bindklank van de correspondeerende vormen van den eersten activiteitsgraad behouden, doch afstooten het suffix, dat als -i in den eersten en tweeden en als -an in den derden activiteitsgraad optreedt.

Tot deze groep behooren o.a. de volgende woorden:

---

[1]) Voor de V-vormen, welker tweede lid in een aantal gevallen vermoedelijk eveneens als een E-vorm van het derde passief te beschouwen is, en in sommige van die gevallen op een vocaal eindigt (b.v. *tuku-tinuku*, naast *tampan-tinampan*), zie men p. 98-100.

[2]) Wellicht kan men ook een argument ontleenen aan het feit, dat vormen van het tweede passief, welker grondwoord op een vocaal uitgaat, soms den bindklank -an- en het suffix -i dragen (GrR 92), doch dat er geen vormen van het derde passief bekend zijn, die het suffix -i direct aan het grondwoord hechten, zoodat hetgeen aan het tweede en het derde passief gemeenschappelijk is, de bindklank moet zijn en niet het suffix. Intusschen zijn de -i-dragende vormen van het tweede passief — of ook van het eerste passief, wanneer wij een Middel-Javaanschen vorm als *sinangçayèni* van RL 1, 14 er bij betrekken — nog nauwelijks onderzocht, en misschien is het daarom beter ze maar niet als bewijsmateriaal te gebruiken.

kĕtĕkan, „overvallen met, door", bij *nĕkani*, „komen tot", „treffen met"; *kĕtiban*, „op het hoofd, op het lichaam enz. krijgen", bij *nibani*, „neervallen op", „neerwerpen op"; *kĕtaton*, „gewond geraakt", bij *natoni*, „een wonde toebrengen"; *kĕlakon*, „gedaan", „verricht", „geschieden", „plaats grijpen", bij *nglakoni*, „begaan", „bedrijven"; *winastan*, „een naam krijgen", „bekend staan onder den naam...", bij *mastani*, „noemen"; *kĕtampan*, „ontvangen", bij *nampani*, „ontvangen", „overhandigen" [1]); *k(ĕ)lĕbon*, „binnenkrijgen", „last hebben van iets, dat binnendringt", bij *nglĕboni*, „binnendringen in", „doen binnendringen in"; *kajèn* of *ingajèn*, „geëerd", „geacht", „achtenswaardig", bij *ngajèni*, „waarde toekennen aan", „hoogachten", „op prijs stellen"; *kĕd(um)ugèn*, „bevrediging (van zijn verlangens) verwerven", „zijn zin krijgen", „zijn gebed verhoord zien", bij *nd(um)ugèni*, „bevredigen", „tevreden stellen", „iemand (een verzoek) inwilligen"; *kĕsĕmbadan*, „instemming vinden", bij *ñĕmbadani*, „instemmen met", „voldoen aan"; *kĕsĕlan*, „tusschen zich in hebben", bij *ñĕlani*, „tusschen.. in komen", „tusschen.. in plaatsen"; *kĕbĕsmèn*, „brand krijgen", bij *mbĕsmèni*, „iemand (zijn huis b.v.) in brand steken"; *kĕlaton*, „een vonk op het dak krijgen", van een grondwoord *latu*, waarvan geen genasaleerde vorm met het suffix -i gevormd wordt; *kĕbañon*, *kĕtoyan*, „van water voorzien (raken)", bij *mbañoni*, *noyani*, „(een sawah b.v.) van water voorzien", „bewateren"; *kĕb(i)laèn* [2]), „door het ongeluk getroffen", bij *mbilaèni*, „onheil veroorzaken aan"; *kĕbĕ(g)jan*, „door de fortuin begunstigd", van een grondwoord *bĕ(g)ja*, „lot", „gunstig lot"; „fortuin", waarvan geen genasaleerde vorm met het suffix -i schijnt afgeleid te worden; *kĕyĕktèn*, „bewaarheid", „bij onderzoek bevestiging vinden", bij *ngyĕktèni*, „waar maken", „nakomen", „gestand doen"; *kĕluron*, „een miskraam hebben", „ontijdig bevallen", van een grondwoord *luru*, o.a. „afvallen", waarvan geen bij *kĕluron* passende genasaleerde vorm met het suffix -i wordt afgeleid; *kĕwĕngan*, „(een deur b.v.) geopend vinden", bij *ngĕngani* of *mĕngani*, „(voor iemand) opendoen"; *kĕwĕngèn* of

---

1) Zooals wij in hoofdstuk IV zullen zien, wordt *nampani* in twee beteekenissen gebruikt, n.l. in die van „(iets) ontvangen" en in die van „iemand (iets) ter hand stellen". Bij welk van de twee *kĕtampan* behoort, geeft JNHW 1, 696a niet op. Nimpoena-Nauta, „Tjara Djawi", p. 94, geven *kĕtampan* echter in de beteekenis „ontvangen zijn", dus als vorm van het derde passief bij *nampani*, „ontvangen".

2) Volgens WWZ 67 zegt men *kĕblaèn*, doch *kabilaèn*, omdat in het laatste geval de vorm in zijn geheel vierlettergrepig is, en de neiging daarom bestaat om hem in twee tweelettergrepige stukken uiteen te laten vallen.

kĕbĕngèn, kĕdalon, „door den nacht overvallen", van een grondwoord *wĕngi* of *bĕngi, dalu,* waarvan geen genasaleerde vorm met het suffix -i gevormd pleegt te worden; *kĕparan,* „getroffen door", „het slachtoffer zijn van", „zich (iets) op den hals halen" [1]), bij *marani,* „gaan naar"; *késyan,* Oud-Javaansch, „gevuld raken", „zwanger worden", bij *angisyani,* „vullen"; *képwan,* Oud-Javaansch, „in moeilijkheden, in benarde omstandigheden, in de verdrukking komen", van een grondwoord *ipu,* waarvan de genasaleerde vorm met het suffix -i niet gevormd pleegt te worden: *kĕwudan* of *kudan* [2]), „naakt uitgekleed", bij *mudani,* „naakt uitkleeden".

Van al deze vormen van het derde passief kan, uiteraard wanneer de begripsinhoud van het woord in kwestie zulks toelaat, en afgezien van de vraag, hoe het spraakgebruik is, een vorm van het tweede passief gemaakt worden door toevoeging van een suffix -an, dat dan met het suffix -i van den eersten en den tweeden activiteitsgraad correspondeert, en door het in het derde passief eventueel gebruikte praefix kĕ- in ka- te veranderen; men krijgt dan de vormen *katĕkanan, katibanan, katatonan* enz. enz.

Intusschen dient men rekening te houden met het feit, dat in het oudste Javaansch, zooals wij hierboven op p. 77—78 zagen, het suffix -i en het daarmee gelijkwaardige suffix -an in een aantal gevallen onmiddellijk aan het grondwoord gehecht werden. Van deze woorden eindigt de vorm van het derde passief, indien hij in gebruik is gebleven, op de vocaal, waarmede ook het grondwoord sluit, terwijl de

---

1) Vgl. JNHW 2, 221b: *kĕparan tutuh,* „zich verwijten op den hals halen". De auteur ziet *kĕparan* voor een nevenvorm van *kĕpara* aan, en vertaalt daarom: „zich wat veel *of* van alle zijden verwijt op den hals halen". Dit berust echter op een misverstand, want *kĕpara* behoort bij *maraqaké,* zooals wij elders (p. 151 iuncto p. 132) opgemerkt hebben, en *kĕparan* bij *marani.* Er is geen enkele reden om, mèt het JNHW, in *para* en *paran* twee verschillende grondwoorden te zien. Het misverstand kan echter in de hand zijn gewerkt door de uitdrukking *kĕparan doh,* die m.i. op te vatten is als „het slachtoffer zijn van afstand", „de dupe zijn van afstand", doch die men speciaal schijnt te gebruiken van iemand, die te ver van zijn familie woont om met haar hartelijke betrekkingen te kunnen blijven onderhouden, dus in den zin van „uit de familie raken"; dat JNHW haar gelijkgesteld heeft aan *kĕpara adoh,* „nogal ver weg zijn", is begrijpelijk.

2) In het midden blijve, of *kudan* een uit *kĕwudan* gevormd contractieproduct is, of dat het te herleiden is tot een met *wuda* gelijkwaardig grondwoord **uda,* resp. correspondeert met een genasaleerden vorm **ngudani,* die gelijkwaardig is met *mudani.* In het laatste geval zouden *kudan* en *kĕwudan* doubletten zijn. Dat er naast grondwoorden, die met een w beginnen, soms varianten zonder w staan, mag bekend verondersteld worden; vgl. *étan* naast *wétan, ayah* naast *wayah,* enz.

vorm van het tweede passief een suffix -an vertoont, welks a met de slotvocaal van het grondwoord samensmelt. Deze ouderwetsche vormen van het tweede passief hebben dus het uiterlijk van de in deze groep ondergebrachte vormen van het derde passief, behoudens het verschil van vocaal in het gebruikte praefix, dat echter als onderscheidingsmiddel van slechts geringe waarde is, omdat, zooals wij op p. 142 zagen, de pĕpĕt van het praefix kĕ- van het derde passief veelal niet in het Javaansche schrift geschreven wordt [1]). Zoo zou men geneigd kunnen zijn den vorm, die in Javaansch schrift *kalilan* luidt, als *kĕlilan* te lezen en hem als vorm van het derde passief te beschouwen, terwijl inderdaad *kalilan* wel voorkomt als vorm van het tweede passief naast een genasaleerden vorm *anglilé* van het ouderwetsche soort, = *nglilani*, „toestemming geven aan", van de huidige taal. Aangezien echter de hier bedoelde ouderwetsche vormen reeds in het Oud-Javaansch weinig talrijk zijn, en zij in de huidige litteraire taal nog slechts sporadisch voorkomen, is het gevaar van verwarring niet zoo heel groot; bovendien is het verschil tusschen het tweede en het derde passief niet van dien aard, dat degene, die zich in deze vormen zou vergissen, een geheel verkeerden indruk zou krijgen van het door hem gelezen stuk [2])!

Voorts zij er de aandacht op gevestigd, dat sommige woorden door hun uiterlijk de gedachte zouden kunnen wekken, dat zij vormen van het derde passief zijn, terwijl zij in werkelijkheid een geheel andere plaats in het werkwoordelijke stelsel innemen. Bedoeld worden hier: 1° de vormen van den zgn. excessivus; 2° de woorden, die behooren tot de groep van adjectieven, die psychische gesteldheden en physieke eigenaardigheden beschrijven; 3° substantieven, die met de affixen kĕ- + -an of ka- + -an gevormd worden, en dan soms secundair als adjectieven gebruikt worden.

De excessivus wordt gevormd met behulp van het praefix ka- of kĕ- en van het suffix -ĕn achter woorden, die op een consonant eindigen, of -an bij woorden, die hetzij uit een eenlettergrepig grondwoord gevormd worden, hetzij op een vocaal uitgaan; de a van dit suffix -an smelt met de slotvocaal van het grondwoord samen. In die gevallen nu, dat het suffix -an bij deze vormen van den excessivus optreedt, is, gezien de moeilijkheid, die de schrijfwijze van het praefix kĕ- altijd oplevert, verwarring met vormen van het derde passief

---

[1]) Zie evenwel de opmerking in noot 1 op p. 135.

[2]) Zie ook de opmerkingen in WWZ 66-67, § 130; de voorbeelden blijven echter voor rekening van den auteur.

mogelijk, al wordt de kans op verwarring ook door het spraakgebruik zelf beperkt, doordat dit ook bij eenlettergrepige grondwoorden met een slotconsonant wel van het suffix -ĕn gebruik maakt, en het aan het suffix -an, dat met op een vocaal eindigende grondwoorden samensmelt, wel een extra suffix -ĕn toevoegt. Voorbeelden, die voor ons doel van belang zijn, zijn *kĕsuwèn* naast *kĕsuwènĕn*, „te lang (met iets bezig zijn)", van *suwé, kĕsĕron* naast *kĕsĕronĕn*, „te hard", van *sĕru, kĕlĕgèn* naast *kĕlĕgènĕn*, „te zoet", van *lĕgi*. Het is uiteraard slechts de beteekenis van deze woorden, die ons kan leeren, dat wij niet met vormen van het derde passief te maken hebben, wanneer eventueel het extra suffix -ĕn ontbreekt [1]).

De vormen van de groep, die sub 2° vermeld is geworden, ontstaan door toevoeging van een der praefixen kapa-, kama-, kapi-, kami-, ka- en kĕ- en door toevoeging van het suffix -an of -ĕn aan het grondwoord; soms wordt er echter geen suffix gebruikt. Tot deze groep behooren woorden als *kamisĕsĕgĕn* of *kasĕsĕgĕn*, „snikken", *kamiwĕlasĕn*, „door medelijden bewogen worden", *kapiluh*, „tot tranen geroerd", „tranen in de oogen krijgen". Voor ons doel zijn alleen van belang die woorden van deze groep, die het praefix ka- of kĕ- en het suffix -an dragen, zooals *kĕturon*, „door den slaap overmeesterd", „zich verslapen". Soms is het het voorkomen van een nevenvorm, waardoor de moeilijkheid geëlimineerd wordt, zooals het geval is bij *kĕsarèn*, „zich verslapen", waarnaast *kĕsaréan* voorkomt. In andere gevallen is het de beteekenis van den vorm, die ons leert, dat er aan een vorm van het derde passief niet gedacht kan worden [2]). En dan

---

[1]) Bijzonder veel kans op verwarring bieden woorden als *kĕwĕngèn, kĕdalon* en *kĕsorèn*, die als vormen van het derde passief, doch ook als vormen van den excessivus voorkomen. Men zie b.v. JNHW 2, 73a, waar men voor *kĕwĕngèn* opgegeven vindt: „door den nacht overvallen", „te laat (doordat het nacht geworden is)". Waar het grondwoord in soortgelijke gevallen op een consonant eindigt, blijkt het verschil; vgl. s.v. *awan*, JNHW 1, 103a: *kawanan*, „door een later uur in den morgen *of* den voormiddag overvallen", een vorm van het derde passief, waarbij de genasaleerde vorm evenwel ontbreekt, omdat de beteekenis van het grondwoord dien niet toelaat, en *kawanĕn*, „te veel op het midden van den dag", d.i. tegenover *ésuq* „te laat" en tegenover *soré* „te vroeg", een vorm van den excessivus dus. Dat in het spraakgebruik de beide vormen door elkaar gehaald worden, is intusschen alleszins te begrijpen, en verbazing wekt het dan ook niet, dat JNHW bij *kawanan* aanteekent: „ook zooveel als *kawanĕn*", en dat men s.v. *soré* alleen *kĕsontĕnĕn* opgegeven vindt (1, 758b). Zie voorts voor een soortgelijk geval de noten op p. 120.

[2]) *Kĕturon* b.v. zou als vorm van het derde passief „(bij vergissing) beslapen" moeten beteekenen, een beteekenis, die van de hierboven gegevene duidelijk verschilt.

zijn er natuurlijk twijfelgevallen denkbaar, zooals *kĕlaran*, „pijn lijden", dat vermoedelijk wel bij *nglarani*, „leed aandoen", „pijnigen", behoort, maar dat men ook tot de onderhavige groep zou kunnen rekenen, en als *kĕsupèn* en *kĕlalèn*, die men om de door JNHW 2, 126b opgegeven beteekenissen „buiten zichzelf raken", „zichzelf geen meester blijven", = „zichzelf vergeten" — een aanduiding van een psychischen toestand —, tot deze groep zou willen rekenen, doch die men, wanneer zij de beteekenis „vergeten" hebben, misschien bij deze groep te voegen heeft, misschien als vormen van het derde passief bij *nglalèqaké* en *ñupèqakĕn* — als afleidingen van *lalèn* en *supèn*, „vergeetachtig", in den zin van „vergeetachtig maken" beschouwd [1]) — te bepalen heeft, misschien ook als adjectieven gebruikte substantieven noemen mag, en misschien ten slotte als vormen van het derde passief bij *nglalèni* en *ñupèni* kan beschouwen [2]).

Wat de sub 3° vermelde gevallen betreft, een enkelen keer komt het voor, dat men van het grondwoord, dat op een vocaal uitgaat, een substantief heeft gemaakt met behulp van de affixen ka- en -an, en dat men vervolgens het aldus gevormde substantief ook als adjectief is gaan gebruiken, hetzij direct, hetzij via een ouderen, in

---

[1]) De voor *nglalèqaké* en *ñupèqakĕn* opgegeven beteekenissen laten deze verklaring wel toe, en de overgang van de slot-n van een grondwoord in q bij aanhechting van het suffix -aké of -akĕn is een bekend verschijnsel (*dandan, ndandaqaké*; *pakan, makaqaké*; *takon, nakoqaké*; *katon, ngatoqaké*, enz.; zie echter WWZ 40, § 79). Aanvaardt men deze opvatting, dan moet men in *nglalèqaké* en *ñupèqakĕn* een afleiding van *lali* resp. *supé* en een afleiding van *lalèn* resp. *supèn* onderscheiden, zooals men in *nukoqaké* een afleiding van *tuku* in den zin van „koopen ten behoeve van (iemand)" en een afleiding van *tukon* in den zin van „koopen voor (een som gelds b.v.)" onderscheidt. Tegen deze — theoretisch onberispelijke — verklaring pleit echter, dat tegenover *kĕlalèn* een *kĕlingan*, „zich herinneren", staat, dat minder gemakkelijk langs dezen weg te verklaren is, al kan men met behulp van de gegevens van WWZ 187 (§ 357) ook daaraan wel een mouw passen, en voorts, dat het de vraag is, of men naast een eenmaal bestaand *nglalèqaké* een vorm van het derde passief *kĕlalèn* zou kunnen krijgen, ook al was *lalèn* de grondvorm van *nglalèqaké*. Alles wel beschouwd, lijkt het dus beter om voor de verklaring van *kĕlalèn* aan een van de drie andere mogelijkheden de voorkeur te geven boven de hier behandelde.

[2]) Vgl. GrK 167, waar men *kĕlalèn* met *kĕpañjingan lali* verklaard vindt. Indien de oplossing hier zou ligggen, zou men een **nglalèni* in den zin van „(iemand) vergetelheid bezorgen", „bij (iemand) gebrek aan geheugen veroorzaken", moeten veronderstellen. Geheel uitgesloten lijkt dit niet, maar de veronderstelling, dat *kĕlalèn* = „vergeten" uit een substantief ontstaan is, „de eigenschap van vergeetachtigheid vertoonen", lijkt mij iets aannemelijker. In ieder geval lijkt mij niet te aanvaarden de opvatting van JNHW 2, 126b, dat *kĕlalèn* eigenlijk „vergeten r a k e n" beteekent.

onbruik geraakten vorm met het praefix a-, dat in het huidige Javaansch veelal afgestooten wordt. Zoo vormt men van *suka*, „vreugde", een substantief *kasukan*, „vermaak", „genoegen", dat men secundair ook als adjectief is gaan gebruiken in den zin van „zich amuseeren". Ook in gevallen als hier bedoeld zijn zal meestal de begripsinhoud van het woord een voldoende waarschuwing zijn tegen een eventueele neiging om het als een vorm van het derde passief te beschouwen.

Groep IV.

De volgende groep, waarmede wij te maken hebben, bestaat uit de vormen van het derde passief, die naast een genasaleerden vorm met het suffix -i staan, afgeleid zijn van een grondwoord, dat op een consonant eindigt, en in tegenstelling tot de in groep I ondergebrachte woorden het suffix -an vertoonen.

Te noemen zijn:

kĕḍawahan, krama van *kĕtiban*, bij *nḍawahi* = *nibani*; *kĕtutupan*, „overstelpt", bij *nutupi*, „bedekken"; *kĕrubĕdan*, „in moeilijkheden gewikkeld", bij *ngrubĕdi*, „het (iemand) moeilijk maken"; *kĕtungkulan*, „in het bijzijn van", bij *nungkuli*, „zich buigen over", „tegenwoordig zijn bij", „getuige zijn van"; *kĕluruban*, „bedekt met", bij *nglurubi*, „bedekken"; *kĕlampahan*, „begaan", „bedreven", „geschieden", bij *nglampahi*, „begaan", „bedrijven"; *kĕlungguhan*, „bezet geworden", „bezet geraakt", bij *nglungguhi*, „zitten op"; *kĕliwatan*, „bij ongeluk overgeslagen", „te passeeren", bij *ngliwati*, „passeeren", „voorbijgaan", „overslaan"; *kĕponḍoqan*, „gastvrijheid verleenen", „te logeeren krijgen", bij *monḍoqi*, „logeeren bij"; *kĕtiwasan*, „door het ongeluk getroffen", bij *niwasi*, „ongeluk aanbrengen"; *kĕtulisan*, „bij vergissing opgeschreven", bij *nulisi*, „noteeren"; *kĕlumpatan*, „bij toeval besprongen", bij *nglumpati*, „bespringen"; *kĕlĕbĕtan*, „binnenkrijgen", bij *nglĕbĕti*, „binnendringen in", „doen binnendringen in"; *kĕjawahan*, „nat regenen", „een regen van... op zich krijgen", naast *ñjawahi*, „een regen van ... op (iemand) doen nederdalen"; *kĕblĕṭoqan, kĕblaḍĕran*, „bemodderd", „onder de modder raken", van het grondwoord *blĕṭoq* resp. *blaḍĕr*, waaruit geen genasaleerde vorm met het suffix -i gevormd pleegt te worden; *kĕbañjiran*, „het slachtoffer worden van een bañjir", van een grondwoord *bañjir*, *kĕtĕrègan*, „een miskraam hebben", van een grondwoord *tĕrèg*, *kĕḍayohan*, „bezoek krijgen", van een grondwoord *ḍayoh*, waarvan

de correspondeerende genasaleerde vormen niet in gebruik zijn; *kanginan*, „bewaaid", „aan den wind blootgesteld" (een kou oploopen b.v.), bij *ngangini*, „bewaaien", „waaien tegen"; *kampiran*, „een vluchtig bezoek van (een voorbijganger) ontvangen", bij *ngampiri*, „even bij (iemand) aanloopen"; *kawanan*, „door het vergevorderde uur van den voormiddag verrast", van een grondwoord *awan*, „voormiddag", waarvan geen afleiding *ngawani* gevormd pleegt te worden; *kalongan*, „vermindering ondergaan", „verlies lijden", bij *ngĕlongi*, „van iets (een gedeelte) afnemen", „iemand (iets) korten"; *kélangan*, „verliezen", „kwijtraken", bij *ngilangi*, „ontwijken", „zich onttrekken aan", „iemand (iets) onttrekken"; *kinĕban* of *kènĕban*, „gesloten vinden", bij *nginĕbi*, „(de deur b.v.) sluiten voor"; *kodanan*, = *kĕjawahan*, bij *ngudani*, = *ñjawahi*; *kobongan*, „brand krijgen", bij *ngobongi*, „iemand (zijn huis b.v.) in brand steken"; *kondangan*, „met velen uitgenoodigd", bij *ngundangi*, „velen uitnoodigen"; *konangan* of *kunangan*, „bekend", „betrapt", bij een niet meer gebruikelijk *ngunangi*, „(iets) afweten van", „(iets) opmerken van", „gadeslaan"; *koyuhan*, „nat worden, doordat (een kind b.v.) op iemand urine loost", bij *nguyuhi*, „urine loozen op", „(iemand) aldus bevuilen"; enz. enz.

Ten aanzien van deze woorden valt op te merken, dat zij zich van de correspondeerende vormen van het tweede passief alleen onderscheiden, doordat zij het praefix kĕ- dragen en niet het praefix van het tweede passief ka-. Daar echter de pĕpĕt in het Javaansche schrift veelal niet geschreven wordt, kan men vormen, die men in geschreven stukken aantreft, niet steeds met zekerheid als vormen van het derde passief determineeren; ook in de hierboven gegeven lijst treft men eenige vormen aan, waaromtrent men twijfel zou kunnen koesteren, zooals b.v. *kĕtutupan* en *kĕtungkulan*, terwijl men van andere slechts met zekerheid weet, dat zij het derde passief vertegenwoordigen, omdat er krama- of ngoko-woorden naast staan, die tot groep III behooren, zooals *kĕlĕbĕtan*, het krama van *k(ĕ)lĕbon*, en *kĕlampahan*, het krama van *kĕlakon*[1]).

Voorts geldt ook voor deze groep hetgeen bij de woorden van groep III opgemerkt is geworden, n.l. dat zij onderscheiden dienen te worden van de vormen van den excessivus, die het suffix -an dragen, zooals *kadohan*, „te ver", *kakéhan*, „te veel", van de adjectieven ter

---

[1]) Voor grondwoorden, die met een vocaal beginnen, geldt echter hetgeen opgemerkt is geworden in noot 1 op p. 135.

aanduiding van psychische gesteldheden of lichamelijke eigenaardigheden, als *kawĕlasan*, „door medelijden bewogen", *katilĕman*, „door den slaap overmand worden", en van de substantieven met ka- of kĕ- plus -an, die secundair als adjectieven gebruikt worden. Ook hier is het de begripsinhoud van de woorden, die ons moet leeren, tot welke categorie een met de affixen ka- en -an geschreven vorm behoort, en ook hier zijn er twijfelgevallen denkbaar, zooals b.v. voor de hierboven genoemde woorden *kĕrubĕdan* en *kĕtiwasan* geldt; deze woorden toch komen ook als substantieven voor in den zin van „moeilijkheid" en „ongeluk", en men zou hier dus ook kunnen denken aan adjectieven, eventueel uit *akarubĕdan* en *akatiwasan* ontstaan, in den zin van „moeilijkheden hebben", „ongeluk hebben". Een en ander uitvoeriger aan te toonen lijkt, na hetgeen hierboven gezegd is geworden, niet noodzakelijk [1]).

Groep V.

In deze groep valt, voor zoover ik weet, slechts één woord, *kĕtamuan*, „een gast op bezoek krijgen", van het grondwoord *tamu*, of vallen twee woorden, wanneer men *kĕtamian*, een nevenvorm van *kĕtamuan*, ook laat meetellen. Naast *kĕtamian* komt echter, volgens JNHW 2, 367b, een vorm *kĕtamèn* voor [2]), terwijl er naast *kĕtamuan* zulk een nevenvorm niet bestaat.

---

1) Men lette nog op *kasoran*, „de nederlaag lijden", van een substantief *kasoran*, „nederlaag", en op *kalahan*, „gemakkelijk verliezend", „vaak verliezend", „van dien aard, van zoo slechte kwaliteit, dat men gemakkelijk verliest", een P-vorm van *kalah*, afgeleid met behulp van een suffix -an, dat met ka- niets te maken heeft. Op deze woorden worde uitdrukkelijk de aandacht gevestigd, omdat *kasoran* en *kalahan* als vormen van het derde passief juist „overwinnen" zouden moeten beteekenen, en omdat de genasaleerde vormen *ngĕsori* en *ngalahi*, waarmee men ze wellicht in verband zou willen brengen, inderdaad voorkomen.

2) Wij zouden den door JNHW opgegeven vorm *kĕtaménan* als een vorm van het tweede passief kunnen beschouwen naast *kĕtamèn*, den vorm van het derde passief. Daar er geen correspondeerende vorm van den eersten activiteitsgraad voorkomt, verdient het echter wellicht aanbeveling om in *kĕtaménan* een vorm te zien, die door de werking van twee invloeden tot stand is gekomen: de behoefte aan contractie van twee op elkaar volgende vocalen, en de behoefte om den van *tami* afgeleiden vorm van hetzelfde duidelijk hoorbare suffix -an te voorzien, dat men in *kĕtamuan* hoorde. Mocht dit laatste het geval zijn, dan zou *kĕtaménan* een aparte „groep" VI vormen, doordat het een geval zou opleveren van een vorm van het derde passief van een op een vocaal eindigend grondwoord afgeleid, die èn den bindklank, èn het suffix -an draagt. Welk van de twee verklaringen de voorkeur verdient, laat zich echter niet met zekerheid uitmaken.

In § 7, waarin wij de onderlinge betrekkingen van de vijf groepen van deze paragraaf in ruimer verband nader zullen bespreken, komen wij ook op de merkwaardige vormen van deze „groep" nog even terug.

§ 7.

Ononderscheidbaarheid en onderscheiding in de vormen van het derde passief.

In § 5 hebben wij het verschijnsel leeren kennen, dat het suffix -aké of -akĕn in het derde passief verdwijnt, terwijl wij in § 6 gezien hebben, dat de woorden, die in den eersten activiteitsgraad het achtervoegsel -i vertoonen, in het derde passief soms het suffix afwerpen, soms niet het suffix, doch wel den bindklank -an(-) toevoegen, soms ook van het met -i aequivalente achtervoegsel -an gebruik maken. Uit een en ander vloeit voort, dat wij in vele gevallen niet, doch in sommige gevallen wel aan een vorm van het derde passief zullen kunnen zien, bij welken genasaleerden vorm hij behoort. In deze paragraaf zullen wij de kwestie van de veelvuldige ononderscheidbaarheid der vormen van het derde passief en van de mogelijkheid om ze in sommige gevallen wel te onderscheiden nader beschouwen en eenige bijzondere verschijnselen onder oogen zien.

I.

De ononderscheidbaarheid.

Zooals gezegd, kan men in vele gevallen niet a priori zeggen, met welken genasaleerden vorm een vorm van het derde passief in verband kan worden gebracht, omdat het determineerende suffix -i in het derde passief kan verdwijnen en het determineerende suffix -aké of -akĕn er zelfs in moet verdwijnen. Komt men voor een willekeurigen vorm van het derde passief te staan, die niet op -an, -on of -èn uitgaat, dan kan men, na met behulp van het woordenboek of van waarneming van het taalgebruik de beteekenis er van te hebben vastgesteld, en na op dezelfde wijze te hebben nagegaan, welke genasaleerde vorm voorkomt, resp. met welken van de genasaleerde vormen, die voorkomen, de vorm van het derde passief slechts het beteekenisverschil vertoont, dat aan het verschil van activi-

teitsgraad inhaerent is, tot den samenhang met een D-, E- of F-vorm van het Javaansche werkwoordelijke stelsel c o n c l u d e e r e n. Bij zulk een onderzoek blijkt b.v. *kĕtingal* te behooren bij *ningali,* omdat noch *ningal,* noch *ningalakĕn* in gebruik is; *kèli* bij *ngilèqaké,* omdat noch *ngili,* noch *ngilèni* in de beteekenis „meevoeren", „meesleepen", die bij *kèli,* „meegesleept (door den stroom)", past, voorkomt; *kĕcacad* bij *nacad,* omdat *nacadaké* niet in gebruik is en *nacadi* een beteekenis heeft, die met die van *kĕcacad* meer verschil vertoont dan uit het onderscheid van activiteitsgraad alleen zou voortvloeien. Gaat een vorm van het derde passief wel op -an, -on of -èn uit, dan heeft men alle kans, dat men met een vorm te maken heeft, die in zijn beteekenis bij een genasaleerden vorm met het achtervoegsel -i past; de kans, dat men in zulk een geval met een g r o n d w o o r d te maken heeft dat op -an, -on of èn eindigt, is gering, doch blijkens woorden als *dandan, takon* en *takèn* niet geheel te verwaarloozen.

Uit het feit, dat de F-vormen in het derde passief nooit een suffix dragen, terwijl de E-vormen soms suffixloos zijn, zooals de voorbeelden in § 6, groep I en II, soms den bindklank behouden, zooals de voorbeelden in § 6, groep III, en soms van het suffix -an zijn voorzien, zooals de woorden van § 6, groep IV, vloeit voort, dat men bij het vaststellen van de relaties van een willekeurigen vorm van het derde passief, die niet op -an, -on of -èn uitgaat, a priori steeds minder kans heeft, dat men met een E-vorm te doen heeft, dan dat men met een D- of een F-vorm te maken heeft. Daarentegen is de kans, dat de vorm in kwestie tot de D-reeks behoort, even groot als de kans, dat het een F-vorm is. Met eenigen nadruk worde hierop de aandacht gevestigd, omdat er met betrekking tot een en ander nogal wat misverstand bestaat, en de wijze, waarop de bestaande woordenboeken het materiaal van het derde passief rangschikken en behandelen, voor het verwerven van het juiste inzicht in het gebruik en in de beteekenisschakeering van deze vormen niet steeds bevorderlijk is.

Nu is dit zeer zeker niet altijd de schuld van de auteurs der bestaande woordenboeken. Zelfs wanneer men met voldoende theoretische kennis van de eigenaardigheden van het derde passief gewapend is, is het niet steeds mogelijk om met zekerheid te bepalen, bij welken genasaleerden vorm deze of gene vorm van het derde passief behoort. Van de moeilijkheden, die de afwezigheid van determineerende suffixen in het derde passief kan veroorzaken, zullen wij hieronder enkele voorbeelden geven, en wel zullen wij eerst eenige voorbeelden

geven van vormen van het derde passief, waarnaast geen genasaleerde vorm in gebruik is, vervolgens eenige gevallen vermelden, waarin er naast den vorm van het derde passief wel genasaleerde vormen voorkomen, doch niet met volkomen zekerheid te bepalen is, met welken genasaleerden vorm die van het derde passief bepaaldelijk correspondeert, en ten slotte eenige reeds thans te bespreken voorbeelden vermelden van het gebruik van één en denzelfden vorm van het derde passief bij meer dan één genasaleerden vorm.

A

Van de eerste groep vermelden wij hier de gevallen *kérut* en *kakung*. Van deze twee woorden zou men *kérut* wellicht beter onder groep B kunnen brengen, omdat uit *mirut* of *mirud*, „zich onderwerpen", „het gezag van (een ander) erkennen", blijkt, dat slechts *irut* of *irud* als grondwoord in aanmerking komt, en niet *érut*, zooals JNHW 1, 428a mogelijk acht, of *arut*, zooals mogelijk zou zijn te achten op grond van vergelijking met woorden als *kéñut, kétoq, kèrèd* enz.[1]), en omdat als actieve vormen slechts *ngirut* of *ngirud* en *ngirutaké* of *ngirudaké* kunnen optreden. Te oordeelen naar de beteekenis van *mirut* of *mirud* is „meegaan" de beteekenis van het grondwoord, en behoort derhalve *kérut* of *kérud* bij het causatieve *ngirutaké* of *ngirudaké*, doch aan den anderen kant mag men de mogelijkheid niet uitsluiten, dat *irud* aan *irid* verwant is, en dat *kérud* staat tot een in onbruik geraakten genasaleerden vorm *ngirud*, „meesleepen", als *kérid*, „opgebracht", „voorgeleid", staat tot *ngirid*, „(iemand) meesleepen", „opbrengen", of dat ook *ngirut* en *ngirud* in causatieve beteekenis in gebruik zijn geweest[2]). Een definitieve keuze uit deze mogelijkheden is niet te doen, zoolang de correspondeerende genasaleerde vorm niet ergens aangetroffen is geworden.

Wat *kakung* betreft, uit de gegevens in KBW 2, 374 blijkt, dat uit het grondwoord *kung* zelf in het ons bekende Oud-Javaansch geen enkele genasaleerde vorm gevormd werd. In het Oud-Javaansch komt, voor zoover uit de aldaar opgegeven bewijsplaatsen blijkt, *kakung* voornamelijk voor in de beteekenis „wensch", „begeerte", „verzoek", en is dit substantief *kakung* uitgangspunt voor de vorming van een *kinakungakĕn*, passief van „een wensch, begeerte koesteren

---

[1]) Zie de opmerkingen hierover op p. 136 en 138.

[2]) Vergelijk hetgeen over deze kwestie gezegd wordt op pp. 177 sq., 183, 228 sq., 242 sq. en 264.

ten aanzien van" [1]), doch vindt men het ook wel in de beteekenis „minnaar" [2]), die er toe geleid heeft, dat het huidige Javaansch het woord als krama-inggil van *lanang*, „mannelijk", is gaan gebruiken [3]). Wanneer men „minnaar" mag beschouwen als aequivalent van het passieve begrip „geliefd", „geliefde" [4]), en men het huidige Javaansche woord dus speciaal met betrekking tot mannen in gebruik gekomen acht, hoewel het oudere Javaansche *kakung* ten opzichte van de aanduiding der sexen indifferent geweest moet zijn, komt men voor de vraag te staan, of de in onbruik geraakte correspondeerende genasaleerde vorm een D-vorm was in den zin van „liefhebben", een E-vorm in den zin van „liefde schenken aan", of een F-vorm in den zin van „begeerte koesteren met betrekking tot". Al deze mogelijkheden zijn te verdedigen, omdat voor elk er van parallellen aangehaald kunnen worden [5]), en in *kung* blijkbaar zoowel de beteekenis „begeerte" van *arĕp* als de beteekenis „liefde" van *sih* ligt opgesloten; hoogstens zou men in het voorkomen van een Oud-Javaansch *angakungakĕn*, „begeerte koesteren ten aanzien van", een aanwijzing kunnen zien, dat *angungakĕn* in dien zin niet gebruikelijk geweest is, evenmin als er in het huidige Javaansch een *diarĕpaké* gebruikelijk is naast *dikarĕpaké*, „ten opzichte van (iemand) een verlangen koesteren", „van iemand (iets) verlangen", en dat derhalve *kakung* wel niet bij den F-vorm behoort. Doch meer dan een aanwijzing is dit niet, en de conclusie moet dus luiden, dat *kakung* zoowel de vorm van het derde passief kan zijn bij een in onbruik geraakt *angung*, als bij een dito *angungi* of *angungakĕn*. Daarnaast blijft dan bovendien nog de mogelijkheid bestaan, dat *kakung* in het geheel geen vorm van het

---

1) In plaats van Br. 23, 1 leze men: BY 25, 1, d. Het *kakunganira* van Sm. 24, 13 is op te vatten als *kakunga*, de irrealiteitsvorm van *kakung*, met het suffix *-nira*; *anung sawawā kakunga-nira* beteekent daar: „degene, wier (eventueele) begeerte (eventueel) overeenkomt met de mijne". De plaats Bh. 27 vindt men in Gonda's editie van het Bhīṣmaparwa op p. 42, regel 4-3 v. o.; men vertale daar: „Ten aanzien van dood zijn en levend zijn, ten aanzien van die beide koestert de wijze geen begeerte", d.w.z. „de wijze is indifferent ten opzichte van leven en dood"; Gonda's vertaling „men of wisdom pity neither the dead nor the living" (TBG 75, 57) lijkt mij minder juist.

2) Wrts 24, waar het woord het mannelijke individu aanduidt; cf. Kern, VG 9, 84 en 9, 117.

3) Het Sanskṛt woord *priya* heeft in het poëtische Javaansche spraakgebruik dezelfde ontwikkeling doorgemaakt; vgl. JNHW 1, 453a en 2, 242b.

4) Brandes, „Bijdrage tot de vergelijkende klankleer enz.", p. 83.

5) Men denke aan *angamĕr* en *among* in den zin van „liefhebben", aan *ñihi* en *ngĕsihi* in den zin van „liefde schenken aan", en aan *ngarĕpaké*, „begeerte koesteren ten aanzien van".

derde passief is, doch, doordat men een verschuiving van de oorspronkelijke beteekenis aanneemt, terug te brengen is op *kakung*, „wensch", „begeerte", het substantief; zulk een beteekenisverschuiving toch komt vaker voor [1]), en is bepaaldelijk bij woorden van een begripsinhoud als *kakung* heeft, niet ongewoon [2]). In het laatste geval zou *kakung* natuurlijk in het geheel niet in deze bespreking thuis hooren [3]).

B

De vormen van het derde passief, welke met een vorm van den eersten activiteitsgraad correspondeeren, die uit de van het grondwoord afgeleide genasaleerde vormen niet zonder meer uit te kiezen is, stellen ons niet voor zulke groote moeilijkheden als *kakung* dat doet, doch ook ten aanzien van hen blijft er veelal eenige onzekerheid bestaan.

Tot de eenvoudige gevallen behooren *kanḍĕg, kèngsĕr, kĕpĕksa, pinĕsṭi* en *kènḍĕl,* waaromtrent onzekerheid bestaat, omdat de F-vorm van de betreffende grondwoorden in dezelfde beteekenis gebruikt wordt als de D-vorm, resp. de D-vorm in dezelfde beteekenis als de F-vorm [4]). Zoo komt er naast *kanḍĕg,* „tot stilstand komen", een vorm *nganḍĕgaké* of *ngĕnḍĕgaké,* „tot stilstand brengen", voor, doch ook een *nganḍĕg,* dat die beteekenis kan hebben. Daar *nganḍĕg* ook den zin heeft van „tot stilstand komen", „niet doorgaan met (iets", speciaal met menstrueeren, dus „pas zwanger zijn"), is de causatieve beteekenis van *nganḍĕg* vermoedelijk secundair ontstaan als gevolg van het weglaten van het verkeerd geïnterpreteerde suffix -aké of -akĕn [5]), en behoort *kanḍĕg* naar alle waarschijnlijkheid dus wel bij

[1]) Te noemen is het geval van *pĕnganggo,* dat, bij een actieven vorm, de beteekenis heeft van „hetgeen gedragen w o r d t", „kleeding". Ook andere gevallen zouden bij eenig zoeken wel te verzamelen zijn.

[2]) Men denke aan de Engelsche uitdrukking „My love" = „lieveling". Een soortgelijke, zij het ook niet geheel dezelfde beteekenisverschuiving geeft het Nederlandsche „schat" en het Javaansche woord *mas* te zien. KBW 2, 374b geeft: „kakung, *verzoek,* w a t v e r l a n g d w o r d t" (spatiëering van mij, B.).

[3]) Zie ook hetgeen over de afleidingen van *sih* gezegd wordt op p. 208 sq.

[4]) Deze formuleering kies ik, omdat soms het suffix -aké als onnoodig gevoeld en daarom geëlimineerd wordt, zooals het geval is bij *nganḍĕg* (voor *nganḍĕgaké*), *ngliru* (voor *ngliroqaké*), enz., soms het suffix wordt toegevoegd ter versteviging van den band tusschen praedicaatswoord en object, zooals het geval is bij *ngiringaké* naast *ngiring, ngrungoqaké* naast *ngrungu.* Derhalve is soms de D-vorm primair, soms de F-vorm.

[5]) N.l. als aanduider van een innige relatie tusschen praedicaatswoord en object, zooals inderdaad het geval is bij de voorbeelden *ngiringaké* en *ngrungoqaké* van de vorige noot.

ngaṇḍĕgaké (*ngĕnḍĕgaké*), maar absolute zekerheid ontbreekt ons. Mogelijkerwijze geldt hetzelfde voor *kèngsĕr*, „van zijn plaats moeten wijken", „moeten vluchten", „verdreven (ge)worden", dat bij *ngingsĕr* zoowel als bij *ngingsĕraké* zou kunnen behooren, omdat beide vormen in de beteekenis „(iets, iemand) verschuiven, verplaatsen" voorkomen; voor *kĕpĕksa*, „genoopt", „gedwongen", „wel moeten", dat naast *mĕksa* of *mĕksaqaké* staat, welke woorden beide voorkomen in den zin van „bij (iemand) aandringen", „iemand noodzaken, pressen tot (iets)"; voor *kĕpĕsṭi* of *pinĕsṭi* „bepaald (ge)worden", „voorbeschikt", „vast zijn komen te staan", dat even goed de vorm van het derde passief kan zijn bij *mĕsṭi* als bij *mĕsṭèqaké*, omdat beide gebruikt worden voor „(iets) bepalen", „beschikken"; en voor *kèndĕl*, welk laatste woord in zooverre zich van de voorgaande vormen van het derde passief onderscheidt, dat het als krama van *lèrèn*, „ophouden", en *mĕnĕng*, „zwijgen", veel meer op zichzelf is komen te staan, maar dat in deze groep past, omdat het eigenlijk „stollen", „tot stilstand komen", „tot bewegingloosheid komen", beteekent, en dus in verband te brengen is met *ngindĕlaké* of *ngindĕl*, beide „doen stollen", doch het eerste vermoedelijk primair, al komt het ook in andere beteekenis voor [1]), en het tweede secundair.

Van deze woorden onderscheidt zich *kanggo*, „bruikbaar", omdat als correspondeerende genasaleerde vorm hiervan primair *nganggo*, „gebruiken", in aanmerking komt. Echter heeft ook *nganggoqaké* een bij *kanggo* zoozeer passende beteekenis, dat wij dit woord als correspondeerenden genasaleerden vorm niet mogen uitsluiten. Het verschil tusschen den D- en den F-vorm ligt in dit geval hierin, dat de D-vorm met één object en de F-vorm met twee objecten, o.a. in de beteekenis van „(iets) gebruiken tot" [2]), geconstrueerd wordt. Misschien moet men in *kanggo* met het oog hierop twee vormen — gelijkluidend ten gevolge van de suffixloosheid van het derde passief — onderscheiden, n.l. *kanggo*, „bruikbaar", „in gebruik gekomen", „benoodigd", bij *nganggo*, „gebruiken", en *kanggo*, „bruikbaar *tot*", bij *nganggoqaké*, „gebruiken tot". De opgaven in JNHW 1, 217b bieden aan deze opvatting wel eenigen steun, doch ik heb de juistheid er van nog niet aan duidelijk sprekende feiten kunnen constateeren.

---

[1]) Verwezen worde naar de gegevens van JNHW 1, 19b.

[2]) Voor nadere bijzonderheden over de constructie van Javaansche praedicaatswoorden met één object of met twee objecten worde verwezen naar § 1 van hoofdstuk IV; voor een ander *nganggoqaké* met twee objecten naar p. 257.

In dat geval zou *kanggo* onder de woorden sub I, C gerangschikt moeten worden.

Voorts behooren tot groep B de vormen *kè(m)pi* en *kidaq* (*kidĕk*) of *kédaq* (*kèdĕk*), die in § 4 van dit hoofdstuk reeds ter sprake gekomen zijn [1]), en waarover hier dus niet verder gesproken behoeft te worden.

Tusschen een E- en een F-vorm kan men aarzelen, wanneer men den correspondeerenden genasaleerden vorm zoekt van *kĕwuwuh*, „meer, grooter worden", „toegenomen", „vermeerderen". Immers, *muwuhi* beteekent „toevoegen aan" en *muwuhaké* kan behalve „*met* (iets) vermeerderen" ook „(iets) doen toenemen" beteekenen [2]); zoowel bij den E- als bij den F-vorm kan dus als object optreden de aanduiding van hetgeen in omvang toeneemt. Beschouwt men *kĕwuwuh* als vorm van het derde passief bij *muwuhaké*, dan staat het tot *kĕwuwuhan*, „vermeerderd raken", in de verhouding, die hierbeneden sub II, B geschetst zal worden. Is het daarentegen als vorm van het derde passief bij *muwuhi* op te vatten, dan zou men het wellicht een plaats kunnen geven onder de vormen, die in deze afdeeling I sub C ter sprake zullen komen, terwijl het dan tevens recht zou hebben op een plaats onder de woorden van § 6, groep I. Echter ontbreekt ons de zekerheid, die noodig zou zijn om tot deze classificatie over te kunnen gaan. Misschien heeft *muwuhaké* iets meer kans om als correspondeerende genasaleerde vorm beschouwd te worden dan *muwuhi*, doch zeer zeker zullen wij de andere mogelijkheden geenszins mogen uitsluiten.

In de volgende gevallen is de situatie iets ingewikkelder.

Noemen wij daarvan eerst *kéntas*, den ook om andere reden zoo opmerkelijken nevenvorm van *kĕntas* [3]), die vaker dan *kĕntas* schijnt voor te komen, en die zoowel „op den wal gekomen" als „geheel afgehandeld" beteekent; *kĕntas* schijnt alleen in de laatste beteekenis voor te komen [4]). Den correspondeerenden genasaleerden vorm moeten wij

---

1) Zie p. 148 sq.

2) In beide gevallen is het naar zijn beteekenis een causativum, doch in het eene geval is het uitgangspunt een begrip „toevoegsel", „toevoegsel zijn", in het andere geval het begrip „toenemen". Moeten wij aannemen, dat met deze Nederlandsche begrippen oorspronkelijk correspondeerden de Javaansche woorden *wuwuhan* resp. *wuwuh*, en dat zich met betrekking tot *wuwuhan* het hierboven (p. 78) reeds besproken geval heeft voorgedaan, dat in WWZ 187, § 357, behandeld wordt? Wij komen in hoofdstuk IV op deze kwestie terug (p. 275 sqq.).

3) Zie de opmerkingen hierover op p. 140.

4) JNHW 1, 25b-26a.

daar zoeken, waar zich de beteekenis „aan land brengen", „(een zaak) geheel afhandelen, in orde brengen", voordoet. Slaan wij het woordenboek op, dan vinden wij voor *ngĕntas* „aan wal brengen", „(een zaak) afdoen", voor *ngĕntasi* „(een zaak) ten einde brengen", en voor *ngĕntasaké* „aan wal zetten", dus een D-, een E- en een F-vorm in vrijwel dezelfde beteekenis. Met betrekking tot de verhouding van den D- en den F-vorm zou weer kunnen gelden wat hierboven bij *ngandĕg* en *ngandĕgaké* opgemerkt is geworden, ofschoon zich hier het feit voordoet, dat *ngĕntas* een veel ruimer gebruik heeft dan *ngĕntasaké*, hetgeen met deze verklaring min of meer in strijd lijkt. De verhouding van den E-vorm tot den D- en den F-vorm blijft echter opmerkelijk, en in ieder geval geldt dus, dat men omtrent de reeks, waarin *kĕntas* en *kéntas* passen, niet de minste zekerheid heeft.

Bij *kandĕl* en *kĕndĕl* doet zich iets dergelijks voor. Het spraakgebruik heeft deze vormen, die reeds eerder ter sprake gekomen zijn [1]), gedifferentiëerd, zoodat *kandĕl* — behalve „te vertrouwen", „vertrouwen genieten" — „betrouwbaar" = „dik", „stevig", geworden is, en *kĕndĕl* „betrouwbaar" = „moedig", „flink". Als correspondeerende genasaleerde vorm komt in beide gevallen in aanmerking een woord, dat „vertrouwen stellen op" beteekent. S.v. *andĕl* geeft echter JNHW 1, 18b—19a: *ngandĕl*, „vertrouwen", *ngandĕli*, „vertrouwen op", *ngandĕlaké*, „zijn vertrouwen stellen op". Uiteraard levert dit te weinig onderling verschil op om ons in staat te stellen een gemotiveerde voorkeur voor een der genasaleerde vormen uit te spreken.

Den climax in deze reeks vormen echter *kĕtilap*, *kuwĕlèh* en *kĕbĕnĕr* c.s.

Aan *kĕtilap* kent JNHW 1, 674b twee beteekenissen toe: 1° „uit het gezicht", 2° „(iets, iemand) uit het oog verliezen"; in de laatste beteekenis is het, volgens JNHW, gelijkwaardig met *kĕtilapan*. Ook voor *nilapaké* geeft JNHW twee beteekenissen op: 1° „zich wegmaken met", 2° „zich aan het oog onttrekken van", „buiten (iemands) weten doen", „(iemand) onkundig laten van". Het is duidelijk, dat de twee sub 1° genoemde beteekenissen bij elkaar behooren, en dat hetzelfde met de twee sub 2° genoemde beteekenissen het geval is. Indien de beteekenissen van den genasaleerden F-vorm niet bekend waren, zou men zich kunnen afvragen, of *kĕtilap* niet een voorbeeld oplevert van dubbelzijdigheid van een vorm van het derde passief. Thans echter blijkt, dat die schijnbare dubbelzijdigheid een gevolg is van de bijzon-

---

[1]) Zie hierboven, p. 140.

dere verhouding, waarin de twee beteekenissen van den genasaleerden F-vorm tot elkander staan: het object van het sub 1° genoemde *nilapaké* is identiek met het subject van het tweede *nilapaké*.

Nemen wij aan, dat de beteekenis van het grondwoord is „zich aan het gezicht onttrekken", dan is „zich wegmaken met" daarvan een normale F-afleiding, zooals blijkt uit vergelijking met *ibĕr* naast *ngibĕraké, playu* naast *mlayoqaké*. Daarentegen is „zich aan het oog onttrekken van" een beteekenisschakeering, die men eerder bij *nilapi* dan bij *nilapaké* zou verwachten aan te treffen. Reeds op grond van deze overweging zou men geneigd zijn de sub 1° gegeven beteekenis voor *nilapaké* primair en de andere secundair te achten. Hier komt nu echter nog bij, dat er ook een woord *kĕtilapan* in den zin van „(iets, iemand) uit het oog verliezen" bestaat, waarnaast er evenwel geen *nilapi* voorkomt in den zin van „zich aan het oog onttrekken van". Het vermoeden ligt dus wel voor de hand, dat om een of andere reden, die zich aan onze waarneming onttrekt — het semasiologisch zoo nauw verwante *ngĕdohi* heeft zich naast *ngĕdohaké* gehandhaafd! —, een oorspronkelijke vorm *nilapi* in onbruik is geraakt, dat *nilapaké* de beteekenissen van den geëlimineerden vorm heeft overgenomen, doch dat de vorm van het derde passief van de E-reeks, *kĕtilapan*, zich heeft weten te handhaven. Dat het object van den F-vorm identiek is met het subject van den E-vorm komt vaker voor; men vergelijke *ngalahaké*, dat den minderwaardige tot object heeft, met *ngalahi*, waarbij de minderwaardige als subject optreedt.

Nu is het uitgesloten, dat *kĕtilapan* in relatie staat tot den F-vorm *nilapaké*, doch wel is het denkbaar, dat *kĕtilap* = „uit het oog verliezen" een vorm van het derde passief bij het in onbruik geraakte *nilapi* was. In dat geval zou het tweede *kĕtilap* in groep I van § 6 thuis hooren, zouden het tweede *kĕtilap* en *kĕtilapan* doubletten zijn van het soort, dat sub C in onderafdeeling II van deze paragraaf ter sprake zal komen, en zou *kĕtilap* een voorbeeld opleveren van één gemeenschappelijken vorm van het derde passief bij twee verschillende — zij het in dit geval niet meer beide bestaande — genasaleerde vormen, zooals groep C van deze onderafdeeling er enkele te zien zal geven. De interessante figuur zou zich dan voordoen, dat er naast den E-vorm *kĕtilap* een nevenvorm *kĕtilapan* zou kunnen zijn komen te staan, die door zijn suffix zijn relatie tot *nilapi* duidelijker deed uitkomen; dat de relatie tusschen het tweede *kĕtilap* en zijn correspondeerenden genasaleerden vorm daardoor losser zou moeten zijn geworden, doch dat de normale betrekkingen zich hersteld zouden

moeten hebben, toen de correspondeerende genasaleerde vorm het suffix -aké in plaats van het achtervoegsel -i ging aannemen.

Het feit, dat er volgens JNHW naast *kĕtilap* een vorm *tinilap* voorkomt, en dat er een *nilap* bestaat, waaraan JNHW de beteekenis van *nilapaké* meent te mogen toeschrijven, doch zonder nader aan te duiden, welk *nilapaké* het op het oog heeft, behoeft aan de bovenstaande uiteenzetting niets te veranderen. Wel vestigt het, voor het geval, dat dit nog noodig mocht zijn, er de aandacht op, dat de afleidingen van *tilap* ons voor groote moeilijkheden stellen, en dat wij in ieder geval niet verder mogen gaan dan tot het opstellen van een voorzichtige hypothese, waar immers zekerheid volkomen ontbreekt.

Van het grondwoord *wĕlèh* komt er een vorm van het derde passief *kĕwĕlèh* of *kuwĕlèh* voor, waarvoor JNHW 2, 50a twee beteekenissen opgeeft: „op ongelijk betrapt", „gelogenstraft", „ontdekt", en „aan het licht komen" (van een ondeugd); verder een vorm, die *kawĕlèhan* gespeld wordt en waarvoor de beteekenis „terechtgewezen" wordt opgegeven, en de genasaleerde vormen *mĕlèh*, „terechtwijzen", „iemand (iets) onder het oog brengen", en *mĕlèhaké*, „(iets) in het licht stellen", „iemand (iets) verkeerds onder het oog brengen". Deze opgaven van het woordenboek zouden tot allerlei combinaties aanleiding kunnen geven. Echter kan men ze beter eerst tot een iets eenvoudiger vorm reduceeren door voor *wĕlèh* uit te gaan van de beteekenis „open en bloot", „onbewimpeld", „voor iedereen zichtbaar en controleerbaar", „in zijn hemd staan", „het in zijn hemd staan", waarnaast dan *walèh* de beteekenisschakeering „onbewimpeld voor (iets) uitkomen" vertoont. Gaan wij van dit uitgangspunt voor de vorming van een causativum uit, dan krijgen wij de beteekenis „open en bloot stellen", „in het volle daglicht stellen", hetgeen leidt tot „onbewimpeld zeggen" — *malèhaké*, volgens JNHW — of „in het licht stellen" — *mĕlèhaké*, volgens JNHW —, indien er een zakelijk object bij optreedt, en „in zijn hemd zetten", „voor schut laten staan", „(iemand) in het openbaar een fout of gebrek aanwrijven, ten laste leggen", wanneer er een persoon als object fungeert. Naast dit causativum, dat in de laatstvermelde beteekenis ook als D-vorm optreedt, staat dan een vorm *kuwĕlèh* van het derde passief, met een persoon tot subject „in zijn hemd gezet", „voor schut staan", „op een fout of gebrek betrapt", „van een fout of gebrek beschuldigd", met een zaak tot subject „aan het licht komen" [1]).

[1]) De lange verklaring van *kuwĕlèh* = *(kĕ)sinung(an) wĕlèh*, die JNHW geeft, is slechts een bijzondere toepassing van deze beteekenis.

Dat als vorm van het causativum primair *mĕlèhaké* — naast *malèhaké* — in aanmerking komt, behoeft, na hetgeen hierboven gezegd is geworden, eigenlijk niet meer in het licht gesteld te worden; ook *mĕlèhaké* zal het determineerende suffix hebben verloren, omdat men er niet meer den exponent van het causativum in gevoeld heeft, doch louter den aanduider van de innige relatie tusschen praedicaatswoord (resp. subject) en object, zooals deze voorkomt in *ngrungoqaké*, „naar een bepaald geluid luisteren", naast *ngrungu*, „een geluid vernemen", en in *ngiringaké* naast *ngiring*, „vergezellen", en dien men weg kan laten zonder den begripsinhoud van het woord er al te zeer door te wijzigen. Wat ons dan nog slechts opvalt, is, dat *mĕlèh* slechts met een persoonlijk object geconstrueerd wordt, en niet met een persoonlijk of een zakelijk object, zooals *mĕlèhaké*; of dit aan onvolledigheid van het woordenboek ligt dan wel aan een inderdaad bestaand spraakgebruik, durf ik niet te beslissen. Intusschen heft de fixatie van de verhouding van *mĕlèh* tot *mĕlèhaké*, hoe zij ook uitvalt, de aarzeling, die wij gevoelen, wanneer wij *kuwĕlèh* hetzij naast *mĕlèh*, hetzij naast *mĕlèhaké* moeten stellen, niet op; *kuwĕlèh* past bij beide vormen, zooals zij thans voorkomen, althans, wanneer er een persoonlijk subject bij optreedt.

Nu komt bij het bovenstaande echter, dat er ook een vorm *k-wĕlèhan* [1]) in gebruik is, die met het *kuwĕlèh*, waarbij een persoonlijk subject optreedt, vrijwel op één lijn staat, en die mogelijkerwijze op een genasaleerden vorm *mĕlèhi* wijst, die zich dan in zijn beteekenis nauw zou aansluiten bij *mĕlèh* en *mĕlèhaké*. Op grond van hetgeen in §§ 4, 5 en 6 betoogd is geworden, laat zich *k-wĕlèhan* niet met *mĕlèh* of *mĕlèhaké* in verband brengen, omdat het suffix -an zich daartegen verzet. Wel echter opent zich de mogelijkheid om *kuwĕlèh* tevens als een vorm van het derde passief bij *mĕlèhi* te zien, *kuwĕlèh* dientengevolge onder te brengen bij groep I, C hierbeneden, en in *kuwĕlèh* en *k-wĕlèhan* — dan als *kuwĕlèhan* te lezen — doubletten te zien van het soort, dat verderop in deze paragraaf, sub II, C, ter sprake zal komen. Een en ander is daarentegen weer niet te aanvaarden, wanneer *k-wĕlèhan* op het substantief *kawĕlèhan*, „het in zijn hemd staan", „openbare schande", teruggaat, al dan niet daarmee gelijkluidend geworden door het verlies van a-, en dus als *(a)ka-*

[1]) De vocaal van de eerste lettergreep laat ik oningevuld om te laten uitkomen, dat er onzekerheid over kan bestaan; leidt men den vorm van een substantief af, dan kan men a schrijven, al zal ook dan de uitspraak wel u zijn.

wĕlèhan, „openbare schande ten gevolge van (iemands) onthullingen of beschuldigingen ondervinden", op te vatten is. Dit laatste is, zij het ook niet zeer waarschijnlijk, toch in ieder geval mogelijk te achten [1]), en de slotsom is dus, dat er ten aanzien van de afleidingen van *wĕlèh*, die ons in dit verband interesseeren, aan alle kanten onzekerheid bestaat.

Aan *kĕbĕnĕr* [2]), van het grondwoord *bĕnĕr*, „juist", kent JNHW 2, 645a twee beteekenissen toe: in de eerste plaats is het het passief van *mbĕnĕr*, en in de tweede plaats heeft het den zin van „juist treffen", „rechtens verplicht of gehouden zijn", „gerechtigd zijn". Nu worden voor *mbĕnĕraké* de beteekenissen „terechtbrengen", „in orde brengen", „recht richten naar" en „in het gelijk stellen" opgegeven, en voor *mbĕnĕr* zoowel „recht maken" als „recht toegaan op", hetgeen aldus geïnterpreteerd mag worden, dat *mbĕnĕr* aan den eenen kant kan voorkomen in dezelfde beteekenis als *mbĕnĕraké*, en dan suffixloos naast *mbĕnĕraké* gebruikt wordt op dezelfde wijze als *ngandĕg* suffixloos gebruikt bleek te worden naast *ngandĕgaké*, en aan den anderen kant voorkomt in een eigen, van die van *mbĕnĕraké* belangrijk afwijkende beteekenis. Vergelijken wij de beteekenissen van *kĕbĕnĕr* met die van bovengenoemde genasaleerde vormen, dan moeten wij de conclusie trekken, dat er twee woorden *kĕbĕnĕr* te onderscheiden zijn: het eene behoorende bij *mbĕnĕr* en „juist getroffen" beteekenende, het andere bij *mbĕnĕraké* of het daarmee verwantschap vertoonende *mbĕnĕr* behoorende, en de beteekenis „juist treffen" hebbende, wanneer *mbĕnĕraké* met „iets recht richten (naar)" te vertalen is, en de beteekenis „het recht hebben", wanneer *mbĕnĕraké* „in het gelijk stellen" is.

Naast deze afleidingen van *bĕnĕr* komt er nu verder een *k-bĕnĕran* voor in den zin van „juist van pas", en een vorm *mbĕnĕri* in dien van a) „berechten" of „vonnissen", b) „juist op (iets) treffen". Dit kan, op ongeveer dezelfde wijze als dat met *kuwĕlèhan* het geval bleek, tot de volgende conclusie leiden. Indien *kĕbĕnĕran* een vorm van het derde passief is, kan hij slechts bij *mbĕnĕri* behooren vanwege zijn suffix -an. Daarentegen kan *kĕbĕnĕr* in de beteekenis „juist getroffen" zoowel de vorm van het derde passief zijn, die bij *mbĕnĕr* behoort,

---

[1]) Zie hetgeen over deze mogelijkheid opgemerkt is geworden in § 6 van dit hoofdstuk, bij de behandeling van groep III en groep IV.

[2]) Als nevenvorm geeft JNHW 2, 645a *kĕpĕnĕr* op. De correspondeerende krama-vorm is *kĕlĕrĕs*, in welks plaats ook *kĕlĕsĕr* voorkomt. Wat hier van de afleidingen van *bĕnĕr* gezegd wordt, geldt m. m. ook voor die van *lĕrĕs*.

als de vorm, die met *mběněri* correspondeert. Deze laatste correspondentie wint aan waarschijnlijkheid, doordat *kěběněr* in de beteekenis van „rechtens gehouden zijn tot", „verplicht zijn tot", in zijn gebruik in malam partem dus, een zeer innigen samenhang vertoont met *mběněri*, „berechten", „vonnissen", want „rechtens verplicht zijn tot" kan heel wel identiek zijn met „van een niet nader aangeduiden rechter als agens zich een vonnis, een bepaalden plicht, opgelegd zien". Is dit laatstgenoemde verband inderdaad aanwezig, dan constateeren wij hiermee het bestaan van een derde woord *kěběněr*, dat in deze beteekenis bij de woorden van § 6, groep I, ingedeeld behoort te worden.

Kaběněran komt evenwel ook als substantief voor in den zin van „recht", „waarheid", en uitgesloten is het niet, dat de beteekenissen „juist van pas", „juist getroffen", die JNHW opgeeft, varianten zijn van de beteekenis „waarheid bevatten", en derhalve, evenals trouwens de beteekenis „recht hebben", geacht mogen worden bij een adjectief te behooren, dat, met of zonder tusschenkomst van een later in onbruik geraakt praefix a-, afgeleid is van het substantief *kaběněran*, en dus geen vorm is van het derde passief. Het komt mij, wanneer ik de verschillende hier behandelde beteekenissen van de afleidingen van *běněr* overzie, voor, dat de neiging om de laatstgenoemde verklaring te aanvaarden niet groot behoeft te zijn, maar uitgesloten worden mag zij wederom zeer zeker niet. Aanvaarden wij haar inderdaad, dan verbreken wij het hierboven gelegde verband tusschen *k-běněran* = „juist van pas" en *mběněri* = „juist op (iets) treffen", doch voor de noodzaak om het verband te verbreken tusschen *kěběněr* = „rechtens verplicht zijn tot" en *mběněri* = „berechten", „vonnissen", worden wij daarom nog niet geplaatst. In ieder geval blijven dus, ook wanneer wij *k-běněran* buiten beschouwing mochten laten, de afleidingen van *běněr* voor ons betoog van veel belang. Gesteld natuurlijk, dat de opgaven van JNHW „běněr" zijn!

Semasiologisch zeer dicht bij *běněr* staan de woorden *parěng* en *tuju*. Terwijl echter in de beteekenis van *běněr* het element „zich richten naar" op den voorgrond staat, duiden *parěng* en *tuju* een daaropvolgende phase aan, want *parěng* heeft de grondbeteekenis van „samenvallen" en *tuju* wordt veelal gebruikt in den zin van „treffen". De begripsinhoud van deze woorden brengt met zich mede, dat het subject en het object, die bij het genasaleerde praedicaatswoord behooren, slechts in enkele gevallen duidelijk als agens en patiens tegenover elkander zullen staan, en dat meestal de agens ook patiens en de patiens ook agens had kunnen zijn. Een nauwkeurige bepaling van

de relatie, die er tusschen de verschillende vormen van den eersten en die van den vierden activiteitsgraad bestaat, wordt door deze omstandigheid uitermate bemoeilijkt. Dat *kĕparĕng* en *pinarĕng* in den zin van „toestemming krijgen", „vergunning krijgen", „het geluk hebben van te...", vermoedelijk bij den genasaleerden E-vorm *marĕngi* behooren, is met een beroep op de beteekenis van de E-vormen van woorden voor „geven" en/of voor „toestaan" nog wel aannemelijk te maken; men vergelijke hiermee hetgeen op p. 160 opgemerkt wordt met betrekking tot de vormen *winèh* en *sinung*, eveneens suffixlooze E-vormen van het derde passief. Maar of *kĕparĕng* en *pinarĕng* in den zin van „samentreffen", „toevallig gebeuren", „juist van pas zijn", bij den E-vorm dan wel bij den F-vorm van den eersten activiteitsgraad behooren, of *kĕparĕngan* = „juist van pas" bij *marĕngi* behoort, en dus met het vorige *kĕparĕng* een paar doubletten vormt, dan wel uit een substantief *kĕparĕngan*, iets als „een samenloop (van omstandigheden)", te verklaren is, en hoe precies de verhoudingen zijn, waarin *kĕtuju, tinuju, kĕtujon, kĕpanuju* en *kĕpanujon* of *kĕpinujon*, alle woorden voor „juist getroffen" en „juist van pas", tot elkander en tot de genasaleerde vormen van het grondwoord *tuju* staan, laat ik liever in het midden.

Voor het aantoonen van hetgeen wij ons voorgenomen hadden aan te toonen is het te berde gebrachte materiaal trouwens ruimschoots voldoende. Echter worde er, voor zoover het nog noodig is, de aandacht op gevestigd, dat wij voor de juistheid van alle gegevens van JNHW natuurlijk niet kunnen instaan. Op het betoog in zijn geheel zullen eventueele fouten in de opgaven van het woordenboek van Gericke, Roorda, Vreede en Gunning wel nauwelijks van invloed zijn, doch verschillende onderdeelen er van zullen na het verschijnen van Pigeaud's verwachte woordenboek wellicht — om het heel neutraal te zeggen — herzien moeten worden.

C

Een aantal vormen van het derde passief, die wij bij deze groep meenen te mogen indeelen, zullen wij eerst in hoofdstuk V kunnen behandelen. Ter sprake zijn reeds gekomen de vormen *kanggo, kĕwuwuh* of *kĕwĕwah, kĕtilap, kuwĕlèh* en *kĕbĕnĕr* plus nevenvormen, van welke woorden blijkens de opmerkingen sub B hierboven wellicht mag worden aangenomen, dat zij bij meer dan één genasaleerden vorm behooren. Blijven er over de vormen *kojur* en *kĕtĕmu* (*tinĕmu*,

kĕpanggih, pinanggih), mogelijkerwijze *kamot*, en misschien nog eenige andere woorden, die ik over het hoofd gezien heb. De gegevens, die OJNW 557b met betrekking tot *winèh*, en die JNHW 1, 888b met betrekking tot *sinung* verschaft, zouden den indruk kunnen wekken, dat ook deze beide woorden tot deze groep gerekend moeten worden. Bij onderzoek bleek mij evenwel, dat het bijeengebrachte materiaal deze conclusie volstrekt niet rechtvaardigt. Dus zou ik, met aanvaarding van de mogelijkheid, dat uit ander materiaal het bewijs van den samenhang van *winèh* en *sinung* met verschillende genasaleerde vormen wellicht wel te leveren zal zijn, deze woorden voorloopig buiten beschouwing willen laten.

Met betrekking tot *kojur* kunnen wij kort zijn. JNHW 1, 148a geeft voor dezen vorm twee geheel verschillende beteekenissen op: 1° „recht", „billijk"; 2° „ongelukkig zijn (in het spel)". Het tweede *kojur* hebben wij hierboven, op p. 156, met *ngujuri* in verband gebracht. Wat het andere *kojur* betreft, dit staat in zijn beteekenis vrij dicht bij *mujur*, dat behalve in de letterlijke beteekenis „zich in de lengte uitstrekken", „recht doorloopen", ook in de figuurlijke beteekenis „rechtuit", „rechtvaardig", „recht door zee gaan", gebruikt wordt. Op grond hiervan kunnen wij, dunkt mij, wel vrij veilig aannemen, dat *kojur* = „recht", „billijk", in verband is te brengen met *ngujurakĕ*, dat naast *mujur* = „zich in de lengte uitstrekken" het causativum vertegenwoordigt en „(iemand, iets) in de lengte uitstrekken" beteekent, en dat als vorm van het causativum naast *mujur* = „rechtuit", „recht door zee gaan", tevens moet hebben kunnen beteekenen „(iemand) recht door zee doen gaan", „(iemand) de rechtvaardigheid doen betrachten". Bij *ngujurakĕ* in de laatstgenoemde beteekenis toch past *kojur* = „er (door een agens op den achtergrond) toe gebracht worden de rechtvaardigheid te betrachten" = „(nu eenmaal) rechtvaardig zijn" uitstekend. Maar als wij hiermede het bewijs, dat *kojur* = „billijk" als vorm van het derde passief bij *ngujurakĕ* behoort, geleverd achten, en wij verder aannemen, dat *kojur* = „pech hebben" als vorm van het derde passief met een genasaleerden vorm *ngujuri* correspondeert, dan dienen wij, zij het onder het voorbehoud, dat op p. 156 geformuleerd is geworden, *kojur* als een bruikbaar voorbeeld van de mogelijke gelijkluidendheid van den E- en den F-vorm van het derde passief te beschouwen.

De beteekenissen, die JNHW 1, 691b voor *kĕtĕmu* en nevenvormen opgeeft, vormen twee reeksen: 1° „gevonden", „te vinden", „ondervonden", „te ondervinden", „bevonden", „--begrijpelijk"; 2° „in over-

eenstemming met (iemands) gevoelens", „(iemand) aantreffen, ontmoeten", „overeenkomen" (van een zakelijk subject met iets anders), „bij (iemand) komen", „ondervinden", „zich wel schikken"; de opgegeven beteekenis „bevonden worden aan de eischen te voldoen" zou men op grond van het eerste stuk bij 1° en op grond van het tweede stuk bij 2° kunnen voegen, doch zij zal wel bij 2° behooren; „zich laten vinden" zal wel als variant zijn op te vatten van „tot overeenstemming kunnen komen met" en aldus bij 2° zijn in te deelen. Voor de genasaleerde vormen geeft JNHW de volgende beteekenissen: voor *nĕmu*, „vinden", „ondervinden", „uitvinden", „verwerven"; voor *nĕmoni*, „(iemand, iets) aantreffen", „vinden", „tot (iemand) gaan", „bij (iemand) komen", „toeloopen op", „(een gast) begroeten, ontvangen"; voor *nĕmoqaké*, „(personen) elkander doen ontmoeten", „bij elkaar brengen", „(iemand) in het huwelijk verbinden met", „(bruidegom en bruid) elkaar doen ontmoeten", „maken, dat (iets) gevonden wordt", „terechtbrengen", „terugbezorgen".

Vergelijken wij nu de beteekenissen van *kĕtĕmu* met die van de genasaleerde vormen, dan blijkt, dat de sub 2° gegeven beteekenissen met die van *nĕmoqaké* slechts het verschil vertoonen, dat uit het verschil van activiteitsgraad onmiddellijk voortvloeit, indien men althans de beteekenis van *nĕmoqaké* iets ruimer bepaalt door zoowel personen als zaken en begrippen als object er bij toe te laten, en indien men derhalve het woord vertaalt met „vereenigen", „doen harmoniëeren", „in contact, in betrekking brengen met (iets, iemand, elkander)". Het begrip „ontmoeten" vereischt noodwendigerwijze, dat er bij den begripsinhoud van het praedicaatswoord twee grootheden betrokken worden, afgezien van het subject van een eventueele causatieve afleiding. Wanneer wij beide grootheden in één object onderbrengen, vertalen wij *nĕmoqaké* met „A en B met elkander in contact, in harmonie brengen", en heeft het daarbij behoorende *kĕtĕmu* een meervoudig subject; wanneer wij ze in twee verschillende objecten onderbrengen, vertalen wij *nĕmoqaké* met „A in contact, in harmonie brengen met (B)" en heeft het bij dezen genasaleerden vorm behoorende *kĕtĕmu* een enkelvoudig subject, doch wordt het tevens van een object voorzien [1]).

Wat de eerste reeks beteekenissen van *kĕtĕmu* aangaat, deze vertoonen behoudens het normale verschil, dat met den activiteitsgraad samenhangt, overeenkomst met de beteekenissen zoowel van *nĕmu* als van *nĕmoni*. Dit laatste verschijnsel is iets nieuws, doch het wordt

[1]) Dit vloeit voort uit het betoog, dat men in § 1 van hoofdstuk IV vindt.

ons zonder meer duidelijk, wanneer wij constateeren, dat bij *nĕmu* en *nĕmoni* hetzelfde object optreedt, doch dat het subject van *nĕmoni* actief en opzettelijk tot dit object in de relatie treedt, die het praedicaatswoord aanduidt, terwijl het subject van *nĕmu* dit minder actief en opzettelijk doet; m.a.w. in dit bijzondere geval treedt niet het suffix -aké op als aanduider van een bijzondere intensiteit in de verhouding van praedicaatswoord — resp. subject — en object, doch het achtervoegsel -i, en staan dus *nĕmoni* en *nĕmu* in het eene opzicht naast en in het andere opzicht tegenover elkander op dezelfde wijze als *nganḍĕgaké* en *nganḍĕg* in het eene opzicht naast en in het andere opzicht tegenover elkander bleken te staan. Daar nu echter in het derde passief de agens geheel op den achtergrond treedt, en de relatie tusschen het subject[A] en het object[A] daardoor noodzakelijkerwijze verbroken of althans zeer verzwakt wordt, wordt in het derde passief het hierboven omschreven verschil tusschen *nĕmu* en *nĕmoni* uiteraard opgeheven, en dus kan men het *kĕtĕmu* van de eerste reeks beteekenissen in principe met evenveel recht als den vorm van het derde passief van *nĕmoni* beschouwen als er den vorm van het derde passief bij *nĕmu* in zien. Dit beteekent, dat wij aan dit *kĕtĕmu* een plaats bij groep B van deze onderafdeeling moeten toekennen en aan het bij *nĕmoni* behoorende *kĕtĕmu* een plaats in groep II van § 6, resp. aan *kĕpanggih* een plaats in groep I van § 6; echter slechts pro memorie, daar de zekerheid, dat de in principe aanvaarde relatie tusschen *nĕmoni* en *kĕtĕmu* ook in werkelijkheid bestaat, niet aanwezig is, zoolang niet een opzettelijk daarop gericht onderzoek van de beteekenisschakeeringen van het *kĕtĕmu* der eerste reeks beteekenissen met een positief resultaat bekroond is geworden. Het verlies van den bindklank resp. van het suffix speciaal van een eventueel bij *nĕmoni* (*manggihi*) behoorenden vorm *kĕtĕmu* (*kĕpanggih*) zou zeer begrijpelijk zijn, gezien de rol, die het suffix -i in dit geval in den eersten activiteitsgraad blijkt te spelen.

De conclusie dient dus te zijn, dat er goede redenen bestaan om *kĕtĕmu* en *tinĕmu* als vormen van het derde passief te beschouwen zoowel bij *nĕmu* als bij *nĕmoni* en bij *nĕmoqaké*, resp. *kĕpanggih* en *pinanggih* als vormen van het derde passief bij *manggih* zoowel als bij *manggihi* en bij *manggihakĕn*.

Het woord *kamot*, dat wij in één beteekenis en één betrekking reeds hebben leeren kennen op p. 152, n.l. als „in- of opgeladen", „vervat in", bij een genasaleerden vorm *ngĕmotaké*, „(iets) laden in, op", komt volgens JNHW 2, 496a ook voor in de beteekenis „kunnen bevat-

ten"[1]). Nu is er een woord *ngĕmoti,* dat „beladen", „bevrachten", „laden in, op (iets)", beteekent, en het is duidelijk, dat een vorm van het derde passief daarvan via „te beladen" of „belaadbaar" wel den zin van „kunnen bevatten" zou kunnen verkrijgen. In dat geval zou *kamot* als bij *ngĕmotaké* en tevens bij *ngĕmoti* passende in deze groep thuis behooren, terwijl voorts het bij *ngĕmoti* behoorende *kamot* = „kunnen bevatten" gerekend zou dienen te worden tot de vormen van § 6, groep I. Aan den anderen kant staat, dat men, met een beroep op de theorie van Kiliaan, die op p. 44 sq. hierboven vermeld is geworden, of met een beroep op Maleische vormen als *tĕrdĕngar,* zoowel „hoorbaar" als „kunnen hooren", of ten slotte ook met een beroep op de semasiologische betrekking, waarin een eenmaal bij *ngĕmotaké* gevormd *kamot* tot de van nature dubbelzijdige woorden voor „vol" en „vullend", als het hierboven op p. 10 vermelde *ibĕk,* komt te staan, aan *kamot* de eigenschap van dubbelzijdigheid zou kunnen toekennen, waardoor het woord naast „vervat in" tevens den zin zou hebben gekregen van „kunnen bevatten". Ik voor mij ben niet geneigd deze tweede mogelijkheid bijzonder groot te achten. Omdat echter aan sommigen deze andere verklaring plausibel zou kunnen lijken, wil ik *kamot* als vorm van het derde passief naast *ngĕmoti* liever in dit verband geen gewicht in de schaal laten leggen.

Uit een en ander blijkt voldoende, op welke wijze zich in het derde passief de eigenaardigheid van ononderscheidbaarheid, die het gevolg is van het ontbreken van de determineerende suffixen der bijbehoorende genasaleerde vormen, doet gelden. Dat men aan de onzekerheid, die in de voorgaande bladzijden herhaaldelijk naar voren is gekomen, geen argument tegen de juistheid van de theorie der voorgaande paragrafen mag ontleenen, spreekt vanzelf, daar immers deze onzekerheid als een van nature optredend begeleidend verschijnsel gekenmerkt kon worden, dat in het wezen van het derde passief zelf zijn oorzaak en zijn verklaring vindt. Voor alle veiligheid moge deze opmerking intusschen toch uitdrukkelijk gemaakt worden.

II.

De gelegenheid tot onderscheiding.

In deze tweede onderafdeeling zullen wij thans de andere pool nader beschouwen: het verschijnsel, dat er vormen van het derde

---

[1]) De vindplaats BG 30 is helaas voor mij niet te controleeren.

passief zijn, die door het aanhouden van den bindklank -an- of door het aanhechten van het suffix -an, conform de opmerkingen in § 6, onder groep III en IV, zich kenmerken als bepaaldelijk correspondeerende met genasaleerde vormen, die het suffix -i dragen, en aldus zich differentiëeren van de vormen van het derde passief, die bij genasaleerde vormen zonder suffix of bij genasaleerde vormen met het achtervoegsel -aké of -akĕn behooren. Wij zullen dit doen door eerst een antwoord te zoeken op de vraag, wat de oorzaak er van kan zijn, dat de suffix-afstootende kracht, die zich in het derde passief krachtens den aard daarvan doet gelden, in sommige gevallen geen of slechts een gedeeltelijk effect heeft gehad, door vervolgens na te gaan, hoe de suffix-dragende E-vormen van het derde passief zich veelal door hun suffix onderscheiden van de suffixlooze F-vormen van het derde passief [1]), en door ten slotte te wijzen op eenige gevallen, waarin zich door de aanhechting van bindklank of suffix doubletten vormen binnen de grenzen van den E-vorm van het derde passief zelf.

A

Voor zoover ik zie, kunnen er voor de aanwezigheid van den bindklank of van het suffix -an aan het einde van E-vormen van het derde passief drie verschillende verklaringen gegeven worden.

1. De eerste verklaring luidt als volgt.

Er bestaan in het Javaansch vele woorden, die uit een grondwoord gevormd zijn geworden door de aanhechting van een suffix -an, welks a met een eventueele slotvocaal van het grondwoord is samengesmolten volgens den regel: a + a = a, i + a = è, u + a = ò, é + a = è of éa, o + a = ò of oa [2]). Zoo is er uit *radin* een afleiding *radinan*, „gebaande weg", gevormd, uit *gañjar* een afleiding *gañjaran*, „geschenk", „belooning", uit *balap* een afleiding *balapan*, „om het hardst rijden", „harddraverij", „race-terrein", uit *para* een afleiding *paran*, „plaats van bestemming", uit *tiba* een afleiding *tiban*,

---

[1]) Er zijn ook gevallen, waarin de suffix-dragende E-vormen van het derde passief zich door hun suffix onderscheiden van de — uiteraard — suffixlooze D-vormen van het derde passief. Zie onder rubriek B hierbeneden de voorbeelden *kalong* - *kalongan* en *kĕlimput* - *kĕlimputan*. Misschien zijn er nog wel andere, maar het loont de moeite niet om er systematisch naar te gaan zoeken, omdat het voor den loop van het betoog geen verschil uitmaakt, of de suffix-dragende E-vorm tegenover een F-vorm dan wel tegenover een D-vorm gesteld kan worden.

[2]) Bijzondere gevallen laten wij hier buiten beschouwing. Vgl. p. 90 en p. 97.

hetzij „uit de lucht gevallen", hetzij „zondebok"[1]), uit *dadi* een afleiding *dadèn*, „tierig", uit *mangsi* een afleiding *mangsèn*, „inktpot", uit *laku* een afleiding *lakon*, „afgelegde weg", „te verrichten handeling", „drama", uit *buru* een afleiding *buron*, „waar jacht op gemaakt wordt", „wild", enz. enz. Wanneer er nu van grondwoorden, die op een vocaal eindigen, met behulp van den bindklank -an- een E-vorm wordt afgeleid, ontstaat er een geheel, dat uiterlijk niet verschilt van het product, dat ontstaan zou zijn, indien het uitgangspunt niet het grondwoord geweest zou zijn, doch een daarvan met behulp van het suffix -an gemaakte afleiding. Zoowel van *laku* toch als van het daarvan door achtervoeging van -an afgeleide *lakon* zou men den E-vorm van den eersten activiteitsgraad *nglakoni* kunnen maken, zoowel van *para* als van *paran* den E-vorm *marani*[2]), zoowel van *ladi* als van *ladèn* den E-vorm *ngladèni*; ja, een enkelen keer maakt men den E-vorm inderdaad èn van het grondwoord, èn van den vorm, die daarvan met het achtervoegsel -an afgeleid wordt, zooals dat met *nukoni* het geval is, dat in één beteekenis op het uitgangspunt *tuku* teruggaat en in een andere beteekenis op het uitgangspunt *tukon*, gelijk wij verderop nog zullen zien[3]).

Nu is wel in elke taal een voortdurende samenwerking en wisselwerking van bewustzijn en onderbewustzijn te constateeren, waardoor aan den eenen kant de ontwikkeling der taal binnen zekere grenzen wordt gehouden, en aan den anderen kant zich associaties kunnen voordoen, die aan oorspronkelijke grenzen zich niet storen en geheel nieuwe elementen in een ontwikkelingsproces brengen. Zoo kan te eeniger tijd niet scherp in het bewustzijn der Javanen gestaan hebben het besef, dat *nglakoni* — om een voorbeeld te geven — naar zijn begripsinhoud direct op *laku* teruggaat, en kan de vorm inderdaad met *lakon* geassocieërd zijn geworden[4]). In plaats van de vormen

---

[1]) In de eerstgenoemde beteekenis is *tiban* een passief participium van de reeks der F-vormen, in de tweede beteekenis van de reeks der E-vormen.

[2]) Reeds eerder is opgemerkt geworden, dat JNHW inderdaad de vergissing maakt van *para* en *paran* als grondwoorden met elkaar te verwarren, en dat het *marani* van *paran* afleidt, in plaats van het van *para* af te leiden; zie noot 1 op p. 166.

[3]) Vgl. p. 277 sq.

[4]) Ik vereenvoudig hier en elders de voorstelling van het eventueele ontwikkelingsproces door den meest bekenden vorm van een woord te geven en door dus, om een voorbeeld te noemen, de mogelijkheid te negeeren, dat de associatie heeft plaats gevonden, toen de genasaleerde vorm nog *anglakwani* luidde en het passieve participium *lakwan*.

der eerste drie activiteitsgraden als samengesteld uit ng- -laku- -an- en -i, resp. di- -laku- -an- en -i, l-in-aku- -an- en -an, en ka- -laku- -an- en -an, aan te voelen, is men ze, zoo willen wij veronderstellen, gaan aanvoelen als gevormd uit ng- -lakon- en -i, resp. di- -lakon- en -i, l-in-akon- en -an, en ka- -lakon- en -an. Welnu, zoodra dat punt bereikt zou zijn, zou men, geleid door een zich baan brekend — voor dit geval echter feitelijk onjuist — besef, dat *lakon* als grondwoord een onverbrekelijke eenheid behoort te vormen, en door de vanouds bestaande behoefte om den vorm van het derde passief suffixloos te maken, naast den vorm van het tweede passief

ka- -lakon- -an

den vorm kĕ- -lakon -

voor het derde passief hebben kunnen scheppen, die dan weldra een ouder *kĕlaku* of *linaku* zou moeten hebben verdrongen.

Gesteld, dat dit inderdaad aldus in zijn werk gegaan is — zoo redeneeren wij verder —, dan kan in deze zelfde periode, waarin er een evenwichtstoestand bestond tusschen het besef van het gebruik van een bindklank achter een op een vocaal eindigend grondwoord en het ontbreken van dit besef, zich de mogelijkheid hebben voorgedaan, dat een eenmaal ontwikkelde vorm als *kĕlakon* toch ook nog weer werd aangevoeld als te bestaan uit de elementen kĕ-, -laku- en -an, waarbij uiteraard het verschil tusschen suffix en bindklank niet meetelde, omdat dit verschil slechts voor den grammaticus iets kan beteekenen, niet voor den ongeschoolden gebruiker van de taal. Naar analogie van *kĕlakon*, als kĕ- -laku- -an verstaan, kunnen er dan in dezen tijd van evenwichtstoestand andere vormen geproduceerd zijn geworden, die eveneens uit de elementen kĕ-, grondwoord en -an gingen bestaan, doch welker grondwoord niet op een vocaal uitgaat, zooals dat bij *laku* het geval is, doch op een consonant; en zulks wel in de eerste plaats daar, waar innige semasiologische verwantschap dit ontwikkelingsproces kon bevorderen. Zoo kan er naast *kĕlakon* een vorm *kĕlampahan* zijn komen te staan, naast *kĕtiban* een vorm *kĕḍawahan*, naast *kĕd(um)ugèn* een vorm *kĕtutugan*, enz.

En het derde stadium kan zijn geweest, dat er naast *kĕlampahan*, *kĕḍawahan* en *kĕtutugan* c.s. weer andere vormen van het derde passief zijn gekomen, die eveneens het suffix -an gingen dragen, doch zonder dat zij beïnvloed waren geworden door semasiologisch nauw verwante vormen van het derde passief uit op een vocaal eindigende grondwoorden, zooals *kĕtulisan*, *kĕjlogan*, *kĕlumpatan* enz. enz.; m.a.w. dat de vormen van het derde passief uit op een vocaal eindi-

gende grondwoorden hun functie van katalysator in het ontwikkelingsproces op hun beurt hebben overgedragen aan vormen van het derde passief, welker grondwoorden op een consonant uitgaan.

Wanneer men rekening houdt met de belangrijke rol, die de analogiewerking in iedere taalontwikkeling speelt, en wanneer men ziet, dat ook andere Javaansche vormen slechts ontstaan kunnen zijn gedurende een periode van labiel evenwicht-in-het-taalbesef van twee vormingsmogelijkheden [1]), kan men de hierboven geschetste ontwikkeling bezwaarlijk voor absurd houden, al kan zij natuurlijk niet meer zijn dan een hypothese. Aanvaarden wij haar, dan moeten wij aannemen, dat het ontwikkelingsproces zich in een betrekkelijk korten tijd heeft afgespeeld, n.l. in den tijd, waarin het Javaansch den bindklank in de E-vormen uit op een vocaal eindigende grondwoorden in gebruik heeft genomen. Het feit, dat op deze wijze een mogelijkheid ontstond om E- en F-vormen van het derde passief van elkander te onderscheiden, kan in dezen gedachtengang op het o n t s t a a n van het omvormingsproces van geen invloed geweest zijn. Uiteraard kan

---

[1]) Voorbeelden hiervan zijn de vormen *pambarĕp*, „oudste kind", *tĕmaha*, „opzettelijk", en *sari*, „treuzelen". *Pambarĕp* berust op de omzetting van een met *umarĕp* gelijkwaardigen vorm *marĕp* = „naar voren komen", „vooraanstaan", in *mbarĕp*. Deze omzetting kan alleen hebben plaats gevonden in een tijd, waarin de nasaleering van de begin-media bezig was uit de taal te verdwijnen en de neiging om de oude nasaleeringsmethode toe te passen te zamen met de keuze van een onbruikbaar object van vervorming kon leiden tot het scheppen van een wanvorm. Voor de veronderstelling, dat *pambarĕp* louter een uitspraakvariant is, bieden de feiten, dunkt mij, geen voldoenden steun.

Tĕmaha, uit een ouder *tumaha*, is uit *maha* gevormd in een periode, waarin de afstooting van de eerste lettergreep van C-vormen, welker grondwoord met een t begint — een afstooting, die wij nu nog slechts bij enkele woorden waarnemen, als bij *mĕḍaq*, voor *tumĕḍaq*, en bij *mungkul*, voor *tumungkul* —, in onbruik begon te raken. In dien tijd toch kon de neiging om een C-vorm van een grondwoord met een begin-t volledig te vormen te zamen met de keuze van een onbruikbaar object van vervorming leiden tot de onjuiste completeering van *maha*, dat te recht de C-vorm van het grondwoord *aha* was (vgl. OJNW 59b en 432b), tot *tumaha*.

Het grondwoord *sari* in de beteekenis „treuzelen" is op soortgelijke wijze via *sumari* ontstaan uit *mari*, dat te recht als de C-vorm uit het grondwoord *ari*, waartoe ook de F-vorm van het derde passief *kari* behoort (vgl. p. 151), te beschouwen is. De afstooting van de eerste lettergreep van C-vormen, welker grondwoord met een s begint, vindt men nu nog slechts in enkele gevallen, zooals in *mandi*, „krachtig werkend", dat voor *sumandi* gebruikt wordt, en in *mĕlang*, dat voor *sumĕlang* voorkomt in *mĕlang-mĕlang*. Vroeger moeten echter deze gevallen veel talrijker geweest zijn. Illustratief zijn in dit verband te noemen de Oud-Javaansche vorm *mihat*, die als afkorting van *lumihat* voorkomt, en het huidige *murang*, dat wellicht uit *kumurang* ontstaan is. Zie verder de uiteenzetting op p. 70 sqq. hierboven.

echter de bruikbaarheid van en de voldoening over dit per accidens bereikte resultaat wel een gunstigen invloed hebben uitgeoefend op het *fixeeren* van het ontwikkelde toevoegsel -an.

2. De tweede mogelijkheid is als volgt te beschrijven.

In groep I van § 6 hebben wij uit een op een vocaal eindigend grondwoord afgeleide E-vormen van het derde passief leeren kennen, die van het determineerende suffix der andere activiteitsgraden geen gebruik maken. In dit opzicht staan dus tegenover elkaar

b.v. ningal*i*, dipuntingal*i* / tiningal*an*, katingal*an* } en kĕtingal.

In een tijd, waarin men zich van de rol, die de bindklank in E-vormen uit een op een vocaal eindigend grondwoord speelt, in het geheel niet meer bewust was, kan een onbewuste vergelijking van den hierboven staanden vorm van het derde passief met de correspondeerende vormen der andere activiteitsgraden er toe geleid hebben, dat men naast

ningal*i*, dipuntingal*i* / tiningal*an*, katingal*an* } — kĕtingal

is gaan stellen

nglakon*i*, dilakon*i* / linakon*an*, kalakon*an* } — kĕlakon,

in de meening, dat het aldus gevormde woord *kĕlakon* voldoende beantwoordde aan den primairen eisch, dat een vorm van het derde passief suffixloos dient te zijn.

In het kader van dezen gedachtengang zou het niet de op den voorgrond tredende, ten onrechte als uitgangspunt beschouwde afleiding uit het grondwoord met het achtervoegsel -an zijn, die de primaire katalysator geweest is, doch de zich opdringende formeele tegenstelling tusschen vormen van het derde passief aan den eenen kant en de vormen van de andere activiteitsgraden aan den anderen kant. Voor de rest zou de ontwikkeling op vrijwel dezelfde wijze plaats hebben kunnen vinden als hierboven sub 1 geschetst is geworden. Terwijl echter de sub 1 gegeven theorie een gesloten geheel vormt, zouden wij hier behalve van den reeds genoemden primairen katalysator nog van een secundairen gebruik moeten maken. Immers, wanneer de vraag zich voordoet, waarom, toen -aq- eenmaal zijn intrede in de F^2-reeks had gedaan, niet op dezelfde wijze als men in de vorige alinea aangeduid vindt, naast het vormenstel

mbañjur*aké*, dibañjur*aké* — kĕbañjur

een stel

nglakoq*aké*, dilakoq*aké* — kĕlakoq

is komen te staan, kan in den hier gevolgden gedachtengang het antwoord toch slechts luiden: omdat nu eenmaal -lakon als laatste stuk van een vorm van het derde passief gemakkelijker te aanvaarden was dan -lakoq, aangezien *lakon* een bestaand woord was en *lakoq* niet.

De sub 2 gegeven verklaring lijkt daarom niet zoo aanlokkelijk als de sub 1 gegevene. Echter is de waarde van deze overweging voor een keuze tusschen de beide verklaringen niet zoo groot te achten, omdat analogiewerking nu eenmaal een krachtens haar oorsprong onlogisch verschijnsel is, en processen, waarin zij een hoofdrol speelt, dientengevolge een zeer grillig verloop kunnen hebben. Er lijkt dus geen reden aanwezig om deze tweede theorie tegenover de eerstvermelde te laten vervallen.

3. En als volgt ziet ten slotte de derde oplossing er uit.

Hierboven zagen wij op p. 131 sqq., dat er op de vorming van het derde passief twee tegengesteld gerichte krachten gewerkt moeten hebben, een suffix-afstootende kracht en een suffix-behoudende kracht, en wij merkten er reeds op, dat van de suffix-afstootende kracht a priori verwacht mag worden, dat zij zal werken onder den invloed van een onderbewuste vergelijking van de vormen der vier verschillende activiteitsgraden, en van de suffix-behoudende kracht, dat zij zich zal doen gelden als gevolg van een onderbewuste vergelijking van de D-, E- en F-vormen. Wanneer wij een en ander hier nog eens in de gedachte brengen, doen wij daarmee vanzelf de derde oplossing aan de hand: dat het behoud van den bindklank of de aanhechting van het suffix -an in E-vormen van het derde passief een direct gevolg kan zijn geweest van een overwinning door de suffix-behoudende kracht op de suffix-afstootende kracht behaald, een overwinning, waarvan men dan zeggen kan, dat zij door de behoefte aan differentiatie in het derde passief geforceerd is geworden.

Overwegen wij deze oplossing nader, dan komen wij ook hier voor de vraag te staan, waarom de suffix-behoudende kracht zich dan wel heeft doen gelden in de E-vormen van het derde passief om deze te onderscheiden van D- en F-vormen van denzelfden activiteitsgraad, en niet in F-vormen van het derde passief om deze te differentiëeren van de overeenkomstige D-vormen. Hoewel een positief antwoord op deze vraag moeilijk te geven is, zou men het toch wel aannemelijk kunnen

achten, dat het suffix -aké of -akĕn voor volkomen afstooting eerder in aanmerking gekomen is dan het achtervoegsel -i, zoowel krachtens de oorspronkelijke beteekenis van het suffix als krachtens de beteekenisschakeering, die de F-vormen, waarvan een derde passief voorkomt, bij vergelijking met de beteekenis van het grondwoord of van den D-vorm blijken te vertoonen. Krachtens de oorspronkelijke beteekenis van het suffix -aké of -akĕn, omdat men, zooals wij reeds zagen [1]), mag aannemen, dat dit achtervoegsel genetisch verwant is aan het huidige Maleische voorzetsel *akan*, „met betrekking tot", en derhalve van huis uit een relatieaanduider is en niets dan een relatieaanduider. Krachtens de bijzondere beteekenis der F-vormen, omdat alle F-vormen, die ook in het derde passief kunnen optreden, òf slechts van de correspondeerende D-vormen verschillen, doordat zij de innigheid van de relatie tusschen praedicaat (resp. subject) en object uitdrukkelijker tot uiting brengen, òf van D-vorm of grondwoord daardoor verschillen, dat zij causatief zijn; bij F-vormen, die de beteekenis hebben van „de handeling van het grondwoord of van den correspondeerenden D-vorm verrichten ten behoeve van (iemand)", komt de vorm van het derde passief, voor zoover ik heb kunnen nagaan, niet voor. De zaak toch is, dat, wanneer de suffix-afstootende kracht gaat werken, zij gemakkelijker vat zal hebben op een suffix, dat krachtens zijn herkomst slechts „met betrekking tot" beteekent, dan op een achtervoegsel -i of -an, dat een plaats-aanduidend element is en derhalve een concreet-voorstelbare schakeering van de beteekenis van het grondwoord veroorzaakt, en dat zij zich sterker zal doen gelden in F-vormen van het derde passief, waarin — hetzij door de verbreking of althans de verzwakking van de relatie tusschen het subject en het object, hetzij ten gevolge van het feit, dat met den persoon van den veroorzaker ipso facto het element „veroorzaken" van den begripsinhoud van den F-vorm op den achtergrond treedt — het suffix -aké of -akĕn zijn raison-d'être grootendeels heeft verloren, dan in E-vormen van het derde passief, waarin het plaats- of richting-aanduidende element van den specifieken begripsinhoud zich volkomen handhaaft. Dat derhalve de differentiatie der vormen van het derde passief geschiedt, doordat zich een onderscheidend element aan zekere vormen van het derde passief van E-vormen hecht, lijkt in overeenstemming te zijn met de beteekenisschakeering, die in deze

---

[1]) Zie de opmerkingen hierover op p. 129.

groep haar uitdrukking vindt, en dat de differentiatie in de F-vormen niet tot uitdrukking is kunnen komen, mag worden toegeschreven aan het feit, dat de suffix-afstootende kracht hierin zóó sterk werkt, dat de suffix-behoudende of suffix-aanhechtende kracht geen kans heeft gekregen om zich te doen gelden.

Dat ook in de E-vormen van het derde passief de aanhechting van het suffix niet steeds heeft plaats gevonden, is reeds herhaaldelijk opgemerkt geworden; men zie de voorbeelden in § 6, groep I. Waarom de hier bedoelde woorden voor de neiging tot differentiatie immuun zijn gebleven, zal niet steeds na te gaan zijn. Vormen, die reeds versteend waren, toen de differentiatie zich voltrok, vormen, die in geijkte uitdrukkingen een belangrijke plaats innamen, en vormen van een E-groep, waarnaast geen D- of F-groep optrad[1]), zullen b.v. uiteraard het achtervoegsel minder gemakkelijk hebben aangenomen dan andere. Ook is denkbaar, dat in sommige dialecten van het Javaansch de suffix-dragende vormen eerder zijn doorgedrongen dan in andere, en dat een latere wisselwerking der dialecten de doubletten geschapen heeft, die wij thans aantreffen. Onze nog veel te geringe kennis van de geschiedenis der Javaansche taal en der Javaansche letteren laat ons niet toe het verloop van het ontwikkelingsproces uit te stippelen. Misschien zullen eenmaal het onderzoek van het taaleigen der Javaansche geschriften uit verschillende perioden der Javaansche litteratuurgeschiedenis, het vergelijkend onderzoek der Javaansche dialecten, en het onderzoek van andere Indonesische talen, zoover zij voor vergelijking met het Javaansch in aanmerking komen, voldoende materiaal opleveren om ons in staat te stellen de gissingen, waartoe wij ons thans moeten bepalen, door feiten te vervangen; misschien ook zal onze ultima ratio slechts blijken te kunnen zijn de overweging, dat in de wondere geschiedenis der taal zich nu eenmaal altijd en overal wonderlijke dingen plegen voor te doen, waarvan het hoe en het waarom niet te achterhalen vallen.

Indien deze derde oplossing de juiste zou zijn, is er natuurlijk geen aanleiding om een vorm als *kĕlampahan* als logisch-afhankelijk van

---

[1]) Tot de versteende vormen, die niet meer in staat waren den bindklank aan te nemen, zijn vermoedelijk te rekenen de woorden *krungu*, *kolu*, *kambu* en andere, die in hoofdstuk V nog ter sprake zullen komen. Als een E-vorm van het derde passief in een geijkte uitdrukking is wel te beschouwen het *kojur* van *kojur ing naga*, dat op p. 156 besproken is geworden. Van de laatste groep leveren *karan* en *ingaran* een voorbeeld, omdat er wel een genasaleerde vorm *ngarani* bestaat, doch geen *ngaran* en geen *ngaranaké*.

een prototype *kĕlakon* te beschouwen, omdat het suffix -an van *kĕlampahan* dan zijn toevoeging aan **kĕlampah* direct te danken zou hebben aan dezelfde oorzaak, die tot de toevoeging van -an aan **kĕlaku* zou hebben geleid.

Dat voorts de differentiatiedrang met betrekking tot de woorden van § 6, groep IV, zijn doel min of meer voorbijgeschoten is, moge tot slot van deze uiteenzetting worden opgemerkt. Wel is waar toch zijn deze vormen door de aanhechting van het suffix -an zich duidelijk gaan onderscheiden van de vormen van het derde passief der correspondeerende D- of F-groep, maar meteen zijn zij verbazend veel gaan lijken op de correspondeerende vormen van het tweede passief; zoo is *kĕlampahan,* „geschieden", „plaats vinden", om dit voorbeeld te noemen, thans wel duidelijk te onderscheiden van *kĕlampah,* „in zwang", „in circulatie", den vorm van het derde passief naast *nglampahakĕn,* „doen gaan", „in omloop brengen", maar niet meer van *kalampahan,* „begaan, bedreven worden", omdat de praefixen ka- en kĕ- van een vierde lettergreep van achteren niet voldoenden klemtoon krijgen om goed uit elkaar gehouden te kunnen worden. Het voordeel, dat de onderscheiding van *kĕlampah* en *kĕlampahan* oplevert, is evenwel aanzienlijk grooter dan het nadeel, dat uit de overeenkomst van de vormen *kĕlampahan* en *kalampahan* voortvloeit, aangezien de vorm van den derden activiteitsgraad nu eenmaal dichter bij dien van den vierden graad staat dan de E-vorm bij den F-vorm.

In § 6 heb ik de vijf groepen E-vormen van het derde passief zóó gerangschikt, dat de vormen, die den uitgang van het grondwoord behouden, in de groepen I en II werden ondergebracht, de vormen uit een op een vocaal eindigend grondwoord, die den bindklank behouden, in een daarop volgende groep III, en de van een op een consonant eindigend grondwoord afgeleide vormen, die het suffix -an aannemen, in een dáár weer op volgende groep IV. Deze volgorde heb ik gekozen met het oog op de mogelijkheden, die hierboven sub 1 en sub 2 behandeld zijn geworden, doch de keuze loopt niet in het minst vooruit op de vraag, welke van de drie besproken theorieën het meest aannemelijk lijkt [1]).

---

[1]) Afgezien toch van het bestaan van deze theorieën zou de meest voor de hand liggende rangschikking van de vijf groepen van § 6 zijn, dat men ze òf in de volgorde I, II, III, IV, V plaatste, òf in de volgorde II, I, IV, III, V, naar willekeur te kiezen. En dus was het vanzelfsprekend, dat, nu de drie theorieën wel ter sprake zouden komen, uit de twee gelijkwaardige moge-

Het komt mij voor, dat men zich daarover ook moeilijk positief kan uitspreken. Is de eerste of de tweede theorie te accepteeren, dan is het aanhouden van den bindklank in sommige en het toevoegen van het suffix -an in andere gevallen een gevolg van een min of meer incidenteele analogiewerking; is de derde theorie juist, dan vloeit het verschijnsel voort uit een in de taal van nature aanwezige dispositie, welke een gunstige gelegenheid kreeg om tot ontwikkeling te komen en zich in het optreden van een verschijnsel te uiten. De derde theorie is het eenvoudigst, omdat zij het meest rationeel is, doch voor de verklaring, waarom de vormen van het derde passief soms suffixloos en soms suffix-dragend zijn, moeten wij toch ook gebruik maken van het argument, dat eerst het gebrek aan onderscheidingsmogelijkheden zich voelbaar moet hebben gemaakt, voordat de onderscheidingsbehoefte aan de dispositie tot het aanhechten van differentiëerende suffixen in sommige gevallen gelegenheid kon geven om tot ontwikkeling te komen, m.a.w. moeten wij toch ook een element van onderbewuste vormvergelijking inschakelen, een onderbewuste vormvergelijking, die van hetgeen men in engeren zin analogiewerking noemt slechts hierdoor verschilt, dat zij, met den maatstaf van grammatici gemeten, niet onlogisch is, maar die buiten het kader van onze systematiseering van taalverschijnselen toch nauwelijks iets anders is dan analogiewerking. En wat de eerste en tweede theorie betreft, in principe zijn zij gemakkelijk te aanvaarden, omdat de analogiewerking in de ontwikkeling van iedere taal nu eenmaal van groot belang is; doch in hoeverre zij door de feiten gesteund zal worden, zal pas kunnen blijken, wanneer het gedétailleerde onderzoek naar de historische ontwikkeling van het Javaansch en naar den vormenschat der Javaansche dialecten veel verder gevorderd zal zijn dan thans nog het geval is. Het laatste woord in deze kwestie is dus zeer zeker nog niet gesproken. En dan zal men natuurlijk ook nog met de mogelijkheid rekening dienen te houden, dat de verschillende hierboven opgesomde factoren in een onanalyseerbare samenwerking het effect, dat wij in § 6 beschreven hebben, veroorzaakt hebben.

Voordat wij de theorie van het derde passief laten rusten en ons met de practijk der differentiatie bezig gaan houden, dienen wij thans nog even onze aandacht te schenken aan het woord, dat het eenige lid van groep V uitmaakt, *kĕtamuan,* of in het krama *kĕtamian.* Op het

---

lijkheden van indeeling diegene gekozen zou worden, die de eenig juiste zou zijn, indien de eerste of de tweede theorie bij nader onderzoek de voorkeur zou blijken te verdienen.

eerste gezicht is het verleidelijk om in dit woord een argument te zien ten voordeele van de eerste of de tweede theorie, en te zeggen, dat de voortschrijdende ontwikkeling van de E-vormen van het derde passief er ten slotte toe geleid heeft, dat aan dit op een vocaal eindigende grondwoord niet langer de bindklank gehecht werd, welks a door de contractie met de slotvocaal van *tamu* of *tami* niet volledig tot het bewustzijn van den gebruiker van de taal kon doordringen, doch een onverbonden suffix -an; *kĕtamèn,* de vorm van het derde passief, die naast *kĕtamian* voorkomt, zou in het kader van dezen gedachtengang het prototype van *kĕtamian* zijn.

Bij nader inzien is echter dit argument toch niet bruikbaar, want behalve dat de vraag open zou blijven, waarom speciaal de E-vorm van het derde passief van het grondwoord *tamu* of *tami* deze eigenaardigheid moet vertoonen, zijn er ook positieve overwegingen, die ons tot voorzichtigheid in onze conclusies manen. De merkwaardige vorm *kĕtamuan* toch laat ook andere verklaringen toe.

In de eerste plaats zou men n.l. kunnen denken aan nawerking van den overeenkomstigen Oud-Javaanschen vorm van dit woord, die *katamuyan* moet zijn geweest, blijkens *sinuruyan,* dat uit *suruy,* en *katuluyan,* dat uit *tuluy* gevormd is geworden [1]). Zooals *tamu* via *tamyu* en *tami* via *tamwī* uit *tamuy* ontstaan zijn [2]), zoo zou men kunnen zeggen, is *kĕtamuan* via **kĕtamyuan* en *kĕtamian* via **kĕtamwīan* uit *kĕtamuyan* gevormd, met verlies, volgens den regel, van de op een consonant volgende w resp. y [3]); voor een samensmelting van de u resp. de i van het grondwoord met de a van het suffix, door de metathesis van -uy in -yu resp. door den overgang van -uy in -wī op een eenigszins ongewone wijze met elkaar in aan-

---

[1]) Resp. KBW 3, 89a en KBW 2, 711b.

[2]) De tusschenvormen van dit grondwoord komen beide voor; zie KBW 2, 773a. Dat *tamu* uit *tamyu* en dat *tami* uit *tamwī* ontstaan is, is wel zeker, omdat het verlies van de y en de w na een consonant en vóór een andere vocaal dan a een verschijnsel is, dat wij ook aan andere woorden waarnemen (*adyus* - *adus*; *dwīpa* - *dipa*). Dat *tamyu* en *tamwī* uit *tamuy* ontstaan zijn, is minder gemakkelijk te bewijzen. De vorm *tamwī* moet zijn ontstaan, doordat de slot-y van *tamuy* vocalisch werd en den klemtoon kreeg, waardoor de tweede lettergreep van het aldus drielettergrepig geworden woord accentloos werd en de vocaal er van kon overgaan in de er bij passende halfvocaal; de lange i, waarmee *tamwī* geschreven pleegt te worden, is wel het gevolg van deze verplaatsing van het accent. Voor *tamyu* moeten wij eenvoudig metathesis aannemen. Van de andere woorden op -uy komt de tusschenvorm op -yu niet voor.

[3]) Zie de opmerkingen in de vorige noot.

raking gekomen, is er nog geen gelegenheid geweest, voor zoover *kĕtamuan* betreft, terwijl er naast *kĕtamian* zich reeds een nevenvorm *kĕtamèn* ontwikkeld heeft, die volgens dezen gedachtengang dus niet het prototype van *kĕtamian* is, doch veeleer een ontwikkelingsproduct er van.

Deze opvatting, die men in hoofdzaak ook in GrK 78 vindt, lijkt inderdaad voldoende om den vorm *kĕtamuan* resp. *kĕtamian* te verklaren. Evenwel dient er de aandacht op gevestigd te worden, dat het eenige woord op -uy, dat dezelfde klankontwikkeling als *tamuy* heeft doorgemaakt, n.l. *apuy,* van zijn nieuwere vormen *apu* en *api* de E-vormen van het derde passief *ingapon* en *inapèn* afleidt, en niet *ingapuan* of *kapuan* en *inapian* of *kapian*[1]). Nu leveren de vormen *ingapon* en *inapèn* wel is waar nog niet het bewijs, dat *kĕtamuan* en *kĕtamian* n i e t onder invloed van *kĕtamuyan* gevormd kunnen zijn geworden, maar in ieder geval beletten zij ons toch deze tweede opvatting omtrent de herkomst van de vormen *kĕtamuan* en *kĕtamian* voetstoots te aanvaarden.

Als andere mogelijkheden ter verklaring van deze bijzondere vormen doen zich nog voor: 1° dat de contractie niet heeft plaats gevonden, omdat *tamu* in een E-vorm van het derde passief een plaats heeft gekregen als deel van een complex, waarvan de rest buiten den vorm is gebleven, en omdat de behoefte om het klankbestand van het geheele complex te handhaven het verlies van de u door opname in het contractieproduct o verhinderd heeft[2]); 2° dat de vorm een der weinige malaïseerende formaties is, die het Javaansch kent, en derhalve op één lijn te stellen is met de woorden *kĕdadian* of *kĕdadèan* en *kĕlakuan*[3]), en dat het feit, dat *kĕtamuan* toevallig een E-vorm van het derde passief is, hierbij van geen invloed geweest is; 3° dat *kĕtamuan* het product is van een opnieuw optredende, doch tot dusverre niet tot noemenswaardige resultaten leidende neiging om de E- en F-vormen, of althans de E-vormen, van grondwoorden, die

[1]) Zie KBW 1, 306b. Dat er *ing*apon staat en *in*apèn, is natuurlijk van geen belang; ik heb mij slechts gehouden aan de vormen, die in KBW 1, 306b voorkomen.

[2]) Vgl. Sĕrat Riyanta, p. 109: *Radèn Mas Riyanta anginten yèn kĕtamuan wĕlandi,* „R. M. Riyanta meende, dat hij een Europeaan te gast kreeg", waar het begrip „een *tamu wĕlandi* krijgen" niet door *kĕtamu-wĕlandèn,* doch door kĕtamuan *wĕlandi* uitgedrukt wordt.

[3]) Verondersteld ten minste, dat hier van malaïseerende formaties sprake mag zijn; GrK 78 geeft een andere verklaring, die mij echter minder geslaagd lijkt.

op een vocaal uitgaan, zonder bindklank te vormen, en dat het dus op één lijn staat met *ñjagòi, makèi, mbagèi* en *mbòḍòi*[1]). Al deze opvattingen hebben iets voor, aan alle kleven ook bezwaren[2]). Waar de oplossing ook gevonden zal worden — een gemakkelijke taak lijkt het zoeken niet! —, in ieder geval geldt voor het oogenblik zonder eenigen twijfel, dat er voor *kĕtamuan* en *kĕtamian* niet zulk een apert bevredigende verklaring gegeven kan worden, dat wij van den vorm gebruik zouden mogen maken om er een of andere theorie betreffende het optreden van de E-vormen van het derde passief, die den bindklank of het suffix -an dragen, mede te steunen. En op deze conclusie komt het in het kader van dit betoog slechts aan.

B

Op deze theoretische beschouwingen volgen hier thans eenige voorbeelden, die duidelijk zullen kunnen maken, welk effect het behoud van den bindklank of de aanhechting van het suffix -an in E-vormen van het derde passief op den woordenschat heeft, en welke schakeeringen van den begripsinhoud van het grondwoord door de differentiatie van de vormen van het derde passief gescheiden naast elkaar komen te staan.

D- of F-vormen	E-vormen
kĕlaku, „circuleeren", „in zwang zijn", bij *nglakoqaké*, „doen gaan";	*kĕlakon*, „geschieden", „plaats vinden", bij *nglakoni*, „begaan";
k(ĕ)lĕbu, „geraken in", „komen te behooren tot", „te rekenen	*k(ĕ)lĕbon*, „binnenkrijgen", bij *nglĕboni*, „binnengaan in",

1) Vgl. WWZ 33-34 voor de drie eerstgenoemde woorden en JNHW 2, 734a voor het laatstgenoemde. Naast *mbagèi* komt *mbagèni* voor, zonder verschil van beteekenis, naast *mbòḍòi* ook *mbòḍòni*, soms met eenig verschil van beteekenis, te oordeelen naar JNHW 2, 734a. Vgl. p. 78 en p. 265 sqq.

2) Aan de eerste, dat de verklaring minder gemakkelijk geschiedt, wanneer *kĕtamuan* door een substantief of door een complex van woorden met een substantivische waarde gevolgd wordt, al kan men in dat geval ook aan een explicatieve samenstelling als uitgangspunt denken (*kĕḍayohan prangmuka*, „een vijand op bezoek krijgen", KBW 2, 773a, van *ḍayoh-prangmuka*, „gastvijand"?); aan de tweede, dat *tamu* geen Maleisch is, al kan men daartegenover wel weer wijzen op de overeenkomst van klank, die er tusschen het Javaansche *tamu* en het Maleische *jamu* bestaat; aan de derde, dat het vergelijkingsmateriaal erg schamel is, en nog schameler wordt, wanneer men *makèi*, dat van het Maleische *paké* gevormd wordt, als bastaardwoord buiten beschouwing zou willen laten.

onder"; „binnenkomen", „inbaar gebleken" (van geld), bij *nglĕboqaké*, „binnenbrengen";

„binnenbrengen in", „inbrengen in";

kĕpara, „ergens heengebracht", „in de buurt van (iets) komen", „de richting, den kant uitgaan van", „geneigd, overhellen tot", „nogal zijn (hetgeen het er op volgende woord aanduidt)", bij *maraqaké*, „doen gaan naar", „ergens heen brengen";

kĕparan, „getroffen door", „zich (iets) verwerven", in malam partem: „zich (iets) op den hals halen", bij *marani*, „gaan naar"; vermoedelijk ook, in een overigens niet gebruikelijke kruisfiguur, „doen gaan naar", „overstelpen met";

kĕwĕtu, kuwĕtu, „onwillekeurig geuit", „(iemand) uit den mond vallen", bij *ngĕtoqaké* of *mĕtoqaké*, „naar buiten brengen", „uiten";

kĕwĕton, kuwĕton, „een goeden oogst hebben" [1]);

kĕpati, „bewusteloos", bij een in onbruik geraakt *matèqaké*, „als dood beschouwen";

kĕpatèn, „door den dood verliezen" [2]);

kĕdugi, „komen te bereiken", „bereikt hebben"; „begrijpen"; „in staat zijn, zich in staat gevoelen tot"; „tevreden", „ingenomen met"; bij een in onbruik geraakt *ndugèqakĕn*, „iemand (iets) doen bereiken";

kĕdugèn, „bevredigd", „(zijn verlangen) vervuld, (zijn gebed) verhoord zien", „zijn zin krijgen", bij *ndugèni*, „iemand (iets) doen bereiken", „iemand (iets) verschaffen" [3]);

kĕtiba, niet in gebruik; Oud-Javaansch *katiba* of *katibā*, „komen te vallen", „ten val gebracht", bij *nibaqaké*, „doen vallen";

kĕtiban, „(iets) op zijn hoofd krijgen", „zich (iets) op den hals halen", bij *nibani*, „vallen op", „werpen op";

kĕbĕsmi, krama van *kobong*;

kĕbĕsmèn, krama van *kobongan*;

kobong, „in brand geraakt", „in brand staan", bij *ngobong* of *ngobongaké*, „in brand steken";

kobongan, „brand krijgen", bij *ngobongi*, „brand stichten bij", „iemand (iets) in brand steken" [4]);

---

[1]) Zie voorts de opmerkingen op p. 279 sqq.

[2]) Zie verder p. 270 sq.

[3]) Nadere bijzonderheden op p. 271 sqq.; ook *kĕdumugèn*, naast *ndumugèni*.

[4]) Vgl. de opmerkingen op p. 267 sqq.

kobar, hetzelfde als *kobong*;

kobaran, hetzelfde als *kobongan*;

kampir, „er toe komen onderweg ergens aan te gaan", bij *ngampiraké*, „(iemand) ergens doen aanloopen", „met (iemand) ergens aanloopen", „in het voorbijgaan aanreiken";

kampiran, „van (iemand, die langs komt), een [vluchtig] bezoek ontvangen"; „in eens als van den duivel bezeten", bij *ngampiri*, „aan (iemand) een [vluchtig] bezoek brengen";

kanḍĕg, „tot stilstand gebracht worden", „tot stilstand komen", bij *nganḍĕgaké* of *ngĕnḍĕgaké*, „tot stilstand brengen";

kanḍĕgan, „een uitnoodiging ontvangen", n.l. van een bode, die *nganḍĕgi*, „bij (iemand) stilhoudt";

kalong, „minder worden", „verminderen" (intr.), bij *ngĕlong*, „(iets) verminderen";

kalongan, „een vermindering ondergaan", „er minder op worden", bij *ngĕlongi*, „een vermindering toepassen ten nadeele van" [1]);

katut, „meegesleept", „met (iets) mede geraakt", bij *ngĕnutaké* of *nutaké*, „doen volgen", „meegeven";

katutan, „bij vergissing van (iets) voorzien raken, (iets) bij zich krijgen, (iets) aan zich toegevoegd krijgen" [2]);

kĕtungkul, „afgeleid", „geheel beziggehouden door", „verdiept in", „verrast", „verschalkt", bij *nungkulaké*, „(iemand) zich voorover doen buigen", „(iets) doen, zonder dat het [eerste] object van *nungkulaké* het opmerkt", „(iemand) verschalken";

kĕtungkulan, „in de tegenwoordigheid van", bij *nungkuli*, „zich buigen over", „zijn aandacht schenken aan", „persoonlijk tegenwoordig zijn bij";

kĕlimput, „omhuld", „beneveld", „begoocheld", „flauw vallen", „aan de aandacht ontgaan", bij *nglimput*, „omhullen" [3]);

kĕlimputan, „omhuld", „bedekt", „aan het gezicht onttrokken", „zich aan het gezicht onttrekken", bij *nglimputi*, „omhullen" [3]);

---

[1]) Zie verder p. 238.

[2]) Deze beteekenis is ontstaan door de werking van een secundaire kruisfiguur; zie de lijst op p. 235 sqq., waarin de betreffende vormen van *tut* evenwel niet voorkomen.

[3]) Het Oud-Javaansch heeft den genasaleerden vorm *(m)anglipui* en daarnaast voor het derde passief de vormen *kaliput* en *liniput*; zie KBW 3, 743a.

kĕbladĕr, „in de modder raken" [1]; — *kĕbladĕran*, „vol modder raken" [1];

korud of *korut*, „onwillekeurig vloeien" (van het sperma), bij een blijkbaar niet meer gebruikelijken, doch theoretisch wel te construeeren genasaleerden vorm *ngurudaké* of *ngurutaké*, „doen afvloeien". — *korut-urutan*, „door vermindering zich van (iets) beroofd zien", bij een blijkbaar niet meer gebruikelijken, doch theoretisch wel te reconstrueeren genasaleerden vorm *ngurut-uruti*, „doen wegvloeien van", „iemand van (iets) berooven" [2].

Op de paren *kĕwuwuh* en *kĕwuwuhan*, *kĕtilap* en *kĕtilapan*, *kĕparĕng* en *kĕparĕngan* en *kĕbĕnĕr* en *kĕbĕnĕran* is de aandacht van den lezer reeds eerder gevestigd geworden [3]), zoodat wij op die woorden hier niet terug behoeven te komen.

Wel worde echter tot slot van deze pericope de aandacht gevraagd voor twee woordenparen, die in dit verband passen, omdat zij gevallen van differentiatie der vormen van het derde passief te zien geven, doch die overigens geheel op zichzelf staan, voor zoover ik weet. Het eene paar wordt gevormd door het woord *kobĕng*, „in de rondte gedraaid", „draaierig, duizelig worden", den vorm van het derde passief bij *ngubĕngaké*, „in de rondte draaien", eenerzijds, en de woorden *kĕkubĕng* en *kinubĕng*, „van alle kanten omgeven, omringd", aan den anderen kant; de beide laatstgenoemde woorden behooren klaarblijkelijk bij een genasaleerden vorm met het suffix -i, aangezien er een *ngubĕngi* in den zin van „in een kring gaan rondom" bestaat, waarmee een vorm *kaubĕngan* van het tweede passief corres-

In het huidige Javaansch schijnt *nglimputi* de gewone vorm van den eersten activiteitsgraad te zijn. Dat een D- en een E-vorm hier in vrijwel dezelfde beteekenis naast elkaar staan, is bij den begripsinhoud „omhullen" niet vreemd te achten, en natuurlijk hebben dan ook de D- en de E-vorm van het derde passief dezelfde beteekenis. Er lijkt mij in dit doorzichtige geval geen aanleiding om de mogelijkheid te overwegen, dat *kĕlimput* een vorm van het derde passief kan zijn naast *nglimputi*, en het op dezen grond naar onderafdeeling I sub B te verwijzen.

[1]) Genasaleerde vormen van het grondwoord *bladĕr* zijn niet in gebruik. Dat *kĕbladĕr* en *kĕbladĕran* in deze rubriek en niet sub C hierbeneden besproken dienen te worden, is niet zeker, doch waarschijnlijk te achten op grond van vergelijking met *klĕbu*, „ergens in terechtkomen", en *klĕbon*, „vol .... raken".

[2]) Dit is het eenige niet voor bestrijding of betwijfeling vatbare voorbeeld van handhaving der woordverdubbeling in den vorm van het derde passief, dat ik tot dusverre aangetroffen heb. Zie de opmerkingen over deze kwestie op p. 148 en 149 iuncto noot 1 op p. 149.

[3]) Zie op pp. 179—185 hierboven.

pondeert, doch zij worden, blijkbaar om den E-vorm van het derde passief van den correspondeerenden F-vorm te onderscheiden, niet van *ubĕng* zelf gevormd, doch van het met *ubĕng* op één lijn te stellen *kubĕng* [1]). Het andere paar vormen de woorden *pinaraq* en *kĕparaq*, beide vormen van het derde passief van het grondwoord *paraq*, doch het eerste bij den D-vorm *maraq*, „naderen tot, zich in de nabijheid bevinden van (den vorst)", behoorende en, steeds met het infix -in-, gebruikt in den zin van „gehuldigd worden", „een plechtige zitting houden", van een hooggeplaatst persoon, en dus krama-inggil van *lungguh*, het tweede een vorm van het derde passief, die blijkbaar bij een in onbruik geraakten F-vorm *maraqaké*, „in de nabijheid brengen (van den vorst)", „in dienst stellen (van den vorst)", behoort, en die in het spraakgebruik de waarde heeft gekregen van „'s konings lijfbediende", „adjudant", „hofdame" [2]).

C

Naast de hierboven in groep B ondergebrachte woordenparen, waarvan het éene lid, dat met den bindklank of met het suffix -an, bij de reeks E-vormen en het tweede bij de D- of de F-vormen behoort, staan er eenige andere, waarvan de beide leden met een E-vorm van den eersten activiteitsgraad correspondeeren, en die dus als doubletten te beschouwen zijn. Vermeld zijn reeds de paren *kĕwuwuh* en *kĕwuwuhan*, *sinung* en *kĕsinungan*, *kuwĕlèh* en *kuwĕlèhan*, *kĕbĕnĕr* en *kĕbĕnĕran*, *kĕtilap* of *tinilap* en *kĕtilapan*, *kĕparĕng* en *kĕparĕngan*, *kĕtuju* of *tinuju* en *kĕtujon*, en *kĕpanuju* en *kĕpanujon* of *kĕpinujon*, die in deze rubriek een plaats zouden dienen te vinden, indien de daartoe strekkende verklaring, welke hierboven voor hun optreden gegeven werd, juist zou blijken te zijn [3]). Enkele andere gevallen, o.a. die van *kĕrasa* naast *kĕrasan* en van *kambu* naast *kambon* — de mooiste voorbeelden dezer reeks —, zullen wij eerst ter sprake kunnen brengen in hoofdstuk V [4]). Hetgeen dan voor behandeling op deze plaats overblijft, is niet veel; het zijn de paren *kangin* en *kanginan*, *kasih* en *kasihan*, en *kolwi* en *koluyan*, en van deze drie paren zijn er twee van verdacht allooi, zoodat de kennismaking er mee den lezer wellicht een weinig zal teleurstellen.

Van het grondwoord *angin* zijn volgens JNHW drie genasaleerde

---

1) Een en ander in JNHW 1, 198b.
2) Een en ander in JNHW 2, 227a.
3) Zie pp. 179—186 en p. 160 hierboven.
4) Zie hierbeneden, resp. p. 290 sqq. en p. 295 sqq.

vormen en twee vormen van het derde passief in gebruik: *ngangin*, „van den wind leven", *ngangin-angin*, „van (iemand, iets) hier en daar wat trachten te vernemen", *ngangini*, „bewaaien", „waaien tegen"; *kangin*, van wild gezegd, „de lucht krijgen (van menschen)", *kanginan*, „bewaaid raken", „door wind of tocht bewogen worden", „aan den wind blootgesteld (een kou oploopen)", „ziek" [1]). Vergelijkt men de beteekenis van de vormen van het derde passief met die van de genasaleerde vormen, dan blijkt duidelijk, dat *kangin* en *kanginan* beide bij *ngangini* behooren, omdat zij het object van *ngangini* tot subject hebben, dengene n.l., met wien de wind in contact komt. Daar bovendien de algemeene begripsinhoud van *kangin* met dien van *kanginan* vrijwel overeenkomt, hebben wij hier stellig wel met doubletten te maken. Evenwel bestaat de kans, dat *kanginan* niet bij een E-vorm van dezelfde orde behoort als *kangin*, en in dat geval zouden de leden van dit paar uiteraard niet volkomen met elkaar harmonieëren. De redenen, die wij voor het maken van deze beperking hebben, kunnen wij eerst in hoofdstuk V ontwikkelen; voor een aanvulling van bovenstaande uiteenzetting zij daarom verwezen naar p. 298 sq.

Wat de afleidingen van *sih* betreft, die voor ons doel van belang zijn: in gebruik zijn naast elkaar de vormen *kasih, kĕkasih, kasihan* en *kinasih*, die alle de beteekenissen „gunsteling", „lieveling", „favoriete", kunnen hebben [2]). De in beteekenis hierbij passende genasaleerde vorm luidt zoowel *ñihi* of *ngĕsihi* als *ngasihi*, „liefde, gunstbewijzen, sympathie schenken aan"; de laatstgenoemde vorm wordt niet van het grondwoord *sih*, doch van het substantief *kasih*, „liefde", „gunstbewijs", afgeleid, zooals men *ngawruhi* afleidt van *kawruh*. Nu is het, daar *ngĕsih, añih, ngĕsihakĕn* en *añihakĕn* niet in gebruik zijn, en daar *kĕkasih* en *kinasih* zonder eenigen twijfel vormen van het derde passief bij *ngasihi* zijn, allerwaarschijnlijkst te achten, dat *kasih* de vorm van het derde passief naast *ñihi* is, doch volkomen zeker

---

[1]) Twee voorbeelden van het gebruik van *kanginan* vindt men in „Saloka akaliyan Paribasan" (= Winter's „Javaansche Zamenspraken" II), uitg. Balé Poestaka No. 801, p. 30 en p. 33.

[2]) Over *kĕkasih* = „naam" zie men de opmerking in noot 3 op p. 155. Het in het Indische Nederlandsch ingeburgerde woord *kasihan* = „arme stakker!" is hetzelfde woord als hierboven vermeld wordt, slechts in een eenigszins andere nuanceering gebruikt. JNHW geeft deze beteekenisnuanceering niet op, doch zij is in het Javaansch blijkens KBW 1, 203a sub 4° wel bekend, naast het *kasy-asih*, „deerniswaardig", van het Oud-Javaansch.

is het niet, daar men, evenals in het geval van *kakung*[1]), met de mogelijkheid rekening dient te houden, dat het substantief *kasih*, „liefde", bij uitbreiding ook „geliefde" is gaan beteekenen. En met *kasihan* moeten wij nog voorzichtiger zijn, want deze vorm laat zich ook verklaren als een door toevoeging van het suffix -an van *kasih*, „liefde", afgeleide substantivische P-vorm, resp. als een bij den genasaleerden vorm *ngasihi* optredend participium, „degene, voor wie(n) men liefde, sympathie, deernis koestert", in welk geval *kasihan* natuurlijk wel tot *ñihi* in een nauwe relatie zou staan, doch niet te beschouwen zou zijn als een vorm, die slechts in activiteitsgraad van *ñihi* verschilt; het feit, dat *kasihan* als adjectief of als tweede lid van een explicatieve samenstelling optreedt in de uitdrukkingen *batur kasihan*, „vertrouwde dienaar", en *sĕlir kasihan*, „maitresse favoriete" (JNHW 1, 736a), zou deze andere opvatting kunnen steunen. Van doubletten zou er in dat geval ten aanzien van deze woorden geen sprake meer kunnen zijn.

Ook het derde paar kunnen wij slechts met gemengde gevoelens begroeten. S.v. *uluy* geeft KBW 1, 292—293 voor Tantri 5, 23 den vorm *kolwi*, een jongeren nevenvorm, om zoo te zien, van *koluy*, en hij geeft als vertaling „bedroefd", een beteekenis, die vrij goed past voor de plaatsen, die KBW voor den tweeden vorm, *koluyan*, vermeldt[2]). Wij hebben hier dus twee vormen, die in dezelfde beteekenis of in vrijwel dezelfde beteekenis voorkomen, die uit ka- plus *uluy* resp. uit ka- plus *uluy* plus -an zijn opgebouwd, en waarnaast een genasaleerde vorm *anguluyi*, „(iemand) verdriet doen", gemakkelijk voor te stellen is, daar er ook een woord *nglarani* in dien zin voorkomt. Dit alles kan ten voordeele van de veronderstelling, dat wij hier met doubletten te maken hebben, aangevoerd worden. Tot voorzichtigheid stemt echter, dat èn de beteekenis van het grondwoord, èn de parallellie met *kĕlaran* of *kalaran*, èn wellicht ook het feit, dat een Oud-Javaansch *koluyan* door een Balischen verklaarder met *kapiwĕlasĕn* wordt weergegeven[3]), een andere mogelijkheid van verklaring van *koluyan* toelaat, n.l. dat dit woord een van de hierboven reeds

---

[1]) Zie hierboven, p. 175 sqq., en vergelijk voor de beteekenis „geliefde", die aan *kasih* toekomt, KBW 1, 202b.

[2]) De vertaling van Poerbatjaraka en Hooykaas van het *koluyan* van BY 25, 4, a in Djâwâ 14, 46a („een tweestrijd maakte zich meester van") houdt m.i. geen steek. Wellicht is daar toch beter de lezing van Gunning in zijn tekstuitgave, n.l. *kolu yan*, te volgen. Bij gelegenheid hoop ik op deze plaats nog eens terug te kunnen komen.

[3]) KBW 1, 292b, regel 2 v. o.

ter sprake gekomen adjectieven ter aanduiding van physische of psychische gesteldheden is [1]). Voorts lijkt de lezing *kolwi* voor T 5, 23 wel aannemelijk, doch zeer zeker mogen wij niet zeggen, dat uit deze ééne plaats het bestaan van een vorm *kolwi* met zekerheid af te leiden valt, aangezien het *kolwiyêng atat hantu*, dat T 5, 23 te lezen geeft, ook als contractieproduct opgevat zou kunnen worden, metri causa in de plaats van *kolwiyan ing atat hantu* gesteld [2]). Voordat deze vormen van *uluy* als bewijsmateriaal gebruikt mogen worden, zouden zij dus eerst nog eens nader onderzocht dienen te worden!

§ 8.

Gedegenereerde vormen van het derde passief.

Tot slot van dit hoofdstuk zullen wij eenige degeneratieverschijnselen, die zich soms bij vormen van het derde passief openbaren, in het kort bespreken, meer ter afronding van de stof, die in dit hoofdstuk behandeld is geworden, dan omdat deze vormen voor de volgende hoofdstukken van eenig belang zijn. Als degeneratieverschijnsel kan men beschouwen: 1° het feit, dat de vorm van het derde passief hetzij het praefix kĕ-, hetzij, in gevallen, waarin het infix -in- gebruikt wordt, de eerste lettergreep verliest; 2° het feit, dat sommige vormen van het derde passief door wijziging van de oorspronkelijke beteekenis zoodanig gebruikt zijn gaan worden, dat men ze nog slechts formeel en niet meer krachtens hun begripsinhoud tot een D-, E- of F-reeks van het Javaansche werkwoordelijke stelsel kan rekenen.

De woorden, die tot de eerste groep behooren, zijn niet zeer talrijk. Te vermelden zijn:

sĕlaq, dat herhaaldelijk voorkomt in de beteekenis van het hier-

---

[1]) Een S-vorm dus, en wel, daar er het praefix ka- en het suffix -an in aangetroffen zouden worden, een S^{e1}-vorm. Zie p. 94 hierboven.

[2]) Gevallen, waarin de vocaal van een laatste lettergreep ten gevolge van de uitstooting van de slotconsonant met de beginvocaal van het er op volgende woord samensmelt, komen in de zgn. Middel-Javaansche gedichten herhaaldelijk voor. Mocht hier inderdaad aan zulk een contractie te denken zijn, en mocht voor T 5, 23 dus inderdaad een vorm *kolwiyan* in plaats van het door van der Tuuk (KBW 1, 292a) gelezen *kolwi* aangenomen kunnen worden, dan zouden wij in *kolwiyan* een vorm hebben, die, al zou hij wellicht ook tot een andere categorie van woorden behooren, formeel in een zelfde verhouding tot *koluyan* zou staan als waarin het hierboven (p. 201) vermelde **kĕtamwian* zou staan tot *katamuyan*.

Opgemerkt worde nog, dat T 5, 23 een strophe aanduidt van de redactie van de Kidung Tantri, die men o.a. vindt in cod. 4541 der Leidsche Universiteitsbibliotheek. Het citaat uit den prozatekst, dat KBW 1, 293a geeft, vindt men in Hooykaas' editie op p. 168, regel 10.

boven [1]) behandelde *kësëlaq*. Indien *sëlaq* de grondbeteekenis „spoed" heeft, en men aan het eventueel adjectivisch gebruikte *sëlaq* de waarde van „zich haasten (iets te doen, te zijn)", „spoedig", „weldra", „te spoedig", zou toekennen, zou men in het *sëlaq* van de in JNHW 1, 826—827 gegeven voorbeelden *Aku durung dandan, ḍayoh sëlaq tëka*, „ik was nog niet gekleed, toen er, te spoedig (voor mijn omstandigheden), gasten kwamen", *Aku sëlaq ngëlaq*, „ik ben op het punt van ergen dorst te krijgen", en *Nadyan sagëd umañjing pratala pitu, mangsa klampahana* [2]) *kuwasa mring taman ngriki, sëlaq kanḍëg*, „al zoudt ge ook in staat zijn om door te dringen tot in de zeven onderwerelden, hier in dezen tuin zult ge stellig niet komen, omdat ge dan te spoedig (= vóór ge het wist) tegengehouden zoudt worden", desnoods het adjectivische, als hulppraedicaatswoord gebruikte grondwoord kunnen zien. In de voorbeelden *Yèn ta aja sëlaq wëngi*, „als ik niet door den nacht overvallen was", en *Yèn ta aja sëlaq dicanḍaq*, „als men hem niet bijtijds gegrepen had", gaat dat echter reeds veel minder gemakkelijk, al zou men zich ook, voor het tweede voorbeeld althans, op de theorie van hoofdstuk I, § 3, kunnen beroepen en *sëlaq* als hulppraedicaatswoord in de aldaar besproken relatie tot den agens van *dicanḍaq* kunnen stellen. Al is er echter dan ook voor *sëlaq* een verklaring te geven, die de noodzaak om het als verkorting van *kësëlaq* te beschouwen opheft, zeer zeker komt men voor heel wat minder moeilijkheden te staan, wanneer men hier wel een geval van afkorting van den kë--vorm aanneemt, en dus *sëlaq* den zin geeft, dien wij hierboven, op p. 157 sq., aan *kësëlaq* hebben toegekend; bovendien hebben wij dan vrijheid om aan de andere bepaling van den begripsinhoud van het grondwoord *sëlaq*, die daar vermeld is geworden, de voorkeur te geven. En aangezien uit de volgende voorbeelden voldoende blijkt, dat kë- als praefix van het derde passief inderdaad wel een enkelen keer wegvalt, aarzel ik niet de opvatting uit te spreken, dat niet *kësëlaq* den zin heeft van *sëlaq*, zooals JNHW het formuleert, doch veeleer *sëlaq* den zin van *kësëlaq*.

para, in gebruik als afkorting van het op p. 151 vermelde *këpara*; men zie de opmerking in JNHW 2, 216a, waar men verschillende voorbeelden van dit gebruik van *para* vindt.

paraq, in plaats van het op p. 153 hierboven besproken *këparaq*

---

[1]) Zie p. 157 sq.

[2]) Zie de opmerkingen over de dubbelzijdigheid van *këlakon* = *këlampahan* als hulppraedicaatswoord op p. 40 sqq. De hierboven afgedrukte zin zou aan de aldaar gegeven voorbeelden toegevoegd kunnen worden.

volgens JNHW 2, 227a in gebruik in sommige samenstellingen, zooals in *paraq dalĕm*, „'s vorsten lijfdienaar, lijfdienares".

pĕrnah, in gebruik als afkorting van *kĕpĕrnah*, dat, evenals *pinĕrnah*, als vorm van het derde passief staat naast *mĕrnahaké*, met één object „de positie van (iemand, iets) bepalen", met twee objecten „X in de door (Z) aangeduide positie plaatsen". *Kĕpĕrnah* — eventueel te vervangen door *pinĕrnah* — beteekent dus, wanneer het absoluut gebruikt wordt, „een bepaalde plaats toegewezen krijgen", „een bepaalde positie innemen", „ergens gelegen zijn" (van een stad, een berg, een rivier enz.), en wanneer het door een object [1]) gevolgd wordt, „tot (iemand) in de betrekking staan, die het object aanduidt", „hetgeen het object aanduidt zijn van het logische subject", zooals in *kĕpĕrnah* [praedicaatswoord] *sĕntana* [object] *déning Sultan* [logisch subject, agens], „in de positie van bloedverwant staan tegenover den Sultan", „bloedverwant zijn van den Sultan" [2]), en in *garwanipun Trunajaya kĕpĕrnah ingkang rayi Sunan Mangkurat ingkang kaping kalih*, „de gemalin van Trunajaya was de jongere zuster van Sunan Mangkurat II", met *ingkang rayi* tot object en *Sunan Mangkurat II* tot agens [3]). Het grondwoord *pĕrnah* wordt meestal als substantief gebruikt. Dat hetzelfde *pĕrnah* tevens als verkorte vorm van *kĕpĕrnah* optreedt, wordt door JNHW 2, 222b niet uitdrukkelijk vermeld, doch dit blijkt — wanneer men eenmaal weet, dat men op deze mogelijkheid letten moet — uit een van de vertalingen, die JNHW voor *pĕrnah* geeft, n.l. „*tot iemand* in *zulk* een betrekking staan", een beteekenis van *pĕrnah*, die bij de daarvóór opgegeven beteekenissen in het geheel niet past, doch precies overeenkomt met wat wij hierboven voor *kĕpĕrnah* gaven; verder ook wel uit het gebruik van *pĕrnah* in den zin van „op zijn plaats geplaatst", van *ora pĕrnah* (*panggonané*) in den zin van „niet op zijn behoorlijke plaats", „ongepast", en vooral ook uit *pĕrnah tuwa*, „ouder zijn (dan iemand anders)".

pati en *pati-pati*, naast *kĕpati* en *kĕpati-pati* volgens JNHW 1, 83a in gebruik in de beteekenis „zeer", „intens", veelal na een ontkenningswoord, als in *ora pati gĕḍé*, „niet bijzonder groot". Het voorbeeld heeft alleen waarde, wanneer men in *kĕpati* een vorm van het derde

---

1) Over de waarde van dezen term zie men de opmerkingen in § 1 van hoofdstuk IV.

2) Ontleend aan JNHW 2, 222b.

3) Ontleend aan een verhaal over den ondergang van Trunajaya, aangetroffen in de nalatenschap van Hazeu.

passief van een causativum van de tweede klasse uit een grondwoord *ati*, „zeer", „uitermate", mag zien, en *kĕpati* dus op één lijn mag stellen met de, eveneens causatieve, tweede-klasse-vormen van het derde passief *kĕpénaq, kĕpéngin, kĕpéñcut, kĕpoyuh* en *kĕpésing,* die hierboven op p. 149 sq. behandeld zijn geworden [1]).

tuju, in den zin van „juist op tijd", „toevallig", „gelukkig treft het, dat" naast *kĕtuju* te stellen, èn blijkens het feit, dat de hier genoemde beteekenissen van *tuju* met de overige, substantivische beteekenissen van dit woord niet harmoniëeren, èn blijkens het voorkomen van *tujuné* in denzelfden hierboven genoemden zin naast *kĕtujuné.*

pĕnuju, panuju, pinuju, blijkens de beteekenissen „juist", „juist op dat oogenblik", „toevallig", die voor een woord, dat anders krachtens zijn vorm een verbaal-substantief had moeten zijn, volstrekt ongewoon zijn, gelijkwaardig met *kĕpĕnuju, kĕpanuju, kĕpinuju,* waarvoor JNHW dezelfde beteekenissen opgeeft.

nuju, „juist", „het treft, dat", „toevallig", op grond van deze beteekenissen en blijkens den adverbialiseerenden nevenvorm *nujuné* op één lijn te stellen met *(kĕ)tuju(né)* en *(kĕ)panuju,* en dan wel op te vatten als verkorting van *tinuju* of *tinujuné,* daar *tinuju* als nevenvorm van *kĕtuju* wordt opgegeven in JNHW 1, 687b.

Andere vormen, waarvan men met eenige reden zou kunnen vermoeden, dat zij op dezelfde wijze ontstaan zijn als het *nuju* van de vorige alinea, zijn:

nanaq, een woord, waarmede in zgn. Middel-Javaansche teksten herhaaldelijk jonge mannen door oudere personen worden aangesproken, wel op te vatten als verkorting van *inanaq,* dat dan een F-vorm van het derde passief moet zijn in den zin van „als (eigen) kind te beschouwen", „als (eigen) kind gelden". Cf. KBW 1, 515b, waar de spelling *i nanak* niet als verklaring van het woord behoeft opgevat te worden — want daartegen verzet zich het karakter der teksten, waarin *nanaq* wordt aangetroffen —, doch eer als een vermelding van de opvatting, die de Baliërs van dit woord hebben, of van het verband, waarin *nanaq* in het Balische spraakgebruik geplaatst wordt.

natar, in het Oud-Javaansch welbekend, en in het huidige Javaansch

---

[1]) Indien *kĕpati* inderdaad aldus op te vatten is, zal men in *kĕpati-pati* toch eer een voorbeeld van onvolkomen verdubbeling mogen zien dan een voorbeeld van handhaving der verdubbeling van het grondwoord in den vorm van het derde passief, waarvan sprake is geweest hierboven op p. 148 sq. en in noot 1 op p. 149.

als Kawi-woord in gebruik naast *latar,* vermoedelijk te beschouwen als een versteende afkortingsvorm, ontstaan uit *linatar* of **rinatar,* een F-vorm van het derde passief uit een grondwoord *latar* of **ratar,* „effen", „vlak", in den zin van „vlak gemaakt", „vlak (zijn) komen te zijn", en vandaar substantivisch gebruikt in de beteekenis „vlakte", „plein".

nĕnggih, nĕngguh, nĕnggah, door JNHW 1, 152a als varianten van *inggih* beschouwd en dus als bevestigende partikels opgevat, doch tevens in verband met *sĕnggih, sĕngguh* en *sĕnggah* gebracht. Dit laatste lijkt mij juist. Echter zal men in *nĕnggih, nĕngguh* en *nĕnggah* wel geen genasaleerde vormen te zien hebben, daar de varianten *ñĕnggih, ñĕngguh* en *ñĕnggah* niet in gebruik zijn, doch eer afkortingen van *sinĕnggih, sinĕngguh* en *sinĕnggah,* in den zin van „te beschouwen als", „te houden voor", „iets mogelijkerwijze zijn", „iets wel zijn", en vandaar in ruimer gebruik „inderdaad", „stellig", „zeker". Het *anĕnggih* van het voorbeeld *anĕnggih nagari ing pundi,* „welke kraton, voorwaar,....?", dat JNHW 1, 243a uit een lakon citeert, geeft stellig geen steun aan de opvatting, dat *nĕnggih* een genasaleerde vorm is, doch moet wel verklaard worden als een verkeerd uitgevallen product van de neiging van den ḍalang om deftig te spreken, d.w.z. met gebruikmaking van het praefix a-, dat, behoudens in bepaalde uitzonderingsgevallen, in de spreektaal immers niet meer gebruikt pleegt te worden.

namung, „slechts", wellicht uit **inamung* ontstaan, een vorm van het derde passief naast het ook thans nog gebruikelijke *ngamungakĕ, ngĕmungakĕ,* „zich beperken tot", daar „hij beperkt zich tot rijst" en „slechts rijst" een verschil van begripsinhoud vertoonen, dat gemakkelijk op een verschil tusschen den eersten en den vierden activiteitsgraad teruggebracht kan worden. Ook *muhung* of *muwung,* van een grondwoord *puhung* of *puwung* — dat òf het prototype van *pung,* en via *pung* ook van *amung,* is, òf daaruit ontstaan is als resultaat van de behoefte aan tweelettergrepige grondwoorden —, heeft de beteekenis „aan (iemand, iets) alleen genoeg hebben", „tevreden zijn met", „zich beperken tot". Van hetzelfde grondwoord *puhung* gebruikt men een vorm van het derde passief *kĕpuhung* of *kĕpuwung* in den zin van „zich vergenoegen met", en dus wel als vorm van het derde passief bij een genasaleerden vorm met de causatieve beteekenis „(iemand) er toe brengen tevreden te zijn met, zich te beperken tot", te beschouwen. Zijn deze opmerkingen juist, dan zou men derhalve *namung* en *kĕpuhung* tot de voorbeelden van gedifferentiëerde vor-

men van het derde passief van § 7 II B kunnen rekenen, en wel tot de voorbeelden van uitzonderlijke gevallen, die in het laatste gedeelte van die pericope behandeld zijn geworden (p. 206 sq.). Van *namung* wordt er secundair een vorm *anamung* afgeleid, waarvan hetzelfde geldt als van het *anĕnggih* der vorige alinea, benevens een krama-vorm *(a)naming*.

nanging, „maar", „echter", „doch". In het Oud-Javaansch komt *anghing* of *nghing* voor in de beteekenis „slechts", „geen ander dan", „niets anders dan", blijkens KBW 4, 1088a. Semasiologisch stond dit woord oorspronkelijk dus zeer dicht bij *amung*, en te verwonderen valt het niet, dat het op dezelfde wijze een vorm van het derde passief naast zich heeft gekregen, een vorm, die ten gevolge van de afstooting der eerste lettergreep, i-, *nanging* is komen te luiden, en dat in het latere Javaansch *(a)naming*, de krama-vorm van *(a)namung*, met *nanging*, eveneens tot *ananging* verfraaid, verward is geworden, zooals uit JNHW 2, 523a blijkt. De beteekenisverschuiving, die het huidige *nanging* bij vergelijking met het *nghing* van het Oud-Javaansch te zien geeft, vindt een parallel in het Nederlandsche „maar", dat 1° „doch" en 2° „slechts" beteekent, en in het Duitsche „nur", 1° „slechts", 2° „echter".

Dat in deze reeks ook het welbekende woord *nuli* een plaats behoort te vinden, lijkt mij, al is het geenszins zeker, niet onmogelijk, omdat „voorafgaan", „eerder geschieden", dat men als het tegengestelde van „vervolgens" zou kunnen beschouwen, eveneens zoowel door een F-vorm van het derde passief als door een C-vorm, n.l. resp. *krihin* (*kriyin*) en *rumihin* (*rumiyin*), uitgedrukt wordt, en omdat de beteekenisschakeering van een F-vorm van het derde passief mij dichter bij het huidige gebruik van *nuli* lijkt te liggen dan die van den genasaleerden D-vorm[1]).

En thans de woorden, die het andere degeneratieverschijnsel ver-

---

1) WWZ 338 merkt op, dat *tumuli* vóór of achter het er bij behoorende woord geplaatst kan worden, doch dat *nuli* er steeds vóór dient te staan. Als dit juist is, beteekent het, dat *nuli* in hoogere mate tot hulppraedicaatswoord gedegradeerd is geraakt dan *tumuli*. Ook dat maakt het — mede in verband met de opmerkingen in het tweede deel van § 8 — waarschijnlijk, dat *nuli* geen genasaleerde vorm is, doch een F-vorm van het derde passief. De overeenkomst in beteekenis, die *nuli* en *tumuli* vertoonen, is dan te danken aan de oorzaak, die hierboven op p. 127 sq. en op p. 133 vermeld is geworden. Vgl. GrK 171 en GrR 93, waar men het feit, dat de C-vorm en een (causatieve) vorm van het derde passief in beteekenis vaak dicht bij elkaar staan, eveneens vermeld vindt, echter zonder een bevredigende verklaring.

toonen. Wij kunnen hier vrij kort zijn, omdat de eigenaardigheden, die wij hier op het oog hebben, voor een deel reeds eerder ter sprake zijn gekomen.

In de eerste plaats dan worden vormen van het derde passief herhaaldelijk gebruikt als hulppraedicaatswoorden, en dan is er op toepasselijk hetgeen in hoofdstuk I, § 3, van deze categorie van woorden gezegd is geworden. Zoo is, van ons standpunt uit gerekend, van het op pp. 151 en 204 vermelde *kĕpara* de begripsinhoud vervaagd tot „nogal", „vrij", „tamelijk", omdat, wanneer het vóór een ander praedicaatswoord komt te staan, het vervagen van den begripsinhoud uiteraard met de degradatie tot hulppraedicaatswoord hand in hand gaat. Op dezelfde wijze kan men *(kĕ)tuju, (ti)nuju* en *(kĕ)pinuju,* wanneer ze door een ander praedicaatswoord gevolgd worden, met „toevallig", „juist op tijd", „juist van pas (doen of ondergaan hetgeen, c.q. in den toestand verkeeren, dien het hoofdpraedicaatswoord aanduidt)", vertalen. *Kĕpati* is, om dezelfde reden, als hulppraedicaatswoord te vertalen met „in hooge mate (de eigenschap van het volgende hoofdpraedicaatswoord vertoonen)", *namung* met „slechts (doen, ondergaan of zijn hetgeen het volgende hoofdpraedicaatswoord aanduidt)", *nuli* met „onmiddellijk na (iets anders), event. vervolgens (doen, ondergaan of zijn hetgeen het volgende hoofdpraedicaatswoord te kennen geeft)", *katut* met „mede (ondergaan den begripsinhoud van het volgende hoofdpraedicaatswoord)". Voorbeelden van andere tot hulppraedicaatswoord gedegradeerde vormen van het derde passief leveren op het *kĕlakon* van de zinnen Nos. 13 en 16 op p. 28 en op p. 40 sqq., en dat van den zin op p. 211, het *kĕsusu* van zin No. 9 op p. 28, voorts het *kagyat* van den zin Usana Jawa cod. L. B. 3858, p. 20: *sakṣaṇa kagyat sumurup sang hyang pratanggapati,* „op dat oogenblik was, vóór men het wist, de zon ondergegaan", en het *kagèt* van het Balische voorbeeld *singnya kagèt ada prau mlayar,* „misschien is er bij toeval een vaartuig", van KBW 2, 361a. Met het oog op de eigenaardigheid van de Javaansche syntaxis, dat hulppraedicaatswoorden zich qualitate qua naar het subject van den zin, doch tevens op grond van hun begripsinhoud naar een ander deel van den zin kunnen richten, en met het oog op het feit, dat het Nederlandsch een dergelijk verschijnsel niet kent, vertalen wij *kĕlakon* in de hier bedoelde gevallen met „inderdaad", *kĕsusu* met „spoedig", en *kagèt* of *kagyat* met „ineens", „vóór men het weet", „zonder dat men weet hoe", „bij toeval". Uit deze vertalingen kan men wel opmaken, dat de hier genoemde woorden zich van hun oorspronkelijken begripsinhoud min

of meer losgemaakt hebben, al is natuurlijk de Nederlandsche vertaling, die het karakter der hulppraedicaatswoorden niet voldoende tot zijn recht laat komen, uiteraard wel eenigszins misleidend[1]).

Een voorbeeld van het gebruik van vormen van het derde passief als praepositie levert op het op p. 151 vermelde *kĕjaba*, dat in den zin van „behalve" gebruikt wordt in de door JNHW 2, 432 gegeven voorbeelden *kĕjawi ta mas ngabèhi*, „met uitzondering van Mas Ngabèhi", en *kĕjawi sangking punika*, „afgezien daarvan", en dat behalve met een er op volgend substantief ook met een possessief suffix geconstrueerd kan worden, als in *kĕjabané*; ook *(kĕ)tuju* en *(ti)nuju* kunnen trouwens, zooals wij reeds zagen, een possessief suffix aannemen. Voorts levert JNHW 2, 167b het voorbeeld *kalong ing buruhan*, „met aftrek van arbeidsloon", en JNHW 2, 163a het voorbeeld *k(ĕ)lĕbu bocah*, „met inbegrip van kinderen", in welke gevallen *kalong* resp. *k(ĕ)lĕbu* eveneens op de grens staan van praedicaatswoord en voorzetsel.

Over *nanging*, dat zich tot een voegwoord ontwikkeld heeft, spraken wij hierboven reeds. Ook *kĕjaba* wordt vaak gebruikt om een zin aan een vorige mededeeling vast te koppelen, in welk geval het met „behalve dan dat" te vertalen is. Wordt de aldus ingeleide zin van den vorigen losgemaakt en komt hij derhalve schijnbaar zelfstandig te staan, dan vertale men *kĕjaba* met: „er zit niets anders op dan dat men maar....", „het eenige middel is om....", „..... moet(en) wel....".

Tot een substantief heeft zich een oorspronkelijke vorm van het derde passief ontwikkeld o.a. in den zin *murih kĕsĕmbadané karĕpku kambi karĕpmu*, „streven naar de vervulling van mijn en uw wensch"[2]), welks element *kĕsĕmbadan* als vorm van het derde passief bij den genasaleerden vorm *ñĕmbadani* de beteekenis heeft van „(zijn wensch) ingewilligd krijgen", „(zijn bede) verhoord zien"[3]), en min of meer ook in het door JNHW 1, 691—692 gegeven voorbeeld *kĕtĕmuné ing ati*, „naar mijn bevinden", „naar mijn oordeel".

Ten slotte worde in dit verband nog gewezen op de uitdrukking *karia sĕlamĕt*, waarmede iemand, die op reis gaat, afscheid neemt:

---

[1]) Vgl. hiermede de opmerkingen, die ik tegen Kiliaan's betiteling van de hulppraedicaatswoorden met den naam „bijwoord" gemaakt heb op p. 32 sq. hierboven.

[2]) Sĕrat Riyanta, p. 94.

[3]) De vormen vindt men vermeld hierboven op p. 165 en besproken in hoofdstuk IV op p. 274 sq.

„blijf(t) achter in welzijn", „ik hoop, dat ge het goed blijft maken na mijn vertrek". De imperatiefvorm kan hier alleen gebruikt worden, omdat *kari* losgeraakt is uit het verband van de vormen der correspondeerende activiteitsgraden [1]). In het wezen van de vormen van het derde passief ligt het immers, dat zij een toestand uitdrukken, die ten gevolge van de activiteit van een op den achtergrond getreden agens ontstaan is [2]), een toestand, waarin het subject van den passieven vorm onbewust, onvrijwillig of toevallig is komen te verkeeren. Met dit karakter is een bevel om zelf den begripsinhoud van den vorm te verwezenlijken natuurlijk geheel in strijd, en dus impliceert het feit, dat van *kari* een imperatiefvorm optreedt, ipso facto, dat men toch eigenlijk ook hier met een degeneratieverschijnsel te doen heeft.

---

[1]) N.l. *angaryakĕn* en de daarbij behoorende vormen van het eerste en het tweede passief, welke men alleen in het Oud-Javaansch aantreft.

[2]) Vgl. hiermede hetgeen betoogd is geworden op p. 122 sqq.

HOOFDSTUK IV.

De kruisfiguren.

§ 1.

Inleidende opmerkingen.

In hoofdstuk II, op p. 101 sqq. hierboven, hebben wij opgemerkt, dat het Javaansche vormensysteem van vier activiteitsgraden globaal overeenkomt met dat van ons actief en passief, doch zich kenmerkt door een grooteren rijkdom aan nuancen in de betrekking, die er tusschen agens en patiens bestaat. Voorts hebben wij gezien, dat men over de vraag, of de vormen van den tweeden activiteitsgraad als actieve dan wel als passieve vormen te beschouwen zijn, van meening kan verschillen, doch dat wij ze, met alle waardeering voor degenen, die anders zouden willen besluiten, hier tot de passieve vormen zullen rekenen, o.a. omdat de patiens bij het gebruik van de vormen van den tweeden activiteitsgraad meestal vóór het praedicaatswoord geplaatst wordt.

Nu is het algemeen gebruik om, wanneer men met behoud van den begripsinhoud van een actieven zin dezen zoodanig vervormt, dat in de plaats van het actieve praedicaatswoord het correspondeerende passieve praedicaatswoord treedt, het zinsdeel, dat object geweest is in den actieven zin, subject te gaan noemen van den thans gevormden passieven zin. Wij zullen ons bij dit gebruik aansluiten, en wel zóódanig in overeenstemming met het laatste gedeelte van de vorige alinea, dat wij het object van een vorm in den eersten activiteitsgraad subject zullen noemen van de correspondeerende vormen van den tweeden, derden en vierden activiteitsgraad, terwijl wij het subject van den vorm van den eersten activiteitsgraad het logische subject of den agens zullen noemen van de correspondeerende vormen van den tweeden, derden en vierden activiteitsgraad. En om alle mogelijkheid van misverstand te voorkomen, zullen wij het subject van vormen van den eersten activiteitsgraad aanduiden als subject^{A} en het subject van vormen van anderen activiteitsgraad als subject^{P}, terwijl wij

den naam agens of logisch subject strikt zullen reserveeren voor de aanduiding van den verrichter van de handeling van een praedicaatswoord, dat in den tweeden, derden of vierden activiteitsgraad staat.

Wij zullen niet ontkennen, dat er aan het gebruik van deze termen ook zekere bezwaren kleven; bevredigend is het aanduiden van twee verschillende grootheden in den zin met één naam en het gebruik van diacritische letters zeer zeker niet. Het is echter geen gemakkelijke taak om voor Indonesische talen een bij deze talen passende geheel eigen terminologie te bedenken, en deze bovendien zóó aanlokkelijk te maken, dat zij bij alle vakgenooten dadelijk ingang vindt. Het lijkt daarom het best om, ondanks de bezwaren, van de oude termen voorshands nog maar gebruik te maken, doch dan ook precies vast te stellen, wat men er mede bedoelt. Vooral daarom is dit laatste bijzonder wenschelijk, omdat er in het Javaansch talrijke transitieve praedicaatswoorden zijn, die wij in het Nederlandsch moeilijk met een gelijkwaardig transitief werkwoord kunnen vertalen, zooals *marani*, „gaan naar", *nggawèqaké*, „maken ten behoeve van", *ñumanggaqakĕn*, „de uitdrukking *sumangga* gebruiken met betrekking tot", enz. In het Nederlandsch moeten wij, om deze woorden tot hun recht te laten komen, hetzij van een actieve constructie gebruik maken, hetzij van een geheel vrije woordenkeus, die wel den totalen inhoud van de Javaansche mededeeling in onze taal weergeeft, doch niet den begripsinhoud van elk afzonderlijk woord. In zulke gevallen is het goed, dat men een vaste terminologie tot zijn beschikking heeft.

Aan de afspraak, dat wij subject^{A} bij overgang van den eersten naar den tweeden activiteitsgraad agens of logisch subject gaan noemen, en het object van het transitieve werkwoord van den eersten activiteitsgraad subject^{P}, hebben wij echter nog niet genoeg. Het komt n.l. herhaaldelijk voor, dat de begripsinhoud van een Javaansch praedicaatswoord aanvulling met twee termen vereischt, die beide aanspraak kunnen maken op den naam „object". Daar het Javaansch geen naamvallen kent, is het niet mogelijk om de verhouding tusschen deze twee objecten te fixeeren op dezelfde wijze, waarop dat gedaan wordt voor talen met een naamvallensysteem. Ook de namen „direct object" en „indirect object" zijn niet geheel bevredigend, al zijn zij niet aan de aanwezigheid van een systeem van naamvallen gebonden, en wel omdat zij slechts gelegenheid geven om twee termen in den zin van elkander te onderscheiden, terwijl het in het Javaansch een enkelen keer gebeuren kan, dat de begripsinhoud van het praedicaats-

woord een aanvulling met drie termen vereischt. Ik geef daarom de voorkeur aan het gebruik van de termen „eerste object", „tweede object", en c.q. „derde object", en noem „eerste object" dàt zinsdeel, dat als subject^{P} optreedt bij overgang van den eersten naar den tweeden activiteitsgraad. Voltrekt zich deze overgang, dan vervalt de reden om het tweede object „*tweede* object" te noemen. In passieve zinnen gebruik ik daarom den naam „object^{P}" ter aanduiding van het aequivalent van het tweede object van den correspondeerenden actieven zin. In de zeldzame gevallen, waarin de begripsinhoud van een praedicaatswoord van den eersten activiteitsgraad aanvulling met meer dan twee objecten vereischt, kan men dan het tweede object bij overgang naar een passieve constructie „eerste object^{P}" gaan noemen en het derde object van den actieven vorm „tweede object^{P}".

Welk element in een zin als subject^{P} optreedt, kan veelal afgeleid worden uit de constructie van den zin en vastgesteld worden met behulp van den regel van behoud van het subject; het subject staat n.l. in de meeste gevallen vóór het praedicaatswoord, en de regel van behoud van het subject bepaalt in zijn eenvoudigsten vorm, dat in één complex van zinnen het behoud van het eenmaal gekozen subject het normale verschijnsel is en verandering van subject het minder gebruikelijke [1]). Hebben wij eenmaal vastgesteld, wat als subject^{P} te kwalificeeren is, dan kennen wij daardoor ook meteen het eerste object van den correspondeerenden vorm van den eersten activiteitsgraad, hetwelk als zoodanig in den zin, die in het actief geconstrueerd wordt, veelal niet onmiddellijk bepaald kan worden, omdat geen enkele regel vaststelt, dat het eerste object vóór het tweede geplaatst moet worden of het tweede object vóór het eerste; wel is waar komt vaak het tweede object onmiddellijk achter het praedicaatswoord te staan en gaat het dus aan het eerste object vooraf, doch zoowel de klemtoon als de omvang der betrokken zinsdeelen kan er gemakkelijk toe leiden, dat men deze volgorde omdraait of anderszins wijzigt.

---

[1]) Zooals men uit de formuleering reeds kan opmaken, geeft de regel meer te kennen, dat er een uitgesproken voorkeur voor de handhaving van het eenmaal gekozen subject binnen de grenzen van een complex van bij elkaar behoorende zinnen bestaat, dan dat hij de handhaving van een eenmaal gekozen subject bindend zou voorschrijven. Wanneer dus een schrijver in één en denzelfden zin van subject verandert, zelfs zonder dat er daartoe eenige noodzaak bestaat, kan men moeilijk van een fout of van een onregelmatigheid spreken. Wisseling van subject *moet* echter plaats hebben na woorden voor „bevelen", die niet in een der passieve vormen gebruikt worden.

De bepaling van wat als eerste object van een door meer dan één object aan te vullen vorm van den eersten activiteitsgraad is te beschouwen, hangt echter niet alleen af van het resultaat onzer waarneming van de wijze, waarop de correspondeerende passieve vormen geconstrueerd worden, en van de vraag, welke term daarbij aan het passieve praedicaatswoord voorafgaat; anders zouden wij herhaaldelijk tot een onjuiste opvatting moeten komen, aangezien het, vooral in de taal van het dagelijksche leven, nogal eens voorkomt, dat het object vóór en het subject achter het praedicaatswoord een plaats vindt [1]). Neen, tusschen het actieve praedicaatswoord en zijn eerste

[1]) Men lette op de constructie van de volgende zinnen:

Janggamipun Trunajaya ënggal kinèn nigas, saha para bupati ingandikaqakën sami kèsèd sirahipun Trunajaya, „De bupati's kregen vervolgens opdracht Trunajaya den hals af te snijden en zijn hoofd als voetveeg te gebruiken" (fragment Babad Tanah Jawi, coll. Hazeu; *jangganipun Trunajaya* is object van *nigas*; *para bupati* is subject van alle praedicaatswoorden);

Sirah ing kraman kakalih andikaqakën sami mañjër wontën ing margi parapatan, „Zij kregen bevel de hoofden der twee opstandelingen op een paal te kijk te zetten op een viersprong" (BTJ 398; *sirah ing kraman kakalih* is het object van *mañjër*);

Saiki kowé kuwi ana sing ngrasani, „En nu is er iemand, die om *jouw* hand komt vragen" (Antëp ing Wanita 28; *kowé* is het object van *ngrasani*);

Kuwatir yèn wëruh bapaqné, „Hij is bang, dat zijn vader het zien zal" (Kats, ST 1, 310; uit het verband blijkt, dat *bapaqné* als subject optreedt);

Kañcané paḍa dikon ngëtëraké mëtu, „Zijn vrienden vragen hem om hen naar buiten te brengen", „Hij moet zijn vrienden naar buiten brengen" (Kats, ST 1, 293; *kañcané* is het object van *ngëtëraké*, doch wordt vanwege den nadruk vooropgeplaatst, en veroorzaakt daardoor het gebruik van het hulppraedicaatswoord *paḍa* bij *dikon*, hoewel het subject van *dikon* en van *ngëtëraké* in het enkelvoud staat). *Sarmin dikon ngëtëraké kañcané mëtu* wordt tot *Sarmin kañcané dikon ngëtëraké mëtu*, met plaatsing van het object *kañcané* tusschen het subject en het eerste praedicaatswoord, wanneer de nadruk verlegd wordt naar *kañcané* (Kats, ST 1, 293). Dat *kañcané* steeds tevens logisch subject bij *dikon* is, blijkt uit 's sprekers bedoeling, niet uit de constructie der zinnen.

De functie van een rededeel kan men in de spreektaal ook aanduiden door klemtoon en toonhoogte, zoodat men *Aḍiku sing nukoqaké layang si mboq* verstaat als „Moeder koopt voor mijn broer een boek", met *si mboq* tot subject en *aḍiku* tot object, wanneer *aḍiku* van hetgeen volgt door een opvallende pauze gescheiden wordt, en wanneer achter *layang* een korte pauze intreedt en de toonhoogte daalt, doch als „Mijn broer koopt voor moeder een boek", wanneer de zin regelmatig doorloopt en er geen vermindering van toonhoogte optreedt. In de geschreven taal kan de tekst echter bij ontstentenis van klemtoon en toonhoogte aanleiding geven tot misverstand; zoo heeft Poerbatjaraka, om maar een voorbeeld te noemen, als subject van den versregel AW 28, 4, b,

mulih mangarwani ratha sang Dhanañjaya,

sang Dhanañjaya genomen [„Dhanandjaja ging ook terug in één wagen (met Indra)"], hoewel men *sang Dhanañjaya* vermoedelijk beter kan beschouwen als tweede lid van de determineerende samenstelling *ratha sang Dhanañjaya*, „Dhanañjaya's wagen".

object bestaat er een bijzondere relatie, en deze relatie is het ten slotte, die het eerste object tot eerste object maakt in den actieven zin en als subject doet optreden in een zin, die een der correspondeerende passieve praedicaatswoorden bevat; anders gezegd: als eerste object in den zin met een praedicaatswoord in den eersten activiteitsgraad en derhalve als subject in den correspondeerenden zin met een praedicaatswoord in den tweeden, derden of vierden activiteitsgraad treedt op het natuurlijke complement van den specifieken begripsinhoud van het praedicaatswoord. Kunnen wij den aard van deze bijzondere relatie vaststellen, of, wat hetzelfde is, kunnen wij den specifieken begripsinhoud van het praedicaatswoord vaststellen, dan weten wij daaruit ook, welke term in den zin als eerste object resp. als subject^p bij dit praedicaatswoord moet optreden.

In sommige gevallen nu is het mogelijk om uit de normale betrekking, die er tusschen den vorm van het praedicaatswoord en het grondwoord, waarvan het af te leiden is, bestaat, op te maken, wat de specifieke begripsinhoud van het praedicaatswoord moet zijn; in andere gevallen kunnen wij in theorie een keuze doen uit een klein aantal mogelijkheden, en in de practijk onze keuze dan meestal ook wel nader bepalen op grond van den context, waarin het praedicaatswoord in kwestie voorkomt; en in slechts enkele gevallen beschikken wij niet over middelen om den specifieken begripsinhoud van een praedicaatswoord te bepalen, en moeten wij hem dus uitsluitend afleiden uit het feit, dat deze of gene term, die er bij pleegt op te treden, geacht moet worden als subject^p te fungeeren, wanneer het praedicaatswoord zich in een der passieve vormen vertoont.

1. Het eerste van deze drie gevallen doet zich b.v. bij *nukoni* voor. *Tuku*, aangevuld met een complement — zooals hierboven op p. 65 opgemerkt is geworden, maken wij tusschen de namen „complement" en „object" geen essentiëel, doch slechts een practisch verschil —, beteekent „iets koopen", terwijl *nukoni*, de E-vorm van *tuku*, den zin heeft van „iets koopen van", „iets koopen bij", en *nukoqaké*, de F-vorm, „iets koopen voor" beteekent. Vergelijken wij de objecten onderling, dan zien wij, dat de aanduiding van hetgeen men zich door den koop verwerft een rol speelt in de aanvulling van den begripsinhoud zoowel van *tuku* als van *nukoni* en van *nukoqaké*. De aanduiding van den leverancier echter speelt noch een rol in de constructie van *tuku*, noch in die van *nukoqaké*, noch in die van eenigen anderen vorm, die van het onderhavige grondwoord afgeleid wordt. De aanduiding van den leverancier is dus de term, die speciaal den

begripsinhoud van *nukoni* completeert, en omgekeerd leidt de behoefte aan de aanduiding van den leverancier er toe, dat de gebruiker van de taal zich niet van de vormen *tuku* en *nukoqaké* bedient, doch bepaaldelijk van den vorm *nukoni*. Er bestaat dus tusschen de aanduiding van den leverancier en den begripsinhoud van *nukoni* een bijzondere relatie, die men kan uitdrukken in de formule, dat de aanduiding van den leverancier de aanvulling is van den specifieken begripsinhoud van *nukoni*, terwijl de aanduiding van hetgeen gekocht wordt de aanvulling van den meer algemeenen begripsinhoud genoemd kan worden, n.l. van dat deel van den begripsinhoud, dat *nukoni* met *tuku* en met *nukoqaké* gemeen heeft. In dit geval nu is het op zich redelijk, dat wij de aanduiding van den leverancier het eerste object van *nukoni* noemen, en blijkt nog bovendien uit de constructie van zinnen met *taq-*, *koq-* of *ditukoni*, dat de aanduiding van den leverancier ook op grond van de feiten als subject^P en dus als eerste object van den vorm van den eersten activiteitsgraad gekwalificeerd mag worden.

2. Nu is het op grond van de oorspronkelijke beteekenis van het suffix -i a priori te verwachten, dat het eerste object van *nukoni* de aanduiding zal zijn van den persoon of de plaats, waarheen de kooplustige zich richt om te doen hetgeen het praedicaatswoord aanduidt. Wanneer wij met een F-vorm met twee objecten te maken hebben, kan men niet zoo gemakkelijk a priori vaststellen, wat als eerste object zal optreden, omdat het spraakgebruik dan in het algemeen twee mogelijkheden biedt: dat de F-vorm aanduidt 1° de handeling van het grondwoord verrichten ten behoeve van iemand, 2° de handeling van het grondwoord laten verrichten door iemand [1]). In een enkel geval zal er dus onzekerheid kunnen ontstaan, n.l. wanneer men tot uiting wil brengen het begrip „iemand een handeling laten verrichten ten behoeve van iemand anders". Afgezien echter van deze mogelijkheid, die zich uiteraard slechts zelden zal voordoen, geldt voor de hierbedoelde F-vormen hetzelfde wat in de vorige alinea voor den E-vorm *nukoni* opgemerkt is geworden. Als *nukoqaké* b.v. twee

---

[1]) F-vormen, die te kennen geven het veroorzaken van den toestand of de eigenschap, die het grondwoord aanduidt, zooals *mbañjuraké*, „voortgang doen hebben", *mibaqaké*, „doen vallen", blijven voor het oogenblik buiten beschouwing, omdat zij in eerste instantie slechts met één object geconstrueerd worden. Insgelijks blijven hier uitgeschakeld de F-vormen, welker suffix louter dient om tusschen het praedicaatswoord en het object een inniger relatie te leggen, zooals *ngèstoqaké*, „èstu zeggen met betrekking tot", omdat ook deze woorden slechts één object bij zich hebben.

objecten heeft, het eene ter aanduiding van hetgeen gekocht wordt, het andere ter aanduiding van den door den aankoop te bevoordeelen persoon, dan behoort de aanduiding van hetgeen gekocht wordt bij den algemeenen begripsinhoud van *nukoqaké*, bij dat deel er van n.l., dat *nukoqaké* met *tuku* en *nukoni* gemeen heeft, doch de aanduiding van den door den aankoop bevoordeelden persoon treedt als object op bij *nukoqaké* alleen, en haar mogen wij dus noemen het complement van den specifieken begripsinhoud van *nukoqaké*, het bij *nukoqaké* optredende eerste object. En dit komt dan overeen met de ervaring, dat het ook de aanduiding van den bevoordeelden persoon is, die als subject[P] optreedt, wanneer er in plaats van *nukoqaké* een van de correspondeerende passieve vormen gebruikt wordt. Op soortgelijke wijze kunnen wij vaststellen, dat bij *ngalapaké*, „iemand iets doen wegnemen" of „iets wegnemen ten behoeve van een ander", niet als eerste object kan optreden de aanduiding van hetgeen men wegneemt, aangezien die term ook een rol speelt in de constructie van *ngalap* en van *ngalapi*, doch dat daarvoor slechts de andere term in aanmerking kan komen, hetzij, al naar het spraakgebruik wil, de bevoordeelde persoon, hetzij degene, die er toe gebracht wordt de daad van wegnemen te verrichten [1]).

Constructies van het type der beide laatste alinea's zijn, al zal normaliter wel het geval zijn, dat ter inleiding van het voornaamste object een determineerend suffix wordt gebruikt, niet noodzakelijkerwijze aan een E- of een F-vorm gebonden. Er is b.v. een woord *nggawé*, een D-vorm dus, waaraan de beteekenis toekomt van „iets maken uit", „iets maken van", meestal met het praedicaatswoord in den tweeden of derden activiteitsgraad, zooals in de zinnen: *kayu nangka iki digawé kursi*, „van dit nangka-hout maken ze stoelen"; *donyanipun dĕlèr Mur mbotĕn kadamĕl kasugihanipun daténg ki Untung*, „van de bezittingen van den Edelen-Heer Mur maakte Untung (zich [2])) geen rijkdom". Er treden bij dit *nggawé* twee objec-

[1]) *Ngalapaké* is een merkwaardig woord, omdat het volgens de opgaven van JNHW 1, 124a in alle drie de beteekenissen voorkomt, waarin een F-vorm kan optreden: 1⁰ „(iets) wegnemen"; 2⁰ „(iets) wegnemen ten behoeve van iemand"; 3⁰ „iemand (iets) laten wegnemen". Als A de bedrijver van den diefstal is, B het gestolen voorwerp en C de bij den diefstal belanghebbende persoon, is A subject en C eerste object bij het optreden van *ngalapaké* in de tweede beteekenis, terwijl C subject en A eerste object is bij het optreden van *ngalapaké* in de derde beteekenis. Een soort van dubbelzijdigheid dus, doch hier louter een gevolg van toevallige omstandigheden!

[2]) „Zich" is de weergave van het suffix van *kasugihanipun*.

ten op, 1° het object van het vervaardigde product, 2° het object van het gebruikte materiaal. Nu speelt het eerstgenoemde object ook een rol als complement van *gawé* en als object van *nggawèqaké*, „iets maken ten behoeve van iemand". Als aanvulling van den specifieken begripsinhoud van *nggawé*, of anders gezegd: als eerste object van een met twee objecten geconstrueerd *nggawé*, komt dus slechts het andere object in aanmerking, dat van het gebruikte materiaal, hetwelk dan ook in zinnen met een passief praedicaatswoord vóór dit passieve praedicaatswoord pleegt te staan. Vervangt men de vertaling „iets maken van" door „iets maken tot", dan verandert er slechts schijnbaar iets en blijft in werkelijkheid het object van het gebruikte materiaal het eerste object; dus in „hij maakt uit ruwen steen een prachtig beeld" wordt „ruwe steen" het eerste object en „prachtig beeld" het tweede object, en in „hij maakt ruwen steen tot een prachtig beeld" is het niet anders; van beide Nederlandsche zinnetjes is de normale Javaansche vertaling: *watu brangkalan iku digawé rĕca éndah*.

In de vorige gevallen kan men de zaak ook zóó voorstellen, dat wij de verbinding *tuku layang*, „een boek koopen", of *ngalap ḍuwit*, „zich van geld meester maken", of *gawé kursi*, „stoelen maken", tot uitgangspunt kunnen nemen bij de vorming van een nieuw praedicaatswoord, hetwelk dan als nieuw element het suffix -i bevat, wanneer wij van „koopen" overgaan tot „koopen van, bij", het suffix -aké, wanneer wij van „koopen" overgaan tot „koopen voor" of van „wegnemen" tot „wegnemen voor" resp. „doen wegnemen", doch dat geen aanhechting van een determineerend suffix vereischt, wanneer wij van „maken" overgaan tot „maken uit". Het praedicaatswoord zou dan worden: neusklank + (*tuku* + *layang*) + -i, neusklank + (*tuku* + *layang*) + -aké, (*ngalap* + *ḍuwit*) + -aké, neusklank + (*gawé* + *kursi*), al hecht het determineerende suffix zich niet aan de combinaties *tuku-layang* enz., doch aan het verbale deel daarvan [1]), en de aanduiding van den leverancier, resp. van den door den aankoop bevoordeelden, van dengene, dien men laat wegnemen of voor wien

[1]) Hetzelfde verschijnsel openbaart zich, onder andere omstandigheden, ook elders. Zoo treft men in de litteratuur een vorm *panaḍahan sajĕng* aan in plaats van *panaḍah-sajĕngan*, uit een samengesteld grondwoord *naḍah sajĕng*; een *kawĕdanan lĕbĕt* in plaats van *kawĕdana-lĕbĕtan*, uit een grondwoord *wĕdana lĕbĕt*; een *diujar-ujari ala* in plaats van *diujar-ujar-alani*, uit een grondwoord *ujar-ujar ala*. Zie ook noot 1 op p. 155, waar men *nama-kula sĕpuh* vindt in plaats van (*nama-sĕpuh*)-*kula*, „mijn *nama-sĕpuh*". — De voorstelling van zaken, waarop wij hierboven doelen, vindt men o.a. in WWZ 46.

men wegneemt, en van het gebruikte materiaal, zou men dan eenvoudig als object van de aangegeven combinaties kunnen zien.

Essentiëel verschilt deze verklaring echter van de voorgaande niet. Tegenover de verklaring, die zich van de termen „eerste object" en „tweede object" bedient, biedt zij ontegenzeggelijk het voordeel, dat zij de ratio van de vaak voorkomende plaatsing van het tweede object onmiddellijk achter het praedicaatswoord in het licht stelt. Als bezwaar kan men er echter tegen aanvoeren, dat zij het gebruik van de termen „eerste object" en „tweede object", die wij om redenen, welke straks duidelijk zullen worden, toch niet kunnen missen, voor dit geval onmogelijk zou maken, terwijl men er tevens op kan wijzen, dat hetgeen wij hier „tweede object" noemen, ook dan een plaats onmiddellijk achter het praedicaatswoord pleegt te vinden, wanneer het niet met het grondwoord of den D-vorm als complement of als object in verband kan worden gebracht, zooals in den zin *sang nata nḍawuhi prèntah ing para bupati*, „de vorst gaf den bupati's bevel". Het lijkt daarom verkieselijker om van deze manier van verklaren geen gebruik te maken, al kan men haar op zich — het zij nogmaals gezegd — een zeker recht van bestaan niet ontzeggen.

3. Behalve gevallen, waarin wij tot een antwoord op de vraag, welk van de twee optredende objecten als eerste object beschouwd moet worden, kunnen komen o.a. door de constructie van het praedicaatswoord in kwestie te vergelijken met die van andere praedicaatswoorden, die er het grondwoord mee gemeen hebben, zijn er ook nog eenige gevallen te vermelden, waarin wij het eerste object slechts kunnen leeren kennen uit de constructie der zinnen, waarin het betrokken praedicaatswoord in een van zijn passieve vormen verschijnt. Zoo blijkt uit de zinnen *Sira ingsun-gañjar nagara ing Pasuruhan*, „Bij wijze van belooning belast ik je met het bestuur over Pasuruhan", en *Sira sun-gañjar nama Radèn Tumĕnggung Wiranagara*, „Bij wijze van belooning schenk ik je den naam Radèn Tumĕnggung Wiranagara"[1]), 1° dat er een praedicaatswoord *nggañjar* in gebruik is, dat soms met twee en soms met drie objecten geconstrueerd wordt, het object van dengene, die de belooning krijgt, het object, dat den aard van het geschenk aanduidt, en eventueel het object, dat te kennen geeft datgene, dat in aanmerking komt om tot het geschenk, dat in een der andere objecten aangeduid wordt, gebruikt te worden, en 2° dat de aanduiding van den te beloonen persoon als eerste object

---

[1]) BTJ 416.

beschouwd mag worden, omdat het in de in het passief geconstrueerde zinnen klaarblijkelijk als subject^{P} optreedt. Uit den zin *Garwanipun Trunajaya, ingkang kěpěrnah rayi kangjěng Sunan Mangkurat II, tansah muwun,* „De gemalin van Trunajaya, die tot Sunan Mangkurat II in de betrekking van jongere zuster stond, schreide voortdurend" [1]), en uit het voorbeeld *kěpěrnah sěntana déning Sultan,* „bloedverwant van den Sultan zijn", van JNHW 2, 222b, blijkt, dat *měrnahaké* met twee objecten aangevuld kan worden, het object van den persoon, wiens betrekking tot een ander aangeduid wordt, en het object, dat den aard van de betrekking aangeeft, en blijkens de constructie van de passieve zinnen is het eerstgenoemde object het eerste object, daar wij het als subject^{P} zien optreden [2]). Waarom echter in het eene geval de persoon, die de belooning krijgt, en in het andere geval degene, wiens familierelatie wordt vastgesteld, bepaald als eerste object van het praedicaatswoord, *nggañjar* resp. *měrnahaké,* moet optreden, is een vraag, die eigenlijk geen ander antwoord toelaat dan dat het steeds min of meer willekeurige spraakgebruik hierin het laatste woord heeft gehad.

§ 2.

De primaire kruisfiguur.

Wij hebben reeds herhaaldelijk gelegenheid gehad om er op te wijzen, dat in sommige gevallen het suffix -aké of -akěn geen andere functie heeft dan die van inleider van het object, of — wat hetzelfde is — van exponent van de relatie, die er bestaat tusschen het object en het praedicaatswoord, waarvan het suffix -aké of -akěn deel uitmaakt. In zulke gevallen stelt zich de F-vorm zóó naast den A-, B-, C- of D-vorm, dat de F-vorm in hoofdzaak dezelfde beteekenis heeft, doch de variatie daarin vertoont, die van de nauwere betrekking tusschen het praedicaatswoord en het object en van de daaruit voortvloeiende grootere bepaaldheid, concreetheid en/of belangrijkheid van

---

[1]) Uit een fragment Babad Tanah Jawi uit de collectie-Hazeu.

[2]) Het gebruik van het woordje *déning* in het tweede voorbeeld wijst er op, dat in het eerste voorbeeld *rayi* object^{P} en *kangjěng Sunan Mangkurat II* logisch subject is. Anders zou men wellicht er toe komen om in *rayi kangjěng Sunan Mangkurat II* een determineerende samenstelling te zien. In beide voorbeelden vloeit voorts het gebruik van den vorm van het derde passief hieruit voort, dat het logische subject de daad van *měrnahaké* niet bewust, actief of opzettelijk stelt, Zie voorts nog p. 212.

het object het noodzakelijke gevolg is. Zoo heeft de F-vorm *ngrungoqaké* in hoofdzaak de beteekenis van den D-vorm *ngrungu*, doch daar het object van den F-vorm niet „geluid in het algemeen" is, doch „een bepaald geluid" — als gevolg van het feit, dat het subject van den F-vorm tot een bepaald geluid noodwendigerwijze in een inniger relatie kan staan dan tot geluid in het algemeen —, vertalen wij den F-vorm met „luisteren naar" en den D-vorm met „hooren". *Sandika*, eigenlijk een bijwoordelijke bepaling, verkort uit *sandika dalĕm* of *sandika sampéan*, „volgens het bevel van den koning", „zooals Uwe Majesteit beveelt", kan ongewijzigd, en derhalve als secundaire A-vorm, als praedicaatswoord optreden en is dan te vertalen met „*sandika* zeggen", doch gaat dit secundaire grondwoord in den F-vorm over, dan neemt het met de gedaante *ñandikaqaké* de beteekenis aan van „*sandika* zeggen met betrekking tot (een bepaalden persoon of een bepaalde zaak)".

Doet zich nu dit geval voor, en vereischt dan bovendien de begripsinhoud van het praedicaatswoord bij eenigszins nadere bepaling noodwendigerwijze de aanvulling van een tweede object ter aanduiding van den persoon of de zaak, op wien resp. waarop zich de actie van het praedicaatswoord richt en in wiens resp. welker richting derhalve, letterlijk of figuurlijk, hetgeen het eerstgenoemde object aanduidt zich beweegt, dan zal het geschieden, dat naast elkaar komen te staan: een A-, B-, C- of D-vorm met het aan den nog niet nader bepaalden begripsinhoud van het praedicaatswoord inhaerente object; een E-vorm, welks specifieke begripsinhoud — in overeenstemming met hetgeen op p. 223 sq. met betrekking tot *nukoni* opgemerkt is geworden — de aanvulling vereischt van het eerste object van den persoon of de zaak, op wien of waarop de begripsinhoud van het praedicaatswoord zich richt en in wiens resp. welker richting hetgeen het andere object aanduidt zich, hetzij letterlijk, hetzij in overdrachtelijken zin, beweegt, en waarbij als tweede object optreedt het complement resp. object van den A-, B-, C- of D-vorm; en een F-vorm, die tot eerste object heeft het complement resp. object van den A-, B-, C- of D-vorm, en welks begripsinhoud, nader bepaald als deze is geworden door de aanhechting van het determineerende suffix -aké of -akĕn, voorts de aanvulling vereischt van het object ter aanduiding van den persoon of de zaak, op wien resp. waarop de actie van het praedicaatswoord zich richt en in wiens resp. welker richting hetgeen het eerste object aanduidt zich, hetzij in letterlijken, hetzij in overdrachtelijken zin, beweegt.

Dit constructietype vertoonen o.a. de volgende grondwoorden met hun, voor elk geval afzonderlijk te vermelden, afleidingen:

wèh, in den B-vorm *awèh*, „(iets) geven"; E-vorm *nguwèhi*, „iemand (iets) geven"; F-vorm *nguwèhaké*, „(iemand) iets geven" [1]);

suka, paring, in den A-vorm = *awèh*; E-vorm *ñukani, maringi*, = *nguwèhi*; F-vorm *ñukaqakĕn, maringakĕn*, = *nguwèhaké*;

takon, in den A-vorm „naar (iets) informeeren"; E-vorm *nakoni*, „bij iemand informeeren naar (iets)"; F-vorm *nakoqaké*, „naar een bepaalden persoon of een bepaalde zaak informeeren bij (iemand)";

préntah, „bevel"; A-vorm van het tweede type *pĕpréntah*, „het een of andere bevel geven", „het bevel voeren"; D-vorm *mréntah*, „(iemand of iets) onder zijn bevel hebben staan"; E-vorm *mréntahi*, „iemand (iets) bevelen, opdragen"; F-vorm *mréntahaké*, „een bepaald bevel uitvaardigen aan (iemand, het volk)";

srah, in den B-vorm *asrah*, „(iets) overgeven"; D-vorm *ngasrah* [2]), idem; E-vorm *ngasrahi* [2]) of *ngĕsrahi*, ook wel *ñĕrahi*, „iemand (een persoon of een zaak) overgeven"; F-vorm *ngĕsrahaké*, „een bepaalden persoon of een bepaalde zaak overgeven aan (iemand)";

pasrah, meer gebruikelijke nevenvorm van *srah*, in den A-vorm = *asrah, ngasrah*; E-vorm *masrahi*, = *ngasrahi, ngĕsrahi, ñĕrahi*; F-vorm *masrahaké*, = *ngĕsrahaké*;

atur, „hetgeen men eerbiedig richt tot een hoogergeplaatste"; C-vorm *matur*, „(een of andere zaak) eerbiedig voorbrengen"; E-vorm *ngaturi*, „iemand (een of andere zaak) eerbiedig voorleggen", „bij iemand (dezen of genen persoon) eerbiedig introduceeren"; F-vorm *ngaturaké*, „een bepaalde zaak aan (iemand) eerbiedig voorleggen", „een bepaalden persoon bij (iemand) eerbiedig introduceeren";

soq, in den B-vorm *asoq*, „een betaling doen"; D-vorm *ngasoq* [2]) of *ngĕsoq*, „(iets) uitstorten", „(iets) betalen"; E-vorm *ngasoqi* [2]) of *ngĕsoqi*, „iemand of iets begieten met (iets)", „iemand (iets) inschenken", „iemand (iets) betalen"; F-vorm *ngĕsoqaké* „(iets) uitgieten", „een zekere som ter betaling geven aan (iemand)" [3]);

ulung, „het overhandigen"; C-vorm *mulung*, „de hand uitsteken"; D-vorm *ngulung*, „(iets) aanreiken"; E-vorm *ngulungi*, „aan

---

[1]) Wanneer een praedicaatswoord twee objecten bij zich heeft, zetten wij het tweede object tusschen haakjes.

[2]) Zie de aanteekening hierbij onder de „Toevoegsels en Verbeteringen" achter hoofdstuk V.

[3]) *Ngĕsoqaké* beteekent ook „betalen ten behoeve van (een ander)".

iemand (iets) overhandigen"; F-vorm *ngulungaké*, „een bepaalde zaak overhandigen aan (iemand)";

kirim, in den A-vorm „zenden", „sturen"; D-vorm *ngirim*, „een en ander (aan iemand) sturen"; E-vorm *ngirimi*, „iemand (iets) sturen", „iemand (iets) meegeven"; F-vorm *ngirimaké*, „iets toezenden, meegeven aan (iemand)";

titip, in den A-vorm „in bewaring geven", „iets (aan iemands zorg) toevertrouwen"; E-vorm *nitipi*, „iemand (iets) in bewaring geven, toevertrouwen"; F-vorm *nitipaké*, „iets in bewaring geven, toevertrouwen aan (iemand)";

larih, in den A-vorm „(iemand) iets inschenken"; E-vorm *nglarihi*, „iemand (iets) inschenken", ook „iemand (een wapen) in het lichaam steken"; F-vorm *nglarihaké*, „met een bepaald wapen (iemand) een verwonding toebrengen";

dokoq, in den A-vorm en ook wel in den D-vorm *ndokoq*, „plaatsen", „zetten", „leggen"; E-vorm *ndokoqi*, „(iets of iemand) plaatsen, zetten, leggen in of op een bepaalde plaats"; F-vorm *ndokoqaké*, „iemand of iets (ergens) plaatsen, zetten, leggen";

sèlèh, in den A-vorm „neerleggen"; D-vorm *ñèlèh*, „(iets) neerleggen"; E-vorm *ñèlèhi*, „(iets) neerleggen in, op", „(zijn ambt) overdragen aan iemand"; F-vorm *ñèlèhaké*, „iets (ergens in, op) neerleggen", „zijn ambt aan (iemand) overdragen";

crita, *carita*, in den A-vorm „(iets) vertellen"; E-vorm *ñritani*, „iemand (iets) vertellen"; F-vorm *ñritaqaké*, „een bepaalde geschiedenis aan (iemand) vertellen", „(iemand) een verhaal vertellen over een bepaalden persoon of een bepaalde zaak";

kanḍa, „mededeeling"; A-vorm *kanḍa* en D-vorm *nganḍa*, „mededeelingen doen omtrent (iemand of iets)"; E-vorm *nganḍani*, „iemand (iets) mededeelen"; F-vorm *nganḍaqaké*, „omtrent een bepaalden persoon of een bepaalde zaak mededeelingen doen aan (iemand)";

tuduh, „aanwijzing"; A-vorm *tuduh* of B-vorm *atuduh*, „aanwijzingen geven omtrent (een of anderen persoon, een of andere zaak)"; D-vorm *nuduh*, „(iemand) aanwijzen", „(iemand) sturen"; E-vorm *nuduhi*, „iemand (iets) aanwijzen"; F-vorm *nuduhaké*, „iets aanwijzen aan (iemand)";

saguh, „belofte", „toezegging"; in den A-vorm „(iets) beloven, toezeggen"; E-vorm *ñaguhi*, „iemand (iets) toezeggen"; F-vorm *ñaguhaké*, „met betrekking tot een bepaalde zaak toezeggingen doen aan (iemand)";

warta, wĕrta, „bericht"; A-vorm van het tweede type *wĕwarta* en B-vorm *awarta,* „(een bericht) mededeelen", „(een nieuwtje) vertellen"; E-vorm *martani,* „iemand (een bericht) mededeelen"; F-vorm *martaqaké,* „een bepaalde tijding aan (iemand) mededeelen";

lila, in den A-vorm „in (iets) berusten", „(iets) goedvinden"; E-vorm *nglilani,* „iemand (iets) toestaan"; F-vorm *nglilaqaké,* „(tegenover iemand) in een bepaalde zaak berusten", „(iemand) een schuld kwijtschelden"; enz.

In al deze woorden hebben, behoudens de specifieke relatie tot het eerste object, de E-vorm en de F-vorm dezelfde beteekenis als de correspondeerende A-, B-, C- of D-vorm, en ook onderling verschillen zij slechts door den aard van elks specifieke relatie tot zijn eerste object, of, anders gezegd, slechts daardoor, dat hetgeen bij den E-vorm van den eersten activiteitsgraad eerste object is als tweede object optreedt bij den correspondeerenden F-vorm van den eersten activiteitsgraad, en dat hetgeen bij den E-vorm van den eersten activiteitsgraad tweede object is als eerste object optreedt bij den correspondeerenden F-vorm van den eersten activiteitsgraad. Om de eigenaardige positie, waarin de objecten van den E-vorm in deze gevallen tegenover de objecten van den correspondeerenden F-vorm komen te staan, n.l.

nguwèhi = aan iemand (iets) geven

en

nguwèhaké = iets (aan iemand) geven,

noem ik de figuur, die de E- en de F-vorm te zamen opleveren, een kruisfiguur, en in tegenstelling tot de figuur, die wij in de volgende paragraaf zullen leeren kennen, duid ik haar nader aan als een primaire kruisfiguur, omdat in de hierboven genoemde gevallen de verhouding, waarin de E- en de F-vorm tot elkander staan, louter een gevolg is van den begripsinhoud van het betrokken grondwoord en van de idiomatische eigenaardigheid, dat het suffix -aké of -akĕn bij deze grondwoorden geen andere functie pleegt te verrichten dan die van inleider van het object, zonder dat het den begripsinhoud van den F-vorm ten opzichte van dien van den correspondeerenden A-, B-, C- of D-vorm noemenswaardig wijzigt [1]).

---

1) Zooals wij in noot 1 op p. 225 zagen, kan het gebeuren, dat een F-vorm zoowel voorkomt in een beteekenis, die vrijwel gelijk is aan die van het grond-

Doordat daar, waar er een primaire kruisfiguur optreedt, drie praedicaatswoorden, n.l. de A-, B-, C- of D-vorm, de E-vorm en de F-vorm, vrijwel dezelfde beteekenis hebben, wordt uiteraard het verschil er tusschen volkomen beheerscht door de rol, die de objecten er bij spelen. Uit hetgeen hierboven gezegd is geworden vloeit voort, dat van de woorden b.v., die „geven" beteekenen, de E-vorm gebruikt zal worden, wanneer men de(n) begiftigde(n) tegenover het geschenk op den voorgrond wil stellen, en de F-vorm, wanneer men aan het geschenk meer belangstelling wil wijden dan aan de(n) begiftigde(n), terwijl men den A-, B-, C- of D-vorm bezigen zal, wanneer het er niet om te doen is om een van de beide objecten op den voorgrond te stellen, doch in de eerste plaats om iets van het subject van den zin te zeggen, n.l. dat hij geeft, c.q. goedgeefsch is.

Wat in hoofdstuk II en III van het gebruik der activiteitsgraden gezegd is geworden, behoudt uiteraard voor de hier besproken gevallen zijn volle geldigheid. Het komt derhalve vaak voor, dat men in plaats van *nguwèhi* den vorm *diwèhi* of *koqwèhi* gebruikt vindt en in plaats van *nguwèhaké diwèhaké* of *taqwèhaké*. Het eerste object der beide betrokken vormen wordt dan subject van de passieve constructie, en de typische relatie, die wij in deze paragraaf hebben leeren kennen, bestaat dan niet meer tusschen de eerste objecten en de tweede objecten onderling, doch tusschen de subjecten^{P} en de objecten^{P} onderling. Eenig verschil maakt dit niet uit, doch voor het gemak zullen wij in het verdere gedeelte van deze verhandeling om het optreden van een kruisfiguur aan te geven steeds gebruik maken van vormen van den eersten activiteitsgraad, al is het ook een feit, dat sommige woorden, welker beteekenis wij met behulp van een kruisfiguur zullen kunnen verduidelijken, niet in den vorm van den eersten activiteitsgraad, doch slechts in een van de andere vormen worden aangetroffen.

Tot voorbeeld van het gebruik van de hier besproken woorden dienen de volgende zinnen:

Laré kakalih wau...... dipunpurih mantuqa ḍatĕng nagarinipun piambaq sarta sami d i p u n p a r i n g i jungkat kalih rasuqan jubah, „Hij drong er bij de twee jongelieden op aan, dat zij naar hun eigen rijk zouden terugkeeren, en schonk hun beiden een staf en een tabbaard" (BTJ 30).

---

woord of van den correspondeerenden D-vorm, als met de beteekenisschakeering „ten behoeve van" en in de functie van causativum. In zulk een geval kan de F-vorm in één van zijn beteekenissen lid zijn van een kruisfiguur en in een andere beteekenis onafhankelijk zijn van den correspondeerenden E-vorm.

Kĕcrios [= *kula-criosakĕn*] *putri Cina ingkang kaparingakĕn ḍatĕng arya Damar,* „Er wordt [thans; c.q. door mij] een verhaal gedaan omtrent de Chineesche prinses, die aan arya Damar geschonken was" (BTJ 31); het object^P, dat aan *kĕcrios* toegevoegd zou kunnen worden, b.v. doordat men er *kĕcrios ing para maos* van maakte, blijft achterwege, omdat uit het zinsverband duidelijk genoeg blijkt, aan wie het verhaal omtrent de Chineesche prinses gedaan wordt; het object^P van *kaparingakĕn* wordt ingeleid door *ḍatĕng.*

Nawang-Wulan dipuntantun: bilih purun dipunrabèni, baḍé kasukanan panganggé.... Sagah anglampahi ingkang dados panantun wau. Panganggé lajĕng kasukaqakĕn, „Hij liet Nawang-Wulan de keuze: als zij goedvond, dat hij haar tot echtgenoote nam, zou haar een stel (menschen)kleeren gegeven worden .... Zij nam op zich in overeenstemming met dit voorstel te handelen, en vervolgens werden haar de kleeren gegeven" (BTJ 39); van *kasukanan* is *dèwi Nawang-Wulan* subject^P, van *kasukaqakĕn* echter *panganggé.*

Kala samantĕn prabu Bra-Wijaya sampun kawartosan ing sédanipun sunan ing Giri, „Te dien tijde werd aan koning Bra-Wijaya het overlijden van den heer van Giri medegedeeld" (BTJ 43); het object^P wordt ingeleid door *ing.*

Bocah iki daqwèhi jĕnĕng Mas Karèbèt. „Ik geef dezen knaap den naam Mas Karèbèt" (BTJ 55).

Jabang-bayi.... ingaturakĕn ḍatĕng ki Agĕng Tingkir, „Het wicht werd den Eerwaarden Heer van Tingkir aangeboden" (BTJ 55), *kapasrahakĕn ḍatĕng sémahipun,* „werd aan de zorgen van zijn vrouw toevertrouwd" (BTJ 14); het object^P wordt ingeleid door *ḍatĕng.*

Ing salawasé durung pinaringan ngalamat mangkono, „Nog nooit heb ik zulk een teeken mogen ontvangen" (BTJ 59).

Pantun sampun koñjuq [= *dipunuñjuqakĕn*] *ing prabu Bra-Wijaya,* „De rijst werd [door hem] aan koning Bra-Wijaya aangeboden" (BTJ 41); het object^P wordt ingeleid door *ing.*

Aku duwé sadulur lanang siji..., dadi lulurah suranata; iku kang bakal daqtitipi marang kowé, sarta angaturĕna ing sang nata, „Ik heb een broer, die... chef der suranata's is. Aan hem [met nadruk] zal ik je toevertrouwen, en hij moet je bij den koning introduceeren" (BTJ 60); het object^P van *daqtitipi* wordt ingeleid door *marang,* het tweede object van *angaturĕna* door *ing;* het eerste object van *angaturĕna, kowé,* wordt niet vermeld, omdat het gemakkelijk

uit het voorafgaande deel van den zin aangevuld kan worden [1]).

Sang nata p a r é n t a h, botĕn k a l i l a n ñ u k a n i toya... Anuntĕn wontĕn tiyang nini-nini ḍatĕng, a n g u l u n g i toya ing bĕruq, „De koning verordende, dat niemand permissie had hem [sc. een gevangene] water te geven. Maar toen kwam er een oude vrouw, die hem water reikte in een drinknap" (BTJ 76); het object^{P} van *kalilan* is vervangen geworden door een tweede praedicaatswoord, terwijl van *ñukani* en *angulungi* alleen het tweede object een plaats in den zin verworven heeft, omdat het eerste object met zooveel duidelijkheid uit den zin blijkt, dat het niet uitdrukkelijk vermeld behoeft te worden.

Ingkang garwa d i p u n w a r t o s i bilih katimbalan ing Baṭara Guru, „Aan zijn vrouw deelde hij het bericht mede, dat hem een boodschap was gezonden van den kant van Baṭara Guru" (BTJ 5); het object^{P} van *dipunwartosi* is vervangen geworden door een zin, dien wij dus objectszin kunnen noemen. Hetzelfde geldt voor: *Ingkang putra Baṭara Wisnu... d i p u n s a g a h a n a, bilih kĕdugi angawonakĕn ratu ing Giling-Wĕsi, kaapuntĕn sadosanipun*, „Aan zijn zoon Baṭara Wisnu deed hij de toezegging, dat hem al wat hij misdaan had vergeven zou worden, indien hij er in slagen zou den koning van Giling-Wĕsi de nederlaag toe te brengen" (BTJ 4—5), waarin het geheele stuk, dat op *dipunsagahana* volgt, als object^{P} bij dit praedicaatswoord dienst doet en derhalve als een objectszin gekwalificeerd mag worden, en voor *Kakangamu t a k o n a n a, apa sababé déné ora séba marang aku*, „Vraag je broer, wat er de reden van is, dat hij mij geen hulde komt betuigen" (BTJ 45), waarin hetgeen op *takonana* volgt objectszin is.

§ 3.

De secundaire kruisfiguur.

Naast de gevallen, die in de vorige paragraaf ter sprake zijn gebracht, staan er vele andere, waarin eveneens de E- en de F-vorm van een zelfde grondwoord op zoodanige wijze een paar vormen, dat zij den globalen begripsinhoud en het feit van met twee objecten geconstrueerd te zijn met elkander gemeen hebben, doch van elkander

---

[1]) Uit dit voorbeeld blijkt, dat achter een E-vorm het object^{P} even goed ingeleid kan worden door een praepositie als achter een F-vorm, en dat een inleidende praepositie even goed vóór het object van een actief praedicaatswoord als vóór een object^{P} kan komen te staan.

verschillen, doordat het eerste object van den E-vorm tweede object is van den F-vorm, en het eerste object van den F-vorm tweede object is van den E-vorm. Vergeleken met de woorden, die de eigenaardigheid der primaire kruisfiguur vertoonen, kenmerken zich de leden van deze groep hierdoor, dat de beteekenis, die aan den E-vorm en den F-vorm gemeenschappelijk is, verschilt van die van den A-, B-, C- of D-vorm, in plaats van daarmede behoudens de relatie tot de objecten overeen te komen, zooals dat in de vorige paragraaf het geval was.

Tot deze groep, die vrij omvangrijk is, behooren o.a. de volgende woorden:

tĕka, „komen"; primaire E-vorm *nĕkani*, „komen tot", „(iemand) overkomen"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *nĕkaqaké*, „X doen komen tot, brengen aan, bezorgen aan (Z)", secundaire E-vorm *nĕkani*, „aan Z (X) doen toekomen, brengen, bezorgen"; b.v. *tinĕkaqaké ing jangji*, „op het punt gebracht, dat (iemand) vastgesteld is geworden"; *mumunḍuta masṭi suntĕkani*, „vraag, en ik zal het je verschaffen" (BS 221).

lĕbu, in den C-vorm *mlĕbu*, „binnengaan"; primaire E-vorm *nglĕboni*, „binnengaan in"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *nglĕboqaké*, „X binnenbrengen in, doen in, stoppen in (Z)", secundaire E-vorm *nglĕboni*, „Z (X) inbrengen, ingeven, in handen stoppen";

kurang, „in te geringe hoeveelheid ter beschikking staan"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngurangaké*, „X aan (Z) in te geringe hoeveelheid ter beschikking stellen", E-vorm *ngurangi*, „aan Z (X) in te geringe hoeveelheid ter beschikking stellen";

wĕnga, in den C-vorm *mĕnga*, „openstaan"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *mĕngaqaké* of *ngĕngaqaké*, „X openzetten voor (Z)", E-vorm *mĕngani* of *ngĕngani*, „voor Z (X) openzetten, opendoen, openen";

jaga, „ter beschikking staan", „gereedstaan", „gereedliggen"; primaire E-vorm *ñjagani*, „zich gereedhouden voor", „ter beschikking staan van", „de wacht houden bij"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ñjagaqaké*, „X in gereedheid houden voor (Z)", secundaire E-vorm *ñjagani*, „voor Z (X) in gereedheid houden", of wel F-vorm *ñjagaqaké*, „X op wacht zetten bij (Z)", secundaire E-vorm *ñjagani*, „bij Z (X) op wacht zetten" [1]);

[1]) De laatstgenoemde beteekenis vindt men niet in JNHW of in JWb, doch zij blijkt uit een voorbeeld als: *Yèn wis paḍa séba kabèh, tumuli gĕḍongĕn ....*, *tumuli jaganana prajurit lan para bupati mantri*, „Wanneer zij allen tegenwoordig zijn, moet gij ze opsluiten ...., en laat ze dan bewaken door de mili-

sĕḍiya, „zich gereedmaken, -houden", „beschikbaar"; primaire E-vorm *ñĕḍiyani*, „zich voor (iets) gereedhouden"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ñĕḍiyaqaké*, „X in gereedheid houden voor (Z)", secundaire E-vorm *ñĕḍiyani*, „voor Z (X) in gereedheid, ter beschikking houden";

saji, in den C-vorm *sumaji*, „gereedstaan (voor een gast)"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ñajèqaké*, „X gereedzetten voor (een gast, de goden)", E-vorm *ñajèni*, „voor een gast, voor de goden (X) gereedzetten";

ladi, in den C-vorm *lumadi*, „ter beschikking staan", van iets, dat geleverd of opgebracht is geworden; primaire E-vorm *ngladèni*, „ter beschikking staan van (iemand)", „(iemand) bedienen", „(iemand) te woord staan"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngladèqaké*, „X ter beschikking stellen, leveren, opbrengen, ter beslissing overlaten aan (Z)", secundaire E-vorm *ngladèni*, „aan Z (X) ter beschikking stellen, leveren, opbrengen, ter beslissing overlaten";

tiba, „vallen"; primaire E-vorm *nibani*, „neervallen op"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *nibaqaké*, „X doen neervallen op (Z)", „(Z) treffen met X", „dit of dat bepaalde vonnis vellen over (Z)", secundaire E-vorm *nibani*, „op Z (X) doen neervallen", „Z treffen met (X)", „over Z (een vonnis) vellen";

sangu, „reisgeld", „teerkost voor onderweg"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ñangoqaké*, „X tot reisgeld bestemmen voor (Z)", „(aan Z) X bij wijze van reisgeld of van teerkost meegeven", E-vorm *ñangoni*, „aan Z (X) bij wijze van reisgeld of van teerkost meegeven";

bali, „terugkeeren"; primaire E-vorm *mbalèni*, „terugkeeren tot", „terugkomen op"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *mbalèqaké*, „X doen terugkeeren tot, teruggeven aan, terugbezorgen bij (Z)", secundaire E-vorm *mbalèni*, „tot Z (X) doen terugkeeren", „(X) aan Z teruggeven", „(X) bij Z terugbezorgen";

wrata, „gelijkmatig verdeeld"; primaire E-vorm *mratani*, „zich gelijkmatig verspreiden over, mededeelen aan"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *mrataqaké*, „X gelijkmatig verspreiden over, mededeelen aan (Z)", secundaire E-vorm *mratani*, „onder Z (X)

---

tairen, met bupati's en mantri's en al" (door een vorst gezegd tot zijn patih, in de geschiedenis van Mozes en Pharao).

gelijkmatig verdeelen", „aan alle Z's evenveel (van X) geven";

kanṭi, „metgezel"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngaṇṭèqaké*, „X tot metgezel geven aan (Z)", E-vorm *ngaṇṭèni*, „aan Z (X) tot metgezel geven";

uni, „klank", „geluid"; C-vorm *muni*, „klinken", „geluid geven"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngunèqaké*, „X geluid doen geven, doen weerklinken voor, X laten hooren aan (Z)", E-vorm *ngunèni*, „aan Z het geluid van (X) laten hooren", „Z (een brief) voorlezen, dicteeren", „Z (met kanonschoten) begroeten", enz.;

timbal, „van den een op den ander overgaan"; C-vorm *tumimbal*, idem; D-vorm *nimbal*, o.a. idem; in kruisfiguur-relatie F-vorm *nimbalaké*, „X overbrengen, overdragen op, overgeven aan (Z)", E-vorm *nimbali*, „aan Z (X) overbrengen, overgeven"[1]);

inĕb, in den C-vorm *minĕb*, „gesloten"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *nginĕbaké*, „X sluiten ten behoeve van, of ten nadeele van (Z)", E-vorm *nginĕbi*, „voor Z (X, meestal de deur of het venster) sluiten[2]);

sĕla, „tusschenruimte"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ñĕlaqaké*, „X tusschen (Z, resp. de onderdeelen van Z) inschuiven", E-vorm *ñĕlani*, „tusschen Z, resp. de onderdeelen van Z, (X) inschuiven";

gapit, „klem", in kruisfiguur-relatie F-vorm *nggapitaké*, „X als *gapit* gebruiken voor (een wayang-pop)", E-vorm *nggapiti*, „een wayang-pop van (iets) bij wijze van *gapit* voorzien";

joḍo, „echtgenoot(e)", „wederhelft"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ñjoḍoqaké*, „X tot wederhelft maken van (Z)", „X met (Z) in den echt verbinden", E-vorm *ñjoḍoni*, „Z een (X) bezorgen, (die hem tot wederhelft zal dienen)";

bojo, „echtgenoot(e)", „wederhelft", „deksel, dat bij een doos past", enz.; in kruisfiguur-relatie F-vorm *mbojoqaké*, „X als deksel laten dienen voor (een Z)", E-vorm *mbojoni*, „Z van een (X) als echtgenoot(e) of bij wijze van deksel voorzien";

long, „vermindering", „afname"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngĕlongaké*, „X minder maken ten nadeele van (Z)", E-vorm *ngĕlongi*, „aan Z minder (X) geven", „aan Z (X) voor een deel onthouden";

---

[1]) Zeer vaak komt *nimbali* voor als krama-inggil-woord in den zin van „aan iemand (een bevel, een mededeeling, een uitnoodiging van den kant van den vorst of van een ander hooggeplaatst persoon) overbrengen".

[2]) Speciaal gebruikt in den zin van „ten nadeele van Z".

loloh, „hetgeen naar binnen gaat", „voer", „medicijn"[1]); in kruisfiguur-relatie *nglolohaké*, „X aan (Z) ingeven, in den mond steken", E-vorm *ngglolohi*, „aan Z (X) ingeven, in den mond stoppen";

lĕpas, „vrijkomen", „ontsnappen", „wegvliegen"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *nglĕpasaké*, „vrijlaten", „X loslaten op, afschieten op (Z)", E-vorm *nglĕpasi*, „op Z (X) loslaten, afschieten";

intir, „onafgebroken stroom"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngintiraké*, „X aanhoudend doen toekomen aan (Z)", E-vorm *ngintiri*, „aan Z (X) onafgebroken doen toekomen";

olèh-olèh, „van de reis meegebracht geschenk"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngolèh-olèhaké*, „X bij wijze van *olèh-olèh* meebrengen voor (Z)", E-vorm *ngolèh-olèhi*, „voor Z (X) meebrengen bij wijze van *olèh-olèh*";

udan, „regen"; primaire E-vorm *ngudani*, „neerregenen op"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngudanaké*[2]), „X als een regen laten neerdalen op (Z)", secundaire E-vorm *ngudani*, „op Z (X) als een regen doen nederdalen";

ujuran, „fooi, die iemand aan een ander geeft uit de winst, die hij behaald heeft"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngujuraké*, „X geven aan (Z) bij wijze van *ujuran*", E-vorm *ngujuri*, „aan Z (X) geven bij wijze van *ujuran*"[3]);

isi, „inhoud"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngisèqaké*, „X tot inhoud maken van (Z)", „(Z) vullen met X", E-vorm *ngisèni*, „Z vullen met (X)";

añcĕb, „het met de punt ergens in vastgestoken zijn"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngañcĕbaké*, „X met de punt vaststeken in (Z)", „X installeeren in (deze of gene positie)", E-vorm *ngañcĕbi*,

---

[1]) Het grondbegrip is blijkbaar „hetgeen een nauwe opening ingaat, waaruit het niet of slechts met moeite terug kan keeren". Vandaar, dat de F-vorm ook gebruikt kan worden in den zin van „(iemand) in een hachelijken toestand brengen", „(iemand) aan zijn vijanden prijsgeven", „(iemand) verraden", in den vorm van den vierden activiteitsgraad *kĕloloh*, „te ver gegaan", „in een hachelijke positie geraakt".

[2]) De F-vorm luidt *ngudanaké*, niet *ngudaqaké*, zooals men op grond van de opmerkingen op p. 80 hierboven zou verwachten. De vorm van het derde type luidt *ngudan-udanaké*, „(iemand) in den regen laten staan".

[3]) Wanneer *ujuran* het uitgangspunt is, is het suffix -an van *ujuran* bij de afleiding van den E- en den F-vorm geëlimineerd, op dezelfde wijze als wij dat op p. 78 en 80 met betrekking tot woorden als *sasrahan* en *kĕmasan* constateerden. Het zou echter ook kunnen zijn, dat *ujuran* het bij den F-vorm behoorende en uit den F-vorm afgeleide passieve participium is, en dat het uitgangspunt van den E- en den F-vorm in den huidigen tijd niet meer bekend is.

„in Z (X) met de punt vaststeken", „in een bepaalde positie (X) installeeren";

tèmpèl, „tegen iets aangeplakt"; primaire E-vorm *nèmpèli*, „vastgeplakt zitten aan", „zich aansluiten bij"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *nèmpèlakė*, „X aangedrukt houden tegen (Z)", E-vorm *nèmpèli*, „tegen Z (X) aangedrukt houden";

tèmplèq, in alle afleidingen als de vormen van *tèmpèl*;

en vermoedelijk nog vele andere woorden.

Uit de hierboven gegeven voorbeelden blijkt, dat de verhouding van de vermelde F-vormen tot de correspondeerende — hier om redenen, die straks duidelijk zullen worden, soms „secundair" genoemde — E-vormen steeds volkomen dezelfde is als de verhouding tusschen de E- en de F-vormen van § 2 van dit hoofdstuk. Wat ons echter belet de woorden van deze paragraaf op te nemen onder de voorbeelden van de vorige paragraaf, is, zooals gezegd, dat zij niet voldoen aan den eisch, dat de beteekenis van de E- en de F-vormen, behoudens de specifieke relaties tot de objecten, met die van den A-, B-, C- of D-vorm overeen moet komen.

Niet alleen echter om het feit, dat zij zich hierdoor van de woorden van § 2 onderscheiden, vormen de woorden, die hierboven aangehaald zijn geworden, een afzonderlijke groep. Naast dit negatieve kenmerk staat er een positief kenmerk, dat hun allen gemeen is: alle F-vormen n.l., die men in deze paragraaf ondergebracht vindt — en alle E-vormen dan natuurlijk ook — zijn bij vergelijking van hun begripsinhoud met dien van het correspondeerende grondwoord als causativa te herkennen, de meeste direct, de andere toch in ieder geval reeds bij een vluchtige analyse van hun beteekenis. Voorts blijkt, dat de meeste E- en F-vormen, die in kruisfiguur-verhouding optreden, een beteekenis hebben, welke te herleiden is tot den algemeenen zin van „X geven aan Z", „X doen toekomen aan Z", „X overdragen op Z", „X overbrengen in Z", of iets dergelijks, en wel wanneer het woorden van de primaire kruisfiguur betreft, omdat reeds aan hun grondwoord een zoodanige beteekenis toekomt, en wanneer het woorden van deze paragraaf betreft, als gevolg van de verandering van den begripsinhoud van het grondwoord, die de toevoeging van het element „veroorzaken" er in teweegbrengt (b.v. *tĕka*, „komen", *nĕkaqakė*, „doen komen", variant „X doen komen tot Z"; *isi*, „inhoud", *ngisèqakė*, „tot inhoud maken", „vullen met", variant „X overbrengen in Z").

Het spreekt vanzelf, dat de overeenkomst, die de in een kruisfiguur zich samenvoegende E- en F-vormen met betrekking tot dezen bijzonderen begripsinhoud vertoonen, geen toevallige omstandigheid kan zijn. Integendeel! Wanneer wij ons er rekenschap van geven, dat de gelijkheid van beteekenis, behoudens de specifieke relatie tot het eerste object, in de E- en F-vormen van § 2 voortvloeit uit den bijzonderen begripsinhoud van het grondwoord zelf, doch dat er — afgezien van hetgeen hier te berde wordt gebracht — geen enkele reden bekend is, waarom de E-vormen van deze paragraaf de causatieve beteekenis zouden moeten deelen met den sinds lang causatieven F-vorm, ja, dat de feiten, belichaamd in de E-vormen van deze paragraaf, die wij als „primaire E-vormen" aangeduid hebben, ons leeren, dat er naast den E-vorm van een kruisfiguur van deze paragraaf veelal een niet-causatieve E-vorm staat, met een beteekenis, die *wel* op de normale wijze zich verhoudt tot die van het grondwoord, dan moeten wij wel tot de conclusie komen, dat aan de niet als „primair" aangeduide E-vormen van deze paragraaf de causatieve beteekenis der correspondeerende F-vormen en de met deze beteekenisoverdracht gepaard gaande bijzondere constructie der objecten toegekend zijn geworden, omdat de causatieve F-vorm ten gevolge van zijn bijzonderen begripsinhoud en zijn constructie met twee objecten gehouden kon worden, zij het ten onrechte, voor de helft van een primaire kruisfiguur. Om deze analogiewerking, waaraan de kruisfiguren van deze paragraaf m.i. haar oorsprong danken, zou ik haar derhalve tegenover de kruisfiguren van de vorige paragraaf, de primaire kruisfiguren, willen aanduiden als „s e c u n d a i r e k r u i s f i g u r e n".

Voor het optreden van deze analogiewerking, die, zooals gezegd, zich uit in de overdracht van de causatieve beteekenis van een F-vorm op den correspondeerenden, oorspronkelijk niet-causatieven, E-vorm, en in de verwisseling van de posities der beide betrokken objecten, zoodanig, dat het eerste object van den F-vorm tweede object wordt van den nieuwgeschapen E-vorm en het tweede object van den F-vorm eerste object van den nieuwgeschapen E-vorm, en die zich kan openbaren, zoodra versmelting van den begripsinhoud van een grondwoord met het element „veroorzaken" in een causatieven F-vorm een beteekenis teweegbrengt, welke als variant van den algemeenen begripsinhoud „geven aan", „doen toekomen aan" of „doen overgaan in of op" verstaan kan worden, zijn twee, in elkander grijpende omstandigheden gunstig geweest. De eene omstandigheid is, dat het begrip „geven", dat in dit proces toch wel de hoofdrol speelt, als

synoniem met „doen toekomen" op zich causatief is ten opzichte van woorden, die „overgaan tot, op, in" enz. beteekenen, en dat de woorden, die het begrip „geven" vertegenwoordigen, zich in het taalbewustzijn derhalve gemakkelijk met sommige causativa tot één complex kunnen associëeren. En de tweede, naar het mij voorkomt nog veel belangrijkere, omstandigheid is deze, dat het causativum zich in het Javaansch reeds sinds eeuwen in hoofdzaak bedient van een suffix -aké of -akĕn, dat van huis uit een relatieaanwijzer is en niets dan een relatieaanwijzer, en dat dus krachtens zijn aard in dit proces even gemakkelijk intermuteert met dien anderen relatieaanwijzer -i als het in een ander proces ophoudt te bestaan. Of — om het anders te zeggen —: wij hebben hier te maken met een anderen uitlooper van hetzelfde ontwikkelingsproces, dat wij in hoofdstuk III reeds hebben leeren kennen; *daar* zagen wij [1]), dat het suffix -aké of -akĕn de dubbele rol vervult van exponent te zijn van de relatie tusschen het subject en het object van een transitief werkwoord en van indicans te zijn van het causativum, en dat de eerstgenoemde functie blijkbaar de voor het taalbewustzijn belangrijkste geacht moet worden, aangezien in de vormen van het derde passief, waarin de reden tot het aanduiden van de relatie van subject tot object ophoudt te bestaan, doch de behoefte aan aanduiding van het causativum, zij het in verminderde mate, voortduurt, het suffix -aké of -akĕn nooit gebruikt mag worden, en aangezien wij gevallen aantreffen, waarin er naast een causatieven F-vorm een D-vorm optreedt, een suffixlooze vorm derhalve, die in dezelfde mate causatief blijkt te zijn als de F-vorm, doch daarvan verschilt door de geringere intensiteit in de aanduiding van de relatie tusschen subject en object [2]); *hier* zien wij, dat het suffix -aké of -akĕn, ofschoon het als indicans van het causativum scherp van -i te onderscheiden is [3]), in een wisselwerking met het suffix -i treedt, die geheel en al beheerscht wordt door het vermogen der objecten om met elkaar van plaats te verwisselen, en dat derhalve de behoefte om het causativum als zoodanig kenbaar te maken geheel en al op den achtergrond wordt gedrongen, zoodra het suffix, bij wijze van spreken, kans krijgt om te doen hetgeen des relatiewijzers is. En het kan ons dan ook niet verbazen, wanneer wij in dit verband hetzelfde verschijnsel ontmoeten, dat wij ook in hoofdstuk III reeds

[1]) Zie p. 129 sqq. hierboven.
[2]) Zie pp. 177 sq., 183, 228 sq. en 264.
[3]) Deze formuleering sluit het bestaan van onafhankelijke E-vormen met causatieve beteekenis geenszins uit; cf. de opmerkingen op p. 253 en in noot 2 aldaar.

gesignaleerd hebben[1]), n.l. dat wij naast de causatieve F- en E-vormen van een secundaire kruisfiguur herhaaldelijk suffixlooze D-vormen zien optreden, zooals *ngĕlong, nimbal, nginĕb* en *ngloloh,* die even causatief zijn, wat hun begripsinhoud tegenover dien van het grondwoord betreft, als de correspondeerende F- en E-vormen, doch die daarvan verschillen, doordat zij niet die innige relatie tot een specifiek object onderhouden, welke gene vormen kenmerkt, en die om dezen, blijkbaar domineerenden, karaktertrek suffixloos zijn[2]).

Uit de hierboven gemaakte opmerkingen mag men intusschen niet afleiden, dat elke causatieve F-vorm van een grondwoord, welks begripsinhoud met het element „veroorzaken" kan samensmelten tot een variant van „geven", „doen toekomen" of „overdragen", noodzakelijkerwijze uitgangspunt moet zijn voor de vorming van een secundaire kruisfiguur. De causatieve F-vormen van deze paragraaf toch onderscheiden zich van de F-vormen der primaire kruisfiguur hierdoor, dat zij, wanneer het uitgangspunt een intransitief praedicaatswoord is, niet noodwendigerwijze twee objecten bij zich hebben. Van *tĕka,* „komen", kan men een causatieven F-vorm *nĕkaqaké* afleiden in den zin van „doen komen", „laten komen", „maken, dat (iemand of iets) komt", die met één object een volledige gedachte kan vormen, zooals in *nĕkaqaké gara-gara,* „een opschudding in de natuur teweegbrengen", en van *isi,* „inhoud", kan men een causatieven F-vorm *ngisèqaké* maken, die in de beteekenis „vullen met", „als vulling gebruiken", reeds met één object — en c.q. met een subject natuurlijk — een volledigen zin kan vormen[3]). Zulk een op zich reeds volledige constructie *kan* echter veelal[4]) nog nader bepaald worden

[1]) Op p. 177 sq. en p. 183.

[2]) Zijn uit dit verschijnsel ook de causatieve D-vormen te verklaren, die in het huidige Javaansch geen E- of F-vorm in dezelfde of ongeveer dezelfde beteekenis naast zich hebben staan? Ik denk hier aan *nglabuh,* dat in het huidige Javaansch „werpen", „neerwerpen", beteekent, hoewel het grondwoord oorspronkelijk den zin van „vallen" moet hebben gehad, daar het etymologisch nauw verwant is aan *ḍawuh, rawuh, ḍawah, jawah* enz. Het woord zou begrijpelijker zijn, wanneer wij mochten aannemen, dat er oorspronkelijk een F-vorm *nglabuhaké* of *nglabuhakĕn* naast gestaan heeft, welks suffix op dezelfde wijze afgeworpen is geworden als dat van *ngandĕgaké* c.s. Zie nog p. 61 en n. 1 aldaar.

[3]) Een aardig voorbeeld levert het hierboven, op p. 239 en noot 1 aldaar, behandelde *nglolohaké* op, dat, hoewel het steeds causatief is, met één object en zonder vorming van een kruisfiguur optreedt, wanneer het tot dit object heeft den persoon, die in een benarde positie geraakt is, doch met twee objecten geconstrueerd wordt en deel van een kruisfiguur uitmaakt, wanneer het tot eerste object heeft het voedsel, dat in den mond gebracht wordt.

[4]) Er zijn mij slechts enkele uitzonderingen op dezen regel bekend. Zie de opmerkingen over de woorden, die, tegen de verwachting in, de vorming van

door een tweede object, en het ligt in zulk een geval wel voor de hand, dat tot tweede object het gemakkelijkst gekozen wordt het object van den primairen E-vorm, omdat er tusschen dit object en het grondwoord uiteraard een verhouding van natuurlijke saamhoorigheid bestaat; vandaar, dat zoo vaak naast elkaar komen te staan twee E-vormen, een primaire E-vorm met één object Z, en een secundaire E-vorm, die in een secundaire kruisfiguur naast een causatieven F-vorm optreedt en zich derhalve door het bezit van twee objecten kenmerkt, n.l. een eerste object Z, dat identiek is met het ééne object van den primairen E-vorm, omdat dit immers tot tweede object voor den F-vorm gediend heeft, en een tweede object X, dat identiek is met het subject van het grondwoord, omdat het eerste object is geweest van den F-vorm, en het eerste object van het causativum immers — behoudens het geval van de volgende paragraaf — per se het subject van den grondvorm is; aldus *nĕkani*, E-vorm van *tĕka*, „komen", als primaire E-vorm, met één object geconstrueerd, „komen tot Z", doch met twee objecten geconstrueerd „(X) doen komen tot Z", „(X) brengen naar Z", enz. [1]).

Uit het feit evenwel, dat een causatieve F-vorm van een intransitief grondwoord niet noodzakelijkerwijze een tweede object tot zich behoeft te nemen, vloeit tevens voort, dat er een zekere vrijheid voor den F-vorm bestaat om zich anders te gedragen dan in de gevallen, die door de twee *nĕkani*'s van de vorige alinea vertegenwoordigd worden, doordat hij een enkelen keer nu eens niet het object van den primairen E-vorm tot tweede object uitkiest, of doordat hij, wanneer er geen primaire E-vorm bestaat, zich niet tot één tweede object bepaalt, doch zich met verschillende aanvullingen als tweede object verbindt tot even zoovele parallel-kruisfiguren. Vooral van dit laatste verschijnsel zijn er gemakkelijk voorbeelden te vinden. Men denke slechts aan het paar *ngobongi-ngobongaké*, dat voorkomt in den zin van „in brand steken ten nadeele van iemand", doch ook in dien van „in brand steken ter waarschuwing van iemand", aan *nginĕbi-nginĕbaké*, dat voorkomt in den zin van „de gordijnen [b.v.] sluiten ten gerieve van iemand", maar ook in dien van „de deur

---

een kruisfiguur niet toelaten, op p. 264 sq. hierbeneden.

[1]) In het derde passief, waar mèt den agens, die in een causatief praedicaatswoord tevens de veroorzaker is, het element „veroorzaken" van den begripsinhoud op den achtergrond treedt, zal het niet steeds gemakkelijk zijn om uit te maken, of men met een primairen dan wel met een secundairen E-vorm te maken heeft. En de gegevens der woordenboeken zijn in dit opzicht meestal niet voldoende scherp geformuleerd om ons tot richtsnoer te kunnen dienen.

sluiten ten nadeele van iemand, zoodat hij geen toegang meer heeft" [1]). Het gebruik van de secundaire kruisfiguur kan derhalve iets ruimer zijn dan dat van de primaire en iets minder aan strikte regels gebonden, maar uiteraard kan zij daardoor ook iets gemakkelijker vervagen en haar eigen karakter verliezen. Wij zullen in het vervolg van deze studie nog verschillende voorbeelden daarvan ontmoeten.

Met deze grootere losheid van constructie, die de secundaire kruisfiguur tegenover de primaire kenmerkt, hangt ook samen, dat herhaaldelijk alleen de E-vorm optreedt, terwijl de bijbehoorende F-vorm zóó zeldzaam is, dat men hem veelal in de woordenboeken te vergeefs zoekt. Dit geldt vooral voor de vele E-vormen, die den zin hebben van „het object voorzien van hetgeen het grondwoord aanduidt", zooals *ngudĕngi*, „Z van een hoofddoek voorzien", van een grondwoord *udĕng*, „hoofddoek", *ngandĕg-andĕgi*, „(een tekst) van rustteekens voorzien", van *andĕg-andĕg*, „rustteeken", *nglurubi*, „Z van een dekkleed, sprei, lijkwade enz. voorzien", van een grondwoord *lurub* [2]). Het tweede object kan in zulke gevallen veelal weggelaten worden, omdat het door het grondwoord zelf in voldoende mate gesuggereerd wordt. Maar dat wij hier toch ook met een kruisfiguurconstructie te maken hebben, blijkt, wanneer wij de identiteit van dengene of datgene, die of dat als tweede object optreedt, tegenover de generieke aanduiding, die in het grondwoord opgesloten ligt, op den voorgrond gaan stellen, of wel wanneer wij als tweede object een voorwerp vermelden, dat normaliter niet aan het woord, dat als grondwoord optreedt, gelijkgesteld kan worden, b.v. *diudĕngi udĕng añar*, of *diudĕngi slĕndang*, „van een n i e u w e n hoofddoek voorzien worden", „een *slĕndang* omkrijgen bij wijze van hoofddoek".

Voorbeelden van het gebruik van secundaire kruisfiguren laten zich gemakkelijk in grooten getale verzamelen. Hieronder volgen er eenige.

---

1) Zie resp. p. 267 sqq. hierbeneden en JNHW 1, 10a.

2) Ook in overdrachtelijken zin, b.v. *karuruban*, „gebiologeerd", „geheel onder den invloed staan van een sentiment"; cf. KBW 1, 720a. Een ander Oud-Javaansch voorbeeld levert het *analyani* op van BP 142, regel 8 v.o., „een boog van een pees (*tali*) voorzien". Zie verder nog de voorbeelden in GrK 132—133, die echter slechts met groote voorzichtigheid te gebruiken zijn; Kiliaan blijkt van den invloed van de woorden voor „geven" wel eenig begrip te hebben gehad, doch aan een nauwkeurige beschrijving van het verschijnsel en aan een bepaling van den omvang van zijn invloedssfeer is hij niet toegekomen. Hetzelfde geldt voor Kern, die op het causatieve karakter van een aantal E-vormen wel als op een merkwaardigheid de aandacht vestigt (VG 8, 242 sqq.), doch op het hoe en het waarom er van niet nader is ingegaan.

Sang hyang Narada lajĕng kautus anḍawahakĕn duduka ḍatĕng Baṭara Wisnu, „Vervolgens werd Narada uitgezonden om Baṭara Wisnu een standje te gaan geven [sc. namens Baṭara Guru; letterlijk: om een standje te doen neervallen op Baṭara Wisnu]" (BTJ 2). Het eerste object, subject van het begrip „vallen", dat in *ḍawah* ligt opgesloten, staat onmiddellijk achter het praedicaatswoord, het tweede object, de aanduiding van de richting, waarin zich *duduka* beweegt, wordt hier ingeleid door de praepositie *ḍatĕng*.

Baṭara Wisnu kaḍawahan amĕṭuqakĕn mĕngsah, „Baṭara Wisnu kreeg bevel den vijand te gemoet te trekken" (BTJ 7). *Kaḍawahan* wordt absoluut gebruikt in plaats van *kaḍawahan préntah*, vorm van het tweede passief naast een actieve constructie *nḍawahi préntah*, „(een bevel) doen vallen op" = „iemand (een opdracht) geven", zoodat *kaḍawahan* den zin heeft van „een opdracht krijgen"; *amĕṭuqakĕn mĕngsah* bepaalt dit weggelaten object *préntah* nader.

Radèn Susuruh dipunlĕpasi jĕmparing, „Radèn Susuruh werd beschoten met pijlen" (BTJ 18).

Krodha ta sang Anggaraparṇa, linĕpasakĕn ta warayangnira, yatna ta sang Arjuna.... Sahasā dahat kitângglĕpasakĕn hru, „Anggaraparṇa werd boos en schoot zijn pijl af, maar Arjuna was op zijn hoede.... „Ge zijt wel zeer voortvarend in het afschieten van pijlen!"" (Ādiparwa 155). Het subject^P van *linĕpasakĕn* staat achter het praedicaatswoord[1]); het object^P van *linĕpasakĕn* en het tweede object van *anglĕpasakĕn* worden niet vermeld, omdat uit het zinsverband duidelijk genoeg blijkt, dat Arjuna in die functies optreedt.

.... *baḍé sowan ing sang nata, añaosakĕn pamĕdal ing sabin*, „met de bedoeling om zich in de tegenwoordigheid van den koning te begeven en (hem) het product van de sawah aan te bieden" (BTJ 41). Het tweede object van *añaosakĕn* heeft geen uitdrukking gevonden, omdat het uit het zinsverband bekend is.

.... *sarat kang dadi jalarané kowé diwawuh ing kangjĕng Sultan: lĕmah iki lolohna ing kĕbo-ḍanu, amĕsṭi kĕbo mau bañjur ngamuq marang Prawata.... Radèn Jaka nuntĕn ngupados maésa-ḍanu. Sarĕng sampun angsal, lajĕng kalolohan siti bĕbĕktanipun*, „.... „een toovermiddel, dat er toe leiden zal, dat Z.M. de Sultan zich weer met je verzoenen zal. Stop deze aarde den wilden buffel in den bek. De buffel zal dan in blinde woede Prawata aanvallen" .... Radèn Jaka zocht vervolgens den wilden buffel op, en stopte hem, na hem

[1]) Zie hierboven, p. 222 en noot 1 aldaar.

gevonden te hebben, de aarde, welke hij meegebracht had, in den bek" (BTJ 68 en 71). Het object^{P} van *lolohna,* den irrealiteitsvorm van *dilolohaké,* wordt ingeleid door *ing,* dat van *kalolohan* staat onmiddellijk achter het passieve praedicaatswoord.

Radèn Jaka Tingkir lajĕng kawangsulakĕn kalĕnggahanipun lami, „Radèn Jaka Tingkir werd vervolgens weer geplaatst in, hersteld in zijn oude positie" (BTJ 73). Dit voorbeeld heb ik opgenomen, 1° omdat men wellicht een inleidende praepositie vóór het object^{P} van dit praedicaatswoord, met zulk een domineerend element van richtingaanduiding in zijn begripsinhoud, verwachten zou, terwijl dat nu juist eens niet het geval blijkt, derhalve om te laten zien, dat het gebruik van inleidende praeposities in hooge mate afhankelijk is van de willekeur of het gevoel voor welluidendheid van den spreker of den schrijver, en zeer zeker niet aan strikte regels te binden is; 2° omdat men aan de hand van een aantal voorbeelden tot de opvatting zou kunnen komen, dat het eerste object van den F-vorm de aanduiding van een zaak dient te zijn en dat van den E-vorm de aanduiding van een persoon, hetgeen wel is waar vaak het geval is, maar volstrekt niet noodzakelijk is, zooals hier blijkt. Omgekeerd treedt de aanduiding van een zaak op als eerste object van den E-vorm, zij het niet dien van een secundaire kruisfiguur, in het voorbeeld: *Yèn adat trah ing wong Maja-Pait, ora kĕna ambalèni c(a)laṭu kang wus kuwĕtu, mĕsṭi nuli dilakoni,* „De nakomelingen van de mannen van Maja-Pait kunnen, naar hun gewoonte, niet terugkomen op het eenmaal uitgesproken woord; zij handelen er naar, terstond en stellig" (BTJ 446).

§ 4.

De averechtsche secundaire kruisfiguur.

Een causatief praedicaatswoord is een praedicaatswoord, dat te kennen geeft het in een object veroorzaken van den toestand of de eigenschap, waardoor dit object zich voortaan zal kenmerken, of het brengen van het object tot een handeling, die het vervolgens zal gaan verrichten. Het ligt derhalve in het wezen van een causativum, dat het subject van een intransitief grondwoord bij omzetting van dit woord in een causativum tot het eenige object wordt, terwijl voor een transitief grondwoord geldt, dat het subject er van bij de vorming van een causativum een van de objecten wordt, en dat het causativum voor de rest het object of de objecten van het grondwoord overneemt.

Daar dit laatste object of deze laatste objecten ook als object(en) van het grondwoord optreedt resp. optreden, kan het resp. kunnen zij tot het causatieve praedicaatswoord niet in die specifieke relatie staan, die er tusschen het causatieve praedicaatswoord en zijn subject aan den eenen kant en het object, dat identiek is met het subject van het grondwoord, aan den anderen kant bestaat, aangezien er zich immers zonder *dit* object geen causatief praedicaatswoord laat denken. Derhalve moeten wij *dit* object, d.i. het met het subject van het grondwoord identieke object, het noodwendigerwijze optredende object, als eerste object van het causatieve praedicaatswoord beschouwen, terwijl wij het object of de objecten van den basisvorm als het tweede, resp. als het tweede en het derde, object van het daaruit gevormde causatieve praedicaatswoord kunnen beschouwen. Hetgeen geheel in overeenstemming is met hetgeen op p. 222 sqq. hierboven reeds uitvoerig betoogd is geworden, en met de waarneming, dat hetgeen identiek is met het subject van het grondwoord ook op de eerste plaats van den zin pleegt te staan, wanneer het correspondeerende causativum gebruikt wordt in den vorm van den tweeden, derden of vierden activiteitsgraad. Dit alles is niets nieuws, en in de voorgaande bladzijden hebben wij het herhaaldelijk bekend verondersteld, doch het dient hier niettemin nog even gereleveerd te worden om ons in staat te stellen ons een scherpomlijnd denkbeeld te vormen van den aard der figuur, die wij in deze paragraaf zullen behandelen.

Met betrekking tot de kruisfiguren leerden wij in § 2 gevallen kennen, waarin de begripsinhoud van het grondwoord van nature aangevuld bleek te kunnen worden met twee objecten, waarvan het eene, dat wij verderop Z hebben genoemd, den persoon of de zaak bleek aan te duiden, op wien resp. waarop de handeling van het praedicaatswoord zich richtte en in welks resp. welker richting zich derhalve hetgeen het andere object — door ons verderop X genoemd — aanduidde voortbewoog, hetzij in letterlijken, hetzij in figuurlijken zin. Ons bleek, dat object Z in aanmerking kwam om eerste object te zijn van den E-vorm en object X om eerste object te zijn van den F-vorm, en dat hiervan weer het gevolg was, dat X als tweede object ging optreden bij den E-vorm en Z als tweede object bij den F-vorm. In § 3 zagen wij, dat deze configuratie, die in de gevallen van de primaire kruisfiguur, gegeven de vormingsmogelijkheden van het Javaansch, geheel natuurlijk uit den begripsinhoud van het grondwoord voortvloeit, secundair als een bestaand instrument gehanteerd

kan worden om daar, waar een causatief praedicaatswoord ten gevolge van een constructie met twee objecten een begripsinhoud heeft verkregen, waarvan „geven" of „overdragen" een hoofdelement vormt, willekeurig den nadruk te kunnen verplaatsen van het eene naar het andere object door over te gaan van den E-vorm naar den F-vorm en omgekeerd. Hier bleek dus in het taalbewustzijn de bepaling van het accent op een der beide objecten met de keuze tusschen de determineerende suffixen verbonden te zijn geworden, waardoor men thans, niet organisch meer, zooals in de gevallen van de primaire kruisfiguur, doch zuiver mechanisch — d.i. door gebruikmaking van een bestaand instrument —, verschuiving van het relatieve accent op de objecten kan bereiken door te veranderen van determineerend suffix, en verandering van het determineerende suffix automatisch kan laten optreden door onder de objecten het accent te verplaatsen.

Brengen wij nu hetgeen in de eerste alinea van deze paragraaf nog eens omtrent de identiteit van het eerste object van een causatief praedicaatswoord met het subject van het correspondeerende grondwoord in de gedachten teruggeroepen is, in verband met hetgeen wij in de tweede alinea bij wijze van recapitulatie met betrekking tot de constructie der kruisfiguren gezegd hebben, dan blijkt, dat van de drie termen, die er in de kruisfiguur naast het praedicaatswoord optreden, n.l. het subject als veroorzaker van de beweging, welke steeds in het praedicaatswoord ligt opgesloten, het eene object (X) als verrichter dezer beweging, d.i. als zelf bewegende, en het andere object (Z) als eindpunt der beweging, steeds de tweede term, dus de verrichter der beweging, als eerste object van den F-vorm optreedt, en dat derhalve in de gevallen van een secundaire kruisfiguur, waarin de F-vorm steeds causatief is, de verrichter van de beweging ook steeds subject is van het praedicatieve of tot een praedicaatswoord vervormde grondwoord; hetgeen, daar wij den term „verrichter der beweging" van den term „eindpunt der beweging" hebben leeren onderscheiden, impliceert, dat in de hier bedoelde gevallen nooit als subject van het praedicatieve of tot een praedicaatswoord vervormde grondwoord kan optreden de aanduiding van het eindpunt eener beweging. Een secundaire kruisfiguur van het type, dat wij in § 3 hebben leeren kennen, kan derhalve alleen optreden, wanneer de begripsinhoud van het grondwoord zoodanig is, dat als adaequaat subject er bij kan optreden de verrichter eener beweging, althans een verplaatsbaar voorwerp, dien resp. hetwelk het subject van het

uit het betreffende grondwoord gevormde causatieve praedicaatswoord kan voortbewegen of zich kan laten voortbewegen.

Nu zijn er echter andere praedicaatswoorden, die krachtens hun begripsinhoud als subject niet bij zich hebben den verrichter van een reëele of beeldsprakige beweging, doch juist de aanduiding van het eindpunt van de beweging eener andere grootheid, zooals in het algemeen de woorden voor „ontvangen", „tot zich nemen", „zich toeëigenen", „zich voorzien van iets" of „voorzien zijn van iets", „bij zich hebben", enz. Van deze woorden gaat wel is waar bij de vorming van een causativum de begripsinhoud over in een of andere variant van het begrip „geven" — resp. „doen ontvangen", „tot zich doen nemen", „zich doen toeëigenen", „iemand van iets voorzien doen zijn" = „iemand van iets voorzien", „bij zich doen hebben" = „medegeven" —, en bij de aldus gevormde causativa dienen wel is waar dan ook twee objecten op te treden ter aanvulling van den begripsinhoud van het praedicaatswoord, doch bij handhaving van den regel, dat het subject van het grondwoord het eerste object van het causatieve praedicaatswoord behoort te zijn, laat er zich toch geen kruisfiguur van vormen, omdat dan niet de verrichter, doch het eindpunt van de beweging het eerste object van den F-vorm zou zijn.

Niettemin geschiedt echter ook hier de vorming van een kruisfiguur, en wel, zooals nu trouwens ook vanzelf spreekt, met opoffering van den regel, dat als eerste object van een causatief praedicaatswoord het subject van het grondwoord dient op te treden, m.a.w. zoodanig, dat in de beide vormen, den E- en den F-vorm, als eerste object optreedt wat eigenlijk tweede object had moeten zijn, en als tweede object wat eigenlijk eerste object had moeten zijn. Wij kunnen dit verschijnsel ook zóó beschrijven, dat er bij de hier bedoelde groep van woorden tweemaal een omzetting der objecten plaats vindt: voor den eersten keer in den causatieven F-vorm zelf, geheel buiten de kruisfiguur om, wanneer n.l. het „A ontvangt B" van het grondwoord wordt tot „C doet A B ontvangen" = „C geeft B aan A", en dit, hoewel het krachtens den regel, die bepaalt, dat het eerste object van een causatief praedicaatswoord het subject van het correspondeerende grondwoord dient te zijn, A tot eerste object en B tot tweede object zou moeten hebben, in werkelijkheid onder invloed van het feit, dat het causativum practisch tot een synoniem van *nguwèhaké* geworden is, evenals *nguwèhaké* B tot eerste object en A tot tweede object neemt, zooals blijkt uit zinnen met een passief praedicaatswoord; en voor den tweeden keer in een kruisfiguur, wanneer, op de mecha-

nische wijze, die in de tweede alinea van deze paragraaf ter sprake gebracht is, de rangschikking der objecten, die na het proces van assimilatie dezelfde is als die van de objecten van *nguwèhaké*, wordt omgekeerd, zoodra men ter verlegging van het relatieve accent van den F-vorm overgaat op den E-vorm. Merkwaardigerwijze blijkt derhalve de kracht van de analogiewerking, die talrijke Javaansche praedicaatswoorden dwingt zich in hun constructie te richten naar die van de woorden voor „geven" of „overdragen", grooter te zijn dan die van de logische wet, volgens welke het subject van het grondwoord het voornaamste object behoort te zijn van het causatieve praedicaatswoord!

Deze kruisfiguur, waaraan ik den naam „averechtsche secundaire kruisfiguur" zou willen geven, omdat zij met de secundaire kruisfiguur van § 3 het ontstaan langs den weg der analogiewerking en het verband met het causativum gemeen heeft, en omdat zij zich van de gewone secundaire kruisfiguur, die van § 3, onderscheidt, doordat haar eerste object eigenlijk tweede en haar tweede object eigenlijk eerste object had moeten zijn, wordt vertegenwoordigd o.a. door de volgende woorden:

tampa, in den A-vorm „ontvangen"; primaire E-vorm *nampani*, „(iemand of iets) ontvangen"; in kruisfiguur-relatie F-vorm *nampaqaké*, hetgeen als causativum van *tampa* had moeten beteekenen „X (Z) doen ontvangen" = „aan X (Z) ter hand stellen", doch dat in werkelijkheid den zin heeft van „Z (aan X) ter hand stellen"; vandaar, dat de secundaire E-vorm *nampani* te vertalen is met „aan X (Z) ter hand stellen";

tarima, in den A-vorm „van een hoogere (iets) ontvangen", „tevreden zijn met, dankbaar zijn voor (iets)"; D-vorm *narima*, idem; primaire E-vorm *narimani*, idem, wellicht met een object, dat in hoogere mate bepaald is dan het object van den D-vorm; in kruisfiguur-relatie F-vorm *narimaqaké*, dat eigenlijk had moeten beteekenen „X dankbaar (Z) doen aanvaarden" = „aan X bij wijze van gunstbewijs (Z) schenken", maar dat in werkelijkheid gebruikt wordt in den algemeenen zin van „Z bij wijze van gunst aan (X) schenken" en speciaal in dien van „(aan iemand) bij wijze van gunst een dochter ten huwelijk geven", en waarnaast dan als secundaire E-vorm komt te staan *narimani*, „aan X (Z) schenken bij wijze van gunst", bepaaldelijk „aan

iemand (een dochter) ten huwelijk geven bij wijze van gunst"[1]).

Op de averechtsche secundaire kruisfiguur komen wij in de volgende paragraaf en in het volgende hoofdstuk nog terug. Besluiten wij dit gedeelte met enkele voorbeelden, waarin het causativum van een woord voor „ontvangen" een rol speelt.

Dipati Natapura nuntĕn angaturi uninga ḍatĕng ing Matawis. Panĕmbahan Purbaya sarĕng sampun anampèni pratéla ning utusan, sangĕt suka ing galihipun. Ki dipati Natapura lajĕng d i p u n t a r i m a n i. Ingkang k a t a r i m a q a k ĕ n Mas Ayu Tiknasari. Dipati Natapura sangĕt bingahipun. „Dipati Natapura deed vervolgens bericht toekomen aan Mataram. Toen Panĕmbahan Purbaya de mededeeling van den boodschapper ontvangen had, was hij zeer tevreden. Aan dipati Natapura gaf hij daarop (een dame van hooge geboorte) ten huwelijk. Degene, die aldus ten huwelijk gegeven werd, was Mas Ayu Tiknasari[2]). Dipati Natapura was daarover zeer verheugd" (BTJ 667).

Sang Ambikā t i n a r i m a k ĕ n i sang Citrānggada..., sang Ambalikā s i n u n g a k ĕ n i sang Citrawīrya, „Ambikā werd tot vrouw gegeven aan Citrānggada, Ambalikā aan Citrawīrya" (Ādiparwa 100); doch daartegenover: *Magirang ta ya, majar i sang Bāsuki mangundangé sang Jaratkāru t a r i m a n a n ârinira*[3]), „(De nāga's) waren uitgelaten van vreugde, en zeiden Bāsuki, dat hij[4]) Jaratkāru moest ontbieden om hem zijn jongere zuster tot echtgenoote aan te bieden"

---

[1]) De dochter is dan natuurlijk van hoogeren stand dan haar a.s. man. Zie ook JNHW 1, 633b, waar, blijkbaar om het den auteurs opgevallen eigenaardige spraakgebruik te verklaren, als omschrijving van de beteekenis van den F-vorm gegeven wordt: „iets aannemelijk of aangenaam maken, aangenaam doen worden". Dit zou echter slechts mogelijk zijn, indien het causativum op een vorm van het derde passief als uitgangspunt geconstrueerd zou zijn geworden, en dat is bij den vorm *narimaqaké* niet erg waarschijnlijk. Vgl. p. 260.

[2]) Dat de dame in kwestie de dochter van Panĕmbahan Purbaya is, blijkt noch uit het zinsverband, noch uit Brandes' lijst van de eigennamen van Meinsma's Babad Tanah Jawi in VBG 51 (4). Men kan dit echter wel aannemen, tenzij uit andere redacties het tegendeel mocht blijken. Ik heb geen gelegenheid gehad om Tiknasari's familierelaties na te gaan.

[3]) Uit *tarimanana* plus *arinira*. *Tarimanana* is een Oud-Javaansche irrealiteitsvorm naast *tinarimanan*, den vorm van het eerste passief naast *anarimani*, een E-vorm met bindklank. In het *tinarimakĕn* van het voorbeeld Ādiparwa 100 ontbreekt de bindklank echter. Vgl. de opmerkingen hierover op p. 81.

Men merke op, dat voor het Oud-Javaansche spraakgebruik de eisch, dat het meisje van hoogeren stand moet zijn, niet geldt!

[4]) *Mangundanga* heeft een ander subject dan het voorafgaande *majar*, omdat *majar* hier optreedt als een woord voor „bevelen"; vgl. noot 1 op p. 221.

(Ādiparwa 27). De vervanging van *tinarimakĕn* door *sinungakĕn* in het eerste voorbeeld spreekt zeer duidelijke taal!

Barang kang kawadé dèrèng katampèqakĕn ḍatĕng kang numbas, „Goederen, welke verkocht, doch nog niet aan den kooper geleverd zijn geworden" (Kitab Tuhpah, ed. Keijzer, 64).

Kacarios ki Agĕng ing Pĕngging.... Sangĕt dipunsihi ḍatĕng prabu Bra-Wijaya ing Maja-Pait, sarta katariman putrinipun, „Ter sprake kome de Eerwaarde Heer van Pĕngging.... Hij stond bij koning Bra-Wijaya van Maja-Pait zeer in de gunst, en kreeg diens dochter, de prinses, ten huwelijk" (BTJ 52)[1]).

§ 5.

Twijfelachtige, onregelmatige en merkwaardige gevallen.

Met een uiteenzetting van de theorie en met een aantal voorbeelden ter verduidelijking van de theorie zijn de kruisfiguren nog geenszins volledig behandeld. Wanneer men het JNHW doorbladert en daarbij in het bijzonder let op de verhouding, waarin de beteekenis van de verschillende E- en F-vormen tot die van het correspondeerende grondwoord staat, komt men nog voor allerlei vragen te staan, waarop de voorafgaande bladzijden geen antwoord geven, zooals b.v. voor de vraag, hoe eigenlijk de verhouding is tusschen *ngambani* en *ngambaqakĕ* of van *matèni* en *matèqaké*, paren van causatieven, welker beteekenis en onderlinge verhouding met behulp van de theorie der kruisfiguur niet te bepalen vallen[2]). Na het verschijnen van

[1]) Men lette op *katariman*, dat hier moeilijk als een vorm van het derde passief kan gelden, en dat dus wel een geval oplevert van een E²-vorm van het ouderwetsche model, zonder bindklank gevormd; vgl. de opmerkingen op p. 166 sq. en noot 3 op p. 252 hierboven. Vermoedelijk zal dus *katariman* te lezen zijn, niet *kĕtariman*. — Zoowel de BTJ-editie van 1874 als die van 1903 heeft *putrinipun*. In *putranipun*, „zijn dochter", te veranderen? Cf. VBG 51 (4), p. 1b. Volgens JNHW 1, 7a zou ook *putri* als krama-inggil van *anaq* in gebruik zijn.

[2]) Voor *ngambani* geeft GrK 136 (Aanmerking, 1) de beteekenis „ruimer maken dan iets anders", voor *ngambaqaké* „ruimer maken dan het geweest is"; cf. WWZ 36 juncto 41. Dit is echter geen verklaring, doch alleen een bepaling van het gebruik der woorden. Wat de verklaring van *matèni* in GrK 133 betreft, zeer aannemelijk lijkt zij niet. Misschien komt men nog het verst, wanneer men er op wijst, 1⁰ dat oorspronkelijk het causativum in het Javaansch, even goed als in andere Indonesische talen, met behulp van het praefix pa- gevormd werd, dat het daarna behalve door pa- ook uitgedrukt is gaan worden door D-vormen, bij voorkeur met reduplicatie of woordverdubbeling, door E-vormen en door F-vormen, en dat de F-vorm in het huidige Javaansch wel is waar het meest gebruikelijke middel is geworden, doch dat mogelijkerwijze vormen als *ngambani*

Pigeaud's Javaansche woordenboek moet de woordenschat van het Javaansch eens op bijzondere gevallen systematisch onderzocht worden. Thans echter kunnen wij volstaan met enkele losse kwesties van verschillenden aard te behandelen, om den lezer een indruk te geven van wat er zooal nog op het gebied van de leer der begripsoverdracht van den F- op den E-vorm nader onderzocht zal dienen te worden.

Primaire of secundaire kruisfiguur?

Vooreerst dan eenige voorbeelden van twijfelachtige gevallen.

Tusschen indeeling bij de groep der primaire kruisfiguren en bij de groep der secundaire kan men aarzelen, wanneer men den E- en den F-vorm van *tĕḍa* in de tweede klasse en die van *trap* te bepalen krijgt.

In de tweede klasse heeft *tĕḍa* den E-vorm *amatĕḍani* of *amitĕḍani* en den F-vorm *amatĕḍaqaké* of *amitĕḍaqaké* [1]). Uitgangspunt voor het ontstaan van deze vormen is het grondwoord *tĕḍa*, dat uitgebreid is geworden met het praefix pa- of pi-, hetwelk in dit geval van het grondwoord een causativum gemaakt heeft, en de oorspronkelijke beteekenis er van, „tot zich nemen" [2]), derhalve heeft omgezet in die van „tot zich doen nemen", een beteekenis, welke het begrip „geven" zeer nabij komt. Nu kan men, lettende op het feit, dat het huidige Javaansch het praefix pa- of pi- van de tweede klasse als een levend

---

en *matèni* zich, evenals de geredupliceerde en verdubbelde vormen van p. 116 sqq., als causativa gehandhaafd hebben uit een tijd, waarin het praefix pa- als vormer van het causativum reeds op den achtergrond raakte en er nog geen besliste voorkeur voor het gebruik van den F-vorm bestond; 2[0] dat de determineerende suffixen primair relatieaanduiders zijn, zoodat op zich het causativum even goed met behulp van -i als met behulp van -aké uitgedrukt kan worden en de aard van den E-vorm zich evenmin verzet tegen een directe verbinding met een causatieve beteekenis als hij zich verzet tegen de indirecte verbinding met een causatieve beteekenis in een secundaire kruisfiguur.

In de practijk zal men meestal den direct-causatieven E-vorm van den secundairen E-vorm der kruisfiguur kunnen onderscheiden, doordat de eerstgenoemde één en de laatstgenoemde twee objecten heeft. Er zijn echter gevallen, waarin de secundaire E-vorm één van zijn objecten, of zelfs zijn beide objecten, verloren heeft, zooals wij in de volgende bladzijden nog zullen zien, en het criterium is dan ook niet ten volle betrouwbaar; vgl. b.v. noot 2 op p. 278.

[1]) Zie JNHW 2, 2. Naast *(a)matĕḍani* en *(a)mitĕḍani* komt er ook een vorm *nĕḍani*, en naast *(a)matĕḍaqaké* en *(a)mitĕḍaqaké* komt er ook een vorm *nĕḍaqaké* voor. Deze E- en F-vorm moeten beschouwd worden als afkortingen van de overeenkomstige vormen van de tweede klasse, en dienen wèl onderscheiden te worden van de vormen *nĕḍani* en *nĕḍaqakĕn* van p. 257.

[2]) In het huidige Javaansch gespecialiseerd tot „eten" en een weinig gewijzigd tot „vragen".

element niet meer kent, **paṭĕḍa* of **piṭĕḍa* als een grondwoord aanvaarden, zij het dan als een secundair grondwoord. In dat geval ligt het voor de hand, dat *maṭĕḍaqaké* of *miṭĕḍaqaké* met *nguwèhaké*, en *maṭĕḍani* of *miṭĕḍani* met *nguwèhi* op één lijn gesteld worden, en dat men, de volkomen gelijkheid der constructies constateerende, het eene woord voor „geven" in dezelfde groep plaatst, waarin ook het andere een plaats gevonden heeft, n.l. in die der primaire kruisfiguren.

Men kan echter ook aan *tĕḍa* als basis vasthouden en pa- als indicans van het causativum blijven beschouwen, ondanks het feit, dat het praefix in het huidige Javaansch die functie in het algemeen niet meer vervult. In dat geval staan ons weer twee wegen open. In de eerste plaats kunnen wij het mogelijk achten, dat *maṭĕḍaqaké* (*miṭĕḍaqaké*) en *maṭĕḍani* (*miṭĕḍani*) hun determineerende suffixen pas gekregen hebben, toen (*a*)*maṭĕḍa* = „tot zich doen nemen" als causativum met het begrip „geven" reeds geassociëerd was geworden, en dat zij derhalve krachtens die associatie de suffixen dragen, die bij de werkwoorden voor „geven" passen. In dat geval zou met betrekking tot *maṭĕḍaqaké* niet gelden, dat een van de schakels in het ontwikkelingsproces der secundaire kruisfiguur de gelijkstelling van -aké als indicans van het causativum aan -aké als indicans van het transitivum is, doch overigens zou er voor opgaan al hetgeen in § 3 opgemerkt is geworden; en dus zouden wij, als wij dezen weg zouden willen volgen, *maṭĕḍaqaké* en *maṭĕḍani* bij de groep van de gewone secundaire kruisfiguur kunnen indeelen. In het andere geval moeten wij aannemen, dat pa- en -aké of -akĕn steeds tegelijkertijd deel van *amaṭĕḍaqaké* hebben uitgemaakt; en dan is het onvermijdelijk, dat wij, op grond van de overweging, dat -aké ook kan optreden in een F-vorm van het grondwoord *tĕḍa* in een andere klasse en dat pa- derhalve als het specifieke affix van *amaṭĕḍaqaké* beschouwd moet worden — geheel onafhankelijk van het antwoord op de vraag, of pa- en -aké hier in combinatie één object inleiden, of dat zij elk een eigen object regeeren [1]) —, als eerste object van *amaṭĕḍaqaké* eigenlijk vereischt achten het object, dat in relatie staat tot het specifieke affix, d.w.z. de aanduiding van den persoon, die de handeling van het grondwoord verricht en die dus als begiftigde optreedt bij de beteekenis „geven" van het causativum; en dat wij, vervolgens constateerende, dat in werkelijkheid de aanduiding van het geschenk als

---

[1]) Deze beide mogelijkheden doen zich n.l., blijkens *amagawayakĕn* en *amiḍangĕtakĕn*, resp. zich onderscheidende van *anggawayakĕn* en overeenkomende met *amiḍangĕt*, voor.

eerste object optreedt in den F-vorm en de aanduiding van den begiftigde als eerste object in den E-vorm, *amatĕḍaqaké* tot de woorden rekenen, die het verschijnsel van de averechtsche secundaire kruisfiguur vertoonen.

Derhalve blijkt, dat men de vormen *amatĕḍani* en *amatĕḍaqaké*, al naar het standpunt, dat men er tegenover inneemt, en al naar de veronderstelling omtrent het tijdstip van toevoeging der suffixen, welke men wenscht te aanvaarden, bij elk van de drie groepen, die hierboven behandeld zijn geworden, kan indeelen, zonder dat het mogelijk is om uit te maken, welke indeeling de voorkeur verdient. Het feit, dat pa- geen vormingselement van het huidige werkwoordelijke stelsel meer is, is natuurlijk de oorzaak van deze onzekerheid.

Wat *trap* betreft, wij hebben hier te maken met den E-vorm *ngĕtrapi*[1]) en den F-vorm *ngĕtrapaké* van het grondwoord zelf, en met den E-vorm *matrapi* en den F-vorm *matrapaké* van het secundaire grondwoord *patrap*, dat eigenlijk het verbaal-substantief bij *trap* is; essentiëel verschil valt er evenwel tusschen de beide E- en F-vormen niet op te merken. *Trap* en *patrap* beteekenen „manier van rangschikken", „plaatsing", „opstelling", „regeling", „rangschikking", *ngĕtrapaké* en *matrapaké* „de positie van X bepalen ten opzichte van (Z)", „X aanbrengen op, in (Z)", „X opleggen aan (Z)", „X toepassen op (Z)", terwijl *ngĕtrapi* en *matrapi* de beteekenis hebben van „ten opzichte van Z de positie van (X) bepalen", „in of op Z (X) aanbrengen", „Z (X) opleggen", „op Z (X) toepassen". Op grond van vergelijking met de woorden *dokoq* en *sèlèh*, die hierboven op p. 231 behandeld zijn geworden, zou men geneigd zijn de kruisfiguur, die hier blijkt te bestaan, als een primaire kruisfiguur te beschouwen, en bovendien, omdat men met een poging om de hierboven gegeven beteekenis van *ngĕtrapaké* als een causativum te zien toch ook geen geheel bevredigend resultaat bereikt. Daartegenover staat echter, dat de gegevens in JNHW 1, 631-632 de mogelijkheid openlaten, dat aan *trap* een passieve beteekenis toegekend moet worden, n.l. die van „het gerangschikt worden", „het toegepast worden", en dat hetzelfde zeer zeker geldt voor den C-vorm *tumrap*, „een bepaalde positie ten opzichte van iets innemen", „in een zekere ver-

[1]) Naast *ngĕtrapi* staan volgens JNHW 1, 631b de nevenvormen *nrapi* (*nĕrapi*) en *natrapi*, dit laatste van een grondwoord van het tweede type, *tatrap*. Als D-vormen zijn, behalve *ngĕtrap*, in gebruik *nrap*, *nĕrap* en *natrap*, terwijl gelijkwaardig met den D-vorm is een M-vorm *ngatrap*. Een vorm *natrapaké* wordt niet opgegeven.

houding staan tot iemand of iets", „betrekking hebben op iemand of iets". Op grond van deze gegevens zou men *ngĕtrapaké wel* als een causativum moeten beschouwen en in de kruisfiguur een secundaire kruisfiguur moeten zien.

Alles wel beschouwd, lijkt mij het laatste het meest aannemelijk, doch, zooals gezegd, men zou hier kunnen aarzelen.

Gewone of averechtsche secundaire kruisfiguur?

Eenige onzekerheid bestaat er ook met betrekking tot de indeeling van de kruisfiguren, die optreden bij de woorden *gawa, anggo, pangan, pakan, tĕḍa, cĕkĕl, udud, untal, ombé, kanḍut, aku* en vermoedelijk nog andere woorden, die den algemeenen zin hebben van „zich toeëigenen", „tot zich nemen", en wel vraagt men zich af, of de in deze gevallen optredende kruisfiguur een gewone of een averechtsche secundaire is. Rangschikken wij de gegevens, als volgt:

gawa, in den D-vorm *nggawa*, „bij zich hebben", „van (iets) voorzien zijn", passief participium *gawan*, „hetgeen iemand bij zich heeft", „hetgeen meegebracht wordt"; F-vorm *nggawaqaké*, „Z meegeven aan (X)"; E-vorm *nggawani*, „aan X (Z) meegeven";

anggo, in den D-vorm *nganggo*, „gebruiken", „(kleedingstukken) dragen"; passief participium *anggon*, meestal *anggon-anggon*, „hetgeen door iemand gebruikt wordt", „gebruiksvoorwerp", „iets, dat als deel van het costuum gedragen wordt"; F-vorm *nganggoqaké*, „Z aan (X) te dragen geven", „(X) Z aantrekken"; E-vorm *nganggoni*, „X (Z) te dragen geven", „X (Z) aantrekken";

pangan, „voedsel"; D-vorm *mangan*, „eten", „nuttigen"; passief participium *panganan*, „hetgeen gegeten wordt", „gerecht(en)"; F-vorm *manganaké*, „Z te eten geven aan (X)"; E-vorm *mangani*, „aan X (Z) te eten geven";

pakan, „voer", „aas"; passief participium *pakanan*, „hetgeen als voer of als aas gebruikt wordt"; F-vorm *makaqaké*, „Z als voer gebruiken voor (X)", „Z aan (X) te vreten geven"; E-vorm *makani*, „voor X (Z) als voer gebruiken", „aan X (Z) te vreten geven";

tĕḍa, in zijn grondbeteekenis „tot zich nemen", zooals wij zagen op p. 254, en daarom in gebruik als krama van *pangan*; met als D-vorm *nĕḍa* = *mangan*; passief participium *tĕḍan* = *panganan*; F-vorm *nĕḍaqakĕn* = *manganaké*; E-vorm *nĕḍani* = *mangani* [1]);

[1]) Over *nĕḍani* in den zin van (*a*)*matĕḍani*, en *nĕḍaqaké* of *nĕḍaqakĕn* in den zin van (*a*)*matĕḍaqaké* zie men de opmerkingen in noot 1 op p. 254.

cĕkĕl, in den D-vorm *ñĕkĕl*, „vatten", „pakken", „grijpen"; primaire E-vorm *ñĕkĕli*, „(iemand, iets) vasthouden, tegenhouden"; passief participium *cĕkĕlan*, „iemand, die vastgehouden wordt", „gevangene" enz., „iets, dat vastgehouden wordt", „handvat", „onderpand" enz.; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ñĕkĕlaké*, „Z om vast te houden geven aan (X), in handen geven aan (X)"; secundaire E-vorm *ñĕkĕli*, „aan X (Z) in handen geven";

udud of *udut*, in den A-vorm „rooken"; D-vorm *ngudud* of *ngudut*, idem; primaire E-vorm *ngududi* of *nguduti*, „rooken tegen (een kwaal b.v.)"; passief participium *ududan* of *udutan*, „hetgeen opgerookt wordt", „tabak" enz.; in kruisfiguur-relatie F-vorm *ngududaké* of *ngudutaké*, „Z te rooken geven aan (X)"; secundaire E-vorm *ngududi* of *nguduti*, „aan X (Z) te rooken geven";

untal, in den D-vorm *nguntal*, „slikken", „inslikken", „(iets) innemen"; passief participium *untalan*, „hetgeen ingeslikt wordt", „een pil"; F-vorm *nguntalaké*, „Z aan (X) te slikken geven" [1]); E-vorm *nguntali*, „aan X (Z) te slikken geven";

ombé, in den D-vorm *ngombé*, „drinken"; passief participium *ombèn-ombèn*, „drank"; F-vorm *ngombèqaké*, „Z te drinken geven aan (X)"; E-vorm *ngombèni*, „aan X (Z) te drinken geven";

kanḍut, in den D-vorm *nganḍut* [2]), „iets onder een kleedingstuk verborgen bij zich dragen", „iets bij zich omdragen"; passief participium *kanḍutan*, „hetgeen iemand bij zich draagt", „ongeboren kind", „hetgeen iemand in het schild voert"; F-vorm *nganḍutaké*, „Z aan (X) onder zijn kleeren, in den zak enz. te dragen geven"; E-vorm *nganḍuti*, „aan X (Z) geven om onder de kleeren, in den zak enz. te dragen";

aku, „ik"; D-vorm *ngaku*, „(iets) als zijn eigendom erkennen, opeischen", „zich (iets) toeëigenen"; passief participium *akon-akon*, „als zijn eigendom erkend, opgevorderd", „tot zich genomen"; F-vorm *ngakoqaké*, „Z toekennen aan (X)"; E-vorm *ngakoni*, „aan X (Z) toekennen" [3]);

---

1) Niet in JNHW. Van den heer Soegiarto verneem ik evenwel, dat het een gewoon woord is.

2) Daarnaast ook *ngénḍut*. Zie de opmerkingen op pp. 136 en 138.

3) Op zich is de beteekenis „iemand iets toekennen" wel plausibel te achten, want van *ngaku*, „zich (iets) toeëigenen", kan men een causativum maken in den zin van „iemand zich iets doen toeëigenen", „maken, dat iemand zich iets toeëigent", „maken, dat iemand zich eigenaar van iets kan noemen", en dit kan in bepaalde omstandigheden leiden tot „iemand iets toekennen". Echter beroept zich JNHW I, 387a voor de juistheid van deze beteekenis alleen op KT 53 en

silih, in den D-vorm *ñilih*, „(iets) leenen van", „(iets) te leen ontvangen"; passief participium *silihan*, „geleend", „geleend goed", „geleend geld"; F-vorm *ñilihaké*, „Z (aan X) te leen geven, uitleenen"; E-vorm *ñilihi*, „aan X (Z) te leen geven" —,

dan blijkt, dat wij op al deze D-vormen een averechtsche secundaire kruisfiguur kunnen bouwen, aangezien immers in alle hierboven gegeven gevallen X, hoewel identiek met het subject van den D-vorm, bij den F-vorm optreedt als tweede, niet als eerste object.

Tevens blijkt echter, dat men de F-vormen in kwestie ook kan herleiden tot de formule „Z (ten behoeve van X) maken tot, of de functie laten verrichten van, hetgeen het passieve participium — of in een enkel geval het grondwoord — aanduidt". En daar wij weten, 1° dat de F-vorm, die van het passieve participium van een op een vocaal eindigend grondwoord afgeleid wordt, normaliter dezelfde gedaante heeft als de F-vorm, die van het grondwoord zelf afgeleid wordt, aangezien de n aan het slot van een woord vóór de aanhechting van het suffix -aké of -akĕn meestal tot q wordt, zooals blijkt uit *nakoqaké* naast *takon* en uit *ngatoqaké* naast *katon* [1]), 2° dat het suffix -an van een secundair grondwoord, dat uit een op een consonant eindigend primair grondwoord afgeleid wordt, bij de afleiding van een E- of een F-vorm meestal verdwijnt [2]), is het ook wat den vorm betreft mogelijk om *nggawaqaké* behalve van *nggawa* ook van *gawan* af te leiden, *nganggoqaké* behalve van *nganggo* ook van *anggon*,

---

54, hetgeen hetzelfde blijkt te zijn als art. 96 en art. 97 van de Kitab Toehpah, editie-Keyzer, 's-Gravenhage 1853. Nu zou men aan het *dipunakĕni* van art. 97 inderdaad de beteekenis „iemand (iets) [als eigendom] toekennen" kunnen hechten, maar even goed past de vertaling „(iemand) [als eigenaar] erkennen", die op een primairen E-vorm wijst; het *angakĕni* van art. 96 is „verklaren", hetzij „tegenover (iemand)", hetzij in het algemeen. En wat den vorm *angakĕnakĕn* van art. 97 betreft, wel is waar kan men er zonder eenig bezwaar een F-vorm in zien — de andere mogelijkheid is, dat men hem als D-vorm van het derde type determineert en *angakĕn-akĕn* leest —, maar de beteekenis er van is stellig niets anders dan „(iemand) [als eigenaar] erkennen". Op grond van de door JNHW vermelde bewijsplaats zal men dus niet de opvatting mogen houden, dat er van *aku* een secundaire kruisfiguur gevormd kan worden. De mogelijkheid blijft dan natuurlijk bestaan, dat den auteurs van het woordenboek andere bewijsplaatsen bekend zijn geweest, die zij niet vermeld hebben. Doch zoolang ons deze andere bewijsplaatsen niet bekend zijn, is twijfel aan de houdbaarheid van de vertaling „iemand iets toekennen" en aan het bestaan van deze kruisfiguur alleszins gerechtvaardigd.

1) Vgl. hierboven, p. 80.

2) Men denke aan *nasrahi*, van een grondwoord *sasrahan* (JNHW 1, 759a); aan *mbawahi*, van een grondwoord *bawahan* (JNHW 2, 709a); aan *ngĕmasaké*, van een grondwoord *kĕmasan* (JNHW 2, 499a).

manganaké behalve van *mangan* ook van *pangan* of van *panganan*, *makaqaké* behalve van een woord *makan*, „vreten", dat wel is waar niet in JNHW opgegeven wordt, doch welks bestaan men daarom toch nog niet onmogelijk behoeft te achten, ook van *pakan* of van *pakanan*, *nĕḍaqakĕn* insgelijks niet alleen van *nĕḍa*, doch ook van *tĕḍa* of van *tĕḍan*, *ñĕkĕlaké* niet alleen van *ñĕkĕl*, doch ook van *cĕkĕlan*, enz. enz.

Het komt mij voor, dat de hierboven genoemde E- en F-vormen vermoedelijk wel als gevallen van de averechtsche secundaire kruisfiguur beschouwd mogen worden. In de eerste plaats toch is de weg tot den F-vorm, die langs het passieve participium gaat, op zich reeds iets langer en minder voor de hand liggend dan de weg, die van het grondwoord uitgaat en/of die via den D-vorm leidt; „doen dragen" of „doen meenemen" is natuurlijker dan „tot dracht, bagage, meegenomen voorwerp maken". In de tweede plaats vinden wij in de F-vormen in kwestie de bijzondere beteekenis en de woordverdubbeling, die soms het correspondeerende passieve participium kenmerken, in geen enkel geval terug. En in de derde plaats kunnen wij er op wijzen, dat van het op p. 251 sq. behandelde *tarima* een passief participium *tariman* voorkomt, dat bezwaarlijk de basis van *narimani* en *narimaqaké* kan zijn, en veeleer het resultaat van het optreden van den F-vorm moet worden geacht, daar het de beteekenis heeft van „meisje van hoogen stand, dat als gunstbewijs aan iemand van lageren stand ten huwelijk wordt gegeven", een beteekenis, die uit het grondwoord of uit den D-vorm niet direct voortvloeit. Deze drie argumenten pleiten voor de opvatting, dat wij den hierboven vermelden woorden een plaatsje zullen hebben te geven in de groep van § 4, doch volkomen bewijskrachtig zijn ze niet, en dus moeten wij zoo voorzichtig zijn om den anderen weg ter verklaring, die tot indeeling van de onderhavige woorden bij de groep van § 3 zou leiden, eveneens open te laten.

*

Het gebruik van de tot dusverre in deze paragraaf behandelde woorden illustreeren de volgende voorbeelden:

Tunggaq kasawang-sawang ...., *baḍé kapola wangunipun, kadamĕl garan ing ḍuwung wau* .... *Mila lajĕng* k a ĕ t r a p a k ĕ n *ing ḍuwung kakalih wau*, „Hij bekeek den stronk aandachtig .... De vorm er van moest geïmiteerd worden, en er moest een gevest voor die krissen naar gemaakt worden .... Daarom paste hij (dat model) toe op, wendde hij het aan voor die twee krissen" (BTJ 50); *ing* leidt het object^{P} in.

Kajawi saking punika (arya Bañaq-Widé) kaakĕn putra, kawĕnangakĕn angĕtrapakĕn paukuman badan sarta paukuman pĕjah, „Bovendien nam hij (arya Bañaq-Widé) tot zoon aan, en verklaarde hem bevoegd om lijfstraffen en (zelfs) de doodstraf op te leggen" (BTJ 17).

Bilih botĕn sagĕd anḍatĕngakĕn, baḍé kapatrapan paukuman pĕjah, „Indien hij ze niet te voorschijn zou kunnen doen komen, zou op hem de doodstraf worden toegepast" (BTJ 26).

Sang nata parĕng putranipun dipunlamar. Ingkang pambajĕng kabĕktaqakĕn ḍatĕng kyai patih, sarta dipunbĕktani gong nama kyai Sĕkar-Dalima, „De koning [van Cĕmpa] ging er mee accoord, dat [Bra-Wijaya van Maja-Pait] om de hand van zijn dochter vroeg. De oudste dochter werd aan den heer patih (van Maja-Pait) meegegeven, en zij kreeg (bij wijze van uitzet) mee: een gong genaamd kyai Sĕkar-Dalima, ..." (BTJ 24).

Patih Gajah-Mada kautus amasrahakĕn putri Cina ḍatĕng arya Damar, sarta mawi dipunbĕktani sĕrat. Patih Gajah-Mada lajĕng lumampah ambĕkta putri Cina... Amatĕḍaqakĕn sĕrat. Ungĕl ing sĕrat, putri Cina kapatĕḍaqakĕn dados garwa ḍatĕng arya Damar, „Patih Gajah-Mada werd uitgezonden om de Chineesche prinses aan arya Damar over te geven, en wel werd hem daartoe een brief meegegeven. Patih Gajah-Mada ging op weg, de Chineesche prinses meenemende... Hij bestelde den brief, en hierin stond, dat de Chineesche prinses aan arya Damar geschonken werd als gemalin" (BTJ 27); het tweede *ḍatĕng arya Damar* is wel op te vatten als object[P] van *kapatĕḍaqakĕn* met de bijbehoorende inleidende praepositie, en niet als behoorende bij het onmiddellijk voorafgaande *dados garwa.*

(Ki patih) ambĕkta kalangĕnan sĕlir, prĕnah ing wĕtĕngipun kinanḍutan bokor, sampun kados tiyang wawrat, „(De patih) nam een bijvrouw mee, bij wie men ter hoogte van den buik een metalen kom onder het kleed verborgen had, zoodat zij er uitzag als een zwangere" (BTJ 12); in den zin *prĕnah ing wĕtĕngipun kinanḍutan bokor,* die in zijn geheel als attribuut bij het onbepaalde substantief *kalangĕnan sĕlir* optreedt, doet *prĕnah ing wĕtĕng* dienst als grammaticaal subject, terwijl *kalangĕnan sĕlir* rationeel subject is.

Jabang-bayi lajĕng dipuntĕḍani wisa, „Den zuigeling werd vervolgens vergif toegediend" (BTJ 14); *Sukra sampun cinĕpĕng, nuntĕn dènombèni upas,* „Sukra werd gegrepen en hem werd vergif te drinken gegeven" (BTJ 476).

Sultan Dĕmaq nuntĕn utusan piniscpuh.... sarta k a b ĕ k t a n a n *suwal tigang prakawis,* „De sultan van Dĕmaq stuurde toen een *piniscpuh* [1]); hem werden (ter overbrenging) drie vragen meegegeven" (BTJ 53).

Defectieve kruisfiguren.

In de vorige bladzijden hebben wij ons beziggehouden met vormen, die op zichzelf niet onregelmatig zijn, doch welker klassificatie ons eenige moeilijkheid bezorgt. Tegenover deze woorden staan er vele andere, welker indeeling niet de minste moeite kost, doch die door de beteekenisvariant(en), die zij vertoonen, ons opvallen.

In de eerste plaats vestigen wij nog even de aandacht op de groep van woorden, waarbij geen volledige kruisfiguur optreedt, doch slechts een brokstuk er van, althans te oordeelen naar de opgaven van JNHW. Zoo komt er bij het grondwoord *timbang,* „in evenwicht zijn", met den C-vorm *tumimbang,* eveneens „in evenwicht zijn", „evenaren", den D-vorm *nimbang,* „(iets) wegen, afwegen, overwegen", den primairen E-vorm *nimbangi,* „opwegen tegen" en het passieve participium *timbangan,* „hetgeen tegen iets anders afgewogen wordt", „tegenwicht", „weergade", een E-vorm van een kruisfiguur voor met de beteekenis „X tegen Z afwegen", die een, hetzij van *timbang,* hetzij van *timbangan* afgeleiden F-vorm *nimbangaké* zou kunnen doen veronderstellen; in werkelijkheid echter schijnt deze niet voor te komen, wellicht omdat in dit bijzondere geval de begripsinhoud „afwegen" met zich medebrengt, dat de objecten X en Z aan elkaar per se gelijkwaardig zijn. Van *samĕkta* en *rukti* of *rĕti,* „van al het noodige voorzien", en van *sarta,* dat men met „gepaard gaan met iets" zou kunnen weergeven, komen de E-vormen *ñamĕktani, ngruktèni* of *ngrĕtèni* en *ñartani* of *ñĕrtani* voor in den zin van „(iemand) van alles voorzien", woorden, die vermoedelijk op grond van hun causatieve beteekenis als lid van een kruisfiguur beschouwd mogen worden, doch waaraan de bijbehoorende F-vorm ontbreekt, vermoedelijk, omdat het eerste object van deze F-vormen — wat *ñamĕktani* en *ngruktèni* of *ngrĕtèni* betreft krachtens den begripsinhoud van het grondwoord — onbepaald zou moeten zijn, terwijl het in den aard van een eerste object van een der kruisfiguur-vormen ligt om iets bepaalds aan te duiden, iets, dat met nadruk op den voorgrond kan worden gesteld [2]); de figuur herinnert aan die van de woorden

---

[1]) Hier een hofdignitaris. Zie de opmerkingen op p. 95 en in noot 3 aldaar.

[2]) Van *rukti* of *rĕti* komt wel de D-vorm voor, in een beteekenis, die ook de F-vorm zou hebben, indien hij in gebruik was. Wij hebben er dus wel den D-

ngudĕngi en *ngandĕg-andĕgi,* die wij op p. 245 besproken hebben, doch verschilt daarvan, doordat ginds het grondwoord iets soortelijk aanduidde, dat individueel nader bepaald zou kunnen worden, terwijl hier het grondwoord iets als totaliteit aanduidt, waardoor nadere bepaling niet gemakkelijk meer geschieden kan.

Het gedrag van den F-vorm bij het optreden van degeneratie.

Een tweede eigenaardigheid, die vele woorden, waarbij een kruisfiguur voorkomt, vertoonen, is, dat de F-vorm naast de causatieve nog een andere beteekenis of nog andere beteekenissen heeft, waardoor hij niet alleen lid van een kruisfiguur is, doch bovendien nog zelfstandig voorkomt. Zoo beteekent *nggawaqaké* niet alleen „iets (aan iemand) meegeven", doch ook „voor iemand (iets) meenemen, bij zich hebben", *nganggoqaké* niet alleen „iets (aan iemand) te dragen, te gebruiken geven", „(iemand) iets aantrekken", doch ook „X gebruiken tot of als (Z)" [1]), *ngakoqaké,* behoudens de opmerking in noot 3 op p. 258 sq., niet alleen „iets toekennen (aan iemand)", doch ook „met betrekking tot iemand (iets) verklaren", „omtrent (iemand) een getuigenis afleggen", *nanduraké* niet alleen „iets (ergens, op een of anderen grond) planten", doch ook „ten behoeve van (een ander) planten" [2]). Ja, in vele gevallen kan men zeggen, dat de beteekenis, die buiten het gebied der kruisfiguren ligt, vaker voorkomt dan de causatieve beteekenis, en in het volgende hoofdstuk zullen wij zelfs zien, dat de F-vorm soms als onderdeel eener kruisfiguur geheel in onbruik is geraakt en nog slechts in andere beteekenis(sen) bestaat.

Dit verschijnsel is van anderen aard dan dat van den dubbelen E-vorm, want de primaire E-vorm moet, blijkens zijn optreden in het

---

vorm der kruisfiguur in te zien, dien wij hierboven reeds ter sprake gebracht hebben, en die zich juist door de mindere bepaaldheid van zijn object(en) van den F-vorm onderscheidt.

1) Afgezien van *nganggoqaké,* „als bruikbaar beschouwen", dat wel van *kanggo* af te leiden is en *dikanggoqaké* als vorm van het eerste passief naast zich heeft. Over *nganggoqaké* in den zin van „iets gebruiken als, of tot", met *kanggo* voor het derde passief, zie men ook de opmerkingen op p. 178 sq.

2) Het verschijnsel doet zich, zooals men ziet, zoowel bij de primaire als bij de secundaire kruisfiguur voor. Het is niet volstrekt noodzakelijk, dat de andere beteekenis niet-causatief is; zoo heeft men een F-vorm *ngombèqaké,* van een grondwoord *ombé,* die in den zin van „iets te drinken geven aan (iemand)" met *ngombèni* = „aan iemand (iets) te drinken geven" een kruisfiguur vormt, en een anderen F-vorm *ngombèqaké,* die den zin heeft van „(een beest) laten drinken", en die derhalve eveneens causatief is, doch geen E-vorm in een kruisfiguur naast zich heeft. Zie ook noot 2 op p. 243.

Maleisch en in andere verwante talen, een element van den vormenschat zijn geweest lang vóórdat de eerste kruisfiguur ontstond, en dat er een primaire en een secundaire E-vorm naast elkander kwamen te staan, was volstrekt onvermijdelijk, zoodra er eenmaal secundaire kruisfiguren gevormd gingen worden. Bij den F-vorm is daarentegen het ontstaan van pluraliteit van beteekenis niet een gevolg van de vorming van een kruisfiguur, doch eer een gevolg van de degeneratie van een bestaande kruisfiguur. Men krijgt althans den indruk, dat voor het taalgebruik de E-vorm van een eenmaal bestaande kruisfiguur belangrijker is dan de correspondeerende F-vorm, misschien omdat „een bepaalden persoon iets aandoen" of „een bepaalden persoon iets bezorgen" vaker uitgedrukt dient te worden dan „iemand iets bepaalds aandoen, geven of bezorgen", misschien ook, omdat de D-vorm en de F-vorm in vele gevallen elkander zeer dicht naderen en de D-vorm dus gemakkelijk een deel van het gebied van den F-vorm kan gaan bestrijken [1]), en in de gevallen van een averechtsche secundaire kruisfiguur wellicht ook, omdat, toen eenmaal de ontwikkeling zich was gaan voltrekken in de richting, die in § 4 beschreven is geworden, een nawerkende tegenzin tegen de verkrachting van den regel van identiteit tusschen het eerste object van een causatief werkwoord en het subject van het grondwoord den F-vorm min of meer op den achtergrond heeft gedrongen. Indien inderdaad aangenomen mag worden, dat in de meeste kruisfiguren de E-vorm is gaan domineeren, dan is het verklaarbaar, dat F-vormen, die zóózeer hun causatieven begripsinhoud op den E-vorm overgedragen hebben, dat zijzelf hun belang voor de levende taal grootendeels verloren hebben, bij de betrekkelijk groote armoede van het Javaansch aan verbale affixen secundair voor het uitdrukken van een of meer andere beteekenisschakeeringen in gebruik zijn genomen. Het laatste woord over dit verschijnsel is intusschen vermoedelijk nog niet gezegd geworden.

Naast deze twee verschijnselen van meer algemeenen aard staan allerlei eigenaardigheden, die bepaalde woorden betreffen, en die soms wel, soms niet verklaard kunnen worden.

De vormen uit *wĕruh, warah, wulang, ilu, ladi* en *saji.*

Zoo laat zich niet verklaren, waarom *mĕruhaké* en *ñĕrĕpakĕn* niet in een averechtsche secundaire kruisfiguur een secundairen E-vorm *mĕruhi* resp. *ñĕrĕpi* of *ñumĕrĕpi* naast zich gekregen hebben, terwijl

[1]) Zie pp. 177 sq., 183, 228 sq. en 242 sq.

toch het begrip „vernemen" zich gemakkelijk in de rij van woorden laat voegen, die op pp. 251 en 257 sqq. vermeld zijn geworden, en terwijl toch de F-vorm, te oordeelen naar de gegevens van JNHW 2, 15a, reeds de omzetting der objecten vertoont, waarvan hierboven op p. 250 sq. sprake geweest is [1]). Niet verklaarbaar is, waarom „iemand (iets) zeggen, mededeelen, onderwijzen enz." door den D-vorm *marah* wordt uitgedrukt, terwijl de correspondeerende E-vorm *marahi* niet alleen de normale beteekenis „iemand (iets) zeggen" heeft, doch ook die van „onderricht geven in (iets)", zoodat de D-vorm hier E-vorm-beteekenis heeft en de E-vorm D-vorm-beteekenis kan hebben. Niet verklaarbaar is, waarom er niet naast *mulangaké*, „iets onderwijzen aan (iemand)", den F-vorm van het grondwoord *wulang*, die wel een D-vorm *mulang* naast zich heeft met een indifferent object, „(iemand) onderwijzen" of „(iets) onderwijzen", een E-vorm *mulangi* staat in den zin van „aan iemand (iets) onderwijzen", en waarom er niet naast *ngiloqaké*, den causatieven F-vorm van het grondwoord *ilu*, „X meegeven aan (Z)", een secundaire E-vorm *ngiloni* staat in den zin van „aan Z (X) meegeven", zooals er een secundaire E-vorm *ṅganṭèni* staat naast *nganṭèqaké*. Niet verklaarbaar is, waarom *ngladèni* vaker als primaire dan als secundaire E-vorm gebruikt wordt, doch *ñajèni* daarentegen vaker als secundaire dan als primaire, hoewel de algemeene begripsinhoud van de twee betrokken grondwoorden vrijwel dezelfde is, of waarom „iemand (iets) voorstellen", „iemand (iets) in overweging geven", door den A-vorm *tari* en den D-vorm *nari* uitgedrukt wordt, in plaats van in een primaire kruisfiguur [2]). In al deze gevallen — vermoedelijk zullen er bij verder onderzoek nog wel andere voorbeelden bijgevonden worden — heeft blijkbaar het grillige spraakgebruik het laatste woord gehad.

De vormen van *boḍo*.

Er zijn echter ook allerlei woorden, die zich wel is waar onregelmatig gedragen, doch welker eigenaardigheden toch meer gelegen zijn in de wijze, waarop de principen van de vorige paragrafen toegepast worden, dan in eenigerlei afwijking van deze principen.

Noemen wij allereerst het geval van *boḍo*.

---

[1]) Men vindt daar n.l. zoowel opgegeven „van iets kennis geven aan (iemand)", „iets ter kennis brengen van (iemand)", als „iemand met (iets) bekend maken", „iemand (iets) laten zien of bezien".

[2]) De E-vorm *narèni* wordt gebruikt in den zin van „(iemand) raadplegen", de F-vorm *narèqaké* in dien van „een voorstel doen ten behoeve van (iemand)".

Van dit woord, dat als grondwoord „dom" beteekent, worden twee kruisfiguren afgeleid. De eerste gaat terug op den irrealiteitsvorm van het grondwoord, zooals deze voorkomt in de bekende uitdrukking *mangsa boḍoa kowé* of *kowé mangsa boḍoa*, letterlijk „je zult wel niet dom zijn", practisch te verstaan als „ik mag deze zaak wel aan je overlaten". Op deze zegswijze steunt n.l. een F-vorm *mboḍoqaké*, „tegenover (iemand) de uitdrukking „*mangsa boḍoa kowé*" gebruiken" [1]). En daar dit als gevolg van de bijzondere toepassing, die aan de uitdrukking *mangsa boḍoa kowé* in het spraakgebruik gegeven is geworden, den zin krijgt van „aan iemand iets overlaten" en practisch een synoniem wordt van *masrahaké*, „iets overlaten aan (iemand)", zijn alle omstandigheden voor de vorming van een averechtsche secundaire kruisfiguur aanwezig, al kan er in dit geval geen sprake zijn van een causatieve beteekenis van den F-vorm [2]). En wij zien dan ook, dat dit *mboḍoqaké* een E-vorm voor „aan iemand (iets) geheel overlaten" naast zich krijgt, *mboḍoi* of *mboḍoni* [3]).

Aan de tweede kruisfiguur, die op het grondwoord zelf teruggaat, ligt eveneens een bijzondere beteekenisnuanceering van den F-vorm ten grondslag. Dat van *boḍo* = „dom" een F-vorm *mboḍoqaké*, „(iemand) voor dom houden", „(iemand) als dom beschouwen", afgeleid is geworden, is niets bijzonders, want de uit deze beteekenis blijkende variant van het causativum is uit het Javaansch welbekend;

---

1) Van dezelfde beteekenisgroep dus, waartoe behooren *ngèstoqaké*, „„*èstu*" zeggen met betrekking tot", *mbagèqaké*, „de uitdrukking „*bagéa*" gebruiken tegenover (iemand)", *ñumanggaqaké*, „„*sumangga*" zeggen met betrekking tot", e.a. *Bagéa* is een imperatief, „wees gelukkig", „heil u", de andere woorden zijn realiteitsvormen, *èstu* te vertalen met „amen", *sumangga* met „tot Uw dienst".

Naast *mboḍoqaké* komen voor de F-vorm van het tweede type *mboboḍoqaké* en de nevenvorm *mborongaké*.

2) Men zou in een geval als dit misschien ook van „tertiaire kruisfiguur" kunnen spreken, n.l. wanneer men zich de afleiding van *mboḍoni* of *mboḍoi* voorstelt als onder invloed te staan van de secundaire kruisfiguren met causatieven F-vorm; tusschen de secundaire kruisfiguren en het paar *mboḍoqaké*-*mboḍo(n)i* staat immers een nieuwe analogiewerking, die de aanduiding „tertiair" wel rechtvaardigen zou. Echter zou men ook kunnen zeggen, dat het kruisfiguur-vormende mechanisme hier in werking getreden is louter en alleen als gevolg van het optreden van het begrip „overdragen op" in *mboḍoqaké*, onverschillig voor de vraag, waar dit beteekeniselement vandaan kwam. In dat geval zouden wij te maken hebben met een zelfstandige vorming van een secundaire kruisfiguur naar analogie van een primaire, en zou het hier besproken paar vormen slechts een bijzondere positie innemen in de groep van de woorden van § 4.

Een verklaring van *mḅoḍoqaké* = „(iemand) iets overlaten", die met de mijne een eind weegs parallel loopt, geeft GrK 141.

3) Zie ook p. 78, p. 202 sq. en noot 1 op p. 203.

men denke, om slechts enkele voorbeelden te noemen, aan *mĕrloqaké,* „(iets) noodzakelijk achten", en aan *mrayogèqakĕn,* „(iets) goed, raadzaam achten". Maar uit de beteekenis „(iemand) voor dom houden" alleen kan geen kruisfiguur voortvloeien, omdat zij het gebruik van slechts één object met zich meebrengt. Het bijzondere van *mbodoqaké* is, dat het spraakgebruik er door aanvulling en vervorming van heeft gemaakt: „iemand voor zóó dom houden, dat hij (een of ander verhaal) gelooft", „probeeren iemand (iets) wijs te maken", en dat dit *mbodoqaké,* thans praedicaatswoord met twee objecten en aequivalent met „iemand valschelijk het geloof aan, het vertrouwen in (iets) schenken", aan de eischen voor het optreden van een kruisfiguur is gaan beantwoorden. En die kruisfiguur is dan ook ontstaan: *mbodoqaké,* „iemand iets wijsmaken" [1]), is er de F-vorm van, *mbodoni,* „iemand (iets) wijsmaken", de E-vorm [2]).

De kruisfiguur van *obong.*

Ook bij *obong* komen twee kruisfiguren van één grondwoord voor. De figuur is hier echter minder gecompliceerd dan in het vorige geval. Van *obong,* „in brand staan", „branden", maakt men allereerst een causatieven F-vorm, *ngobongaké,* „(iets) in brand steken". „(Iets) in brand steken" kan uiteraard verder aangevuld worden met een object van den belanghebbenden of een object van den gedupeerden persoon. Voegt men een van deze beide objecten toe, dan krijgt men een beteekenis, waarin het element „geven" of „overdragen op" wel is waar niet bijzonder opvallend is — „brand bezorgen aan"! —, maar blijkbaar toch wel voldoende om het mechanisme van de kruisfiguur in werking te stellen. Aldus ontstaat er in de eerste plaats een paar

[1]) Uit JNHW 2, 734a valt niet af te leiden, welk object op den voorgrond treedt. Aangezien de beteekenis „iemand iets wijsmaken" = „iemand valschelijk iets laten gelooven, doen aanvaarden" het optreden van een averechtsche secundaire kruisfiguur a priori aannemelijk maakt, is de E-vorm wel niet als een zelfstandig onderdeel van het complex van verbale afleidingen van het woord *bodo* te beschouwen. Het is echter wel mogelijk, dat de F-vorm nog zoowel in den zin van „iemand (iets) wijsmaken" als in dien van „(iemand) iets wijsmaken" voorkomt, daar dit verschijnsel zich ook bij andere woorden wel voordoet; vgl. b.v. noot 1 op p. 265.

[2]) Naast den F- en den E-vorm bestaat er een D-vorm van het eerste type, *mbodo,* en een D-vorm van het tweede type, *mbĕbodo,* beide in den zin van „iemand iets wijsmaken". Het is niet duidelijk, of wij in *mbodo* een D-vorm moeten zien, die uit den correspondeerenden F-vorm ontstaan is, van de groep *ngamdĕg* c.s. — cf. p. 177 sq. —, en in *mbĕbodo* een nevenvorm daarvan, of dat wij van *mbĕbodo* moeten uitgaan, dezen vorm moeten rekenen tot de groep causativa van p. 116 sq., en *mbodo* moeten beschouwen als een nevenvorm, door vereenvoudiging uit *mbĕbodo* ontstaan.

ngobongaké - *ngobongi*, resp. „iets in brand steken (ten nadeele van iemand)" en „ten nadeele van iemand (iets) in brand steken", en met als vorm van het derde passief naast zich resp. *kobong*, „in brand raken", en *kobongan*, „brand krijgen"; en in de tweede plaats hetzelfde paar vormen met de beteekenissen resp. „iets in brand steken (ten bate [ter eere, ter waarschuwing?] van iemand)" en „ten bate [ter eere, ter waarschuwing?] van iemand (iets) in brand steken" [1]). Een D-vorm, *ngobong*, „in brand steken", „branden" (transitief), „verbranden" (transitief), in beteekenis vrijwel met den F-vorm overeenkomende, completeert hier de kruisfiguur.

Met het feit, dat het beteekeniselement „geven" of „overdragen op" in *ngobongaké* weinig op den voorgrond treedt en dat de voornaamste kracht, die een kruisfiguur verwekt, dus een beetje zwak is, hangt wellicht samen, dat hier zoowel de E- als de F-vorm nog een beteekenis heeft buiten de hierboven vermelde kruisfiguren om. Voor den E-vorm geeft JNHW 1, 199a n.l. op, dat hij ook als meervoudsvorm naast den D-vorm optreedt, en van den F-vorm, dat hij ook den zin heeft van „verbranden, in brand steken ten behoeve van

[1]) Dat JNHW met „om *iemand of iets, b.v.* onder *iets, iets* branden" deze beteekenis op het oog heeft, zou men niet zoo gemakkelijk vermoeden. Het blijkt echter, wanneer men de opgegeven bewijsplaats BTJ 41 naslaat. Daar leest men: *Bilih putranipun muwun, kabĕktaa minggah ḍatĕng ing panggungan, ing anḍap dipunbĕsmènana mĕrang kĕtan cĕmĕng, sang dèwi mĕsṭi tumurun mĕsĕpi ingkang putra.* „Wanneer haar kind mocht schreien, moest men [of: hij] het op de *panggungan* brengen, en moest men [of: hij] te zijnen behoeve [dan wel: te harer waarschuwing] er onder zwarte-kĕtan-halmen verbranden. Dan zou de hemelnymph zonder twijfel (uit den hemel) nederdalen om haar kind te zoogen". Van toevoeging van een tweede object in malam partem is hier natuurlijk geen sprake. Echter kan men aarzelen, wanneer men de vraag te beantwoorden krijgt, wie hier als eerste object van *mbĕsmèni* optreedt, want zoowel *sang dèwi*, het subject van de op *dipunbĕsmèni* volgende praedicaatswoorden, als *putranipun*, het subject van de aan *dipunbĕsmèni* voorafgaande praedicaatswoorden, zou men op grond van den regel van behoud van het subject er wellicht voor in aanmerking kunnen laten komen. Ik voel het meest voor de veronderstelling, dat *putranipun* als subject[P] beschouwd moet worden, omdat even verder in BTJ 41 te lezen is: *Sabĕn-sabĕn ingkang putra muwun kabĕkta minggah ing papanggungan, ing anḍap mawi dipunbĕsmèni mĕrang kĕtan cĕmĕng, lajĕng katilar muḍun*, „Telkens wanneer het kind schreide, werd het op de *panggungan* gebracht, verbrandde men daaronder dan..... zwarte-kĕtan-halmen, en liet het vervolgens daar boven achter [lett.: werd het achtergelaten door iemand, die naar beneden ging]"; in dezen zin zou op de opengelaten plaats „te harer eere" wel is waar even goed passen als „te zijnen behoeve", doch *putra* is subject van de praedicaatswoorden *muwun* en *kabĕkta*, die aan *dipunbĕsmèni* voorafgaan, en van *katilar*, dat er op volgt, zoodat wij met vrijwel volkomen zekerheid kunnen zeggen, dat het ook subject[P] van *dipunbĕsmèni* is.

(iemand)" en van „iemand (iets) laten verbranden". De laatstgenoemde beteekenis laat ons een — wel op den causatieven D-vorm gebouwd — causativum in het kwadraat zien; wij kunnen daarvan nog eenige voorbeelden noemen, n.l. *nggaraqaké*, in de volgende pericope te behandelen, en *ngĕtoqaké* of *mĕtoqaké*, dat ter sprake zal komen op p. 280 sq.; zie voorts noot 2 op p. 270.

De afleidingen van *garan*.

Ook van het grondwoord *garan*, dat als grondwoord „hecht", „steel", „gevest", beteekent, en in de vormen *garan* en *gĕgaran* ook den overdrachtelijken zin heeft van „middel, dat men ergens toe gebruikt", worden er twee verschillende kruisfiguren afgeleid. De eene is een volledige secundaire, die op de overdrachtelijke beteekenis van *garan* steunt, in zijn beteekenis ons doet denken aan het paar *ngĕtrapi* - *ngĕtrapaké*, de beteekenis „geven" of „overdragen op" niet bijzonder geprononceerd vertoont, maar overigens normaal is: *nggaranaké* of *nggaraqaké*, „iets tot middel gebruiken", uiteraard eventueel aan te vullen met de aanduiding van hetgeen, waarvoor of waartoe men het middel gebruikt, en *nggarani*, „een middel toepassen op, aanwenden tot" [1]). De andere kruisfiguur gaat van *garan* in den zin van „steel" enz. uit; zij is van het soort, dat wij hierboven op p. 245 hebben besproken, en komt derhalve practisch alleen in den E-vorm voor, *nggarani*, „(iets) van een steel enz. voorzien".

Over deze kruisfiguur zelf valt verder niets te zeggen. Er treedt echter nog een bijzonderheid bij op, die de moeite van het vermelden wel waard is. Volgens JNHW 2, 555b wordt n.l. de F-vorm ook gebruikt in den zin van „iets van een steel enz. laten voorzien", „iets geven of bezorgen om van een steel voorzien te worden". In tegenstelling tot het hierboven behandelde *ngobongaké* en het op p. 280 sq. te vermelden *ngĕtoqaké*, causativa, die van den causatieven D- of F-vorm uitgaan, hebben wij dit *nggaraqaké* te zien als een causativum, dat op een causatieven E-vorm steunt [2]). Een feit is intusschen, dat het causatieve element in *nggarani* = „(iets) van een steel enz. voorzien" niet bijzonder sterk meer is, en uiteraard valt het *nggaraqaké* van deze alinea dan ook meer op, omdat het een F-vorm is, die een E-vorm tot uitgangspunt heeft, dan omdat wij hier te maken hebben met een dubbel-causatieven vorm.

---

[1]) De mogelijkheid bestaat, dat *garanan* het uitgangspunt is, doch zij lijkt mij niet bijzonder groot.

[2]) Zie ook *matèqaké* in noot 2 op p. 270.

De bij *pati* behoorende kruisfiguur.

Hoe de beteekenissen van D-, E- en F-vorm causatief kunnen zijn, terwijl zij toch aan de kruisfiguur slechts een bescheiden plaatsje in de reeks der afgeleide vormen laten, leert ons het conglomeraat van afleidingen van het grondwoord *pati*, „dood" (substantief), en van den daarbij behoorenden C-vorm *mati*, „dood" (adjectief). Zooals wij reeds op p. 253 zagen, is van dit grondwoord zoowel de F-vorm als de E-vorm causatief, en hier kan daaraan nog toegevoegd worden, dat ook de D-vorm van het eerste en die van het tweede type, resp. *mati* en *mĕmati*, als causativa gebruikt worden, speciaal met een woord voor „lichaam" tot object ter uitdrukking van „zichzelven dooden", „het vleesch en zijn begeerlijkheid dooden", „zich versterven", „een leven van ascese leiden" [1]). Dat de E-vorm het gewone woord voor „dooden" geworden is en in allerlei schakeeringen van dit begrip voorkomt, mag bekend verondersteld worden. Ook de F-vorm *matèqaké* echter heeft in principe dien zin, doch in varianten der grondbeteekenis, welke iets minder gewoon zijn dan die van *matèni*, met als gevolg, dat hij als causativum eenigszins op den achtergrond is geraakt.

Matèqaké dan beteekent: 1° „dooden" in den zin van „uitschakelen", d.w.z. „aan (een zaak) een bepaalde bestemming geven, waardoor zij met betrekking tot andere bestemmingen als niet meer bestaande beschouwd kan worden", of „aan (een persoon) een zeker werk opdragen, waardoor hij voor andere functies niet meer in aanmerking komt en bij de bezetting daarvan als niet meer bestaande beschouwd kan worden"; 2° „(iemand) doodverklaren", „(iemand) boycotten"; 3° „(het lichaam, het vleesch, de zinnelijkheid) dooden", als het (*mĕ*)*mati* van hierboven; 4° „als dood beschouwen", „(iemand) voor dood houden", „meenen, dat (iemand) dood is", met *kĕpati*, „(door een willekeurigen agens) voor dood gehouden" = „bewusteloos", tot vorm van het derde passief [2]). Bij geen van deze varianten van de

[1]) Wederom blijkt niet, of *mĕmati* ontstaan is door reduplicatie van een bij *matèqaké* behoorenden D-vorm *mati*, of dat de D-vorm *mati* ontstaan is door vereenvoudiging van het zelfstandige causatieve praedicaatswoord *mĕmati*. *Matèqaké* komt in den zin van „zich versterven" voor, doch dit beteekent nog niet, dat de eerstgenoemde mogelijkheid daarom de voorkeur verdient.

[2]) JNHW 2, 265a geeft voorts „(iemand) ter dood laten brengen", echter met een vraagteeken. Als deze beteekenis inderdaad recht van bestaan heeft, dan hebben wij hier, evenals in de gevallen *nglabuhaké, ngĕtoqaké, ngobongaké* en *ngilèqaké*, te maken met een dubbel-causativum, een causativum in het kwadraat; zie resp. p. 61 n. 1, p. 280 sq., p. 269 en p. 315; uitgangspunt is hier dan

causatieve beteekenis treden er twee objecten op en bestaat er dus gelegenheid tot de vorming van een kruisfiguur.

Wij mogen echter nog een vijfde beteekenis voor *matèqaké* aannemen, n.l. die van „Z dooden ten nadeele of tot verdriet van (X)". Deze beteekenisschakeering, welke doet denken aan die van *ngobongi,* „(Z) in brand steken ten nadeele van X", komt wel is waar in de levende taal niet voor, doch men moet haar aannemen om van haar uit te kunnen komen tot een in een kruisfiguur er mee correspondeerenden E-vorm, welks vorm van den vierden activiteitsgraad *kĕpatèn* luidt, zooals in *kĕpatèn anaq*, „zich een kind gedood zien (sc. door een agens, die als niet concreet-voorstelbaar of als in feite niet concreet voorgesteld wordende geheel op den achtergrond blijft)", „een kind door den dood verliezen", waarin *anaq* object^{P} van *kĕpatèn* is, dus tweede object van een in dezen zin niet gebruikelijk **matèni* en eerste object van een F-vorm **matèqaké*.

Bewijzen kan men intusschen niet, dat *kĕpatèn* langs dezen weg zijn beteekenis heeft gekregen, en men kan dus aan hen, die de opvatting koesteren, dat *kĕpatèn anaq*, al dan niet naar analogie van een begripmatig-verwante uitdrukking, direct uit *pati anaq*, „de dood van een kind", gevormd is geworden [1]), het recht niet ontzeggen deze opvatting te handhaven. Slechts kan men er op wijzen, dat voor het hierboven beschreven ontwikkelingsproces van een eventueel *kĕpatèn* in kruisfiguur-verband factoren verondersteld zijn geworden, die ons alle welbekend zijn en die stuk voor stuk vaker voorkomen dan het verschijnsel van aanhechting van bepaalde afleidingssuffixen aan één lid van een samenstelling [2]).

Over *tutug, nd(um)ugèqakĕn, nd(um)ugèni* en *ñĕmbadani.*

Weer in een ander opzicht opvallend is de kruisfiguur, die bij *tutug* en zijn krama-vormen *dugi* en *dumugi* optreedt.

Tutug beteekent „het eindpunt bereiken". Van dit grondwoord maakt men den normalen F-vorm *nutugaké,* „het eindpunt doen bereiken", die met *sĕdyané* en met *lakuné* b.v. als object gebruikt kan worden, maar dien men toch vooral vindt in de deftige staande uitdrukking *andugèqakĕn karsanipun* of *andumugèqakĕn karsanipun,* „zijn verlangen het eindpunt doen bereiken", „zijn verlangen geheel

echter de E-vorm *matèni*; cf. *nggaraqaké* (p. 269) en *ngilèqaké* = „overdoen" (p. 315).

[1]) Zie b.v. GrK 167, waar de verklaring van de uitdrukking loopt over *kĕblaèn déning pati ning anaq*. Vgl. voorts vdTTS 167.

[2]) Vgl. noot 1 op p. 226.

bevredigen", „gemeenschap hebben met een vrouw"; voorts een D-vorm *nutug*, die in een van zijn beteekenissen zich naast het grondwoord stelt en in een andere beteekenis naast den F-vorm, op de wijze, die wij reeds herhaaldelijk beschreven hebben; ten slotte een primairen E-vorm *nutugi*, die van *tutug* vooral verschilt, doordat hij aangevuld wordt met een bepaald in plaats van met een algemeen object: „(iemand) bereiken", „(iemand) inhalen", „(iets) bereiken".

Langs twee wegen nu kunnen wij komen tot een min of meer plausibele verklaring van de kruisfiguur, die bij deze grondwoorden optreedt.

Volgen wij eerst den eenen weg.

Tutug, kan men zeggen, komt als grondwoord en in zijn afleidingen zeer dicht bij *tĕka*. Doch terwijl *tĕka* weergegeven kan worden met „op een of ander, willekeurig punt (aan)komen", heeft *tutug* steeds den zin van „zijn natuurlijke eindpunt bereiken"; m.a.w. toevoeging van een tweede object aan *nĕkaqaké* ter aanduiding van de plaats, waarheen het eerste object zich richt [1]), heeft zin, doch bij *nutugaké* past zulk een toevoeging eigenlijk niet.

Toch vindt uitbreiding van *nutugaké* met een tweede object plaats. De zaak schijnt n.l. te zijn, dat de Javanen door associatie van de begrippen „het eindpunt bereiken" en „succes hebben" [Javaansch: *olèh gawé*] *tutug* hebben aangevoeld als een van de woorden met den algemeenen begripsinhoud van „zich verwerven" [Javaansch: *olèh*], die, omdat ze uiteraard aan de woorden voor „geven" tegengesteld gericht zijn, in een averechtsche secundaire kruisfiguur geconstrueerd worden. Uit het resultaat toch blijkt, dat „iemand (iets) doen bereiken" omgezet is geworden in „(iemand) iets doen bereiken", aangezien de secundaire E-vorm optreedt in den zin van „iemand (iets) doen bereiken"; speciaal „iemand (zijn ideaal) doen bereiken" = „iemand de vervulling schenken van (zijn hartewensch)", met als tweede object het eerste object van het hierboven genoemde *ndumugèqakĕn karsanipun*.

De omzetting van „iemand (iets) doen bereiken" in „(iemand) iets doen bereiken" brengt echter de constructie van den F-vorm in conflict met zijn beteekenis, aangezien hetgeen bereikt wordt bij *tutug* slechts het natuurlijke eindpunt kan zijn, en niet een willekeurig eindpunt, dat door plaatsing tegenover en door vergelijking met eventueele andere eindpunten zoodanig beklemtoond en op den voorgrond gebracht kan worden, dat het in aanmerking komt om eerste object

[1]) Verwezen worde naar de uiteenzettingen op p. 229 en op p. 248 sqq.

te zijn. Aangezien voorts *tutug* den zin heeft van „een natuurlijk eindpunt bereiken", en het natuurlijke eindpunt variëert met den aard van het subject, kan men zeggen, dat de keuze van den term, die het natuurlijke eindpunt aanduidt, begripmatig afhankelijk is van het subject van *tutug*, en dus ook van dat object van het causativum van *tutug*, dat met het subject van het grondwoord identiek is.

Wij zouden dan in den F-vorm het zonderlinge verschijnsel te zien krijgen van een overgangsvorm in den zin van „(iemand) iets doen bereiken", welks eerste object begripmatig afhankelijk zou zijn van het tweede object! Zulk een overgangsvorm laat zich, zooals eigenlijk vanzelfsprekend is, niet handhaven. Wat echter den secundairen E-vorm betreft, die er uit ontstaan is, in hem wordt door de omzetting der objecten de moeilijkheid weer opgeheven, en voor een uitschakeling dáárvan kan dan ook nooit de minste reden bestaan hebben. Als overblijfsel van de onregelmatigheid van den reeds aan de constructie van de woorden voor „geven" aangepasten F-vorm vinden wij echter in den E-vorm, dat het eerste en het tweede object niet scherp van elkaar gescheiden kunnen worden, doch dat het tweede object als aanduiding van iets, dat begripmatig van het eerste object afhankelijk is, een possessief suffix draagt, hetwelk op het eerste object slaat: *nd(um)ugèni karsanipun sang putri*, „der prinses haar wensch vervullen", *sang putri kĕḍ(um)ugèn karsanipun*, „der prinses werd (door een agens, die niet verder aangeduid wordt) haar wensch vervuld", „de prinses zag haar wensch vervuld".

Omzetting van de objecten ter aanpassing van de constructie van *nd(um)ugèqakĕn* aan die van de werkwoorden voor „geven" vindt intusschen niet altijd plaats. De beteekenis „(iemand) een eindpunt doen bereiken", zonder nadere aanduiding van den aard van het eindpunt en met handhaving van dengene, die bereikt, als eerste object, is blijkbaar naast die van „(iemand) iets doen bereiken" blijven bestaan, aangezien wij haar nog thans aantreffen in den vorm van het derde passief *kĕdugi* — met den ngoko-vorm *kĕduga* naast zich in plaats van *kĕtutug* —, dien wij besproken hebben in hoofdstuk III, op p. 151 en op p. 204 hierboven.

De andere verklaring laat zich korter formuleeren.

Zooals — kan de aanhanger van deze tweede theorie betoogen — men kan zeggen *nd(um)ugèqakĕn karsanipun*, „hij deed zijn [sc. eigen] verlangen het eindpunt bereiken" = „hij bevredigde zijn [eigen] verlangen", zoo kan men in principe ook zeggen: „hij deed het verlangen van X het eindpunt bereiken" = „hij bevredigde het

verlangen van X", „hij verhoorde den wensch van X", „hij willigde het verlangen van X in". In dat geval bevat de Javaansche zin in zijn eenvoudigsten vorm als hoofdtermen: een subject, het praedicaatswoord *nd(um)ugèqakĕn*, en een determineerende samenstelling, waarvan het woord voor „wensch" of „verlangen" het eerste lid en de aanduiding van X het tweede lid is.

Nu is echter „hij willigde den wensch van X in" gelijkwaardig met „hij gaf X hetgeen deze wenschte". Daar in laatstgenoemde uitdrukking „geven" een element van den begripsinhoud vormt, kan het gemakkelijk gebeurd zijn, dat men onder invloed van de woorden voor „geven" het tweede lid van de determineerende samenstelling is gaan aanvoelen als een tweede object, en het eerste deel, het woord voor „wensch", „verlangen" — dat in het Javaansch zoo goed als in andere talen veelal de waarde heeft van „hetgeen gewenscht wordt" —, als eerste object. En zoodra het complex zóó verstaan wordt, zijn de omstandigheden gunstig voor het ontstaan van een secundaire kruisfiguur: een F-vorm, een nuance van den algemeenen begripsinhoud „geven", en twee objecten in de op p. 248 sqq. vereischte beteekenisverhouding tot het grondwoord. Inderdaad zien wij den correspondeerenden E-vorm dan ook optreden: *nd(um)ugèni karsanipun sang putri*, „hij willigde der prinses haar wensch in", *sang putri kĕd(um)ugèn karsanipun*, „de prinses zag haar wensch vervuld".

Welk van de twee verklaringen juist is, is op grond van de vormen uit *tutug* en *d(um)ugi* moeilijk te beslissen. De tweede verklaring lijkt op het eerste gezicht veel eenvoudiger, en daarom ook veel aanlokkelijker. Bij nadere overweging is de eerste evenwel niet minder aannemelijk. Elk van de twee theorieën heeft haar zwakke plek, de eerste daar, waar zij de begrippen „het eindpunt bereiken" en „succes hebben" met elkander verbindt, de tweede, waar zij van een determineerende samenstelling overgaat op een samenstel van twee objecten, maar voor de rest zijn zij beide vrij soliede.

Onder deze omstandigheden mogen wij wellicht ten gunste van de tweede theorie beslissen op grond van de constructie van *ñĕmbadani*, practisch een synoniem van *nd(um)ugèni*, doch van een geheel ander soort grondwoord afkomstig. *Sĕmbada* beteekent n.l. „voegzaam", „gepast", „bij iets passen", „met iets overeenstemmen", „evenredig zijn aan iets", enz. enz. Men zou zich kunnen voorstellen, dat van dit *sĕmbada* een causativum werd gevormd in den zin van „(iets) voegzaam, gepast achten". En wanneer bij een in dezen zin gebruikten F-vorm van *sĕmbada* als object een determineerende samenstelling zou optreden

met een woord voor „wensch" of „verlangen" tot eerste lid, dan zou men in „een wensch van X voegzaam, gepast achten" een beteekenis hebben, die zich heel gemakkelijk zou laten associëeren met „den wensch van X inwilligen", „(X) zijn wensch inwilligen". Aldus zou er een F-vorm van een kruisfiguur gevormd zijn geworden, en zou de uitbreiding er van tot een E-vorm *ñĕmbadani*, „X (zijn wensch) inwilligen", met *kĕsĕmbadan* naast zich als vorm van het derde passief, niet meer zijn dan het aanbrengen van een normaal sluitstuk.

In het geval van *ñĕmbadani* bestaat er, voor zoover ik zie, geen andere mogelijkheid van verklaring, en bij dit grondwoord is dus de theorie, dat een determineerende samenstelling ten onrechte als een samenstel van twee objecten verstaan is geworden, de eenig plausibele. En dat pleit dan natuurlijk voor de opvatting, dat wij ook bij de verklaring van *nd(um)ugèni* aan haar wel de voorkeur dienen te geven[1]).

De aandacht zij er op gevestigd, dat, indien de tweede verklaring van *nd(um)ugèni* en de verklaring van *ñĕmbadani* juist zijn, wij hier reeds met het vierde soort van secundaire kruisfiguur te maken hebben. Het eerste, het normale soort, leerden wij kennen in § 3 van dit hoofdstuk; het tweede bij de bespreking, op p. 254 sqq. hierboven, van de vormen *(a)matĕḍani* en *(a)matĕḍaqakĕn*, „iets aan iemand geven", waarbij het suffix -aké een ongewone rol bleek te spelen; het derde vonden wij in *mboḍo(n)i* en *mboḍoqaké* = „iets aan iemand overlaten", waar wel de beteekenis „geven" aanwezig bleek, doch van een causativum geen sprake was; het vierde ten slotte treffen wij hier aan, waar wij eveneens wel de beteekenis „geven" vinden, doch een constructie met twee objecten, die slechts aan een verkeerde interpretatie ontsproten is. Alle omstandigheden blijken dus in bijzondere gevallen voor wijziging vatbaar te zijn, maar de eigenaardigheid, dat het optreden van de beteekenis „geven" of „overdragen op" de katalysator is, die het proces van de vorming eener kruisfiguur zich doet voltrekken, heeft zich tot dusver overal voorgedaan en overal de voornaamste rol gespeeld; uitzonderingen dáárop zullen wij slechts in hoofdstuk V, § 6, aantreffen.

De kruisfiguur uit *wuwuh*.

De reeds eerder gesignaleerde eigenaardigheid, dat twee constructies

[1]) JNHW 1, 873a geeft als beteekenis op: „aan *iets* (voegzaam) beantwoorden *of* voldoen". Het komt mij voor, dat de toevoeging van het woord „voegzaam" voortgevloeid is uit de behoefte om tusschen de beteekenis van het grondwoord en die van *ñĕmbadani* althans eenig verband te leggen. Geslaagd is deze poging m.i. echter niet.

van den F-vorm naast elkaar blijven bestaan, vinden wij vermoedelijk ook bij het woord *wuwuh*, in den A-vorm [„aanwas", „vermeerdering", of] „aangroeien", „toenemen", „meer worden". Het causativum *muwuhaké* vertoont n.l. aan den eenen kant de constructie, waarbij het subject van het grondwoord eerste object van den F-vorm blijft, „X doen aangroeien, doen toenemen", en waarbij als tweede object *kan* komen de aanduiding van datgene, waarmee de agens X doet aangroeien, dus „X doen aangroeien, doen toenemen (met Z)", doch tevens de constructie „met Z (X) doen toenemen". Wellicht is deze laatste hieruit te verklaren, dat „X doen toenemen met Z" gelijkwaardig is met „Z aan X er bijgeven", en *muwuhaké* aldus tot een woord voor „geven" wordt, dat de aanduiding van het er bijgegevene slechts als tweede object aanvaardt. En van dit tweede *muwuhaké* kan dan, nu de beteekenis „geven" aanwezig is, een kruisfiguur gevormd zijn geworden, een averechtsche secundaire uiteraard, waarvan *muwuhi*, „X (met Z) doen toenemen", het andere lid is.

Naast deze mogelijkheid staat er echter nog een tweede, n.l. dat de kruisfiguur der vorige alinea het passieve participium *wuwuhan* tot uitgangspunt heeft. Tegenover deze mogelijkheid kan men het standpunt innemen, dat zij niet te aanvaarden is, omdat *wuwuhan*, „toevoegsel", „hetgeen toegevoegd wordt", als gelijkwaardig met *sing diwuwuhaké* logisch afhankelijk van den F-vorm „met Z (X) doen toenemen", „Z (aan X) toevoegen", is, en deze F-vorm reeds lid van de kruisfiguur is; m.a.w. wij moeten het bestaan van de kruisfiguur aanvaarden, voordat wij *wuwuhan* kunnen klassificeeren, en uiteraard kunnen wij *wuwuhan* dan niet meer gebruiken om er de kruisfiguur uit te verklaren. Indien men daarentegen den nadruk wil leggen op het feit, dat de passieve participia ook wel eens onafhankelijk voorkomen, d.w.z. zonder dat zij in de huidige taal een D-, E- of F-vorm hebben, waarmee zij in beteekenis overeenkomen — zooals dat met *patèn* het geval is, dat behalve „vastgezet" of „vastgeknoopt" [naast *matèni*, „vastzetten", „vastknoopen"] en „slachtoffer", „zondebok" [*patèn-patèn*, naast *matèni* of *matèqaké* [1])], ook „instrument, waarmee men doodt", sc. „vocaaldooder", beteekent —, dan kunnen wij, aannemende, dat het suffix van *wuwuhan* in den E- en in den F-vorm zou verdwijnen [2]), *muwuhaké* ook verklaren als „Z tot toevoegsel maken (van X)", „(X) met Z vermeerderen", en het correspondeerende *muwuhi* met „aan X (Z) toevoegen" vertalen.

[1]) Zie nog noot 2 op p. 270, eersten zin.

[2]) Zie de opmerkingen hierover op p. 259 sq.

Welk van de beide mogelijkheden de eenig aanvaardbare is, vermogen wij niet uit te maken, doch het spreekt in dit geval vanzelf, dat de eerstgenoemde voorshands de voorkeur verdient, omdat zij geheel binnen de grenzen van de averechtsche secundaire kruisfiguur blijft, en wij voor haar geen onbekende behoeven in te voeren, zooals het onverklaard te laten *wuwuhan* van de tweede mogelijkheid [1]).

De kruisfiguur uit *tuku* of *tukon*.

Daarentegen lijkt de aanvaarding van een niet verder afleidbaar passief participium als basis eener kruisfiguur *wel* de meest plausibele verklaring van den E- en den F-vorm van *tuku*, die naast het gewone *nukoni*, „(iets) koopen bij iemand", en het gewone *nukoqaké*, „(iets) koopen ten behoeve van iemand", optreden in den zin van „voor een meisje (iets als *tukon*) betalen" resp. „voor een bepaalde som (iets) koopen". Gaat men hier n.l. van *tukon* = „koopsom" uit [2]), dan laat men wel is waar in het midden, waar dit *tukon* vandaan komt, doch kan men bevredigend den F-vorm *nukoqaké* = „voor een bepaalde som (iets) koopen" of „zich voor een of ander aequivalent (iets) verwerven" [3]) verklaren als „X tot *tukon* maken voor (Z)", „de *tukon* geven voor, aan", en *nukoni* als daarmee in een kruisfiguur correspondeerende, „voor iemand of iets (een bepaald aequivalent bij wijze van *tukon*) geven", speciaal „ter verwerving van een bruid (bepaalde geschenken) geven (bij wijze van koopsom)", terwijl men voor het onverklaard laten van *tukon* zich toch altijd nog beroepen kan op het geval van *patèn*, dat wij op p. 276 vermeld hebben [4]).

Zouden wij daarentegen niet van *tukon* = „koopsom" uitgaan, dan zouden wij ter verklaring van de kruisfiguur nog slechts over twee

---

[1]) Zie voorts nog p. 179 en noot 2 aldaar.

[2]) Zooals JNHW 1, 639a blijkens de hier geciteerde vertalingen der verschillende vormen ook doet.

[3]) De *tukon* behoeft n.l. volstrekt niet uit geld te bestaan, doch kan ook gevormd worden door een voorwerp of door een aantal goederen, waarvan iemand afstand doet om er zich iets anders mee te verwerven; b.v. *balé-pémahanipun ingkang wontĕn ing ḍusun lajĕng kasadé, katumbasakĕn griya ing salĕbĕt ing kiṭa*, „Het huis en erf in de désa werden vervolgens verkocht en voor de opbrengst er van werd een huis in de stad gekocht" (Antĕp ing Wanita, p. 23): *balé-pémahanipun*, het subject^P van *kasadé* en *katumbasakĕn*, treedt hier als *tukon* of *tumbasan* op.

[4]) Bovendien levert een aardige parallel op het woord *tĕbusan*, dat in het Maleisch zoowel gebruikt wordt in den zin van „hetgeen of degene dien men vrijkoopt" als in den zin van „geld, waarmede men iemand of iets vrijkoopt", „losprijs".

andere mogelijkheden beschikken: 1° zouden wij van *tukon* in den zin van „hetgeen gekocht wordt, of is geworden", „aankoop", „aangekochte voorwerpen", kunnen uitgaan, en 2° zouden wij van het grondwoord *tuku* zelf kunnen uitgaan, wanneer wij dit den zin zouden geven van „kooper" = „geld, dat den koop tot stand brengt" = „geld, waarmee de aankoop betaald wordt". Tegen de eerste mogelijkheid rijst echter het onoverkomelijke bezwaar, dat wij er *nukoqaké* in den zin van „zich voor een bepaald aequivalent (iets) verwerven" moeilijk mee kunnen verklaren, aangezien dit aequivalent toch een betaalmiddel is en geen aangekocht goed, terwijl tegen de tweede mogelijkheid ingebracht moet worden, dat wel is waar theoretisch de vertaling van *tuku* met „geld, waarmede men iets koopt" verdedigd zou kunnen worden, doch dat feitelijk elke aanwijzing voor het bestaan van een dergelijke nevenbeteekenis van *tuku* ontbreekt.

Stellen wij het bezwaar, dat *tukon* = „koopsom" van onbekende herkomst zou zijn, wanneer wij dit woord als basis der kruisfiguur *nukoqaké* - *nukoni* zouden aanvaarden [1]), tegenover het bezwaar, dat men aan *tuku* niet de beteekenis van „geld, waarmee men iets koopt" kan toekennen, dan lijkt mij het eerste bezwaar het lichtst. Ik voor mij zou dus voorshands geneigd zijn om de kruisfiguur van het grondwoord *tuku* op het passieve participium terug te voeren, en twee woorden *nukoqaké* willen onderscheiden, één *nukoqaké* van het grondwoord *tuku* in den zin van „(iets) koopen voor iemand", en één *nukoqaké* van een grondwoord *tukon* in den zin van „een bepaalde som of een bepaald voorwerp als koopsom betalen voor (iets)", „(iets) betalen met een zekere som of met een of ander goed", en insgelijks twee woorden *nukoni*, één *nukoni* van het grondwoord *tuku* in den zin van „(iets) koopen bij iemand", en één *nukoni* van het grondwoord *tukon* in den zin van „iemand (iets) (bij wijze van *tukon*) betalen" [2]).

---

[1]) In het tegenovergestelde geval is het juist a.h.w. het product van *nukoqaké* = „koopen voor (een of ander aequivalent)", het bij dezen F-vorm behoorende passieve participium, dat zijn beteekenis aan de vormen van den eersten en tweeden activiteitsgraad ontleent.

[2]) Merkwaardig is, dat de primaire E-vorm van *tuku* twee objecten heeft, en dat de secundaire E-vorm practisch meestal met één object geconstrueerd wordt. Precies het tegenovergestelde van het gewone geval!

Van Vollenhoven's uitspraak in „Het Adatrecht van Nederlandsch-Indië", 1, 577, dat het woord *tukon* moeilijk iets anders kan beteekenen dan „het gekochte" of „geld voor inkoopen", en zeker niet den zin heeft van „koopprijs", lijkt mij onaanvaardbaar, vooral met het oog op *nukoqaké* = „koopen voor (een of ander aequivalent)". Dat de Javanen in den technischen term *tukon* van het adatrecht nog gemakkelijk ons „koopsom" hooren, blijkt trouwens uit

De kruisfiguren uit *wĕtu*.

Als laatste geval van dit hoofdstuk dienen wij *wĕtu* en zijn afleidingen te bespreken. Behalve de algemeen bekende vormen, die van dit grondwoord afgeleid worden, n.l. den C-vorm *mĕtu*, „naar buiten komen", „te voorschijn komen", den primairen E-vorm *ngĕtoni* of *mĕtoni*, „uitgaan naar", „uittrekken op", en den causatieven F-vorm *ngĕtoqaké* of *mĕtoqaké*, „te voorschijn doen komen", „naar buiten doen treden", „uiten" enz., bij welken laatsten vorm *kĕwĕtu* of *kuwĕtu*, „er onwillekeurig uitkomen", b.v. van een onvertogen woord, als vorm van het derde passief optreedt, leidt men er ook eenige vormen van af, welker verhouding tot het grondwoord minder doorzichtig is.

Laat ons beginnen met te vermelden, dat *ngĕtoni* of *mĕtoni* ook voorkomt in de beteekenis „vrucht dragen", van planten gezegd, „jongen krijgen", van dieren gezegd, „kinderen krijgen", van een vrouw gezegd [1]); bepaaldelijk: „goede vechthanen voortbrengen", van een hen, „mooie veulens werpen", van een merrie. In zijn huidige beteekenis is dit woord zonder twijfel intransitief, maar in tegenstelling tot eenige andere merkwaardige E-vormen, die dit *mĕtoni* ons in de herinnering brengt, zooals *nglarani*, „barensweeën hebben", „in barensnood zijn", en *ngĕwohi* of *ngĕmohi*, „veel vruchten dragen", „zwaar met vruchten beladen zijn" [2]), kenmerkt zich *mĕtoni* door zijn causatieven begripsinhoud. En daar wij verder een vorm *mĕtu* in den zin van „voortbrengen", „baren" of „opbrengen" aantreffen, een vorm, dien wij op grond van deze beteekenissen niet als identiek met den hierboven vermelden intransitieven C-vorm *mĕtu* kunnen beschouwen, doch waarin wij een D-vorm moeten zien [3]), ligt het vermoeden voor de hand, dat *ngĕtoni* of *mĕtoni* = „nakomelingen voortbrengen" oorspronkelijk een secundaire E-vorm geweest is, die tot

---

een passage als Antĕp ing Wanita, p. 29, waar een meisje, dat er weinig voor voelt om met den man te trouwen, dien haar vader haar toebedenkt, op 's vaders klacht: *Mĕngko aku kudu mbalèqakĕ tukon,* „Dan moet ik straks de *tukon* nog teruggeven!", reageert met de opmerking: *Dados kula punika pañjĕnĕngansadé,* „U v e r k o o p t mij dus?"

[1]) JWb geeft ook op „menstrueeren", een beteekenis, die JNHW niet vermeldt. Als zij juist is, is zij toch vermoedelijk wel secundair.

[2]) Schamele overblijfselen van een stel oude intransitieve intensiteitsvormen? In de groep der overige E-vormen laten zij zich moeilijk inlijven, en Kiliaan's poging in die richting (GrK 135) lijkt mij niet bijzonder geslaagd. Zie ook de opmerking in noot 2 op p. 79.

[3]) De D-vorm kan vermoedelijk niet *ngĕtu* luiden; zie de opmerking op p. 73, noot 1, en op p. 74, noot 1.

een kruisfiguur heeft behoord, welke zich op de reeds herhaaldelijk beschreven wijze tot een D-vorm heeft uitgebreid.

Zijn wij eenmaal tot deze opvatting gekomen, dan is het verder gemakkelijk in te zien, dat het opgekomen zaad of het voortgebrachte kind of jong, eerste object van *ngĕtoqaké*, omdat het subject is van het bij het grondwoord in begripsinhoud passende praedicaatswoord, bij *ngĕtoni* of *mĕtoni* gedacht zal moeten worden als tweede object, en dat wij voor de vervulling van de functie van eerste object zullen moeten zoeken naar een bij den begripsinhoud van het praedicaatswoord betrokken term, welks optreden iets zóó vanzelfsprekends is, dat de vermelding er van zonder eenig bezwaar achterwege kan blijven. Wanneer wij nu in JNHW 2, 35b in den zin van „geslaagd zijn in hetgeen men geplant heeft" van *wĕtu* afgeleid vinden een vorm *kĕwĕton*, die, als hij van het derde passief zou zijn, bij *ngĕtoni* of *mĕtoni* als vorm van den eersten activiteitsgraad zou passen, dan moeten wij uit vergelijking van den begripsinhoud van *ngĕtoni* of *mĕtoni* = „vrucht dragen" en *kĕwĕton* = „een goeden oogst hebben" wel de conclusie trekken, dat als eerste object bij *ngĕtoni* de eigenaar van het land of de verbouwer van de gewassen optreedt. En één stap verder leidt er dan toe, dat wij den vader als eerste object toevoegen aan *ngĕtoni* of *mĕtoni* in den zin van „kinderen voortbrengen", „jongen werpen".

Wij krijgen dus dit complex van bijzondere afleidingen van *wĕtu* te zien:

F-vorm *ngĕtoqaké* of *mĕtoqaké*, „te voorschijn doen komen", „voortbrengen", nader aangevuld met een tweede object ter aanduiding van dengene, die belang heeft bij de voortbrengende werkzaamheid van subject^: „(iemand) vruchten of nakomelingen voortbrengen";

secundaire E-vorm *ngĕtoni* of *mĕtoni*, „iemand (vruchten of nakomelingen) voortbrengen"; met nadere bepaling van het tweede object en uitschakeling, of althans verdoezeling, van het eerste object: „flinke kinderen of jongen voortbrengen". In het derde passief *kĕwĕton*, „van goede vrucht voorzien worden (sc. door het veld)", „een goeden oogst verkrijgen";

D-vorm *mĕtu*, „voortbrengen", „baren", „opleveren", in beteekenis zich aansluitende bij den F-vorm;

waarbij voorts nog komt een secundaire F-vorm *ngĕtoqaké* of *mĕtoqaké*, die vermoedelijk op den D-vorm steunt, daarvan een causativum maakt, en dus ten op-

zichte van *wĕtu* dubbel-causatief is[1]), „doen voortbrengen", „doen opleveren".

Het optreden van de kruisfiguur is in dit geval duidelijk genoeg, omdat „een vader kinderen voortbrengen" gelijkwaardig is met „een man kinderen schenken", en *ngĕtoqaké* derhalve voldoet aan de normale eischen voor het optreden van een secundaire kruisfiguur, sc. dat het een causativum is en dat het den algemeenen begripsinhoud van „geven" of „overdragen" heeft. Opvallend is echter, dat het eerste object van *ngĕtoni*, dat tegenover het andere object in den secundairen E-vorm op den voorgrond gesteld had moeten worden, practisch verdrongen is geworden, terwijl daarentegen het tweede object specialisatie heeft ondergaan. Het optreden van deze twee eigenaardigheden tegelijkertijd vloekt eigenlijk met het wezen van de secundaire kruisfiguur, die in de beklemtoning van het tweede object van den F-vorm = het eerste object van den secundairen E-vorm tegenover het andere object immers juist haar raison d'être heeft[2]).

Zoeken wij naar een verklaring van deze onregelmatigheid, dan doen zich ons twee mogelijkheden voor: 1° dat door een wijziging in de sociale verhoudingen de vrouw niet langer behoefde gezien te worden als een onzelfstandig wezen, dat slechts kinderen baarde ten behoeve van den vader, doch gewaardeerd kon worden als iemand, die krachtens haar aard en haar roeping kinderen baart om ze in haar eigen gezin groot te brengen, en dat dientengevolge in het spraakgebruik een verschuiving van de beteekenis van *ngĕtoni* of *mĕtqni* van „d e n v a d e r kinderen voortbrengen" naar „kinderen krijgen", „kinderen hebben", kon optreden; 2° dat het taalgevoel den vorm *ngĕtoni* of *mĕtoni* = „kinderen voortbrengen ten behoeve van den man", „vruchten voortbrengen ten behoeve van den verbouwer", niet aanvaard heeft resp. niet heeft kunnen handhaven, omdat „iets doen ten behoeve van" uitgedrukt placht te worden, of op een zeker tijdstip uitgedrukt ging worden, door een F-vorm, zooals *nggawèqaké*, „maken ten behoeve van", *nukoqaké*, „koopen ten behoeve van", *ngolèhaké*, „zich verwerven ten behoeve van", *nggawaqaké*, „meebrengen ten behoeve van", enz., en dat van de beide mogelijkheden, die ter oplossing van deze moeilijkheid openstonden, n.l. afwerping van het suffix -i en uitschakeling van het eerste object, de taal de

[1]) Vgl. de opmerking op p. 269 (boven).

[2]) In het op p. 305 sqq. besproken *nglédoni* treffen wij wel verdoezeling van het eerste object aan, maar toch nog geen specialisatie van de beteekenis van het tweede object.

uitschakeling van het eerste object verkozen heeft, omdat de veelvuldig gebruikte F-vorm van *wĕtu* zijn eigen beteekenis reeds had, en omdat de begripsinhoud van „iemand een kind baren" met zich meebrengt, dat de uitdrukking aan duidelijkheid weinig en aan volledigheid niets verliest, wanneer men den term „iemand" elimineert.

Van deze twee verklaringen lijkt de tweede het eenvoudigst en het meest voor de hand te liggen. De eerstgenoemde zou ik evenwel niet geheel willen uitschakelen, omdat zij, indien zij juist zou zijn, ons duidelijk zou maken, waarom *kĕwĕton* zich wel gehandhaafd heeft in de beteekenis „een goeden oogst verkrijgen van een stuk land", doch niet in die van „(flinke) kinderen verkrijgen bij een of andere vrouw". *Als* aan het spraakgebruik een bepaalde sociale ontwikkeling ten grondslag zou liggen, zou immers *kĕwĕton* = „(flinke) kinderen hebben bij een of andere vrouw" het eerst dienen te vervallen, omdat bij dezen vorm veel meer nog dan bij *ngĕtoni* de man op den voorgrond staat en de vrouw, de voortbrengster, de agens van *ngĕtoni*, geheel op den achtergrond blijft. Daarentegen kon in het kader van dezen gedachtengang *kĕwĕton*, „goeden oogst opleveren", van den grond gezegd, gerust blijven bestaan, omdat bij deze beteekenis de heer van het land te recht als boven alles belangrijk op den voorgrond gesteld kan worden. Verklaart men evenwel de uitschakeling van het eerste object van *ngĕtoni* als een gevolg van het conflict tusschen den E-vorm en de beteekenis „ten behoeve van", dan moet men de vraag, waarom *kĕwĕton* slechts „een goeden oogst verkrijgen" is blijven beteekenen, en de beteekenis „flinke kinderen van een vrouw krijgen" verloren heeft, onbeantwoord laten.

Intusschen is de vraag gerechtvaardigd, of men de beteekenissen van *kĕwĕton* wel als argument in het geding mag brengen. Want niet alleen, dat de opgaven der woordenboeken in deze geen onbeperkt vertrouwen verdienen [1]), als moeilijkheid treedt bovendien op, dat

[1]) JWb geeft „een goeden oogst verkrijgen" niet op. JNHW is echter even positief in de mededeeling, dat *kĕwĕton* „geslaagd zijn in hetgeen men geplant heeft" beteekent, als JWb in de mededeeling, dat de zin er van is „een goeden oogst geven". Op dien grond moeten wij dus het voorkomen van de beide beteekenissen voorloopig aannemen. JNHW vermeldt echter voor twee plaatsen, dat de vertaling van *kĕwĕton* er niet zeker is. Ik heb nagezien Tj. II, 696 [=Cĕnṭini-uitgave 78, 26 (deel 2, p. 185a)], waar men leest: *yèn ana sanaqirèku susah sawah tan kawĕton*; men kan dit vertalen met: „als een van uw verwanten moeilijkheden heeft met een sawah, die geen goeden oogst geeft", maar ook met: „als een van uw verwanten moeilijkheden met een sawah heeft en (er) geen goeden oogst (van) verkrijgt". Indien al het materiaal, waarop de gegevens der woordenboeken berusten, zóódanig is, is het begrijpelijk, dat de auteurs tot geheel verschillende vertalingen gekomen zijn!

er naast *kĕwĕton* een variant *kĕmĕton* en naast den krama-vorm *kĕwĕdalan* een variant *kĕmĕdalan* staat [1]), en dat er in verband daarmede rekening te houden is met de mogelijkheid van verklaring van de onderhavige vormen langs geheel anderen weg.

Wat de variant *kĕmĕton* bij de beteekenis „een goeden oogst verkrijgen (van een stuk land)" betreft, het is mogelijk, dat deze onregelmatigheid samenhangt met het feit, dat de vorm van den eersten activiteitsgraad in het ngoko eveneens in twee varianten voorkomt, *ngĕtoni* en *mĕtoni*, dat *kĕmĕton mĕtoni* op den klank af gevolgd heeft, en dat de krama-vorm op zijn beurt met den ngoko-vorm *kĕmĕton* meegegaan is; of wel, dat er door contaminatie met den vorm van den excessivus [2]) een *kĕmĕton* is opgetreden in den zin van *kĕwĕton*. In deze beide gevallen zou men met het oog op *kĕmĕton* de verklaring van de vorige alinea niet behoeven te wijzigen. Maar men zou zich ook kunnen voorstellen, dat *kĕmĕton* een geïsoleerde vorm van het derde passief is met den C-vorm *mĕtu* tot uitgangspunt, tot *mĕtu* staande als *kĕbañjiran* staat tot *bañjir*, en als be-*mĕtu*-d te verstaan, „gebaat zijn met het uitkomen (*mĕtu*) van het zaad". In dat geval zouden wij *kĕwĕton* òf geheel van *kĕmĕton* kunnen scheiden en voor *kĕwĕton* de verklaring kunnen handhaven, waartoe wij hierboven gekomen zijn, òf *kĕwĕton* kunnen beschouwen als door ontnasaleering, dus door Rückbildung, uit *kĕmĕton* ontstaan. Voorts bestaat de mogelijkheid, dat *kĕmĕton* = „van de vruchtbaarheid van een land profiteeren" wel bij *mĕtoni* = „vruchtbaar" behoort, doch dat de m van *kĕmĕton* haar oorsprong dankt aan een eigenaardigheid, welker aard ons ontgaat; ook van de m van *kĕmirĕngan* is ons immers de reden van bestaan niet duidelijk. Van deze verschillende mogelijkheden lijkt mij de verklaring van *kĕwĕton* als E-vorm van het derde passief in een secundaire kruisfiguur en van *kĕmĕton* als een phonetische variant van *kĕwĕton* de eenvoudigste. Zekerheid bestaat er echter op dit punt geenszins, en deze onzekerheid dwingt ons om met betrekking tot de hierboven gegeven verklaring van *mĕtoni*, waarin de beteekenis

---

[1]) JNHW 2, 35b spelt *kamĕton, kamĕdalan* en *kawĕdalan*, maar wij zullen de a van de eerste lettergreep wel te beschouwen hebben als veroorzaakt door een eigenaardigheid van de Javaansche spelling; zie de opmerkingen op p. 142 sqq. hierboven.

[2]) *Kĕmĕton(an)*, krama *kĕwĕdalĕn*, door JNHW 2, 35b weer als *kamĕton(an)* en *kawĕdalĕn* gespeld. Wanneer de excessivus van den C-vorm *mĕtu* wordt afgeleid, beteekent hij „te schielijk opkomend", wanneer hij van den D-vorm *mĕtu* wordt afgeleid, „te vruchtbaar".

van *kĕwĕton* immers als argument gebruikt werd, zij het ook niet als een doorslaggevend argument, eenig voorbehoud te maken.

Behalve in de beteekenis „een goeden oogst (van een stuk land) verkrijgen" komen *kĕwĕton* en *kĕmĕton* ook voor in de beteekenis „een goeden oogst opleveren", van den grond gezegd. Indien de woordenboeken deze beteekenis te recht opgeven, en indien wij hier niet te maken hebben met een geval van secundair opgetreden dubbelzijdigheid — een mogelijkheid, die zich hier ook wel denken laat —, dan kunnen wij dit *kĕwĕton* verklaren 1° als vorm van het derde passief naast een *ngĕtoni,* dat als secundaire E-vorm teruggaat op een F-vorm *ngĕtoqaké* = „voortbrengen", met God tot subject^A, de vruchten des velds als eerste object en den bodem, die ze produceert, als medewerkende oorzaak, tot tweede object; via een secundaire kruisfiguur n.l., die ontstaat, omdat „Hij doet uit den bodem de vruchten des velds voortkomen" gelijkwaardig is met „Hij schenkt den bodem gewassen"; 2° als vorm van het derde passief naast een primairen E-vorm *ngĕtoni* in den zin van „te voorschijn komen uit", met de vruchten des velds tot subject. Deze twee verklaringen verschillen slechts weinig van elkaar en elk van beide is op zich aannemelijk [1]). En wat *kĕmĕton* in deze beteekenis betreft, men zou voor de verklaring van dit woord wederom kunnen denken aan een zoodanige associatie van de begrippen „vruchtbare grond" en „ontkiemend zaad", dat de C-vorm *mĕtu* = „ontkiemen" den vorm *kĕmĕton* bepaald heeft, doch ook zou men hier kunnen denken aan een S-vorm met den D-vorm *mĕtu* tot uitgangspunt [2]), „van die physieke gesteldheid zijn, dat hij vruchten voortbrengt", van den grond gezegd. En de niet te beantwoorden vraag rijst dan weer, of *kĕwĕton* en *kĕmĕton* van elkaar als twee onafhankelijke vormen, die slechts toevallig elkaars beteekenis hebben gekregen, onderscheiden moeten worden,

---

[1]) Er worde aan herinnerd, dat niet steeds volkomen zeker is, of een E-vorm van het derde passief primair of secundair is, aangezien het verschil tusschen den primairen en den secundairen E-vorm veelal bestaat in de toevoeging van het beteekeniselement „veroorzaken" aan den begripsinhoud van den primairen E-vorm. In het derde passief treedt de agens, die tevens veroorzaker is, op den achtergrond, en daardoor verdwijnt vanzelf weer uit den secundairen E-vorm een deel van het beteekeniselement „veroorzaken".

[2]) De D-vorm *mĕtu* ligt ook ten grondslag aan den P-vorm *mĕton(an)* in de beteekenis „spoedig voortbrengende", „vet", „vruchtbaar" (van den grond). Daarnaast bestaat er een P-vorm *mĕton(an)*, die op den C-vorm *mĕtu* steunt en „spoedig opkomende", van een gewas gezegd, beteekent. *Kĕwĕton* als een S-vorm te verklaren ligt minder voor de hand, omdat de beteekenis van het grondwoord *wĕtu* zich daartoe minder wel leent.

dan wel of *kĕmĕton* wellicht slechts een variant van *kĕwĕton* is, of *kĕwĕton* een door Rückbildung gevormde variant van *kĕmĕton*.

Een vorm, die niet in de woordenboeken voorkomt, doch waarop mij de heer Mr. A. K. Djojopoetranto opmerkzaam maakte, is *kĕmĕton*, krama *kĕwĕdalan*, in den zin van „passen", gezegd van iemand, die bij het kaartspel met de kaarten, die hij in handen heeft, niet verder kan spelen. Men zou ter verklaring van dezen vorm kunnen denken aan een weg, die van *ngĕtoqaké* = „(kaarten) uitgeven" of „afgeven" na toevoeging van een nieuw object, dat van den gedupeerden persoon, over een secundairen E-vorm *ngĕtoni* of *mĕtoni*, „in iemands nadeel (kaarten) uitgeven, afgeven", leidt tot *kĕmĕton*, „tot zijn nadeel bepaalde kaarten krijgen (uit de hand van een agens op den achtergrond)" = „slechte kaarten hebben of krijgen". Een andere oplossing, waarbij *kĕmĕton* vorm van het derde passief is bij een primairen E-vorm *mĕtoni*, „uittrekken tegen", „(iemand) in het nauw brengen", heeft hier echter wellicht de voorkeur. Uit KBW 3, 532—533 immers blijkt, dat het Balische Kawi een vorm *kawĕtuïn* kent in den zin van „in de schaduw gesteld", „uitgeschakeld geworden door het optreden van een sterkere tegenpartij", gebruikt zooals in de zinnen *kadi bintang kawĕtuïn antuk hyang wulan*, „als een ster, die uitgeschakeld is geworden door het verschijnen van de maan", en *nistéja lwir wulan kawĕtuïn antuk surya*, „glansloos als de maan, die de dupe is geworden van het opkomen van de zon". Het Balische *kawĕtuïn* komt, wat de vorming en de betrekking tot den E-vorm van den eersten activiteitsgraad betreft, afgezien van de m van *kĕmĕton*, geheel met dit laatste woord overeen, en daar men met *kawĕtuïn* slechts een primairen E-vorm kan laten correspondeeren, lijkt dat voor *kĕmĕton* = „passen" toch ook wel de meest plausibele oplossing.

HOOFDSTUK V.

De grammaticale basis van eenige schijnbaar dubbelzijdige vormen van het derde passief.

Na de uiteenzettingen der drie vorige hoofdstukken kunnen wij thans op de kwestie van de herkomst van de vormen van het derde passief, die men op het eerste gezicht voor dubbelzijdige woorden zou kunnen houden, en waarmee wij ons in § 4 van hoofdstuk I reeds even beziggehouden hebben, nader ingaan. Nieuwe theorie behoeft in dit hoofdstuk niet meer behandeld te worden, en dus lijkt het het meest overzichtelijk, wanneer wij het in evenveel paragrafen indeelen als er merkwaardige woorden te behandelen zijn.

§ 1.

Kĕrungu.

Op p. 163 sq. hierboven hebben wij reeds gezien, dat er alle reden is om dezen vorm van het derde passief naast den genasaleerden vorm *ngrungoni,* „iemand (iets) te hooren geven", „aan iemand (iets) mededeelen", te plaatsen, en wel 1° omdat het *kĕrungu,* dat wij hier op het oog hebben, te vertalen is met „vernemen", „te hooren krijgen", beteekenissen, die geheel met die van *ngrungoni* overeenkomen behoudens het verschil van begripsinhoud, dat noodwendigerwijze uit het verschil van activiteitsgraad voortvloeit; 2° omdat wij op grond van overwegingen, welker recht van bestaan wij meenen aangetoond te hebben, dienen aan te nemen, dat de E-vormen van het derde passief uit op een vocaal eindigende grondwoorden in een ouder stadium van het Javaānsch zonder den — eigenlijk volkomen overbodigen — bindklank -an gevormd zijn geworden.

Wij kunnen thans verder gaan, en de vraag stellen, hoe *ngrungoni* aan zijn beteekenis gekomen is.

Het komt mij voor, dat wij twee mogelijkheden van verklaring kunnen overwegen.

In de eerste plaats zou men kunnen meenen, dat er een gewone

secundaire kruisfiguur gevormd is geworden met *kĕrungu*, „hoorbaar", den vorm van het derde passief bij den D-vorm *ngrungu*, „hooren", tot uitgangspunt. In deze kruisfiguur zou F-vorm zijn *ngrungoqaké*, „(iets) hoorbaar maken", een vorm en een beteekenis, die door JNHW 1, 378a inderdaad worden opgegeven. Dit *ngrungoqaké* zou, na een nieuw object, dat van den belanghebbenden persoon, er bijgekregen te hebben, en na aldus van „iets hoorbaar maken (voor iemand)" geworden te zijn tot de variant van „geven" „iets (aan iemand) te hooren geven", in een gewone secundaire kruisfiguur den E-vorm *ngrungoni* naast zich gekregen hebben, „aan iemand (iets) te hooren geven".

De andere verklaring is, dat uit den D-vorm *ngrungu*, „(iets) hooren", de causatieve F-vorm *ngrungoqaké* = „doen hooren" afgeleid is geworden; dat deze F-vorm, die eigenlijk het subject van den D-vorm tot eerste object had moeten hebben, in plaats daarvan het object van den D-vorm tot eerste en het subject van den D-vorm tot tweede object gekregen heeft, omdat hooren een vorm is van zich verwerven, zich eigen maken, en een woord voor „hooren" derhalve normaliter de constructie van de andere causatieven met een woord voor „zich eigen maken" tot uitgangspunt zal volgen, d.w.z. die van de averechtsche secundaire kruisfiguur; en dat naast *ngrungoqaké* in den zin van „(iemand) iets doen hooren" — dat het JNHW wel op het oog heeft, wanneer het voor den F-vorm de beteekenis „*iets* doen *of* laten hooren" opgeeft — de E-vorm *ngrungoni* ontstaan is in den zin van „iemand (iets) doen hooren", waarbij *kĕrungu* dan behoort als vorm van het derde passief.

Wanneer men de beide mogelijkheden overweegt, zal men opmerken, dat de eerste mogelijkheid alleen te aanvaarden is, wanneer men mag aannemen, dat het van *kĕrungu* = „hoorbaar" afgeleide *ngrungoqaké* op een zeker oogenblik niet meer als een afleiding van *kĕrungu*, doch als een afleiding van *rungu* verstaan is geworden, zoodat in de plaats van *dikrungoqaké* de passieve vorm *dirungoqaké* en in de plaats van *dikrungoni* de passieve vorm *dirungoni* in gebruik kon komen, en zoodat de vorm van het derde passief, dien wij hier bespreken, *kĕrungu* is kunnen gaan luiden in plaats van *kĕkrungu*. Nu is dit in theorie wel te aanvaarden, en zelfs zijn er wellicht eenige gevallen aan te wijzen, waarin de begin-k van vormen van het derde passief, die tot uitgangspunt voor de vorming van een nieuw causativum geworden zijn, in de afleidingen verloren is gegaan, doordat in den vorm van den eersten activiteitsgraad niet meer te

hooren was, dat een kĕ--vorm het uitgangspunt was en niet het grondwoord [1]). Het feit intusschen, dat wij reeds in het Ādiparwa van omstreeks 1030 A.D. *karĕngwan* als vorm van het tweede passief [naast den vorm van den eersten activiteitsgraad *angrĕngwi* of *angrĕngwani*] vinden en niet *kakarĕngwan* [2]), en het feit, dat nog in onze dagen naast het van *kĕrungu* afgeleide *ngrungoqaké* = „(iets) hoorbaar maken" de vorm *dikrungoqaké* van het eerste passief in gebruik is en niet *dirungoqaké*, volgens de inlichtingen van JNHW, dwingen ons om met betrekking tot de eerste mogelijkheid eenig voorbehoud te maken, al mogen wij dan misschien niet zóó ver gaan, dat wij haar ten eenen male verwerpen [3]). En wanneer wij dan daarnaast opmerken, dat de andere mogelijkheid van verklaring ons voor geen enkele moeilijkheid stelt, en dat bij haar aanvaarding gezegd kan worden, dat het huidige Javaansch alle schakels, die tot *kĕrungu* = „te hooren krijgen" leiden, nog gaaf bezit, dan is de conclusie toch wel gerechtvaardigd, dat *kĕrungu* in den zin van „te hooren krijgen" — wij zouden dit *kĕrungu* kunnen noemen *kĕrungu*² ter onderscheiding van het *kĕrungu*, dat bij den D-vorm *ngrungu* behoort, en dat wij *kĕrungu*¹ zouden kunnen noemen — opgevat mag worden als vorm van het derde passief naast een *ngrungoni*, dat in een averechtsche secundaire kruisfiguur te zamen met *ngrungoqaké* uit den D-vorm *ngrungu* gevormd is geworden. Met hetgeen wij hierboven op p. 263 sq. omtrent het gebruik van den F-vorm buiten de kruisfiguur hebben opgemerkt, hangt evenwel samen, dat *ngrungoqaké* thans = „luisteren naar" is, niet meer = „(iemand) iets doen hooren".

Uit JNHW 1, 378a, OJNW 465 en KBW 1, 817a en 1, 818a blijkt, dat *rĕngĕ* en *rungu* vroeger op even ruime schaal in de tweede klasse gevormd werden als thans nog de afleidingen van *rungu*'s

---

1) B.v. *diobèti* en *dikobèti*, naast den actieven vorm *ngobèti* (JNHW 1, 195b); *kĕkubĕng* of *kinubĕng*, vorm van het derde passief naast *ngubĕngi*, van een grondwoord *ubĕng* (JNHW 1, 198b). Zie echter p. 326 en noot 3 aldaar.

2) Ādiparwa 1, 25-26. Op de interpretatie van dit *karĕngwan* hoop ik elders terug te komen.

3) De heer Soewidji deelde mij mede, dat ook *dikrungoni* in den zin van „iemand (iets) hoorbaar maken" wel in gebruik is. De woordenboeken geven dezen vorm niet op, maar met het oog op de veelvuldigheid der kruisfiguurvorming behoeft men aan de juistheid van deze mededeeling wel niet te twijfelen. Maar zoo *dikrungoni* al in gebruik is, met den correspondeerenden vorm van den vierden activiteitsgraad behoeft dat daarom nog niet het geval te zijn. En als het het geval is, dan is het niet waarschijnlijk, dat zulk een vorm naast *dikrungoni* *krungu* of *krungon* zou luiden.

nevenvorm *ḍangĕt*. Van *parungu* of *prungu*, dat *rungu* dan als grondwoord vervangt, resp. van *parĕngĕ*, dat *rĕngĕ* dan als grondwoord vervangt, wordt een D-vorm *amirungu* of *amirĕngĕ*, „luisteren naar", „hooren", afgeleid, waarvan OJNW 465b den imperatief van den tweeden activiteitsgraad *pirĕngĕn* opgeeft [1]) en JNHW den realiteitsvorm van den vierden (?) activiteitsgraad *pinrungu* [2]); een F-vorm *amirĕngwakĕn*, waarvan OJNW 465b den imperatief van den tweeden activiteitsgraad *pirĕngwakĕna* opgeeft, „luister(t) naar", en waarvan men den realiteitsvorm van den tweeden activiteitsgraad van het tweede type vindt in Pararaton 17,5 en 17,7 [3]). Met het *kĕrungu*² van de vorige alinea correspondeert in deze reeks vormen *kĕprungon*, in Pararaton 17,7 *kaparungon*, dat eveneens de beteekenis „vernemen", „te hooren krijgen", heeft [4]); dat derhalve wel op dezelfde manier

---

1) In plaats van *pirĕngĕn* vindt men in transcriptie vaak *pirĕngön* gespeld. — Men zal opmerken, dat *pirĕngĕn* hier niet als passieve imperatief van *amirĕng* te beschouwen is, doch te ontleden is in pi- + *rĕngĕ* + -ĕn; het is echter waarschijnlijk, dat het grondwoord *pirĕng* uit *rĕngĕ* ontstaan is, b.v. als gevolg van de vervorming van het oude *amirĕngwakĕn* (= a- + -mi- + *rĕngĕ* + -akĕn) tot *amirĕngakĕn*, met verlies van de w na een consonant, zooals dat vaker geschiedt (cf. Brandes" meening in WWZ 55, noot 1, met welker détails ik het evenwel niet eens ben), of via den in *pirĕng* + -ĕn gesplitsten vorm *pirĕngĕn*.

2) JNHW verklaart *pinrungu* als „het gehoord worden", wel omdat de auteurs hier het verbale praefix van de tweede klasse verwarren met het praefix van het verbaal-substantief; passieve infinitivi met het praefix pa- of pi- komen bij mijn weten niet voor. Naar alle waarschijnlijkheid is het *pinrungu* van de door JNHW opgegeven plaats Bab. Jo. II, 63 een vorm van den vierden activiteitsgraad in de beteekenis „toevallig vernomen (worden)", want in Antĕp ing Wanita, p. 29, komt er in dienzelfden zin een vorm *kĕprungu* voor, dien het woordenboek niet vermeldt; kĕ- en -in- spelen immers beide een rol in de vorming van het derde passief.

3) N.l. *pinarurungokĕn*, gelijkwaardig met het *pinarĕrĕngwakĕn* van de taal der parwa's. Het woord beteekent „naar dezen en genen luisteren", „bij dezen en genen zijn oor te luisteren leggen". Brandes vertaalt het *pinarurungokĕn* van Par. 17,5 met „hij onderzocht het gerucht" (ed.² p. 74), hetgeen niet geheel juist is, doch practisch geen verschil oplevert. Daarentegen is zijn vertaling van het *pinarurungokĕn* van Par. 17,7 met „er werd naar hen [sc. Rangga-Wuni en Kĕbo-Campaka] geïnformeerd" (ibidem) m.i. onjuist. De tekst heeft: *pinarurungokĕn tan kaparungon paranira* [sic! Par. ed.² p. 23, regel 1, ten onrechte *panarira*], „('s Konings mannen, die op de twee prinsen jacht maakten), legden bij verschillende lieden het oor te luisteren, doch dezen hadden omtrent de plaats, waar zij [sc. de twee prinsen] heengegaan waren, niets vernomen". Slechts bij deze vertaling hebben *pinarurungokĕn* en *kaparungon* hetzelfde subject, zooals de regel van behoud van het subject dat vraagt, en hebben de twee praedicaatswoorden ook de vertaling, die bij hun vorm past.

In het Pararaton-register (ed.² p. 307a) verandere men de aanduiding der vindplaatsen in: Par. 17, 5, 7.

4) Vgl. de vorige noot. De v.v.l.l. luiden: *tan ana parungon paranira*, „er was geen bericht omtrent de plaats, waar zij heengegaan waren", hetgeen een

als *kĕrungu*[2] uit een averechtsche secundaire kruisfiguur verklaard moet worden; doch dat den anderen E-vorm van het derde passief uit een op een vocaal eindigend grondwoord vertoont, den vorm n.l., die den bindklank handhaaft.

In zeker opzicht mag dus deze vorm *kĕprungon*, die zich door zijn uitgang duidelijk als een E-vorm van het derde passief kenmerkt, als een argument gelden voor de juistheid van de theorie, dat *kĕrungu*[2] = „te hooren krijgen" een E-vorm is. Men zou hiertegenover kunnen stellen, dat JNHW 1, 378a bij *kĕprungon* ook de beteekenissen „te hooren zijn" en „(iemand) ter oore komen" opgeeft, en dat deze beteekenissen zeer zeker niet bij de theorie van hierboven passen. Dit laatste is inderdaad juist, doch het berooft de hier gegeven verklaring van *kĕprungon* toch geenszins van haar waarde, aangezien men voor deze beteekenissen — gesteld, dat zij juist zijn! — zou kunnen denken aan een primairen E-vorm van *prungu* in den zin van „vernemen van, omtrent" [1]). Minder waarschijnlijk, doch wellicht niet geheel uitgesloten lijkt het mij, dat *kĕprungon* als synoniem van *kĕrungu*[2] ook de beteekenissen van *kĕrungu*[1] verworven heeft, zooals dat in het Javaansch een enkelen keer meer gebeurt [2]). Voordat men zich hieromtrent een definitief oordeel kan vormen, dient men echter over meer materiaal te beschikken dan de woordenboeken thans aan de hand doen.

§ 2.

Kĕrasa, kĕrasan.

De verklaring van *kĕrasa* kan men geheel parallel doen loopen met die van *kĕrungu*.

In de eerste plaats immers zou men als te veronderstellen uitgangs-

goede lezing kan zijn, daar *prungon* volgens JNHW ook thans nog „gerucht" beteekent; *tan aparungon paranira*, „niemand had mededeelingen te doen, wist geruchten weer te geven omtrent etc.", eveneens een aannemelijke variant, omdat Par. 27, 4 een vorm *aparungon* heeft, die zich op dezelfde wijze laat vertalen; *paranira tan kaparungon*, vermoedelijk gelijkwaardig met *tan kaparungon paranira*, met vooropstelling van het object[p] (vgl. noot 1 op p. 222), maar misschien te vertalen met het passief van „vernemen van, omtrent"; vgl. noot 1 hierbeneden. Het voorkomen van deze, op zich niet onaannemelijke nevenlezingen doet uiteraard wel eenige afbreuk aan de waarde van het *kaparungon* van Par. 17, 7 als bewijsplaats, en de laatstgenoemde variant zou aangevoerd kunnen worden als steun voor Brandes' vertaling met „vernomen worden". Niettemin acht ik de vertaling „inlichtingen verkregen hebben" verreweg het verkieselijkst.

[1]) Hetzelfde geldt dan natuurlijk voor het *kaparungon* van Par. 17, 7. Zie de opmerkingen in de beide vorige noten.

[2]) Vgl. de opmerkingen op p. 18, noot 1, op p. 47 en op p. 325.

punt van het vormencomplex, waartoe men het hier te bespreken *kĕrasa* zou willen rekenen, den vorm van het derde passief bij den D-vorm *ngrasa*, „voelen", „gevoelen", n.l. *kĕrasa*, „te voelen", „voelbaar", hier verder aan te duiden als *kĕrasa*¹, kunnen beschouwen. Van dit *kĕrasa*¹ kan men afgeleid achten een causativum *ngrasaqaké*, dat in het eerste passief alleen den vorm *dikrasaqaké* behoorde te hebben, doch in plaats daarvan ook den vorm *dirasaqaké* heeft, „(iets) voelbaar maken"; dat door toevoeging van het object van den betrokken persoon uitgebreid is geworden tot „(iemand) iets voelbaar maken", d.i. „(iemand) iets te voelen geven", „(bij iemand) een of ander gevoel, een of andere gewaarwording opwekken, veroorzaken, teweegbrengen"; en dat aldus op grond van zijn vorm, zijn constructie en zijn begripsinhoud in een gewone secundaire kruisfiguur een secundairen E-vorm naast zich heeft kunnen krijgen, *ngrasani*, in den tweeden activiteitsgraad eerst alleen *dikrasani*, later ook *dirasani*, „iemand (iets) voelbaar maken", „iemand (iets) te voelen geven", „bij iemand (deze of gene gewaarwording) veroorzaken", in den vorm van den vierden activiteitsgraad van het ouderwetsche soort eerst alleen *kĕkrasa*, later ook *kĕrasa*, of wel, naast het *dirasani* van het eerste passief, direct *kĕrasa*, „te voelen krijgen", „een of andere gewaarwording ondervinden".

De andere mogelijkheid is, dat de D-vorm *ngrasa*, „(iets) voelen", geleid heeft tot een causatieven F-vorm *ngrasaqaké*, „iemand (iets) doen voelen", die op grond van dezen begripsinhoud als een variant van het begrip „geven" opgevat is geworden, daarom de constructie van de woorden voor „geven" overgenomen heeft, en in den vorm „(iemand) iets te voelen geven" in een averechtsche secundaire kruisfiguur geleid heeft tot den E-vorm *ngrasani*, „iemand (iets) doen voelen", „iemand (deze of gene gewaarwording) geven", met als vorm van den tweeden activiteitsgraad naast zich *dirasani* of *rinasanan*, zonder k, en als vorm van den vierden activiteitsgraad van ouderwetsche structuur *kĕrasa*, „deze of gene gewaarwording krijgen".

Het resultaat is, dat wij in beide gevallen komen tot een op zichzelf staand *kĕrasa*, een E-vorm van den vierden activiteitsgraad, dien wij van den correspondeerenden D-vorm zullen onderscheiden door hem *kĕrasa*² te noemen. Dezelfde overwegingen, die wij hierboven in § 1 met betrekking tot de afleiding van *kĕrungu*² geformuleerd hebben, leiden ons er hier toe om aan de tweede van de hierboven gegeven verklaringen van *kĕrasa*² de voorkeur te geven.

Pogingen om deze verklaringen te adstrueeren stuiten in één op-

zicht op grooter moeilijkheden dan die, waarmede de verklaring van *kĕrungu*² gepaard ging, doch aan den anderen kant staat, dat de gegeven verklaring in ander opzicht bevestiging vindt in het optreden van een nevenvorm van *kĕrasa*², die nog aanzienlijk dichter bij *kĕrasa*² staat dan *kĕprungon* bij *kĕrungu*² bleek te staan.

Wat allereerst de moeilijkheden betreft: feit is, dat noch JNHW, noch OJNW, noch KBW een *ngrasaqaké* met een correspondeerenden secundairen E-vorm in den zin van „voelbaar maken" of „doen voelen" vermeldt; men vindt slechts opgegeven een primairen E-vorm *ngrasani*, „zijn gedachten laten gaan over", „praten over", „praatjes maken van" [1]), een F-vorm *ngrasaqaké*, „een bepaalde gewaarwording hebben, willen hebben", „(iets) ondervinden", „denken over", „overwegen" enz., en een Oud-Javaanschen primairen E-vorm *ngrasé* of *ngrasani*, die veelal de beteekenis heeft van den huidigen F-vorm, „proeven", „zijn gedachten laten gaan over", „overwegen". Van het hierboven vermelde *ngrasaqaké*, dat in den tweeden activiteitsgraad *dikrasaqaké* naast zich dient te hebben, vernam ik, dat het, ondanks het feit, dat JNHW het niet vermeldt, wel degelijk bestaat [2]), maar van het bestaan van een *ngrasaqaké*, „doen gevoelen", met naast zich een vorm van den tweeden activiteitsgraad *dirasaqaké*, ontbreekt voorshands ieder direct bewijs van bestaan.

Tegen dit bezwaar weegt echter ruimschoots op het voordeel, dat wij naast *kĕrasa*² een vorm *kĕrasan* hebben staan, die den samenhang van *kĕrasa*² met een correspondeerenden genasaleerden vorm *ngrasani*, welke verloren gegaan moet zijn, boven elken redelijken twijfel stelt. Wel is waar bestaat er tusschen *kĕrasa*² en *kĕrasan* een klein verschil in toepassing, doordat *kĕrasa*² den zin heeft van „een o n a a n g e n a m e gewaarwording krijgen" = „iets pijnlijk gevoelen", en speciaal „barensweeën hebben", of van „een gewaarwording krijgen", „iets voelen", i n h e t a l g e m e e n, terwijl *kĕrasan* bepaaldelijk beteekent „een a a n g e n a m e gewaarwording krijgen", „het

---

[1]) Er lijkt mij geen enkele reden te bestaan om mèt JNHW *ngrasani* van een ander woord *rasa* af te leiden.

[2]) De heer Soewidji gaf mij twee voorbeelden: *paité dikrasaqaké*, „men heeft gemaakt, er voor gezorgd, dat de bittere smaak er van te proeven is", en *nggoné mbĕḍèl wong iku ora dikrasaqaké déning ḍoktĕr, amarga dipati-rasa*, „de dokter heeft hem pijnloos geopereerd, doordat hij hem verdoofd heeft". In het laatste voorbeeld is *nggoné mbĕḍèl* wel als vervangingssubject te beschouwen en als grondwoord van *dikrasaqaké* derhalve wel *kĕrasa*² aan te nemen. In dat geval blijkt echter het vermogen van de levende taal om op een vorm van het derde passief een nieuw causativum te bouwen nog duidelijker.

naar den zin hebben", „zich prettig gevoelen", doch dit verschil is klaarblijkelijk secundair en betreft meer het spraakgebruik dan de beteekenis, zooals deze met de overige afleidingen van het grondwoord organisch samenhangt; trouwens, als krama-vorm is in beide gevallen *kĕraos* in gebruik. Dit *kĕrasan* dan bewijst, dat er in een tijd, waarin de afleiding van een E-vorm van het derde passief nog zonder bindklank kon geschieden, terwijl het gebruik van den bindklank achter en in contractie met de slotvocaal reeds aan het inburgeren was, of althans in een tijd, waarin *kĕrasa* nog en *kĕrasan* reeds bestond, zij het eventueel nog in verschillende dialecten —, dat er toen een vorm *ngrasani* leefde in den zin van „iemand een of andere, aangename, neutrale of onaangename gewaarwording bezorgen" of „iemand (iets aangenaams, neutraals of onaangenaams) voelbaar maken". En wanneer wij op dit punt zekerheid hebben, zij het op grond van louter theoretische argumenten, dan laten zich de overige schakels in de keten, die *kĕrasa*² met het grondwoord verbindt, gemakkelijk genoeg reconstrueeren.

Wij concludeeren dus, dat wij ook in dit geval het volste recht hebben om onderscheid te maken tusschen een woord, dat wij hier als *kĕrasa*¹ aanduiden, als vorm van het derde passief bij den D-vorm *ngrasa*, of desnoods ook bij den F-vorm *ngrasaqaké* [1]), voegen, en met „voelbaar", „bemerkbaar", vertalen; en een ander woord, dat wij hier als *kĕrasa*² aanduiden, als vorm van het derde passief met een correspondeerenden, thans evenwel niet meer bestaanden E-vorm *ngrasani*, „iemand (iets) doen voelen", in verband brengen, en daarom met een of andere variant van „te voelen krijgen", „voelen", vertalen.

§ 3.

Kolu, kolon.

Van het grondwoord *ulu*, dat „hoofd" of wellicht „keel" beteekent, wordt een D-vorm *ngulu*, „slikken", „inslikken", afgeleid, waarnaast als vorm van het derde passief *kolu* staat, „doorgeslikt", „ingeslikt", „gemakkelijk in te slikken", „gemakkelijk als waarheid aanvaard, te aanvaarden". Hetzelfde *kolu* komt echter ook voor in den zin van „kunnen slikken", „door de keel kunnen krijgen", „iets over zich kunnen verkrijgen", „onbarmhartig".

De twee manieren, waarop men het *kolu* van de laatstgenoemde

---

[1]) Vgl. GrK 171-172 en de opmerkingen op p. 46, noot 3.

beteekenissen kan verklaren, komen geheel overeen met de beide verklaringen van *kĕrasa*[2]. Men kan via een op *kolu*[1], „in te slikken", „inslikbaar", berustende gewone secundaire kruisfiguur, dus via een F-vorm *ngoloqaké*, „(iets) inslikbaar maken", met een nieuw object uitgebreid tot „iets inslikbaar maken voor (iemand)" = „maken, dat (iemand) iets slikken kan", en den correspondeerenden E-vorm *ngoloni*, „voor iemand (iets) inslikbaar maken", „maken, dat iemand (iets) slikken kan", komen tot een ouderwetsch soort E-vorm van het derde passief, *kolu*, hier als *kolu*[2] aan te duiden, „degene zijn, voor wien men (iets) slikbaar gemaakt heeft" = „kunnen slikken". De andere weg is deze, dat men er den nadruk op legt, dat „slikken" tot de groep van woorden voor „zich toeëigenen", „tot zich nemen", „zich verwerven", behoort; dat men hier derhalve de omstandigheden aanwezig acht, waaronder een averechtsche secundaire kruisfiguur kan optreden; en dat men naast den D-vorm *ngulu*, „(iets) slikken", een F-vorm *nguloqakó*, „(iemand) iets doen slikken", „(iemand) iets te slikken geven", en een correspondeerenden E-vorm *nguloni*, „iemand (iets) doen slikken", „iemand (iets) te slikken geven", stelt, van welke beide vormen de laatstgenoemde een vorm van het derde passief van het ouderwetsche soort, *kolu*, naast zich zou kunnen hebben in den zin van „te slikken krijgen".

Om dezelfde redenen, die in de beide vorige paragrafen aangevoerd zijn geworden, kan men er toe komen om voorkeur uit te spreken voor de opvatting, dat *kolu*[2] niet uit *kolu*[1] ontstaan is, doch eer via een averechtsche secundaire kruisfiguur uit den D-vorm *ngulu*. In dit geval zou wel is waar ten gunste van de andere mogelijkheid naar voren gebracht kunnen worden, dat „inslikbaar maken" gemakkelijker tot een *kolu*[2] in den zin van „*kunnen* inslikken" kan leiden dan „te slikken geven", doch veel gewicht willen wij aan dit argument toch niet hechten, 1° omdat het geenszins onmogelijk lijkt, dat de vertaling „*kunnen* slikken" van JNHW 1, 112a bij nader onderzoek wel tot „slikken" vereenvoudigd zal kunnen worden, 2° omdat „aan iemand (iets) te slikken geven" toch altijd impliceert, dat de persoon, die door het eerste object aangeduid wordt, niets anders te doen heeft dan de gemakkelijke handeling van slikken te verrichten, zoodat *kolu*[2] ook langs dezen weg tot de beteekenis „gemakkelijk tot zich nemen", die aan het figuurlijke gebruik van *kolu*[2] als „iets over zijn hart kunnen verkrijgen" vooraf dient te gaan, gekomen kan zijn. En wat wel den doorslag geeft, van den heer Prijono verneem ik, dat in gewoon gebruik voorkomt een niet door JNHW opgegeven E-vorm

voor „iemand (iets) te slikken geven", die niet *ngoloni* luidt, doch *nguloni*, met *diuloni* naast zich als vorm van het eerste passief [1]), en die dus eer op *ngulu* teruggaat dan op *kolu*[1], met zijn o in de eerste lettergreep.

Op dezelfde wijze als er naast *kĕrasa*[2] een vorm *kĕrasan* voorkomt, die op grond van zijn uitgang en van de verhouding van zijn beteekenis tot die van *kĕrasa*[2] als een waardevol argument vóór de juistheid van de veronderstelling omtrent de saamhoorigheid van *kĕrasa*[2] en *ngrasani* mag gelden, staat er naast *kolu* een vorm *kolon*. JNHW geeft er de beteekenis „onmeedoogend van aard", „hardvochtig", voor op, en suggereert door de toevoeging van de woorden „van aard", dat *kolon* uit een hoe dan ook tot stand gekomen woord *kolu* gevormd is geworden, zooals *lalèn* met behulp van het suffix -an uit *lali* afgeleid is geworden. Er lijkt mij echter geen enkele reden te bestaan om *kolu* als basis van *kolon* te beschouwen. Integendeel, na hetgeen hierboven in § 2 betoogd is geworden, moeten wij *kolon* beschouwen als een vorm van het derde passief naast een genasaleerden vorm *nguloni*, gevormd op de wijze, die in het huidige Javaansch voor de kĕ--passieven, welker grondwoord op een vocaal eindigt, algemeen gebruikelijk is, en met *kolu* in beteekenis overeenkomende niet omdat het op dit woord teruggaat, doch omdat het er den correspondeerenden vorm van den eersten activiteitsgraad mee gemeen heeft.

Dat ten slotte van de woorden *ngoloni* = „tegenover (iemand) hardvochtig zijn" en *ngoloqaké* = „ten opzichte van, met (iets) onbarmhartig handelen", die JNHW opgeeft en die het van *kolon* afleidt, *kolu* even goed de basis kan zijn, spreekt vanzelf, en wordt hier dan ook slechts om wille van de volledigheid opgemerkt.

§ 4.

Kambu, kambon; kangin, kanginan.

Als vierde lid van de reeks woorden, welker begripsinhoud een of andere variant vormt van het begrip „tot zich nemen", „zich verwerven", „zich toeëigenen" enz., dient *ngambu*, „den geur van (iets) in zich opnemen", genoemd te worden, omdat wij onder de afleidingen van *ambu* vormen van het derde passief aantreffen, die met *kĕrungu*, *kĕrasa*(*n*) en *kolu* of *kolon* te vergelijken zijn, n.l. *kambu* en *kambon*, „de lucht krijgen van".

[1]) De heer Prijono deelde mij verder mede, dat *sĕgané diuloqaké*, „de rijst wordt (hem) te slikken gegeven", „de rijst wordt (hem) in den mond gestopt", wel verstaan zou worden, doch niet gebruikelijk is.

Kambu komt weer voor in twee van elkaar te onderscheiden beteekenisgroepen, zoodat wij kunnen spreken van een *kambu*¹, dat den zin heeft van „te ruiken zijn", „ruikbaar", en van een *kambu*², dat te vertalen is met „te ruiken krijgen", „de lucht krijgen van", volgens JNHW 1, 175a bepaaldelijk gezegd van wild, dat menschen te ruiken krijgt en de vlucht neemt, doch blijkens het door GrK 172 uit JZ geciteerde voorbeeld *tawon kambu,* waaraan men den zin toekent van *tawon kambĕtan gĕnḍis* — niet ten onrechte, voor zoover ik zie —, toch wel iets ruimer toegepast [1]). De twee theoretisch mogelijke wegen ter verklaring van *kambu*² zijn weer: 1° dat men van *kambu*¹ uitgaat, hierop geconstrueerd acht een F-vorm *ngamboqaké,* „iets ruikbaar maken voor (iemand)", en een daarmee correspondeerenden E-vorm *ngamboni,* „iemand (iets) ruikbaar maken" =„iemand (iets) te ruiken geven", en dat men naast dit *ngamboni* ons *kambu*² stelt, als vorm van het derde passief van het ouderwetsche soort, te vertalen met „te ruiken krijgen"; 2° dat men van den D-vorm *ngambu,* „den geur van (iets) in zich opnemen", tot een F-vorm *ngamboqaké,* „iemand den geur van (iets) in zich doen opnemen", en vandaar, in een averechtsche secundaire kruisfiguur, via „(iemand) den geur van iets in zich doen opnemen", tot een E-vorm *ngamboni,* „iemand den geur van (iets) in zich doen opnemen", komt, en dat men *kambu*² met dit *ngamboni* behoudens het normale beteekenisverschil, dat uit het verschil in activiteitsgraad voortvloeit, gelijkwaardig acht, zoodat men *kambu*² vertaalt met „er toe gebracht worden, door een agens geheel op den achtergrond, om den geur van (iets) in zich op te nemen", „den geur van (iets) komen op te snuiven", = „de lucht van (iets) krijgen". In dit geval heeft van de beide a priori mogelijk te achten oplossingen de eerstgenoemde geen schijn van kans, omdat de averechtsche secundaire kruisfiguur in haar geheel behouden is gebleven; JNHW geeft zoowel *ngamboqaké,* „iets (aan iemand) te ruiken geven" [2]), als *ngamboni,* „iemand (iets) te ruiken geven", „de lucht, geur, reuk enz. van (iets) mededeelen aan iemand", doch van de beteekenis „ruikbaar maken" blijkt in het geheel niets. Uiteraard vormt dit feit ook een aanwijzing voor de juistheid van onze voor-

---

1) GrK spreekt van „Js. II, 389". Men vindt de plaats in de uitgave van „Volkslectuur" (Serie No. 801) op p. 80 onder No. 389. — Uit GrK zou men kunnen opmaken, dat *kambu* in den zin van „te ruiken" den auteur niet bekend is geweest. JNHW geeft deze beteekenis echter zonder eenig voorbehoud.

2) Daarnaast beteekent de F-vorm ook „(iets) voorwenden". Steunt hij in dezen zin op *mambu,* „zweemen naar", „gelijken op"?

keur voor den weg der averechtsche secundaire kruisfiguur in de gevallen, die wij in de vorige paragrafen behandeld hebben.

Dat *kambon* niet van *kambu²* afgeleid kan worden, blijkt duidelijk uit de door JNHW gegeven voorbeelden *ora tau kambon bañu*, „nooit de lucht van water krijgen", „nooit met water in aanraking komen", *ora tau kambon upa*, „nooit de lucht van een korrel rijst krijgen" [1]), en *tan kambon ing rĕjĕki*, „de lucht van voedsel niet krijgen", „nooit voedsel zien", „nooit eten", in welke voorbeelden *kambon*, al wordt het ook steeds in overdrachtelijken zin gebezigd, in den grond dezelfde beteekenis als *kambu²* heeft, „de lucht van (iets) in den neus krijgen", en niet tegenover *kambu²* een begripsinhoud vertoont, die uit de secundaire toevoeging van het suffix -an aan *kambu²* verklaard zou kunnen worden, zooals de begripsinhoud van *lalèn*, „vergeetachtig", verklaard kan worden uit de toevoeging van -an aan het grondwoord *lali*. Ook hier is dus *kambon* de gelijkwaardige, doch nieuwerwets geconstrueerde nevenvorm, die ons door zijn overeenkomst in beteekenis met *kambu²* het bewijs levert, dat *kambu²* met *ngamboni* in verband dient te worden gebracht. En geheel te recht vindt men derhalve in JZ 389 *kambu²* weergegeven met *kambĕtan*, al kent ook *kambu²*, volgens JNHW, wel degelijk ook een suffixloozen kramavorm, *kambĕt*.

Een merkwaardigheid, die *kambu²* en *kambon* tegenover de woorden van de vorige paragrafen vertoonen, is, dat zij niet noodzakelijkerwijze via een averechtsche secundaire kruisfiguur uit het grondwoord afgeleid behoeven te worden. JNHW geeft *kambon* op in aansluiting aan een woord *ngamboni*, „stinken", ook in het derde type gevormd, *ngambon-amboni*, „(iemand) met zijn (onaangename) lucht hinderen" [2]). Object is hier, indien deze E-vormen transitief zijn — hetgeen niet volstrekt zeker is [3]) —, degene of datgene, aan wien of waaraan de lucht van iets zich mededeelt, en *ora tau kambon bañu* zou dus desnoods kunnen zijn: „iemand, aan wien zich de lucht van water nooit heeft medegedeeld". Waarschijnlijk is deze verklaring

---

[1]) Naast *ora tau kĕlĕbon upa* (JNHW 1, 132a). Voor *kĕlĕbon* zie men p. 165.

[2]) Al te veel waarde mag men aan de plaatsing van *kambon* onder de afleidingen van *ambu* echter niet toekennen, want in JNHW zijn de verschillende E-vormen zóózeer door elkaar gegooid, dat men met volle recht mag zeggen, dat de schrijvers den samenhang der vormen niet begrepen hebben.

[3]) Denkbaar zou zijn, dat *ngamboni* en *ngambon-amboni* oude intensiteitsvormen zijn van het soort, waartoe *nglarani* in den zin van „barensweeën hebben'" wellicht behoort, en waarop wij hierboven, op p. 279 en noot 2 aldaar, de aandacht gevestigd hebben.

echter niet, omdat, naar uit de opgaven van JNHW blijkt, het primaire *ngamboni* en het daarbij behoorende *ngambon-amboni*, zoo zij al transitief zijn, dan toch in ieder geval een eerste object van zeer algemeenen aard bij zich hebben, terwijl zij bovendien door het spraakgebruik in malam partem toegepast worden; daarentegen vereischt het secundaire *ngamboni* de aanduiding van een zeer bepaald persoon, of althans levend wezen, als eerste object. Wanneer derhalve *kambu*² en *kambon* als attribuut of als praedicaatswoord bij een nauwkeurig omschrijfbaar subject staan, en er blijkens den context niet van het waarnemen van stank, doch slechts van specifieken geur sprake is, is het duidelijk, dat wij *kambu*² en *kambon* niet in verband moeten brengen met het primaire, doch met het secundaire *ngamboni*, waarbij zij naar hun beteekenis eveneens uitstekend passen [1]).

Met behulp van de gegevens, die *ambu* en zijn afleidingen ons verschaffen, kunnen wij thans nauwkeuriger vaststellen, hoe de op p. 159 en op p. 207 sq. reeds behandelde vormen *kangin* en *kanginan* zich tot elkander en tot het grondwoord *angin* verhouden. Het feit, dat *kangin* ongeveer dezelfde beteekenis heeft als *kambu*², doet het vermoeden aan de hand, dat *ngangin*, de D-vorm, oorspronkelijk den zin heeft gehad van „den wind in zich opnemen", „den neus in den wind steken om er (een of andere impressie, of iets anders) uit op te doen". Deze beteekenis zou zoowel het overdrachtelijk gebruik van *ngangin* in den zin van „van den wind leven" verklaren als de beteekenis „van (iemand, iets) hier en daar iets trachten te vernemen", die aan *ngangin-angin* toekomt, en die men zou kunnen herleiden tot „hier en daar den neus in den wind steken om nieuwtjes of berichten op te vangen". Nemen wij aan, dat de D-vorm de genoemde betee-

---

[1]) Het geval ligt hier dus anders dan bij de op p. 285 besproken woorden *ngĕtoni* of *mĕtoni* en *kĕmĕton*. Daar was het samenvoegen van de twee vormen in kwestie de meest plausibele oplossing, terwijl wij hier de eenvoudigste oplossing ter zijde zouden moeten schuiven, indien wij *kambon* met *ngamboni* = „stinken" in verband zouden willen brengen. Volstrekt uitgesloten is het echter zeer zeker niet, dat *kambon* bij den primairen E-vorm behoort; het is slechts onwaarschijnlijk.

GrK 172 vestigt er de aandacht op, dat *mambu* behalve „rieken" ook „ruiken" beteekent. Merkwaardig is dit wel, doch ik vermag niet in te zien, hoe dit dubbele gebruik in de hand gewerkt zou kunnen zijn door het min of meer in onbruik raken van *kambu*. Eer zou ik het hiermee in verband willen brengen, dat de C-vorm, die thans alleen intransitief kan zijn, in het Oud-Javaansch ook transitief was; vgl. de opmerkingen op p. 72 hierboven.

kenis inderdaad gehad heeft, dan kan men vermoeden, dat vervolgens in een averechtsche secundaire kruisfiguur de F-vorm *ngangìnakè,* thans buiten gebruik geraakt, den zin heeft gehad van „(iemand) den neus in den wind doen steken om iets te ervaren", „(iemand) den wind van iets geven", en de daarbij behoorende secundaire E-vorm *ngangini,* eveneens thans buiten gebruik, dien van „iemand den wind van (iets) geven", of in den vorm van den vierden activiteitsgraad „de lucht van (iets) krijgen".

De vorm *kanginan,* die, zooals wij reeds gezien hebben, naast *kangin* staat, vertoont met den bestaanden primairen E-vorm *ngangini* vrij veel overeenkomst van beteekenis, zoodat men hem zonder bezwaar daarbij zou kunnen rekenen. Hier komt nog deze overweging bij, dat *kambon,* „de lucht krijgen van", „in aanraking komen met", van *kanginan* verschilt, doordat het aanvulling schijnt te vereischen met een term ter aanduiding van hetgeen waarmee het subject^{P} in aanraking komt, terwijl *kanginan* absoluut gebruikt wordt; wijst het supplement van *kambon* op de constructie van *ngamboni* met de twee objecten, die wij hierboven hebben leeren kennen, het ontbreken van een supplement bij *kanginan* suggereert, dat het bij een *ngangini* met één object behoort. Intusschen ontbreekt hieromtrent volkomen zekerheid, en wij mogen de mogelijkheid, dat ook *kanginan* met den secundairen E-vorm in verband gebracht moet worden, en dat de aanvullende term, die er oorspronkelijk aan toegevoegd werd, later is komen te vervallen, b.v. omdat hij door de traditie geheel en al bepaald werd en derhalve overbodig was geworden [1]), dus niet uitsluiten.

§ 5.

Kèḍĕp.

Als laatste lid van deze groep bijzondere vormen van het derde passief hebben wij *kèḍĕp* te vermelden. Blijkens de opgaven van JNHW 1, 142b komt dit woord voor zoowel in de beteekenis „gehoorzaamd" als in die van „gehoorzamen", beteekenissen, die juist voor de practijk van het dagelijksche leven zóó ver uit elkander liggen, dat men vooral in dit geval bezwaarlijk kan denken aan één en hetzelfde woord, dat op twee verschillende manieren gebruikt kan wor-

---

[1]) Zooals b.v. *mukti wibawa* verkort pleegt te worden tot *mukti,* en *kojur ing naga* (cf. p. 156) tot *kojur.*

den, zooals Kiliaan dat wil en zooals dat met de woorden van hoofdstuk I, § 2, het geval is.

De verklaring van *kèḍĕp*² = „gehoorzamen" lijkt mij geheel en al te liggen in de lijn van de verklaring der vorige woorden. Men zou er n.l. in de eerste plaats toe kunnen komen door een gewone secundaire kruisfiguur te bouwen op *kèḍĕp*¹. Dit *kèḍĕp*¹ behoeft men niet bepaald te vertalen met „gehoorzaamd". De D-vorm *ngiḍĕp,* waarbij het als vorm van het derde passief behoort, beteekent „als hoofd erkennen", „gehoorzamen aan (iemand)", en vertoont, wanneer hij aldus gebruikt wordt, een speciale toepassing van den algemeenen begripsinhoud van *iḍĕp,* dat immers te vertalen is met „denken", „begrijpen", „kennen", „erkennen" [1]). Dus is *kèḍĕp*¹ ook wel te vertalen met „erkend", „aanvaard", „te erkennen", „aanvaardbaar", en een daarop steunenden F-vorm *ngèḍĕpaké* kan men dan weergeven met „aanvaardbaar maken". Vervolgens kan men van *ngèḍĕpaké,* „X aanvaardbaar maken voor (Z)", komen tot een E-vorm *ngèḍĕpi,* „voor Z (X) aanvaardbaar maken", die zich dan in den vorm van het derde passief van het suffixlooze soort vertoont als *kèḍĕp*², „(X) kunnen aanvaarden", „(X) erkennen, n.l. als meerdere".

Daar echter *iḍĕp* als woord voor „kennen" of „erkennen" behoort tot de groep woorden met „zich eigen maken", „zich verwerven", „aanvaarden" enz. tot algemeenen begripsinhoud, kunnen wij voor *kèḍĕp*² ook gebruik maken van den weg der averechtsche secundaire kruisfiguur, en uit *ngiḍĕp,* „erkennen", „gehoorzamen", een F-vorm *ngiḍĕpaké,* „X (Z) doen erkennen", „X (aan Z) doen gehoorzamen", afleiden, die van zijn primaire beteekenis overgaat in „Z doen aanvaarden door (X)", terwijl de correspondeerende E-vorm dan weer den zin van „X (Z) doen erkennen", „X (aan Z) doen gehoorzamen", verkrijgt, zoodat *kèḍĕp*², als suffixlooze vorm van het derde passief bij dezen E-vorm optredende, de beteekenis „(Z) komen te erkennen", „(aan Z) gehoorzaam geworden", „tot erkenning en aanvaarding van (Z's) macht gebracht", vertoont.

Tegen de eerste verklaring pleiten weer de bezwaren, die hierboven, op p. 287 sq., naar voren gebracht zijn geworden. Tegen de tweede zou men kunnen aanvoeren, dat de beteekenis „geven" in den veronderstelden F-vorm *ngiḍĕpaké* niet bepaald geprononceerd tot uiting komt. Dit laatste kan men toegeven, doch men kan er tegenoverstellen,

---

[1]) Er lijkt mij geen reden te zijn om mèt JNHW twee verschillende woorden *iḍĕp* aan te nemen.

dat het hebben van een beteekenis, die een variant van het begrip „aanvaarden" vormt, vermoedelijk reeds voldoende geweest is om het mechanisme van de averechtsche secundaire kruisfiguur in werking te stellen. Bovendien pleit vóór deze verklaring, dat er een *ngiḍĕpaké* bekend is in den zin van „doen kennen aan", „bekend maken met", en dat men hierin, wanneer men de door JNHW gemaakte onderscheiding van twee woorden *iḍĕp* niet erkent[1]), het hierboven genoemde „Z doen erkennen door (X)" kan terugvinden, zoodat men de opvatting verdedigen kan, dat van de veronderstelde averechtsche secundaire kruisfiguur de F-vorm nog in levend gebruik voorkomt. Dit alles leidt ons uiteraard tot dezelfde voorkeur voor de aanvaarding van de tweede der beide mogelijkheden, die wij ook in de vorige gevallen uitgesproken hebben.

Zooals *kolu* en/of *kolon* uitgangspunt zijn geworden voor de vorming van een nieuwe reeks werkwoordsvormen, is ook *kèḍĕp* secundair grondwoord. Van *kèḍĕp*[1] maakt men, volgens JNHW, een C-vorm *kumèḍĕp*, „zich doen gehoorzamen", misschien ook als L-vorm te beschouwen op grond van de opgegeven beteekenis „zich gehoorzaamd wanen"[2]), terwijl men van *kèḍĕp*[2] een E-vorm *ngèḍĕpi* maakt in den zin van „zich onderwerpen aan (iemand)", met *dikèḍĕpi* naast zich als vorm van den tweeden activiteitsgraad[3]), en een F-vorm *ngèḍĕpaké* in den zin van „tot gehoorzaamheid brengen".

§ 6.

De vormen uit liru, urup, tĕmpuh en ili.

Een geheel ander type dan dat van de vorige paragrafen vertoonen de gezamenlijke afleidingen van *liru*, „aequivalent", „substituut", „de X, die in de plaats van Z treedt, gegeven wordt, verkregen wordt", op den grondslag van een explicatieve samenstelling ook te zamen met

---

[1]) Zie de opmerking in de vorige noot.

[2]) Aan een S-vorm uit *iḍĕp*, met kuma- als praefix (zooals *kumawani*; p. 93, noot 3), valt vanwege de opgegeven beteekenis niet te denken. Of men liever aan een C- dan aan een L-vorm moet denken, of omgekeerd, is niet uit te maken, omdat JNHW niet voldoende materiaal aan de hand doet, waaraan men het gebruik van den vorm zou kunnen nagaan. Misschien moet men zoowel het bestaan van een C-vorm als van een L-vorm aannemen.

[3]) Indien de eerstgenoemde theorie ter verklaring van *kèḍĕp*[2] juist zou zijn, zouden er uiteraard twee woorden *ngèḍĕpi* te onderscheiden zijn, het eene op *kèḍĕp*[1] steunende en met twee objecten geconstrueerd, het tweede op *kèḍĕp*[2] steunende en met één object aan te vullen. Het eerste zou zich echter van het tweede onderscheiden door zijn lateren vorm *dièḍĕpi* in den tweeden activiteitsgraad.

een ander woord gebruikt in den zin van „bij wijze van aequivalent of substituut geven, en van den weersomstuit ook ontvangen, hetgeen dat andere woord aanduidt".

Van *liru* nu leidt men, hoewel de situatie, die bij dit woord optreedt, niet geheel en al onder de bepalingen valt, welke meestal voor de kruisfiguren gelden, een F- en een E-vorm af, die tot elkaar in dezelfde verhouding staan als de leden van de kruisfiguren, die wij in hoofdstuk IV besproken hebben, n.l. *ngliroqaké*, „X in de plaats van (Z) stellen", en *nglironi*, „voor Z (X) in de plaats stellen", „voor Z (X) substitueeren". De verhouding, die wij bij de woorden voor „geven" of „overdragen" aantreffen, is hier in zooverre niet aanwezig, dat Z niet zonder meer het eindpunt is, waarop de handeling van het praedicaatswoord zich richt, doch iets, dat slechts tijdelijk als eindpunt kan gelden, n.l. zoolang de handeling van het praedicaatswoord in statu nascendi is en zijn normale effect nog niet heeft bereikt. Anders gezegd: Z is wel de aanduiding van dengene of van datgene, in wiens richting resp. in de richting waarvan zich hetgeen het object X te kennen geeft voortbeweegt, doch het slot van het proces is hier niet, dat Z X in een of anderen vorm in zich opneemt en door deze opname in een of ander opzicht verandert of beïnvloed wordt; neen, Z verdwijnt, wanneer X zijn eindpunt bereikt, geheel en al uit onzen gezichtskring [1]).

Is het misschien dit verschil tusschen den uit *liru* gemaakten causatieven F-vorm en de woorden met den algemeenen begripsinhoud van „geven" of „overdragen op", dat als de oorzaak van de twee bij deze kruisfiguur optredende eigenaardigheden te beschouwen is? De eerste eigenaardigheid is, dat het woord *ganti* of *gĕnti*, dat semantisch zoo innig met *liru* verwant is, wel in den F-vorm, *nggĕntèqaké*, dezelfde beteekenisschakeering als *ngliroqaké* vertoont, doch in den E-vorm den zin heeft van „de plaats van (Z) innemen", „voor (Z) in de plaats treden", dus dat het als primaire E-vorm optreedt en met één object geconstrueerd wordt. Hieruit blijkt, dat bij ontstentenis van een zich duidelijk openbarende variant van het begrip „geven" of „overdragen op" de vorming van een kruisfiguur slechts aarzelend — in het eene geval immers wel en in het andere, gelijksoortige geval niet — door-

[1]) Wij maken hier dus kennis met nog een variant van de secundaire kruisfiguur, naast degene, die men hierboven op p. 275 opgesomd vindt. En deze variant wijkt wel het verst van de normale secundaire kruisfiguur af, omdat hier zelfs de begripsinhoud van „geven" of „overdragen op" niet meer gaaf aanwezig is.

zet. De tweede eigenaardigheid bestaat hierin, dat de causatieve D-vorm, die hier op de reeds herhaaldelijk beschreven wijze naast den E- en den F-vorm optreedt, zich in zijn beteekenis het nauwst bij den E-vorm aansluit, in plaats van bij den F-vorm, zooals dat in den regel geschiedt.

Maar al mag het causativum uit *liru* op de wijze, die in de voorvorige alinea aangeduid is geworden, van de praedicaatswoorden met den algemeenen begripsinhoud van „geven" of „overdragen op" verschillen, een feit blijft in ieder geval, dat voor het object X van *ngliroqaké* even goed als voor het eerste object van de F-vormen eener primaire of secundaire kruisfiguur geldt, dat men het kan voorstellen als zich in de richting van het andere object, Z, voortbewegende. Onder deze omstandigheden kan het geen verbazing wekken, dat men, de aandacht concentreerende op het feit, dat *ngliroqaké* een causatieve F-vorm is en dat het object X beschreven kan worden als zich in de richting van een of ander eindpunt voortbewegende, en het feit negeerende, dat *ngliroqaké* krachtens zijn begripsinhoud noodwendigerwijze nog een tweede object bij zich moet hebben, aan *ngliroqaké,* op dezelfde wijze als dat bij de gewone secundaire kruisfiguur pleegt te geschieden, een nieuw object heeft toegevoegd, ter aanduiding van dengene of van datgene, op wien resp. waarop het object X zich richt, en dat, in tegenstelling tot het object Z, waarvan in de voorvorige alinea sprake was, niet verdwijnt, zoodra X zijn eindpunt bereikt heeft, doch blijft en X absorbeert. Wij noemen dit nieuw-toegevoegde object Y, en constateeren, dat bij het optreden van Y het reeds bestaande causatieve *ngliroqaké* nu geheel kan overgaan naar de groep der praedicaatswoorden, waaraan de algemeene begripsinhoud van „geven" of „overdragen" toekomt, en dat er een met drie objecten geconstrueerd *ngliroqaké* ontstaat, „X voor (Z) in de plaats stellen op het punt (Y)", „aan (Y) X doen toekomen als substituut voor (Z)", „aan (Y) X geven als substituut voor (Z)", waarin X als eerste object optreedt, omdat het op die plaats recht heeft als subject van het grondwoord of het in beteekenis daarbij passende praedicaatswoord, en waarin Y den voorrang heeft boven Z, omdat zulks zijn raison d'être is. En wanneer het mechanisme van de kruisfiguur thans opnieuw in werking treedt, nu de omstandigheden daarvoor volkomen gunstig zijn, komt er dan ook, blijkens het spraakgebruik, een E-vorm *nglironi* tot stand, die Y tot eerste object en X en Z tot nevenobjecten heeft, „aan Y (X) doen toekomen als substituut voor (Z)", „ten behoeve van Y (X) in de plaats van (Z) stellen", „Y (Z) vergoeden door

hem (X) te schenken". Wil men voor deze nieuwe figuur een term hebben, dan lijkt ook thans — cf. p. 266, n. 2 — de naam „tertiaire kruisfiguur" te vermijden, omdat hier niet door analogiewerking een zelfde figuur in geheel andere omstandigheden ontstaat, maar er veeleer door de vermenging van twee soorten van secundaire kruisfiguur een meer gecompliceerd iets ontstaat; wellicht is dit „iets" met den naam „verlengde secundaire kruisfiguur" het best getypeerd.

Nu treedt Y bij den E- en den F-vorm, die drie objecten regeeren, zooals gezegd, niet op als een noodwendigerwijze bij den begripsinhoud van het praedicaatswoord betrokken grootheid, doch slechts als een daarbij begrijpelijkerwijze betrokken term. Hieruit volgt, dat de nadere bepaling van Y niet reeds van te voren gegeven is, doch dat zij, binnen de grenzen, die de begripsinhoud van het praedicaatswoord stelt, aan de vrije keuze van de gebruikers van de taal is overgelaten. Zoo is het mogelijk, dat wij naast het geval van de vorige alinea, waarin Y de persoon is, die bij de vervanging van Z door X belang heeft, een ander geval zien optreden, waarin Y door de vervanging van Z door X juist gedupeerd wordt [1]). Wij kunnen deze twee mogelijkheden aanduiden door de betrokken objecten te onderscheiden als Y^1 en Y^2. Het verschil tusschen beide gevallen, zich voor ons uitende in een verschil van vertaling, zal zich in den F-vorm niet zoo gemakkelijk kenbaar maken, omdat Y daar in een rol van ondergeschikt belang optreedt. Doch in den E-vorm, waarin Y de functie van eerste object vervult, is de vraag, in welke verhouding Y tot den begripsinhoud van het praedicaatswoord staat, natuurlijk van het grootste belang, en zal de vertaling geheel anders moeten luiden, wanneer $Y = Y^1$ is dan wanneer $Y = Y^2$ is; in het eene geval leidt „ten behoeve van Y (X) in de plaats van (Z) stellen" tot „Y^1 (Z) vergoeden", terwijl in het andere geval de beteekenis zal zijn „ten nadeele van Y (X) in de plaats van (Z) stellen" en alles, wat daaruit afgeleid kan worden, b.v. „Y^2 in de war brengen door de vervanging van (Z) door (X)". Uit het taalgebruik blijkt echter, dat Y^1 en Y^2 niet in denzelfden activiteitsgraad plegen voor te komen: voor Y^1 staan de vormen van den eersten, van den tweeden en misschien ook van den derden activiteitsgraad ter beschikking, terwijl Y^2, behoudens in de afleidingen van *liru*'s nevenvorm *lèḍu*, die hierbeneden ter sprake komen, alleen kan optreden in den E-vorm van den vierden activiteitsgraad. Deze E-vorm van den vierden

[1]) Een zelfde geval dus als zich voordoet bij *ngobongi*; zie p. 267 sqq.

activiteitsgraad is van de ouderwetsche soort, dus zonder bindklank achter de slotvocaal van het grondwoord, en luidt derhalve *kĕliru*, om redenen, die verderop duidelijk zullen worden, *kĕliru²* te noemen; de beteekenis is: „(door een niet nader aangeduiden agens) in de war gebracht door de vervanging van (Z) door (X)", of in het algemeen „zich vergissen", „in de war zijn", „de verkeerde keus doen".

Dat deze bepaling van de plaats van *kĕliru²* in het samenstel van praedicaatswoorden, die van het grondwoord *liru* afgeleid worden, juist is, blijkt uit het feit, dat er naast *kĕliru²* — waarvoor de spreektaal vaak den nevenvorm *kĕlèru* of *klèru* gebruikt [1]) — een vorm voorkomt, die naar het nieuwerwetsche model, dus met den bindklank -an, gevormd is geworden, en die derhalve het bewijs levert, dat *kĕliru²* een E-vorm is. Deze vorm heeft de é, die de spreektaal in den bindklankloozen vorm veelal in plaats van de i gebruikt, altijd, en bovendien treedt er vaker een ḍ dan een r in op, *als* de r er ooit in optreedt [2]). *Kĕléḍon* zal dus misschien tot een ander dialect behoord hebben dan *kĕliru²*, zooals het ook mogelijk is, dat *kĕprungon* tot een ander dialect behoord heeft dan *kĕrungu²*. Noodig is dit evenwel niet, en in ieder geval maakt het voor ons geen verschil, daar *kĕléḍon* gemakkelijk als een phonetische variant van *kĕliron* te herkennen is, en de beteekenis er van in principe geheel bij die van *kĕliru²* past.

S.v. *kaléḍon* geeft JNHW 1, 499a als afgeleide vormen op een E-vorm *ngaléḍoni* of *ngléḍoni* [3]) in den zin van „(iemand) in de war brengen", „bedriegelijk", en een F-vorm *ngléḍoqaké*, „maken, dat (iemand) zich vergist". Dat deze F-vorm als van *k(a)léḍon* afgeleid beschouwd moet worden, is wel niet voor bestrijding vatbaar, omdat

[1]) Ook wel in de geschreven taal, b.v. *manawi mbotĕn k(a)lèntu nggèn-kula ñuraos*, „indien ik mij in mijn interpretatie niet vergis", „als ik het goed begrijp" (Mellema, Modern Javaansch proza, p. 114, uit een verhandeling van de hand van Tjantrik ing Giri, in goedverzorgd Javaansch).

[2]) Merkwaardig is de nevenvorm *kléroq*, door JNHW opgegeven als kindertaal. Als dit naast *kléron* zou staan zooals de vorm *wédoq* staat naast *wadon*, zouden wij hier den tweeden E-vorm met een r voor ons hebben. Het is echter ook mogelijk, dat *kléroq* een spreektaalvariant van *kliru* of *klèru* is, te vergelijken met het *ènèq*, dat in de spreektaal naast *ana* staat, of met het *bapaq*, dat naast *bapa* staat. JNHW 2, 97a geeft op: „*kaléron*, zva. *kaléḍon*, zie boven", en s.v. *kaléḍon*, 1, 499a: „*kaléḍon*, eig. zva. *kaléron*, van *liru*". De auteurs zijn dus in ieder geval van meening, dat *kaléḍon* via *kaléron* op *liru* terug te brengen is, maar of zij den vorm *kaléron* inderdaad aangetroffen hebben, kan ik uit de formuleering van hun mededeelingen niet opmaken.

[3]) De a is vermoedelijk uit de eigenaardigheden van de spelling te verklaren, doch wanneer *lèḍu* een dialectische nevenvorm van *liru* is, wellicht ook uit de eigenaardigheden van dit dialect. Het valt in ieder geval op, dat JNHW *ngléḍoni* en *ngaléḍoni* zoo uitdrukkelijk naast elkander vermeldt.

het eerste object er van het subject van *k(a)lédon* is; zou *nglédoqaké* te identificeeren zijn met een van de vormen *ngliroqaké*, die hierboven ter sprake gekomen zijn, dan zou een andere term als eerste object moeten optreden, tenzij wij een onregelmatige verspringing der objecten zouden willen aannemen. Daar wij zoo iets echter niet dan in uiterste noodzaak doen, zullen wij *nglédoqaké* als afleiding en niet als prototype van *k(a)lédon* beschouwen, of — wat ook mogelijk, doch volstrekt niet noodzakelijk is — als afleiding van **klèdu*² [1]). Des te gemakkelijker kunnen wij dat doen, nu wij in de voorgaande paragrafen ook *kolu*² of *kolon* en *kèdĕp*² als secundair grondwoord hebben zien optreden.

Anders is het echter gesteld met den E-vorm. De plaats daarvan in het complex van afleidingen van *liru* laat zich minder gemakkelijk bepalen, omdat er zich niet minder dan vier mogelijkheden ter verklaring voordoen. De eene mogelijkheid is, dat *nglédoni* inderdaad uit *klédon* gevormd is geworden, en als een onafhankelijke causatieve E-vorm beschouwd moet worden, die naast den causatieven F-vorm staat zooals *matèni* staat naast *matèqaké* [2]), en die daarvan slechts verschilt in het spraakgebruik. De tweede mogelijkheid is, dat *nglédoni* als nevenvorm van *nglironi* in den zin van „ten nadeele van Y (X) in de plaats van (Z) stellen" optreedt, als een nevenvorm dan evenwel, welks begripsinhoud zich door concentratie op het eerste object gewijzigd heeft in dien van „in de war brengen", wanneer een of meer bepaalde personen als object-Y² optreden, of in dien van „bedriegelijk", wanneer het subject een zaak en object-Y² de menschheid in het algemeen is. De derde mogelijkheid wijst aan *nglédoni* dezelfde plaats onder de afleidingen van *liru* aan, doch brengt niet *klédon* op *nglédoni* terug, doch *nglédoni* op *klédon*, door aan te nemen, dat er naast een bestaanden vorm van den vierden activiteitsgraad door Rückbildung een nieuwe vorm van den eersten activiteitsgraad ontstaan is. De laatste mogelijkheid ten slotte is, dat er naast *ngliroqaké* = „X in de plaats van (Z) stellen" een vorm van het derde passief, **kĕliru* of **kĕlèdu*, bestaan heeft in den zin van „in de plaats van (Z) gesteld (door een agens, die geheel en al op den achtergrond staat)", „in de plaats van (Z) treden", „(Z) vervangend", „optreden, waar men (Z) verwachtte aan te treffen", = „verwarrend", „verwarring stichten", en dat van dit *klèdu* = „verwarrend", „verwarring

[1]) D.w.z. van een verondersteld, met *klédon* en *kĕliru*² gelijkwaardig *klèdu*. Zie verder de volgende alinea.

[2]) Vgl. p. 253 en p. 270 sq. hierboven.

stichten", afgeleid is geworden *nglèḍoni*, „verwarrend voor (iemand)", „verwarring stichten bij, onder", „bedriegelijk". In het laatste geval zouden er een *kĕliru*[1] = *kĕlèḍu*[1] in den zin van „verwarrend", „verwarring stichtend", en een *kĕliru*[2] = *kĕlèḍon* met de beteekenis „in de war zijn", „zich vergissen", bestaan (hebben), ongeveer in dezelfde verhouding tot elkaar als *kĕrungu*[1] = *kĕprungu* tot *kĕrungu*[2] = *kĕprungon*. Deze veronderstelling is niet zoo ver gezocht als zij bij eerste kennismaking wellicht lijkt, omdat, naar het schijnt, ook het straks te vermelden *korup* in een *korup*[1] en een *korup*[2] onderscheiden kan worden, het eerste gezegd van hetgeen in de war en verkeerd is en daardoor bij anderen verwarring veroorzaakt, het tweede gezegd van hen, die van deze verwarring het slachtoffer zijn, er door in de war raken of zich vergissen. Intusschen lijkt een keuze tusschen de vier mogelijkheden niet gemakkelijk te doen, en wij moeten dus voor het oogenblik volstaan met ze alle te vermelden, in de hoop, dat voortgezet onderzoek argumenten zal opleveren, waarmede een der genoemde theorieën gefundeerd zal kunnen worden [1]).

Ten slotte blijkt uit KBW 1, 711a, dat het Oud-Javaansche *riru* of *liru* gebruikt wordt: in een B-vorm *ariru lawan*, „afwisselend met", op dezelfde wijze als het huidige adjectivisch gebruikte *liru;* in een T-vorm *ariron* (*sih*), die met den huidigen T-vorm *liron* (*sih*), „minnekoozen", overeenkomt; in een E-vorm met twee objecten, die overeenkomt met het hierboven behandelde *ngIironi* = „voor Z (X) in de plaats stellen", b.v. in *sira liniron déra yang Widhya jin arupa sang putri*, „voor haar [= de prinses] werd door God in de plaats gesteld een jinn, die de gedaante der prinses aannam" [2]), en in *kariron*, „vervalscht" [3]); in een vorm *kariru*, „zich vergissen", die overeenkomt met het hierboven behandelde *kĕliru*[2]; en ten slotte in een D-vorm *angliru* of *mangliru*, dien wij aantreffen in een combinatie *anggoḍâmbañcanângliru*, van widyādharī's een kluizenaar, zooals KBW opgeeft, en dus met „in de war brengen" te vertalen.. Dit

[1]) Voor de aanvaardbaarheid van de tweede mogelijkheid vindt men een argument in de volgende alinea.

[2]) Uit de Sĕrat Yusup, geciteerd in KBW 1, 298b. Aldaar geeft KBW de v.v.l.l.: *dadi ingurupan dènira yang Sukma jin sarupa sang putri*, en *ndan ingurup* [sic! Zie ook onder *urup* hierbeneden] *dènira yang Mahamulya jin arupa sang putri*, en in 1, 711b nog de v.l. *sinalinan ing jin*.

[3]) KBW geeft n.l. op, dat *kariron* de waarde heeft van *madukan*, een afleiding van het Balische grondwoord *aduk*, waarvoor KBW 1, 160a de beteekenis „vermengd" opgeeft. Men moet dit *kariron* dus blijkbaar verstaan als: „waarvan een deel door iets anders vervangen is geworden".

laatste is iets nieuws en ook iets merkwaardigs, omdat er uit blijkt, dat er naast *nglironi* = „Y^2 dupeeren door (X) in de plaats van (Z) te stellen" nog een D-vorm optreedt, die de beteekenis van dezen E-vorm en van den bijbehoorenden F-vorm deelt; die door de objecten X en Z verder naar den achtergrond te dringen den zin krijgt van „(Y^2) in de war brengen" zonder meer, op dezelfde wijze als wij dat voor *nglédoni* in de tweede verklaring van de vorige alinea verondersteld hebben; die uiteraard nu ook als argument gebruikt kan worden voor de opvatting, dat bedoelde tweede verklaring van *nglédoni* het meest aannemelijk is; en die evenals de D-vorm *ngliru*, die naast *ngliroqaké* = „X in de plaats van (Z) stellen" en naast *nglironi* = „(X) in de plaats van Z stellen" staat, zich bij den E-vorm van de kruisfiguur aansluit, niet bij den F-vorm.

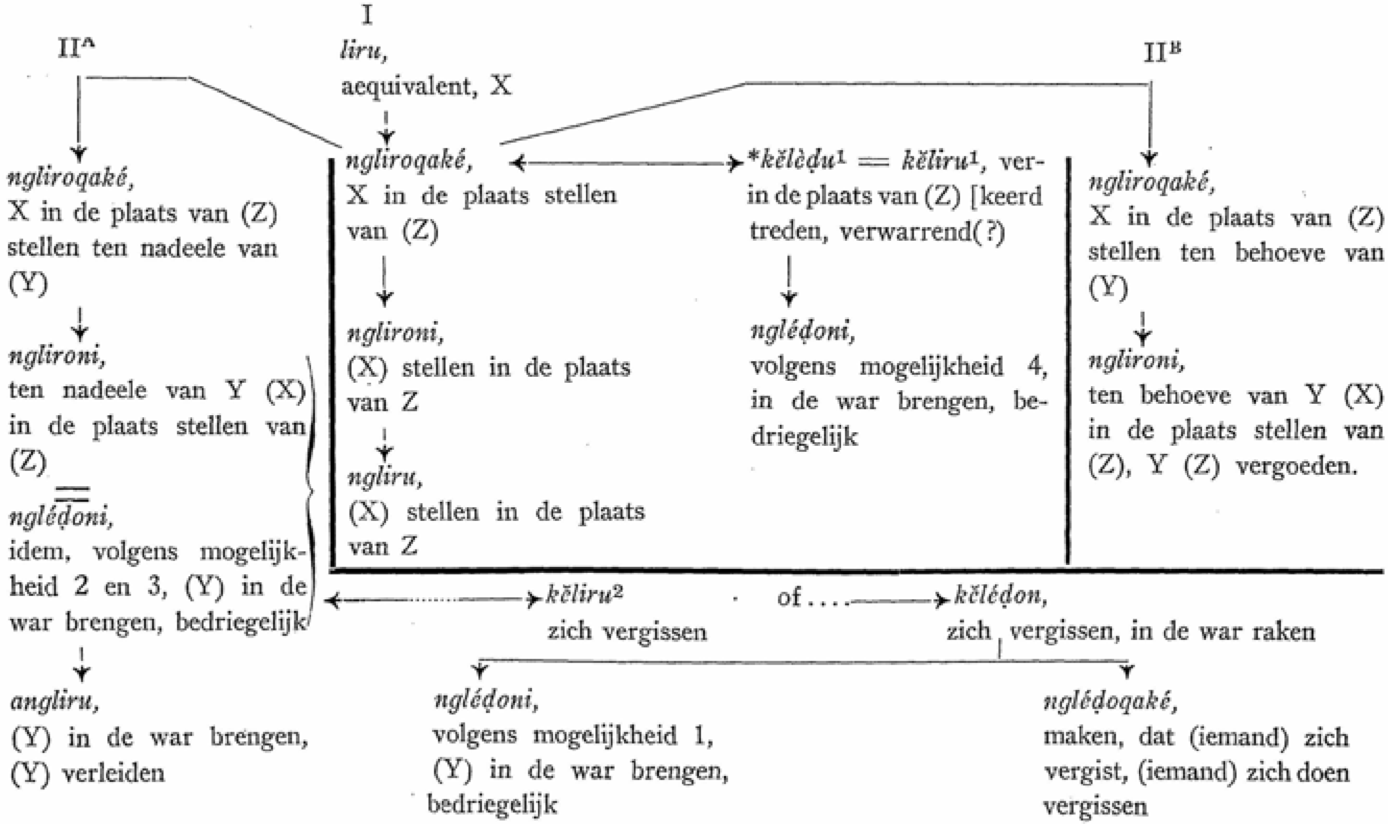
Op deze wijze is de onderlinge verhouding van de uit het grondwoord *liru* afgeleide vormen, die in JNHW alleen volgens uiterlijke kenteekenen min of meer geordend zijn geworden, naar ik hoop, wat duidelijker geworden, en is, voor zoover dat mogelijk is, aan iederen vorm de plaats gegeven, die hem op grond van den samenhang met *ngliroqaké* = „X in de plaats van (Z) stellen" toekomt. Een schematisch overzicht van de afleidingen van *liru*, zooals deze zich in drie kruisfiguren laten rangschikken, vindt men hiernaast, op p. 309.

Iets eenvoudiger is het complex vormen, dat *urup*, een synoniem van *liru*, tot uitgangspunt heeft; iets eenvoudiger, en ook weer een weinig anders. Met *ngliroqaké*, „X in de plaats stellen van (Z)", en *nglironi*, „in de plaats van Z (X) stellen", komen overeen de E-vorm *ngurupi*, met een vorm van het derde passief *ingurup*, dien KBW 1, 298b ons doet leeren kennen[1]), en de F-vorm *ngurupaké*. Ook hier is er uit de kruisfiguur een causatieve D-vorm voortgekomen, *ngurup*, „verruilen", doch in dit geval blijkt uit de opgave van JNHW 1, 60a niet, of de vorm zich eveneens in zijn beteekenis het dichtst bij den E-vorm aansluit, zooals *ngliru*. Bij den F-vorm behoort als vertegenwoordiger van het derde passief *korup* of *kurup*. Aan dit woord zal oorspronkelijk de beteekenis „in de plaats van (Z) treden" eigen geweest zijn, doch blijkbaar heeft deze beteekenis zich verder ontwikkeld, en wel in twee richtingen, 1° in die van „aequivalent zijn met

---

[1]) Een vorm, die een plaats behoort te krijgen onder de woorden van groep I van § 6 van hoofdstuk III.

DE VAN *LIRU* AFGELEIDE VORMEN.

(Z)", 2° in die van „verward met (Z)" [1]). „Aequivalent zijn met iets anders" heeft vervolgens geleid tot „passen bij", „overeenkomen met", „accoord gaan met", enz., beteekenissen, die wij terugvinden in een C-vorm *kumurup*, „verrekend", „accoord bevonden", en in een F-vorm *ngurupaké*, „verantwoording afleggen over", welke in ieder geval op *kurup* teruggaan, en in een E-vorm *ngurupi*, „evenredig zijn aan", „accordeeren met" [2]), die op *kurup*, doch ook wel op het grondwoord *urup* teruggebracht kan worden, aangezien behoudens de speciale ontwikkeling het grondwoord uiteraard ongeveer dezelfde beteekenis heeft als de causatieve F-vorm van het derde passief [3]).

Voor ons doel van belang is evenwel vooral *korup* = „verward met (Z)". Naast dit *korup* immers, dat wij als *korup*¹ kunnen aanduiden, staat een *korup*² in den zin van *kĕliru*² = „zich vergissen", en dus mogen wij van *korup*² veronderstellen, dat er dezelfde ontwikkeling aan ten grondslag ligt als wij hierboven geschetst hebben. Men krijgt uit de woordenboeken — JNHW, *korup*, „verkeerd", „in de war", v. iemand die een verkeerde voorstelling heeft; JWb, *korup*, „verkeerd", iems voorstelling omtr. een zaak, „verkeerd zich voorgesteld" — den indruk, dat zoowel *korup*¹ in den zin van „verward met (Z)" als *korup*² nog in gebruik is, doch de eenigszins onduidelijke formuleering der beteekenissen verschaft hieromtrent geen volkomen zekerheid. De gelijkstelling aan *kĕliru*, die wij in JNHW vinden, bewijst echter, dat de beteekenis „zich vergissen" in ieder geval optreedt, en het bestaan van *korup*¹, zij het in een gespecialiseerde beteekenis, blijkt in ieder geval toch uit de opmerkingen van de vorige alinea.

Van *korup*² als secundair grondwoord wordt dan verder afgeleid een F-vorm *ngorupaké*. De beteekenis „zich vergissen of bedriegen", b.v. van het gezicht, die JNHW opgeeft, lijkt echter een beetje zonderling, en wij zouden geneigd zijn om er, zij het onder het voorbehoud, dat het gebrek aan bewijsplaatsen noodzakelijk maakt, „(iemand)

---

[1]) JNHW onderscheidt naar deze twee beteekenissen een *urup I* en een *urup II*. M.i. is er echter geen enkele reden om twee grondwoorden aan te nemen.

[2]) Alleen opgegeven door JWb, niet door JNHW.

[3]) Het is niet mogelijk om uit de passieve vormen af te leiden, of *urup* dan wel *kurup* als grondwoord te beschouwen is, aangezien de woordenboeken de passieve vormen niet vermelden.

misleiden", „maken, dat (iemand) zich vergist", voor in de plaats te stellen [1]).

Met het vormencomplex van *liru* vertoont dat van *tĕmpuh*, evenals dat van *ili*, een aantal punten van overeenkomst. Met het oog daarop zullen wij de van deze beide grondwoorden afgeleide vormen hier de revue laten passeeren, hoewel het feit, dat zich hier geen merkwaardige vormen van het derde passief, doch alleen enkele opvallende kruisfiguren vertoonen, eigenlijk een reden had moeten zijn om de vormen van *tĕmpuh* en *ili* in § 5 van hoofdstuk IV te vermelden.

Wat *tĕmpuh* betreft, dit woord heeft als grondwoord de beteekenis 1° van „aanstormen op", van een strijder gezegd, die zijn tegenstander te lijf gaat, van windvlagen, die iemand of iets treffen, van den golfslag, die de kusten beukt, enz.; 2° van „datgene, dat iemand toevalt van den kant van een ander wegens schade, die hij door de schuld van dien ander opgeloopen heeft", „vergoeding", „schadeloosstelling". Bij het rubriceeren van de beteekenissen, die met die van de afleidingen van *liru* overeenkomen, kunnen wij ons op het standpunt stellen, dat deze twee beteekenissen van *tĕmpuh* niets met elkander te maken hebben, en wij kunnen aannemen, dat zulks wel het geval is.

Stellen wij ons eerst op het eerste standpunt.

In dat geval kunnen wij de door JNHW 1, 696 opgegeven vormen van *tĕmpuh*, die ons interesseeren, in vier groepen indeelen, en van elkaar onderscheiden:

1° een primairen F-vorm *nĕmpuhaké*, „met iets iemand schadeloos stellen" of „iets tot schadeloosstelling geven aan iemand", hetgeen te herleiden is tot „X in de plaats stellen van (Z) (ten behoeve van Y)"; dit *nĕmpuhaké* kunnen wij dus gelijkstellen aan een van de vormen *ngliroqaké* met drie objecten, dien wij op p. 303 aangetroffen hebben;

2° een secundairen E-vorm *nĕmpuhi* in vier beteekenissen:

a) „iets vergoeden", hetgeen te herleiden is tot „voor Z (X) in de

[1]) De aandacht worde nog gevestigd op *urup-urup*, dat in de beteekenis „iets in de plaats van iets anders stellen" of „iets tegen iets anders inruilen" voorkomt. Het doet ons denken aan de causatieve D-vormen van het tweede, derde of ook wel het eerste type (*mĕmĕdi*, *ngasih-asih*, *mboḍo* (?), enz.), die hun causatieve beteekenis niet aan hun relatie tot een kruisfiguur danken, doch haar krachtens hun eigen aard hebben. Blijkt uit dit *urup-urup*, dat de neusklank desnoods gemist kan worden, en dat de causatieve beteekenis dus in deze gevallen louter gebonden is aan de reduplicatie of de woordverdubbeling, ondanks het feit, dat — secundair dan — deze formantia een enkelen keer wel ontbreken?

plaats stellen", en aldus gelijk te stellen is aan *nglironi* met twee objecten;

b) „iemand schadevergoeding geven", te herleiden tot „ten bate van Y (X) in de plaats stellen van (Z)" en gelijk te stellen aan het *nglironi* met drie objecten, dat op den voorgrond stelt het nieuw-toegevoegde en derhalve het meest als onderscheidend aangevoelde object, dat van den bij de handeling belanghebbenden persoon;

c) „voor iets schadevergoeding geven", te herleiden tot „(ten bate van Y) (X) in de plaats stellen van Z", een beteekenisschakeering, die zich bij *nglironi* niet voordoet, en die hier optreedt, doordat bij den overgang van den F-vorm op den secundairen E-vorm niet het derde object van den F-vorm als eerste object van den secundairen E-vorm fungeert, hoewel het het laatst-toegevoegde en derhalve het onderscheidende object is, doch het tweede object van den F-vorm, dat ook eerste object van den secundairen E-vorm geworden zou zijn, indien de F-vorm slechts met twee objecten geconstrueerd zou zijn geworden;

d) „zich voor iets aansprakelijk stellen", te herleiden tot „voor iets schadevergoeding willen geven", en derhalve als een idiomatische variant van de sub c) gegeven beteekenis te beschouwen, zonder eigen grammaticale waarde [1]);

3° een secundairen F-vorm in twee varianten:

---

[1]) Voor den E-vorm van het derde passief, *kĕtĕmpuhan*, worden opgegeven de beteekenissen „te vergoeden" en „de schadevergoeding van iets lijden". De eerste beteekenis past bij het sub a) opgegeven *nĕmpuhi*, de tweede echter past bij geen der voor *nĕmpuhi* opgegeven beteekenissen. Indien *kĕtĕmpuhan* in de tweede beteekenis een passieve vorm is, moet de correspondeerende genasaleerde vorm *nĕmpuhi* de beteekenis hebben van „A (X) in de plaats van (Z) laten stellen" — een beteekenis, waartoe men kan komen door aan een uitbreiding van den sub 4° op te geven D-vorm met een determineerend suffix te denken, of door den sub 3° b) op te geven averechtschen F-vorm uit te breiden tot een averechtsche secundaire kruisfiguur —, of van „(X) in de plaats van (Z) stellen ten nadeele van Y", dat zich tot de sub 2° b) opgegeven beteekenis verhoudt als het eene *nglironi* met drie objecten tot het andere. Het is echter evenmin uitgesloten, dat *kĕtĕmpuhan* direct uit *tĕmpuh* gevormd is geworden, op de wijze, waarop *kĕbañjiran* uit *bañjir* ontstaan is, en zelfs zou men aan een substantief *kĕtĕmpuhan* of *katĕmpuhan*, „schadevergoeding", kunnen denken, dat tot een praedicaatswoord „schadevergoeding te betalen hebben" geleid heeft. Het feit, dat *kĕtĕmpuh* als nevenvorm van *kĕtĕmpuhan* in den zin van „de schadevergoeding van iets lijden" vermeld wordt, maakt de beide laatste oplossingen het minst waarschijnlijk, terwijl bovendien KBW 2, 760a naast *katĕmpwan* of *katĕmpuhan* in den zin van „schadevergoeding moeten betalen" een Balischen vorm *ngatĕmpwanin* of *nĕmpuhin* in den zin van „(iemand) een schadevergoeding opleggen" vermeldt, die met den E-vorm van de averechtsche secundaïre kruisfiguur van zoo even overeenkomt. Echter lijkt voor den Balischen vorm ook Rückbildung niet geheel uitgesloten. Het resultaat is dus: onzekerheid!

a) „iemand iets laten vergoeden", „de vergoeding van iets opleggen aan iemand", te herleiden tot „A (X) in de plaats van (Z) laten stellen", een causativum van den E- of den F-vorm, waaraan de beteekenis „X in de plaats van Z stellen" toekomt, met tot eerste object het subject van dien E- of F-vorm, en een beteekenisschakeering, die onder de afleidingen van *liru* niet voorkomt;

b) „als vergoeding eischen", te herleiden tot „(A) X in de plaats van (Z) laten stellen", een beteekenis, die op dezelfde wijze ontstaan is als de sub a) genoemde, doch daarvan verschilt, doordat, in afwijking van den regel, dat het eerste object van een causatief praedicaatswoord het subject van den basisvorm is, X, het eerste object van den preferenten basisvorm, hier eveneens als eerste object optreedt; wij krijgen daardoor een averechtsche constructie, die vermoedelijk wel te verklaren is uit het feit, dat „(iets) van iemand eischen" door den niet ongewonen E-vorm *ñjaluqi* wordt uitgedrukt, zoodat men, wanneer men een soortgelijk begrip in een F-vorm moet uitdrukken, er vanzelf gemakkelijk toe komt om niet den persoon, van wien men eischt, doch de zaak, die men opeischt, als eerste object te laten optreden;

4° een D-vorm *nĕmpuh*, „het verhalen op", „aansprakelijk stellen", te herleiden tot „A X in de plaats van Z laten stellen", zonder duidelijken nadruk op een van de objecten, resp. „A (X) in de plaats van (Z) laten stellen", en op de herhaaldelijk besproken wijze naast den secundairen F-vorm te stellen, volgens het principe, krachtens hetwelk het *angliru*, „(iemand) in de war brengen", „(iemand) verleiden", van p. 307 sq. naast een F-vorm *ngliroqakĕ* is komen te staan.

Met al de beteekenisschakeeringen, die hier opgesomd zijn geworden, en met alle verhoudingen van F-, E- en D-vormen onderling, die uit de opgegeven beteekenisschakeeringen blijken, hebben wij in de voorgaande bladzijden kennis gemaakt, en de groepeering der van *tĕmpuh* afgeleide vormen, die hierboven voorgesteld wordt, lijkt op zich derhalve niet onaannemelijk. Wanneer echter aangenomen mag worden, dat de twee hierboven opgegeven beteekenissen van het grondwoord met elkander samenhangen, kan men sommige vormen ook anders verklaren. De D-vorm *nĕmpuh* b.v. beteekent ook „op (iemand) aanstormen", en daar het zich tot iemand wenden met den eisch, dat een geleden schade vergoed worde, niet ver van „iemand aanvallen" afstaat, is het niet ondenkbaar, dat *nĕmpuh* = „het verhalen op", „aansprakelijk stellen", eigenlijk niets anders is dan een variant van „op (iemand) aanstormen" of „zich tot (iemand)

wenden"[1]). Hetzelfde geldt wellicht voor *nĕmpuhaké* = „schadevergoeding eischen", „iemand voor iets aansprakelijk stellen", al zou de beteekenisverhouding daarbij niet zóó doorzichtig zijn. Deze omstandigheid dwingt ons natuurlijk om met betrekking tot de indeeling van de vorige alinea's eenig voorbehoud te maken.

Of inderdaad de beide beteekenissen van het grondwoord *tĕmpuh* met elkander samenhangen, is evenwel moeilijk met zekerheid te zeggen. Een bevestiging van vermoedens in die richting zou men kunnen vinden in het feit, dat ook bij *ili* de beteekenis „schadevergoeding" samengaat men die van „stroomen", „zich voortbewegen in de richting van"[2]). Mogelijkerwijze is dan *ili*, dat volgens JNHW 1, 110a als praedicaatswoord voorkomt in den zin van „uitgekeerd worden", tot een substantief geworden in den zin van „geld, dat uitgekeerd wordt", en ten gevolge van een geregeld gebruik in samenhang met *tĕmpuh* — JNHW geeft den zin *tĕtĕmpuhé durung ili*, „de schadeloosstelling is nog niet uitgekeerd" — gespecialiseerd tot „geld, dat bij wijze van schadeloosstelling uitgekeerd wordt". Het gebruik van den vorm *ili-ili* voor „schadeloosstelling" zou, waar zoo vaak de verdubbelde vorm op overdrachtelijk spraakgebruik wijst, in dat geval alleszins begrijpelijk zijn[3]).

Wat de van *ili* afgeleide vormen betreft, *ngilèni* in den zin van „vergoeding geven aan", „schadeloos stellen", komt in beteekenis geheel overeen met het hierboven sub 2° b) vermelde *nĕmpuhi*, doch de ontwikkeling van *ngilèni* is verder verloopen in een richting, die

---

[1]) *Nĕmpuh* beteekent trouwens niet altijd „(iemand) aanvallen". In het oudere Javaansch treedt het herhaaldelijk op in een meer neutrale beteekenis. Vgl. de voorbeelden in KBW 2, 759—760, en speciaal de uitdrukking *anampuhakĕn çabda*, „zich met woorden tot (iemand) wenden", „het woord tot (iemand) richten" (BP 70, 13).

[2]) Vgl. *ngili* in den zin van „zijn toevlucht nemen tot", „vluchten naar", dat vermoedelijk ook niet op een eigen grondwoord *ili* teruggaat, doch op een beteekenisschakeering van *ili* = „stroom". Voorts denke men aan het gebruik van *ngĕsoqaké* zoowel in de beteekenis „storten" = „doen stroomen" als in die van „betalen", „geld uitkeeren".

Onduidelijk is de vertaling „vergoed", die zoowel JNWH als JWb voor *ili* of *ili-ili* opgeeft. Men zou verwachten, dat dit begrip door een passieven vorm uitgedrukt werd. Is hier een misverstand in het spel?

[3]) Opgemerkt worde, dat *tĕmpuh* behalve in de beteekenis „aanval" = „het zich richten tot" ook kan gebruikt worden in de beteekenis „punt, waarheen iets zich richt", zooals in *tampuh ning ujar* of *tampuh nikang wuwus* (KBW 2, 759b), gezegd van den persoon, tot wien men zich sprekende wendt. Zie hetgeen over het samenvallen van richting- en doelaanduiding gezegd is geworden in § 2 van hoofdstuk I, en bepaaldelijk de opmerking over de woorden *dunung* en *don* op p. 8, noot 2.

aan *nĕmpuhi* vreemd is. *Ngilèni* is n.l. speciaal geworden „ten behoeve van Y (X) in de plaats stellen van een (Z, die Y's eigendom is en die het subject van *ngilèni* van hem overneemt)". Deze nadere bepaling van de beteekenis heeft er toe geleid, dat het object Z hier secundair op den voorgrond getreden is, en wel zóózeer ten koste van de beide andere objecten, dat *ngilèni* practisch tot een praedicaatswoord met één object geworden is in den zin van „iets overnemen". Het geval ligt hier eenigszins anders dan bij het *ngllroni* en het *nglèḍoni* van p. 306 sqq., omdat dáár het tweede en het derde object geëlimineerd werden, terwijl hier het eerste en nog een ander object worden uitgeschakeld, een verschijnsel, dat ons doet denken aan de eigenaardigheid van *ngĕtoni* of *mĕtoni*, die wij op p. 280 sq. ter sprake hebben gebracht. Merkwaardigerwijze wordt dan *ngilèni* = „(iets) overnemen" als een woord van den algemeenen begripsinhoud „zich verwerven" weer het uitgangspunt voor de vorming van een averechtschen F-vorm *ngilèqaké*, „iets aan (een ander) overdoen", te herleiden tot „iemand iets doen overnemen", waarin „iemand" eerste object had moeten zijn, terwijl „iets" in werkelijkheid als eerste object optreedt. Tot een averechtsche secundaire kruisfiguur is het hier echter niet gekomen.

Naast dit *ngilèqaké* = „iets aan (een ander) overdoen" komt er ook een *ngilèqaké* voor in den zin van „(iemand) met iets schadeloos stellen". Deze F-vorm komt geheel overeen met het *nĕmpuhaké*, dat wij hierboven sub 1° vermeld hebben. Bijzonderheden zijn er niet van te vermelden.

Als passief participium komen dan nog voor de vormen *ilènan*, *ilèn-ilèn* en *ilèn-ilènan*, „hetgeen ten behoeve van iemand voor iets anders in de plaats gesteld wordt", „schadevergoeding", „schadeloosstelling". Krachtens hun beteekenis, die van die van het grondwoord niet noemenswaardig verschilt, behooren zij bij een F-vorm *ngilèqaké*, „X in de plaats van (Z) stellen", doch de woordenboeken geven dezen F-vorm niet op [1]).

§ 7.

De vormen uit ari.

Het stel vormen, dat *ari* tot uitgangspunt heeft, is niet zóó compleet, dat wij met zekerheid den weg kunnen traceeren, waarlangs

---

[1]) De correspondeerende vormen van *liru* zijn *liron*, *lironan* en *lĕliron*, in dezelfde beteekenis. De reduplicatie, die in *lĕliron* optreedt, kan in een afleiding van *ili* niet optreden, omdat dit grondwoord met een vocaal begint, en daarom geeft *ili* in den correspondeerenden vorm woordverdubbeling te zien.

de bijzondere vormen tot hun huidige beteekenissen gekomen zijn, doch in ieder geval kunnen wij ons daaromtrent wel een als werkhypothese te gebruiken voorstelling vormen.

Het grondwoord *ari* komt in het Oud-Javaansch als substantief voor, en beteekent dan „jongere broeder", „jongere zuster" („achterblijver", „nakomer"), in den verdubbelden vorm, *ary-ari*, „nageboorte" („achterblijfsel"), en als praedicaatswoord in den zin van „achterblijven", „achterwege blijven", „in gebreke blijven", „wegblijven", „uitblijven", „ophouden", enz. Als afgeleide vormen zijn in geregeld gebruik: in het Oud-Javaansch zoowel als in de huidige taal de C-vorm (*u*)*mari*, „uitblijven", „wegblijven", „ophouden", van een ziekte [1]); in het Oud-Javaansch de F-vorm *angaryakĕn* en de H-vorm *umaryakĕn*, „achter doen blijven", „achterwege laten", „verlaten", „overlaten"; en de vorm van het derde passief daarbij, *kari*, die, omdat de F-vorm,. resp. de H-vorm, causatief is, uiteraard vrijwel de beteekenis heeft van het grondwoord, „achtergelaten", „verlaten", „overgelaten", „achterblijven", „overblijven", enz. Dit *kari*, dat wij als *kari*[1] zullen aanduiden, treedt in het huidige Javaansch op als secundair grondwoord van een D-vorm *ngari*, „opzettelijk achterblijven", een E-vorm *ngaṛèni*, die tot beteekenissen heeft allerlei varianten van „*kari* zijn ten opzichte van, met betrekking tot, met het oog op (iemand, iets)", en een F-vorm *ngarèqaké*, die den zin heeft van het hierboven genoemde *angaryakĕn*. Dat *ngarèni* en *ngarèqaké* van *kari* af te leiden zijn, kan men noch op grond van den vorm, noch op grond van de beteekenis, noch ook op grond van gegevens in de woordenboeken vaststellen; men dient dit te veronderstellen op grond van het feit, dat de woordenboeken deze vormen s.v. *kari* opgeven, want hieruit kan men opmaken, dat *dikarèni* en *dikarèqaké* wel zullen optreden als correspondeerende passieve vormen. Van het door KBW en OJNW opgegeven *angarèni*, „ophouden met", „zich onthouden van", laat zich het grondwoord in het geheel niet bepalen. Daarentegen hebben wij in het *kinaryakĕn* van BY 13, 11, b en van RL 2, 22 het bewijs vóór ons, dat *kari* ook reeds in het Oud-Javaansch als secundair grondwoord optrad.

Behalve de reeds vermelde worden er van *ari* eenige vormen afgeleid, waarvan men moeilijk meer kan uitmaken, of zij oorspronkelijk van de tweede klasse waren dan wel afgeleid werden van een secundair grondwoord *mari*, aangezien er nog geen passieve vormen geregistreerd zijn geworden, die ons omtrent het al dan niet in gebruik

[1]) Over *sumari* en *sari* zie men de opmerking op p. 71 en in noot 1 op p. 194.

zijn van pa- als klassepraefix zouden kunnen inlichten, doch waarvan men kan vaststellen, dat zij in het huidige Javaansch op *mari* als secundair grondwoord teruggaan, aangezien *dimarèni* en *kamantunan* door JNHW 2, 479a worden opgegeven als passieve vormen. In deze groep heeft het huidige Javaansch een primairen E-vorm, *marèni*, die met varianten van het begrip „zich verwijderd houden van" en „ophouden met" te vertalen is en die hoogstens slechts in het spraakgebruik van *ngarèni*, den E-vorm van *kari*, verschilt, en een F-vorm, die als causativum van *mari* den zin heeft van „doen ophouden" [1]). Het Oud-Javaansch heeft een D-vorm van het tweede type met causatieve beteekenis, blijkens de door KBW 1, 89b opgegeven uitdrukking *mamari indriya*, „de zinnen dooden", „den hartstocht doen ophouden" [2]), een D-vorm, waarvan wij bij gebrek aan gegevens niet kunnen uitmaken, of hij zijn causatieve beteekenis aan de reduplicatie dan wel aan samenhang met een F-vorm ontleent [3]); voorts mogelijkerwijze een F-vorm *amaryakĕn*, die, àls hij betrouwbaar is [4]), eer zou wijzen op vorming in de tweede klasse dan op afleiding van een secundair grondwoord *mari*; en ten slotte een E-vorm, die kennelijk secundair is, en welks beteekenis, „troosten", „geruststellen", langs dezen weg ontstaan zal zijn:

mari, „ophouden", nog in de huidige taal speciaal gezegd van ziekte;

marèqaké of *amaryakĕn*, „doen ophouden", dat met het oog op het feit, dat een woord voor „ziekte" bij *mari* als subject pleegt op te treden, voorkeur kan hebben gehad voor een woord voor „ziekte" of — wat voor het Oud-Javaansch, waarin *lara* zoowel „ziekte" als „verdriet" beteekent, hetzelfde is — voor „verdriet", „ongerustheid" enz. als eerste object; dat, daar „ziekte, verdriet, ongerustheid doen ophouden" gelijkwaardig is met „gezondheid, troost, opbeuring, geruststelling schenken", als tweede object bij zich kan hebben gekregen

1) Hoe *marèqaké* „iemand met iets genezen" kan beteekenen, zooals JNHW opgeeft, is mij niet duidelijk. Een causativum uit een met *patèn* en *tukon* (p. 276 sq.) op één lijn te stellen **marèn* in den zin van „waarmee men doet ophouden", „genees- of troostmiddel"?

2) Onder invloed van *mamati* gevormd? Cf. *mĕmati awaq* op p. 270.

3) Vgl. de opmerkingen op p. 267, noot 2, en p. 270, noot 1.

4) OJNW 42b geeft den vorm op voor Ādip. 66 [= 66, 32], waar *kaprabhunira* als object optreedt. De beteekenis „afstand doen van het koningschap" wijst echter eer op een afleiding van *ari* dan op een vorm van *mari*, en in Ādip. 66, 32 laat zich de lezing *maryakĕn* = *umaryakĕn* technisch even goed verdedigen als de lezing *amaryakĕn*.

de aanduiding van de(n)gene, aan wie(n) gezondheid, troost, opbeuring, geruststelling enz. geschonken wordt; en dat, bij verzwijging van het eerste object van den F-vorm als door het gebruik van *marèqaké* vanzelf reeds bekend, in een gewone secundaire kruisfiguur leidt tot een E-vorm

marèni, „aan iemand [gezondheid, troost, opbeuring, geruststelling] schenken".

De secundaire E-vorm van het secundaire grondwoord *mari* komt, voor zoover bekend is, op één plaats voor, een plaats, die wel is waar niet volkomen boven critiek verheven is, maar in ieder geval toch wel buiten kijf stelt, dat het Oud-Javaansch een *marèni* in den zin van „genezen", „troosten", „opbeuren" enz., gekend heeft[1]). Dit is voor ons van belang, want wanneer men aan den eenen kant vaststelt, dat het verschil in beteekenis tusschen *mari* en het grondwoord *ari* zeer gering is, en aan den anderen kant, dat de secundaire E-vorm *marèni* in den zin van „genezen", „troosten" enz., alleszins aannemelijk gemaakt kan worden door hem naast een causatieven F-vorm *marèqaké* = „[ziekte enz.] doen ophouden" te stellen, dan kan men betrekkelijk veilig de conclusie trekken, dat de vorm *angarènana*, dien KBW 1, 89a in den context *arĕp angarènana branta* opgeeft voor Mal. 104, secundaire E-vorm is in een kruisfiguur, die parallel loopt met die van de vorige alinea, doch *ari* in plaats van *mari* tot uitgangspunt heeft, aldus:

C-vorm *mari*, „achterblijven", „achterwege blijven", „ophouden te bestaan" (van een ziekte enz.);

F-vorm *angaryakĕn* of *ngarèqaké*, „[ziekte, leed enz.] doen ophouden te bestaan" = „[genezing, vertroosting] schenken", na uitbreiding met een nieuw object „[genezing, vertroosting] schenken aan (iemand)";

secundaire E-vorm *angaryani, ngarèni*, „iemand [genezing, troost] schenken".

Naast deze kruisfiguur kan men dan wellicht stellen het door JNHW 1, 46a opgegeven *(ma)ngari-ari*, dat aldaar met *ngarih-arih*, „sussen", „troosten", „opbeuren", verklaard wordt, doch thans even goed, zoo niet beter, opgevat kan worden als een zelfstandige D-vorm van het op p. 116 en p. 118 besproken soort, met de causatieve beteekenis van den F-vorm **ngarèqaké*, „[ziekte, leed enz.] doen ophouden"[2]).

---

[1]) RL 10, 1. Mijn editie geeft daar *amamarani*, en *amamarèni* slechts als varia lectio. Thans lijkt mij de lezing *amamarèni* evenwel te verkiezen.

[2]) KBW 1, 94b geeft nog den passieven vorm *hinari-hari* voor Sut. 82, 3

En met de eene kruisfiguur zoowel als met de andere kan men dan voorshands verklaren den door Juynboll, „Drie Boeken van het Oudjavaansche Mahâbhârata", p. 215, opgegeven vorm *maryanana* (*kadurgandhanta*), „uw onwelriekendheid verhelpen", al naar men dit *maryanana* wil opvatten als een G-vorm van *ari* of als een E-vorm van *mari*.

Er laat zich echter nog een tweede kruisfiguur van *ari* afleiden. Voor den F-vorm *ngarèqakè* wordt o.a. de beteekenis „overlaten" opgegeven, een begrijpelijke variant van de beteekenis „achterlaten". „(Iemand of iets) overlaten" vraagt uiteraard de aanvulling van een tweede object, „X overlaten aan (Z)". Dit laatste kan verstaan worden als een variant van „geven", en de mogelijkheid van de afleiding van een secundairen E-vorm *ngarèni* in den zin van „aan Z (X) overlaten" is daarmee gegeven. Nu komt dit *ngarèni* zelf niet voor, doch wel bestaat er een woord *kari*, dat tot subject^{P} heeft den persoon, aan wien iets overgelaten wordt = die tot taak heeft iets te doen, gebruikt als in den zin *Aku kari nulis layang*, „Ik heb nog een brief te schrijven". Is dit *kari* inderdaad een E-vorm van het derde passief, dan staat het tot *kari*^{1} zooals *kĕrungu*^{2} staat tot *kĕrungu*^{1} en zooals *kĕrasa*^{2} staat tot *kĕrasa*^{1} enz. enz., zoodat wij het als *kari*^{2} zouden mogen aanduiden. De mogelijkheid is in dit geval echter niet uitgesloten, dat wij met het verschijnsel van syntactische dubbelzijdigheid te maken hebben, omdat het gebruik van *kari* als hulppraedicaatswoord niet ongewoon is, en het bij een subject, dat nog te doen heeft hetgeen het hoofdpraedicaatswoord aanduidt, zelfs nooit anders dan als hulppraedicaatswoord optreedt [1]). In dat geval zouden wij uiteraard slechts met één *kari* te maken hebben, „achterblijven" [2]).

---

naast *hinarih-arih* voor BY 22, 6. De door mij geraadpleegde Sutasoma-tekst (cod. L.B. 4522) heeft in 82, 3, d (*h*)*inariharih*, doch de slot-h kan metri causa niet gehandhaafd worden. Dat de slot-h ter wille van de maat in een kakawin zonder meer geschrapt kan worden, is mij niet bekend, en dus zullen wij den vorm *hinari-hari* wel moeten accepteeren, met h als reëele beginconsonant, daar anders *inary-ari* gebruikt had moeten worden.

Van der Tuuk doet in KBW 1, 94b het vermoeden aan de hand, dat *arih* niets anders dan een variant van *ari* is. Onmogelijk lijkt mij dat geenszins, doch ik zou dan toch niet van *ari* = „jongere zuster" willen uitgaan, zooals van der Tuuk voorstelt — „(iemand) met „jongere zuster" aanspreken" > „(iemand) vriendelijk toespreken" —, doch de oplossing willen zoeken langs den weg, die hierboven aangeduid is geworden.

1) In het Balisch is de ontwikkeling tot hulppraedicaatswoord evident, want daar wordt *kari* vaak als hoog woord naast *ĕnu* gebruikt in den zin van „nog", „voortdurend", „steeds".

2) Merkwaardig is, dat noch JNHW, noch JWb *kari* in den zin van „nog te

DE VAN *ARI* AFGELEIDE VORMEN.

C

mari
ophouden

→ *marèqaké*
doen ophouden
↓
marèni
troosten, genezen
↓
mamari (*indriya*)
(den hartstocht) doen
ophouden, vernietigen

→ *marèni*
ophouden met

E

ngarèni(?)
ophouden met

F'

angaryakĕn ←→ *kari*[1]
verlaten, nalaten,
achterwege laten

→ **ngarèqaké*
[ziekte, leed]
doen ophouden
↓
ngarèni
troosten, genezen
↓ ||
ngari-ari
sussen, troosten

→ *ngarèqaké*
X (aan Z)
overlaten
↓
**ngarèni* ←→ *kari*[2] of ... → *karèn*
aan Z (X)
overlaten

kari[2]: gehouden zijn om iets (nog) te praesteeren, nog moeten....(?)

karèn: (een gedeelte van een schuld) nog te betalen hebben (??)

F'ᵛ

kari[1]
achterblijven

→ *ngarèqaké, dikarèqaké, kinaryakĕn*, achterlaten, overlaten
→ *ngarèni, dikarèni*, achteraankomen met betrekking tot, met het oog op
→ *ngari*
opzettelijk achterblijven

Nog iets meer voorbehoud dienen wij te maken met betrekking tot de mogelijkheid, dat *kari*[2] een nevenvorm *karèn* naast zich heeft staan, zooals *kĕrasa*[2] een nevenvorm *kĕrasan* naast zich heeft, *kolu*[2] een *kolon, kambu*[2] een *kambon.* De mogelijkheid bestaat, omdat JNHW 1, 417a een *karèn* opgeeft met de beteekenis „een restant schuld hebben", en deze variant van „nog iets te betalen hebben" met *kari*[2] = „nog iets te praesteeren hebben", ondanks het verschil van een meer beperkten begripsinhoud, toch ook een hooge mate van overeenkomst vertoont. Tot voorbehoud noopt ons echter het feit, dat er ook een substantief *karèn* in den zin van „overblijfsel", „overschot", ook speciaal „restant schuld", bestaat, waarmee ons *karèn* = „een restant schuld hebben" identiek zou kunnen zijn of waarvan het afgeleid zou kunnen zijn geworden [1]); en verder de mogelijkheid, dat *karèn* een P- of desnoods ook een T-vorm van *kari*[1] kan zijn, die zijn huidige beteekenis verworven heeft via „gekenmerkt worden door de eigenschap van *kari* = „achterblijvende" te zijn" of „achterblijven (in figuurlijken zin)". Dit *karèn* durven wij dus slechts met een vraagteeken als E-vorm aan te duiden.

Schematisch gerangschikt, zien de verschillende afleidingen van *ari* er derhalve uit als hiernaast, op p. 320, wordt aangegeven.

§ 8.

Tot slot.

Met behulp van de theorie, dat het ontbreken van een determineerend suffix een eigenaardigheid is, die uit het wezen van de vormen van het derde passief voortvloeit, en met behulp van de theorie der verschillende kruisfiguren kan men, zooals wij in deze verhandeling gezien hebben, een groot aantal werkwoordsvormen, in welker beteekenis wij zonder de kennis dezer theorieën iets onregelmatigs zouden moeten zien, aan vaste regels binden. Indien een en ander aannemelijk blijkt te zijn, wordt het gebied van het taaleigen er aanmerkelijk door verkleind en het gebied, dat door de grammatica beheerscht wordt, aanzienlijk verruimd. In menig geval, waarin wij tot dusverre het samenvallen van twee correlate beteekenissen in één woordvorm als het optreden van het verschijnsel van dubbelzijdigheid

doen hebben" opgeeft, want het woord komt in die beteekenis toch nogal eens voor.

1) „Van een som een restant schuldig blijven" drukt men ook met *ngarèni* uit. Niet duidelijk is echter, of dit *ngarèni* op *kari* teruggaat („tegenover iemand achterstallig zijn") dan wel op *karèn* („een restant schuld te betalen hebben aan").

moesten verklaren, kunnen wij thans spreken van convergentie, van het in één vorm samenkomen van leden van twee of zelfs meer verschillende vormenreeksen.

In de hoofdstukken III en V hebben wij een aantal gevallen behandeld, waarin de waarschijnlijkheid van convergentie, voor zoover zulks überhaupt mogelijk is, aangetoond werd door verband vast te stellen tusschen elk van de twee of meer verschillende beteekenissen van gelijkluidende vormen en een of meer leden van een bekende reeks praedicaatswoorden, b.v. tusschen *kĕrungu*¹ en *ngrungu, dirungu* en *karungu* benevens *ngrungoqaké, dirungoqaké* en *karungoqaké,* en tusschen *kĕrungu*² en *ngrungoni, dirungoni* en Oud-Javaansch *karĕngwan.* Naast het argument van hoofdstuk I, dat het optreden van het verschijnsel van dubbelzijdigheid bij passieve vormen a priori niet waarschijnlijk lijkt [1]), hebben wij derhalve het nieuwe argument kunnen stellen, dat in een vrij groot aantal gevallen het optreden van twee verschillende, doch correlate beteekenissen bij één vorm van het derde passief verklaard kan worden als een resultaat van de samenwerking van verschillende nauwkeurig bepaalbare oorzaken van grammaticalen aard. Dit leidt er uiteraard toe, dat wij, wanneer wij nu eens vormen van het derde passief aantreffen, welker beteekenissen niet met die van bekende genasaleerde vormen in verband gebracht kunnen worden, aan een verklaring met behulp van de theorie der convergentie en die der kruisfiguren de voorkeur zullen moeten geven boven een verklaring, die op de mogelijkheid van dubbelzijdigheid steunt. Zoo zullen wij *kèmpi* verklaren als een E-vorm van het derde passief, wanneer het den zin heeft van „een droom krijgen", „(iemand) in den droom te zien krijgen" [2]), doch als een D- of een F-vorm, wanneer het „iemand in den droom verschijnen" beteekent, terwijl wij den D- of F-vorm *kèmpi* met *kèmpi*¹ en den E-vorm *kèmpi* met *kèmpi*² zullen kunnen aanduiden, omdat wij achter den E-vorm gemakkelijk een averechtsche secundaire kruisfiguur reconstrueeren kunnen. En *korud* zullen wij, ondanks het optreden van den E-vorm *korut-urutan,* dien wij op p. 206 hebben leeren kennen, zonder bezwaar nog eens in een F-vorm *korud* of een vorm *korud*¹ en in een E-vorm *korud* of *korud*² mogen splitsen, naar gelang de beteekenis, waarin het woord optreedt, die is van

---

[1]) Zie de opmerkingen op p. 49.

[2]) Vermeld door JWb 287a. JNHW 1, 166b geeft deze beteekenis niet op.

„onwillekeurig wegvloeien" (van het sperma gezegd), of die van „een ongeprovoceerde zaadloozing hebben" [1]).

Dat echte dubbelzijdigheid bij vormen van het derde passief nooit voorkomt, willen wij echter niet beweren. Al heb ik bijna geen gevallen gevonden, die niet met behulp van de convergentie-theorie en met behulp van een of andere kruisfiguur te verklaren zijn, in ieder geval zijn er toch eenige voorbeelden aan te halen, ten aanzien waarvan wij de mogelijkheid moeten openlaten, dat er dubbelzijdigheid bij optreedt.

Onder deze woorden neemt *kuwawa* de belangrijkste plaats in.

Het Oud-Javaansche *kawawa* treedt in de voorbeelden, die KBW 3, 557b vermeldt, op als vorm van het tweede passief [2]), naast een genasaleerden vorm *amawa,* die de beteekenissen van het verwante *nggawa* van de huidige taal heeft, „bij zich hebben", „van iets voorzien zijn", doch ook die van „in handen hebben", „in zijn macht hebben", „beheerschen", b.v. *amawa bhūmi, rat, jagat,* „de wereld beheerschen", „regeeren", *amawa wadwa,* „het leger aanvoeren". Aan de eerstgenoemde beteekenissen ontleent *kawawa* den zin van „ergens heen meegenomen worden", aan de laatstgenoemde de beteekenis „beheerscht", „overweldigd", „verkracht" enz., die ons hier het meest interesseert. Het huidige *kuwawa,* veelal nog als *kawawa* geschreven, met *kuwawi* als krama-vorm naast zich, heeft den zin van „tot iets in staat", „ergens de kracht of de macht toe hebben", „tegen iets bestand zijn", enz. [3]). Het Oud-Javaansche *kawawa* zou in het huidige Javaansch, althans in de deftige taal, wel te vormen zijn, doch de bijzondere beteekenis „beheerscht", „overweldigd" enz., schijnt, te oordeelen naar de gegevens in JNHW 2, 44b, uit de huidige taal verdwenen te zijn. Daarentegen kent het oudere Javaansch wellicht *kawawa* in den zin van „in staat zijn tot iets" [4]), terwijl uit het feit, dat het Maleisch van Bandjarmasin *kawawa* in dezen zin gebruikt [5]), veilig geconcludeerd kan worden, dat het in het Javaansch

---

[1]) Vermeld door JWb 329. JNHW 1, 53a geeft slechts de andere beteekenis op.

[2]) Men vindt er n.l. een keer *kawawa dènira*!

[3]) De heer Soemadi deelde mij mede het ook te kennen in den zin van „veel aankunnen", „veel spijzen tegelijkertijd op zijn bord laden", en in de uitdrukking *aja kuwawa,* „neem niet te veel hooi op je vork!"

[4]) In RL 1, 98 antwoordt iemand op een vraag: *Kongang po kita lari?,* „Kan je loopen?", met: *Kawawa manira, anging dëpun alamban,* „Ik ben er toe in staat, doch langzaam aan!" De plaats is echter twijfelachtig, want drie handschriften hebben de varia lectio *kawaça,* en de correspondeerende plaats Pararaton 20, 17—18 heeft viermaal *kawaça,* zonder ook slechts één keer een variant te geven.

[5]) KBW 3, 557b.

reeds in gebruik moet zijn geweest op zijn laatst omstreeks 1650.

Onder de beteekenissen van *kawawa*, die wij hier met elkander vergelijken, is „beheerscht" primair, aangezien zij volgens den regel toekomt aan den vorm van het tweede passief, die naast den genasaleerden vorm *amawa* staat. Wij dienen dus de vraag te stellen, hoe de beteekenis „kunnen", „tot iets in staat zijn", uit die van „beheerscht" ontstaan zou kunnen zijn.

Drie wegen staan ons ter verklaring open.

In de eerste plaats zouden wij het mogelijk kunnen achten, dat op *kawawa* met de beteekenis „overheerscht" een causativum geconstrueerd is geworden in den zin van „(iemand) onderwerpen"; dat dit door toevoeging van een nieuw, facultatief object zich ontwikkeld heeft tot „X onderwerpen (aan Z)"; dat vervolgens naast den causatieven F-vorm, die als een woord voor „geven" of „overdragen op" aangevoeld kan zijn geworden, omdat Z in het bezit van een nieuwen onderdaan X komt, een secundaire E-vorm is komen te staan in den zin van „aan Z (X) onderwerpen"; en dat deze secundaire E-vorm in het derde passief uiteraard zijn beteekenis zich heeft zien wijzigen in „(X) in zijn macht krijgen", „macht (over X) krijgen". Wat den vorm betreft, eigenlijk zou deze dan *kakawawa* hebben moeten luiden, doch aangenomen zou moeten worden, dat ergens in het ontwikkelingsproces de ka- van het basiswoord verloren is gegaan, omdat *ng(u)wawaqaké* of *ng(u)wawani* gemakkelijk verstaan kon worden als afleiding van *wawa* in plaats van als afleiding van *kuwawa*.

De tweede weg leidt in een averechtsche secundaire kruisfiguur van *amawa* — dat er een geschikt uitgangspunt voor is, èn omdat het vrijwel gelijkwaardig is met het op p. 257 sqq. in verband met de averechtsche secundaire kruisfiguur behandelde *nggawa*, èn omdat het in den zin van „de macht genieten" of „zich (van een vrouw) meester maken" een variant van den algemeenen begripsinhoud „zich verwerven" te zien geeft — tot een F-vorm, die dan eerst den zin van „iemand (iets) in handen stellen", „iemand de macht (over iets) geven", en vervolgens dien van „(iemand) iets in handen stellen", „(iemand) over iets de macht geven", moet hebben gekregen, en vandaar tot een E-vorm *amawani*, „iemand (iets) in handen stellen" [1]), „iemand de macht (over iets) geven", met als vorm van het derde passief van het ouderwetsche soort *kuwawa* naast zich in den zin van

[1]) JNHW 1, 477b geeft een vorm *nguwawèni* op in den zin van „iemand door een bijdrage ondersteunen en zoo in staat stellen een of ander te doen", een vorm, die, omdat *nguwawèni* en *ngwawèni* in de uitspraak zeer dicht bij

„(iets) in handen krijgen", „de macht over (iets) krijgen", vandaar „macht hebben tot", „in staat zijn tot".

De derde mogelijkheid ten slotte is, dat *kawawa* in den zin van „beheerscht", „overweldigd" enz., geassociëerd is geworden met het woord *wĕnang* = „in iemands bereik liggen", en dat vervolgens, op de wijze, die wij in noot 1 op p. 18 beschreven hebben, *kawawa* secundair ook een synoniem is geworden van *wĕnang* in de andere beteekenis van dit woord, n.l. „iets in zijn bereik hebben liggen", „macht over iets hebben", „tot iets in staat zijn" [1]).

Van deze drie mogelijkheden nu kunnen wij de eerstgenoemde als het minst aannemelijk uitschakelen, op grond van de overwegingen, die ons tot een soortgelijke beslissing geleid hebben in de paragrafen 1—5 van dit hoofdstuk. Maar of de tweede boven de derde dan wel de derde boven de tweede te verkiezen is, is een kwestie, die niet uit te maken valt. Het in noot 1 op de vorige bladzijde besproken woord *nguwawèni,* dat met den veronderstelden secundairen E-vorm *amawani* vereenzelvigd zou kunnen worden, pleit ten gunste van de aanvaarding van een averechtsche secundaire kruisfiguur met *wawa* tot uitgangspunt, doch daar het ook secundaire E-vorm zou kunnen zijn in een kruisfiguur, die *kuwawa* of *kuwawi* = „in staat zijn tot" tot uitgangspunt heeft, heeft het niet voldoende bewijskracht. Aan den anderen kant staat, dat het huidige *kuwawa* beteekenisschakeeringen vertoont, die ons dadelijk aan *wĕnang* = „iets in zijn bereik hebben liggen" doen denken, en dit zou, zij het evenmin overtuigend, ten gunste van de derde mogelijkheid uitgelegd kunnen worden. Maar hoe dit ook zij, in ieder geval lijkt toch wel onweerspreekbaar, dat voor *kuwawa* in den zin van „in staat zijn tot iets" een bruikbare verklaring gegeven kan worden zonder dat wij de theorie der kruisfiguren er bij behoeven te halen, n.l. door het woord in verband te brengen met het dubbelzijdige woord *wĕnang* en te veronderstellen, dat het daaraan zijn dubbelzijdigheid ontleend heeft [2]).

---

elkaar liggen, wellicht met *amawani* = „iemand (iets) in handen stellen" te vereenzelvigen is. Het is echter ook geenszins uitgesloten, dat *nguwawèni* op het secundaire grondwoord *kuwawi* teruggaat.

In het laatste geval zouden wij moeten aannemen, dat *kuwawi* = „tot iets in staat zijn" het uitgangspunt is geworden voor de vorming van een secundaire kruisfiguur, die, omdat *kuwawi* behalve met *wĕnang* ook met *dumugi* groote overeenkomst in beteekenis vertoont, de op p. 271 sqq. hierboven besproken eigenaardige constructie van *nd(um)ugèni* volgt en zich ook in beteekenis in hoofdzaak bij dat woord aansluit.

[1]) Zie p. 9 hierboven.

[2]) Mogen wij aannemen, dat *kawawa* of *kuwawa* in den zin van „beheerscht",

Minder belangrijke gevallen, waarin men de mogelijkheid van dubbelzijdigheid van vormen van het derde passief dient open te laten, leveren *kangkat* en *kobèt* op.

Wat *kangkat* aangaat, het zou volgens JNHW 1, 208b zoowel „op te lichten" als „kunnen oplichten" beteekenen. Is deze opgave juist, dan zouden wij ook hier kunnen denken aan invloed van *wĕnang* en aan overdracht van zijn dubbelzijdigheid op *kangkat*, aangezien „op te lichten" dicht staat bij „in iemands vermogen, in iemands bereik liggen", en „kunnen oplichten" niet meer is dan een specialisatie van de beteekenis „tot iets het vermogen hebben". Zelfs lijkt deze verklaring van *kangkat* verreweg het meest voor de hand te liggen, aangezien men met kruisfiguren bij dit grondwoord, naar het mij voorkomt, weinig kan beginnen [1]).

En wat het door JNHW 1, 195a opgegeven *kobèt* betreft, het is denkbaar, dat het in den zin van „zich roeren" of „zich kunnen bewegen" een vorm van het derde passief is naast *ngobètaké*, „doen wenden", en in den zin van „open", „ruim", een vorm van het derde passief van het ouderwetsche soort bij een overigens niet bekenden E-vorm *ngobèti* = „zich omwenden in", doch bijzonder plausibel lijkt dat toch niet, en de veronderstelling van dubbelzijdigheid ligt hier, dunkt mij, meer voor de hand. Echter is in dit geval de veronderstelling van dubbelzijdigheid van een vorm van het derde passief niet het alternatief. Uitgesloten is het immers niet, dat *kobèt* een nevenvorm is van het grondwoord *obèt*, en dat dáárom naast elkaar staan *diobèti* en *dikobèti*, *diobètaké* en *dikobètaké* [2]). En àls *kobèt* inderdaad slechts een nevenvorm van *obèt* is, dan kunnen wij uiteraard de eigenaardigheid, die zich in de onderlinge verhouding zijner beteekenissen voordoet, terugbrengen tot het verschijnsel van natuurlijke dubbelzijdigheid, dat wij in § 2 van hoofdstuk I hebben leeren kennen.

Maar indien uit het voorgaande al blijkt, dat dubbelzijdigheid van vormen van het derde passief niet volkomen uitgesloten is, in ieder

---

„overweldigd" enz., in onbruik geraakt is, omdat *wĕnang* in den zin van „zich in iemands bereik of iemands macht bevinden" tegenover de andere beteekenis van *wĕnang* op den achtergrond gedrongen is? Of moeten wij er louter een gril van het spraakgebruik in zien?

[1]) Het *kangkat,* dat den zin heeft van „in staat zijn tot iets", „de noodige kracht tot iets hebben", schijnt met het gewone grondwoord *angkat* niets te maken te hebben. Wellicht dient het in verband te worden gebracht met *bangkat,* „bekwaam", „in staat zijn tot iets".

[2]) Gelijk opgegeven wordt door JNHW 1, 195b. Men denke ook aan *kuwĕl* naast *uwĕl* (p. 85, noot 1; p. 140, noot 5), *klĕkĕr* naast *lĕkĕr* (p. 85 hierboven), en *krogèl* naast *ogèl* (p. 85 hierboven).

geval staat toch ook vast, dat dit verschijnsel, indien het zich voordoet, van uiterst geringe beteekenis en omvang is, terwijl wij reden hebben om te veronderstellen, dat het zich niet zal voordoen, tenzij een veelvuldig gebruikt dubbelzijdig grondwoord als katalysator de ontwikkeling van den vorm van het derde passief tot een dubbelzijdig woord in de hand heeft gewerkt. Willen wij bijzonder voorzichtig zijn in ons oordeel over Kiliaan's hierboven op p. 44-45 weergegeven opvatting omtrent *kĕrungu* = „hooren" en *kĕrasa* = „voelen" e.a., dan kunnen wij derhalve in ieder geval althans dit zeggen, dat zij veel minder kans heeft om juist te zijn dan de opvatting, waartoe wij in deze verhandeling gekomen zijn.

Een merkwaardigheid, die niet onvermeld mag blijven, is ten slotte nog, dat het Oud-Javaansch van de in dit hoofdstuk besproken bijzondere vormen van het derde passief uit op een vocaal eindigende grondwoorden, te oordeelen naar de gegevens der woordenboeken, slechts een schamel gebruik maakt. Wij troffen een *kaliru* aan in de beteekenis „zich vergissen", en een twijfelachtig *kawawa*, dat, indien het te handhaven is, „tot iets in staat zijn" zou moeten beteekenen. Doch *kĕrungu*², *kolu*² en *kolon*, *kĕrasa*² en *kĕrasan*, *kambu*², *kari*² en *kèḍĕp*² vindt men in KBW en OJNW niet terug, terwijl ik mij ook niet herinner er voorbeelden van in Oud-Javaansche geschriften gevonden te hebben. Afbreuk aan onze theorieën doet dit feit niet, omdat in ieder geval *kaliru*, *kaparungon* en *kambwan* = *kambon*[1]) *wel* aan Oud- en Nieuw-Javaansch gemeen zijn. Maar het vestigt, daar Oud-Javaansch Oost-Javaansch en Nieuw-Javaansch Javaansch van Midden-Java is, wel onze aandacht op de mogelijkheid, dat de kruisfiguren en de gevallen van convergentie in de vormen van het derde passief niet in alle Javaansche dialecten even talrijk zijn; wellicht heeft er in sommige dialecten, met name in die van Midden-Java, een hypertrophische ontwikkeling van het verschijnsel plaats gevonden. Het zal pas mogelijk zijn dit nader te bepalen, wanneer er meer gegevens over de Javaansche dialecten bekend zijn geworden.

---

[1]) Voor *kambwan* zie men KBW 1, 411b en 412a, waar het niets te maken heeft met het Sanskṛt woord *ambu*, „water", dat van der Tuuk onder hetzelfde hoofd plaatst. In al de door van der Tuuk gegeven voorbeelden heeft *kambwan* de overdrachtelijke beteekenis „in aanraking komen met", die wij hierboven op p. 297 vermeld hebben. De vertaling „verlicht" van OJNW 38a berust op een misverstand, door de Balische glossen in de hand gewerkt. Juist is daarentegen de vertaling van het *kambwan* van BY 36, 6, c, door Poerbatjaraka en Hooykaas gegeven in Djåwå 14, 57b.

Onze laatste opmerking betreffe het „Javaansch-Nederlandsche Handwoordenboek". Het bevat ontegenzeggelijk een schat van materiaal, en wij hebben er voortdurend dankbaar gebruik van gemaakt. Niettemin blijken allerlei gegevens bij nader onderzoek ondeugdelijk. Die dit woordenboek regelmatig gebruikt, zal af en toe mededeelingen vinden, die tastbaar onjuist zijn, en vaak zal het hem gebeuren, dat hij uit de omschrijvingen zich geen helder denkbeeld kan vormen omtrent den specifieken begripsinhoud van dit of dat praedicaatswoord, omtrent de onderlinge verhouding der objecten, omtrent het aantal activiteitsgraden, waarin een praedicaatswoord optreedt, enz. enz. Voorts blijkt de gewoonte om de krama-woorden met hun verschillende afleidingen niet afzonderlijk, doch slechts in verband met de correspondeerende ngoko-woorden te behandelen, herhaaldelijk onzekerheid te scheppen, omdat niet altijd duidelijk blijkt, of alle nuancen, die bij het ngoko-woord optreden, zich nu ook voordoen bij het krama-woord, gesteld dat dit, hetzij door zijn afwijkende vocalische of consonantische slot, hetzij door de aanhechting van een determineerend suffix, in vorm van het ngoko-woord verschilt. Derhalve zal, wanneer Dr. Pigeaud's nieuwe Javaansche woordenboek verschenen zal zijn, menig onderdeel van dit betoog aan de door hem verstrekte gegevens opnieuw getoetst dienen te worden.

Is dan deze verhandeling een paar jaren te vroeg verschenen, en had de schrijver soms beter op het verschijnen van Dr. Pigeaud's woordenboek kunnen wachten?

Ik waag het hierop „neen" te zeggen. Er is geen tijd beter geschikt, dunkt mij, om voor een taal de grenzen tusschen idioom en grammatica daar, waar zij nog niet of nauwelijks getrokken zijn geworden, zoo scherp mogelijk te bepalen, en om suggesties te uiten met betrekking tot een stelsel, in hetwelk de afleidingen van één grondwoord rationeel gegroepeerd kunnen worden, dan de tijd, waarin de uitgave van een nieuw groot woordenboek wordt voorbereid [1]).

[1]) Bij de correctie der proeven heb ik hier en daar opmerkingen in dezen tekst verwerkt, die mij de heer Olthof na kennismaking met den nog onafgedrukten tekst heeft doen toekomen. Voorts hebben mij daadwerkelijk geholpen de heeren Prijono, litt. docts, en Soegiarto, de eerste, doordat hij den tekst geheel doorgenomen en van een aantal fouten gezuiverd heeft, en doordat hij mede de paradigmata opgesteld heeft, de tweede door het samenstellen van het Woordregister. Aan hen allen mijn hartelijken dank!

TOEVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

In de maanden, die tusschen het indienen van het manuscript van dit opstel en het afdrukken van den tekst verloopen zijn, en waarin uiteraard mijn aandacht scherper dan anders op kwesties van grammaticalen aard gericht was, heb ik bij het verzamelen van aanvullend materiaal ook feiten kunnen noteeren, die mij, indien ik ze eerder opgemerkt had, aanleiding gegeven zouden hebben tot het kiezen van een andere formuleering der verschijnselen of van een andere indeeling van de stof. Voor zoover het onmogelijk bleek om ze door het aanbrengen van een kleine wijziging in den reeds gezetten tekst te verwerken, volgen zij hier.

Pag. 7, beneden. De aandacht had er op gevestigd kunnen worden, dat van de in § 1 behandelde Nederlandsche dubbelzijdige woorden de eene beteekenis tot de andere staat zooals een actief causatief werkwoord staat tot het woord of het begrip, waarvan het het causativum is (b.v. „warm makend" en „warm"). De Javaansche dubbelzijdige woorden vertoonen deze beteekenisverhouding slechts in een minderheid van gevallen (b.v. „vol" en „vullend"). In elk der beide talen heeft het verschijnsel der dubbelzijdigheid dus zijn eigen aard.

Pag. 16. Men zou kunnen meenen, dat *gañjĕl* in de beteekenis „onaangenaam staan te wiebelen" uit een ouder *agañjĕl* = „van een *gañjĕl* [„onder hetgeen het subject aanduidt geschoven of terechtgekomen blokje"] voorzien zijn" ontstaan is ten gevolge van het verdwijnen van het praefix a-. In dat geval zou van oorspronkelijke dubbelzijdigheid geen sprake kunnen zijn. Het voorkomen van een woord *gañjil* in de beteekenis „oneven" sluit echter deze mogelijkheid, naar het mij voorkomt, uit.

P. 18, noot 1, en p. 47 beneden. Een tweede voorbeeld levert het woord *énggal* op, dat in zijn beteekenis „snel" gelijkgesteld is geworden aan *nuli* en *mbañjur* = „onmiddellijk daarna", „aanstonds", en dat daardoor secundair als synoniem van deze woorden is gaan optreden in de functie van hulppraedicaatswoord en in de beteekenis „vervolgens".

P. 40 ad No. 13 en p. 41 sq. ad No. 16. Merkwaardig is het gebruik van het woord *kĕlampahan* als hulppraedicaatswoord in den volgenden zin (Sĕrat Tatacara, p. IV, regel 9 sqq.): *Mĕnggah sĕdya ning manah-kula badé anganggit-anggit cariyos ingkang ragi wontĕn damĕlipun, ananging tansah kanḍĕg saking kacupĕtan kawruh; atatakèn, botĕn sagĕd kĕlampahan*, „Mijn plan was om een verhaal te schrijven — als men het „schrijven" noemen wil —, waar men wat aan zou hebben. Echter schoot ik maar niet op, omdat het mij aan kennis ontbrak. Ik stelde hier en daar al eens vragen, maar het kwam er niet van [....]". De bedoeling is natuurlijk: ... *botĕn sagĕd kĕlampahan nganggit cariyos punapa-punapa*, „.....,maar het kwam er niet van, dat ik welk verhaal ook maar schreef". Het hoofdpraedicaatswoord is blijkbaar weggelaten, omdat het uit het zinsverband gemakkelijk toegevoegd kon worden.

P. 41. Dat hier *susah* zijn oorspronkelijke beteekenis nog wel degelijk heeft, al is het hulppraedicaatswoord geworden, blijkt uit het gebruik van *aja*. Anders toch zou ter uitdrukking van „Ge behoeft het niet te zeggen" allicht het ontkenningswoord *ora* gekozen zijn geworden. Men stelle naast het voorbeeld van p. 41 den volgenden anderen zin, waarin *susah* hoofdpraedicaatswoord is: *Prakara si Surapati, sira aja susah*, „Wat de zaak-Surapati betreft, maak u daarover geen zorg" (BTJ 411).

P. 46, noot 3. De verhouding van den D-vorm *ngrungu* en den huidigen F-vorm *ngrungoqaké* brengt met zich mede, dat het er weinig toe doet, of men *krungu* in den zin van „hoorbaar" met den eenen dan wel met den anderen genasaleerden vorm in verband brengt. Het verschil tusschen den D- en den F-vorm ligt in dit geval immers uitsluitend hierin, dat bij het gebruik van den F-vorm de relatie tusschen subject^A en object^A inniger is dan bij het gebruik van den D-vorm. Bij het gebruik van den vorm van het derde passief wordt echter de betrekking tusschen subject^A en object^A verbroken, of althans zeer verzwakt, en verdwijnt derhalve het onderscheid, dat er tusschen den D- en den F-vorm van den eersten activiteitsgraad bestaat.

P. 61, noot 1. De beteekenis „bevelen", die aan *nḍawuhaké* en *nḍawuhi* in de huidige taal toekomt, is ontstaan, doordat deze praedicaatswoorden regelmatig met een woord voor „bevel" tot object verbonden werden, en dit object als vanzelfsprekend vervolgens weggelaten is geworden.

P. 62. De voorbeelden *nukoqaké* en *nganggoqaké* zijn eigenlijk

minder wel bruikbaar, omdat de F-vorm van *tuku* en de F-vorm van *tukon,* resp. de F-vorm van *anggo* en de F-vorm van *kanggo,* als gelijkluidende vormen — zie p. 50 — te beschouwen zijn, en derhalve niet kunnen dienen om er de verscheidenheid van beteekenisnuanceeringen, die de uit het grondwoord direct afgeleide F-vormen als groep kenmerkt, aan te demonstreeren.

P. 64, regel 12. Aangezien elders in deze verhandeling het woord „determineeren" bij voorkeur gebruikt wordt in den zin van „de beteekenis van een grondwoord door de aanhechting van het suffix -i of -aké wijzigen of nader bepalen", is het beter, dat de term hier vervangen worde door: „in een logische categorie van begrippen (kan) onderbrengen".

P. 64, regel 28. Ook de aanhechting van een possessief suffix aan een vorm van den eersten activiteitsgraad komt voor. Zoo leest men in Sĕrat Tatacara, p. 6: *Sĕmono wong nganti ora bisa anggayuh, pinaido ora kĕna,* „Men kan dat alles wel niet begrijpen, maar het is toch niet geoorloofd om er aan te twijfelen"; waarop ten antwoord gegeven wordt: *Bilih maibĕnipun wau, nuwun, botĕn,* „Wat dat „er aan twijfelen" betreft, met Uw verlof, geen sprake van!". Voorts KM 1, 23: *Pamanahanipun kaṭah ñjomplangipun ḍatĕng Darba,* „Zijn opvatting helde aanzienlijk naar die van Darba over". Van aanhechting van een possessief suffix aan vormen van den tweeden of derden activiteitsgraad heb ik tot dusverre geen voorbeelden gevonden.

P. 67, noot 1. Opgemerkt worde, dat voor het taalgevoel der latere Javanen *lumah* evenmin meer een C-vorm is als *alah* een B-vorm. Immers leidt men van *lumah* als secundair grondwoord af: een E-vorm *nglumahi,* „met den rug liggen op", een F-vorm *nglumahaké,* „op den rug leggen", met *kĕlumah,* „op den rug komen te liggen", in het derde passief, en zelfs een C-vorm, die vrijwel dezelfde beteekenis als *lumah* heeft, van de variant C^1 (*lumumah*) of C^3 (*mlumah*) is, en een zeldzaam voorbeeld van een C-vorm in het kwadraat oplevert.

P. 72, eerste alinea. Toe te voegen: En op *mligi,* „zuiver", „louter", eigenlijk het krama van *mlugu,* den C^3-vorm van het grondwoord *lugu,* „zuiver", „onvervalscht", die, naar het schijnt, zelf in onbruik geraakt is. Men vindt *mligi* hier vermeld, omdat het woord opgenomen is geworden in JNHW 2, 510a in plaats van in JNHW 2, 158b, en deze verkeerde plaatsing de herkenning van den vorm niet in de hand werkt.

P. 72, alinea 3. Zie de opmerking bij p. 67, noot 1.

P. 82-83, Groep G. De aanduiding van de variant geschiede derhalve als volgt: *umatī*, G^{2a}; *umalapi*, G^{2a}; *umisyani*, G^{2b}; *lumagé*, G^{1a}; *(u)mĕjahi*, G^{2a}. Aan de reeds vermelde voorbeelden zijn toe te voegen: *kumĕné*, „treffen", van het grondwoord *kĕna*, een vorm van de variant G^{1a}; *lumakwani*, „begaan", van het grondwoord *laku*, een vorm van de variant G^{1b}; *sumĕgĕh-sĕgĕhi*, „rijkelijk onthalen", „(iemand) van allerlei goede gaven voorzien", van het grondwoord *sĕgĕh*, een vorm van de variant G^{1a} van het derde type.

P. 84, eerste alinea. Op p. 84 hebben wij bij het beantwoorden van de vraag, of er wellicht reden bestaat om de maka--vormen niet in een afzonderlijke groep, doch in een afzonderlijke klasse te plaatsen, wellicht iets te eenzijdig het vormcriterium laten gelden. Met het feit toch, dat het huidige Javaansch in dichterlijke taal een enkelen keer (nog) den umangka--vorm gebruikt, zou te combineeren zijn het feit, dat het Oud-Javaansch transitieve en intransitieve maka--vormen heeft, met een duidelijke scheiding der beteekenissen. De veronderstelling, dat de intransitieve vormen uit umaka--vormen ontstaan zijn en de transitieve uit amaka--vormen — naast welke *beide* reeksen het nomen agentis dan den stamvorm met paka- zou hebben —, wint door het voorkomen van latere Javaansche vormen met umangka- in ieder geval toch wel aan kracht, en leidt tot de wenschelijkheid om diachronisch althans een paka--klasse te aanvaarden.

Synchronisch bestaat er geen verschil van vorm, en dus zouden wij voorshands de I-groep kunnen handhaven, eventueel met invoering van de variant-aanduiding I^1 voor de transitieve en I^2 voor de intransitieve maka--vormen. Zoodra er echter in de Oud-Javaansche litteratuur umaka--vormen aangetroffen worden, zullen wij de onderhavige vormen van de I-groep naar een nieuw in te richten vijfde klasse moeten overbrengen, een klasse, waarin dan ook de huidige Javaansche vormen *makolèh*, „voordeel aanbrengen", *makolèhi*, „baten", „aan het doel beantwoorden", *makolèhaké*, „iets verwerven voor (iemand)", of „iemand (iets) doen verwerven", of „iets aan het doel laten beantwoorden", *pakolèhan*, „succesvol", „veine hebben", en *pakolihĕn*, „al te voordeelig", „al te doeltreffend" [1]), resp. een C/D-, een E-, een F-, een P- en een R-vorm, die men thans op *pakolèh* als

---

[1]) Zooals JNHW 1, 115a opgeeft, voor *kĕpakolihĕn* of *kapakolihĕn*. Vermoedelijk heeft het groote aantal lettergrepen de afstooting van het praefix in de hand gewerkt. Zie ook de opmerkingen in noot 2 op p. 120, waar met de mogelijkheid, dat de afstooting van kĕ- louter een gevolg kan zijn geweest van

secundair grondwoord terugbrengt, ondergebracht zouden kunnen worden.

Overbrenging van de maka--vormen naar een nieuwe vijfde klasse zou het voordeel bieden, dat de hoofdletter I, die, zooals mij onder het corrigeeren van de drukproeven opgevallen is, met het Romeinsche cijfer I gemakkelijk verward kan worden, buiten gebruik gesteld zou kunnen worden.

Tenzij zij noodig is als groepsletter voor de vormen met het praefix aki-, die in geen der geprojecteerde groepen op te nemen zijn. Waarschijnlijk lijkt dit echter niet. Veeleer leidt het vluchtige onderzoek, dat ik naar deze vormen naar aanleiding van een wenk van den heer Fokker heb ingesteld, tot het vermoeden, dat wij voor woorden met ki- als klassepraefix een zesde klasse zullen moeten inrichten, daar KBW 2, 437b een woord *ḍukus* opgeeft naast *kiḍukus* (2, 140a). In deze zesde klasse zouden *akiḍukus* en *makiḍukus*, „neerhurken", „ineenkrimpen", B-vormen zijn, *angiḍukus*, „zich klein maken", een D-vorm, *akiḍampĕlan*, „zich vastklampen", een T-vorm, enz.

P. 85. De heeren Prijono en Soegiarto vestigen er mijn aandacht op, dat *patingklĕkĕr* alleen gezegd wordt van het kronkelen van vele (slangen b.v.) en *patingpañcolot* van het rondspringen van vele (kikkers b.v.).

P. 86, eerste alinea. Als voorbeeld van een L²-vorm met een begin-w had nog vermeld kunnen worden het woord *kumlanda*, „zich als een *wlanda* („Hollander", „Europeaan") gedragen".

P. 87-89. Tijdens de correctie vond ik nog in JNHW 1, 631b den M-vorm *ngatrap*, die naast den D-vorm *ngĕtrap, nĕrap* of *natrap* staat (cf. p. 256 en noot 1 aldaar). Naast den gewonen E- en F-vorm staat er geen nevenvorm met het praefix nga-, die ons tot de keuze van een ander systeem van classificatie zou dwingen. — Van *srah* worden volgens JNHW 1, 758-759 afgeleid de D-vorm *ngasrah* en de E-vorm *ngasrahi,* doch een F-vorm *ngasrahaké* wordt niet opgegeven. De eenvoudigste oplossing is hier stellig, dat men deze vormen als normale D- en E-vormen van het secundaire grondwoord *asrah* beschouwt, omdat uit *masrahi* en *masrahaké,* van *pasrah,* blijkt, dat men aan een substituut voor het eenlettergrepige *srah* behoefte heeft gehad, en men derhalve kan aannemen, dat eerst zoowel *asrah* als

---

het groote aantal lettergrepen, waaruit de vorm bestaat, niet voldoende rekening gehouden is. — Men lette ook op de i van den R-vorm, tegenover de é elders. Het Oud-Javaansch heeft *ulih* tot grondwoord, en dat verklaart de i als rudiment.

pasrah als substituut voor het grondwoord dienst heeft gedaan, en dat *pasrah* daarna den voorrang heeft verworven boven *asrah*.

Wanneer wij *ngabĕkti* en *ngabĕktèni* uit het verband van de M-vormen losmaken, kan de vraag, of wij voor deze en eventueele andere vormen een nieuwe klasse — klasse 7 dan — zullen inrichten, natuurlijk nog nader overwogen worden. Als argument voor de wenschelijkheid hiervan kan men laten gelden, dat *kabhakti* in den zin van „eerbetoon" niet aangetroffen is geworden, zoodat het bestaan er van als zelfstandig woord onzeker is; en uiteraard is het aanvaarden van een afzonderlijke klasse de eenige mogelijkheid, indien op grond van nader onderzoek aangenomen zou moeten worden, dat er aan een substantief *kabhakti* inderdaad niet gedacht kan worden.

Nemen wij een afzonderlijke ka--klasse aan, dan doet zich verder de vraag voor, of ook de afleidingen van *kawruh, karĕp, kawaça* of *kuwasa, kasih* enz. hierheen overgebracht zullen moeten worden of niet. Dat *kawruh, karĕp* enz. als zelfstandige substantieven voorkomen — waardoor natuurlijk de mogelijkheid bestaat om ze als secundaire grondwoorden te beschouwen en de er van afgeleide vormen in de eerste klasse te plaatsen —, behoeft tegen opname in een eventueele zevende klasse geen bezwaar te zijn, omdat wij op p. 83 sq. ook substantivische paka--vormen hebben leeren kennen in samenhang met vormen van een eventueele vijfde klasse. Weinig ter zake doet daarbij, dat de paka--vorm een nomen agentis werd genoemd, terwijl *kawruh* meer een verbaal-substantief is, omdat deze twee soorten van substantieven in het Javaansch zeer dicht bij elkaar staan.

Het feit van het voorkomen van woorden als *kawruh* en *karĕp* moge dan echter geen bezwaar opleveren, de moeilijkheid om te bepalen, of de van deze woorden afgeleide vormen tegenover hun grondwoord secundair zijn, of dat *kawruh* met zijn afleidingen een oorspronkelijk organisch geheel vormt, doet dat wel. Met het oog op woorden als *kinaanan*, van *ana*, en op het feit, dat het begrip „macht hebben over" door afleidingen van *kawaça* wordt uitgedrukt, ofschoon *waça* op zich even goed uitgangspunt had kunnen zijn [1]), zou men

---

[1]) Van *waça* zelf afgeleide vormen komen inderdaad voor, zooals blijkt uit KBW 3, 540b, waar men *amaça-maça*, „(een vrouw) tot zijn wil trachten te brengen", *winaça*, „overweldigd", van een vrouw door den man, *kawaça-waça*, idem, en *kawaça*, „overweldigd", „overheerscht", b.v. door den vijand, door zijn toorn, vermeld vindt. Ook de titel *pamaça*, dien wij in het latere Javaansch in den vorm *pamasah* terugvinden, is, zooals van der Tuuk m.i. te recht gist (KBW. 4, 304a), van *waça* af te leiden.

Wanneer de van *kawaça* of *kuwasa* afgeleide vormen tot de zevende klasse

geneigd zijn voorkeur te gevoelen voor de opvatting, dat er hier wel degelijk van een organisch geheel sprake kan zijn, en dat de inrichting van een afzonderlijke klasse alleszins gerechtvaardigd is. Het terrein ligt echter vol voetangels en klemmen, en er zal een afzonderlijk, taalvergelijkend onderzoek noodig zijn, voordat de kwestie definitief beslist kan worden. Nader zal dus uitgemaakt dienen te worden, of, en zoo ja, in welken omvang de M-groep gehandhaafd zal kunnen worden.

P. 89. Tijdens de correctie viel mijn oog op de door JNHW 1, 166b opgegeven woorden *marimpi* en *marimpèni*. Ook bij deze woorden doet zich dus de vraag voor, of wij groep N kunnen handhaven, of dat wij zullen moeten overgaan tot de inrichting van een par-klasse, waarin *marimpi* en de andere op p. 89 genoemde woorden C- of D-vormen zouden zijn en *marimpèni* een E-vorm. In dit geval lijkt mij echter de behoefte aan een nieuwe klasse gering, en de kans, dat de N-groep gehandhaafd zal kunnen worden, het grootst. Voor *marimpi* toch wordt de beteekenis „in den droom spreken" opgegeven, en dat dit van den slaper gezegd wordt, blijkt allerduidelijkst uit de verwijzing naar *lindur*, daar ook *nglindur* „overluid droomen" of „slaapwandelen" beteekent. *Marimpèni* beteekent daarentegen „(iemand) in den droom verschijnen" [1]), met *diprimpèni* naast zich als vorm van den tweeden activiteitsgraad en *kaprimpènan* als vorm van den derden, of eventueel *kĕprimpènan* als vorm van den vierden [2]).

---

te rekenen zijn, is het mogelijk, dat zij met *kawaça* = *kuwasa* = „machtig" niet direct samenhangen, omdat het zou kunnen zijn, dat *kawaça* = „machtig" uit *kawaça* = „overheerscht" ontstaan is als gevolg van gelijkstelling van *kawaça* = „overheerscht" aan *wĕnang* in dienzelfden zin, op dezelfde wijze als wij dat voor *kawawa* = *kuwawa* of *kuwawi* hebben aangenomen op p. 323 sqq., en omdat de plaatsing van woorden voor „beheerschen" in de zevende klasse geheel onafhankelijk daarvan heeft kunnen geschieden. Maar het is natuurlijk allerminst uitgesloten, dat eerst *kawaça* = „machtig" als gevolg van gelijkstelling van *kawaça* = „overheerscht" aan *wĕnang* ontstaan is, en dat het vervolgens als secundair grondwoord uitgangspunt voor de vorming van een aantal werkwoordsvormen geworden is.

Indien *kawaça* = *kuwasa* zijn huidige beteekenis inderdaad aan gelijkstelling van zijn prototype aan *wĕnang* te danken heeft, treft ons ook hier, dat de oorspronkelijke beteekenis verdrongen is geworden en dat de secundaire zich daarvoor in de plaats heeft gesteld. Zie daarover de opmerkingen op p. 325, noot 2.

[1]) JNHW geeft behalve de beteekenis „in den droom verschijnen aan" ook „droomende spreken tot". De bedoeling is echter stellig „tot een droomende spreken".

[2]) De passieve vormen staan niet in JNHW, doch zijn afkomstig van den heer Soegiarto, die mij het voorbeeld gaf: *si Krama diprimpèni ḍañang* . . ., of *kaprimpènan ḍañang* . . ., „Krama heeft in den droom een verschijning van

Daar de slaper subject van de vormen *diprimpèni* en *kaprimpènan* is, is een direct contact tusschen de vormen *marimpi* en *marimpèni* van JNHW 1, 166b niet waarschijnlijk. Het zou kunnen zijn, dat *marimpèni* teruggaat op een in onbruik geraakt substantief *parimpèn*, „droomverschijning", dat formeel tot *impi* zou staan zooals *prapèn*, „fornuis", staat tot *api*, „vuur", en het is ook mogelijk, dat *marimpèni* uit een op *marimpi* steunende averechtsche secundaire kruisfiguur voortgekomen is, daar *marimpi* in den zin van „een droom krijgen" als een woord van den algemeenen begripsinhoud „ontvangen", „zich iets verwerven", beschouwd zou kunnen worden. In het eerste geval zou *marimpèni* als E-vorm van een secundair grondwoord zonder meer tot de eerste klasse te rekenen zijn, en in het tweede geval zou, wanneer wij *marimpi* als uitgangspunt beschouwen, het proces van de vorming der averechtsche secundaire kruisfiguur zich toch ook in de eerste klasse voltrekken [1]).

Onzeker blijft ook de grammatische verhouding van *marimpi* tot *srimpi* of *sarimpi*. Het is wel zeer waarschijnlijk, dat de oorspronkelijke beteekenis van *srimpi* geweest is „die in trance spreekt", gezien de innige relatie van danseres tot priesteres, die wij voor Oud-

---

ḍañang .... gehad", en die mij mededeelde, dat men de uitdrukking speciaal gebruikt, wanneer men vertelt, dat b.v. een abdi dalĕm, die op het kraton-terrein op een verboden plaats zich heeft bevonden, 's nachts een verschijning krijgt van den geest van die verboden plaats, die hem een berisping toedient; de schuldige maakt het dan weer goed door op de verboden plaats een offergave voor den ḍañang te deponeeren.

Zou men dit *diprimpèni* daarom als in malam partem gebruikt kunnen beschouwen, KBW 4, 115a geeft een Balischen vorm *kapripènan*, die stellig in goeden zin gebruikt wordt: *kadi tityang kapripènan, ngantĕnang surya wĕngi*, „het is mij, alsof mij een droomgezicht verschijnt, alsof ik de zon zie gedurende den nacht". Men merke op, dat dit *kapripènan* meer op een vorm van het derde passief wijst dan op een vorm van het tweede passief!

[1]) Tegen de eerste theorie pleit, dat een substantief *p(a)rimpèn* niet schijnt voor te komen. Tegen de tweede verklaring zou men kunnen aanvoeren, dat, indien *marimpi* uitgangspunt zou zijn, de passieve E-vorm niet *dipunprimpèni* zou moeten luiden, doch *dipunm(a)rimpèni*. De opmerking is juist, doch dat er hier Rückbildung opgetreden is, is m.i. geenszins onwaarschijnlijk te achten. Vóór de opvatting, dat de averechtsche secundaire kruisfiguur in de ontwikkeling van de beteekenis van *m(a)rimpèni* een rol heeft gespeeld, zou men ook kunnen laten gelden, dat in KBW 4, 115a *kapripènan* als hoog woord voor *ngipi* gekwalificeerd wordt. Tusschen *ngi(m)pi* of *mari(m)pi* en *kapri(m)pènan* als passieven E-vorm van een averechtsche secundaire kruisfiguur bestaat er van nature een innige samenhang, zooals er ook een innige samenhang bestaat, gelijk wij elders gezien hebben, tusschen den passieven F-vorm van een gewone secundaire kruisfiguur en zijn uitgangspunt. Een overtuigend bewijs levert de gelijkstelling van *kapripènan* aan *ngipi* intusschen uiteraard niet op.

Java mogen aannemen. Is dan echter *sarimpi* naast *marimpi* komen te staan zooals *sari* naast *mari* is ontstaan (p. 71)? Het lijkt niet onaannemelijk, doch bewijzen voor de juistheid van deze opvatting ontbreken voorloopig.

P. 90, noot 1. Men lette nog op *marabadan*, dat volgens JNHW 2, 695b den zin heeft van „nagenoeg naakt ergens komen", d.w.z. zonder bijzonder toilet, zonder de noodige uitrusting, zonder wapenen, zonder gereedschap, dus als het ware alleen met zijn lichaam. Ook hier de vraag, of *mara* = „komen" en *badan* = „het bloote lichaam" is, of dat mara- een praefix is. Nog worde de aandacht gevestigd op JWb 414a, dat *mara* = „komen" als deel van de samenstellingen *maraséba, marasowan, maratĕmbung, marabasa, marasraya, maratangan* en *maradésa* of *maraḍusun* vermeldt. De vraag is, of in al deze gevallen niet eer aan het praefix van den O-vorm te denken is. Het door JWb 414b vermelde *marasadu* = „geslepen", „listig", is in ieder geval moeilijk te ontleden in de elementen *mara* = „komen" en *sadu*; is het een O-vorm of een D-vorm van een Sanskṛt woord?

P. 92. Naast *kasatĕn* = „al te droog", van den grond gezegd, kan men echter geen *kasatan* plaatsen, omdat deze vorm reeds in gebruik is voor de beteekenis „last hebben van de droogte", „een droge keel hebben", „dorstig zijn". Vermoedelijk is dit *kasatan* als een S-vorm te beschouwen, maar zeker is het niet.

P. 92, noot 1. Men leze *kirĕngĕn* en *kairĕngĕn*. Naar de heer Prijono mij mededeelt, wordt *kirĕngĕn* gebruikt in den zin van „te donker van huidskleur", als oppositum van *kuning*, „(mooi) geel".

P. 93. Wij zouden de R-vormen dus naar twee criteria in varianten kunnen onderverdeelen, als volgt: R^{1}-vormen, met kĕ- vóór de beginconsonant; R^{2}-vormen, met een praefix kĕ-, waarvan de pĕpĕt samensmelt met de beginvocaal van het grondwoord; R^{3}-vormen, die c.q. ka- vóór de beginvocaal plaatsen, zooals *kaịrĕngĕn*; en mogelijkerwijze R^{4}-vormen, welker praefix ka- met de beginvocaal van het grondwoord samensmelt. Voorts: R^{a}-vormen, die het suffix -an plaatsen achter de slotconsonant; R^{b}-vormen, die het suffix -an met de slotvocaal laten versmelten; R^{c}-vormen, die het suffix -ĕn plaatsen achter de slotconsonant; R^{d}-vormen, die het suffix -ĕn aanhechten met behulp van den bindklank -an-; en mogelijkerwijze R^{e}-vormen, die het suffix -ĕn aanhechten met behulp van den bindklank -n-. Zie verder de aanteekening bij p. 168, en vooral ook die bij p. 283, noot 2.

P. 94. Tijdens de correctie van de proeven viel mijn aandacht op

het door JNHW 1, 111a opgegeven *kapiilonĕn*, „een nabootser van aard", van het grondwoord *ilu*, dat het bewijs van het optreden van den bindklank -an- in deze groep levert, al bewijst het natuurlijk niet, dat uitsluitend -an- als bindklank fungeert. De vorm vestigt tevens onze aandacht op het feit, dat er geen contractie van het gebruikte praefix met een eventueële beginvocaal optreedt, zooals de lezer uit het voorbeeld *kapiĕnĕng* reeds heeft kunnen opmaken. *Kapiilonĕn* is verder nog van belang, omdat het zijn beteekenis deelt met een vorm *ilon-ilonĕn*, en dit feit een argument inhoudt vóór de opname van de op p. 91 vermelde vormen van het tweede en het derde type in de S-groep, al is het ook geen doorslaggevend argument. Zie voorts de aanteekening bij p. 168.

P. 98-100. Bij het aanduiden van *bagé-binagèqaké* als variant V⁴ (p. 100) ben ik uitgegaan van de opvatting, dat *bagèq-binagèqaké* een V³-vorm is, omdat het op één lijn te stellen is met het *takon-tinakonan* van p. 99, wanneer men in het kader van de beschouwing van p. 99 den bindklank ziet als een normaal deel van het eerste lid van een V-vorm, welks grondwoord op een vocaal eindigt en die in het tweede lid een determineerend suffix draagt. Den vorm *bagé-binagèqaké* vindt men o.a. in Kĕmbar Mayang, 1, 22.

Intusschen lijkt de onderscheiding van vier varianten van den V-vorm bij nader inzien niet houdbaar. Het sinds het afsluiten van den tekst van hoofdstuk II verzamelde materiaal dwingt ons een ruimer kader te kiezen, terwijl de vervanging van een begripmatige indeeling door een onderscheiding naar formeele kenmerken gewenscht lijkt, omdat bij nader inzien wel is waar de onderscheiding van de tweede leden der V-vormen in vormen van het eerste en vormen van het derde passief en de daarmee verband houdende indeeling der V-vormen in dualis- en pluralisvormen gehandhaafd lijken te moeten worden, doch zwak lijkt de stelling, dat een genasaleerde vorm in het eerste lid het best bij een suffix-dragenden vorm in het tweede lid en een ongenasaleerde vorm in het eerste lid het best bij een suffixloozen vorm in het tweede lid past; een feit is, dat er wel in het Javaansch ge(prae)nasaleerde eerste leden van V-vormen gevonden zijn, doch dat in het Maleisch b.v. het grondwoord in het eerste lid steeds onveranderd blijft [1]). Ik zou derhalve de kwestie van de (prae)nasa-

[1]) Gerth van Wijk, „Spraakleer der Maleische taal", derde druk, p. 139. De Maleische vormen verschillen van de Javaansche, doordat zij tot tweede lid hebben den genasaleerden suffixloozen vorm. Als eerste lid treedt hier echter steeds het grondwoord op.

leering van het eerste lid wel nader willen overwegen, en de vraag onder oogen willen zien, of wellicht niet het gebruik van het onveranderde grondwoord in het eerste deel èn voor de dualis-, èn voor de pluralisvormen oorspronkelijk regel is geweest, en de onderscheiding van dualis en pluralis derhalve beperkt bleef tot het tweede lid. Blijkt deze opvatting beter te zijn, dan dient de bindklank in het eerste lid van woorden, welker grondwoord op een vocaal uitgaat en welker tweede lid een determineerend suffix draagt, natuurlijk als secundair beschouwd te worden, omdat hij dan niet met het eerste lid organisch samenhangt, doch een gevolg moet geacht worden van analogiewerking.

Wat de nieuw-gevonden vormen betreft, die ons dwingen een ruimer kader te kiezen, van belang zijn vooral de vormen *ulung-ingulungan* en *ungkul-ingungkulan*, resp. „elkander iets overhandigen" en „elkander overtreffen", die men vindt in Padmasoesastra's Paromoboso, p. 486 [1]), en de vorm *mong-kinĕmong*, dien ik aantrof in het Javaansche katholieke maandblad Tamtama Dalem van 1937, p. 62, „elkander attenties bewijzen", „voorkomend zijn voor elkander", naast *ngĕmong*, „voor iemand alle zorg en belangstelling hebben", met een k in het tweede lid, die ons doet denken aan de k van de K- en de L-vormen van p. 85 sqq., en die mogelijkerwijze wel uit invloed van de K- en/of de L-vormen te verklaren is. Deze vormen doen ons zien, op welke twee wijzen de taal de moeilijkheid heeft opgelost, die moest ontstaan, toen het voor de ouderwetsche V-vormen noodige passieve infix -in- bij grondwoorden met een beginvocaal in onbruik raakte.

Op grond van een en ander geef ik er thans dus de voorkeur aan om de varianten met meer dan één diacritisch teeken aan te duiden, b.v. aldus:

- V^1, vormen met het ongewijzigde grondwoord in het eerste lid;
- V^2, vormen met het alleen door (prae)nasaleering gewijzigde grondwoord in het eerste lid;
- V^3, vormen, welker eerste lid een met de slotvocaal van het grondwoord versmolten bindklank -an- draagt;
- V^4, vormen, die aan de eigenaardigheid der V^3-vormen (prae)nasaleering paren;

[1]) Den vorm *ulung-ingulungan* heeft de auteur blijkbaar aan een Bijbelvertaling ontleend, en dat maakt de waarde er van wel eenigszins twijfelachtig. Wij vinden dezen vorm ook niet in JNHW. *Ungkul-ingungkulan* wordt echter ook opgegeven door JNHW 1, 210a, met verwijzing naar een plaats in een Damar-Wulan-verhaal. En deze vorm heeft dus wel zijn volle waarde.

V^5, vormen, welker eerste lid een met de slotvocaal van het grondwoord versmolten bindklank -aq- draagt;

V^6, vormen, die aan de eigenaardigheid der V^5-vormen (prae)nasaleering paren;

V^7, vormen, welker eerste lid het praefix a- zonder (prae)nasaleering aanneemt;

eventueel: V^8, vormen met a- plus den bindklank -an-;
V^9, vormen met a- plus den bindklank -aq-;

V^A, vormen, die in het tweede lid gebruik maken van het infix -in-;

V^B, vormen, die in het tweede lid gebruik maken van het praefix ing-;

V^C, vormen, die tot tweede lid hebben het met kĕ- als eerste lettergreep uitgebreide en vervolgens van het infix -in- voorziene grondwoord;

V^a, vormen, welker tweede lid geen suffix draagt;

V^b, vormen, welker tweede lid eindigt op het suffix -an;

V^c, vormen, welker tweede lid eindigt op den bindklank -an;

V^d, vormen, welker tweede lid tusschen het met -in-, ing- of kinĕ- uitgebreide grondwoord en het suffix -an den bindklank -an- aanneemt;

V^e, vormen, welker tweede lid het suffix -aké draagt;

V^f, vormen, welker tweede lid het met behulp van den bindklank -aq- aangehechte suffix -aké draagt.

Volgens dit schema zouden wij *tampan-tinampan* kunnen aanduiden als variant V^{3Aa}, *tuku-tinuku* als variant V^{1Aa}, *mbagèq-binagèqaké* als variant V^{6Af}, *ungkul-ingungkulan* als variant V^{1Bb}, *mong-kinĕ-mong* als variant V^{1Ca}.

P. 101, boven. Indien de X-vormen vormen van het derde passief zouden zijn, zou niet gehandhaafd kunnen worden de gissing, dat de verdubbeling van het grondwoord in het derde passief normaliter te niet gaat (vgl. de opmerkingen op p. 148-149, met de verwijzingen in noot 1 op p. 149). Intusschen is het voorshands volstrekt onzeker, of de X-vormen met het derde passief in verband gebracht mogen worden. Een woord als *katoring-toring* of *katèrèng-tèrèng*, „van kwaad tot erger", kan men wel als passief aanvoelen, doch *kagiri-giri*, „vervaarlijk", „verschrikkelijk", heeft veeleer een actieve beteekenis en pleit derhalve tegen de gissing.

P. 105. In overeenstemming met de opmerking op p. 55, dat het praefix di- wellicht van oorsprong geen persoonspraefix, doch een aanduider van den tweeden activiteitsgraad is, is het feit, dat di- herhaaldelijk de praefixen ndaq- en koq- vervangt. Ik noteerde: *Lah, apa diwurungaké,* „Wel, wil je het doen mislukken?" (Antĕp ing Wanita, p. 29), en *Inggih, dipunwangsulakĕn kémawon,* „Dan geeft ge [of: daṇ geven we] (de *tukon*) maar terug!" (ibidem). Regelmatig treedt deze eigenaardigheid op in den „propositivus", dien wij op p. 41 vermeld hebben: *Ayo paḍa dipakani,* „laten wij (het paard) voer geven". Zie ook de opmerking op p. 40 beneden.

P. 107. Bij de vermelding van de vormen *dimahat* enz. had nog verwezen kunnen worden naar de opmerkingen in noot 2 bij p. 118.

P. 108 en noot 2 aldaar. Dat *ingandikaqakĕn* intusschen naast *andikaqakĕn* voorkomt, blijkt bij vergelijking van het eerste en het tweede voorbeeld in noot 1 op p. 222; in beide gevallen is de beteekenis „bevel krijgen". — Opgemerkt had nog dienen te worden, dat de eerste a van *andikaqakĕn* herhaaldelijk weggelaten wordt, wellicht omdat men er de a- van den B-vorm in gehoord heeft, die bij meerlettergrepigheid afgestooten kan worden. Van het aldus tot *ndikaqakĕn* verkorte woord wordt in het Javaansche schrift de eerste n dan verder meestal niet geschreven, op grond van bepaalde speltradities. Zoo komt de passieve F-vorm in kwestie er ten slotte dus als *dikaqakĕn* uit te zien!

P. 115. In deze „Toevoegsels en Verbeteringen" hebben wij reeds gelegenheid gehad om er op te wijzen, dat er naast de klassen, die men op p. 118-120 vermeld vindt, wellicht nog een vijfde, zesde en zevende klasse te onderscheiden zijn. Bij *kawruh* in regel 2 v.o. moet derhalve een vraagteeken geplaatst worden.

P. 118. Bij de opmerkingen over het verlies van de verdubbeling in de vormen van het derde passief worde verwezen naar p. 340 (beneden), bij de opmerkingen over causatieve D-vormen van het derde type naar hetgeen gezegd wordt in noot 1 op p. 311.

P. 120, noot 2. Een verklaring van het wegvallen van het praefix kĕ- leveren wellicht op de opmerkingen in noot 1 op p. 332.

P. 136, boven. Indien naast *kĕblaèn* inderdaad een gelijkwaardige vorm *kabilaèn* in gebruik is (cf. p. 165, noot 2), vormen *kabilaèn* en c.q. de woorden, die dezelfde eigenaardigheid vertoonen, een vierde groep. De heer Prijono kon mij echter niet bevestigen, dat *kabilaèn* wel en *kĕbilaèn* niet in gebruik is.

P. 136, vierde alinea. Men lette ook op *kĕna* naast *kana, sĕpi* naast

sapi, wĕdi naast *wadi, pĕrang* naast *parang, wĕtu* naast *watu*, uit welke voorbeelden blijkt, dat vormen met een pĕpĕt tegenover vormen met een a op de overeenkomstige plaats een eigen beteekenis kunnen hebben. Deze voorbeelden neutraliseeren de kracht van het argument, dat men zou kunnen ontleenen aan de gevallen, waarin de keuze tusschen ĕ en a min of meer vrij is, zooals Oud-Javaansch *sambah* naast *sĕmbah, walèh* naast *wĕlèh* (cf. p. 182), en wellicht nog andere.

P. 140 en noot 4 aldaar. Wellicht is naast het paar *kĕntas - kéntas* het paar *kĕsat - kisat* te stellen. Naast *sat* of *asat*, „droog", „opdrogen", „opgedroogd", en *ngĕsat*, „(iets) afdrogen", komt *kĕsat* zoowel als *kisat* voor in de beteekenis „opgedroogd", „droog worden", „uitdrogen", van vleesch of visch. Ook hier is het vermoeden, dat klankverzwaring plaats gevonden heeft, niet uit de lucht gegrepen. Tot voorzichtigheid stemt echter het feit, dat er ook een woord *kisut* voorkomt in de beteekenis „rimpelig", van menschen of van uitgedroogde vruchten gezegd. Zoo goed als *kisut* kan *kisat* een zelfstandig woord zijn, dat slechts toevallig, of althans indirect, met *kĕsat* overeenkomst in klank vertoont.

P. 141, noot 1. Met het oog op het *kĕprah* van noot 1 op p. 152 en het hierboven vermelde *kĕsat*, „opdrogen" enz., is het toch misschien wel gewenscht om te zeggen, dat het gebruik van kĕ- als praefix van het derde passief ook de groep van eenlettergrepige grondwoorden aangetast heeft.

P. 141-142. Een tweede voorbeeld van het uitblijven van contractie bij de aanhechting van het praefix van het derde passief aan een met een vocaal beginnend grondwoord levert het *kaisèn* op van JNHW 1, 90a en van KBl 2, 63. JNHW 1, 90a vermeldt den vorm voor de uitdrukking *mata kaisèn*, letterlijk „volgeraakt oog", gezegd van het oog, wanneer de oogappel met een witachtig vlies overtrokken is. In KBl 2, 63 lezen wij, in een fragment uit Rangga-Warsita's Pustaka Raja: *kĕmbar mĕkar iku sayĕkti isi madu; yèn wus kaisèn bun upas, madunè yĕkti musna, iku tanḍanè kĕmbang bakal rusaq,* „de ontluikende bloem is vol honing; doch wanneer zij vol giftigen dauw raakt en de honing er klaarblijkelijk uit verdwenen is, wijst dat er op, dat de bloem te gronde zal gaan".

Den Oud-Javaanschen E-vorm van het derde passief, die naast den vorm van den eersten activiteitsgraad *angisyani* = *ngisèni* staat, *késyan*, vindt men vermeld hierboven op p. 166, en den modernen vorm *kisèn* in Padmasoesastra's Paromoboso op p. 330; een nog

moderneren vorm *kisénan* vindt men besproken hierbeneden op p. 345. Wellicht is het optreden zoowel van *kaisèn* als van *kisèn* en van *kisénan* te verklaren uit een — begrijpelijken! — afkeer van een vorm *kèsèn,* die alleen de s met het grondwoord *isi* gemeen zou hebben. Zie voorts de opmerking over *kolon* op p. 353.

Een derde voorbeeld van het uitblijven van contractie vindt men in BTJ 411, waar men leest: ... *kula-aturakĕn pakintunipun pun kaki jéndral, rajabrana awarni-warni, kaatura ing pañjĕnĕngan dalĕm,* „... bied ik U eerbiedig aan een zending van den Gouverneur-Generaal, (bestaande uit) allerlei kostbaarheden, die eerbiedig aan Uwe Majesteit aangeboden mogen worden"; *kaatur* neemt hier de plaats in van den vorm *katur,* dien men doorgaans aantreft.

P. 144, regel 12. Zie echter de opmerking bij p. 141, noot 1, hierboven.

P. 148-149. Zie ook de opmerkingen op p. 340 hierboven, in de aanteekening bij p. 101.

P. 154 (*§ 5*). In aansluiting aan de opmerkingen op p. 149 en p. 150 betreffende het behoud van het klasseaffix in sommige D-vormen van het derde passief, had hier de aandacht gevestigd kunnen worden op het overeenkomstige gedrag van *kĕplorod,* het op p. 153 vermelde synoniem van *kĕlorod.*

P. 154 (*§ 6*). Zooals hierbeneden in de aanteekeningen bij p. 172, noot 2, opgemerkt zal worden, dienen er niet vijf, doch zes groepen onderscheiden te worden.

P. 157-158. Vaak kan men *kĕsĕlaq* in het Nederlandsch goed weergeven met „intusschen reeds". — Pleit het voorkomen van het woord *gĕlaq* = „zich haasten" voor de eerstvermelde verklaring van *sĕlaq,* of moeten wij misschien veronderstellen, dat JNHW de beteekenis „spoed" voor de vormen van *sĕlaq* slechts onder invloed van bekendheid met de beteekenis van *gĕlaq* heeft opgegeven? Ik ben geneigd het laatste aan te nemen.

P. 160-161. Een voorbeeld van het gebruik van *sinung* trof ik aan in Kĕmbar Mayang 2, 108, en van *kĕsinungan* in Kĕmbar Mayang 1, 25.

P. 165, noot 2. Zie de aanteekening bij p. 136 op p. 341.

P. 167-169. De uitweiding over de R- en de S-vormen, die met E-vormen van het derde passief verward zouden kunnen worden, had een weinig bekort kunnen worden door een verwijzing naar p. 92 sqq. Hoofdstuk III heb ik eerder geschreven dan hoofdstuk II, en

bij de uiteindelijke redactie is een aanpassing van het eene aan het andere in den vorm van invoering van de termen „R-vorm", „S-vorm" enz. in dit deel van het opstel ten onrechte achterwege gebleven. Veel verschil maakt het intusschen niet uit.

P. 168 beneden en noot 2 aldaar. Bij nadere overweging zou ik geneigd zijn om aan te nemen, dat er een E-vorm van het derde passief *kĕturon* en een S-vorm *kĕturon* als gelijkluidende vormen naast elkander staan. In *kĕturon* = „door den slaap overvallen" kan men immers wel een E-vorm van het derde passief zien van hetzelfde soort als *kĕbañjiran* = „door een bañjir overvallen" (p. 126 sq.), terwijl men voor *kĕturon* = „zich verslapen" een S-vorm schijnt te moeten aannemen, eenerzijds omdat „zich verslapen" bezwaarlijk als een beteekenisvariant van „door den slaap overvallen", en dan uiteraard evenmin als een E-vorm van het derde passief beschouwd kan worden, en omdat aan den anderen kant de R-vorm uitgeschakeld schijnt te moeten worden, aangezien wel de beteekenis „zich verslapen" = „te vast slapen" aan den excessivus doet denken, doch het voor den excessivus kenmerkende suffix -ĕn niet voorkomt, noch in den ngokovorm, noch in een der andere vormen. Het door JNHW 1, 622a opgegeven *kĕturon* zullen wij dus splitsen in een E-vorm van het derde passief in den zin van „in slaap gevallen" en een S-vorm in dien van „zich verslapen".

De krama-vorm *kĕtilĕman*, als S-vorm ook *katilĕman* te schrijven, geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Wel is dat het geval met den vorm van het krama-inggil. Naast den vorm *kĕsarèn*, dien JWb 1004b voor de beide beteekenissen van *kĕturon* vermeldt, geeft JNHW ook een vorm *kĕsaréan* op, die minder vaak dan *kĕsarèn* zou voorkomen. *Kĕsarèn* is zoowel als E-vorm van het derde passief bruikbaar als in de hoedanigheid van S-vorm, of van R-vorm desnoods. *Kĕsaréan* echter is een alleszins opmerkelijke vorm, omdat het als S[1]-vorm uit een op een vocaal eindigend grondwoord onder de varianten van p. 94 een geïsoleerde positie zou innemen, en als E-vorm van het derde passief naast het *kĕtamuan* van p. 172 sq. zou komen te staan als het tweede lid van de vijfde groep E-vormen van het derde passief; ten slotte zou *kĕsaréan* ook als R-vorm aanspraak maken op een afzonderlijk variantenkenteeken, omdat ook in die groep aanhechting van een suffix zonder contractie overigens niet mogelijk is. Het is onder deze omstandigheden wel jammer, dat JNHW voor *kĕsaréan* geen vindplaatsen opgegeven heeft en de beteekenis van het

woord niet afzonderlijk, doch slechts in samenhang met *kĕturon* en *kĕsarèn* heeft vastgesteld.

P. 172 boven. Voor *katilĕman* zie men de opmerking in de vorige aanteekening.

P. 172 beneden. Voor *kĕsaréan* als eventueel naast *kĕtamuan* te stellen lid van de vijfde groep E-vormen van het derde passief zie men de aanteekening hierboven op p. 344.

P. 172, noot 2. Dat er inderdaad reden bestaat om een afzonderlijke groep VI te onderscheiden, is mij sinds het indienen van het manuscript gebleken, toen ik in Kĕmbar Mayang, deel 1, resp. p. 21 regel 8 v.o. en p. 22 regel 5 v.o., de zinnen vond: ... *supados tiyang-sĕpuhipun kisénan rumiyin,* „opdat zijn ouders van te voren op de hoogte zouden zijn", en ... *mboqmanawi kisénan sĕratipun Darba,* „... wellicht van Darba's brief op de hoogte". Zonder eenigen twijfel hebben wij hier te maken met een vorm, die naast den genasaleerden vorm *ngisèni* staat, omdat *ngisèni* ook den zin heeft van „iemand (iets) ingeven", „iemand (iets) leeren", „iemand (iets) bijbrengen", „iemand (iets) mededeelen" (cf. JNHW 1, 90a), en stellig is *kisénan* een vorm van het derde passief, omdat de auteur niet iets zegt van de activiteit van den agens, doch van den toestand of de omstandigheden, waarin het subject[P] verkeert, en omdat een vorm van het tweede passief geen contractie van de a van het praefix met de beginvocaal van het grondwoord zou toelaten. Naast elkaar, zij het ook niet in hetzelfde soort Javaansch, komen dus als vormen van het derde passief naast *ngisèni* voor: *késyan, kaisèn, kisèn* en *kisénan*. Ter verklaring van het ontstaan van *kisénan* gelden de overwegingen, die hierboven op p. 343 te berde gebracht zijn geworden. De omstandigheden, waaronder deze vormen van het derde passief ontstaan zijn, zijn exceptioneel, en dat er naast *kĕtaménan* en *kisénan* nog veel andere leden van groep VI zullen voorkomen, is dus wel niet aan te nemen.

P. 174 boven. Van den heer Prijono verneem ik, dat het woord *ningalakĕn* gebruikt wordt in de beteekenis „kijken naar", „turen op", „goed letten op", in ongeveer dezelfde beteekenis als *ñawang*. Het verschil tusschen *ningali* en *ningalakĕn* is dan niet bijzonder groot, doch de beteekenis „bijwonen", die men vaak aan *ningali* hecht, komt aan *ningalakĕn* niet toe. Voorts geeft JNHW 1, 610b, waar men het door den heer Prijono genoemde *ningalakĕn* te vergeefs zoekt, nog

een tweede *ningalakĕn* op, dat den zin heeft van „(iets) ten toon stellen, aan het publiek laten zien", „van (iets) een schouwspel of vertooning maken". Het is duidelijk, dat deze F-vorm niet direct op het grondwoord teruggaat, doch op het substantief *tingalan* of *tĕtingalan,* waarvan het suffix in den denominatieven F-vorm verdwijnt volgens den op p. 80 vermelden regel; op dezen samenhang wijst trouwens ook de ngoko-vorm *nontonaké,* die op dezelfde wijze teruggaat op *tontonan.* In plaats van *ningali* kan men op p. 174 wellicht beter *ngarani* aanhalen als voorbeeld van een E-vorm met een suffixloozen vorm van het derde passief, die geen D- of F-vorm naast zich heeft staan.

P. 177. Met *kanḍĕg, kèngsĕr, kĕpĕksa, pinĕsṭi* en *kèndĕl* is deze groep zeker niet voltallig. Men lette b.v. op hetgeen omtrent de relatie van *kĕrungu* = „hoorbaar" zoowel tot den D-vorm *ngrungu* als tot den F-vorm *ngrungoqaké* gezegd is geworden op p. 330 hierboven.

P. 189. Het betoog, dat het *kĕtĕmu* van de eerste reeks beteekenissen met *nĕmu* zoowel als met *nĕmoni* in verband brengt, loopt parallel met het betoog op p. 330 hierboven, waarin *kĕrungu* zoowel naast *ngrungu* als naast *ngrungoqaké* gesteld wordt.

P. 199. In het kader van den hier gevolgden gedachtengang past het niet om het aan **kĕlaku* toegevoegde -an „bindklank" te noemen, zooals wij tot dusverre gedaan hebben. Eer zouden wij kunnen spreken van toevoeging van een differentiëerend suffix zoowel aan **kĕlampah,* dat daardoor tot *kĕlampahan* werd, als aan **kĕlaku,* dat daardoor tot *kĕlakon* is geworden. Als differentiëerend suffix zou -an bepaaldelijk zijn gekozen, omdat het nu eenmaal in de E-reeks past en bij kĕ- beter klinkt dan een ander achtervoegsel. De E-vorm van het derde passief zou echter in het kader van dezen gedachtengang niet logisch-afhankelijk zijn van den E-vorm van het tweede passief, omdat **kĕlaku* zijn prototype zou zijn, niet *kalakonan.* Dus kunnen wij wel is waar voor ons gemak blijven zeggen, dat in de E-vormen van het derde passief van groep III de bindklank behouden blijft, maar wetenschappelijk juister zou — nog altijd in het kader van den hier gevolgden gedachtengang — de formuleering zijn, dat *kĕlakon* een toegevoegd differentiëerend suffix -an draagt.

P. 200-203. Zooals wij hierboven op p. 344 zagen, moeten wij wellicht ook *kĕsaréan* als lid van de vijfde groep van de E-vormen van het derde passief beschouwen. Op welke wijze het ons in de richting van een verklaring van het ontstaan van deze groep zou kunnen voorthelpen, zie ik op het oogenblik nog niet in. Het is

evenwel niet zeker, dat in beide gevallen, dat van *kĕtamuan* en dat van *kĕsaréan,* dezelfde oorzaak tot toevoeging van -an zonder bindklank geleid heeft. Zooals bekend is, verzet de slot-é zich wel vaker tegen contractie met de er op volgende vocaal; men vergelijke b.v. met elkander *nggawèqaké,* „maken ten behoeve van", uit ng- + *gawé* + -aq- + -aké, en *pagawéan,* „werkkring", „beroep", en *palawéan,* „handelaarster in weefgaren" of „garenmarkt", en *lawèn* of *lawènan,* „bij vijfentwintigtallen tegelijk", beide van een grondwoord *gawé* resp. *lawé.* Indien aan het gedrag van de slot-é de phonetische samenhang van é en den tweeklank ay of ai ten grondslag zou liggen, zou men misschien nog kunnen denken aan een zekere parallellie in de vorming van *kĕtamuan* en *kĕsaréan,* al zou van interdependentie toch nauwelijks sprake kunnen zijn. De vraag is echter, of wij in die richting ook slechts één stap mogen gaan. Want een beroep op den phonetischen samenhang van é en ay of ai impliceert de veronderstelling, dat in de oudere taal, waarin de tweeklank ay of ai nog een zekere rol schijnt te spelen, de gevallen van contractie het minst talrijk zullen zijn, terwijl de feiten er veeleer op wijzen, dat het uitblijven van contractie in het Javaansch veelal een betrekkelijk recente eigenaardigheid is.

P. 210, boven. Ook is het mogelijk, dat als uitgangspunt dient beschouwd te worden een substantief *koluy* of een substantief *koluyan,* „hartzeer", en dat wij moeten aannemen, dat deze substantieven secundair ook adjectivische beteekenis gekregen hebben, zooals zoo vaak geschiedt. Zoolang wij den actieven vorm *anguluyi* niet aangetroffen hebben, mogen wij deze mogelijkheid zeer zeker niet uit het oog verliezen.

P. 211. In herinnering worde gebracht hetgeen omtrent de beteekenis van *sĕlaq* nader opgemerkt is geworden op p. 343 hierboven.

P. 217. Een aardig voorbeeld van het gebruik van een vorm van het derde passief als substantief vindt men voorts in Antĕp ing Wanita, p. 20. Men leest daar: *Kaṭah-kaṭah ingkang dados kraos ing manahipun biyang Tasmin; upami dadosa tiyang cĕkap, nĕdya ngukup ḍatĕng Kunmaryatin,* „Biyang Tasmin leed daar zeer onder. Als ze rijk geweest was, zou ze Kunmaryatin tot zich genomen hebben". De eerste zin, letterlijk te vertalen met: „In alle opzichten talrijk waren de gevoelens van biyang Tasmin", gaat terug op: *Biyang Tasmin kraos ing manahipun,* „Biyang Tasmin onderging een gewaarwording van smart" (cf. p. 292 sq.).

P. 230. De opgaven onder *srah* zijn in zooverre niet juist, dat men

ngasrah niet als een D-vorm en *ngasrahi* niet als een E-vorm van *srah* kan beschouwen. Zooals wij hierboven op p. 333 sq. uiteengezet hebben, lijkt het het best om *ngasrah* als een D-vorm en *ngasrahi* als een E-vorm van een secundair grondwoord *asrah* aan te duiden. Onder *srah* had dan eigenlijk alleen *ñĕrahi* opgegeven mogen worden, terwijl de overige vormen geplaatst hadden moeten worden onder *asrah*, dat men nu als B-vorm opgegeven vindt. Hetzelfde geldt voor de van *soq* afgeleide vormen even verder.

P. 230. De heer Prijono deelde mij mede, dat *ngaturi* in den zin van „(iemand) bij een hoogergeplaatste introduceeren" niet gebruikelijk is, en dat dit woord in het dagelijksche leven thans vooral gebruikt wordt in den zin van „een meerdere of een gelijke beleefd uitnoodigen", vrijwel als synoniem van *ngundang*. De beteekenis „iemand aandienen", die JNHW 1, 84a voor *ngaturi uninga* opgeeft, blijkt slechts een door den context bepaalde variant te zijn van „iemand (iets) mededeelen". Voor *ngaturaké* in den zin van „iemand introduceeren bij (een hoogergeplaatste)" zie men intusschen het voorbeeld op p. 234 beneden.

P. 232, noot 1. De noot dient te vervallen, omdat de kruisfiguur, waarvan zij spreekt, nooit een primaire kruisfiguur is, voor zoover ik weet, en de noot in dezen samenhang dus niet ad rem is. Ik had het oog op *ngrungoqaké*, dat, zooals wij zagen, in een beteekenis gebruikt wordt, welke die van den D-vorm zeer nabij komt, en dat daarnaast de causatieve beteekenis „(iemand) iets doen hooren" heeft gehad, waardoor het optreden van een averechtsche secundaire kruisfiguur bij dit grondwoord veroorzaakt is geworden. Voor dit geval had echter naar hoofdstuk V, § 1, verwezen kunnen worden.

P. 251. Aan de beide voorbeelden van een averechtsche secundaire kruisfiguur is naar alle waarschijnlijkheid, zooals de heer Olthof mij te recht opmerkte, toe te voegen dat van *éling* in den F- en in den E-vorm. Het grondwoord *éling* beteekent „zich iets herinneren", „zich van iets bewust zijn of worden", „aan iets denken", en behoort dus even goed tot de groep van woorden met den algemeenen begripsinhoud van „zich iets eigen maken", „zich iets verwerven", als het op p. 300 vermelde woord *iḍĕp*. De F-vorm *ngélingaké* komt voor in de beteekenis „(iemand) aan iets indachtig maken", „(iemand) voor iets waarschuwen", maar ook, volgens JNHW 1, 129b, in die van „(iemand) op een gedachte brengen", m.a.w. *ngélingaké* heeft primair het subject van het grondwoord tot object volgens den regel, die in het algemeen de constructie der causatieve praedicaatswoorden be-

heerscht, doch dit object wordt naar de tweede plaats verdrongen, wanneer tevens het complement van het grondwoord als object — als eerste object dan derhalve — optreedt. De E-vorm van den eersten activiteitsgraad komt alleen als primaire E-vorm, met één object geconstrueerd, voor, doch bij den F-vorm met twee objecten sluit zich in kruisfiguur-relatie aan de E-vorm van den vierden activiteitsgraad, *kĕlingan*, „zich (iets) herinneren", „aan (iets) de herinnering, of van (iets) het bewustzijn krijgen, terugkrijgen", waarnaast men een vorm *ngélingi* met twee objecten, „iemand (iets) in de herinnering brengen", reconstrueeren kan. Deze verklaring van *kĕlingan* is, dunkt mij, beter dan die van BKI 90, 627 sqq. Reden om voor de afleidingen van *éling* te aarzelen tusschen indeeling bij de groep van p. 251 en die van p. 257 sqq. schijnt er niet te bestaan, omdat als passief participium wel is waar *éling-élingan* voorkomt, doch de beteekenis van dit woord, „wat men zich bezinnen of herinneren kan", niet van dien aard is, dat er gemakkelijk een causativum op gebaseerd kan worden, en het woord bovendien weinig gebruikt schijnt te worden.

* Men rectificeere naar het bovenstaande ook de opmerking in noot 1 op p. 126 en die in noot 1 op p. 169.

P. 254 sqq. In vrijwel dezelfde omstandigheden als *(a)matĕḍani* en *(a)matĕḍaqaké* verkeeren de E- en de F-vorm van het woord *ton*, wanneer dit in de derde klasse geplaatst wordt en pin- tot klasse-praefix krijgt, de vormen *mintoni* en *mintoqaké* of *mintonaké*, resp. „iemand (iets) toonen", en „iets laten zien (aan iemand)". De redeneering, die men op p. 254 sqq. vindt, is op dit stel vormen vrijwel geheel toepasbaar.

P. 259, regel 3 v.o. Is het woord „meestal" te schrappen? Sinds het indienen van dit opstel heb ik wel af en toe gevallen onder oogen gehad, waarin de slot-n van een grondwoord vóór de aanhechting van het suffix -aké niet in q overging, doch nog geen gevallen, waarin het suffix -an vóór -i of -aké behouden bleef.

In dit verband zij ook de aandacht gevestigd op het verschijnsel, dat een op een n eindigend grondwoord, dat vóór het suffix -aké het suffix -an van het passieve participium afgestooten heeft, niet tevens zijn slot-n, die nu onmiddellijk vóór -aké komt te staan, in q verandert, blijkens het op p. 346 hierboven vermelde *nontonaké*. Zooals men in de volgende aanteekening kan lezen, schuilt hier wellicht een argument in.

P. 260. Ter verduidelijking van het derde argument diene, dat een bij het grondwoord of bij den D-vorm behoorend passief participium

t(a)riman niet alleen zou kunnen beteekenen „hetgeen in dank ontvangen wordt", doch ook „hetgeen waarmee men tevreden is" of zelfs „hetgeen waarin men berust", omdat *n(a)rima* ook den zin heeft van „tevreden zijn met (iets)", „in (iets) berusten". Daarentegen kan een bij den F-vorm *n(a)rimaqaké*, „doen ontvangen", „schenken", behoorend passief participium *t(a)riman* slechts „geschenk", „gunstbewijs", beteekenen. Daar een door den vorst tot gemalin geschonken dochter of zuster uiteraard als een gunstbewijs te beschouwen is en een woord, waaraan men ook den zin zou kunnen hechten van „iets waarin men berust", bij de situatie in het geheel niet zou passen, lijkt het verkieselijk om *t(a)riman* slechts met *n(a)rimaqaké* in verband te brengen.

Hier komt nog bij, dat in het Oud-Javaansch de E- en de F-vorm van *tarima* met de uit „doen ontvangen" gespecialiseerde beteekenis van „aan iemand een meisje tot vrouw geven" reeds omstreeks 1030 in gebruik waren, en dat wij met het oog op het door KBW 2, 615b opgegeven Balische woord *nrimèn* [= Javaansch *n(a)rimani*], hetwelk eveneens „iemand een dochter of zuster bij wijze van gunst ten huwelijk geven" beteekent, moeten aannemen, dat de nadere bepaling van „uithuwelijken" tot „een koningsdochter of koningszuster bij wijze van gunst tot gemalin schenken" reeds uit den tijd van Oud-Oost-Java is. Voor de ontwikkeling van een passief participium bij den F-vorm is er dus alle tijd geweest. Daarentegen is er van een passief participium in de beteekenis „aanvaard", „dankbaar geaccepteerd", „aangenaam", dat, indien het de basis van den E- en van den F-vorm zou zijn, in het Oud-Javaansch bestaan zou moeten hebben, vóórdat *anarimakĕn* = „(een meisje) uithuwelijken" in zwang kon komen, noch in het Oud-Javaansch, noch in de huidige taal een spoor te bemerken. Alles wijst er dus wel op, dat *t(a)riman* uit *n(a)rimaqaké* is voortgekomen, en niet *n(a)rimaqaké* uit *t(a)riman*, zooals JNHW wil.

Ten gunste van de theorie, dat de op p. 257 sqq. vermelde F- en E-vormen op passieve participia teruggaan, zou men daarentegen wellicht het argument kunnen laten gelden, dat de F-vorm van *pangan* niet *mangaqaké* luidt, doch *manganaké*, en dat volgens de opmerking in de vorige aanteekening derhalve eer *panganan* dan *pangan* als basisvorm in aanmerking komt. Evenwel dient hierbij opgemerkt te worden, dat dit argument wel is waar in gedachten gehouden zal dienen te worden, doch dat men er geen al te groote bewijskracht aan zal mogen toekennen, zoolang niet een grooter aantal feiten aan-

getoond heeft, dat de in de vorige aanteekening gissenderwijze geformuleerde regel inderdaad recht van bestaan heeft.

Intusschen bestaat ook de mogelijkheid, dat van de op p. 257 sqq. genoemde kruisfiguren er sommige tot de gewone secundaire kruisfiguren te rekenen zijn, omdat zij het opgegeven passieve participium tot uitgangspunt hebben, en dat andere in de groep van de averechtsche secundaire kruisfiguren ondergebracht zullen dienen te worden, omdat haar F-vorm zich uit den correspondeerenden D-vorm ontwikkeld heeft. Er is geen enkele reden, die ons dwingt om aan te nemen, dat alle woorden van p. 257 sqq. dezelfde ontwikkeling doorgemaakt hebben.

P. 264 sq. Van den heer Prijono verneem ik, dat er van *sĕrĕp* wel degelijk een averechtsche secundaire kruisfiguur gevormd wordt, blijkens *dipunsĕrĕpi,* dat gebruikt wordt in den zin van „een mededeeling van iemand ontvangen", echter alleen in den vorm van het eerste passief. Naast dezen secundairen E-vorm *dipunsĕrĕpi* wordt de primaire E-vorm *dipunsumĕrĕpi* gebruikt in den zin van „gekend worden" enz.

P. 266. De uitschakeling van het woord *mangsa* uit den van *mangsa boḍoa* afgeleiden F-vorm *mboḍoqaké* vindt een aardige parallel in de uitschakeling van het *mangsa* van de uitdrukking *mangsa katiga* uit den S-vorm *kămitigan,* dien wij op p. 94 vermeld hebben. Het is echter toeval, dat het in beide gevallen het woord *mangsa* is, dat aldus geëlimineerd wordt; zooals men weet, heeft *mangsa* in het eene geval een geheel andere beteekenis dan in het andere.

P. 268-269. De opmerking op p. 268 beneden is in zooverre onjuist, dat *ngobongaké* in den zin van „(iets) verbranden" in het huidige Javaansch niet meer gebruikelijk is, zooals de heer Prijono mij mededeelde. Wij hebben hier dus een van de gevallen voor ons, waarin de F-vorm, na de causatieve beteekenis, die hij als lid van de bestaande kruisfiguur gehad moet hebben, overgedragen te hebben aan het andere lid, of, zooals hier, aan de andere leden der kruisfiguur, den E- en den D-vorm, zelf die causatieve beteekenis verloren heeft, en dat hij louter voor andere beteekenisschakeeringen in gebruik is gekomen; zie de opmerkingen hierover op p. 263 sq.

P. 270. Nog komt *matèqaké,* volgens een mededeeling van den heer Prijono, voor in de beteekenis „zichzelf tijdens het spel uitschakelen, b.v. om een ander gelegenheid te geven om te winnen"; *matèqaké gaṭèngé,* of *nggoné gaṭèng dipatèqaké,* „de bikkels niet opvangen om een ander gelegenheid te geven om te winnen". In dit verband is

mati = „dood zijn", „niet meer meedoen", en *urip* = „nog meedoen" of „weer meedoen".

P. 277. De heer Olthof meent, dat de beide beteekenissen van *nukoqaké* ook wel gecombineerd gebruikt worden, als in: *ḍuwit iku taqtukoqaké aḍiku layang*, „voor dat geld koop ik mijn jongeren broeder een boek". Ik heb hiervan echter geen bevestiging kunnen krijgen.

P. 279. Van den heer Soegiarto verneem ik, dat *ngĕmohi* wel, doch *ngĕwohi* niet in gebruik is, en dat men *ngĕmohi* van de vruchten zegt, niet van den boom; dus: *wohé ngĕmohi*, doch *wit iku wohé ndadi*, of *wit iku wohé ngĕmohi*. De populaire verklaring is: „zooveel vruchten, dat men er beu van wordt en ze niet meer hebben wil", waardoor de E-vorm op *moh*, „niet willen", teruggebracht wordt. Echter beteekent de E-vorm van *moh*, *ngĕmohi*, „beu zijn van (iets)", „een hekel hebben aan (iets)", terwijl het *ngĕmohi* van *wohé ngĕmohi*, gesteld, dat de populaire verklaring juist was, de beteekenis „(iemand) een afkeer inboezemen", „maken, dat iemand beu van (iets) is", zou hebben, die normaliter aan den — bij *moh* intusschen niet gebruikelijken — F-vorm zou toekomen. Het lijkt dus beter om het verband met *woh* te handhaven. Ook de mededeeling van JNHW 2, 3a, dat *ngĕmohi* van den boom gezegd wordt, mag niet zonder meer als onjuist ter zijde gelegd worden. Wij lezen n.l. in JNHW, dat *ngĕmohi* ook gezegd kan worden van menschen, die in overvloed en weelde leven, en dit gebruik wijst eer op een beteekenis „veel hebben" dan op een beteekenis „talrijk of overtalrijk zijn".

P. 279, noot 2. Men bedenke, dat de (prae)nasaleering oudtijds niet uitsluitend de functie van aanduider van het actief gehad kan hebben, aangezien er ook genasaleerde intransitieve praedicaatswoorden zijn (*ngidul*, *ñjogèd*, enz.), en ge(prae)nasaleerde woorden, die geheel buiten het werkwoordelijke stelsel staan (*ndatan*, *mboq*, enz.). Aan den anderen kant staat, dat activiteit nog in het Oud-Javaansch ook uitgedrukt kon worden door gebruik te maken van het infix -um- of het daarnaast voorkomende praefix um- of m-. Voorts schijnt, zooals wij reeds eerder zagen (p. 253, noot 2), de functie van de suffixen eerst in betrekkelijk recenten tijd gefixeerd te zijn geworden. Men kan dus in *nglarani* en daarmee in één groep onder te brengen andere woorden wel versteende vormen zien, die tot stand gekomen zijn in een tijd, waarin noch de (prae)nasaleering, noch de determineerende suffixen de rol speelden, die zij thans vervullen; antiquiteiten dus, en slechts als zoodanig abnormaliteiten.

P. 283, noot 2. Eerst bij het doorlezen van de drukproeven valt mij op, dat de door JNHW 1, 356 opgegeven vorm *kamĕtonan* als R-vorm (excessivus) onregelmatig is, omdat hij behalve den bindklank -an- het suffix -an aan het grondwoord toevoegt, en niet het gebruikelijke -ĕn. Jammer genoeg kunnen wij niet nagaan, of er in dit geval soms sprake kan zijn van een drukfout in JNHW, omdat JWb 1050a slechts den — ook door JNHW opgegeven — vorm *kĕmĕton* geeft en den regelmatigen krama-vorm *kĕmĕdalĕn.*

P. 287 boven, p. 288 midden, p. 293 en noot 1 aldaar. Over de verhouding van *kĕrungu*[1] tot *ngrungu* zoowel als tot *ngrungoqaké* is reeds een opmerking gemaakt geworden op p. 330; cf. p. 346. Voor de verhouding van *kĕrasa*[1] tot *ngrasa* zoowel als tot *ngrasaqaké* geldt m. m. hetzelfde.

P. 295. Volgens den heer Soegiarto is *nguloni* in den zin van „(iets) laten slikken" slechts te gebruiken met een woord voor „vechthaan" als eerste object, en wordt het niet met betrekking tot menschen gebezigd.

In verband met de opmerking op p. 343 hierboven zij er de aandacht op gevestigd, dat *kolon* phonetisch tot het grondwoord *ulu* in dezelfde verhouding staat als waarin de normale E-vorm van het derde passief van een grondwoord *isi, *kèsèn,* tot *isi* zou staan. Intusschen maakt het voorkomen van *kolon* de gissing van p. 343 niet waardeloos, want *isi* is een grondwoord, dat vaak voorkomt, *ulu* niet, en onbewust zal de gebruiker van de taal er dus meer prijs op gesteld hebben, dat in een woord voor „gevuld raken" de klank van *isi* = „inhoud" nog gehoord werd, dan dat in een woord voor „onmeedoogend" de klank van *ulu* = „keel" nog gehoord werd.

P. 307. Tot mijn vreugde verneem ik van den heer Prijono, dat het woord *kĕliru*[1], met de gewone uitspraakvarianten *kĕlèru* enz., wel degelijk bestaat en zelfs in gewoon gebruik is, al geven de woordenboeken het niet op. De beteekenis is „verkeerd", zooals ook die van *korup*[1]. De heer Prijono geeft het voorbeeld: *ukĕlmu klèru,* „je handhouding is verkeerd", tot een danser gezegd; *étungané klèru,* „de som is verkeerd, fout"; *iki dudu klambiku, mboqmĕnawa klèru ana sĕtĕlikan* (*sĕtrikan, nggoné tukang pĕnatu*), „dit is mijn jasje niet; misschien is het bij ongeluk in de wasscherij met een ander verwisseld, voor een ander in de plaats gesteld".

P. 308. Of er naast *ingurup* ook een E-vorm van het derde passief met het praefix ka- of kĕ-, dus een *korup* of een *kurup,* in den zin van „vervangen geworden", „zijn plaats door een ander zien in-

nemen", bestaat, blijkt niet. Mocht dat het geval zijn, dan zou *korup* (*kurup*) aanspraak kunnen maken op een plaats onder de woorden van hoofdstuk III, § 7, sub I, C. In het andere geval zouden wij *ingurup* en *korup* (*kurup*) wellicht een plaats kunnen geven onder de bijzondere gevallen van gedifferentiëerde vormen van het derde passief van p. 206 sq., waar wij ook *pinaraq* tegenover *kĕparaq* en *kobĕng* tegenover *kinubĕng* en *kĕkubĕng* zagen staan.

P. 310. Nu *kĕliru*[1] ook in den zin van „verkeerd" blijkt te bestaan, kan men natuurlijk niet meer zeggen, dat *korup* stellig ook „zich vergissen" beteekent blijkens de gelijkstelling aan *kĕliru*. Intusschen behoudt het argument vermoedelijk toch wel zijn kracht, omdat aan JNHW *kĕliru* slechts bekend is in den zin van „zich vergissen", en een gelijkstelling van *korup* aan *kĕliru* in JNHW derhalve naar alle waarschijnlijkheid betrekking heeft op *kĕliru*[2]. Tenzij zij teruggaat op een inlichting afkomstig van iemand, aan wien *kĕliru*[1] wel bekend was!

P. 310 beneden-311 boven. Tenzij wij hier een phonetische variant van *ngurupaké* = „X in de plaats van (Z) stellen", „X en Z met elkaar verwisselen, verwarren", vóór ons hebben, en wij mogen aannemen, dat dit *ngurupaké* tot „zich vergissen" geworden is ten gevolge van een onregelmatige verplaatsing van de aandacht van de objecten naar subject[A], d.w.z. van een verplaatsing van het relatieve zinsaccent, die niet, zooals meestal geschiedt, den overgang van den F-vorm in een A-, B-, C- of D-vorm met zich mee heeft gebracht.

P. 314 boven. Het in noot 1 op p. 312 besproken *kĕtĕmpuhan* zou voorts ook gezien kunnen worden als vorm van het derde passief bij een genasaleerden vorm *nĕmpuhi* met de beteekenis van den D-vorm, „zich tot (iemand) [om schadevergoeding] wenden".

Opgemerkt worde, dat *ili* als substantief in den zin van „geld, dat uitgekeerd wordt" gemakkelijk gesteld zou kunnen worden naast het *tuku* = „geld, dat koopt", „geld, waarmee gekocht wordt", van p. 278. De verklaring op p. 278, die van *tuku* = „geld, waarmee men koopt" uitgaat, wordt er niet veel sterker op, want de beteekenis en het gebruik van *ili* zijn nu ook niet bepaald welbekend, maar het is toch wel aardig om de mogelijke overeenkomst even naar voren te brengen.

P. 323 sqq. In vrijwel dezelfde omstandigheden als waarin *kawawa* verkeert, komt ook *kawaça* voor. Ook bij dit woord treffen wij, zooals op p. 334, noot 1, reeds opgemerkt is geworden, de beteekenis „overweldigd" in de oudere taal aan en de beteekenis „machtig", „tot iets

in staat", in de huidige taal. Dat de ontwikkeling van de eene beteekenis tot de andere onder den invloed van *wĕnang* tot stand is gekomen, lijkt de meest plausibele verklaring, omdat er geen sporen gevonden zijn van een averechtsche secundaire kruisfiguur met *amaça* tot uitgangspunt. Uiteraard geeft dit wel eenigen steun aan de opvatting, dat *kuwawi* = „tot iets in staat" tot zijn huidige beteekenis gekomen is door het optreden van *wĕnang* als katalysator. Maar onmogelijk is het ten slotte niet, dat het latere *kuwasa* het ontwikkelingsproduct van een averechtsche secundaire kruisfiguur is.

P. 325, noot 2. Maar ook *kuwasa* heeft de beteekenis „beheerscht", „overweldigd", verloren, en komt thans alleen voor in de jongere beteekenis „tot iets in staat"! Dat wijst er toch wel op, dat hier niet een gril van het spraakgebruik den doorslag gegeven heeft, doch dat wel degelijk de onderlinge verbondenheid van de woorden *kawawa* = *kuwawi*, *kawaça* = *kuwasa* en *wĕnang* zóó groot geweest is, dat een ontwikkeling van de beteekenis van één dezer woorden op de andere woorden haar terugslag heeft doen gevoelen.

P. 326, noot 1. Of is de betrekking tusschen *kangkat* = „opgetild" en *wĕnang* = „in iemands vermogen liggen" zóó innig geweest, dat *kangkat* niet alleen de beteekenis „kunnen oplichten" heeft gekregen, omdat *wĕnang* ook „iets in zijn vermogen hebben liggen" beteekent, maar dat *kangkat* zelfs de beteekenis van *wĕnang*, „tot iets in staat zijn", in het algemeen heeft overgenomen? Onmogelijk is dit ten slotte niet. En dan zou *kangkat* met *bangkat* wel niets te maken hebben.

P. 326, noot 2. Aan de voorbeelden van deze noot dient thans nog toegevoegd te worden het tweede deel van den V-vorm *mongkinĕmong*, dien wij op p. 339 vermeld en besproken hebben.

WOORDREGISTER [1]).

[1]) De in den tekst van het opstel besproken woorden zijn in dit register zoowel afzonderlijk als onder hun grondwoord vermeld. De aanduiding 112[3] beteekent in deze lijst: pag. 112, noot 3. De tusschen haakjes geplaatste hoofdletter achter sommige woorden duidt de vreemde taal aan, waarin het voorkomt: (M), Maleisch, (S), Soendaasch, (B), Balisch, (T), Tagalog. Van sterretjes is geen gebruik gemaakt. Opname in deze lijst beteekent dus niet, dat het woord in kwestie in de levende taal voorkomt of voorkwam. Het register is samengesteld geworden door mijn assistent, den heer J. Soegiarto. B.

LIJST VAN AFKORTINGEN EN CITATEN [1].

Adatrecht van Nederlandsch-Indië, van Vollenhoven, Het, 1, 577/278².
Ādiparwa, ed. Juynboll 1906, 66, 32/317⁴; 100/252; 155/246.
Antĕp ing Wanita, ed. Volkslectuur No. 864, 20/65, 105, 106, 114¹, 347; 21/65; 22/106; 23/106, 277³; 28/106, 222¹; 29/106, 278², 289², 341.
AW = Arjunawiwāha, ed. Poerbatjaraka 1926, 1, 1, a/14; 19, 5/9¹; 28, 4, b/222¹.
Bab. Jo. = Babad Yogya, 2, 63/289².
Bhīṣmaparwa, ed. Gonda 1936, 42, reg. 4—3 v.o./176¹; 70, 13/314¹; 141, 3/44¹; 142, 5/44²; 142, reg. 8 v.o./245².
BK = Bhomakāwya, ed. Friederich 1852, 1, 2, b/22; 3, 3, c/11; 98, 24 [lees: 99, 24] /11; 103, 3 [lees: 104, 3] /10; 104, 3, d/10.
BKI = Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 60, 171/75¹; 89, 110/160¹; 90, 317/15; 90, 321/15; 90, 620/160¹; 90, 627/349; 90, 628-629/51¹; 92, 124/20.
BP = Bhīṣmaparwa, zie boven.
BS = Sĕrat Baron Sakènḍèr, ed. Cohen Stuart 1850, 221/236.
BTJ = Babad Tanah Jawi in proza, ed. Meinsma 1874, 2/246; 4/23; 6/21; 7/246; 12/261; 14/13, 234, 261; 16/68; 17/261; 18/246; 24/261; 26/261; 27/261; 30/233; 31/234; 39/234; 41/234, 246, 268¹; 43/234; 50/260; 52/253; 53/262; 55/234; 59/234; 60/234; 68/247; 70/19; 71/247; 73/247; 74/105; 109/41; 398/222¹; 411/330, 343; 416/227¹; 446/247; 466/155¹; 476/261; 581/12; 667/252.
BY = Bhāratayuddha, ed. Gunning 1903, 1, 10/12; 1, 10, b/11; 2, 1, a/22; 5, 3, a/22; 9, 4, c-d/14; 13, 11, b/316; 21, 11, b/23; 22, 6/318²; 25, 4, a/209²; 36, 6, c/327¹; 50, 2, b/21.
Bijdrage tot de vergelijkende klankleer enz., door J. Brandes, 83/176⁴.
Cod. L. B. = handschrift der Leidsche Universiteitsbibliotheek.
Djåwå, Tijdschrift van het Java-Instituut, 14, 10a/11¹; 14, 11a/22²; 14, 18a/14¹; 14, 46a/209²; 14, 57b/327¹.
Drie Boeken van het Oudjavaansche Mahâbhârata, door H. H. Juynboll, 215/319.
DW = Damar Wulan, met een volgend cijfer: prozatekst in deel 64, eerste stuk, van de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen; 98/28.
Feestbundel van het Bataviaasch Genootschap 1929, 1, 180/103¹.
GrG = Javaansche Spraakkunst met Vertaaloefeningen, door G. J. Grashuis, 72/44².
GrJ = Kleine Javaansche Spraakkunst, door P. Jansz, 183/44²; 184/45¹.

[1]) In deze lijst vindt men vóór de schuine streep de geciteerde plaats uit boek of tekst, achter de schuine streep de pagina of pagina's van dit artikel, waar de betreffende plaats geciteerd wordt. Achter de schuine streep beteekent 140⁵ pagina 140, noot 5; vóór de schuine streep duidt een enkel getal meestal een bladzijde uit een boek aan, duidt 140⁵ wederom aan pagina 140, noot 5, duidt 1, 24 òf deel 1, p. 24 aan, òf zang 1, strophe 24, al naar gelang het past, en duidt 1, 5, c aan zang 1, strophe 5, versregel c.

GrK = Javaansche Spraakkunst, door H. N. Kiliaan, 78/202[3]; 123-128/76[3]; 128-135/79; 130-131 (§ 69)/130[2]; 132-133/245[2]; 133-253[2]; 135/279[2]; 135-136/81; 136/253[2]; 141/266[2]; 147/108; 157/65[1]; 160/97, 98[1], 99[1]; 164/87; 165/147; 165-173/121[1]; 167/169[2], 271[1]; 170-171/154[3]; 171/215[1]; 171-172/293; 172/296, 298[1]; 175/90; 176-177/91; 178/92[2], 92[3], 94; 272/118; 277/118; 284/117[1]; 306/113; 316 (§ 159)/41; 334/28.

GrL = Leesboek achter GrR, geciteerd naar cijfers in margine, 146/18.

GrP = Grammatica der Javaansche Taal, door C. Poensen, 114/44[2]; 117-118/45[1].

GrR = Beknopte Javaansche Grammatica enz., door T. Roorda, vijfde druk, 92/164[2]; 93/215[1]; 179/28; 150 (§ 184)/41; 199/27; 299/68; 300/28; 301/28.

Handelingen v. h. Eerste Congres v. d. Taal-, Land- en Volkenkunde van Java, 278/65[2].

Inleiding tot de studie der vervoegde vormen in de Indonesische talen, door R. Haaksma, p. XIII-XV/55[3].

Javaansche Spraakkunst, door H. N. Kiliaan, § 87/44; § 173/31; § 174/31, 32; § 175/31. Zie verder sub GrK.

Javaansche Zamenspraken van Winter, deel II, = Saloka akaliyan Paribasan, uitg. Volkslectuur No. 801, p. 30/208[1]; p. 33/208[1]; No. 389 = p. 80/45, 296[1].

JNHW = Javaansch-Nederlandsch Handwoordenboek van Gericke en Roorda, ed. 1901;

uit deel I: 5a/90[1]; 7a/253[1]; 8a/21; 10a/140[1], 245[1]; 18b-19a/180; 19b/178[1]; 25b-26a/179[4]; 28-29/156; 33a/154[1]; 33b-34a/161; 39b/17; 46a/318; 49b/155[1]; 53a/323[1]; 60a/308; 83a/212; 84a/348; 90a/342, 345; 103b/10; 107/85[1]; 107a/140[5]; 110a/314; 111a/338; 112a/294; 115a/332[1]; 119a/137[5]; 124a/225[1]; 129b/348; 132a/297[1]; 133a/159; 142b/299; 148/156[2]; 148a/187; 166b/322[2], 335, 336; 168a/161; 175a/296; 175b/91; 195a/326; 195b/288[1], 326[2]; 198b/207, 288[1]; 199a/268; 208b/326; 210a/339[1]; 217b/178; 243a/214; 263b/16; 354b/87[3]; 356/353; 378a/288, 290; 387a/258[3]; 390b/10; 417a/97, 117[2], 321; 428a/175; 444b/23; 447a/86[4]; 453a/176[3]; 477b/324[1]; 499a/305; 524a/157; 603a/89; 610a/45[1]; 610b/345; 622a/344; 631-632/256, 256[1], 333; 633a/252[1]; 638a/89; 639a/104, 277[2]; 646a/152[3]; 662b/13; 665a/16; 674b/180; 687b/213; 691b/144[1], 187; 691-692/217; 696a/165[1]; 696/311; 736a/209; 754a/92[1]; 756b/120[1]; 758b/168[1]; 758-759/333; 759a/259[2]; 797b/146[4]; 826b-827/157, 211; 841b/12; 842a/88; 858a/19; 873a/275[1]; 888b/160, 187;

uit deel II: 2/254[1]; 3a/352; 6a/9; 35b/280, 283[1], 283[2]; 39b/17; 43b/17; 50a/160, 182; 73a/168[1]; 97a/305[2]; 120b/87, 146[2]; 126b/169[2]; 150b/14; 158b/331; 163/217; 166b/21; 167b/217; 179b/22; 195a/119[2]; 216a/211; 221b/166[1]; 222b/211, 228; 227a/207; 242b/176[3]; 244b sub 2/19; 265a/270[2]; 270b/10[1]; 275a/13; 286a/24; 336a/90[1]; 367b/89, 172; 411/97[2]; 432/217; 456b/120; 479a/317; 480a/25; 488a/71; 499a/259[2]; 510a/331; 523a/215; 535b/18; 555/269; 588a/86[2]; 607a/86[5]; 645a/184; 691a/88; 695b/337; 709a/259[2]; 714a/126[1]; 733b/145; 734a/203[1], 267[1]; 750b/100; 773a/203[2].

Js = Javaansche Zamenspraken, zie boven.

JWb = Practisch Javaansch-Nederlandsch Woordenboek van P. Jansz, tweede druk (1913), 210a/18; 287a/322[2]; 329/323[1]; 414b/337; 737b/19; 901a/16; 1004b/344; 1050a/353.

Kawi-Studiën, van H. Kern, 6[1]/14[2]; 27/14; 81-82/16[2].

JZ = Javaansche Zamenspraken, zie boven.

KBl = J. Kats, Javaansche Bloemlezing (Pĕpĕṭiqan saking sĕrat jawi), deel 2, tweede druk, 63/342; 302/16[2].

KBW = Kawi-Balineesch-Nederlandsch Woordenboek, van van der Tuuk;

uit deel I: 63b/140[2]; 79b/101; 89a/318; 94b/318[2]; 98a/150[2]; 160a/307[3]; 202b/209[1]; 203a/208[2]; 236a/10[1]; 249a/17; 286b/93; 292-293/209; 292a/210[2]; 292b/

209[3]; 293a/210[2]; 298a/308; 298b/307[2]; 306/159[4]; 306b/202; 411-412/327[1]; 451b/10; 515b/213; 601a/16; 711a/307; 720a/245[2]; 817a/288; 818a/288;
deel II: 15a/10[2]; 140a/333; 361a/216; 374/175; 437b/333; 480b/55[2]; 615b/350; 711b/201[1]; 759-760/314[1]; 759b/314[3]; 760a/312[1]; 773a/201[2];
deel III: 89a/201[1]; 102b-103a/87[4]; 239a/98; 278a/12; 304a/334[1]; 325/19; 463b/9[1]; 532-533/285; 540b/334[1]; 557b/323[5]; 585b/93; 743a/205[3]; 778b/14; 829b/21; 842b/23;
deel IV: 56b/152; 115a/336[1], 355[2]; 185a/9[2]; 304a/334[1]; 1088a/215.

Kĕmbar Mayang, deel 1 en deel 2, ed. Volkslectuur resp. No. 1231 en 1241; 1, 21/345; 1, 22/338, 345; 1, 23/331; 1, 25/343; 1, 51/97; 2, 108/343.

Kitab Tuhpah, ed. Keijzer 1853, 64/253.

KM = Kĕmbar Mayang, zie boven.

KT = Kitab Tuhpah, zie boven.

Lexique de la Terminologie linguistique, door Marouzeau, 56/48[1].

Mahābhārata, Inhaltsangabe, door H. Jacobi, 68/22[2].

Mal. = Malat.

Modern Javaansch Proza, door R. L. Mellema, 114/305[1].

Nāg. = Nāgarakṛtāgama, ed. Kern, 5, 2, b/23; 33, 2, c/23; 33, 3, a/23; 58, 1, b/22; 74, 2, c/145; 75, 1, a/145; 84/124[1].

OJNW = Oudjavaansch-Nederlandsche Woordenlijst, door H. H. Juynboll, 29a/107[3]; 38a/327[1]; 42b/317[4]; 59b/71[3]; 70/21; 89b/101; 127b/10; 145b/24; 179b/22; 415a/88; 444b/76[2]; 461a/23; 465/288; 465b/289; 492b/22, 23; 499b/14[1]; 524b/17; 546b/73[1]; 557/187; 564b/76[2]; 593b/19; 680b/76[1].

Oud-Javaansch Wetboek vergeleken met Indische Rechtsbronnen, J. C. G. Jonker, Een, 185/10.

Par. = Pararaton, ed. Brandes, 17, 5/289; 17, 7/289, 289[4], 290[1]; 20, 17-18/323[4]; 27, 4/289[4].

Paromoboso, door Padmasoesastra, 330/342; 486/339.

R = Rāmāyaṇa, ed. Kern 1900, 2, 45, b/24; 3, 78, d/20[1]; 3, 79, d/20, 20[1]; 21, 161, d/15; 21, 195, d/15; 22, 12, d/20, 20[1].

RL = Rangga Lawé, ed. Berg 1930, 1, 14/164[2]; 1, 98/323[4]; 2, 22/316; 10, 1/318[1].

Sĕrat Jayaprana, ed. Volkslectuur No. 335, 22/28; 38/14.

Sĕrat Riyanta, ed. Volkslectuur No. 432, 94/217[2]; 109/202.

Sĕrat Tatacara, door Padmasoesastra, IV/65, 330; 6/331.

Sm = Smaradahana, ed. Poerbatjaraka 1931, 24, 13/176[1].

Smns = Sumanasāntaka, 51, 7/14.

Spraakleer der Maleische Taal, door Gerth van Wijk, derde druk, 139/338[1].

Spr. J. = GrJ.

ST = J. Kats, Spraakkunst en Taaleigen van het Javaansch. 1, 221/24; 1, 293/222[1]; 1, 304/29; 1, 310/222[1]; 2, 131/28.

Sut. = Sutasoma (cod. L. B. 4522), 82, 3, d/318[2].

Swargārohaṇaparwa (cod. L. B. 3908 (2)), fol. 3/13.

T = Tantri, 5, 23/210[2].

Tamtama Dalem, 1937, 62/339.

TBG = Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, 75, 57/176[1]; 75, 277/55[3]; 75, 305/55[3].

Tj. = Sĕrat Cĕnṭini, geciteerd op p. 152[3] en op p. 282[1].

Tjara Djawi, door Nimpoeno en Nauta, 94/165[1].

VBG = Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 44, 120/19; 51 (4)/252[2], 253[1].

vdTTS, Tobasche Spraakkunst, door van der Tuuk, 167/127[1], 271[1].

VG = Kern, Verspreide Geschriften, 8, 215-216/139[1], 143[1]; 8, 217/84, 112; 8, 219/112; 8, 221/84; 8, 228/119[1]; 8, 238/78[1]; 8, 238-239/79[1]; 8, 242/245[2]; 8,

245/160³; 8, 247/79²; 8, 278/104²; 9, 84/176²; 9, 117/176²; 9, 119/22; 9, 167/22; 10, 102/20; 10, 114/10³.

Wrts = Wṛttasañcaya, ed. Kern, 24/176²; 24, c-d/23; 28, b/22; 70, b/21; 71, c/21; 84, a/22.

WWZ = De woorden als zindeelen in het Javaansch, door A. H. J. G. Walbeehm, 17-32/76³; 33-34/78², 203¹; 36 iuncto 41/253²; 36/131; 38-39/130²; 39-40/80; 40/169¹; 46/226¹; 55/107, 120, 289; 55¹/118²; 57/107; 57-58/74³; 64-65/139; 64-75/121; 66-67/167²; 67/165²; 73/108; 73-74/144²; 112/118; 123/99, 100; 124/99; 132/142; 140/95; 158-159/94; 187/179²; 222/93¹; 230/93¹; 231/93¹; 233/91; 338/215¹.

W = Arjunawiwāha, zie boven.

INHOUDSOPGAVE.

Schematisch overzicht der Javaansche werkwoordsvormen

A
tiba, vallen
lunga, weggaan
tampa, ontvangen
turu, slapen

B
aurip, levend wezen, mensch
agĕsang, levend wezen, mensch
alaku-dagang, handel drijven
asupit-driji, de vingers als nijptang gebruiken
adoh, ver, verwijderd zijn
maguru, tot leermeester hebben

C
in drie varianten:
C¹ lumaku, gaan [grw. laku]
sumĕrĕp, waarnemen, kennen [grw. sĕrĕp]
C² mĕnga, openstaan [grw. wĕnga]
mati, sterven, dood [grw. pati]
C³ mlĕbu, naar binnen gaan [grw. lĕbu]

	I	IIa	IIb	III	IVa	IVb		
D	ñĕkĕl, pakken	dicĕkĕl	cinĕkĕl	kacĕpĕng	kĕcĕkĕl	—	A	in het derde passief: A: met praefix kĕ- [k-, ku-] B: met ka- vóór een éénlettergrepig grondwoord C: met een versmolten praefix ka- D: met een versmolten praefix kĕ- E: met een praefix ka-, dat met de beginvocaal niet samensmelt F: met een praefix ka- vóór een meerlettergrepig grondwoord, dat met een consonant begint G: met een praefix ing- H: met een infix -in- J: met afstooting van het praefix kĕ- K: met afstooting van de i van in- L: met tot praefix de combinatie kinĕ- of kĕkĕ-, met contractie
	ngira, meenen	dikira	kinira	kakintĕn	—	—		
	nacad, laken	dicacad	cinacad	kacacad	kĕcacad	—	A	
	mbaḍé mbĕḍĕq }, gissen, raden	dibaḍé	binĕḍé	kabĕḍèq	kĕbĕḍèq	binaḍé	AH	
	ngĕdol, verkoopen	didol	—	kaĕdol	—	—		
	nganggo ngĕnggo }, gebruiken, (iets) aantrekken	dianggo diĕnggo	—	—	kanggo	—	C	
	ngwadi madi }, geheimhouden	diwadi	—	kawadi	—	—		
	ngungrum ngrungrum }, liefkoozen	dingungrum dirungrum	rinungrum	kangungrum karungrum	—	—		
	mukti, (iets) genieten	—	binukti	kabukti	—	binukti	H	
	mahat, distilleeren	dimahat dipahat	— —	—	—	—		
E¹	ningali, zien	dipuntingali	tiningalan	katingalan	kĕtingal	—	A I	
	ngarani, noemen	diarani	ingaranan	—	karan	ingaran	CG I	
	nglampahi, begaan	dipunlampahi	linampahan	kalampahan	kĕlampahan	—	A IV	
	ngĕdali, uittrekken tegen	dipunwĕdali	winĕdalan	—	kĕmĕdalan	—	A IV	A - L, als in groep D groep I, zonder suffix in het derde passief groep IV, met -an in het derde passief achter het grondwoord
	mĕdali, optreden (op het tooneel)				kĕwĕdalan			
	ngĕdohi, zich verwijderen van	didohi	—	kaĕdohan	—	—		
	O.J. angĕné, treffen	—	kinĕnan	kakĕnan	—	—		
	ngubĕngi, omringen	diubĕngi	ingubĕngan	kaubĕngan	kĕkubĕng	kinubĕng	L I	
	ñjagoi, op iemand stemmen	dijagoi	—	kajagoan	—	—		
E²	mastani, noemen	dipunwastani	winastanan	kawastanan	—	winastan	H III	
	marani, gaan naar	diparani	pinaranan	—	kĕparan	pinaran	AH III	A - L, als in groep D
	ngisèni, vullen	diisèni	ingisènan	kaisènan	kisèn	—	D III	
					kaisèn	—	E III	
					kisènan	—	D VI	groep II, zonder eenig suffix in het derde passief
	O.J. angisyani, vullen	—	?	?	késyan	—	C III	
	nglakoni, begaan	dilakoni	linakonan	—	kĕlakon	—	A III	groep III, met behoud van den bindklank in het derde passief
	ngrungoni, mededeelen aan	dirungoni	—	O.J. karĕngwan	k(ĕ)rungu²	—	A II	
	ngĕngani mĕngani }, openen voor	diwĕngani	winĕnganan	—	kĕwĕngan	—	A III	groep V, met aanhechting van -an zonder bindklank in het derde passief
	mbilaèni, verderfelijk	—	—	—	kĕbilaèn kabilaèn kĕblaèn	— — —	A III F III A III	groep VI, met den bindklank -an- en met het suffix -an in het derde passief
	ngandikani, ontbieden, (iem.) een opdracht geven	dipunandikani	ingandikan ngandikan	—	—	—		
	——, bezoeken	—	—	—	kĕtamuan	—	A V	
F¹	mbañjuraké, voortzetten	dibañjuraké	—	kalajĕngakĕn	kĕbañjur	—	A	
	ngunduraké, terugdringen	diunduraké	—	kaundurakĕn	kondur, kaundur	—	C E	
	ngandĕgaké ngĕndĕgaké }, tot stilstand brengen	diandĕgaké diĕndĕgaké	—	—	kanḍĕg	—	C	
	ngĕdohaké, verwijderen	didohaké	tinĕbihakĕn	katĕbihakĕn	kĕdoh	—	A (sic!)	
	mĕdalakĕn ngĕdalakĕn }, te voorschijn brengen, uiten	dipunwĕdalakĕn dipundalakĕn	—	kawĕdalakĕn	kĕwĕdal kuwĕdal	—	A	
	O.J. anggyatakĕn, laten schrikken	—	?	?	kagèt	—	B	A - L, als in groep D
	[illegible] draaien	[illegible]						
	nglĕbĕtakĕn, insluiten	dipunlĕbĕtakĕn	linĕbĕtakĕn	kalĕbĕtakĕn	klĕbĕt	—	A	
	manggihakĕn, doen ontmoeten	dipunpanggihakĕn	pinanggihakĕn	kapanggihakĕn	kĕpanggih	pinanggih	A H	
	ngĕmungaké, zich beperken tot, minachtend spreken over	—	—	—	—	namung	K	
F²	maraqaké, doen gaan, brengen	diparaqaké	pinaraqakĕn	—	kĕpara para	—	A J	
	ngilèqaké, doen stroomen	diilèqaké	—	kailèqakĕn	kèli	—	C	A - L, als in groep D
	nglĕboqaké, insluiten	dilĕboqaké	—	kalĕboqaké	klĕbu	—	A	
	nĕmoqaké, doen ontmoeten	ditĕmoqaké	—	katĕmoqaké	kĕtĕmu	tinĕmu	A H	
	ngĕtoqaké mĕtoqaké }, te voorschijn brengen, uiten	diwĕtoqaké ditoqaké	—	—	kĕwĕtu kuwĕtu	—	A	
	mboḍoqaké, (iets) overlaten aan	diboḍoqaké	—	kaborongakĕn	—	—		

G in vier varianten: G¹ᵃ kumĕnĕ, treffen [grw. kĕna]
G¹ᵇ lumakwani, begaan [grw. laku]
G²ᵃ (u)malapi, berooven [grw. alap]
G²ᵇ (u)misyani, vullen [grw. isi]
} overige activiteitsgraden als in de E-groepen

H in twee varianten: H¹ lumakwakĕn, doen gaan [grw. laku]
gumawayakĕn, (iets) doen [grw. gaway]
H² (u)malahakĕn, overwinnen [grw. alah]
(u)mĕtwakĕn, produceeren [grw. wĕtu]
} overige activiteitsgraden als in de F¹-groep

I transitief (I¹):

I	IIb	III	IVb
O.J. makaputra, tot zoon hebben	pinakaputra	ontbreekt	pinakaputra

intransitief (I²):
O.J. makabhasma, een hoop asch vormen
N.J. mangkapangañjur, de voorhoede vormen
N.J. umangkawit, de aanleider, veroorzaker zijn
N.J. pinangkapatih
minangkapatih }, als patih fungeeren
(eventueel in een afzonderlijke klasse op te nemen (klasse V))

K [a b c, praefixvarianten; 1 2 3 4 5, infixvarianten]

		variant:
patingtĕrambal, overal lappen vertoonen	[grw. tambal]	a 1
tingglĕrĕng, aan alle kanten grommen	[grw. gĕrĕng]	b 1
patingklĕkĕr, overal kronkelen	[grw. lĕkĕr]	a 2
patingkrogèl, overal voortkronkelen	[grw. ogèl]	a 3
patingblĕntong, overal vlekken vertoonen	[grw. blĕntong]	a 4
patingpañcolot, overal rondspringen	[grw. (pañ)colot]	a 5
kĕlawu, grauw	[grw. awu]	c 3
kléwa, antipathie hebben	[grw. éwa]	c 3

L in drie varianten:
L¹ (met voorvoeging van k, c.q. in het eerste lid), b.v.:
kumayu, kumayu-ayu, kĕmayu, zich als een schoone vrouw gedragen [grw. ayu]
L² (met verandering van de beginconsonant in k of g, c.q. in het eerste lid):
kumini, nuffig [grw. nini]
kumintĕr, doen, alsof men van alles verstand heeft [grw. pintĕr]
kumintĕr-pintĕr, idem
kumlanda, zich als een Europeaan gedragen [grw. wlanda]
gumisa, doen, alsof men alles kan [grw. bisa]
gumapa-bapa, in alles doen als iemand, die (reeds) vader is [grw. bapa]
L³ (met handhaving van de beginconsonant):
kumawi, doen, alsof men dichten kan, den dichter uithangen
gumĕdé, den grooten heer uithangen
sumagĕd, doen, alsof men alles kan

M
mangasĕpi, zich afzonderen
ngatrap, plaatsen, rangschikken
ngajawa, naar Java gaan
((m))(a)ngalor, noordwaarts gaan
(eventueel voor een deel te plaatsen in klasse IV, en voor een ander deel in klasse VII)

N mardagang, handel drijven

O
maradatĕng, zich als vreemdeling ergens vestigen
maratuwa, schoonvader, schoonmoeder
maramangan, aan een feestmaaltijd (zonder tegenpraestatie) deelnemen

P in drie varianten:
P¹ wĕlasan, medelijdend van aard [met suffix -an, zonder contractie]
P² talèn, vergeetachtig [grw. lali, met versmolten suffix]
P³ wĕdènan, vreesachtig [grw. wĕdi, met bindklank -an- en suffix -an]

Q in twee, drie of vier varianten:
Q¹ [met suffix -ĕn zonder bindklank], sakitĕn, ziekelijk
Q² [suffix -ĕn, met den bindklank -n-], tainĕn, roestig; ambu-ambunĕn, misselijk van den stank van iets
Q³ [suffix -ĕn, met den bindklank -an-], gugon-gugonĕn, lichtgeloovig [eventueel bij de S-groep in te deelen]
Q⁴ [met praefix kĕ- en suffix -ĕn], kĕpanasĕn, last hebben van de warmte [eventueel bij de R-groep in te deelen]

R [1-3 of 1-4, praefixvarianten; a-d of a-e, suffixvarianten]

	variant:
kakéhan, te veel	2 a
kĕkaṭahĕn, te veel	1 c
kirĕngĕn, te donker van huidskleur	2 c
kairĕngĕn, te donker van huidskleur	3 c
kĕsĕron, te luid	1 b
kĕsĕronĕn, te luid	1 d
kamban, te breed	2 b
kĕlĕgĕnĕn, te zoet	1 d
event. kĕpanasĕn, last hebben van de warmte [het laatste event. als Q⁴ aan te duiden]	1 c

kĕsaréan, kĕmĕtonan, cf. resp. p. 344 en p. 283², 353

S [a-h, praefixvarianten; 1-4, suffixvarianten]

	variant:
O.J. kapaluh, tot tranen geroerd zijn	a 3
kapiluh, idem	b 3
O.J. kapingluh, idem	g 3 (sic!)
O.J. kapacĕlu, vol vreugde verwelkomen	a 3
kumacĕlu, naar iemands komst vol verlangen uitzien	h 3 (sic!)
kamitĕnggĕngĕn, verstomd staan	d 2
kapitĕnggĕngĕn, idem	b 2
kamiwĕlasĕn, door medelijden bewogen	d 2
kawĕlasan, idem	c 1
kapiwĕlasan, idem	b 1
kamipurun, zich verstouten	d 3
kapiilonĕn, een echte nabootser zijn	b 4
gugon-gugonĕn, lichtgeloovig [?, zie bij Q³]	f 4
kamatĕnggĕngĕn, verstomd staan	c 2

T
jodon, jĕjoḍon, met elkaar getrouwd zijn — T¹, met versmolten suffix
jĕjoḍoan, idem — T², zonder contractie
lungguhan, op zijn gemak zitten — T²
puji-pujian, te zamen bidden — T²
karèn-karĕnan, treuzelen — T³, met bindklank
kari-karèn, idem — T¹
Naast deze T*-vormen *zonder praefix*:
ajĕjoḍon, met elkaar getrouwd zijn, — T*, *met praefix*

U in drie varianten:
U¹ (met praefix sa-), sacumbana, elkaar kussen
U² (met praefix silih- of gĕnti-), silih-asih, elkaar beminnen
U³ (met een door a- voorafgegaan praefix silih- of gĕnti-), asilih-arah, op elkander mikken

V met drie reeksen variantenkenmerken,
1° 1-7, praefixvarianten in het eerste lid
2° A-C, varianten naar den indicans van het passivum in het tweede lid
3° a-f, varianten naar den uitgang van het tweede lid

tuku-tinuku, bij elkaar koopen	1 A a
mbagèq-binagèqaké, elkaar begroeten	6 A f
takon-tinakonan, bij elkaar informeeren	1 A b
nangis-tinangisan, elkaar beweenen	2 A b
tampan-tinampan, elkaar iets overhandigen	3 A c
mong-kinĕmong, voor elkaar zorgen	1 C a
mupuh-pinupuh, op elkaar losslaan	2 A a
ulung-ingulungan, aan elkaar toereiken	1 B b
bagé-binagèqaké, elkaar begroeten	1 A f
enz.	

W turun-tumurun, van geslacht op geslacht overgaan

X
kĕlara-lara, hartverscheurend
kagiri-giri, vervaarlijk
konĕng-unĕng
konĕng-onĕng } innemend, bekoorlijk

Détailschema II

Laku, *lampah.*

	A	B (koophandel drijven)	C¹	C³
realiteits-vorm	laku bĕngi *lampah dalu* ('s nachts reizen)	alaku-dagang *alampah-dagang*	lumaku *lumampah* (gaan, reizen)	mlaku *mlampah* (reizen, gaan)
irrealiteits-vorm	lakua bĕngi *lampaha dalu*	alakua-dagang *alampaha-dagang*	lumakua *lumampaha*	mlakua *mlampaha*
impera-tief	lakua bĕngi [*sampéan lampah dalu*]	alakua-dagang [*sampéan alampah-dagang*]	lumakua [*sampéan lumampah*]	mlakua [*sampéan mlampah*]
proposi-tief	aku taq/ndaq laku bĕngi [*kula badé lampah dalu*]	aku taq/ndaq alaku-dagang [*kula badé alampah-dagang*]	aku taq/ndaq lumaku [*kula badé lumampah*]	aku taq/ndaq mlaku [*kula badé mlampah*]
			sing lumaku	sing mlaku
kwalitatieve voluntatief	—	—		
verbaal-substantief	laku(né) *lampah(ipun)* (het gaan, gang, reis)	nggoné alaku-dagang *nggènipun alampah-dagang*	nggoné lumaku *nggènipun lumampah*	nggoné mlaku, mlakuné *nggènipun mlampah, mlampahipun*
nomen agentis	palaku *palampah* (looper(?))	—	—	—

A-vorm van het tweede type: lĕlaku / *lĕlampah* (zieltogen; op reis zijn)
C³-vorm van het derde type: mlaku-mlaku / *mlampah-mlampah* (wandelen)

E¹ verbaal-substantieven: *nggènipun nglampahi*, het verrichten; *nggènipun dipunlampahi*, het verricht worden; nomen agentis: *panglampah*, dienstman

	I	IIa	IIb	III	IV	passief participium
realiteits-vorm	*nglampahi* (verrichten)	*kula-lampahi* 1. *sampéan-lampahi* 2. *dipunlampahi* 3.	*linampahan*	*kalampahan*	*kĕlampahan* (geschieden)	*lampahan* (eerste type), afgelegde weg, af te leggen weg; verrichte handeling, te verrichten handeling; drama *lĕlampahan* (tweede type), werkzaamheden, werkkring; lotgevallen
irrealiteits-vorm	*nglampahana*	*kula-lampahana* 1. *sampéan-lampahana* 2. *dipunlampahana* 3.	*linampahànà*	*kalampahànà*	*kĕlampahànà*	
imperatief	*sampéan nglampahi* / *nglampahana*	[*sampéan-lampahi*]	—	—	—	
propositief	[*kula badé nglampahi*]	[*kula-lampahanipun*]	—	—	—	
kwalitatieve voluntatief	—	—	—	—	[*ingkang kĕlampahan*]	

E² verbaal-substantieven: nggoné nglakoni, het verrichten; nggoné dilakoni, het verricht; nomen agentis: panglakon, dien[stman]

	I	IIa	IIb	III	IV	passief participium
realiteits-vorm	nglakoni (verrichten)	taq/ndaq lakoni 1. koqlakoni 2. dilakoni 3.	[linakonan] [niet gebruikelijk]	[kalakonan] [niet gebruikelijk]	kĕlakon (geschieden)	lakon = *lampahan*
irrealiteits-vorm	nglakonana	taq/ndaq lakonana 1. koqlakonana 2. dilakonana 3.	—	—	kĕlakóna	lĕlakon = *lĕlampahan*
imperatief	nglakonana	lakonana	—	—	—	
propositief	aku taq/ndaq nglakoni	taq/ndaq lakonané	—	—	—	

F¹ verbaal-substantieven: *nggènipun nglampahakĕn* het in zwang brengen; *nggènipun dipunlampahakĕn* het in zwang gebracht worden

	I	IIa	IIb	III	IV
realiteits-vorm	*nglampahakĕn* (doen gaan, in circulatie, in zwang brengen)	*kula-lampahakĕn* 1. *sampéan-lampahakĕn* 2. *dipunlampahakĕn* 3.	*linampahakĕn*	*kalampahakĕn*	*kĕlampah* (in circulatie, in zwang)
irrealiteits-vorm	*nglampah(ĕ)na*	*kula-lampah(ĕ)na* 1. *sampéan-lampah(ĕ)na* 2. *dipunlampah(ĕ)na* 3.	*linampah(ĕ)na*	*kalampah(ĕ)na*	*kĕlampàhà*
imperatief	[*sampéan nglampahakĕn*]	[*sampéan-lampahakĕn*]	—	—	—
propositief	[*kula badé nglampahakĕn*]	—	—	—	—
kwalitatieve voluntatief	—	—	—	—	[*ingkang (ngantos) kĕlampah*]

F² verbaal-substantieven: nggoné nglakoqaké, het in zwang brengen; nggoné dilakoqaké, het in zwang gebracht worden

	I	IIa	IIb	III	IV
realiteits-vorm	nglakoqaké (doen gaan, doen circuleeren, in zwang brengen)	taq/ndaq lakoqaké 1. koqlakoqaké 2. dilakoqaké 3.	—	[kalakoqaké] [niet gebruikelijk]	kĕlaku (in circulatie, in zwang)
irrealiteits-vorm	nglakoq(ĕ)na	taq/ndaq lakoq(ĕ)na 1. koqlakoq(ĕ)na 2. dilakoq(ĕ)na 3.	—	—	kĕlakua
imperatief	nglakoq(ĕ)na	lakoq(ĕ)na	—	—	—
propositief	aku taq/ndaq nglakoqaké	taq/ndaq lakoq(ĕ)né	—	—	—
kwalitatieve voluntatief	—	—	—	—	sing kĕlaku

	I	IIa	IIb	III	IV	passief participium
G¹ᵇ	O.J. lumakwani	als in de E-groep	als in de E-groep	als in de E-groep	als in de E-groep	als in de E-groep
H¹	O.J. lumakwakĕn	als in de F-groep	als in de F-groep	als in de F-groep	als in de F-groep	

Tweede klasse

D verbaal-substantief O.J palaku, pamalaku

	I	IIa	IIb	III	IV
O.J. realiteits-vorm	amalaku, verzoeken	—	pinalaku	?	?
irrealiteitsvorm	amalakwa	—	pinalakwa	?	?
imperatief	amalakwa / pamalaku	—	palakun	?	?
N.J. realiteits-vorm	m(a)laku / milaku	?	—	?	?
irrealiteits-vorm	m(a)lakua / milakua	?	—	?	?
imperatief	m(a)lakua / milakua	?	—	?	?
propositief	aku taq/ndaq m(a)laku / milaku	?	—	?	?

C² realiteitsvorm umalaku (verzoeken); irrealiteitsvorm umalakwa

E

	I	IIa	IIb	III	IV	passief participium
	O.J. amalakwi / amalakwani (aan iemand (iets) verzoeken) enz. N.J. E² mlakoni enz. E¹ *mlampahi* enz.		O.J. pinalakwan	*kaplampahan*		pilakon *pilampahan*, (?) dagelijksche werkzaamheden [mogelijkerwijze onder D of F te plaatsen of in het geheel geen vorm van de tweede klasse]

Détailschema I

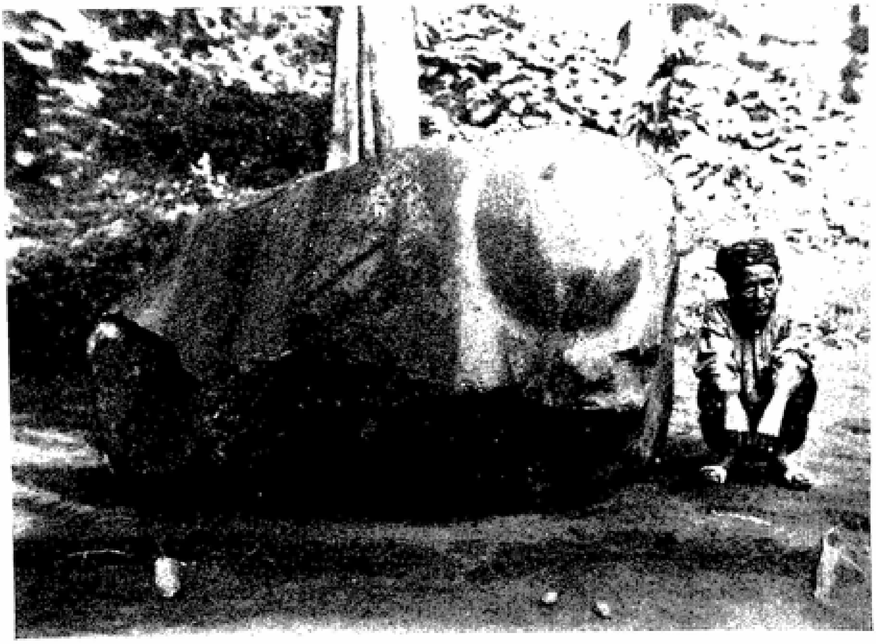
Rungu, *Pirĕng*

		I	II	III	IV	
D verbaal-substantieven: pangrungu, *pamirĕng* nggoné ngrungu, *nggènipun mirĕng* *mirĕngipun* } het hooren	realiteits-vorm	ngrungu *mirĕng* (hooren)	taq / ndaq } rungu *kula-pirĕng* } agens in den eersten persoon koqrungu *sampéan-pirĕng* } agens in den tweeden persoon dirungu *dipunpirĕng* } agens in den derden persoon	[karungu] [te vormen, doch niet gebruikelijk] *kapirĕng*	k(ĕ)rungu *kĕpirĕng* (hoorbaar)	
	irrealiteits-vorm	ngrungua *mirĕnga*	taq / ndaq }-, koq-, dirungua *kula-, sampéan-, dipunpirĕnga*	[karungua] *kapirĕnga*	k(ĕ)rungua *kĕpirĕnga*	
	imperatief	ngrungua *sampéan mirĕng(a)*	rungunĕn [*sampéan-pirĕng*]	—	—	
	propositief	aku taq / ndaq } ngrungu [*kula badé mirĕng*]	taq / ndaq } rungunè [*kula-pirĕngipun*]	—	—	
	kwalitatieve voluntatief	—	—	—	sing (nganti) k(ĕ)rungu [tĕkan ing…] *ingkang (ngantos) kĕpirĕng …*	
E¹ verbaal-substantieven: *nggènipun mirĕngi*, actief *nggènipun dipunmirĕngi*, passief	realiteits-vorm	*mirĕngi* (mededeelen aan)	*kula-mirĕngi* 1. *sampéan-mirĕngi* 2. *dipunmirĕngi* 3.	*kamirĕngan*	*kĕmirĕngan* (te hooren krijgen, vernemen)	
	irrealiteits-vorm	*mirĕngana*	*kula-mirĕngana* 1. *sampéan-mirĕngana* 2. *dipunmirĕngana* 3.	*kamirĕngànà*	*kĕmirĕngànà*	
	imperatief	[*sampéan* { *mirĕngi* / *mirĕngana* }]	[*sampéan-mirĕngi*]	—	—	
	propositief	[*kula badé mirĕngi*]	[*kula-mirĕnganipun*]	—	—	
	kwalitatieve voluntatief	—	—	—	*ingkang ngantos kĕmirĕngan*	
E² verbaal-substantieven: nggoné ngrungoni, het mededeelen nggoné dirungoni, het ingelicht worden krunguné, het kunnen hooren	realiteits-vorm	ngrungoni (mededeelen aan)	taq / ndaq } rungoni 1. koqrungoni 2. dirungoni 3.	niet gebruikelijk	k(ĕ)rungu (te hooren krijgen, vernemen)	
	irrealiteits-vorm	ngrungonana	taq / ndaq } rungonana 1. koqrungonana 2. dirungonana 3.		k(ĕ)rungua	
	imperatief	ngrungonana	rungonana		k(ĕ)rungua	
	propositief	aku taq / ndaq } ngrungoni	taq / ndaq } rungonané		—	
	kwalitatieve voluntatief	—	—		sing (nganti) k(ĕ)rungu	
F¹ ver… ng… ng…	realiteits-vorm	*mirĕngakĕn* (luisteren naar)	*kula-mirĕngakĕn* 1. *sampéan-mirĕngakĕn* 2. *dipunmirĕngakĕn* 3.	*kamirĕngakĕn*	*kĕpirĕng* (hoorbaar)	passief 1 *mĕmirĕng* waarn…

Schematisch overzicht der Javaansche werkwoordsvormen

A	tiba, vallen lunga, weggaan tampa, ontvangen turu, slapen	**B**	aurip, levend wezen, mensch agĕsang, levend wezen, mensch alaku-dagang, handel drijven asupit-driji, de vingers als nijptang gebruiken adoh, ver, verwijderd zijn maguru, tot leermeester hebben	**C**	in drie varianten: C¹ lumaku, gaan [grw. laku] sumĕrĕp, waarnemen, kennen [grw. sĕrĕp] C² mĕnga, openstaan [grw. wĕnga] mati, sterven, dood [grw. pati] C³ mlĕbu, naar binnen gaan [grw. lĕbu]

	I	IIa	IIb	III	IVa	IVb		
D	ñĕkĕl, pakken	dicĕkĕl	cinĕkĕl	kacĕpĕng	kĕcĕkĕl	—	A	in het derde passief: A: met praefix kĕ- [k-, ku-] B: met ka- vóór een éénlettergrepig grondwoord C: met een versmolten praefix ka- D: met een versmolten praefix kĕ- E: met een praefix ka-, dat met de beginvocaal niet samensmelt F: met een praefix ka- vóór een meerlettergrepig grondwoord, dat met een consonant begint G: met een praefix ing- H: met een infix -in- J: met afstooting van het praefix kĕ- K: met afstooting van de i van in- L: met tot praefix de combinatie kinĕ- of kĕkĕ-, met contractie
	ngira, meenen	dikira	kinira	kakintĕn	—	—		
	nacad, laken	dicacad	cinacad	kacacad	kĕcacad	—	A	
	mbaḍé } mbĕḍèq }, gissen, raden	dibaḍé	binĕḍé	kabĕḍèq	kĕbĕḍèq	binaḍé	AH	
	ngĕdol, verkoopen	didol	—	kaĕdol	—	—		
	nganggo }, gebruiken, (iets) ngĕnggo } aantrekken	dianggo } diĕnggo }	—	—	kanggo	—	C	
	ngwadi } madi }, geheimhouden	diwadi	—	kawadi	—	—		
	ngungrum } ngrungrum }, liefkoozen	dingungrum } dirungrum }	rinungrum	kangungrum } karungrum }	—	—		
	mukti, (iets) genieten	—	binukti	kabukti	—	binukti	H	
	mahat, distilleeren	dimahat } dipahat }	—	—	—	—		
E¹	ningali, zien	dipuntingali	tiningalan	katingalan	kĕtingal	—	A I	A - L, als in groep D groep I, zonder suffix in het derde passief groep IV, met -an in het derde passief achter het grondwoord
	ngarani, noemen	diarani	ingaranan	—	karan	ingaran	CG I	
	nglampahi, begaan	dipunlampahi	linampahan	kalampahan	kĕlampahan	—	A IV	
	ngĕdali, uittrekken tegen mĕdali, optreden (op het tooneel)	dipunwĕdali	winĕdalan	—	kĕmĕdalan } kĕwĕdalan }	—	A IV	
	ngĕdohi, zich verwijderen van	didohi	—	kaĕdohan	—	—		
	O.J. angĕné, treffen	—	kinĕnan	kakĕnan	—	—		
	ngubĕngi, omringen	diubĕngi	ingubĕngan	kaubĕngan	kĕkubĕng	kinubĕng	L I	
	ñjagoi, op iemand stemmen	dijagoi	—	kajagoan	—	—		
E²	mastani, noemen	dipunwastani	winastanan	kawastanan	—	winastan	H III	A - L, als in groep D groep II, zonder eenig suffix in het derde passief groep III, met behoud van den bindklank in het derde passief groep V, met aanhechting van -an zonder bindklank in het derde passief groep VI, met den bindklank -an- en met het suffix -an in het derde passief
	marani, gaan naar	diparani	pinaranan	—	kĕparan	pinaran	AH III	
	ngisèni, vullen	diisèni	ingisènan	kaisènan	kisèn	—	D III	
					kaisèn	—	E III	
					kisènan	—	D VI	
	O.J. angisyani, vullen	—	?	?	késyan	—	C III	
	nglakoni, begaan	dilakoni	linakonan	—	kĕlakon	—	A III	
	ngrungoni, mededeelen aan	dirungoni	—	O.J. karĕngwan	k(ĕ)rungu²	—	A II	
	ngĕngani } mĕngani }, openen voor	diwĕngani	winĕnganan	—	kĕwĕngan	—	A III	
					kĕbilaèn }	—	A III	
	mbilaèni, verderfelijk	—	—	—	kabilaèn }	—	F III	
					kĕblaèn }	—	A III	
	ngandikani, ontbieden, (iem.) een opdracht geven	dipunandikani	ingandikan } ngandikan }	—	—	—		
	——, bezoeken	—	—	—	kĕtamuan	—	A V	
F¹	mbañjuraké, voortzetten	dibañjuraké	—	kalajĕngakĕn	kĕbañjur	—	A	
	ngunduraké, terugdringen	diunduraké	—	kaundurakĕn	kondur, kaundur	—	C E	
	ngandĕgaké }, tot stilstand ngĕndĕgaké } brengen	diandĕgaké } diĕndĕgaké }	—	—	kandĕg	—	C	
	ngĕdohaké, verwijderen	didohaké	tinĕbihakĕn	katĕbihakĕn	kĕdoh	—	A (sic!)	
	mĕdalakĕn }, te voorschijn ngĕdalakĕn } brengen, uiten	dipunwĕdalakĕn } dipundalakĕn }	—	kawĕdalakĕn	kĕwĕdal } kuwĕdal }	—	A	
	O.J. an[illegible]vatakĕn, laten schrikken	—	?		kagèt	—	B	A - L, als in groep D

Figuur 1. De Batoe gong te Rambi Poedji (Djĕmbĕr).

Figuur 2. Inscriptie op den Batoe gong.

OUDHEIDKUNDIGE AANTEEKENINGEN

DOOR

Dr. W. F. STUTTERHEIM.

XLVI. *)

De oudste inscriptie van Oost-Java?

Tijdens mijn bezoek aan enkele oudheden in Java's Oosthoek in de maand December 1933 bracht de heer H. R. van Heekeren mij bij den onder den naam Batoe gong of Batoe taboehan bekend staanden steen dichtbij den driesprong te Rambi poedji, waar zich van den weg Loemadjang—Djĕmbĕr die naar Poegĕr afbuigt [1]). De steen, een blok andesiet van natuurlijke vormen, is van den weg af duidelijk zichtbaar en heeft, ten ruwste gemeten, bij een hoogte van ± 120 cm. een lengte van ± 170 cm. Hij zou eenmaal boven op den heuvel gelegen hebben, welke zich in den djati-aanplant aan genoemden driesprong bevindt, en is kahoelan. De het eerst in het oog vallende merkwaardigheid, welke hij vertoont, is, dat zich op een der vele vlakken, welke hij bezit, en hetwelk blijkbaar opzettelijk effen gemaakt is, een sterk afgeknot-kegelvormige verhevenheid bevindt, welke ongeveer 20 cm. buiten dat vlak uitsteekt en aan het grondvlak een diameter heeft van 60—65 cm. (de kegel is namelijk niet cirkelrond). Deze verhevenheid maakt den indruk van een speling der natuur te zijn, dan wel tot een dier nog onverklaarde versieringen te behooren, waaraan verschillende megalieten rijk zijn. De meening, dat wij een megaliet voor ons hebben, zou dan ook voor deze aan megalieten zoo rijke streek niets bevreemdends bevatten, ware het niet, dat zich op een der aan het genoemde grenzende vlakken (aan den onderkant van den steen), dat echter niet zoo glad is behakt, een korte inscriptie bevond in een kennelijk oud schrift [2]). Het is

*) Zie deze Bijdragen, dl. 85, 1929, bl. 479; dl. 86, 1930, bl. 302 en 557; dl. 89, 1932, bl. 97 en 261; dl. 90, 1933, bl. 267; dl. 92, 1934, bl. 181.

1) De steen komt niet in den Inventaris van 1923 voor.

2) Overigens behoeft de aanwezigheid der inscriptie natuurlijk de mogelijk-

deze inscriptie, welke ik, hoewel de inhoud niet veel te beteekenen heeft, toch om haar letterschrift in het ondervolgende wil bespreken.

Omtrent den inhoud van de inscriptie valt weinig te zeggen. Er staat zeer duidelijk *parwwateçwara*, „Bergheer", hetgeen op niemand anders dan Çiwa kan slaan. In verband met deze beteekenis vraag ik mij dan ook af, of de afgeknotte kegel niet het restant is van een eenmaal hoogeren kegel of cylinder, met andere woorden: van een lingga. Een aannemelijker verklaring van bedoeld voorwerp weet ik in verband met de inscriptie niet aan de hand te doen [1]).

Meer valt te zeggen omtrent de gebezigde schriftsoort. Onmiddellijk valt het op, dat wij hier, in een streek, welke wij gewoonlijk beschouwen als van geen of weinig cultureele beteekenis in de oudjavaansche geschiedenis en die wij hoogstens met de periode van Majapahit in verband zouden willen brengen, een schriftsoort gebruikt zien, die ouder is dan die van Majapahit, ja, ouder dan die der onmiddellijk voorafgaande dynastieën.

Het is voornamelijk de combinatie *rwwa*, welke in de bovengeschreven *ra* dien hoekigen en van een „kop" voorzienen vorm vertoont, welken wij te vergeefs zoeken in alle oostjavaansche inscripties, met uitzondering van die van Dinaja [2]). Daar komt deze vorm een enkele maal voor, zoodat wij reeds op grond van dit verschijnsel geneigd zouden zijn onze inscriptie aan de eeuw van Dinaja, de 8e A.D., toe te schrijven, ware het niet, dat er zich bij enkele andere letterteekens kenmerken voordoen, welke op een hoogeren ouderdom kunnen wijzen.

In de eerste plaats geldt dit voor de *ta*.

Zooals men weet, heeft de oorspronkelijke Pallawa-*ta* zijn langen hals slechts behouden tot en met de inscriptie van Sañjaya uit 732. Reeds in de inscriptie van Dinaja echter treffen wij de latere

heid niet uit te sluiten, dat wij een megaliet voor ons hebben. De inscriptie kan een poging geweest zijn om een vanouds vereerd voorwerp op te nemen in een nieuwen cultus, iets, waarvan talrijke voorbeelden elders zijn aan te voeren.

[1]) Tenzij dan de steen inderdaad een megaliet was (zie vorige noot).

[2]) Zie T.B.G. 1916 tegenover pag. 411, regel 4 *swargga*, r. 11 *darççi*. Elders in deze inscriptie is deze *ra* echter meer recht of gebogen, niet hoekig. Het is te betreuren, dat in T.B.G. 1924 tegenover pag. 228 een zeer slechte reproductie der inscriptie is afgedrukt, welke van verschillende letterteekens slechts gedeelten te zien geeft en daardoor verwarrend werkt. Voor het middenstuk is dat natuurlijk geen bezwaar, aangezien wij daarvoor over een betere reproductie beschikken.

middenjavaansche *ta* aan, welke hoogstens van een kort streepje aan den bovenkant is voorzien, als rudimentair overblijfsel van den oorspronkelijken hals [1]). Hier vinden wij nu de *ta* in haren oorspronkelijken vorm terug. Niettemin kan het feit, dat het teeken voorzien is van een „nail-head", en niet van de in de oudste inscripties van den Archipel voorkomende „box-head", ons er voor behoeden den ouderdom te hoog op te voeren [2]).

Een ander teeken, dat een hoogen ouderdom verraadt, is dat der *ra*. Het is namelijk bijna identiek aan dat, hetwelk wij aantreffen in de inscripties van Móeara Kaman (Borneo), en bestaat uit een van een „nail-head" voorziene verticale streep, waarvan de onderste punt naar links ombuigt. Het verschil tusschen beide teekens is dus weer gelegen in het gebruik van een „nail-head" in de plaats van een „box-head" [3]).

Men vergisse zich voorts met dit teeken niet; wel is waar lijkt een bepaalde vorm der later voorkomende *ra*'s er eenigszins op, doch daar vinden wij steeds de eigenaardigheid, dat de „nail-head" los is geraakt van de verticale streep en daarenboven het karakter van een streepje heeft aangenomen (zooals dus bij de *ta* van Dinaja het geval was), welk streepje dan naar rechts afhellend is aangebracht. Meestal vindt men daarenboven dan een lichten of sterkeren knik in het verticale been [4]).

Het teeken voor *ça* kan ons weinig leeren, daar het vrijwel uniek is. De horizontale streep is hier namelijk aan beide einden aan den boog aangesloten, terwijl het rechterbeen door de aanhechting van de *wa* zoozeer in de verdrukking is gekomen, dat niet meer kan worden nagegaan, of het gewoonlijk wel werd gevonden. Niettemin wijst de sterk ontwikkelde krul aan het vooreinde naar de westjavaansche inscripties, met name die van Djamboe en Tji

---

1) Waar deze streepjes ook nog op een hals staan, wijken zij toch af van het „nail-head"-type en bestaan zij uit een slechts aan den rechterkant uitstekend streepje (vlaggetje).

2) Zie VOGEL in Bijdragen 74: 222 en P.O.D. deel I: 34. Hoewel de term „nail-head" slechts voor het nāgarī-schrift wordt gebezigd, neem ik hem hier over om de gelijksoortige koppen der Kawi-karakters te typeeren.

3) Zie Bijdragen 74: 232 plaat A regel 9, B regel 2, 4, 8, C regel 1, 4. Zie VOGEL's opmerkingen daarbij op pag. 223 vlg., waarbij deze geleerde dit haakje dateert tusschen de Bhadrawarman-inscripties van Campā en die van Singhawarman Pallawa.

4) Zie de tabellen van HOLLE.

Aroeteun, hoewel in de Tjanggal-inscriptie ook een enkel geval kan worden gevonden [1]).

De vorm van de *wa* en die van de *pa* wijken echter tamelijk sterk af van die der oudste inscripties; daar toch vinden wij doorgaans een knik in het voorste been van de *pa* en een inbuiging in de basis van de *wa*. Niettemin vindt men ook daar in enkele gevallen dezelfde vormen als te Rambi poedji [2]).

Het teeken voor de *e* ten slotte kan ons niet veel zeggen, daar het in dezen vorm zoowel bij de oudste als bij latere inscripties voorkomt.

Onze opmerkingen overziende, kunnen wij dus voorloopig constateeren, dat met name de teekens voor *ta* en *ra* het vermoeden wettigen, dat onze inscriptie ouder moet zijn dan die van Dinaja uit 760 en dus als de oudste inscriptie van Oost-Java te boek zou moeten worden gesteld.

Een andere vraag is het echter, hoe oud zij dan wel kan zijn.

Zooals wij zagen, wijzen enkele teekens naar de inscripties uit de 4e en 5e eeuw, terwijl dit weer te niet gedaan wordt door het feit, dat de voor die inscripties zoo typeerende „box-heads" ontbreken en vervangen zijn door „nail-heads", welke weer met de inscripties van Toek Mas uit ± 650 en Tjanggal uit 732 overeenkomen. Afwijkend van de laatste is echter in sterke mate de *ra*, waarvan het horizontale been niet na de ombuiging weder opwaarts gaat, zooals te Tjanggal het geval is, en welk teeken zich daarenboven door zijn „nail-head" onderscheidt. Meer komt zij overeen met de eenige *ra* van Toek Mas.

Dit verschil van de *ra* maakt het mij onmogelijk om aan een voor de hand liggende mogelijkheid te denken, namelijk aan een overblijfsel van Sañjaya's beweerde verovering van Oost-Java.

Aan den anderen kant maken de „nail-heads" een nauwen samenhang met de oudste inscripties hoogst onwaarschijnlijk, zoo niet onmogelijk. Ik zou dus willen voorstellen deze inscriptie toe te

---

[1]) P.O.D. deel I plaat 28 regel 2 eerste letterteeken; men lette ook op de krul vooraan de *ga* van regel 3 (Tji Aroeteun); ibidem plaat 31 regel 1 eerste letterteeken (Djamboe). KERN, V.G. VII pag. 119 regel 4, eerste letterteeken (Tjanggal). Bij de laatste inscriptie is het gebruikelijke teeken echter niet voorzien van een krul aan het voorbeen.

[2]) Zie Bijdragen 74 pag. 232 plaat C regel 7, waar de ondergeschreven *pa* geen knik vertoont, en ibidem plaat A, B, C passim voor de *wa* zonder gebogen basis.

schrijven aan de werkzaamheid van lieden, die zich vóór 760 op Oost-Java bevonden en wier schriftsoort sterke overeenkomsten vertoonde met dat van de Tjanggal-inscriptie uit 732 en van Toek Mas uit ± 650, kortom uit de 8e of 7e eeuw, den tijd, waarin Midden-Java voor het eerst in de buitenwereld bekend werd [1]).

Het valt zeer te betreuren, dat de steller van onze inscriptie niet wat breedsprakiger geweest is en zich heeft beperkt tot een voor een hinduïstisch geleerde ontoelaatbare kortheid en kernachtigheid van uitdrukking. Anders ware het ons misschien gegeven geweest de dateering nauwkeuriger te stellen dan thans het geval moet zijn. Merkwaardig en belangrijk blijft onze inscriptie mijns inziens niettemin.

XLVII.

De Batoe pĕlambean bij Karang bajat.

In het derde deel van den Inventaris komt onder No. 2520 het volgende voor:

„Op een plek genaamd „Pengapitan" van de padoekoehan Tjongapan een groot steenblok met inscriptie (elf kwadraat-letters en relief)" [2]), terwijl een literatuur-verwijzing naar Knebel's beschrijving ons het volgende leert:

„*Beschreven steen.* Op 7 paal afstands van de spoor-halte Soemberbaroe, in de wildernis van Tjongapan (men vergete de afschuwelijke wandeling), steekt een geweldig steenblok 1.45 M. hoog uit den grond. Op de ruwe zijde van het ruwe voorvlak is en-relief eene inscriptie van elf kwadraat-letters gebeiteld, en rechts daarvan, op een schuin-weggekapt nevenvlak, eveneens eenige letterfiguren, en-relief schuin naar beneden gebeiteld. Gedeeltelijk verweerd. Mij is van één en ander een afdruk toegezegd. Aan de linkerzijde is een gedeelte van den steen rechthoekig weggekapt, en in het nieuw-ontstaan bovenvlak uitgehold. In de uitholling is een langwerpig vierkant uitgespaard, met een gat er in; aan de andere zijde van het bekken nog een rond gat. Dat opstaand langwerpig vierkant staat in verband met een rechthoekige inkeping. Een en ander diende, volgens de

---

[1]) Wil men de vele ouderwetsche eigenaardigheden tot hun recht laten komen, dan dient men de inscriptie dus vóór de beide genoemde en aan den aanvang der bedoelde periode te stellen: ± 600. — Voor Toek Mas zie KERN V.G. VII: 203.

[2]) Inventaris III pag. 114 (O.R. 1923).

desalegende, om olie te maken, en vandaar heeft de plek den naam gekregen van Pegapitan (plampejan)" [1]).

Ten slotte vermeldt de Inventaris dan weder, dat de beloofde afdruk nooit ontvangen werd [2]).

Deze merkwaardige steen maakte mijn belangstelling gaande, zoodat ik besloot, zoodra ik daartoe in de gelegenheid zou zijn, de „afschuwelijke wandeling" als een noodzakelijk kwaad te aanvaarden, hopende, dat in de sinds Knebel's inventarisatie verloopen dertig jaren wel zooveel ter plaatse veranderd zou zijn, dat zij belangrijk zou kunnen worden ingekort. Dit laatste bleek dan ook het geval te zijn, en een wandeling van een paar paal vanuit de desa Karang bajat bracht mij door de sawahs op de bewuste plek, die thans niet meer in de wildernis, doch aan den rand van de wildernis (het oerbosch op de zuidelijke Janghelling) gelegen is [3]).

Een nauwkeurige bezichtiging van den steen, die thans rondom door sawahs is omgeven, bleek al dadelijk correcties op Knebel's beschrijving te kunnen geven.

In de eerste plaats telt de horizontale inscriptie niet elf, doch twaalf letterteekens [4]). In de tweede plaats zijn de letterteekens, welke rechts daarvan zijn aangebracht, niet schuins naar beneden, doch, zooals te verwachten viel, schuins naar boven aangebracht, zooals men dat wel op spiegelhandvaten aantreft.

In de derde plaats bleek echter Knebel's beschrijving van het uiterlijk van den steen zoo weinig duidelijk te zijn, dat men zich daaruit onmogelijk een betrouwbare voorstelling zou kunnen maken van hetgeen de werkelijkheid te zien geeft. Dit is echter niet uitsluitend aan Knebel's beschrijving te wijten, aangezien door het ingrijpen der beeldhouwers in den oorspronkelijken, natuurlijken vorm van het rotsblok (dat

---

1) O.R. 1904: 139.

2) O.R. 1923: 114.

3) Voor hen, die den steen wenschen te bezoeken, diene het volgende. Men kan per automobiel vanuit Pringga wirahan (ten W. van Tanggoel) de desa Karang bajat bereiken, waarna men nog tot de eerstvolgende scherpe bocht door kan rijden. Van hieruit gaat men noordoostwaarts door de sawahs naar de ḍoekoeh Tjongapan en steekt benoorden deze ḍoekoeh de kali Karang bajat over langs een pinangstam. Daarna volgt men de kali stroomopwaarts door de aangrenzende sawahs tot ongeveer aan den rand van het oerbosch. Daar ter plaatse echter zeer vele lahar-keien liggen, is het gewenscht iemand uit de ḍoekoeh Tjongapan of uit Karang bajat mede te nemen. In den drogen tijd, vooral als de sawahs droog staan, is de tocht zeer goed in ruim een uur tijds te volbrengen.

4) Het is duidelijk, dat Knebel de wisarga met het daarop volgende teeken voor de *sa* heeft bijeengenomen.

Figuur 3. De Batoe pĕlambean bij Karang Bajat (Djĕmbĕr).

Figuur 4. Zij-aanzicht van den Batoe pĕlambean.

overigens niet „geweldig" is) zoovele nieuwe vlakken en vlakjes zijn ontstaan, dat slechts een foto van een en ander verduidelijkend kan werken.

Zulk een foto geef ik dan ook hier ter verduidelijking van de beschrijving, hoewel de witte schimmels het juiste beloop der vlakken op sommige plaatsen onduidelijk maken.

Alvorens nu nog even stil te staan bij de mogelijke bestemming van een en ander, wil ik de inscriptie bespreken.

Zij bestaat, zooals reeds opgemerkt werd, uit twee gedeelten.

Een daarvan is de horizontale inscriptie van twaalf letterteekens (twee pada's en twee paten's niet medegeteld), de andere een verticale inscriptie, rechts van de eerste aangebracht, zoodat zij zich daarvóór bevindt.

De horizontale inscriptie luidt naar mijne lezing: . *tlaḥ sanak pangilanganku.*

De verticale inscriptie luidt: *sarwwa hana.*

De beteekenis van geen van beide inscripties is geheel duidelijk, hetgeen ons niet verwonderen kan, aangezien dergelijke korte opschriften, zooals ze ook op spiegelhandgrepen en ringen wel voorkomen, nog nimmer bevredigend verklaard konden worden, hetgeen wel moet worden toegeschreven aan een opzettelijke bedoeling van den maker. Immers, de meeste van dergelijke opschriften zijn gesteld in het zoogenaamde kaḍiri-schrift en vele dateeren dan ook werkelijk uit de kaḍirische periode. Nu is deze periode bekend om hare voorliefde voor het kāwya, het kunstdicht, welk literatuur-genre gepaard gaat aan het maken van kleinere spreuken en kernachtige gezegden, welke hun inhoud slechts prijs dienen te geven aan hen, die voorzien zijn van een buitengewone kennis van de schoone letteren. Een overblijfsel daarvan vinden wij in de zoogenaamde sĕngkalan's, welke eveneens eer dienen om het bedoelde jaartal te verbergen dan dit openlijk mede te deelen. Zoozeer werd zulks tot een bewust doel, dat men, in gevallen, dat het jaartal toch ook gelezen diende te worden, dit ten overvloede in cijfers daarnaast plaatste. Zoo verbaast het ons dan ook niet, dat ons opschrift niet bij den eersten oogopslag zijn geheim prijsgeeft [1]).

---

[1]) Op deze neiging is reeds herhaaldelijk gewezen. Zie hiervoor nog Berg in zijn „Inleiding tot de studie van het Oud-Javaansch" pag. 46 vlgg. Nog immer beleeft de geletterde Javaan meer genoegen van een duistere, voor velerlei uitleg vatbare en aan individueele opvattingen ruimte latende plaats dan van een „unzweideutige" mededeeling.

Dat de twee opschriften aanéén gelezen dienen te worden, lijkt mij onwaarschijnlijk. Het gebruik der pada's aan het begin en einde van het horizontale opschrift pleit daartegen, zoodat wij het korte opschrift zullen moeten opvatten als iets op zichzelf staands. Wat dan echter de beteekenis kan zijn van dit „Alles is er" of „Allen zijn er", ontgaat mij. Tenzij hier *sarwa* een der namen van Çiwa moet aangeven (*çarwa*) en het geheel zooveel zeggen wil als: „Çiwa is" [1]). Het tweede gedeelte zou letterlijk beteekenen: „Verlost (is de) vriend (of: broeder), mijn bevrijdingsmiddel.", indien wij althans aan *tlah* de beteekenis van *winâça* mogen hechten, welke van der Tuuk bij *matlahang* opgeeft [2]). Nemen wij aan, dat de steen vroeger toch wel in het woud moet hebben gelegen en dat dus de maker der inscriptie zeer goed een kluizenaar kan geweest zijn, dan zou een en ander kunnen zijn vervaardigd naar aanleiding van den dood (de verlossing) van des kluizenaars broeder of vriend, die tevens zijn guru was en hem den weg tot verlossing had gewezen. Dat deze verklaring echter niet meer dan een gissing is, is duidelijk [3]).

Hoewel wij zouden vermoeden, dat ook hier een sĕngkalan een bepaald jaar verborgen houdt, is het mij toch niet mogen gelukken er een uit de gegeven begrippen samen te stellen. Om den approximatieven datum te weten te komen dienen wij ons dus tot de gebruikte schriftsoort te wenden.

Een nadere dateering binnen de grenzen van het zoogenaamde kaḍirische schrift lijkt mij geen onmogelijkheid. Als algemeen criterium kan daarbij aangenomen worden, dat de oudste vertegenwoordigers van genoemde schriftsoort zich onderscheiden van de jongere door een grootere strengheid van vormen, terwijl omgekeerd de jongere in sterke mate de neiging bezitten hunne vormen door krulwerk op te smukken.

Deze neiging kan men gemakkelijk constateeren door onderlinge vergelijking van het schrift van Djala toeṇḍa uit 977, van Poeh Sarang uit 1002, van de oorkonden G.P. 1 en 2 van den Goenoeng Panoelisan op Bali uit 1011 en het Goenoeng-Kawi-schrift, dat in eenigszins gewijzigden vorm ook voorkomt op den Goenoeng Pa-

1) Of: Ç. zij. Bevreemdend blijft dan toch het feit, dat dit *sarwwa* niet door een of ander epitheton ornans voorafgegaan wordt, tenzij het de bedoeling was ook hier wederom een woordspeling te doen plaats hebben.

2) Zie voor deze opvatting Oudheidkundige Aanteekening I in Bijdragen 1929: 479 vlgg.

3) Ik wijs in dat geval op de niet geheel correcte spelling van *sanak* i.pl.v. *sănak* en *pangilangan* i.pl.v. *panghilangan*.

noelisan en elders, en dat op de tweede helft der 11e eeuw gesteld moet worden (± 1075) [1]).

Er is echter nog een ander kenmerk, dat ons eenigszins den weg kan wijzen. Ik bedoel de wijze, waarop de voorzijde der letterteekens is behandeld.

In de oudste exemplaren vinden wij slechts de verdikking van de bij het gebruikelijke schrift bestaande lijnen tot banden, waarbij dus aan de voorzijde (voorste been) van elk teeken de kop een weinig uitsteekt. Later heeft men, door de neiging het letterteeken zoo volmaakt mogelijk in een rechthoek te componeeren, dezen uitstekenden kop als iets onevenwichtigs gevoeld en voorzien van een tegenhanger onderaan het voorste been, welke het evenwicht weer herstelde. Tusschen beide bevond zich dan een hoekige inkeping, die de neiging vertoont kleiner te worden. Ten slotte zijn dan ook de kop en het onderste uitsteeksel zoover uitgegroeid en elkaar genaderd, dat er niet meer van een inkeping, doch van een streep tusschen beide gesproken kan worden. Dit laatste is zelfs doorloopend het geval bij de kaḍirische schriftsoorten van Bali uit het einde van de 11e eeuw; bedoelde streep is dan meestal voorzien van een daar rechthoekig op staand streepje, dat zich nogmaals rechthoekig ombuigt, zoodat het geheel een meanderfiguurtje wordt, dat, indien het wat groot is uitgevallen, vaak de lezing van het teeken in hooge mate bemoeilijkt.

Hoe ziet ons schrift er nu uit?

In de eerste plaats valt het op, dat de teekens niet meer die strengheid van vormen vertoonen, welke tot de oudste periode behoort. Doch evenmin maken zij een krulleriger indruk of zijn zij door in de letterteekens aangebrachte krulletjes en boogjes rijkelijk verfraaid. Belangrijk is het echter te zien, dat de meeste teekens aan den voorkant van het voorste been een tamelijk wijde inkeping hebben in de plaats van een nauwe streep. Ik zou dan ook op grond hiervan geneigd zijn de schriftsoort te plaatsen tusschen de balische latere groep uit de 2e helft der 11e eeuw en de oudere javaansche exemplaren, met andere woorden omstreeks 1050 A.D. Zuiver is deze nadere dateering natuurlijk nog niet, en kan zij ook niet zijn, gezien het nog geringe aantal gedateerde inscripties in deze schriftsoort,

---

1) Afbeeldingen respectievelijk in O.V. 1921: 78 fig. 1 en 2, en O.V. 1921: 148 fig. 4 (Djala toeṇḍa); KERN V.G. VII: 80 (Poeh Sarang); Oudheden van Bali I: Platen: fig. 108, 109 (G.P. 1 en 2); ibidem 110, 111, 112 (G.P. 4, inscr. w en x) en O.V. 1921: 60 fig. 8 (Goenoeng kawi).

doch als benadering durf ik haar toch wel te geven. In ieder geval kan zij voorloopig als werkhypothese gelden.

Ten slotte nog een kort woord over den eigenaardigen vorm van een gedeelte van den steen.

Voorloopig blijft het voor mij een raadsel, wat de bestemming van een en ander kan geweest zijn. Wel wil ik er de aandacht op vestigen, dat de opstaande wand op een eigenaardige wijze is bijgewerkt geworden, hetgeen op de foto door de schimmels niet tot zijn recht komt. Bevindt men zich recht voor dit gedeelte, dan maakt deze afvlakking den indruk van een olifantskop, welke vlak vóór de ooren glad is afgesneden. Het zou dan niet onmogelijk zijn, dat oorspronkelijk het uitstekende deel van den kop door middel van een dook in de inkeping was gelaten en op zijn beurt de doorboorde „brug" in een inkeping opnam ter voorkoming van verschuiving van dit afzonderlijk aangebrachte gedeelte. Mogelijk is daarbij opneming van de asch van den gestorven goeroe in de casementen het doel geweest en was de steen tevens een „tjaṇḍi". Wat dan echter de beide gaten te beteekenen hebben en hoe het beloop van dien kop moet geweest zijn, is mij allerminst duidelijk, zoodat ik een en ander voor niet meer dan een indruk geef.

De naam kan ons ook al niet op weg helpen, ook al nemen wij in de plaats van Knebel's *pĕlampejan* het *pĕlambean,* dat ik te hooren kreeg. *Lambe* is een lip of rand en kan zoowel van menschen als van dieren en voorwerpen gezegd worden. Hoe Knebel er toe kwam dit met olie te verbinden, is mij niet erg duidelijk; het olie-verhaal werd mij niet verteld [1]).

XLVIII.

Waar lag Erlangga's kluizenarij van den Pucangan?

Het is van algemeene bekendheid, dat de zoogenaamde Calcutta-oorkonde de schenking van rechten bevat aan de desa's Pucangan, Barahĕm en Basuri ten behoeve van de kluizenarij van Pucangan,

[1]) Nemen wij voor een oogenblik aan, dat *pĕlambean* met *lambe,* lip of rand, samenhangt, dan zou *Batoe pĕlambean* zooveel kunnen beteekenen als „steen met de randen" of „steen, waarmede of waarop lambe's gemaakt worden". Dat het woord met *lembeh* zou samenhangen, lijkt mij niet erg waarschijnlijk; in ieder geval geeft dat nog minder beteekenis. Ten slotte wijst Prof. Berg mij op de vertaling „steen van den rand (van de wildernis)".

welke gesticht was ingevolge een in verband met Erlangga's krijgsbedrijven gedane gelofte. Erlangga zelf is dan ook de schenker. Thans verblijft die oorkonde in het museum te Calcutta; vandaar de naam[1]).

De herkomst van dezen oorkonde-steen is onbekend, hoewel aangenomen kan worden, dat hij uit de residentie Soerabaja afkomstig is. Door deze onbekendheid met de oorspronkelijke vindplaats heeft men dan ook de bedoelde kluizenarij niet kunnen terugvinden en zijn toevlucht moeten nemen tot een hypothese om tenminste ongeveer het oord van herkomst te begrenzen. In de eerste plaats heeft men daarbij gedacht aan een berg, afgaande op het *pārçwe pūgawato girer* van de Sanskrit-zijde der oorkonde, hoewel de Kawi-zijde slechts spreekt van gronden te (of van) Pucangan, Barahĕm, Basuri[2]).

Hierop voortbouwende heeft Rouffaer een hypothese opgeworpen aangaande de juiste ligging van dien berg[3]). In de eerste plaats was die berg te verwachten nabij de Brantas-vlakte, waar Erlangga blijkens zijn oorkonden heerschte. In de tweede plaats kon men er wellicht denzelfden berg in zien, waar zijn vader Udayana bijgezet was in de badplaats Djala toeṇḍa, dus den Pĕnanggoengan. In de derde plaats zijn er verschillende andere oudheden op de hellingen van dien berg gevonden. En ten slotte vernam Rouffaer van den heer Moquette, dat er aan de lagere hellingen van den Pĕnanggoengan (evenals trouwens in de dalen van het geheele Wĕlirang-Ardjoena-complex) talrijke wilde pinangpalmen voorkwamen. Dit laatste, gevoegd bij de wetenschap, dat *pūgawat* zooveel als „rijk aan betelpalmen" beteekent, en dat *kĕpoetjangan* in jongere javaansche teksten als „pinangpalmberg" voorkomt, brengt Rouffaer tot de conclusie: „Voorloopig mag dus met voldoenden grond vermoed worden, dat de berg Poetjangan alias Pūgawat van Vorst Erlangga de Pĕnanggoengan is".

Ik geloof echter, dat het thans tijd is, het voorloopig karakter van deze conclusie op den voorgrond stellende, haar door een meer definitieve te vervangen.

Immers, sinds wij weten, dat de naam Udayana, voorkomende op de ruïne van de badplaats Djala toeṇḍa, naar alle waarschijnlijkheid niets met Erlangga's vader te maken heeft (zoo het al iets anders is dan de naam van den held uit het reliefverhaal), is het voor-

---

1) Uitgegeven door KERN in V.G. VII pag. 83 vlgg. Zie ook O.J.O. LXII. De oorkonde is uit 1041 A.D.

2) Respectievelijk vers 32 en regel 37.

3) In N.B.G. 1909 pag. 180 vlgg.

naamste argument pro vervallen [1]). Men zal het mij toch ten goede houden, indien ik uit het voorkomen van wilde pinangs op den Pĕnanggoengan van 1909 geen conclusies wil trekken ten opzichte van Erlangga's kluizenarij uit 1041, en men zal dit zonder bezwaren willen doen, indien men zich realiseert, dat de wilde pinang in den geheelen Archipel voorkomt, behalve in de hoogere bergstreken. Aan het voorkomen van deze areca-soort eenigerlei conclusies te verbinden ten opzichte van de ligging van een berg Pucangan is hetzelfde als Ayam Wuruk's in de Nāgarakṛtāgama beschreven hertenjacht te localiseeren op het Jang-plateau, omdat zich daar thans 20.000 herten bevinden.

Geen der door Rouffaer opgegeven redenen kan er ons dan ook meer toe brengen met uitsluiting van alle andere bergen de kluizenarij van Pucangan op den Pĕnanggoengan te zoeken.

Intusschen is het Rouffaer en anderen ontgaan, *dat er zich bij de Brantas-delta een berg bevindt, die den naam Poetjangan draagt* [2]). Het is de 167 meter hooge, in het Kĕṇḍĕng-massief gelegen, onder het district Plasa der residentie Soerabaja ressorteerende kalksteenberg, welke zich ten Noord-Westen van Majapahit aan de overzijde van den Brantas verhief en vanuit die plaats bij helder weer zichtbaar moet geweest zijn.

Is deze identificatie door de naamsovereenkomst al heel wat steekhoudender dan die met den Pĕnanggoengan, thans dienen wij ons de vraag voor te leggen, wat er nog gevonden kan worden, dat de identificatie van Poetjangan met Pucangan waarschijnlijker kan maken.

In de eerste plaats moet ik er dan de aandacht op vestigen, dat die andere kluizenarij van Erlangga, de çrīwijayāçrama, zich 7½ km zuiver ten Oosten van den Poetjangan-top in hetzelfde gebergte moet hebben bevonden, daar wij in de desa Troeneng den naam herkennen van het Turun hyang, dat in de stichtingsoorkonde van deze kluizenarij zijn gronden tot onderhoud van de kluizenarij moest afstaan. De oorkonde zelf is daarenboven in genoemde desa gevonden [3]).

Dan vestig ik er de aandacht op, dat niet minder dan drie oor-

---

[1]) Zie mijn opmerkingen in Oudheidkundige Aanteekening I (Bijdragen 85 (1929): 479 vlgg.).

[2]) Op het blad Oost-Java van den grooten atlas van den Topographischen Dienst wordt deze naam zelfs voor het geheele gebergte gebezigd; op detailblad LVIII A van de topographische kaart 1 : 50.000 is het de naam van een der vele toppen.

[3]) O.J.O. LXIV.

konden van Erlangga (helaas nimmer uitgegeven) gevonden zijn in eenige desa's, *gelegen aan den voet van genoemden Poetjangan,* nl. die van Soembĕr goerit, Kĕtĕmas en Grogol [1]).

Ten slotte breng ik in herinnering, dat er van de, naar mijn weten een zeventiental tellende, bekende oorkonden van Erlangga vier van onbekende herkomst zijn en alle dertien overige gevonden zijn in de streek *ten Noorden van den Brantas*; is de door mij voorgestelde identificatie juist, dan is dus ook nummer veertien uit die streek afkomstig.

Van onbekende herkomst zijn dan nog slechts die van Cane, van Pātakan en van Baru [2]). Mocht de laatste naam overeenkomen met het huidige Sima waroe (ten Z.O. van den Poetjangan benoorden den Brantas), dan blijven er nog slechts twee over [3]).

Zonder dus te kunnen zeggen, dat Erlangga's grondschenkingen zich tot de streek benoorden den Brantas hebben *beperkt,* ligt in het bovengezegde naar mijn meening toch voldoende grond om bij het zoeken naar den Pucangan in de eerste plaats te denken aan dien Poetjangan bij Plasa, waar het bij wijze van spreken van Erlangga's oorkonden heeft gewemeld.

Het is verleidelijk aan het bovenstaande nog andere gevolgtrekkingen te verbinden, doch slechts de uitgave der nog onuitgegeven oorkonden van Erlangga (in totaal niet minder dan 8 van de 17!) kan ons daarbij van den noodigen steun voorzien. Zoo doet het feit, dat alle oorkonden van dien vorst, waarvan de herkomst bekend is, afkomstig zijn uit de streek benoorden den Brantas — volgens mijn elders uiteengezette opvatting dus het oorspronkelijke Daha of Pañjalu [4]) —, de vraag opkomen, of wij dan toch in het Wwatan mās, dat volgens een zijner oorkonden zijn residentie was, niet een aan de kali Mas gelegen plaats dienen te zien. Ook dienen wij te onderzoeken, in hoeverre het in de javaansche tradities zulk een groote rol spelende rijk Pagĕr wĕsi of Giling wĕsi zou kunnen samenhangen met dien vlak ten N.O. van den Poetjangan gelegen berg Radjĕg wĕsi. Dit alles echter tot later uitstellende, kunnen wij als voorloopige winst boeken het feit, dat wij achter de beschrijvingen van den door

1) Inventaris II no. 1781, 1782 en 1781. O.R. 1907: 126 vlg.

2) Respectievelijk O.J.O. LVIII, LIX en LX.

3) Detailblad 1:50.000 No. LVIII B (spoeddruk) ± 1½ km benoorden den Brantas (westzijde van het blad). In deze streek komen meerdere plaatsnamen met *sima* samengesteld voor; ook *sima* alleen. *Sima waroe* beteekent dan zooveel als „Het stift te (van) Waroe (Baru)".

4) Oudheidkundige Aanteekening XVIII (Bijdragen 89 (1932): 101 vlgg.).

Kern's uitgave beroemd geworden Calcutta-steen kunnen voegen: „Misschien afkomstig van de helling van den Poetjangan, district Plasa, afdeeling Djombang, residentie Soerabaja" [1]).

XLIX.

Het rijk Gadjah-Mada [2]).

Een der nog immer op een bevredigende oplossing wachtende vraagstukken uit de javaansche geschiedenis is dat van het bestaan van een rijk „Gadjah-Mada" genaamd. Zooals men weet, zou dit een bij Malang gelegen rijk zijn geweest, hetwelk in de javaansche tradities een rol speelt en, nadat het in of omtrent 1639 door Soeltan Agoeng zou zijn veroverd, de mataramsche hoven zou hebben voorzien van de zoogenaamde Gadjah-mati's, een ambtenarenstand, over

---

[1]) Naar Dr. Bosch mij schreef, had deze eveneens aan den Poetjangan gedacht als plaats van Erlangga's kluizenarij, doch deze gedachte laten varen op grond van de onaanzienlijkheid van dezen berg. Naar het mij voorkomt, dient men echter aan het *pūgawat* van de Sanskrit-zijde der Calcutta-oorkonde geen beschrijvende beteekenis te hechten; het feit, dat Erlangga dezen berg tot zijn verblijfplaats koos, was reeds voldoende om den berg met dit epitheton aan te duiden. Ook vond Dr. Bosch er geen overblijfselen van beteekenis; geheel afgezocht is de streek echter nog niet, zoodat wij de hoop nog niet mogen opgeven eenmaal — zij het ook geringe — sporen van Erlangga's kluis terug te kunnen vinden. —

Na het afsluiten van den tekst ontving ik bericht van den Assistent-Wedana van Koedoe (Plasa, Djombang), dat er zich op den Poetjangan twee graven bevinden, waarvan er een met een „tjoengkoeb" van hout is gedekt en in den reuk van groote heiligheid staat. Ofschoon men weet, dat er geen persoon van mohammedaanschen godsdienst is begraven, pleegt men er het bekende „njadran" te verrichten. Bij navraag bleek mijn zegsman, dat men dit graf beschouwde als het graf van Dewi Kili Soetji. Nu behoef ik er hier zeker niet aan te herinneren, dat deze persoon de kluizenarende dochter is van Erlangga. Waar wij reden hebben te veronderstellen, dat de gezochte kluizenarij van den Poetjangan door Erlangga ten behoeve van diens dochter zou zijn gesticht, meen ik, dat er thans wel geen reden meer gevonden kan worden deze kluizenarij elders te zoeken dan op den berg Poetjangan bij Plasa. Mijn zegsman rapporteerde mij voorts de overblijfselen van een muur uit roode zoogenaamde Madjapahit-brikken, welke door de bevolking als afkomstig van widadari's worden beschouwd.

[2]) Bij het schrijven van aanteekening N°. XLIX was het mij ontgaan, dat Rouffaer in een zijner niet opgenomen Encyclopaedie-artikelen reeds op de waarschijnlijkheid wees, dat het Rijk Gajah-Mada uit de apanage van Gajah Mada zoude zijn ontstaan. Hoewel wat dat betreft deze aanteekening dus in de pen had kunnen blijven, publiceer ik haar toch om de gegeven details, die, naar ik meen, Rouffaer's gissing aannemelijker kunnen maken dan zij op het eerste gezicht mag lijken (zie deze Bijdragen 86: 202 vlgg.).

welks beteekenis in het tijdschrift Djawa uitvoerige mededeelingen zijn verschenen [1]). De oorsprong van dit rijk ligt echter geheel in het duister, en als eenig betrouwbaar feit kennen wij het bericht van Pigafetta, dat aldus luidt:

„...en Java Major (deze volken noemen haar niet Java, maar Jawa); de grootste steden zijn in Java [en] zijn deze: Madjapahit (dier koning, toen hij leefde, was de grootste van al deze eilanden en heette radja Pati Oenoes), Soenda (in deze groeit veel peper), Daha, Dĕmak, Gadjahmada, Mĕntaraman [2]), Djapara, Sidajoe, Toeban, Grĕsik, Soerabaja en Bali; enz." [3]).

Waar dit bericht op in 1522 in Timor ingewonnen berichten berust, mogen wij dus aannemen, dat in dat jaar een rijk, genoemd met den naam van Majapahit's grootsten patih, niet alleen bestaan moet hebben, doch ook tot de voornaamste van Java moet behoord hebben. Wij zullen wel niet mogen denken aan een „stad", waartoe Pigafetta's mededeeling „de grootste steden zijn in Java" aanleiding zou kunnen geven, en zooals Veth o.a. meent, als hij zegt: „Pigafetta noemt Gadjah mada onder de steden van Java". Immers, de mededeeling, dat in Soeṇḍa veel peper groeit, slaat zeker niet op een stad, zoodat wij mogen aannemen, dat Pigafetta hoofdstad en rijk in sommige gevallen heeft vereenzelvigd.

De javaansche tradities nu brengen het ontstaan van dit rijk, aan welks bestaan wij wel niet mogen twijfelen, in verband met den reeds genoemden patih Gajah Mada, die gevlucht zou zijn na den val van Majapahit en in Sĕnggara (in de buurt van Kĕpandjen, in het zuidelijk gedeelte van de Malangsche vlakte) een onderkomen

1) Zie Veth, Java[1] deel II: 213. Voor de Gajah-mati's zie Djawa II: 215 vlgg.

2) De identificatie van Minutarangan met Mĕntaraman (= Mataram) lijkt mij nog niet zoo zeker als Rouffaer meende. Zou toch in dat geval Mataram in 1522 onder de grootste of belangrijkste steden (lees: streken) van Java geteld hebben, hetgeen, met het oog op wat wij van elders weten, niet te verwachten valt. Immers, Mataram is eerst in de tweede helft van de 16e eeuw op den voorgrond getreden en dat nog op zeer bescheiden wijze. Welke streek dan echter wel bedoeld zou zijn, ontgaat mij. Kan er Tangaran in schuilen?

3) Rouffaer in Bijdragen 50 (1899) pag. 131 vlgg., alwaar ook de italiaansche tekst in twee redacties wordt gegeven. Het „le magiori ville sono in Iava sonno queste:" moet natuurlijk gelezen worden „le magiori ville sono in Iava; sono queste:". Dat nu eens van „ville", dan weer van „ysolle" gesproken wordt, zal wel zijn oorsprong hebben in het feit, dat men toenmaals elk rijk ook als een afzonderlijk eiland beschouwde, onderling gescheiden door engten of kreeken, welke ten rechte rivieren waren, die men echter nog niet had verkend.

vond. Diens zoon verplaatste de kraton naar het Oosten en breidde het rijk uit over het geheele gebied van het voormalige Singhasāri, welks naam in Soepit Oerang gewijzigd werd. Aan hem wordt de Malangsche oude vesting Koeṭa Bĕḍah, waarvan resten werden gevonden, toegeschreven, en vanuit deze versterking zou hij dan zooveel mogelijk schade hebben trachten te berokkenen aan de zaak der muslimsche machthebbers aan de noordkust. Volgens sommige overleveringen zou zijn rijk reeds kort na den val van Majapahit door Dĕmak zijn veroverd, volgens andere eerst door Soeltan Agoeng in 1639 zijn ten onder gebracht, waarna dan de instelling der zgn. Gadjahmati's in de mataramsche kraton volgde.

Het is zonder twijfel aan het feit, dat slechts latere javaansche overleveringen ons omtrent de lotgevallen van dat rijk inlichten, te danken, dat Krom er zich verder niet over uitlaat [1]). Hij volstaat met het citeeren van gemeld bericht van Pigafetta, waaruit de lezer omtrent het bestaan van dat rijk wordt ingelicht, doch onthoudt zich van pogingen om het voorkomen van dien naam in dat bericht te verklaren. Wij komen dus niet te weten, of hij aan het bestaan er van geloof hecht, of dat hij van meening is, dat wij met een legende te maken hebben [2]). Ook omtrent een mogelijk verband tusschen den naam van dat rijk en dien van den patih van Majapahit spreekt hij zich niet nader uit. Toch meen ik, dat daarmede niet goed volstaan kan worden, ook al zou men de latere berichten uit de javaansche overleveringen voor pure fantasie willen verslijten. Er is namelijk iets op te merken, dat, als ik mij niet vergis, wel degelijk eenig verband kan leggen tusschen dit rijk en de figuur van Gajah Mada, ook al is het niet veel meer dan het openen van een mogelijkheid. Daar echter maar al te vaak werd bewezen, dat het vestigen van de aandacht op een mogelijke oplossing van een probleem de werkelijke oplossing daarvan niet zelden uitlokt, meen ik goed te doen hier aldus te handelen.

Wat is namelijk het geval ?

In zang 19 van de Nāgarakṛtāgama lezen wij het volgende:

wwantĕn dharma kasogatan prakaçite madakaripura kastaweng langö/
sīmānugraha bhūpatī sang apatih gaja mada racananya nuttama/
yekānung dinunung nareçwara pasanggrahan ira pinĕnĕd rinūpaka/

---

[1]) KROM, Geschiedenis[2]: 460.

[2]) Waartoe minder de naam van het rijk dan wel de aan Rājasanagara's patih toegedichte stichting aanleiding zou kunnen geven (zie beneden). Deze leefde immers bijna tweehonderd jaren vóór bedoelden val.

andondok mahawan rikang trasungay andyusi capahan
atīrthaçewana//2//

d.i. Er is een buddhistisch heiligdom (Kern: stift) bekend als Madakaripura, vermaard om [zijn] bekoorlijkheid (Kern: schoonheid); het is een vrij stuk grond, een gunstbewijs (Kern: schenking) van den Vorst aan den Heer Rijksbestuurder. De aanleg (Kern: het bouwwerk) er van is onovertroffen. Daarheen begaf zich de vorst; zijn tijdelijk verblijf was fraai in orde gemaakt en van figuren voorzien (Kern: netjes gemaakt en versierd). Zijn doel was te gaan naar de bron (Kern: tijdelijk daar vertoevende ging hij enz.) om te baden in het bassin als tīrthayātra [1]).

Alvorens uit deze strophe de conclusie te trekken, welke ik op het oog heb, wil ik eerst de voornaamste afwijkingen mijner vertaling verantwoorden.

dharma. Kern vertaalt met „stift", hetgeen natuurlijk juist is, doch door het in regel 2 volgende *sīma* zijn kracht verliest; dit laatste woord duidt immers het feit aan, dat de grond van de *dharma* van belastingen was vrijgesteld, zoodat in het gebruik van het woord *dharma* de nadruk op het godsdienstig karakter dient te vallen.

anugraha. Kern vertaalt met „schenking", hetgeen niet juist kan zijn; van schenking van den grond, die eigendom van de desa was, kan geen sprake geweest zijn, wel van het afstand doen van 's vorsten rechten op den grond, dus „gunstbewijs".

rinūpaka. Zie mijn opmerkingen dienaangaande in verband met zang 11 [2]).

andondok. Met Poerbatjaraka lees ik *andondon*, dat ik echter als verbalen vorm van *dondon*, doel, zou willen opvatten. Voor diens vertaling van *trasungay* met „rotsachtig" — moeten wij hem zoo begrijpen, dat hij *mahawan* met „paden" vertaalt ? — kan ik geen goeden grond vinden. De opvatting, dat *tras-sungay* zooveel als „rivierhoofd", dus „bron" zou beteekenen, lijkt mij niet onmogelijk.

capahan. Kern's opvatting, dat wij hierbij aan de zoogenaamde oudjavaansche „badkuipen" moeten denken, is natuurlijk reeds achterhaald; dit zijn ten rechte sarcophagen geweest.

tīrthasewana. Het meer gebruikelijke woord is *tīrthayātra*, „ritueel bezoek aan heilige (bad)plaatsen (bronnen)". Dit kent men in de Vorstenlanden nog.

---

1) Nāgarakṛtāgama, editie KERN-KROM pag. 68.
2) Oudheidkundige Aanteekening XXXIII (Bijdragen 90 (1933)).

Thans de beteekenis van ons citaat.

Zooals men ziet, heeft Rājasanagara aan zijn patih Gajah Mada tijdens diens leven de vorstelijke rechten geschonken van een stuk grond, dat een dharma werd onder den naam Madakaripura. Reeds Kern wees nu op het feit, dat de naam Madakari precies hetzelfde beteekent als en een Sanskrit-omzetting is van Gajah Mada. Wij kunnen er nog op wijzen, dat het hier betreft een dubbele sanskritiseering. Immers, de titel Gajah is, hoewel Sanskrit, toch inheemsch van karakter, zoodat de combinatie Gajah Mada een zuiver inheemsche samenvoeging is van twee Sanskrit-woorden, nl. *gaja* en *mada*. In werkelijkheid beteekende de gansche naam waarschijnlijk niet „dolle olifant", doch Gajah (= patihstitel) van Mada (= een gebied). Thans corrigeert men een en ander in beter Sanskrit, nl. *madagaja* of *madakarin* = een dolle olifant, hetgeen wellicht een woordspeling is, daar wij misschien mogen aannemen, dat het eerste lid van dien naam eigenlijk de naam is van een gebied Mada, waarnaar onze Gajah genoemd placht te worden. Hij heet ook wel *mpu mada*, Heer (van) Mada [1]).

Het verband tusschen Gajah Mada en bedoelde dharma zou dan als volgt zijn: afkomstig van Mada of op een of andere wijze het heerschap daarover verkregen hebbende, verkreeg de patih van zijn vorst als gunstbewijs de algeheele beschikking over alle rechten van een bepaald deel van dat gebied en wel met het doel om daar zijn *dhárma* te stichten, misschien zijn bijzettingsheiligdom, welks *tjaṇḍi* dan na zijn dood uit die geschonken rechten zou kunnen worden onderhouden. Gajah Mada's tjaṇḍi zouden wij dan in die streek moeten zoeken [2]).

Doch waar?

Hierover kan ons de Nāgarakṛtāgama wederom inlichten.

Zooals men weet, komt deze stichting ter sprake gedurende de groote reis van Rājasanagara door den Oosthoek, welke reis ongetwijfeld niet is te beschouwen als een maatregel van staatkundige contrôle, doch als een tīrtha-, of, als wij dit woord mogen maken, een

---

[1]) Zie o.a. O.J.O. LXXXV: 3a: 1.

[2]) Is deze veronderstelling juist, dan vervalt natuurlijk de in Oudheidkundige Aanteekening XXI (Bijdragen 89 (1932): 263 vlg.) in beschouwing genomen mogelijkheid, dat de poort Wringin Lawang op het gebied van het oude Majapahit iets met een bijzetting van Gajah Mada zou te maken gehad hebben. In het licht mijner latere opmerkingen inzake het voorkomen van tjaṇḍi's in of onmiddellijk bij de hoofdstad lijkt mij genoemde mogelijkheid ook om andere redenen geringer dan ik destijds vermoedde.

dharmayātra. Waar bevond de vorst zich nu, toen ons vrijstift ter sprake kwam?

Hij had den volgenden weg afgelegd [1]). Vanuit Kapulungan had hij zich over Pañcuran en Kulur naar Batang (Gangan asĕm) begeven, waar hij in het open veld kampeerde. Den volgenden dag ging het naar Bhayalangö, waar hij drie nachten bleef. Op den daarop volgenden dag ging men via Katang, Kĕḍung Dawa, Rame, Lampĕs, Timĕs, Kuṭi, Pogara, over de vlakte van Kagĕt, naar Ḍaḍap in de maṇḍala [2]) Hambulu traya. Daar gekomen wordt van Gajah Mada's dharma verteld, waarna wordt medegedeeld, dat alle kluizenaars en dorpelingen der buddhistische vrijstiften in de omgeving hunne hulde kwamen betuigen; zij kwamen van Gapuk, Gantĕn, Poh [3]), Capahan [4]), Kalampitan, Lumbang, Kuran, We Pĕtang, Pañcar, Tunggilis, Pabayĕman. Als vrijstiften, waartoe deze dorpen zouden behooren, worden genoemd die van Īçānabajra en Ratnapangkaja.

---

1) Nāgarakṛtāgama zang 18 vlgg.

2) Er staat mwang ring maṇḍala hambulu traya tĕke ḍaḍap adulur ikang rathālaris, hetgeen KERN vertaalt: „en in 't distrikt Hambulu traya te Ḍaḍap gekomen, zetten de wagens te gader den tocht voort". Dat maṇḍala hier met „district" zou vertaald kunnen worden, lijkt mij zoo goed als uitgesloten. Immers, waar wij in dezen en den volgenden zang uitsluitend met buddhistische kluizenarijen en vrijgebieden te maken krijgen, spreekt het vanzelf, dat wij aan het woord maṇḍala dezelfde beteekenis moeten hechten, die het heeft in zang 78, waar Kern het vertaalt met (gewijde) kringen. Sinds de uitgave van de Tantu Panggĕlaran door PIGEAUD weten wij, wat wij onder zulk een maṇḍala dienen te verstaan; het waren groepen van kluizenarijen, die op een of andere wijze samenhoorden. Dus dienen wij Kern's vertaling met „district" te vervangen door de bovengenoemde.

Dit brengt echter meerdere wijzigingen met zich mede.

Bedenkende, dat dergelijke maṇḍala's bijna steeds in de bergen gelegen waren, wordt het onverstaanbaar, dat de dichter juist na aankomst in de maṇḍala Hambulu traya de wagens weder laat gebruiken. Zooals wij straks zullen zien, is dit Hambulu traya inderdaad in de bergen te localiseeren. Men zou dan ook veronderstellen, dat men in die maṇḍala de wagens juist moest verlaten om te voet of met draagstoelen verder te gaan. Een meer met het zinsverband overeenkomende vertaling van tĕke kan deze moeilijkheid uit den weg ruimen; Kern vertaalt namelijk met „gekomen in", doch indien wij vertalen met „totaan", dan kunnen wij den geheelen laatsten regel van strophe 1 aldus weergeven:

„en in het gebied (der kluizenarij) Hambulu traya bleven de wagens medegaan totaan Ḍaḍap".

Wij moeten dus een plaats Ḍaḍap veronderstellen, gelegen aan den rand van een bergstreek, welke Hambulu traya bevatte.

3) Ik kan mij met Krom's opmerking inzake den naam Poh in Nāg. pag. 266 niet goed vereenigen. Poh zonder nadere aanduiding komt wel degelijk voor. Zie T.B.G. LXVII (1927): 183 noot 27.

4) Is dit hetzelfde als het capahan van zang 19:2:4?

Den volgenden dag gaat het dan verder oostwaarts.

Van al deze plaatsen zijn er nu enkele door Niermeyer terechtgebracht en wel met name de volgende.

Kapulungan = Kapoeloengan bij Paṇḍakan.

Kulur = Z. van Bangil.

Batang = Z. van Kapulungan.

Kĕḍung Dawa = W. van Pasoeroehan.

Lampĕs = Klampisan, W. van Pasoeroehan.

Hambulu traya = Amboeloe bij Tongas (O. van Pasoeroehan).

Tunggilis = misschien Tongas of Toegĕl (O. van Pasoeroehan).

Pabayĕman = Bajĕman (O. van Pasoeroehan).

Hierbij zou ik echter willen opmerken, dat door de identificatie van Tunggilis met Tĕnggilis (Z. van Pasoeroehan) door Callenfels, doch tevens door het feit, dat een Loembang, een Bajĕman en een Boeloe (uit Amboeloe?) alle Z. van Pasoeroehan liggen, en wel in de bergen en niet in de vlakte, deze plaatsen meer dan de door Niermeyer bedoelde in aanmerking komen voor een identificatie met die van het gedicht, aangezien het bronbezoek van den vorst ons in een bergstreek en niet in de vlakte verplaatst [1]). Hierdoor komt de streek, waar wij het Madakaripura kunnen verwachten, te liggen ongeveer recht ten Zuiden van Pasoeroehan en wel op de Noordhelling van den Tĕnggĕr en dus niet in de buurt van Prabalingga op de N.O.-helling van dat gebergte [2]).

Met andere woorden, het gebied, dat volgens de Nāgarakṛtāgama de dharma van Gajah Mada bevatte, was gelegen aan den toegang tot de streek, die wij beter kennen als die van het rijk van Singhasāri.

Maar dan is het ook zeker geen toevalligheid, als wij zien, dat nà

---

1) Stelt POERBATJARAKA (Bijdragen 80 (1924) : 224) het tot de genoemde buddhistische stiften behoorende We pĕtang met recht gelijk aan modern Banjoe biroe, dan is er nog een reden te meer om Madakaripura ten Z. van Pasoeroehan te localiseeren. Hetzelfde geldt, als wij het tegenwoordige Patjar koening mogen vereenzelvigen met Pañcar. Het ligt Z.W. van Pasoeroehan.

2) Volgen wij een oogenblik de reis van den vorst, dan zien wij hem arriveeren bij een Ranu akuning, wat toch wel niet anders kan zijn geweest dan het tegenwoordige Ranoe klidoengan, het eenige meertje in de buurt (voor het bereiken der bergmeren bij Klakah is de in het gedicht verstreken tijdsduur veel te gering). Het volgende Kapayĕman zou ik dan met het bij Prabalingga gelegen Bajĕman willen identificeeren, dat in de plaats van het bij Pasoeroehan gelegen Bajĕman door Niermeyer werd aangezien voor het Pabayĕman van zang 20. Hierdoor wordt het verloop van de reis ook natuurlijker en met name de afgelegde afstand meer in overeenstemming met den daartoe benoodigden tijdsduur.

den val van Majapahit een rijk, genaamd Gajah-Mada, gelocaliseerd wordt juist in die vlakte van Singhasāri, en dienen wij er rekening mede te houden, dat, uitgaande van het Madakaripura, dat in den volksmond zal geheeten hebben *Gajah Mada-pura,* en dat ongetwijfeld een erfelijke bezitting was, de nazaten van den grooten patih zich tot Heeren over bedoeld gebied kunnen hebben opgeworpen, daarbij steunende op oude rechten, hun door Rājasanagara geschonken. Een en ander lijkt mij te zeer voor de hand te liggen dan dat ons het bestaan van een rijk Gadjah-Mada na den val van Majapahit thans nog zou kunnen verbazen [1]).

L.

Wat deed Ayam Wuruk te Kalayu?

Zooals men weet, heeft Ayam Wuruk op zijn groote reis naar en door den Oosthoek in 1359 in de buurt van het tegenwoordige Kraksaän een heiligdom bezocht, dat den naam Kalayu droeg en waar hij een ceremonie verrichtte, welke werd aangeduid met den term *mamĕgat sigi* [2]).

Het vers uit de Nāgarakṛtāgama, waaraan wij deze feiten ontleenen, luidt als volgt:

ikang kalayu dharmmasīma sugatapratiṣṭāpagĕh/
mahottama sujanma wandhu haji sang dhinarmmeng dangū/
nimitta ni pakāryya kāryya haji dharmmakāryyādhika/
prasiddha mamĕgat sigī kawĕkas i sudharmmenulah//31:2//

d.i. Dit Kalayu is een bijzettingsvrijgebied, een buddhistische geestelijke stichting. Een hoogaanzienlijke edelgeboren verwante van den

---

1) Ik wijs er hier nog op, dat het bovengenoemde Boeloe (voluit Boeloe kaṇḍang geheeten) ligt bij de rivieren Boeloe goenting en Boeloe boerat. De namen van enkele andere rivieren in de onmiddellijke omgeving van dit Boeloe, namelijk Tjaṇḍi, Paridjata en Boejoetan, wijzen alle op een bijzettings-dharma in de buurt. Voorts ligt dit Boeloe (in tegenstelling tot het door Niermeyer aangewezen Amboeloe) in een onvervalscht brongebied, hetgeen wij op grond van Ayam Wuruk's bronbezoek moeten verwachten. Ayam Wuruk's wagens zouden dan, in de buurt van het huidige Winongan gekomen (detailbladen 1 : 50.000 no's LXXI A en XLII-55 B), den tocht hebben gestaakt, waarna de vorst zuidwaarts de bergen in getrokken zou zijn totaan het Madakaripura, dat hij wenschte te bezoeken. Wij zouden dus kunnen veronderstellen, dat genoemd heiligdom aan den voet van den Watoe godek (Tĕnggĕr) gelegen was.

2) Nāgarakṛtāgama, ed. Kern-Krom, p. 80.

vorst is daar voorheen bijgezet. Daarom was de ceremonie, die de vorst daar verrichtte, de hoogste dharma-ceremonie: bekend is het *mamĕgat sigi,* dat op het einde van een godsdienstige stichting wordt verricht.

Kern teekent bij zijne vertaling (die slechts in kleinigheden van de bovengegevene afwijkt) [1]) nog aan: „Als ik het wel begrijp, heet *mamĕgat sigi,* letterlijk „afsnijden van 't ongeweven einde der schering van een weefsel", de handeling waarmee de vrome plechtigheden in 't heiligdom besloten werden. De symbolische strekking ervan is mij niet duidelijk." Terwijl Krom hier weder bij aanteekent, dat volgens Schrieke hetgeen de koning hier doet, zou beteekenen de conversie der wereldsche lasten van de omwonende bevolking in godsdienstige [2]).

Hier moet echter een vergissing in het spel zijn. Schrieke geeft op de door Krom opgegeven plaats zeer in het algemeen de redenen, welke den vorst in het oude Java tot het stichten van vrije desa's kunnen hebben gedreven, en noemt o.a. den eisch voor verzorging der graftempels. „Wat was eenvoudiger", zoo gaat hij voort, „dan de omwonende bevolking van verplichte opbrengsten of verplichten arbeid vrij te stellen en de conversie dezer wereldsche lasten in godsdienstige, die meestal zachter drukten, te verordenen.", welke opvatting hij vervolgens in een noot met enkele plaatsen (w.o. de onze) staaft. Het komt mij voor, dat hij hierbij zeker niet aan de zeer speciale beteekenis van *mamĕgat sigi* zal hebben gedacht, doch zeer in het algemeen 's vorsten bemoeienis op het oog had; vandaar zijn andere verwijzing: „Krom-Brandes op. cit. (O.J.O.) passim" [3]).

Wij kunnen dan ook, in de overtuiging, dat Schrieke zich niet heeft willen uitlaten omtrent de speciale beteekenis van *mamĕgat sigi,* dezen locus ter zijde laten, en zien dan, dat Kern's opvatting tot nog toe onbestreden bleef.

Aan Kern en Krom is echter een andere plaats ontgaan, welke niettemin eenig licht op onzen term zou kunnen werpen.

In den catalogus-Groeneveldt heeft Brandes, ter verduidelijking van een elders voorkomende uitdrukking *bhaṭāra kaki,* het opschrift van een steen gepubliceerd, van onbekende herkomst, doch volgens be-

---

[1]) O.a. heb ik in mijn vertaling het *dharma* uit den vorm *dharmasīma* meenen tot zijn recht te moeten laten komen; ook meen ik niet, dat wij het *dharma* uit regel 3 plotseling met „vroomheid" mogen vertalen.

[2]) Nāg. pag. *269.*

[3]) T.B.G. LVIII (1918): 401, 402.

doelden geleerde van Oost-Java afkomstig [1]). Dit opschrift luidt als volgt:

//o// dhana pakṣa rūpa janma //o// sira sang makapūrbha tarukan māmgatakĕn sigi tunwanira iki //o// = //o// pangrakṣanira sang apañji harṣa nngah i sīra hyang kaki //o//

Brandes geeft een andere woordscheiding van het laatste gedeelte (sangapañji harṣanngah isīrahyang kaki), doch deelt mede, dat dit komt, omdat hij van den inhoud niet zeker was; van het laatste gedeelte geeft hij dan ook geen vertaling. Wel van het eerste, die luidt:

„(Çaka) 1125. Hij die een begin gemaakt heeft met de ontginning, heeft het nog ongeweven gedeelte van de schering (*sigi*) afgesneden (van den kain, dien hij, evenals een wever dat doet als hij meent, dat zijn weefsel geheel gereed is, beschouwde als afgewerkt). Dit is de plaats waar hij verbrand werd. Enz."

Brandes' opvatting van het *māmgatakĕn sigi* nog een oogenblik ter zijde latende, stel ik voor bedoeld opschrift als volgt te vertalen:

„(Çaka) 1125 (1203 A.D.). Dit zijn de verbrandingsresten van hem, die het vrijstift voor het eerst heeft gesticht met het doorsnijden van de schering. Sang Apañji Harṣa is de bewaker er van, een jongere broeder van den heiligen (of zaligen) Kaki."

Om deze vertaling te verantwoorden merk ik in de eerste plaats op, dat volgens van der Tuuk de term *tunwan* zooveel kan beteekenen als „wat van een gebrande — lees: verbrande — overgebleven is [2])". Nu doet zich het feit voor, dat wij uit geen enkele bron iets weten omtrent de gewoonte de plek van verbranding (wat *tunwan* natuurlijk ook kan beteekenen) op bijzondere wijze in eere te houden, terwijl de bewijzen overvloedig zijn, dat de bijzetting der verbrandingsresten, in een tjaṇḍi of op andere wijze, aanleiding heeft gegeven tot een geheelen cultus en daarenboven teruggaat op een oude hinduïstische gewoonte.

Voorts wil ik opmerken, dat *tarukan* gelijkgesteld kan worden met *sīma, dharma* enz., hoewel het natuurlijk ook (en oorspronkelijk) de beteekenis van ontginning kan hebben [3]). In verband met het feit, dat echter bijna alle opschriften uit den oudjavaanschen tijd met de stichting van een *dharma* te maken hebben, geef ik aan deze beteekenis zonder aarzelen de voorkeur.

Voor *nngah* ten slotte verwijs ik naar van der Tuuk sub voce

---

1) Catalogus GROENEVELDT pag. 327.
2) VAN DER TUUK, KBNW II: 566.
3) VAN DER TUUK, KBNW II: 594 en III: 191 (susuk IV).

tĕngah [1]), waar wordt vermeld, dat *nĕngah* een graad van broederschap aanduidt, volgende op *wayan*. Wel is waar is er geen oogenblikkelijk bewijs te vinden, dat deze opvatting reeds in den ouden tijd bestond, doch zij ligt zoo voor de hand (*middelste* broeder), dat ik haar aanvaard, tot het tegendeel bewezen kan worden; zij geeft in ieder geval zin.

Doch nu het *mamĕgat sigi* of *māmgatakĕn sigi*.

Het kwam mij reeds van den aanvang af voor, dat wij niet met Kern en Brandes moeten denken aan een symbolische handeling, doch aan een werkelijke, en, in verband met de waarde, die het weefsel bij de indonesische volkeren heeft, een magische. De symboliek toch, die bij geleerden van vroegere geslachten uit de studie der klassieken was overgenomen en toegepast op de verklaring van allerlei plechtige handelingen bij naar toenmalig inzicht primitieve volkeren, heeft haar tijd gehad en is in haar taak te kort geschoten. Willen wij dan ook dergelijke handelingen tot een goede verklaring brengen, dan dienen wij in de eerste plaats alle in onze wereld gebruikelijke methoden te verlaten en onze toevlucht te nemen tot de opvattingen dier volkeren zelve. En daarbij is reeds herhaaldelijk gebleken, dat de juiste kennis van de magische waarde, welke die volkeren aan zulke handelingen toekenden en waardoor zij deze als tastbare gevolgen hebbende ceremoniën beschouwden en niet als uitsluitend symbolische handelingen, ons op het rechte spoor hunner verklaring bracht.

Aldus redeneerende, komt men er toe onder de bij diverse indonesische volkeren (en liefst die, welke op een of andere wijze met Majapahit in verband kunnen worden gebracht) bestaande gebruiken inzake het weven naar een parallel te zoeken. Dit zoeken wordt spoedig met succes bekroond, aangezien wij door de werkzaamheid van Damsté in staat gesteld zijn kennis te nemen van een door diverse bestuurders van Lombok verzameld aanzienlijk materiaal [2]).

Nemen wij dit materiaal door, dan blijkt al spoedig het volgende. Bij de belijders van den *waktoe tĕloe* genoemden godsdienst op Lombok, een slechts in geringe mate door den Islām aangetasten oudinheemschen godsdienst, spelen de zoogenaamde heilige weefsels (*kĕkombong oemba'*) een zeer groote rol. Men kent daar standaarddoeken (*kĕkombong oemba'*) en copieën op kleinere schaal (*moedjo mali'*).

---

1) van der Tuuk, KBNW II: 818.

2) T.B.G. LXIII (1923): 176 vlgg. Zie nog T.B.G. LXV (1925): 38 vlgg.

De eerste worden door speciale *pĕmangkoe*'s bewaard en worden slechts dan door nieuwe exemplaren vervangen, indien zij geheel versleten zijn, hetgeen natuurlijk met plechtigheden gepaard gaat. De copieën, de *moedjo mali'*, komen echter bij diverse gelegenheden te pas, en wel voornamelijk bij ziekten, bij het haarsnijden van een jonggeborene, bij de besnijdenis en bij het huwelijk. De origineelen dienen voorts, behalve tot voorbeeld der copieën, tot het dragen van den pot, waarin heilig bronwater wordt gehaald ergens op een heilige plek in de bergen of uit het Rindjani-meer.

Hoe gebruikt men nu de copieën ? Geven wij het woord aan den heer Pauw, die zulk een plechtigheid uitvoerig beschrijft [1]).

„De betrokken familieleden gaan in optocht naar den pemangkoe, wiens oemba' zij de voorkeur geven, en halen het daar reeds gereed staande water. Zij leenen daar de oemba' (doorgaans het mannelijke exemplaar) en dragen daarin het water in een kom onder gejuich en geschreeuw met gamelan naar de paposan [2]) — een vierkante, overdekte ruimte, ongeveer een meter boven den grond, waar de genoemde ceremoniën plaats vinden [3]) —. Daar moeten het heilige water en de oemba' een nacht blijven, bewaakt door ouden van de dessa, die reciteerende den nacht doorbrengen (boedjangga's), terwijl offerschalen met spijzen rond de oemba' zijn opgesteld [4]).

Eerst den volgenden dag komen de kinderen, die de besnijdenis zullen ondergaan of wier hoofdhaar zal worden geschoren. Bij dergelijke ceremoniën wacht men doorgaans, totdat een aantal kinderen voor deze gebeurtenissen in de termen vallen om maar één paposan te behoeven te bouwen en kosten te sparen.

Intusschen hebben de ouders van de kinderen, die besneden zullen worden, een namaakweefsel vervaardigd van een der door den pemangkoe bewaarde standaard-modellen: de kekombongs oemba'. Dit namaakweefsel is korter en smaller dan de oemba' en draagt geen

---

1) Ibidem pag. 187 vlg.

2) Dit luidruchtig optreden bij kleinere of groote ceremoniën is op Bali nog zeer gebruikelijk, hoewel daar schijnbaar geen reden voor te vinden is en dezelfde lieden even later hun gewone bedaardheid herkrijgen. Op Java is het nog slechts bij onceremoniëele gelegenheden op te merken. Naar het mij voorkomt, vindt het zijn grond in de behoefte aan levenskracht-versterking en is het dus een parallel van het zgn. *lekoh* (vuile praatjes), dat moet worden toegepast door hen, die, met het brengen van offers aan den Soenan Lawoe belast, een bepaalde hoogtegrens passeeren.

3) Te vergelijken dus met de *kobongan* der javaansche besnijdenis.

4) De offers wel op te vatten als magische versterkingen van de levenskracht van het heilige water of de *oemba'*.

kepengs [1]). Na de geboorte van het betrokken kind is de moeder begonnen een der oemba's na te weven en thans is dit namaakweefsel (moedjo mali') gereedgekomen en wordt, *aan de uiteinden nog niet doorgesneden* [2]), meegebracht.

Zijn de kinderen in de peradja (draagstoel) in optocht rondgedragen, dan gaat men daarna in de paposan zitten *en de moedjo mali' wordt doorgesneden door een der oudste gasten* [3]).

Daarna wordt de franje aan de uiteinden in het heilige water gedoopt en boven de peradja *drie malen rondgezwaaid om de hoofden der kinderen te besprenkelen,* waarna vervolgens de besnijdenis of het hoofdhaarscheren plaats heeft. — De moedjo mali' blijft daarna bezit van den betrokken jongen en wordt door hem zorgvuldig bewaard of gebruikt als buikgordel (saboek)."

Ziehier dan de wijze, waarop dergelijke doeken bij alle voorkomende plechtigheden worden gebruikt: zij worden — d.w.z. hunne schering wordt — doorgesneden, de uiteinden in heilig water gedoopt en met dit water wordt de betrokken persoon besprenkeld. Het is duidelijk, wat hier eigenlijk geschiedt: de ongesneden kain bevat onverminderd zijn gedurende het weven verkregen magische levenskracht. Door den kain open te snijden komt deze kracht er geheel of gedeeltelijk uit; gebruikt men nu die uiteinden om er heilig voorvader-water — bronnen staan met de voorvaderwereld in verband en het Rindjani-meer is zonder meer het meer uit den voorvaderhemel [4]) — mede over iemand of iets te sprenkelen, dan werkt een en ander dubbel magisch [5]).

Hiermede is ook te verklaren het door de Roo de la Faille vermelde gebruik van dergelijke doeken op de bovenbeschreven wijze na afloop van het *njĕpi,* de zuiveringsperiode van de desa; immers bij het *njĕpi* is men op het doode punt van de desa-levenskracht gekomen, de desa is dan gestorven; vandaar alle eigenaardige stilte-

1) De doorgesneden schering-franje van de *oemba'* wordt namelijk van kepeng's voorzien en samengeknoopt.

2) Cursiveeringen van mij.

3) Bij het balische haarsnijden worden de kinderen eveneens in een draagstoel rondgedragen en naar de huispoera gebracht, waar de plechtigheid plaats heeft. Voor zoover mij bekend, heeft daarbij echter geen doorsnijden van de schering plaats.

4) De *danoem kakiringan* der Dajaks; passim in den Archipel.

5) Dat bij haarscheren (levenskracht-centrum in het hoofd !) en bij besnijdenis (magische lichaamsopeningen) extra toevoer van levenskracht benoodigd is, behoeft geen betoog. Men kan de bewijsplaatsen overal in de ethnologische literatuur vinden.

geboden enz. gedurende dien tijd. Door het gebruik der doeken wordt echter nieuwe levenskracht in de desa gebracht. Het gebruik bij ziekten laat zich eveneens op deze wijze verklaren.

Evenzoo is het al gesteld met de ceremonie, waarbij de standaarddoek te pas komt, als namelijk het heilige water uit de heilige bronnen verzameld wordt en in de oemba' naar de uit te planten padi wordt gebracht om deze daarmede te besprenkelen.

Opmerkelijk intusschen is het, dat in geen van de zeer uitvoerige berichten gesproken wordt van het doorsnijden dier doeken *bij den dood*; bij de begrafenisplechtigheden schijnt ook bij de *waktoe tĕloe*-lieden deze ceremonie ten eenenmale te ontbreken[1]). Hetgeen overigens niets verwonderlijks bevat, indien wij bedenken, dat het doorsnijden blijkbaar in de eerste plaats ten doel heeft het mededeelen van magische levenskracht en dus alleen ter sprake kan komen bij het beginnen van iets nieuws (een nieuw levensstadium bij haarsnijden, besnijdenis en huwelijk enz.).

Gewapend met deze kennis en eenig inzicht in doel en beteekenis van het doorsnijden van de schering, richten wij ons thans nog eenmaal tot de beide plaatsen in de oudjavaansche literatuur.

Thans wordt ons duidelijk, wat de bedoeling moet geweest zijn van het *mămgatakĕn sigi* van den stichter van een *tarukan*; het moet een ceremonie geweest zijn, welke de nieuwe stichting diende te voorzien van levenskracht en waarbij met de uiteinden van de doorgesneden schering heilig water (*toya tīrtha*) over het land werd gesprenkeld. Met andere woorden: ongeveer hetzelfde als het *mamatingakĕn hantlū i sang hyang watu sīma*, het verpletteren van een ei tegen den oorkondesteen, een magische handeling, welke evenzeer de bedoeling moet hebben gehad aan den steen levenskracht te verschaffen[2]).

Maar hebben wij het hier bij het juiste einde, dan moet dezelfde

---

[1]) Ook voor Bali is mij onder de vele ceremoniën bij of na den dood niets omtrent het opensnijden van een *gĕḍogan* (doek met onopengesneden schering) bekend. Wel wordt een *gĕḍogan* van de bekende *gĕringsing*-doeken uit Tĕngahan gebezigd om er de *wadah* mede te versieren. Ook wordt een *gĕḍogan* gebruikt bij de ceremonie van het tandenvijlen om zich er mede den mond af te vegen, en dienen zij als onderleggers voor ijzeren gereedschap enz. Van het doorsnijden en met de franjes besprenkelen kon ik echter voor Bali geen bewijsplaatsen vinden; kan hier de *pĕdanda* met zijn wijwaterkwast de taak van den *pĕmangkoe* hebben overgenomen en dit gebruik daardoor in het vergeetboek zijn geraakt?

[2]) De naam van een der lomboksche doeken (ragi pĕrigi Modjopait) kan op verband met dergelijke gebruiken op Java wijzen.

term in de Nāgarakṛtāgama-plaats ook niet slaan op het beëindigen van de bijzettingsceremoniën, doch op het beëindigen van de ceremoniën der stichting van een *dharma*. Schijnbaar verzet zich daartegen het feit, dat een verwante van den koning daar eenmaal was bijgezet; schijnbaar, want zoowel *dharmakārya* als *dharmenulah* kan slaan op het stichten van een *dharma*, vrijstift. Blijkbaar heeft Ayam Wuruk dus van zijn tegenwoordigheid aldaar gebruik gemaakt om als hooge gast — men vergelijke hetgeen boven werd opgemerkt inzake het doorsnijden van de *oemba'* door een der oudste gasten = hoogste in rang — de nog niet volbrachte ceremonie van het *mamĕgat sigi*, die het „leven" moest schenken aan de stichting, te volbrengen. En dat zulks door den koning in eigen persoon geschiedde, zal de handeling magisch-krachtiger gemaakt hebben.

Of men uit deze verklaring der bedoelde woorden iets mag afleiden ten opzichte van het al dan niet aanwezig zijn van tjaṇḍi Djaboeng op het oogenblik der handeling, betwijfel ik. Het monument kan er gestaan hebben, sinds de verwante des konings te Kalayu werd bijgezet, dus *ing dangū*. Het kan er echter ook pas gebouwd zijn na afloop van 's konings magische ceremonie.

HET BEGRIP „MARAPOE" IN DEN GODSDIENST VAN OOST SOEMBA

DOOR

Ds. P. J. LAMBOOY.

Vraagt men naar den godsdienst der Soembaneezen, dan wordt deze „Marapoe"-dienst of „Marapoe"-vereering genoemd. Heel de Soembaneesche mythologie en godsdienst wordt beheerscht door het begrip „Marapoe".

Kunnen wij een helderder inzicht verkrijgen in dit begrip dan tot nog toe het geval is, dan verkrijgen wij daarmede tevens een helderder inzicht in het religieuze leven van een primitief volk.

Verschillende verklaringen treffen wij in de litteratuur over het eiland Soemba aan met betrekking tot het begrip „Marapoe".

W. Pos zegt in zijn „Soembaneesche Woordenlijst", in de Bijdr. tot de T.L.V. van N.I. zesde volgreeks, negende deel, in voce: „is geen afgod, noch een kwade geest, maar een schutspatroon van huis en dorp, vandaar dat de naam van iedere plaats een andere is; die na zijn dood Marapoe wordt, was een Soembanees, die onder zijn volk leefde; hij wordt niet aangebeden; plaatst men goud of iets anders in het dak, dan is dit zijn eigendom; hij leeft met de huisgezinnen mede. Zij kunnen ook ophouden Marapoe te zijn, want die van Melodo is dood; wie er verkoren zal worden is nog niet bekend".

De Roo van Alderwerelt zegt in de Bijdr. T.L.V. XXXIII, 1890, in voce: „meestal een geest, die kwaad doet".

Dezelfde schrijver zegt in deel XXXIV: „kwade geest, waarom hij ook wel Oemboe Waloe Mandokoe genoemd wordt, de „Mijnheer, die kwaad doet".

D. K. Wielenga zegt in zijn „Schets van een Soembaneesche Spraakkunst", Batavia 1909: „Marapoe, beschermgeest, afgod".

Dezelfe schrijver zegt in de Chr. Encyclopaedie V, 222 (Kampen,

1929): „Marapoe, beschermgeest, want al wat leeft, plant, dier en mensch heeft zijn Marapoe".

Evenzoo noemt hij in zijn roman „Marapoe" (Kampen, 1932) Marapoe een beschermgeest.

Dr. A. C. Kruyt deelt mede in zijn artikel „De Soembaneezen" in Bijdr. T.L.V. deel 78, 473: „Marapoe is de haardgeest, gelijk Wielenga heeft aangetoond".

Bij deze verschillende verklaringen, die bewijzen, dat er nog geen eenstemmigheid is verkregen, komen nog de gangbare mondelingmeegedeelde opvattingen van Bestuursambtenaren en Zendelingen op Soemba.

Sommigen stellen het woord gelijk aan „mana", het bekende Polynesische begrip; anderen aan „voorouders".

Etymologisch is het woord „Marapoe" nog niet met zekerheid verklaard. De verklaring, die bovengenoemde W. Pos geeft, nl. dat het komt van rapoe, aaneen, marapoe, dat of die aaneen is, moet als onjuist worden verworpen, daar het woord marapoe een ā heeft, en het woord rapoe een ă, en bovendien meer de beteekenis van samenstampen heeft. Bovendien de verklaring „dat of die aaneen is", is niet duidelijk, en verklaart weinig.

De verklaring van D. K. Wielenga, door Dr. Kruyt aangehaald, nl. dat Marapoe komt van rāpoe, de rand rondom het haardvuur, en dus beteekent „haardgeesten" (gelijk de Romeinsche penates), moet ook als onjuist worden verworpen. Dit Soembaneesche woord „rapoe" is gelijk aan het Maleische „dapoer", heeft in zich zelf niet de beteekenis van vuur, of haard. Bovendien wordt alleen de rand van het vuur „rapoe" genoemd, en verklaren de Soembaneezen niets van dit begrip als haardgeest te kennen. De naam „Marapoe" wordt dikwijls toegepast op een Hoogste Wezen, die niets met een haardvuur heeft uit te staan.

In zijn boek „Soemba" (den Haag, z.j. p. 61) verzekert hij weer, dat „Marapoe" „de zielen der afgestorvenen" zijn.

De verklaringen van W. Pos omtrent het begrip zelf, duiden een nog groote leemte aan in zijn kennis van de Soembaneesche toestanden. De Marapoe wordt geregeld, haast iederen dag aangebeden. En dat de Marapoe van Melodo dood zou zijn (waarschijnlijk wordt bedoeld Melolo), is iets ongehoords en onmogelijks. Iets dat in het dak geplaatst wordt, heeft betrekking op de zgn. „kawadakoe", stukjes of schilfers goud of zilver of zelfs blik, die als offers ge-

plaatst worden op de „hindi", het zoldertje in de Soembaneesche huizen. Dit zoldertje heeft een hoog dak, dat de zoo artistieke vorm aan de Soembaneesche huizen schenkt.

Dat de Roo van Alderwerelt mededeelt, dat Marapoe meestal een geest is, die kwaad doet, berust ook op verkeerde inlichtingen. Veel juister drukt Wielenga het uit, die 17 jaar op Soemba geweest is, met „beschermgeest". Dat Marapoe door de R. v. A. gelijk gesteld wordt aan Oemboe Waloe Mandokoe, is zeker onjuist. Oemboe Waloe Mandokoe is een der vele Marapoe's, wiens offerplaats zich bevindt in de kampong Wai Bidi. De vertaling „De Mijnheer, die kwaad doet", is onjuist, aangezien het dan „Oemboe Mawoeloe Ndokoe" had moeten luiden. In de verhalen is Oemboe Waloe Mandokoe een historisch persoon geweest, die uit een vreemd land op Soemba, dicht bij de kampong Kambaniroe geland is, en vandaar het binnenland is ingetrokken. Zijn graf moet nog in de kampong Lambanapoe te vinden zijn.

Zij, die in het woord „Marapoe" het mana-begrip meenen te ontdekken, gaan niet uit van een etymologische beteekenis, maar van eenige uitdrukkingen, die misschien naar het mana-begrip heenwijzen. B.v.:

„Ndjara Marapoe", een paard, dat bijzondere prestaties levert. Anderen echter zien in de uitdrukking „ndjara marapoe" alleen een aan den Marapoe gewijd paard.

Komt men bij het verleggen van een steen een slang tegen, dan zegt men in West-Soemba: „marapoe", en heeft eerbied. Treft iemand een onverwacht voordeel, dan zegt hij: „marapoe", dat is „een gelukje". „Marapoe doe hi ninggaoe", het is marapoe, een geluk, dat jij er nu bent. „Djaka nda-marapoe ninggaoe, na kati ka lati na oelar", als jij er bij geluk niet geweest was, dan zou de slang mij gebeten hebben. Hierin zou uitkomen, eenerzijds een met mana-kracht geladen zijn van „marapoe", anderzijds een daarop berustend taboe, in de angst, die men heeft voor den „marapoe".

Deze „mana"gedachte berust op een zeer algemeenen indruk. Men kent van elders het „mana"begrip, en denkt dat ook op Soemba aan te treffen, waartoe deze uitdrukkingen dan ook wel aanleiding geven. Hier moet men echter zeer voorzichtig zijn, aangezien het woord en het begrip van „mana" nog lang niet vaststaan, en tegen de gewone opvatting den laatsten tijd ernstige bezwaren zijn ingebracht, zooals door K. Beth, in zijn „Religion und Magie", Leipzig, p. 212 v.;

en P. W. Schmidt, „Ursprung der Gottesidee", I, 556; P. W. Schmidt, Handb. d. Vergl. Rel. Gesch., 1930, p. 154.

De laatste verklaring is, dat het woord „Marapoe" gelijk zou staan met „voorouders". Het woord is dan verwant met het Savoeneesche „Ama Apoe", welk woord ook „voorouders" beteekent. De Savoeneesche uitspraak is echter niet āpoe, maar ăpoe.

In het Oost-Soembaneesch komt een woord „ăpoe" voor, dat grootmoeder aanduidt. Dit zou wijzen op een alleen vrouwelijke beteekenis van het woord „apoe". Echter trof ik aan de Zuidkust van Soemba, in de kampong Wahang een verhaal aan, waarin medegedeeld werd, dat de grootvader van den stam-marapoe „Oemboe La Poeroeh" genaamd werd „Apoe Talora Wara" (Grootvader Zandvlakte). Hier blijkt dus ook de mogelijkheid dat „Apoe" op Soemba een mannelijken vorm heeft. Het woord „rapoe" zou dan samengesteld kunnen zijn uit ra-apoe, waarin ra (gelijk aan da) veel of groot aanduidt. Misschien dat ditzelfde ra voorkomt in het woord ramboe, vrouw van adel, en dan samengesteld is uit ra-amboe (verzwakte uitspraak van apoe, hetgeen dikwijls voorkomt in het Soembaneesch). Hiernaast staat het algemeen Indonesische woord Oe-poe of Oemboe, hetgeen de titel is voor voornamen.

Inderdaad is de naam van sommige Marapoe's eene samenstelling van een mannennaam en een vrouwennaam, zooals in het Landschap Taboendoeng, waar een der Marapoe's heet: „Oemboe Haroe, Ramboe Lika". Of de naam van de stam Leba Karoekoe (neef van den Karoekoeboom) luidt: „Oemboe Pambal, Apoe Roboe" (Grootvader Plank, Grootmoeder Laboe). De Marapoe van de stam Ana Ma'ari (Kind van den jongeren broer) luidt: „Mbokoe ji ma Wamar, Mela i Donda", waarin Mbokoe en Mela vrouwennamen zijn, Wamar en Donda mannennamen.

Echter wordt in het overgroote deel der stammarapoe's geen vrouwennaam aangetroffen, bijna uitsluitend mannennamen, in het geval, dat er menschennamen in voorkomen. Vraagt men naar den Marapoe van een stam, dan wordt haast immer als vanzelfsprekend er van uitgegaan, dat dit een man is, die iets schept, of trouwt e.d. In het Landschap Mondoe wordt jaarlijks een bidfeest tot den Marapoe gehouden, die aangebeden wordt in den vorm van een mannenfiguur uit een groote doek geknipt, en opgehangen in het huis van den Ratoe (de priester).

Uit dit alles blijkt, dat het begrip „Marapoe" nog geen voldoende

helderheid heeft, en daarmede de godsdienst en het primitieve denken van den Soembanees mede nog niet tot klaarheid is gebracht.

Wij willen een poging wagen hierin eenige helderheid te brengen. Om het begrip „Marapoe" nader te komen, kunnen wij uitgaan van de oogenschijnlijk meest juiste opvatting, dat het de voorouders aanduidt. Om van hier uit op te maken, of dit klopt op de aangetroffen namen en mededeelingen, in een groot aantal jaren verzameld.

In de stamhuizen der Soembaneezen bevindt zich een klein zoldertje waar de „tanggoe marapoe" wordt bewaard. Deze bestaat uit goed ingepakte mamoeli's (oorhangers) en de kawadakoe of stukjes platgeslagen goud, zilver of blik (zelfs werd mij medegedeeld, dat er in noodgeval ook steen voor gebruikt mocht worden). Deze kawadakoe hebben òf een ronden vorm, en worden dan vrouwelijke, òf een langwerpigen vorm, en worden dan mannelijke genaamd. Gezien de vormen van deze voorwerpen is de benaming doorzichtig. Sommige dezer kawadakoe zien er uit als een schildje, met een knop in het midden, en stralen naar den omtrek, en worden, indien zij groot zijn, „tabeli" genoemd. Deze tabeli vormen een ongeveer gelijke figuur als versieringen op oude grafsteenen, waarop een karbouwenkop is gebeiteld, met tusschen de horens de genoemde figuur. Op sommige Soembaweefsels ziet men ook deze figuur. Het maakt den indruk van een afbeelding van de zon. En dit te eerder omdat op Soemba in de mythologie de zon een vrouw is of een meisje, en boven werd vermeld, dat de „tabeli" vrouwelijk genoemd worden. Daartegenover staat dat de bij groote offerfeesten door den priester omgehangen versiering van een „lamba", duidelijk de overeenkomst toont met de boven genoemde op de graven uitgebeitelde karbouwenhoorns. Op Java weten wij, dat in de wajang wong eenige dansers zich een dergelijke versiering op de borst hangen, waarin de horens minder scherp uitkomen. Hierbij valt op te merken, dat in de mythologie de karbouw een symbool van de maan is, daar zijn horens gelijk beeld vertoonen met de maansikkel. In de primitieve geestesgesteldheid, weten wij, wordt hetgeen uiterlijk aan elkaar gelijk is, ook identiek gedacht.

Het woord „tanggoe", in de bovengenoemde verbintenis „tanggoe marapoe", wordt aangeduid met „bezitting, deel". Het geheel moet dan vertaald worden met „bezitting, of deel van den Marapoe". Bij ieder offerfeest wordt iets aan deze bezitting toegevoegd. Splitst de

stam zich, dan neemt iedere groep een deel van deze „tanggoe Marapoe" mede.

Deze „tanggoe Marapoe" wordt dikwijls genoemd de „topoe Marapoe", of het Marapoe-matje, waarop de Marapoe gaat zitten, als hij hoort, dat er tot hem gebeden wordt. Worden in den dagelijkschen omgang vaak de genoemde kawadakoe ook Marapoe genoemd, hieruit blijkt, dat de kawadakoe niet gelijk gesteld mogen worden aan de Marapoe's. Bij navraag ontkent iedere Soembanees dan ook, dat de kawadakoe de Marapoe is. Uit de uitdrukking „tanggoe Marapoe" blijkt dan ook duidelijk, dat er behalve de „tanggoe" of de bezitting, nog iemand moet zijn, die bezit, en dat is de Marapoe zelf.

In deze uitdrukking kan het woord Marapoe dus zeer goed als de voorouders opgevat worden, hetgeen echter niet uit deze uitdrukking op zich zelve blijkt. Ten opzichte van de verklaring van het woord zelve zegt deze uitdrukking niets. Het laat ruimte open voor allerlei verklaringen.

In de uitdrukking „Oema Marapoe" (huis van den Marapoe), het huis waarin de priester geregeld zijn offers aanbiedt en gebeden opzendt tot den „Marapoe", staat ook de mogelijkheid open van verschillende meeningen.

Daartegenover wijst de uitdrukking „Parai Marapoe" (de Marapoe-kampong), waarheen de dooden gaan, zeer sterk in de richting van de verklaring „voorouders". Dat is de kampong, waarheen alle voorouders gegaan zijn, en iedere doode nog gaat na zijn begrafenis.

Evenzoo is het met de uitdrukking voor sterven: „lakoe na nja ka pamarapoe", hij is heengegaan, en tot Marapoe geworden, „tot zijne vaderen verzameld".

Stellen wij echter deze uitdrukking naast een andere, die ook sterven beteekent, dan is het bovenstaande eenigszins wankel geworden; nl. „na mandapoe la lihi Mawoeloe Taoe, Madji Taoe", hij zit nu aan de zijde van den Menschenmaker, den Menschenvlechter, waarin de doode blijkbaar opgenomen wordt in de godenwereld. Voorstaande uitdrukking zou dan beter vertaald worden met „hij is heengegaan, en goddelijk geworden". Dit kan te eerder, aangezien wij uit de algemeene mythologie weten, dat in duizende gevallen de doode met goddelijke eer behandeld wordt, en voortaan voor de stam als een god geldt. Hiermede in verband zou „Parai Marapoe", beter vertaald kunnen worden met de Goddelijke kampong, aangezien de doode na zijn begrafenis opgenomen wordt in de godenwereld, en voortaan

mede beslist over het wel en wee van den stam, en de nakomelingen.

„Ndjara Marapoe" zou dan kunnen vertaald worden: „een paard aan de goddelijke voorouders gewijd", of „een goddelijk paard", in den meest algemeenen zin van het woord goddelijk. Een paard, dat ver boven andere paarden uitsteekt, een hoogen rang onder de paarden bekleedt.

Hebben wij tot nog toe alleen uitdrukkingen gevonden, waarin het woord „Marapoe" het meest waarschijnlijk „voorouders" beteekent, maar ook anders verklaard kan worden, in het volgende is de verklaring „voorouders" zeer onwaarschijnlijk, ja zelfs soms onmogelijk.

Want dikwijls wordt het woord Marapoe aangetroffen in verbinding met diernamen, zooals marapoe manoe, de kippenmarapoe, marapoe ahoe, de hondenmarapoe, marapoe ndjara, de paardenmarapoe enz. Als wij hier vertalen met voorouders, dan zou dit alleen kunnen, zoo wij ook elders iets aantreffen van de totemistische gedachte, dat de kip, de hond, het paard tot de voorouders behooren. Hetgeen nergens blijkt.

De „marapoe ahoe" wordt aangeroepen als men op jacht gaat om de honden sterk en flink te maken. Wordt een hert gedood, dan wordt de kop aan den „marapoe ahoe" geofferd. Waaruit minder gewrongen kan opgemaakt worden, dat de „marapoe ahoe", „de god der honden" is, die over de honden regeert. Misschien ook als hond gedacht, misschien niet.

In één verbinding zou de vertaling „voorouder" aannemelijk zijn, nl. in „taoe mamarapoeng oelar" „iemand, die de slang tot marapoe heeft". Ik ken echter geen verhaal, waarin een slang een mensch voortbrengt, maar wel waarin de slang tot een godheid verheven is. Ook hier wijst het woord marapoe dus meer in de richting van het goddelijke.

Een andere verbinding is die met voorwerpsnamen, zooals „Marapoe hapanda" (zwaard-marapoe) of „Marapoe ngiloe" (wind-marapoe), of „Marapoe nimboe" (lans-marapoe). In een oude kampong wordt dan een oeroud zwaard of een oude lans bewaard. Wil men gaan krijgen, dan bidt men eerst en offert aan deze voorwerpen. Zou het woord Marapoe hier voorouders beteekenen en men willen vertalen met voorouderzwaard of voorouderlans in den zin van poesaka, dan zou men niet letten op het Soembaneesch taaleigen. Voorouderzwaard zou in het Soembaneesch moeten luiden „hapanda Marapoe". Het zwaard

en de lans zijn dus waarschijnlijk de symbolen van de krijgsgoden. In de laagstaande culturen wordt een godheid dikwijls gematerialiseerd, daar men behoefte heeft aan het concrete.

Nog duidelijker wordt onze veronderstelling, dat het woord Marapoe niet past op het begrip voorouders, in de verbinding „Marapoe ngiloe", de windgodheid. Dit kan onmogelijk een poesaka van de voorouders zijn. Tot dezen Marapoe wordt gebeden en geofferd, als men zich op zee gaat wagen.

Evenzoo bestaat er een „Marapoe kandoenoe", een sterren-marapoe. Wel komt in de algemeene mythologie vaak voor, dat dooden tot sterren worden, maar meer nog, dat oorspronkelijk wezens van goddelijken afkomst tot sterren worden.

Een oude Soembanees deelde mij mede, dat hij vaak in den droom opsteeg naar den achtsten hemel om de „kaláratoe Marapoe" te vernemen, de Marapoe-geboden. Hij hoort die dan telkens van een verheven wezen, dat in een hoog huis woont, en waar niemand naderen mag zonder toestemming. Dat de dooden naar den hemel gaan en daar goden worden, hooren wij nooit van de Soembaneezen. Ook hier schijnt Marapoe meer een hemelgodheid te zijn.

Dit stemt overeen met de uitdrukking:

Marapoe ka ka doe na na mapinja,
Djaka nggara ehi na la malamiri.
Marapoe zeker weet het,
Al wat hierna geschieden zal.

Waarin Marapoe, de Alziende, de Alwetende is.

In de reeds genoemde uitdrukkingen Marapoe doe hi ninggaoe (het is een geluk, dat jij er bent), en djaka nda marapoe ninggaoe, na kati ka lati na oelar (als jij er bij geluk niet geweest was, dan zou de slang mij gebeten hebben), heeft het woord Marapoe klaarblijkelijk niets te doen met de beteekenis voorouders, maar kunnen wij veel eerder daarin opmerken een zekere goddelijke gunstige leiding, die op het juiste moment tusschen beiden kwam: „jij kwam als een goede god tusschen beiden".

Dit komt ook uit in de uitdrukking: „djia maa'kaoe marápoenggoe" (op u alleen is mijn hoop gevestigd), dat eerder wijst op een verwachting van goddelijke hulp, dan op hulp van de voorouders. Want men kan iemand anders niet zoo maar tot zijn voorouder stellen.

Wij treffen nog aan in de gebeden de aanroep bij het aanbieden

van een offer: „Marapoe mameti", (Doode Marapoe). Deze uitdrukking kan moeilijk anders opgevat worden dan als de dooden, of doode voorouders. Maar was de beteekenis van het woord Marapoe alleen al voorouders, dan zou de uitdrukking „Marapoe mameti" een tautologie zijn. Dit wijst dus op een andere beteekenis van het woord Marapoe. Bovendien staat tegenover deze uitdrukking „Marapoe mameti", die van „Marapoe maloeri" (de levende Marapoe), waarmede niet aangeduid worden de grootouders, iets wat zou moeten, als Marapoe voorouders beteekende, maar iemand, die in den Hemel woont. Dit wordt altijd in het enkelvoud gebruikt. Dus duidelijk wijst dit in de richting van een godheid. Dat de dooden „Marapoe mameti" genoemd worden, is weer een bewijs van de vergoddelijking van de dooden, van wie men in het dagelijksche leven alle hulp en zegen verwacht, en die ook genoemd worden de middelaars tot den Marapoe Maloeri. Deze vergoddelijking is ontstaan onder invloed van een animistischen gedachtengang.

Het meest echter treffen wij het woord Marapoe aan, als wij vragen naar den Marapoe van iederen stam (kabihoe).

Iedere stam heeft zijn eigen Marapoe, tot wien gebeden wordt en aan wien men offert. Op zich zelf beschouwd en gezien de bij de Soembaneezen voorkomende animistische gedachtengangen, kunnen dit de voorouders zijn, nader bepaald, de vergoddelijkte voorvader of de vergoddelijkte voorouders.

Op zich zelf al is het opmerkenswaard, dat — verondersteld, dat het woord Marapoe gelijk zou zijn met voorouders — deze voorouders vergoddelijkt zijn; hetgeen wijst op een behoefte aan goddelijk eerbewijs en aan afhankelijkheid van goddelijke wezens.

Bij veel voorkomende ziekte, als het gebed en de offers aan den stam-marapoe tevergeefs zijn, verandert men wel eens van Marapoe, en neemt de Marapoe van een anderen stam aan als zijn Marapoe. Waren de Marapoe alleen de voorouders, dan zou dit onmogelijk zijn.

Wij dienen een onderzoek in te stellen naar de namen der Marapoe's en de vertaling daarvan, om een duidelijke verklaring te vinden van de beteekenis van het woord Marapoe.

Daartoe deel ik de namen in in 3 deelen:

1) waarin de namen duidelijk de namen van menschen zijn,

2) waarin de namen de namen van menschen kunnen zijn, maar ook anders kunnen verklaard worden.

3) waarin de namen onmogelijk de namen van menschen kunnen zijn.

Van deze derde groep dient dan nog nagegaan te worden, wat die namen dan wel beteekenen.

Aangeteekend dient te worden, dat vele Marapoenamen nog onverklaard zijn.

Ad 1). De kabihoe (stam) Matoeălang heeft tot Marapoe: „Oemboe Hoeki". „Oemboe" is Heer, „Hoeki" een veel voorkomende mannennaam. Men vertelt echter, dat Oemboe Hoeki oorspronkelijk uit den hemel daalde.

De kabihoe Mangadji in het Landschap Lakoka heeft tot Marapoe, „Mameri Maharra", duidelijk twee menschennamen, nl. van een man en een vrouw, wier graven alsnog aangewezen worden. In de verhalen kan men zijn afkomst van „Djawa" vertellen; hij reisde langs Ndima (Bima), Makah(?) en Rondja (dat bij Endeh moet liggen).

Reeds noemde ik de namen „Oemboe Haroe, Ramboe Lika", Heer Haroe, Vrouwe Lika, die echter nog een vader in den hemel hebben.

In Tawoei trof ik den Marapoenaam aan: Bewi Ndatang, beide mannennamen.

De kabihoe Langgit heeft tot Marapoe „Nggoda Nggaoe, Lapoe Langgit". Deze alle zijn bekende mannennamen.

De kabihoe Palai Maloeng heeft tot Marapoe: „Oemboe Mbé, Oemboe Ndatang", eveneens bekende mannennamen.

In Kanatang treft men allerwege den Marapoenaam „Oemboe Hamāla" aan.

Deze namen, die menschennamen aanduiden, zijn in rubriek gebracht het minst in aantal. Verder valt het op, dat een gedeelte een mannen- èn vrouwennaam vermelden, een gedeelte een aantal mannennamen achter elkander, een gedeelte een enkele mannennaam, een gedeelte de titel Oemboe vermelden, andere niet. Die een reeks namen vermelden, kunnen een opsomming meedeelen van achter elkaar volgende generaties.

Ad 2). Namen van Marapoe's, die misschien namen van menschen zijn.

De kabihoe Melanggoe heeft tot Marapoe: „Oemboe Korah,

Dăngoe Djauki". Dit zijn geen voorkomende namen, zouden misschien vroeger voorgekomen namen kunnen zijn. De vertaling luidt: „Heer Gulzigaard, Veelplager".

In Karita heeft een kabihoe als Marapoe: „Toloe Wej, Waloe Mandokoe, Liaba Ndima, Ana Kamehang". In vertaling: Varkensvleesch, Acht Schuldig, Neef uit Bima, Eenigst Kind. Hierin is volgens traditie Waloe Mandokoe een mannennaam, evenzoo kan de neef uit Bima een menschennaam zijn, maar onmogelijk is dit met „varkensvleesch" en „eenigst kind".

De Kabihoe Haoe (Savoe) heeft tot Marapoe: „Oemboe Ropa, Oemboe Njali", waarin Ropa een veel voorkomende Savoeneesche naam is, maar ook een aanduiding van het woord Europa. Meestal verklaart men het woord Ropa met „donder". „Njali" is een vischsoort.

Een andere stam in Karita (nl. de stam Karita zelf) heeft tot Marapoe „Oemboe Ndatar". Ook dit is geen voorkomende naam, maar zou een oude naam kunnen zijn. Het woord „Ndatar" beteekent „rad, wiel". Opvallend is, dat de zon vaak onder het figuur van een rad wordt voorgesteld in geheel Oost-Azië.

De kabihoe Maoe Marroe heeft tot Marapoe „Oemboe Woelang". Woelang is een inderdaad zeer veel voorkomende naam, maar heeft oorspronkelijk de beteekenis van „maan". Oemboe Woelang zou een mensch kunnen zijn, maar ook de Maan als Marapoe. Hetgeen klopt met vele verhalen, waarin de maan een goddelijke rol speelt.

De kabihoe Liaba Karoekoe heeft tot Marapoe „Oemboe Pambal, Apoe Roboe", Grootvader Plant, Grootmoeder Laboe. Opmerkelijk is dat deze stam een animistischen naam heeft (neef van den karoekoeboom, een boomgeest, die door een vrouw vlak bij een boom werd aangetroffen, volgens het stamverhaal), en plantennamen tot voorouders.

De kabihoe Ana Mboeroeng heeft tot Marapoe: „Loetoeng Iti Dammoeng", waarvan de twee eerste misschien vergeten mannennamen zijn, de laatste nu nog veel voorkomt, maar ook de naam is van de maan.

Ad 3). Verreweg de meeste Marapoenamen laten niet of uiterst gewrongen de verklaring van menschennamen toe.

De kabihoe Prai Kareha heeft tot Marapoe: „Kindi, Mbiaka, Winga", d.i. Spinklos, mandje, bord. Opmerkelijk, dat deze drie

figuren in de algemeene Mythologie veel voorkomen als symbolen van de Maan.

De kabihoe Pajeti heeft tot Marapoe: „Kabala mata oerang, Kabera kalau". Vertaald: Bliksem Regenoog, Muizenverbreker. De kabala (bliksem) komt veel voor ook als Marapoe alleen. De muis is een veel voorkomend symbool van de aarde, en treedt in de verhalen ook als afzonderlijke mythologische figuur op onder den naam Oemboe Ndawa Lau. Hier zien wij in de Marapoe duidelijk een natuurverschijnsel, nl. de bliksem, die met regen gepaard gaat of de regenbron is, en die de aarde verbreekt. Van voorouders is hier geen sprake.

De kabihoe Wawang heeft tot Marapoe: „Mambana Marapoe Ratoe", het „Warme Koning Marapoe". Is dit een naam voor de zon?

De kabihoe Tatimba heeft tot Marapoe: „Ratoe Lalang, Mehang Kalangga", „de koning van het gras, de alleenschrijder". Een aanwijzing in de richting van het alleen-bestaan. Dit alleen-zijn treffen wij ook aan in andere Marapoenamen, zooals „Oemboe Mehangoeroe", Heer Alleenspreker; „Oemboe Mehatakoe", de Alleenputter.

De kabihoe Rindi heeft tot Marapoe „To taoe, Bera paraing, Da Matangoe magga rihi", d.i. Menschenmaker, Kampongbreker, de van nature Opperwaker.

In Memboro bestaat de Marapoe: „Oemboe Mboeloeng", Heer Alles. In Tana Riwoe: „Oemboe Pedi Langita", Heer Hemelbestuurder. Deze had kinderen en kleinkinderen, zooals Kawoenga Rara Lodo, en Dewa Tana, het Eerste Zonnerood, en Aardgeest.

Dat de zon dikwijls de Marapoe is, blijkt uit den Marapoenaam van den kabihoe Wahang, „Lai Bongoe, lai Mbakoe", d.i. de Nevel, de Arend. De nevel stelt men zich voor als een reuzevogel, de Arend is een algemeen bekend symbool van de zon. B.v. de Hoofdgod der Japanneezen Amaratusa (de Zon, waarvan de keizer afstamt) heeft in zich een groote arend. De verhalen op Soemba over Mbakoe kloppen hier precies op.

De kabihoe „Ama Kindi" heeft tot Marapoe: „Biliroe i Mbakoe, Mali Watjoe". „Mbakoe kijkt schuin op den Avondsteen", d.i. de Zon zendt zijn laatste stralen naar de aarde („Steen" veel gebruikt in plaats van „aarde").

Boven deze stammarapoe's hoort men vaak de namen van Algemeene Marapoe's, die dikwijls de ouders genoemd worden van de stammarapoe's, b.v. „Oemboe Mboeloe, Ramboe Tjoemboe", Heer

Alles, Vrouwe Voortbrengster. Of „Ina Pingoe, Ama Pingoe", Moeder Kennis, Vader Kennis. Hierbij dient opgemerkt, dat volgens de verklaring der Soembaneezen „Ina en Ama", „Oemboe en Ramboe" niet twee personen zijn, maar een parallelisme is, om dezelfde persoon aan te duiden.

Dikwijls wordt gehoord: „Pandepekoe Tamoe, Pandenjoera Ngara", Wiens Naam niet kan uitgesproken worden, Wiens Gelijke niet kan genoemd worden.

„Na Mawoeloe Taoe, na Madji Taoe", de Menschenmaker, de Menschenvlechter.

„Oemboe Rihi Bokoel", de Grootste Heer.

„Na Marapoe la Awang", de Marapoe in den Hemel.

„Oemboe Mata, Oemboe Oeroe, Oemboe Lima, Oemboe Wihi", Heer Aloog, Heer Alneus, Heer Alhand, Heer Alvoet.

„Ina Bokoel, Ama Bokoel", Groote Moeder, Groote Vader.

Wij treffen dus vier soorten namen van Marapoe's aan in deze laatste rubriek, nl. die van de bliksem, de zon, de maan, en een Hoogste Wezen.

Vele zijn de verhalen van schepping en ordening van door een Hoogste Wezen naar de aarde gezonden Marapoe's, over zon en maan als personen, onderworpen aan het Hoogste Wezen en Hem verslag uitbrengende over den stand van zaken.

Uit het voorgaande kunnen wij deze conclusies trekken: de Marapoenamen omvatten zoowel menschennamen, als namen van natuurverschijnselen, als namen van een Hoogste Wezen.

In het woord Marapoe kunnen wij dus niet alleen de voorouders zien, maar ook de godenwereld. De voorouders zijn dan opgenomen in de spheer van het goddelijke, en ontleenen hun macht aan de godenwereld. En kunnen als deel hebbende aan de goddelijke macht, ook Marapoe genoemd worden. Een verschijnsel, dat wij over de heele wereld aantreffen. Om een enkel voorbeeld te nemen: in het straks genoemde Japan ontvangt de keizer goddelijke eer, omdat hij van de Hoofdgod, de Zon afstamt. Zijn goddelijke eerbewijzen ontleent hij aan de goden.

Het zou mogelijk kunnen zijn m.i. dat het woord Marapoe niet samengesteld is uit ma-ra-apoe, maar uit ma- ra- poe, waarin „poe" is een in Indonesië veel voorkomende titel voor goden, en ra gelijk te stellen is aan da (veel, groot).

Een der goden van de Savoeneezen heet „Poe Lodo": Heer Zon.

In Centraal-Borneo, wordt door Dr. Nieuwenhuis in zijn Quer durch Borneo I, medegedeeld, heet de hemel „Apu Lagan". Dr. Adriani deelt mede in „De Bare'e-sprekende Toradja's van M. Celebes" dat het Hoogste Wezen aldaar heet „Poee mPalaboeroe", Heere Formeerder. Bij de Alfoeren komt een godennaam voor: „Apo'nimemo in tana", Heer Schepper der aarde. In het Sanskrit komt de godennaam „Po Adityak" voor. In de Tscham-inschriften komt een godenfamilie voor, die allen voorzien zijn van de titel „Po". Op Kissar wordt de zonnegod „Opo Lere" genoemd, de aardegod „Opo Nusu", op Letti „Upu Nusa". Op Luang-Sermata heet de zonnegod „Upu Lero"; op de Tanimbar eilanden „Ub(u) Lero". Op Ambon heet de hemelgod „Upu Lanito".

Voldoende, om te doen zien dat de titel „Apoe", meer nog „Upu", een titel der goden is.

Dat op Soemba de grootvader „Oemboe" heet, de grootmoeder „Apoe", duidt aan, dat zij aangesproken worden met de hooge titel van Heer en Vrouwe. Het woord „Marapoe" is dan niet gevormd naar deze titels van de grootouders, maar omgekeerd, hebben de grootouders deze goddelijke titels erlangd, daar zij in de animistische gedachtenkring worden opgenomen in de godenwereld.

Op Soemba daalt zegen en straf neer van Boven langs de doode voorouders en de Zon en de Maan naar de levende menschen. Dit blijkt uit het volgende gebed, waar de voorouders het verzoek moeten overbrengen aan Maan en Zon, en deze aan Ina Pakawoeroeng, Ama Pakawoeroeng (Moeder Beschermster, Vader Beschermer), en verder aan het Hoogste Wezen.

Happa wa pahappa,	Komt toch betelkauwen!
Nindja i Oemboeng, i Apoe,	Daar zijn al grootvader, grootmoeder,
Namakatang kataka raing.	Die het hakmes ijverig slijpt!
Wonja li, liboenja poeloeng!	Breng gij toch bericht, leg de zaak
Ninja i Oemboe Woelang Tarandima,	Voor aan Heer Maan Hoorn van Bima.
Kaoe wonja wa li,	Dat deze toch bericht geeft
La ndiawa, la pahoeamba!	aan den geest van de offerplaats!
Kaoe hili wonja li	Geef ook bericht
La Makaba Lala, Mawatoe Woeloe,	Aan den Hardmaker, den Steenenschepper
Kiri Awang, la mata lodoe!	Die onder den hemel, in de zon is!
Djakaoe wonja doe ka li,	Dat deze toch bericht geeft
Kaoe pahamanja na poeloeng.	Gelijke zaak overbrengt!
Ninja la lodoe,	Daar is hij al in de zon,

Ninja la woelang,	Daar is hij al in de maan,
Njoemoe kaoe wonja li	Breng gij wederom bericht,
Kaoe liboenja poeloeng	Breng gij op uw beurt boodschap
La Ina Pekawoeroeng,	Aan Moeder Beschermster,
La Ama Pekawoeroeng.	Aan Vader Beschermer.
Kaoe hili wonja li	Dat deze wederom bericht brengt
Liboenja poeloeng	, de zaak voorlegt
La Mawoeloe taoe,	Aan den Menschenmaker,
La Madji taoe.	Aan den Menschenschepper.

TWEE KOPEREN OORKONDEN VAN BALITUNG IN HET KOLONIAAL INSTITUUT TE AMSTERDAM

DOOR

F. H. VAN NAERSSEN.

In het voorjaar van 1934 werd mij door Prof. J. C. van Eerde, directeur van de afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut te Amsterdam verzocht een transcriptie, vertaling en bespreking te geven van een tweetal koperen platen, die aan het museum zijn geschonken door den Heer F. G. Doorenbosch, „die zegt dat zij afkomstig zijn van Midden-Java (vermoedelijk Pekalongan, of Tegal); nadere gegevens zijn daaromtrent niet bekend" [1]).

Transcriptie, vertaling en bespreking zijn te vinden in de „Aanwinsten" [2]) van 1934. Aangezien uit den aard van deze publicatie (een catalogus van hoofdzakelijk enthnographische zaken) de kans groot is, dat zij niet licht zal worden geraadpleegd door den archeoloog of historicus en vooral mede doordat de transcriptie opgenomen in bovengenoemde publicatie uit hoofde van typografische bezwaren niet geheel tot haar recht is gekomen [3]), heb ik het niet ondienstig geacht hier nogmaals een transcriptie van deze twee koperen platen te geven.

Bij het transcribeeren heb ik mij bediend van de volgende teekens:

[. . . .] = weggevallen akṣara's door mij naar analogie van parallelle plaatsen ingelascht.

— = een akṣara weggevallen.

. . . . . . = meer dan een akṣara weggevallen.

Twijfelachtige lezingen zijn *cursief* gedrukt.

OORKONDE I.

A. 1. swasti çakawarṣātīta 829 baiçākhamāsa tithi caturthi kṛṣṇapakṣa mawulu wagai somawāra uttarāpāḍanakṣatra çuklayo

2. ga tatkāla anugraha çrī mahārāja raka i watu kura dyaḥ

1) Volgens een particulier schrijven van Prof. van Eerde aan mij.

2) „Aanwinsten op ethnografisch en anthropologisch gebied van de afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut over 1934", pag. 135—144.

3) De drukkerij waar de „Aanwinsten" gedrukt worden bezit geen lettertypen met een punt eronder, zoodat in de transcriptie n, t, d, s, etc. staat waar respectievelijk ṇ, ṭ, ḍ, ṣ, etc. behoorde gelezen te worden.

balitung çrī dharmmodaya mahāsambu tumurun i rakryān mapatiḥ i [hi]
3. no pu dakṣottama bāhubajra pratipakṣakṣaya kumon samgat lamwa pu layang anak wanua i patapān tutugan ning taṇḍa
4. sumusuka i kanang wanua i sangsang watak lamwa gawai ku 2 drawya haji nya mas su 7 mas kawahutān su 2 suwur hinawu-ha
5. wu sambandhā nya kinon sumusuka i kanang wanua wuara kuṭī i hujung galuḥ watak lamwa ya ta pinuliḥ samgat lamwa pinahayu-nira jina
6. yyakan nira wihāra ya sambandhā nya r inanugrahān kinon sumusuka i kanang wanua i sangsang simā punpunnana -ni kanang wihāra gawai
7. nira° kunang parṇnaḥha-nya n sīmā tan katamāna de sang mānak pangkur tatun (*lees*: tawan) tirip° muang soara ning mangilala drabya haji° kring paḍa
8. m pamaṇikan° maṇiga lwa malañjang manghuri makalangkang tapa haji air haji tuha goçali tuha dagang tuhā nambi tuhān hañjama
9. n uṇḍahagi manimpiki paṇḍai wsi° walyan paranakan widu mangidung tuha paḍahi warahan sambal sumbul watak i dalam si
10. nggah pamṛmi hulun haji ityaiwamādi tan tumamā i ri kanang wanua° parṇnaḥ ni parmmasa-nya tumamā i bhaṭāra i wihāra i hujung galuḥ
11. deya-nya mawaiḥ mannangahanang tang (*of*: mannanga hana ing?) parmasan° ing kataṇḍan samangkana sukaduḥkha nya mayang tan mawuaḥ ḍaṇḍa kuṇḍa (*lees*: kuḍaṇḍa) bhaṇḍihālādi tuma
12. mā i bhaṭāra ataḥ i kana ājña haji° kinonnakan i kanang masamwyawahāra hana ng kāna hīnghīngana kwaiḥha-nya paṇḍai mas° paṇḍai wsi° ta
13. mbaga° gang [ç]a° tlung ububan° ing sa sīma° macadar 4 mangaraḥ lumpang 3 mangulang tlung tuhān ing sa sīma° kbo anya 20 ing sa tuhān° sapi
14. — 0 ...... (*elders b.v. O.J.O. XXXIX, 22*: 40 wḍus) 80 aṇḍaḥ wantayan 1 parahu — bhaṭāra 1 masunghara 3 tan patuṇḍāna magulungan tlung pasang samangkana tan

B. 1. knān[a i para]masan yāpuan pinikul daganga-nya kadyanggāning mabasana masa[yang] makacapuri kapas wungkuḍu tāmbra gangsa sobuban i sa tuhā

2. n° garam paḍak lnga gula° sa prakāra ning dual pinikul kalima bantal i sa tuhān pikul-pikulana-nya° tlung tuhān ing sa sī
3. ma i kanang samangkana tan knāna de sang mangilala drabya haji° yāpuan lwiḥ kwaiḥ nya sangkā i ni kānang panghīnghīng i ri ya knāna i kana saka lwiḥ
4. nya de sang mangilala sodhāra haji° kunang i kanang mañambul° mañawring mangapus° manglākha daṇḍaha nira mamungus mangubar° manahab manuk
5. mamisaṇḍung manganammanam° mamukat wungkuḍu manarub mangdyūn manggula manghapū° ityaiwamādi kapua ya tribhāgān sa dūman° umarā
6. i bhaṭāra sa dūman umarā i sang mangilala drabya haji sa dūman umarā i sang makmit sīma° mangkana ājña haji panghinghing i rihāḥ mapamwyawahā
7. ra (*elders b.v. O. J. O. XXX voorz. 28*: i rikanang sambyawahāra) hana ng kāna mangasiakan samgat lamwa pasambaḥ i çrī mahārāja wḍihan piliḥ magöng yu 1 wḍihan jagā yu 1 mas su 1 māra rakryān mapati[ḥ]
8. i hino inangsian wḍihan kalyāga yu 1 mas su dhawa kryān (*beter*: mas su 1 rakryān) i halu pu wīrawikrama inangsian wḍihan talyāga yu 1 mas su 1 rakryā
9. n wka pu kutak inasĕan wḍihan kalyāga yu 1 mas su 1 rakryān sirikān pu wariga inangsian wḍihan kalyāga yu 1 mas su 1 samga
10. t tiruan pu çiwastra inasian wḍihan kalāy [4]) yu 1 mas su 1 raka i pagar wsi pu yayak inangsĕan wḍihan yu 1 mas mā 8 samgat
11. mamrati pu uttara irasisan wḍahan yu 1 mas mā 8 samgat wadhihati pu dhapit makudur pu samwṛda pangkur pu rañjan tawān pu par̥jaluan kapu
12. a wineḥ pasak-pasak wḍihan yu 1 mas mā 8 sawang sowang samgat juru i tadangayan samgat *w*alimwangan pu çima inasisan wḍiha
13. n kalyāga yu 1 mas mā 8 tuhān i wa*w*ihati sang *winungkuwan* pu *adhika*ra wīnaiḥ wḍihan yu 1 mā 5 i makudur sang miramira° winaiḥ wḍiha
14. n yu 1 mas mā *5 satangya i w*alimwangan *tanuwuk daangi* kapua winaiḥ wḍihan yu 1 mas ma 3 *wu*huta *kn*am ma*rwla* wahuta —

[4]) N.B. Van hier af, tot het einde is het schrift zeer slordig; men verbetere naar analogie van parallelle plaatsen in andere oorkonden.

15. *wḍi*nua hujung masi*b dh*an kapua winaiḥ wḍihan yu 1 has mā 2 soang sowang *sang wa*dya *dadis* anak wanua i kilipan winaiḥ wḍihan yu ...... *cetera desunt*.

OORKONDE II.

A. 1. ...... pkan si tuwuku parujar si sidra malawai si basanta winaiḥ wḍihan yu 1 sowang rāma maratā kaki kuṇḍu muang si wlya winaiḥ wḍihan yu 1 soang rāma māgman i wuru tlu tum*pang*

2. si mandon rāma ni rasuk parujar si ḍaheng rama ni kaṇṭi winaiḥ wḍihan yu 1 soang gusti i tumpang sang ganggang rama ni baladī parujar sang laṇḍu rama ni bhaṇda winaiḥ wḍihan

3. yu 1 soang gusti ing wukajana si butĕ rama ni bantin parujar si gamana rama ni krama winaiḥ wḍihan yu 1 soang rakryān añjatan pu sāgara samgat tunggu pu ...... winaiḥ wḍiha

4. n yu 1 soang rāma tpi siring gusti i dalinan si kekeḥ, rama ni dwī° muang si wlat° parujar si gaṇal rama ni sawasti muang si hala rama ni ngwinĕ winaiḥ wḍihan yu 1 soang

5. i mahariman kalang si knoḥ rama ni santĕl gusti si puñjö rama ni padmī° muang si çarah rama ni gadik° parujar si deçi rama ni rakṣi muang si çaraṇa rāma i kisik wi

6. naiḥ wḍihan yu 1 soang° i huwus ning mawaiḥ mas pasak-pasak muang wḍihan pinarṇaḥ saji sang makudur manguyut wḍihan sang hyang kulumpang yu 4 batu-batu

7. mas mā 4 wḍihan yu 1 sang hyang brahmā yu 1 mas mā 1 pangisi tamwakur pinakasawur-sawur sang manguyut wĕas kukusan 1 wsi ikat 1 mas mā 4 pa

8. da 1 wṣi nya ikat 10 mas mā 1 wḍus 1 hayam lanang hirĕng 1 hantalu ning hayam 4 taṇḍas ning kbo 1 kumol 1 pras *maanuka* 1 skul dinyun 5 *tu*

9. lung tapa*k* liman 1° pasiliḥ goluḥ yu 1 argha padya iṇḍit 5 tamwata prakāra kawaḥ 1 dyun 1 dāng 1 buri 1 pangliwĕttan 1 tarai 1 papa*ñ*jutan

10. 1 saragi cpak 1 gaça prakāra saragi magöng 1 tahas 1 saragi inuman 3 wsi-wsi prakāra wadung 1 patuk-patuk 1 twak 1 tampilan 1 kris 1 lukai 1 kampi

11. t 1 tataḥ 1 jara 1 gurumbhāgi 1 pamaj*sa* 1 ṅakhaccheda 1 gulumi 1 siku-siku 1 linggis 4 laṇḍuk 1 i sampun-i saji sang manguyut pinarṇaḥ mangḍiri samgat kalang wu

12. ngkal muang samgat anakbi dyaḥ sucintĕ muang dyaḥ kina

dyaḥ waita dyaḥ sawitā° mawaiḥ pañcopacāra i sang mamuat ujar° tlas sang mamuat ujar winaiḥ pa

13. ñcopacāra maskar sira majnu° mapangaliḥ mangḍiri dumunung ing witāna panguyutan malungguḥ humarĕp kidul humarapakan sang hyang kudur sang wahuta hyang kudur malu

14. ngguḥ humarĕp waitan° samangkana sang patiḥ wahuta malungguḥ i pungkuran sang wahuta hyang kudur° ikanang rāma i wukajana i tumpang i wuru tlu muang

B. 1. rāma tpi siring kabaiḥ malungguḥ humarĕp lor raiṇanta umunggu (*lees*: umungguḥ) waitan ning witāna umarĕm (*lees*: umarĕp) kuluan° samāpta palungguḥ nira kabaiḥ mamangmang sang makudu

2. r manĕtĕk hayam linaṇḍasakan i sang hyang kulumpang mamantingakan hantalū ring watu sīma° matĕhĕr manapaṭhai i kana līng nira indaḥ kita sang hyang sa hana

3. nta sang malmaḥ sang mathāni sa kwaiḥ tā hyang ring pūrba dakṣina° paçcima° uttara° āgnaiya° nairiti° bāyabya° aiçānya° sang hyang ring satya dharmma° kāla° mṛtyu° krodha° wiçwa° kā

4. ma° wiṣṇu° ing maddhya° i sor° i ruhur° tasmāt kabuat karma nikanang wuang anyāya umulah-ulaha i keng sīma samgat kalang wungkal pu layang nguniwaiḥ ya

5. n ruddhā ya tan tamua phala ning dadi kadyanggān ni kanang hayam pgat tan baluy matpung hantalū rĕmĕk-rĕmuk tan waluy i luīr nya mangkanā i kanang wu

6. ang durācāra yan ulah-ulaha i kaing sīma° umarā ya ring alas patukan ning ulā° umarā ya ing tgal alapan ni glap° tan pahudan° umarā ya ring uai willĕttan

7. ni tuwiran° tĕtĕkĕn de ning wuīl° pingpingtubimwān pañcamahāpātaka pangguha-nya matang-ya kayatnākna ikeng ajña haji panganugraha çrī mahārā

8. ja raka i watukura i samgat kalang wungkal pu layang sumusuka i kanang wanua i wukajana i tumpang i wuru tlu sīmā pumpunana (*lees*: punpunana) ni kanang bihāra i dalinnan gawai nira

9. makaphalā swasthā sang hyang dharma muang pra*jā*ḥ kabaiḥ kahlama-nya hinyūnnakan ton-tonan mamidu sang tangkil hyang sinalu macaritta bhimma kumāra mangigal kīca

10. ka si jaluk macarita rāmāyaṇa mamirus mabañol si mung-muk°

(*of*: muk-muk°) si galigī mawayang buat thyang macarita bimma ya kumāra matĕhĕr manghyunnakan sa

11. — ng kapua rāmanta tpi siring kabaiḥ māwuran° umilu pamuatoḥ rakryān muang makarungakan haji sang tṛpan pu mitra° muang pu malawang hulĕs umi ...... *cetera desunt.*

AANTEEKENINGEN.

In oorkonde I komt de naam van den vorst volledig voor: Çrī Mahārāja Raka i Watukura Dyaḥ Balitung Çrī Dharmmodaya Mahāsambu; en van oorkonde II hebben wij dat fragment over waarin deze vorst naar zijn apanage wordt genoemd: Çrī Mahārāja Raka i Watukura, Z. M. Grootkoning, Heer van Schildpadsteen.

Van koning Balitung hebben wij thans, deze twee oorkondefragmenten medegerekend, zeventien inscripties, die direct of indirect van dezen vorst zelf zijn uitgegaan [5]). Een groot aantal, vooral wanneer wij deze hoeveelheid vergelijken met het buitengewoon geringe aantal oorkonden uit denzelfden tijd, uitgaande van anderen dan dezen vorst [6]). Hieruit blijkt wel hoe groot Balitung's centrale macht was in tegenstelling met die van zijn voorgangers uit de bekende vorstenreeks op de oorkonde uit de Kedoe uit 829 Çaka [7]). Vooral van de eerste vorsten uit die reeks tot aan Rake Garung is eigenlijk niets positiefs bekend [8])

Daarentegen hebben wij ettelijke oorkonden met data uit de regeeringsperiode dezer voorgangers van koning Balitung over, uitgevaar-

---

[5]) Een opgave van alle tot nu toe gevonden inscripties uitgaande van Balitung is te vinden in Dr. W. F. Stutterheim's artikel: Een vrij overzetveer te Wanagiri, in T. B. G. 74 (1934) blz. 274.

[6]) Mij zijn slechts bekend het zilveren en gouden plaatje van Pĕsindon uit 826 Çaka (Kern. V. G. VII p. 11—15); O. J. O. XXIX uit 833 Çaka; en eventueel de jayapattra-Dieduksman en de oorkonde in O. V. 1922 blz. 85 (cf. O. V. 1928 blz. 64 en T. B. G. 74 blz. 274), hoewel tusschen de laatstgenoemde inscriptie en koning Balitung verband bestaat gelet op de overeenkomende benaming der hoogwaardigheidsbekleeders.

[7]) Dr. W. F. Stutterheim: Een belangrijke oorkonde uit de Kĕdoe, in T. B. G. 67 (1927) blz. 189 en 210. 1. Rakai Matarâm sang ratu Sañjaya, 2. Çrī Mahārādja rakai Panangkaran, 3. —Panunggalan, 4. —Warak, 5. —Garung, 6. —Pikatan, 7. —Kayuwangi, 8. —Watu humalang, 9. —Watu kura.

[8]) Behalve van de twee eerste vorsten uit die reeks, Sañjaya en Panangkaran bekend uit respectievelijk de oorkonde van Tjanggal (Kern. V. G. VII blz. 115 sqq.) en van Kalasan in T. B. G. 68 (1928) blz. 58 sqq. „Rakarayān i Garung" komt voor in een inscriptie gepubliceerd door Dr. R. Goris in O. V. 1928 blz. 65

digd nièt door deze machthebbers uit de zooeven genoemde vorstenreeks [9]). Vooral het feit dat deze oudste oorkonden opvallend sterk een lokale kleur hebben, waaraan uniformiteit totaal ontbreekt [10]), doet ons aan een groote en centrale macht van de oudste mahārāja's van Midden-Java twijfelen en ons afvragen of deze oorkonden niet uitgegeven zijn door machthebbers die geheel onafhankelijk waren van de vorsten, genoemd in de reeks.

Wij stellen ons namelijk voor, dat Java vóór de komst der Hindu's, juist zooals het overige gedeelte van Indonesië, uit een groot aantal kleine exclusieve adatrechtsgemeenschappen heeft bestaan, die ieder een eigen geschiedenis, adat en gebruiken en een daarmede overeenkomende eigen bestuur en administratie hebben gehad.

Toen naderhand door een monarch het vorstenbestuur over een bepaald territorium, bestaande uit een zeker aantal van die gemeenschappen, werd ingevoerd, zorgde zulk een monarch er voor, uit overwegingen van eigen belang, dat de verschillende gemeenschappen zooveel mogelijk ongerept bleven in hun eigen zeden en gewoonten; in hun adat. Vandaar dat er gedurende bijkans de geheele Hindu-Javaansche geschiedenis duidelijk twee bestuursordeningen te onderkennen zijn: 1e het desabestuur binnen iedere gemeenschap en 2e het vorstenbestuur als overkapping over de verschillende desabesturen. De eerste bestuursordening werd vertegenwoordigd door de dorpsouden — in de oorkonden de rāma's, tuha's, wahuta's of hoe zij verder mogen heeten [11]), bekend bij de opsomming der desa's of der grensgebieden (tĕpi-siring) — en de tweede werd vertegenwoordigd door den vorst en zijn staf van hoogwaardigheidsbekleeders, die wij hebben leeren kennen uit de zoogenaamde „ambtenarenlijsten" [12]).

Dit dubbele karakter nu van bestuursordening missen wij in deze

[9]) B.v. O. J. O. II uit Çaka 731; K. O. XVIII uit Çaka 746 van een mahārāja Wagiswara en de oorkonden die Dr. R. Goris bespreekt in zijn aanteekeningen bij het artikel: „De inscriptie van Koeboeran Tjandi", T. B. G. 70 (1930) blz. 160 sqq.

[10]) Cf. Dr. Goris l.l. blz. 162.

[11]) Ibidem.

[12]) Het zijn deze ambtenarenlijsten die ons verschillende ongedateerde inscripties hebben helpen te identificeeren, doordat aan iedere bepaalde ambtenarenlijst, ook een bepaalde vorst of vorstendynastie, haerent is. De ambtenarenlijst uit Koning Balitung's tijd kan men vinden in Dr. Stutterheims' meergenoemd artikel: Een vrij overzetveer te Wanagiri, in T. B. G. 74 (1934). Uit Tulodong's en Wawa's tijd, P. V. v. Stein Callenfels: „Het Sindokraadsel opgelost" in O. V. 1919 blz. 68 sq. En uit de Tumapĕl-Majapahit periode in mijn artikel „De Saptopapatti" in B. K. I. 90 (1933) blz. 239 sqq. Voor Bali zie men O. V. 1924 blz. 33. — Cf. de volgende noot 13.

oude oorkonden, om welke reden het misschien niet te gewaagd is te veronderstellen dat in dien ouden tijd van een vorstenheerschappij met centraal gezag over een groot territorium geen sprake was. Al worden de raka's i Panangkaran, Panunggalan, etc. allen Çrī-mahārāja betiteld, het lijkt ons onwaarschijnlijk dat zij alleen-heerschers waren over een gróót stuk van Midden-Java.

Eerst met Rakai Kayuwangi, de op Rakai Pikatan volgende vorst volgens de inscriptie uit de Kedoe, is het vorstenbestuur in de Hindu-Javaansche maatschappij van Midden-Java blijkbaar belangrijk meer geconsolideerd. De oorkonden van dezen vorst luiden de ambtenaren-lijsten in, die nooit meer, op een enkele uitzondering na, zullen wegblijven van de oorkonden van latere vorsten tot aan het einde van de Hindu-Javaansche geschiedenis [13]).

Hebben wij tot nu toe (dus tot en met Rakai Kayuwangi's bewind) het vorstenbestuur allengs zien uitgroeien en hechter worden, met den volgenden vorst, Rakai Watuhumalang, schijnt de macht van de reeks van vorsten, die met Sañjaya begint, te tanen. Immers van het bestaan van Rakai Watuhumalang hebben wij slechts één enkel teeken n.l. in een oorkonde, niet van hem zelf uitgaande, waarin sprake is van „haji Rakai Watuhumalang" [14]).

Wat te denken van dit poovere teeken van zijn bestaan? Zou het louter toeval zijn dat wij van hem zoo weinig over hebben, terwijl zijn voorganger Rakai Kayuwangi een zoo'n hecht bewind voer blijkens de oorkonden uit zijn tijd?

Hebben wij waarschijnlijk de oorzaak elders te zoeken? Is het niet denkbaar, dat tijdens Watuhumalang's regeering er onrust in zijn land heerschte, zoozeer dat wij van dezen vorst weinig vernemen in tegenstelling met andere vorsten of regeerders, die wel van zich hebben laten hooren [15]); en dat van deze algemeene verwarring de

---

13) Koning rake Kayuwangi's ambtenarenlijst is gedurende zijn regeering blijkbaar niet noemenswaardig veranderd. Zie O. J. O. XII a5—8; K. O. XIV a2—5; K. O. XV a8—12. De op deze plaatsen genoemde titels der hoogwaardigheidsbekleeders komen overeen met die op een oorkonde van koning Kayuwangi's vermoedelijken voorganger (zie oorkonde van de Kĕdoe T. B. G. 67, blz. 189) rake Pikatan, tenminste wat betreft het eerste gedeelte dier titels; het gedeelte achter „pu" is verschillend.

14) K. O. IX, b. 4, 5.

15) Çrī Kahulunan, van wien wij twee oorkonden over hebben, uit 796 Çaka (O. J. O. X) en uit 806 Çaka (O. J. O. XVII), die dus een tijdgenoot geweest kan zijn van den raka i Pikatan, i Kayunwangi en i Watuhumalang, is mogelijk zulk een onafhankelijke grootheid. De inhoud van zijn oorkonden maakt op ons den indruk, dat deze inscripties apart staan. Cf. nog Prof. Krom's Hindu-

usurpator uit het Oosten gebruik heeft gemaakt om zijn macht ook over Midden-Java uit te strekken? Dit is Balitung dan schitterend gelukt. Zijn vele oorkonden op verschillende plaatsen in Oost- en Midden-Java gevonden, getuigen hiervan.

Wat betreft onze koperen platen — fragmenten van twee verschillende oorkonden [16]) — moge thans over den inhoud daarvan eenige aanteekeningen gemaakt worden.

Dateering.

Oorkonde I heeft als datum 829 Çaka; van oorkonde II echter is het begin en dus hiermede ook het jaartal verloren geraakt. Het voorkomen van „Çrī Mahārāja Raka i Watukura", Z.M. de Grootkoning, Heer van Schildpadsteen, brengt ons in den tijd van Balitung en aangezien de ons bekende oorkonden van dezen vorst het tijdvak van 820 Çaka tot en met 832 Çaka omvatten [17]), moet onze oorkonde uit deze periode afkomstig zijn.

Misschien mogen wij deze tijdruimte iets meer beperken door gebruik te maken van de verschillende lezingen der vervloekingsformulieren.

Bekend is, dat deze vervloekingsformulieren en de beschrijving der ceremonie, hierbij in acht genomen, in de oudste oorkonden beknopt en hoe langer hoe meer wijdloopig worden, naar mate men met een jongere inscriptie te doen heeft. Met het klimmen der jaren merkt men hiervan een gestadige uitbreiding op. In de oudste oorkonden nu, worden geen goden en hoogere wezens tot getuigen geroepen. Daar komen slechts vervloekingen in voor, hierop neerkomende, dat alwie zich niet houdt aan de bepalingen vervat in de oorkonde in kwestie, een groot ongeluk zal treffen, hier op aarde of in het hiernamaals [18]) (mangguha duḥka magĕng of pañcamahāpātaka). In de oudste inscripties van Balitung blijft deze lezing nagenoeg onveranderd. Deze inscripties zijn die van Panaraga, van Çaka 823 (O. J. O. 23), Kembang Aroem van 824-825 Çaka (O. V. 1925, bl. 41), Wanagiri van Çaka 825 (T. B. G. 74, bl. 269). Hierin is sprake slechts van de pañcamahāpātaka. De in jaren hierop volgende oorkonde, waarin een vervloekingsformulier voorkomt, is die uit de Kedoe van Çaka 829 (T. B. G. 67, bl. 73). En dit is het eerste uitgebreide formulier

Javaansche geschiedenis, blz. 182, waar andere vorsten genoemd worden die „buiten de reeks" vallen.

[16]) In de „Aanwinsten" 1934, blz. 136, heb ik hierop gewezen.

[17]) Vide het lijstje op blz. 274 van T. B. G. 74.

[18]) Vide b.v. O. J. O. IX, IIa einde; O. J. O. XI; O. J. O. XII, b. 13.

dat wij in de oorkonden zijn tegengekomen. Het is zelfs een buitengewoon wijdloopige, waarbij vele soorten van hoogere wezens tot getuigen worden geroepen, onder welke b.v. ook de bekende reeks van gelukzalige, reeds overleden vorsten, die aanvangt met Sañjaya en eindigt met den koning Raka i Watuhumalang, in voorkomt.

„Indaḥ kamung hyang...." luiden de openingswoorden, waarbij „hyang" het bekende pronomen is ter inleiding van de er op volgende hoogere wezens. Het vervloekingsformulier nu, voorkomende in onze oorkonde (II B 2—7), is een van de laatste soort, een uitgebreide, met aanroeping der hoogere wezens. Wij kunnen dus voorloopig aannemen dat de datum van oorkonde II tusschen 825 en 833 Çaka in ligt, aangezien 825 het jaar van de laatste oorkonde met een korte vervloekingsformule is en omdat tot heden toe nog geen oorkonde van Balitung gevonden is, jonger dan 832.

De voornaamste eigennamen en de vrijstiften.

Hoe in de Hindu-Javaansche maatschappij de namen van den apanagehouder zich verhouden tot die van het apanage, is altijd nog een open vraag [19]). Zoo hebben wij als begunstigde op oorkonde I, samgat Lamwa pu Layang, die het landschap Sang-Sang af te bakenen krijgt en op oorkonde II, samgat Kalangwungkal pu Layang, die de landschappen Wakujana, Tumpang en Wurutlu af te bakenen krijgt. Duidt het „pu Layang" één en dezelfde persoon aan, genoemd naar twee verschillende apanages: Lamwa en Kalangwungkal? Dr. Stutterheim zegt „dat wel de naam achter het rakai [20]) kan wisselen bij één en dezelfde persoon, doch niet die achter dyaḥ of pu" [21]). Verder zij de aandacht gevestigd op het feit dat de bekende vorst Tulodong een raka i Layang is.

In oorkonde I staat vermeld dat het af te bakenen gebied Sang-Sang beheerd zal worden (punpunana) door het klooster (wihāra) Hujung Galuḥ (I A 5, 6) en in oorkonde II de landschappen Wukajana, Wurutĕlu en Tumpang door het klooster Dalinnan (II B 8). Hujung Galuḥ en Dalinan zijn in de Hindu-Javaansche epigraphie geen onbekende klanken.

De eerste naam komt veel voor in oorkonden, zoowel van Midden-

---

19) Vide Dr. Stutterheim's studies over dit onderwerp b.v. in T. B. G. 67 in meergenoemd artikel over de oorkonde uit de Kĕdoe en in T. B. G. 73 (1933), blz. 159 sqq: „Iets over raka en rakryān....".

20) Hetgeen over rakai wordt gezegd geldt, dunkt ons, ook voor samgat. Waarschijnlijk is samgat een lagere „titel" dan rakai.

21) „Een belangrijke oorkonde uit de Kĕdoe" (T. B. G. 67, blz. 180, 181).

Java [22]) als ook van Oost-Java [23]), doch hier als deel van een persoonsnaam of titel: parujar i sirikan Hujung Galuh. In onze oorkonde I is Hujung Galuh de naam van een klooster, dat, zooals wij straks zullen zien, zeer klaarblijkelijk ergens op Midden-Java gelegen moet hebben. De plaatsnaam Hujung Galuh in O. J. O. LXI, die terecht op Oost-Java is gelocaliseerd [24]), is niet hieraan gelijk.

De naam van het klooster Dalinan op oorkonde II is bekend uit ettelijke Midden-Javaansche oorkonden, óók als persoonsnaam of titel: Dalinan pu Acung [25]). Het is niet uitgesloten dat van deze beide *plaats*namen in onze oorkonden, de *titels* zijn afgeleid; waarschijnlijk oorspronkelijk als apanage-aanduiders. Straks zullen wij terugkomen op de twee kloosters, die deze namen dragen.

Behalve dat de naam Layang ons in een Midden-Javaansche sfeer brengt [26]), blijkt de plaatsnaam Kilipan (Oorkonde I B, 15) ook voor te komen in de oorkonde van Kembang Aroem. Bovendien zal een Wuru tunggal van de oorkonde van Kembang Aroem [27]) — dus uit Midden-Java — toch zeker niet ver uit de buurt hebben gelegen van Wuru tĕlu (oorkonde II). Misschien mogen wij uit deze coïncidenties de gevolgtrekking maken dat de plaatsen genoemd in onze oorkonde, gelegen hebben in dezelfde streek als de plaatsen uit de inscriptie van Kembang Aroem. Wij willen er nog even op wijzen dat de oorkonde uit het museum te Solo ook ettelijke gelijkluidende namen vermeldt: Kalangwungkal, Dalinan, Kilipan en Patapān [28]). Handelt deze soms ook over dezelfde streek?

Zooeven spraken wij terloops over de localisatie van de kloosters Hujung Galuh en Dalinan op Midden-Java. Gaan wij thans dieper op dit onderwerp in.

Van oorkonde I luidt de „sambhanda" (A, regel 5—7): „De aanleiding ervan dat gelast werd om dat landschap af te bakenen: er is een kuṭi te Hujung Galuh, ressorteerend onder Lamwa. Dit nu werd hersteld door den ambtenaar Lamwa, het werd door hem ver-

---

22) De oorkonde van Kembang Aroem in O. V. 1925, bl. 42 en in K. O. I, die waarschijnlijk ook uit Midden-Java afkomstig is.

23) O. J. O. XXXI, XXXVIII en XLIII.

24) Krom, Hindu-Javaansche Geschiedenis, blz. 266.

25) B.v. K. O. XIV en XV, en O. J. O. XII; in de inscriptie van Solo in O. V. 1922, blz. 85 regel 4 komt het voor als plaatsnaam.

26) Cf. O. J. O. XXXVI, blz. 57 regel 12; K. O. IX, 1 b. 4; K. O. XVII, 2, 16, 18, 23, 27, die alle uit Midden-Java afkomstig zijn.

27) O. V. 1925, blz. 42, II, 3.

28) Voor Patapān als plaatsnaam vide Stutterheim in T. B. G. 67, blz. 175, noot 4.

fraaid, het werd door hem „gezegend" (jinayyakan) met een wihāra. Dit is de aanleiding er van dat een gunst bewezen werd, n.l. dat gelast werd het landschap Sangsang af te bakenen tot een vrijstift, beheerd door deze wihāra, welke een stichting is van hem (van Lamwa)". Uit regel B. 8 van oorkonde II blijkt dat samgat Kalangwunkal pu Layang de drie streken Wakujana, Tumpang en Wurutĕlu als privilege kreeg omdat de „bihāra i Dalinnan zijn stichting is".

De in beide oorkonden genoemde stichtingen nu zijn Buddhistisch, omdat zij kuṭi en wihāra genoemd worden, welke, op Java althans, zeer klaarblijkelijk benamingen waren voor speciaal Buddhistische heiligdommen.

Er is, voor zoover ik het heb kunnen nagaan, nog nooit een ernstige poging gedaan om de woorden die in de Oud-Javaansche litteratuur gebruikt worden om gebouwen of heiligdommen aan te duiden op hun rechte waarde te schatten. Kuṭi b.v., dat niet zelden voorkomt in de Nāgarakṛtāgama placht Kern in zijn vertaling weer te geven nu eens met: (monniks-) kluis [29]), monnikenverblijf [30]), dàn weer met klooster of monnikshut [31]). Terwijl Zhgl. wihāra óók klooster noemt [32]). Kalagyan wordt in de Ngkṛt. vertaald met: tijdelijk kluizenaarsverblijf [33]).

Waar het op aan komt is, om deze heiligdommen te onderscheiden naar de verschillende religieuze gemeenschappen tot welke zij resp. behoorden. Hiervoor vindt men een aanwijzing in de Ngkṛt. Zang 75, vers 2. Daar heet 't dat den Çaiwādhyakṣa de bescherming werd opgedragen van de parhyangan's en de kalagyan's, de Boddhādhyakṣa te waken had over de kuṭi's en wihāra's, en de mantri her-haji over de Karĕṣyan's. Hieruit valt te concludeeren dat parhyangan en kalagyan Çiwaïtische-, en kuṭi en wihāra Buddhistische heiligdommen waren. Dit gegeven uit de Ngkṛt. vindt steun in Zang 30 vers 1 en 2 van de kakawin Arjuna Wijaya [34]): „Kaboddhan ika boddha sang sungana dharma kuṭi kuṭi lĕpas kaṣadpādan; kaçaiwan ika çaiwa sang sungana tasyan angalapa kalāgyan uttama; karĕṣyan ika walkalīka sira sang sungana saphala ring wanāçrama". Met andere woorden de

---

[29]) Ngkṛt. Zang 17 vers 10 en 11.
[30]) Ngkṛt. Zang 19 vers 1; Zang 20 vers 1.
[31]) Ngkṛt. Zang 35 vers 2; Zang 62 vers 1; Zang 75 vers 2; Zang 79 vers 1.
[32]) Ngkṛt. Zang 75 vers 2; Zang 80 vers 1.
[33]) Ngkṛt. Zang 75 vers 2; Zang 79 vers 1.
[34]) Ms. Or. 4067 uit het Legatum Warnerianum. Catalogus Juynboll. I., blz. 136.

heiligdommen van de 1 çaiwa, 2 boddha, 3 rĕṣi — de bekende trits uit de Hindu-Javaansche litteratuur — blijken te heeten respectievelijk: 1 parhyangan en kalagyan, 2 kuṭi en wihāra, 3 āçrama. Vragen wij ons af of Prapañca in zijn gedicht deze woorden consequent in de zoo juist genoemde beteekenissen gebruikt heeft, dan blijkt het antwoord te zijn een volmondig „ja". Immers in de Ngkṛt. is kuṭi Ratnapangkaja (Z. 17, vers 10) een Buddhistisch heiligdom en wel volgens Z. 20, vers 2 alwaar deze stichting heet te ressorteeren onder de deça kasogatan. De „kuṭi mangaran ring Ḍarbaru" (Z. 35, vers 2) werd *officieel* (cf. de volgende strophe) door Prapañca, in zijn functie van dharmādhyakṣa ring kasogatan bezocht. In Z. 62, vers 1 blijkt de „kuṭi ring Gurung-gurung" aan de gemeente van de bajradhara-sekte der Buddhisten te behooren [35]). En tenslotte kan hetzelfde gezegd worden van de in Z. 80, vers 1 voorkomende Balische kuṭi en wihāra. Wat de Çiwaïtische heiligdommen betreft, een parhyangan, Kuṭi-jāti geheeten, behoort volgens Z. 76, vers 1 tot de „dharma lĕpas pratiṣṭa Çiwa" [36]). En als derde van de trits vinden wij in de Ngkṛt. de āçrama ri Sāgara genoemd als een heiligdom der mahārĕṣi's (Z. 32, vers 2 en 6; Z. 33, vers 1).

Wat betreft de Hindu-Javaansche oorkonden, ook daar blijkt hetzelfde onderscheid gehandhaafd te zijn. In O. J. O. LV uit 888 Çaka welke o.m. aan de openingswoorden „Namostu sarwwabuddhaya" kennelijk als een Buddhistisch getinte oorkonde te beschouwen is, wordt de stichting er kuṭi [37]) genoemd en in de oorkonde voorkomende in het O. V. van 1924, blz. 26, waarin gesproken wordt over „sang hyang tathāgata" en „ratnatraya" — typisch Buddhistische klanken — heet het vrijstift een „kuṭi", ressorteerend onder „Gandhakoṭi wihāra". Een voorbeeld van een Çiwaïtische stichting, die parhyangan genoemd wordt, levert O. J. O. LVII regel 6. Deze is de bekende oorkonde uit Çaka 913 waarin een „sang hyang Çiwaçāsana" genoemd wordt, en die daarom ook in Çiwaïtische omgeving thuis hoort. Nog een voorbeeld hiervan geeft O. J. O. LXXIX. Deze oorkonde eindigt met de woorden „oṃ namaçiwāya" en handelt over „al de stichtingen" (sarwa dharma) speciaal van de Çiwaïtische gemeenten

35) Prof. Kern's vertaling van regel 4 van Zang 62 vers 1 is niet juist; ik volg Dr. Poerbatjaraka's interpretatie. Cf. B. K. I. 80, blz. 244.

36) Het in Zang 76 regel 1 voorkomende Kuṭi Balay past schijnbaar niet in ons betoog, daar hier sprake is van Çiwaïtische heiligdommen. Doch zooals Poerbatjaraka het ook deze keer beter weergeeft, is Kuṭi Balay een plaatsnaam. Cf. B. K. I. 80, blz. 263.

37) O. J. O. LV b. 1.

blijkens het feit dat in de ambtenarenlijst alléén de Çiwaïtische hoogwaardigheidsbekleeders voorkomen en de Buddhistische in dit geval klaarblijkelijk er niet in betrokken werden, daar zij er niets te maken hadden [38]). „Al de stichtingen" nu bestaan uit „paryyangan's" en „kalagyan's". En tenslotte de heiligdommen der ṛṣi-gemeente — de karṣyan dus. Dat deze bij voorkeur āçrama's genoemd worden, ervaren wij uit de oorkonde, die door Dr. Stutterheim in T. B. G. 65 (1925) is uitgegeven, vertaald en van een bespreking voorzien: „Een oorkonde op koper uit het Singasarische". Hierin toch wordt melding gemaakt van een schenking aan „sang hyang dharmmaçrama patapan i Pawitra" [39]). Deze āçrama te Pawitra behoort tot de karṣyan van denzelfden naam, genoemd in de Nāgarakṛtāgama Zang 58, vers 1 en zang 78 vers 1 [40]). Opgemerkt dient nog dat uit deze oorkonde blijkt dat het zuiver Sanskṛt āçrama gelijk is aan het van Sanskṛt-origine, verjavaanschte patapan [41]). Trouwens op de z.g. steeninscriptie van Calcutta wordt het „āçrama" van het Sanskṛt-gedeelte vertaald met „patapan" in het Javaansche fragment [42]). Ook dèze āçrama of patapan is, zooals wij zien uit regel 4 van den Javaanschen tekst van den steen van Calcutta een onderdeel van een „dharmma karṣyan".

Wij mogen, waar de gegevens overal zoo goed harmonieeren, dus besluiten, dat het gerechtvaardigd is om zich te houden aan de boven geciteerde mededeeling uit de kakawin Arjuna Wijaya en Nāgarakṛtāgama; en dat in den Hindu-Javaanschen tijd men

de Buddhistische heiligdommen: kuṭi en wihāra
de Çiwaïtische heiligdommen: parhyangan en kalagyan
de heiligdommen der ṛṣi's : āçrama en patapan

placht te noemen.

In onze beide oorkonden zijn dus de kuṭi en wihāra te Hujung Galuh en de bihāra (= wihāra) te Dalinnan stellig Buddhistische stichtingen.

[38]) Of omdat het college van Buddhistische upapati's in Çaka 1191 — het jaartal van de oorkonde in kwestie — nog niet bestond. Cf. van Naerssen: De Saptopapatti, B. K. I. 90, blz. 250—251.

[39]) Koperplaat Ia regel 5 en op blz. 235 regel 19.

[40]) Vide Stutterheim l.l. blz. 222.

[41]) Men vergelijke in Stutterheim's meer genoemd artikel de koperplaat IIa, regel 3 met de hieraan gelijke passage op de steenoorkonde, regel 19 (blz. 235), alwaar klaarblijkelijk het woord āçrama vertaald wordt in een explicatieve samenstelling met patapān. Cfr. evenzoo koperplaat Ia, regel 5 met steenoorkonde, regel 7 op blz. 232.

[42]) Men vergelijke in Kern's Verspreide Geschriften deel VII, blz. 101, regel 32 en 33 met blz. 106, regel 37, 38, 40, 43 etc.

In de notulen van het Bataviaasch Genootschap van 1920 schrijft Dr. Bosch op blz. 54 naar aanleiding van „Het steenen zuiltje van Kadiloewih" o.m. dat eenige plaatsnamen voorkomende in de 3e strophe van den 77sten zang uit de Nāgarakṛtāgama, in Midden-Java te localiseeren zijn. In deze strophe worden de volgende plaatsen opgesomd: Buḍur, Wwirun, Wungkulur, Mananggung, Watukura, Bajrāsana, Pajambayan, Samalantĕn, Simapura, Tambak laleyan, Pilanggu, Pohaji, Wangkali, Bĕru, Lĕmbah, Dalīnan, Pangadwan. Bosch heeft in zijn bovengenoemd artikel aannemelijk gemaakt dat Buḍur te identificeeren is met de wereldberoemde Boroboedoer en dat ook Mananggung in Midden-Java heeft gelegen. Stutterheim localiseert in deze omgeving bovendien nog met stelligheid: Watukura, Wungkulur (= Wungkudur) en Dalīnan, en onder voorbehoud: Simapura (= Singhapura), Wangkal(i) en Pilang [43].

Onze oorkonden zijn zeer waarschijnlijk uit Midden-Java afkomstig; ten eerste volgens de mededeeling van den gewezen eigenaar er van, ten tweede omdat de er in genoemde plaatsnamen bekend zijn uit andere oorkonden van Midden-Java [44]), en ten derde, omdat, althans in oorkonde I, Balitung zijn Midden-Javaanschen titel draagt: „Çrī dharmmodaya mahāsambu" [45]). Hieruit is dus de gevolgtrekking te maken dat inderdaad Dalinnan, waar zich de wihāra bevindt uit de oorkonde, hetzelfde is als het eveneens Buddhistische Dalīnan uit de Nāgarakṛtāgama. Voorts valt in overweging te nemen om Wuru tlu (de drie Wuru's) te identificeeren met Bĕru uit het gedicht, en misschien ook nog de streek Lamwa, waaronder Sangsang en de kuṭi Hujung Galuh ressorteeren met Lĕmbah, waarbij men rekening heeft te houden met het verschijnsel dat in het Javaansch een woord uitgaande op een vocaal gemakkelijk een ḥ als afsluiter er bij kan krijgen [46]).

Oorkonde II heeft een uitvoerige beschrijving van de plechtigheden en feestelijkheden bij de hoogheilige watu-kulumpang. De begunstigde, de samgat Kalangwungkal is bij deze plechtigheid vergezeld van zijn vier echtgenooten n.l. de samgat anakbi dyaḥ Sucintĕ, dyaḥ Kina, dyaḥ Waita en dyaḥ Sawitā. Opmerkenswaard is dat zij ieder een eigen dyaḥ-naam hebben en alle vier naar het blijkt het praedicaat samgat (II A 12); misschien van hun echtgenoot *samgat* Kalangwung-

---

[43]) T. B. G. 67, blz. 182, 183.
[44]) Cfr. blz. 451 hiervóór.
[45]) Vide Stutterheim in T. B. G. 74, blz. 273—274.
[46]) B.v. nieuw-Javaansch Ngoko „lila" = Krama „lilaḥ".

kal? Zooals de gade van Balitung's opvolger, koning Dakṣa rakai Hino, ook *rakryan* binihaji parameçwarī wordt genoemd [47]).

De plechtigheden om de hoogheilige Watu Kulumpang.

Deze oorkonde II is de derde van de Hindu-Javaansche inscripties die de feestelijkheden zoo uitvoerig behandelt, dat zelfs de groepeering om de hoogheilige watu-kulumpang is beschreven [48]). Op II, A 12—B 1 lezen wij: „nadat den woordvoerders de vijf eeregeschenken gegeven waren, tooiden zij zich met bloemen en blanketsel; zij gingen zich verplaatsen. Zij verhieven zich en richtten zich naar de overdekte feestplaats (witāna), waar de plechtigheden zouden plaats hebben, (de plaats waar ge-„uyut" werd), daar gingen zij zitten naar het Zuiden gekeerd, met het gezicht gewend naar de hoogheilige *kudur*. De wahuta hyang kudur ging(en) zitten gekeerd naar het Oosten. Evenzoo ging(en) de patiḥ wahuta zitten achter de wahuta hyang kudur. De rāma's van Wukjana, van Tumpang, van Wurutĕlu en de rāma's van de grensgebieden, zij allen gingen zitten met het gezicht gekeerd naar het Noorden. De matrônes (raiṇanta) gingen zitten in het Oosten van de overdekte feestplaats, het gezicht gekeerd naar het Westen".

Wanneer wij deze groepeering vergelijken met die, beschreven in de twee andere oorkonden (zie noot 48), dan zullen wij zien dat er veel overeenkomst bestaat tusschen deze drie beschrijvingen van „de wijze van zitten der aanwezigen.

De hier volgende tabel geeft een overzicht daarvan:

Oorkonde van:	In het Noorden:	In het Westen:	In het Zuiden:	In het Oosten:
Amsterdam II	sang mamuat ujar.	sang wahuta hyang kudur, sang patiḥ wahuta	rāma i Wukajana, i Tumpang, i Wurutlu, rāma tĕpi-siring.	raiṇanta.
Kĕmbang Aroem (O. V. 1925, blz. 41 sqq).	sang pamagat Pikatan, rake Wantil, samagat Manungkuli.	sang wahuta hyang kudur, sang tuhan mamuat wuwus.	sang wahuta patiḥ, rāmanta, anak wanua tĕpi-siring (cf. O.V. 1925, blz. 48.)	——
Tuloḍong (K. O. I.).	sang prāgwiwaka	sang wahuta hyang kudur.	patiḥ, rāma, rarai, matuha, laki-laki, waduan.	——

[47]) O. J. O. XXX voorzijde 30. Cf. Prof. Krom's Hindu-Javaansche geschiedenis, blz. 193.

[48]) Wij hebben, behalve op deze oorkonde II van Amsterdam, zulk een be-

De plaats van de wahuta hyang kudur is steeds aan den westkant van de overdekte plaats (witāna). In het Zuiden plachten de functionarissen der dorpen zoowel van die welke afgebakend werden, als van de grensgebieden, te zitten. In het Oosten zaten de rainaṇta's of matrônes, althans volgens oorkonde II. In beide andere oorkonden (K. O. I en die van Kĕmbang Aroem) komt deze zijde van de witāna niet ter sprake. De vrouwen (alleen van de functionarissen der grensdorpen?) werden in het Zuiden ondergebracht. In het Noorden hadden de woordvoerders hun plaatsen, volgens oorkonde II en de oorkonde K. O. I. In deze oorkonde worden zij respectievelijk „sang mamuat ujar" en „prāgwiwāka" [49]) genoemd. Hierbij zij opgemerkt dat in de veel jongere inscripties van de Tumapĕl-Majapahit periode, de dharmādhyakṣa's en de upapati's, prāgwiwāka heeten te zijn. Is het misschien mogelijk dat de dharmādhyakṣa's en upapati's dezelfde werkzaamheden hadden als de parujar's van weleer?

Op de oorkonde van Kembang Aroem hebben de woordvoerders (tuhan mamuat wuwus; wuwus = ujar) plaats moeten maken voor den stichter van het vrijgebied en zijn medewerkers [50]). Eerstgenoemden hebben een plaats gekregen in het Westen, bij de wahuta hyang kudur.

Samenvattend vertoont de groepeering om de watu kulumpang in groote trekken het volgende beeld. Het Noorden is de plaats voor de groote Heeren apanagebezitters, of bij ontstentenis van hen, voor hun woordvoerders; het Westen is de plaats gereserveerd voor de dienaren van den eeredienst; het Zuiden voor de hoofden der desagemeenschappen en hun familie en het Oosten, vermoedelijk niet altijd, voor de getrouwde vrouwen [51]).

De ceremonieële feestelijkheden.

De plechtigheid om den wijdingssteen werd besloten met het uitspreken van het eedformulier (II B 1—8), daarna vonden de feestelijkheden plaats bestaande uit muziek, spel en dans [52]).

Het is moeilijk te zeggen of de eigennamen bij personen behooren,

---

schrijving gevonden op de oorkonde van Kĕmbang Aroem in O. V. 1925, blz. 41 sqq. en in de oorkonde van koning Tulodong, in K. O. I.

[49]) In Dr. A. B. Cohen Stuart's „Kawi oorkonden. Inleiding en Transscriptie", blz. 5; I, 3, 13 staat getranscribeerd „prāwitaka (°gwi?)". Bij raadpleging van het bij deze inscriptie behoorende facsimile valt echter heel duidelijk te lezen „prāgwiwaka".

[50]) Vide O. V. 1925, blz. 47, 48.

[51]) Cf. Dr. F. D. K. Bosch, De oorkonde van Kĕmbang Aroem, O. V. 1925, blz. 49.

[52]) Vermoedelijk óók uit een maaltijd, zooals deze op andere oorkonden

of wel titels zijn van verschillende spelen. Duidelijk is, dat er kijkspelen (ton-tonan) waren, dat er gezongen (mamidu), gereciteerd (macarita), gedanst (mangigĕl) en tooneel gespeeld (mamirus) werd, waarbij het potsenmaken (mabañol) de note gaie was. Ter eere van de godheid werd een wayang vertooning opgevoerd (II B 9, 10). Wat op de laatste regel staat is niet duidelijk te lezen en ook niet goed te verstaan. De feestvierders schijnen zich te vermaken met dobbelen (pamuat toh; cf Nieuw-Javaansch: botoh) en met „makarungakan". In O. J. O. XXIII, 6 lezen wij bij de beschrijving van een feestviering, óók ter gelegenheid van een landschenking, dat men maaltijden en drinkfestijnen houdt, zich met bloemen en blanketsel siert, schijngevechten houdt, danst en „manawung karung hayam", hetgeen waarschijnlijk beteekent: „men liet vechten zwijnen en hanen". Zou in onze oorkonde misschien „makarungakan" ook „zwijnengevechten houden" beteekenen, waarbij zooals bij de hanengevechten duchtig gedobbeld werd?

Treffend is de overeenkomst tusschen de beschrijvingen van dergelijke feesten zooals die voorkomen op de oorkonden en in de Oud-Javaansche poëzie- en prozawerken. Men vergelijke deze scène van onze oorkonde met b.v. zang 91 van de Nāgarakṛtāgama (ed. Kern) of met het begin van het Oud-Javaansche Brahmāṇḍa-purāṇa (ed. Gonda). Gelijkluidend zijn de namen der spelen, dansen en muziekinstrumenten. In de Sumanasāntaka-Kakawin (volgens v. d. Tuuk's K.-B. woordenboek s.v. tangkil, zang 113; volgens het ms. uit het Legatum Warnerianum No. Or. 4519 zang 106 of 107) wordt zulk een feestviering bij gelegenheid van het huwelijk eens vorstenpaar beschreven en wel als volgt:

1. Ri uwusira tĕkêng paprasân bwat sura nāgara
   Sa ana-ana nikang wwang bhaktya ngañjali ri sira
   Pasaji ri sira ampyal dantâçrī sira n apupul
   Kadi surapati sangkêng swarga mwang suramahasi.
2. T ucapa alĕp ikang paprasan dug sira winarang
   Kadi umaras awimba hyang Candrârka winulatan.
   Tĕka ring alun-alun sĕh lungsir inatĕpakĕn
   Pada kadi gunung apuy muntab de ning angin adrĕs.
3. Rasa bubula tĕngah ning rājya apn pada gumĕrĕh.
   Para ratu saha gĕnding gong rojeh tabĕh-tabĕhan.

---

beschreven wordt. Oorkonde II heeft waarschijnlijk zulk een beschrijving op een verloren geraakte plaat.

Apituwi para tanda srang-srangan midĕr aritan
Saha padahi gumĕntĕr lagyatryasurak angawat.

4. Para widu sĕdĕng aywan sang tangkil hyang acarita,
Pada gumuyu kapuhan sakweh ning widu binisa.
Ana kawatĕk ujarnya n guywawarṇa macarita:
Uduh uduh uduh ah ah ah ah ah ah, bisa dahatĕn.

5. Sa-ana ning abañol denyângguywakĕna puraci
Angigĕl-igĕl agĕng-gĕngan kontol pada mĕtĕtĕng
Wĕlu sakĕbĕh agasyak ndan moghâwĕdi wĕkasan
Kaguyu-guyu kagĕman yan prāpta ng wĕlu sabatang.

6. Pirus amirusi men-men denyamet pacĕh acĕmĕh,
Rabi nika bisa pantĕs denya bhāwaka mangĕyĕh
Laki nika mulata ng drĕng kahyun-hyun angungas-ungas
Kadi wĕdus anut anjyan yan tĕngat kamuringis [53]).

Het is noodeloos om punt voor punt op de vele overeenkomsten met de beschrijving in de oorkonden te wijzen. Men vergelijke slechts dit citaat met onze inscripties hiervóór.

Naar aanleiding van het woord *pirus,* dat zoowel in het laatste vers van het geciteerde gedeelte van de Sumanasāntaka voorkomt, alsook in oorkonde II, B 10 in den vorm van *mamirus,* schrijft Mr. J. Kunst [54]): „Van der Tuuk leidt dit woord waarvoor hij één locus opgeeft — doch dat verder nog vrij dikwijls in oorkonden wordt aangetroffen — af van Skrt. *pipiruṣa,* dat *fluiten* zou beteekenen en dat eenmaal in het Rāmāyana [55]) voorkomt. Het wil mij toeschijnen, dat men niettemin aan *pirus* geen instrumentale beteekenis moet hechten en wel, omdat het weer in de „wayanggroep" der verboden handelingen voorkomt en niet in de, even te voren genoemde, „muziekgroep".

Onder de „muziekgroep" verstaat Kunst de in de Balineesche oorkonden genoemde musici (anuling, amukul, agĕṇḍing e.a.) en onder de „wajanggroep" de lieden, die onmiddellijk na de musici opgesomd worden en van wie gezegd wordt dat zij „men-men", „aringgit", „abañwal" etc. „De opvatting, dat met *pirus* een of ander tooneelspel of potsenmakerij is aangeduid", zoo gaat bovengenoemde auteur verder, „vindt bovendien nog ondersteuning in het feit, dat

---

53) Bij het transcribeeren dezer versregels is geen rekening gehouden met de prosodie.

54) In „Hindu-Javaansche muziek-instrumenten speciaal die van Oost-Java" [Batavia] 1927, blz. 40.

55) Rāmāyaṇa-kakawin ed. Kern. Zang XXIV, 106.

men (ook bij Van der Tuuk) als Balische vertaling van het woord opgegeven vindt: *njĕmarin*, d.i.: voor Sĕmar spelen, den rol van Sĕmar vervullen".

Prof. Berg is middels woordvergelijking tot hetzelfde resultaat gekomen.

Bekend is de ontwikkeling √*dirus* (Maleisch berdirus = begieten) >√*di-us* of √*dyus* (= Oud-Jav. baden) >√*dus* (Nieuw-Jav., *adus* baden). Evenzoo moet de ontwikkeling zijn van √*pirus* >√*pi-us* of √*pyus* >√*pus*. Dit laatste bestaat nog in het Nieuw-Javaansch als adjectief *apus*, in de beteekenis van bedriegen, voor den gek houden, verleiden, bekoren, m.a.w. het Oud-Javaansche *pirus*, dat thans niet meer bestaat, moet een ongeveer gelijke beteekenis hebben, dus — als substantief — tooneelspeler of voordrachtkunstenaar, iemand die het publiek voor den gek houdt met zijn grappen (of met zijn masker?) of, in het algemeen, iemand die met zijn kunst het publiek weet te bekoren [56]).

In de kṛtabasa-pericope van de Candakarana [57]) nu vindt Mr. Kunst's vermoeden en Prof. Berg's hypothese bevestiging.

Op pag. 48 van het Ms. heb ik de volgende verklaring gevonden: „*kuçilawa ngarañya pirus*" m.a.w. het Sanskṛt kuçīlawa, dat volgens het St. Petrusburger woordenboek, „Barde, Schauspieler" beteekent, wordt door den Oud-Javaanschen auteur gelijk gesteld met ons woord *pirus*. Hiermede is komen vast te staan dat √*pirus* niets te maken heeft met fluiten, maar met tooneel- of voordrachtspel.

Wat „*pipiruṣa*" betreft, het woord, dat voorkomt in het Oud-Javaansche Rāmāyaṇa Zang 24, vers 106 en dat volgens Van der Tuuk [58]) het Sanskṛt origineel zou moeten zijn waarvan *pirus* is afgeleid, dit woord heb ik niet kunnen vinden in het St. Petrusburger woordenboek.

Mij dunkt dat *pipiruṣa* in het Oud-Jav. Rāmāyaṇa niets anders is dan een geredupliceerde irrealis vorm van √*pirus*, d.i. dus: willende of zullende als „pirus" optreden.

Het Rāmāyaṇa.

Tenslotte moge ik nog de aandacht vestigen op het voorkomen van de woorden „....macarita Rāmāyaṇa".... (II B 10). Bij al de on-

---

[56]) Aldus ongeveer, Prof. Berg in een persoonlijk onderhoud met mij.

[57]) Ms. Or. 4570 uit het Legatum Warnerianum, blz. 48. Men zij er aan herinnerd dat dit Ms. een verzameling van verschillende „woordenboeken" is en o.a. ook het Amaramāla bevat. Cf. Kern, Verspr. Geschr. dl. IX, blz. 272.

[58]) In zijn Kawi-Balineesch-Nederlandsch woordenboek s.v. pipiruṣa.

zekerheden die de eigennamen in het laatste stuk van oorkonde II leveren — nl. of die eigennamen behooren bij personen of bij tooneelspelen en dergelijke — valt er niet te twijfelen aan de beteekenis van de hierboven aangehaalde woorden. Men droeg het Rāmāyaṇa voor. Zooals bekend is heeft R. Ng. Dr. Poerbatjaraka in een tweetal suggestieve opstellen aannemelijk trachten te maken dat de Oud-Javaansche Kakawin-bewerking van het Rāmāyaṇa gedateerd kan worden „in de buurt van Balitung's regeering" [59]). Op onze oorkonde hebben wij bij elkaar de vermelding van den mahārāja raka i Watukura (d.i., zooals wij weten, Balitung) en het Rāmāyaṇa. Wij kunnen echter geen enkele aanwijzing vinden om dit Rāmāyaṇa te identificeeren met de ons bekende Kakawin Rāmāyaṇa.

In onze oorkonde staat „. . . . macarita Rāmāyaṇa". En voor zoover wij dit kunnen nagaan wordt *macarita* in de Oud-Javaansche litteratuur gebruikt in de beteekenis van: voordragen van prozawerken. Het Oud-Javaansche Ādiparwa-prozawerk wordt een „carita" genoemd [60]) en van dengene die het Wirāṭaparwa, dat eveneens in proza is geschreven, voordraagt wordt gezegd dat hij „macarita" [61]). Daarentegen verklaren de verschillende dichters van kakawins nadrukkelijk aan het begin of aan het einde van hun werken, dat zij „mikĕt", [62]) d.w.z. in gebonden stijl weergeven, een of andere „carita", d.i. prozastuk.

Zoo gezien is er dus meer kans, dat het Rāmāyaṇa genoemd in onze oorkonde II, niet de ons bekende Kakawin Rāmāyaṇa is. Welk Rāmāyaṇa het dan wel is, dat voorgedragen werd in den tijd van Koning Balitung, ter opluistering van het feest, beschreven in onze oorkonde, het antwoord op deze belangrijke vraag zijn wij helaas niet in staat te geven.

Voorburg, Januari 1935.

---

59) In: 1°: Gedenkschrift bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het Kon. Inst. voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, blz. 265—272 en 2° T. B. G. 72 (1932), blz. 151—214: „Het Oud-Javaansche Rāmāyaṇa". Zie aldaar blz. 161.

60) Ādiparwa ed. Dr. H. H. Juynboll, blz. 2, regel 5.

61) Wirāṭaparwa ed. Dr. H. H. Juynboll, blz. 98, regel 5.

62) Of er staat in ander syntactisch verband een hieraan passende andere vorm van √ikĕt. Cf. b.v. Rāmāyaṇa ed. Kern XXVI 51. Arjuna wijaya en Sutasoma in de Pararaton ed. Brandes, resp. bl. 162, regel 1 van het eerste citaat en regel 1 van het derde citaat. Arjuna wiwāha ed. Poerbatjaraka I. 2 en XXXVI. 2.

NOTULEN

VAN DE BESTUURS- EN ALGEMEENE
VERGADERINGEN VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE
VAN NEDERLANDSCH-INDIË

1936-1937.

BESTUURSVERGADERING
van 19 September 1936.

Aanwezig alle Bestuursleden, met uitzondering van Prof. Mr. H. A. Idema, die bericht van verhindering had gezonden.

De Voorzitter opent de vergadering met een bijzonder woord van welkom tot de aanwezigen, na een afwezigheid van 3 maanden. In dit tijdsverloop kreeg de Oostersche Wetenschap in het algemeen, en ons Instituut in het bijzonder een zwaar-gevoeld verlies te betreuren door het overlijden van Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje. In ons Instituut nam hij decennniën lang een voorname plaats in, en was sedert vele jaren eerelid. Zijn naam zal ook in de toekomst blijven een symbolon van de Wetenschap des Islâms.

Deze woorden worden staande aangehoord.

De notulen der vergadering van 20 Juni worden vervolgens gelezen en na enkele kleine wijzigingen goedgekeurd.

Volgen de veranderingen in de ledenlijst. Tot lid worden benoemd de Heeren C. Canne, E. Wong, Prof. Dr. E. C. Godee Molsbergen, J. de Kloet, F. Witkamp, R. Adolf, Dr. A. J. C. Krafft, Jan van Waardenburg, benevens Th. A. Charls (student-lid).

Overleden waren Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje en de Heer J. Ph. Freyss.

Bedankt hebben Prof. Dr. G. Brom en het Syndicaat Bricarbo.

Bericht van veranderd adres was binnengekomen van de leden Mr. A. J. d' Ailly, Dr. L. de Vries, Prof. Dr. J. H. Boeke, Dr. G. F. Pijper, Mr. C. T. Bertling, Dr. J. L. Swellengrebel, Dr. J. F. Stutterheim, Dr. W. F. Stutterheim, P. Reinking, W. O. L. Bethbeder, Dr. F. R. J. Verhoeven, Prof. C. O. Blagden, E. H. W. van Stappershoef, Dr. C. Hooykaas, Dr. F. D. K. Bosch, benevens van de Bibliotheek van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde.

Ontvangen is een schrijven van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, in antwoord op ons schrijven van 3 Februari l.l., waarin ons Instituut de aandacht vestigde op de noodzakelijkheid van een onderzoek der taal- en volkenkunde van de Lampongsche Districten, zulks in verband met te verwachten veranderingen als gevolg der voortdurende immigratie van Javanen in dat gewest. Het blijkt, dat de Lampongs ook reeds voorkomen op het urgentie-program van de afdeeling Taal- en Volkenkundig onderzoek van het Bat. Genootschap. Genoemd urgentie-program wordt in afschrift aangeboden.

Mr. van Ossenbruggen merkt op, dat in dit program alleen van taalkundig onderzoek sprake is, en wenscht er op gewezen te zien, dat ook een speciaal ethnologisch en adatrechtelijk onderzoek dringend gewenscht is. Dit zal ter kennis van het Bat. Genootschap worden gebracht. In verband met een en ander vestigt Prof. Berg er de aandacht op, dat aanwijzing door de Regeering van nieuwe candidaat-taalkundige ambtenaren dringend noodig is, wil men over 7 à 8 jaar niet vastloopen. Het Bestuur verklaart zich bereid een actie in deze richting, uitgaande van de Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte te Leiden, te steunen.

Vervolgens wordt gelezen een schrijven van Mevr. de Weduwe Prof. Snouck Hurgonje, in verband met het overlijden van Z.H.G. De Secretaris zal hierop namens het Bestuur antwoorden. In dit verband deelt de Penningmeester mede, dat wijlen Prof. Snouck Hurgronje een legaat van f 1000 aan het Instituut heeft vermaakt, waaruit nogmaals zijn warme belangstelling voor 's Instituuts werk blijken mocht.

De Heer F. H. van Naerssen, 7 September van het vorige jaar voorloopig voor één jaar benoemd tot adjunct-secretaris, wordt op voorstel van den Secretaris thans definitief in die functie benoemd.

Binnengekomen is een schrijven van den Heer G. L. Tichelman ter aanbieding voor plaatsing in de Bijdragen van een artikel, getiteld Enkele Simeloengoensche Gebedsformulieren bij Offeranden. Tot leden der commissie van advies worden benoemd de Heeren Prof. van Ronkel en Mr. van Ossenbruggen.

Volgen de mededeelingen van den Secretaris. Deze heeft bezoek

gehad van Dr. F. D. K. Bosch, die hem bevestigde dat hij zijn functie van vertegenwoordiger van het Kon. Instituut in Indië heeft overgedragen aan Dr. G. F. Pijper.

Van de Verein für Geographie und Statistiek te Frankfurt am Main werd een uitnoodiging ontvangen tot bijwoning van de Hundertjahrfeier 1836—1936 op 8 en 9 December a.s. Geen der Bestuursleden blijkt daarheen te kunnen gaan.

Uit een bespreking, die de Secretaris had met den Alg. Landsarchivaris in Ned. Indië, Dr. F. R. J. Verhoeven, thans met verlof hier te lande, is de mogelijkheid gebleken om voor de uitgave der volgende deelen van het Corpus Diplomaticum de vereischte kopieën kosteloos ter beschikking te krijgen.

Verder deelt de Secretaris mede aan de Commissie voor Volkslectuur te Batavia een schrijven te hebben gericht, naar aanleiding van het feit, dat tot en met 1933 de Koloniale Bibliotheek van alle door genoemde Commissie uitgegeven werken een present-exemplaar ontving, welke toezending echter met ingang van 1934 zonder eenig bericht of opgave van redenen is gestaakt. De publicaties van genoemde Commissie hooren stellig in onze Bibliotheek thuis.

Ten slotte overhandigt de Secretaris een door hem ontvangen omvangrijk artikel van Dr. H. Terpstra voor de Bijdragen, getiteld: De factorij der Oostindische Compagnie te Patani. Tot leden der Commissie van advies worden benoemd de Heeren H. T. Damsté en Dr. F. W. Stapel.

Rondvraag.

De Heer Damsté doet het voorloopige voorstel tot uitgave van een afzonderlijken bundel opstellen, gewijd aan Prof. Dr. Snouck Hurgronje. Na eenig debat wordt besloten daarop in een volgende vergadering terug te komen.

Prof. Berg deelt mede, naar aanleiding van hetgeen in de Junivergadering is ter sprake gekomen, dat de bij het Instituut-Kern genomen proef tot verkoop van dubbele boeken, op een teleurstelling is uitgeloopen.

Prof. Gonda brengt, mede namens Prof. van Ronkel, advies uit over de voor plaatsing in de Bijdragen aangeboden verhandeling van Dr. E. J. van den Berg, getiteld: De Val van Sora. Tegen inleiding, tekstuitgave en vertaling bestaat geen bezwaar, maar de zeer uitvoerige en niet altijd belangrijke aanteekeningen en noten dienen belang-

rijk te worden verkort. In dien geest zal aan Dr. van den Berg worden geschreven.

Tevens deelt Prof. Gonda mede als vertegenwoordiger van het Koninklijk Instituut het in Augustus te Kopenhagen gehouden Linguisten-congres met veel genoegen te hebben bijgewoond.

Boekgeschenken waren binnengekomen van de Heeren Dr. D. P. van Nouhuys, Dr. A. Fossen, Dr. P. C. Pauwels, Dr. Hazairin, E. W. van Orsoy de Flines, F. Vreede, Prof. Mr. Dr. M. A. G. Harthoorn, Dr. L. Pronk, benevens van de Handelsvereeniging te Medan en van „Ons Huis" te Den Haag.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING

VAN 17 OCTOBER 1936.

Aanwezig de Heeren: Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel (Voorzitter), Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Ondervoorzitter), H. T. Damsté, Prof. Dr. C. C. Berg, Dr. W. H. Rassers, Ch. J. I. M. Welter, Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, Prof. Dr. J. Gonda, Dr. Alb. C. Kruyt en Dr. F. W. Stapel (Secretaris). De Heeren Mr. E. E. Menten (Penningmeester) en Prof. Mr. H. A. Idema hadden bericht van verhindering gezonden.

Na opening der vergadering door den Voorzitter leest de Secretaris de notulen der bijeenkomst van 19 September, die na enkele kleine wijzigingen worden goedgekeurd.

Tot lid worden benoemd de Heeren J. P. van Rigteren, J. H. Statius Muller, J. D. W. de Haan, H. van der Wal en H. J. Vermeulen (Student-lid).

De Heeren H. J. Harberts en J. H. Haring hadden het lidmaatschap opgezegd.

Bericht van veranderd adres was binnengekomen van de leden F. M. Schnitger, Dr. W. Kern, Dr. J. Ph. Duyvendak, Dr. J. F. E. Einaar, Dr. L. Pronk, Dr. J. W. de Klein, Dr. F. D. K. Bosch en H. K. J. Cowan.

Behandeld wordt een schrijven van het Hoofdbestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond, waarin wordt medegedeeld dat Mevr. Den Hertog—Bartelink, vroeger werkzaam bij het Landsarchief te Batavia, en wier echtgenoot thans een werkkring heeft in Engelsch-Indië, bereid is een onderzoek in te stellen naar archivalia in het gebied Coconada-Bimlipatam aan de Coromandelkust, waar langen tijd Nederlandsche vestigingen waren. Gevraagd wordt een geldelijke bijdrage om de plannen van genoemde dame mogelijk te maken.

De Voorzitter vraagt de meening van den Secretaris, die in deze materie het best thuis is. Deze merkt op, dat van het Compagnieskantoor te Bimilepatnam, zooals het bij de Compagnie heette, de volledige correspondentie is bewaard gebleven en thans berust in het Algemeen Rijksarchief alhier. Belangrijke vondsten op historisch gebied zullen daar dus niet meer gedaan kunnen worden. Bovendien heeft Prof. Mr. J. van Kan, toen lid van den Raad van Ned. Indië, in de jaren 1929—1930 op last van den Gouverneur-Generaal een onderzoek ingesteld naar de nog aanwezige Compagnies-bescheiden en aanverwante archivalia in Britsch-Indië en op Ceylon, van welk onderzoek een omstandig verslag in druk is verschenen. Het is dus uitermate onwaarschijnlijk, dat zoodanig onderzoek thans nog eenig resultaat zal opleveren, waarom het Instituut dan ook niet tot geldelijken steun kan overgaan.

Aan de orde komt een schrijven van het Oostkust van Sumatra-Instituut, waarin geldelijken steun wordt verzocht om den bekenden oud-zendeling J. H. Neuman in de gelegenheid te stellen het door hem in het Bataksch vertaalde Oude Testament te doen drukken. Daar zoodanige overzetting voor de studie der inheemsche talen geen nieuwe gezichtspunten kan openen, en de geldmiddelen van het Instituut een zeer voorzichtig beleid noodig maken, kan op dit verzoek niet worden ingegaan.

Ingekomen is een schrijven van den Heer Henri Mayer, waarbij deze twee oude afbeeldingen van Ternate aan het Instituut aanbiedt. Deze schenking wordt dankbaar aanvaard.

Vervolgens komt in behandeling een brief van den Heer H. K. J. Cowan, naar aanleiding van een hem gedane toezegging van het Instituutsbestuur, om zijn dissertatie in de Bijdragen op te nemen. Na ampele discussie wordt besloten bedoeld werk, een Atjehsch handschrift, afzonderlijk uit te geven en den Heer Cowan een aantal exemplaren ter beschikking te stellen.

Op voorstel van de Commissie voor het Adatrecht worden tot leden dier Commissie benoemd de Heeren J. Tideman, Prof. Dr. J. P. B. de Josselin de Jong en Prof. Mr. J. J. Schrieke.

Volgen de mededeelingen van den Secretaris. Deze heeft bezoek gehad van den directeur der drukkerij Smits, die kwam informeeren naar de voortzetting van het werk over de Indische Staatsregeling, waarvan nog steeds 136 vel gezet zijn, waarvan slechts 12 afgedrukt. Op verzoek van den Secretaris zal de Heer Damsté informeeren bij Mr. W. W. Brouwer, die op zich genomen had dat werk te voltooien.

Verder deelt de Secretaris mede dat het aanvullend deeltje van Prof. Kern's Verspreide Geschriften niet meer dan 2 vel druks zal omvatten. Hij stelt voor dit dunne boekje niet in stempelband te laten binden, waarmeë de vergadering accoord gaat.

Enkele Oostindische Bestuursambtenaren met studieverlof meenen aanspraak te kunnen maken op het Student-lidmaatschap van het Instituut. De Secretaris meent, dat dit niet de bedoeling is van genoemde instelling, waarmede het Bestuur accoord gaat.

Op voorstel van den Secretaris besluit het Bestuur het Instituut op te geven voor het lidmaatschap van de Oudheidkundige Vereeniging Majapahit.

Rondvraag.

De Heer Mr. van Ossenbruggen brengt, mede namens Prof. van Ronkel, advies uit over het voor de Bijdragen aangeboden artikel van den Heer G. L. Tichelman, Enkele Simeloengoensche Gebedsformulieren bij Offeranden. Besloten wordt genoemd artikel te zijner tijd in de Bijdragen op te nemen.

De Heer H. T. Damsté brengt, mede namens Dr. F. W. Stapel, advies uit over de omvangrijke studie van Dr. H. Terpstra, De Factorij der Oostindische Compagnie te Patani. Ook dit stuk zal in de Bijdragen worden opgenomen.

De Voorzitter deelt mede, dat een door hem voorgenomen bezoek aan Mevr. de Wed. Heeres-Van Troostenburg de Bruyn, door ziekte van H.Ed. niet is doorgegaan.

Boekgeschenken waren binnengekomen van de Heeren F. M. Schnitger, C. Wessels, S. J., Dr. W. Ph. Coolhaas, Mr. J. Kunst, Dr. A. H. Böhm, Dr. J. P. Oranje, benevens van het Algemeen Nederlandsch Verbond. Aan de schenkers is dank betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 21 NOVEMBER 1936.

Aanwezig de Heeren Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel (Voorzitter), Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Ondervoorzitter), H. T. Damsté, Prof. Dr. C. C. Berg, Dr. W. H. Rassers, Dr. Alb. C. Kruyt, Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbelman, Prof. Dr. J. Gonda, Mr. E. E. Menten (Penningmeester) en Dr. F. W. Stapel (Secretaris).

De Heeren Ch. J. I. M. Welter en Prof. Mr. H. A. Idema hadden bericht van verhindering gezonden.

Na opening der vergadering verzoekt de Voorzitter den Secretaris, de notulen der October-vergadering te lezen. Deze worden goedgekeurd. In aansluiting daarbij deelt de Heer Damsté mede, dat Mr. W. W. Brouwer reeds geruimen tijd bezig is met de afwerking van het overzicht van de tot standkoming der nieuwe Staatsinrichting van Ned.-Indië. Mr. Brouwer zal zich dezer dagen met den Secretaris in verbinding stellen.

Voor het lidmaatschap bedankten de Heeren F. J. F. van Hasselt en J. Kruyt.

Tot lid worden benoemd Mevrouw J. M. Fermont en de Heeren C. J. Seegeler, C. H. de Goeje, C. J. Batenburg, M. Hamerster, H. J. Venselaar en A. A. J. van Polanen Petel, de beide laatsten Student-lid.

Bericht van veranderd adres was binnengekomen van de Heeren V. Obdeyn, J. H. Schwab, Dr. A. J. Bernet Kempers, Tan Tjoe Siem, Prof. Mr. J. van Kan, Dr. J. W. de Klein, Dr. L. W. de Vries, benevens van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Op verzoek van den Penningmeester wordt nu eerst de Ontwerp-Begrooting voor 1937 behandeld. Nadat aan de leden een exemplaar van het ontwerp is overhandigd, geven de Penningmeester en de Secretaris daarbij verschillende toelichtingen. Een aantal vragen worden beantwoord, waarna den Penningmeester verzocht wordt op de a.s. December-vergadering de definitieve begrooting te willen indienen.

Aan de orde komt een schrijven van den Heer H. Costenoble te Del Carmen, Papanga, die het manuscript van zijn werk Die Chamorrosprache en de daarbij behoorende Wörtersammlung weder naar het Instituut zal doen opzenden, in afwachting van het tijdstip dat de geldmiddelen van het Instituut een uitgave van het eerste deel mogelijk zullen maken. Wat het tweede deel betreft, stelt de Heer Costenoble taalgeleerden in de gelegenheid, dit voor hun studiën te gebruiken, en spreekt hij de hoop uit, dit deel te zijner tijd zelf te kunnen doen uitgeven.

Ontvangen is een schrijven van den Heer P. de Roo de la Faille, ter aanbieding van een artikel voor de Bijdragen. Aan de Heeren Professoren van Ronkel en Gonda wordt verzocht advies te willen uitbrengen.

Omtrent een door den Heer Dr. L. W. de Vries voor de Bijdragen aangeboden Atjehsche Hikajat, getiteld Noen Parisi, zal in de volgende vergadering worden beslist.

Volgen de mededeelingen van den Secretaris. Deze brengt allereerst verslag uit van een onderhoud met den Heer Cowan, over diens proefschrift, en wijst verder op het feit, dat het Indisch Genootschap reeds twee jaar ten achter is met de betaling van het jaarlijksch subsidie van f 100. Eenige brieven daarover, tot den Secretaris van het I. G. gericht, bleven onbeantwoord. Besloten wordt den Penningmeester aan te schrijven.

Rondvraag.

Prof. Berg vraagt, of voor 1937 wederom is gerekend op een toelage voor zijn assistent. De Secretaris antwoordt bevestigend. Verder brengt Z.H.G. voorloopig de vraag ter sprake, of een door hem uit te geven studie over Javaansche Spraakleer, eventueel door het Kon. Instituut kan worden gepubliceerd.

In de volgende vergadering zal dit punt nader onder de oogen worden gezien.

Op voorstel van Mr. F. D. E. van Ossenbruggen wordt besloten f 250 ter beschikking te stellen van het nieuw opgerichte Snouck-Hurgronje-comité.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 19 DECEMBER 1936.

Aanwezig de Heeren Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel (Voorzitter), Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Ondervoorzitter), H. T. Damsté, Prof. Dr. C. C. Berg, Dr. W. H. Rassers, Prof. Dr. J. Gonda en Dr. F. W. Stapel (Secretaris).

De Heeren Mr. E. E. Menten (Penningmeester), Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, Ch. J. I. M. Welter, Dr. Alb. C. Kruyt en Prof. Mr. H. A. Idema waren verhinderd aanwezig te zijn.

De Voorzitter opent de vergadering en deelt mede, dat het lid Dr. S. J. Esser, tijdelijk in Nederland vertoevende, verzocht heeft persoonlijk in een Bestuursvergadering een tweetal voorstellen te mogen toelichten, waarbij het belang van het Instituut mede is betrokken. Dit verzoek wordt gaarne ingewilligd.

Dr. Esser wijst er op, dat men in Indië bezig met een reorganisatie van het Taal- en Letterkundig onderzoek, waarbij in verschillende gewesten dit onderzoek lokaal georganiseerd en gefinancierd wordt. Hij zou nu willen, dat het Instituut er de Indische Regeering op wees, dat het wenschelijk zou zijn, indien in de organisatie dier werkzaamheden ook wetenschappelijke lichamen in Europa opgenomen werden. In Indië kan het field-work geschieden, waartoe vaak ambtenaren, zendelingen en officieren volop gelegenheid hebben, zonder dat zij de door hen verzamelde gegevens wetenschappelijk verwerken kunnen. Dit laatste zou dan moeten geschieden door een wetenschappelijk labo-

rant, onder toezicht b.v. van het Instituut en voor rekening van de Indische Regeering of van de z.g. rubberfondsen.

Over dit voorstel ontstaat een geanimeerd debat. De Heer Damsté wijst er op, dat het allereerst noodig is in Indië een meer systematisch taalonderzoek te organiseeren door wetenschappelijke lieden en niet door ambtenaren of officieren, welke bij het verzamelen van gegevens geen echt van onecht of rijp van groen kunnen onderscheiden. Prof. Gonda drukt dit nog sterker uit: materiaal, door niet deskundigen verzameld, acht hij waardeloos. Naar aanleiding van deze opmerkingen geeft Dr. Esser eenige nadere inlichtingen; het is geenszins zijn bedoeling door onbevoegden verzameld materiaal te laten verwerken. Prof. Berg wijst er in dit verband op, dat de Vereenigde Faculteiten te Leiden reeds in die richting werkzaam zijn; zij hebben stappen gedaan om te bereiken dat doctorandi een tijd naar Indië gezonden worden voor het field-work. Verder berekent Prof. Berg, dat voor het uitgeven van een deel bijdragen per jaar voor dit doel, en voor het salaris van een laborant, circa f 7000 per jaar voldoende zou zijn.

Op voorstel van den Voorzitter wordt besloten, dit punt nog eens nader te overdenken en in een volgende vergadering opnieuw te bespreken.

Als tweede punt vraagt Dr. Esser den moreelen steun van het Instituut om een jong Duitsch geleerde, Dr. Kähler, naar Indië te zenden. De Heer Kähler is een veelbelovend doctor in de Indonesische talen te Hamburg, thans zonder emplooi. Er bestaat een goede kans om in Duitschland het geld voor zijn overtocht bijeen te krijgen, terwijl tevens de mogelijkheid bestaat hem in Indië een kleine toelage voor levensonderhoud te geven. Al wat verder noodig is komt neer op een aanbeveling door een autoriteit, als in casu het Instituut is. Besloten wordt in dien geest een brief te schrijven aan het Seminar für Südseesprachen te Hamburg.

Nadat Dr. Esser onder dankbetuiging de vergadering heeft verlaten, leest de Secretaris de notulen der November-vergadering, die, behoudens een kleine aanvulling, worden goedgekeurd.

Tegen het eind van het jaar bedankten als lid de Heeren F. H. Ramondt, J. J. Mulder, Dr. P. F. Woesthoff, Soemadi Soerjo Adikoesoemo, F. Witkamp, Dr. E. L. Sarkies en Dr. A. J. Bernet Kempers.

Tot lid worden benoemd de Heeren Alfons Gall, B. A. Bruins, F.

P. Thomassen, J. Kiers, O. A. ten Cate, Ch. H. Cochrane en J. Scheers, de laatste vijf als Student-lid.

Bericht van veranderd adres was binnengekomen van de Heeren Dr. W. Ph. Coolhaas, P. Reinking, en de Preusische Akademie der Wissenschaften.

Naar aanleiding van een ingekomen schrijven van de *National council for the Netherlands and the Netherlands-Indies of the Institute of Pacific Relations* wordt besloten de thans voor ons Instituut in dien Raad zitting hebbende leden, de hoogleeraren J. J. L. Duyvendak en J. H. Boeke, als zoodanig opnieuw aan te wijzen.

Aan de orde komt de vaststelling der begrooting voor 1937. Het in de vorige vergadering besproken ontwerp wordt thans goedgekeurd.

Gelezen wordt een schrijven van de Hoofddirectie van het Rijksmuseum te Amsterdam, waarin wordt toegestaan het door het Instituut in bruikleen ontvangen portret van Minister Fransen van de Putte voor f 500, inplaats van f 2000, te verzekeren.

Volgen de mededeelingen van den Secretaris. Allereerst kan deze melden, dat het werk over de Indische Staatsregeling zijn voltooiing nadert. Hij stelt voor Prof. Kleintjes te verzoeken een korte Inleiding te schrijven. Hiermede wordt akkoord gegaan.

Op verzoek van den bibliothecaris van het Kon. Bat. Genootschap om duplicaten van een tweetal uitgaven van het Instituut, die te Batavia verloren gegaan zijn, nml. Krom's Hindoe-Javaansche Geschiedenis en Berg's Kidung Sunda, wordt besloten deze gratis ter beschikking te stellen.

De achterstallige bijdragen van het Indisch Genootschap zijn dezer dagen ontvangen.

Door enkele leden is geklaagd over de flauwe inkt waarmede de Bijdragen gedrukt worden. Deze mededeeling wordt aanleiding tot een nieuwe bespreking van de drukkosten; bij andere drukkers zullen prijsopgaven worden gevraagd.

Besloten wordt den Heer Gé Nabrink wegens wanbetaling te royeeren.

Rondvraag.

De Heer Damsté wijst op de wenschelijkheid tot stichting van een

fonds voor bijzondere uitgaven naast de Bijdragen. Algemeen voelt men daar sympathie voor, doch de moeilijkheid is, om de benoodigde gelden bijeen te krijgen. Er wordt op gewezen, dat het legaat-Snouck Hurgronje als basis van zoodanig fonds zou kunnen dienen. In een volgende vergadering zal een beslissing worden genomen.

Prof. Berg brengt de uitgave van zijn Grammatische Studiën ter sprake. Besloten wordt, die in de Bijdragen te doen verschijnen en 350 overdrukken te doen maken.

Boekgeschenken waren binnengekomen van de Heeren J. W. J. Wellan, Dr. H. D. von Meyenfeldt, Dr. H. Kraemer, P. de Roo de la Faille, Dr. Alb. C. Kruyt, Mr. S. Jaarsma, Dr. J. J. C. H. van Waardenburg, Dr. N. D. Ploegsma, benevens van de Bataafsche Petroleum Mij. Aan de schenkers is dank betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering met de beste wenschen voor de leden bij de a.s. jaarswisseling.

BESTUURSVERGADERING

VAN 16 JANUARI 1937.

Aanwezig de Heeren Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel (Voorzitter), Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Ondervoorzitter), H. T. Damsté, Prof. Dr. C. C. Berg, Ch. J. I. M. Welter, Dr. Alb. C. Kruyt, Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, Prof. Dr. J. Gonda en Dr. F. W. Stapel (Secretaris).

De Heeren Prof. Mr. H. A. Idema, Dr. W. H. Rassers en Mr. E. E. Menten (Penningmeester) hadden bericht van verhindering gezonden.

De Voorzitter opent de vergadering en verzoekt den Secretaris, de notulen der December-bijeenkomst te lezen. Deze worden na een kleine wijziging goedgekeurd.

Als lid hebben bedankt de Heeren H. van der Klift en C. L. Lameris. Overleden zijn de leden H. J. Klementkow en Prof. A. R. Hein (Buitenlandsch lid). Bericht van veranderd adres was binnengekomen van de leden Dr. P. Voorhoeve, Dr. W. F. Stutterheim, K. W. L. Besemer en B. A. Bruins.

Gelezen wordt een schrijven van Prof. Mr. Ph. Kleintjes, die zich bereid verklaart een Inleiding te schrijven voor het werk over de Staatsinrichting van Ned. Indië, en in verband daarmede enkele inlichtingen verzoekt, die de Secretaris bereids heeft gegeven.

In een schrijven van den Zendingsstudie-Raad wordt ruil van edita voorgesteld, op welk verzoek gunstig wordt beschikt.

De Heer G. L. Tichelman heeft een vervolg ingezonden op zijn artikel, Enkele Simeloengoensche Gebedsformulieren bij Offeranden. De Heeren Prof. van Ronkel en Mr. van Ossenbruggen verklaren zich bereid van advies te dienen.

Volgt een voorloopige bespreking van de drietallen, op te maken ter aanbeveling van candidaten ter voorziening in de a.s. Bestuursvacatures.

Ingekomen is een schrijven van Prof. Idema, waarin Z.H.G. verklaart wegens drukke bezigheden te moeten bedanken als Bestuurslid van het Kon. Instituut.

Komt in behandeling een schrijven van Prof. Dr. Otto Dempwolff, in zijn kwaliteit van Voorzitter van het Seminar für Indonesische und Südseesprachen te Hamburg, en handelende over de uitzending van Dr. Kähler. Dit schrijven, waarvan met belangstelling wordt kennis genomen, zal worden beantwoord met de uitdrukkelijke verklaring, dat het Instituutsbestuur geenerlei verantwoordelijkheid op zich kan nemen omtrent een eventueele plaatsing van genoemden Heer, noch aangaande de financieele consequenties.

Prof. Berg brengt in verband met dit punt een verzoek over van Dr. Esser, of het Instituut zich wellicht tot eenige autoriteit in Indië zou willen wenden om pogingen te doen een plaatsing van Dr. Kähler te verkrijgen. Na discussie wordt besloten op dit verzoek niet in te gaan.

Volgen de mededeelingen van den Secretaris. Deze bericht:

1°. Dat de adjunct-Secretaris Van Naerssen een viertal dagen wegens ziekte afwezig is geweest.

2°. Dat een overlijdensbericht is ontvangen van het Buitenlandsch lid Prof. Aloïs Raimund Hein.

3°. Dat een dankbetuiging is ontvangen van het Snouck-Hurgronje-comité voor de schenking van f 250.

4°. Dat binnengekomen is een Jaarverslag van het Nederlands Cultuurhistories Instituut te Pretoria.

Verder legt de Secretaris over een exemplaar van het Supplement op de Verspreide Geschriften van Prof. Kern. De prijs wordt bepaald op f 1.50.

Eveneens wordt overgelegd een exemplaar van de door den Heer Cowan bewerkte Hikajat Malém Dagang, waarvan de prijs op f 2.50 wordt gesteld. Bij de bespreking, die aan deze prijsbepaling vooraf-ging, wordt opgemerkt, dat de prijs van het drukken van dit werk bijzonder hoog is en neerkomt op f 65 per vel, hoewel de oplage belangrijk kleiner is dan die van de Bijdragen.

Besloten wordt, daaromtrent inlichtingen te vragen.

Rondvraag.

De Heer Van Ossenbruggen deelt mede, dat hij bij de firma Brill te Leiden besprekingen heeft gehouden over het bij het Instituut ingezonden handschrift van den Heer Pastoor Drabbe over land en volk der Tenimber-eilanden. Brill is bereid op bepaalde voorwaarden dit werk uit te geven. De Minister van Onderwijs zal een subsidie geven; indien nu ook de Minister van Koloniën daartoe wil overgaan en dan het Kon. Instituut met andere instellingen, naast een warme aanbeveling, ook f 500 ter beschikking stelt, kan de uitgave tot stand komen.

Na bespreking komt men eenparig tot de conclusie, dat het Instituut tot het schenken van zoodanig bedrag niet in staat is.

De Heer Damsté brengt nog eens ter sprake de stichting van een Vast Fonds voor bijzondere uitgaven naast de Bijdragen. Hij leest daarbij een uiteenzetting voor, waarin de urgentie van een dergelijk fonds wordt aangetoond. Het zou den naam Prof. Snouck Hurgronje-fonds kunnen dragen. De bezittingen zouden moeten worden vastgelegd op het Grootboek der N. W. S. Die bezittingen konden worden gevormd door schenkingen en een jaarlijksch bedrag ten laste van de Instituuts-begrooting.

De Secretaris is overtuigd van het nut van een dergelijk fonds, doch kan de financieele consequenties nog niet overzien. Zooals het Instituut er thans voorstaat, met een tekort op de begrooting, zou hij bezwaar maken aan die begrooting gelden te onttrekken voor het nieuwe fonds.

De Voorzitter geeft in overweging, deze zaak nog in beraad te houden. Hiertoe wordt besloten.

Prof. Berg verzoekt namens Dr. Zieseniss, diens aangenomen verhandeling, Das Wṛhaspatitattwa, zoo mogelijk spoedig te doen drukken en daar den auteur bericht van te zenden. De Secretaris zegt toe ongeveer Juni met het zetten te doen beginnen.

De Heer Welter wijst op het bestaan van diverse, van het Koninklijk Koloniaal Instituut te Amsterdam deel uitmakende autonome instellingen, als het Batak-Instituut, het Menangkabau-Instituut etc., en vraagt, of die met onze instelling in eenigerlei verband staan, wanneer zij ons wellicht financieel konden steunen. De Voorzitter deelt mede, dat die instellingen geheel los staan van het Kon. Instituut.

Verder adviseert de Heer Welter Z.H. Mangkoe Negoro VII tot een bezoek aan het Instituut uit te noodigen, waartoe het Bestuur gaarne zal overgaan.

Prof. Gonda biedt voor de Bijdragen aan:

1°. Een artikel, getiteld: Een onbevredigend behandeld punt in de Maleise grammatika.

2°. Een bladvulling, getiteld: Over Mal. beranta en de beteekenis van Skt. anta.

Boekgeschenken waren binnengekomen van de Heeren Fr. Oudschans Dentz en Dr. Kraemer, benevens van de Verein für Geographie und Statistiek te Frankfurt am Main.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 20 FEBRUARI 1937.

Aanwezig de Heeren Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel (Voorzitter), Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Ondervoorzitter), Dr. Alb. C. Kruyt, Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, Dr. W. H. Rassers, Prof. Dr. J. Gonda en Dr. F. W. Stapel (Secretaris).

De Heeren Prof. Dr. C. C. Berg, Mr. E. E. Menten (Penningmeester), Ch. J. I. M. Welter en H. T. Damsté hadden bericht van verhindering gezonden, de laatste drie wegens verblijf in het buitenland.

Er is één Bestuursvacature.

De Voorzitter opent de vergadering, waarna de Secretaris de notulen der Januari-bijeenkomst leest. Deze worden goedgekeurd.

Overleden was het lid W. G. van Wettum. Het lidmaatschap werd opgezegd door de Heeren W. C. Rombout, J. Fortgens en Dr. A. D. A. de Kat Angelino. Tot lid worden benoemd de Heeren S. J. Ottow en H. Addi Tjondro (Student-lid).

Bericht van veranderd adres was binnengekomen van de Heeren Dr. W. P. Coolhaas, W. O. L. Bethbeder, Dr. K. A. H. Hidding, Ir. Th. K. L. van Dort, H. Overbeck, Dr. F. R. J. Verhoeven, C. H. de Goeje en L. W. Ch. de Bruyn.

Aan de orde komt de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester. Daar deze buitenslands vertoeft, licht de Secretaris een en ander toe en beantwoordt enkele vragen. Tot leden der Commissie voor het nazien dezer R. en V. worden benoemd de Heeren Th. van Erp en A. C. Deenik.

Vervolgens leest de Secretaris zijn Ontwerp-jaarverslag, waarmede het Bestuur zich vereenigt en dat dus aan de Algemeene Vergadering zal worden aangeboden.

Daarna wordt overgegaan tot het opmaken van drietallen, door het

Bestuur aanbevolen ter voorziening in de bestaande Bestuurs-vacatures.

Gelezen wordt een schrijven van het Ministerie van Koloniën, mededeelende dat de toezending aan het Instituut van de publicaties van het „Institut Colonial International" ten laste der Indische begrooting, niet kan worden bestendigd. Deze mededeeling wordt met leedwezen vernomen.

Thans komen aan de orde twee brieven van het lid A. Hueting, respectievelijk van 16 en 27 Januari, waarin Z.Ed. zich beklaagt over het feit, dat door den drukker in rekening gebrachte extra correctiekosten bij het drukken van zijn artikel over de Tobeloreesche taal, van zijn honorarium zijn afgetrokken. De Secretaris-Redacteur der Bijdragen licht deze kwestie toe. De drukker, die zelden of nooit extra-correctie berekent, zegt, dat het handschrift uiterst moeielijk leesbaar was, welke opvatting de Heer Hueting bestrijdt. Het gebruik van vele vreemde letterteekens maakte het onmogelijk het handschrift te typen. Intusschen is het nemen van een principieele beslissing niet noodig, daar de drukker, ter voorkoming van strubbelingen, dezen post heeft geschrapt, waarna het bedrag aan den Heer Hueting is toegezonden. Het Bestuur meent, dat er nu verder geen aanleiding bestaat deze zaak in behandeling te nemen.

Ontvangen is een schrijven van Zijne Hoogheid Pangéran Adipatih Ario Mangkoe Negoro VII, waarin Z. H. verklaart door gebrek aan tijd niet in staat te zijn de uitnoodiging van het Bestuur, tot een bezoek aan het Instituut, aan te nemen, en tevens uiting geeft aan zijn onverflauwde belangstelling in de werkzaamheid van het Instituut. Voor kennisgeving aangenomen.

Volgt een schrijven van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, afdeeling Letterkunde, waarin aan het Instituut financieelen steun wordt gevraagd voor de uitgave door genoemde Akademie van een werk van Prof. Dr. J. P. B. de Josselin de Jong, Studies in Indonesian Culture, deel I. Besloten wordt mede te deelen, dat het Bestuur, ofschoon ten volle overtuigd van de belangrijkheid van bedoeld werk, met het oog op den financieelen toestand van het Instituut, niet in staat is anderen dan moreelen steun te verleenen.

Nog wordt gelezen een schrijven van Prof. Mr. Ph. Kleintjes, die de vraag opwerpt, of het zijn voltooiing naderende werk over de Nieuwe Staatsregeling van Nederlandsch-Indië, niet zou behooren te worden voorzien van een supplement, waarin de latere wijzigingen, na 1925, zouden worden behandeld. Na discussie wordt besloten, Z.H.G. mede te deelen, dat het Bestuur het gewenscht acht het werk, zoo als de opzet was, te doen verschijnen. Mocht de Regeering aanvulling gewenscht achten en daarvoor de benoodigde fondsen beschikbaar stellen, dan kan alsnog een supplement-deel worden samengesteld.

Ten slotte wordt gelezen een schrijven van Dr. F. D. K. Bosch, ten geleide van een voor de Bijdragen aangeboden artikel. „De Bhadracari, voorgesteld op den hoofdmuur der vierde gaanderij van den Baraboedoer". De Heeren Professoren Krom en Gonda zullen worden gevraagd van advies te willen dienen.

Volgen de mededeelingen van den Secretaris. Deze kan beginnen met de verheugende tijding, dat de N.V. De Bataafsche Petroleum Maatschappij, ook voor 1937 een bedrag van f 250 ter beschikking van het Instituut heeft gesteld. De Secretaris heeft bereids den dank van het Bestuur overgebracht.

Van den Zendingsstudie-Raad ontving hij bericht, dat de aangeboden ruil van edita dankbaar is aanvaard.

De Union Académique Internationale zond bericht van de regelen, vastgesteld voor hare uitgaven: „Corpus Vasorum Antiquorum" en „Dictionnaire de la terminologie du droit international", alsmede een plan voor een „Corpus Platonicum Medii Aevi".

Mede werd ontvangen een circulaire, betreffende den „VIII Internationaler Kongress für Geschichtswissenschaft", te houden van 28 Augustus tot 4 September 1938 te Zürich.

Verder stelt de Secretaris voor, den prijs voor de complete serie der Verspreide Geschriften van Prof. Dr. H. Kern te reduceeren en te brengen, voor gebonden exemplaren van f 112 op f 85 en ongebonden van f 93.50 op f 65. Het Bestuur gaat hiermede accoord.

Daar de tijdelijke benoeming van den assistent Van Oudenallen is geëxpireerd, stelt de Secretaris voor die voor onbepaalden tijd te continueeren. Accoord.

In de verzamelingen van het Instituut bevindt zich een serie van circa 140 fotografische negatieven, in de jaren 1909 en 1910 opge-

nomen door den Heer Rouffaer op de Kleine Soenda-eilanden, meest van ethnografischen aard en vergezeld van korte beschrijvingen. Ze zijn nimmer gepubliceerd en zouden dit naar de meening van den Secretaris stellig verdienen. Het Bestuur verzoekt de Heeren Van Ossenbruggen en Kruyt de verzameling te willen bestudeeren en dan van advies te dienen.

Ten slotte brengt de Secretaris een kort verslag uit van de huldiging van Jan Pieterszoon Coen, op 1 Februari te Hoorn, waar hij het Instituut heeft vertegenwoordigd.

Rondvraag.

De Voorzitter begint ditmaal de rondvraag bij zichzelf en wel omdat hij de verheugende mededeeling kan doen, dat Mevr. de Weduwe A. M. S. Heeres—Van Troostenburg de Bruyn nogmaals f 1000 beschikbaar heeft gesteld ter voltooiing van de door wijlen Prof. Mr. J. E. Heeres aangevangen uitgave van het Corpus Diplomaticum Neerlando-Indicum, wat met groote voldoening wordt vernomen. Aan H. E. zal de dank van het Instituut worden betuigd.

Ten slotte stelt Prof. Van Ronkel, mede namens Mr. van Ossenbruggen voor, het tweede artikeltje van den Heer Tichelman over Simeloengoensche gebedsformulieren, in de Bijdragen op te nemen, mits het met het eerste artikel over datzelfde onderwerp wordt gecombineerd.

Boekgeschenken waren binnengekomen van de Heeren Dr. P. J. Platteel en Dr. A. H. Ruibing, benevens van de Nieuwe Rotterdamsche Courant en de Commissie voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering.

ALGEMEENE VERGADERING

VAN 20 MAART 1937.

Aanwezig de Bestuursleden Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel (Voorzitter), Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Ondervoorzitter), H. T. Damsté, Dr. W. H. Rassers, Prof. Dr. C. C. Berg, Prof. Dr. J. Gonda en Dr. F. W. Stapel (Secretaris), benevens de gewone leden Prof. Dr. N. J. Krom, J. H. Statius Muller, R. Adolf, R. A. Kern, Prof. Mr. F. D. Holleman en Prof. Mr. J. J. Schrieke.

Het Bestuurslid Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam had bericht van verhindering gezonden, terwijl de Bestuursleden Ch. J. I. M. Welter en Mr. E. E. Menten in het buitenland vertoefden.

De Voorzitter opent de vergadering met een woord van welkom tot de aanwezigen. Op zijn verzoek leest de Secretaris het verslag over het jaar 1936, dat geen aanleiding geeft tot op- of aanmerkingen.

Het volgende punt is de behandeling der Rekening en Verantwoording van den Penningmeester over 1936, met het verslag der Commissie van onderzoek. Door een samenloop van omstandigheden konden noch de Penningmeester, noch de leden der Commissie aanwezig zijn. Deze laatsten hebben evenwel een schriftelijk rapport van hun bevindingen ingediend, dat door den Secretaris wordt voorgelezen. De Commissie stelt daarin voor, den Penningmeester en zijn adjunct dank te zeggen voor het accuraat gevoerde beheer, en eerstgenoemde te déchargeeren. De vergadering gaat hiermede accoord, waarna de Voorzitter dank uitspreekt aan het adres van den Penningmeester en de Commissie van onderzoek.

Aan de orde komt de verkiezing van Bestuursleden. Op verzoek van den Voorzitter fungeeren de leden Statius Muller en Adolf als Commissie van stemopneming. Gekozen blijken te zijn:

1. In de vacature-Prof. van Ronkel: Prof. Dr. N. J. Krom.
2. In de vacature-Dr. Alb. C. Kruyt: Prof. Dr. J. P. B. de Josselin de Jong.
3. In de vacature-Dr. F. W. Stapel: Dr. F. W. Stapel.
4. In de vacature-Prof. Idema: de Heer R. A. Kern.

De Voorzitter wenscht de gekozenen geluk met het in hen gestelde vertrouwen, dankt de afgetreden Bestuursleden voor wat zij in het belang van het Instituut hebben gedaan, en dankt eveneens de Commissie voor stemopneming.

Bij de nu volgende rondvraag verzoekt Prof. Holleman het woord. Allereerst wenscht Z.H.G. tot het Bestuur het verzoek te richten, om aan de Adatrechtstichting wel te willen afstaan alle in de Bijdragen verschenen artikelen over Adatrecht. Hierover zal in een Bestuursvergadering beslist worden.

Verder wijst Prof. Holleman op de wenschelijkheid om een lijst te doen samenstellen, waarop geregeld zullen worden opgenomen de titels van alle verschijnende werken over Ethnologie, Adatrecht etc. De Secretaris antwoordt, dat het Instituutsbestuur in het afgeloopen jaar reeds besloten heeft, jaarlijks zoodanige bibliographie te doen samenstellen. In de eerstverschijnende aflevering der Bijdragen zal dan ook de bibliographie over 1936 worden opgenomen.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering met een woord van dank voor de opkomst.

JAARVERSLAG OVER 1936.

Het verslag over 1936 moet aanvangen met de vermelding van het ernstige verlies, dat het Koninklijk Instituut in dat jaar heeft geleden door het heengaan van Prof. Dr. Christiaan Snouck Hurgronje. Door de Algemeene Vergadering van 25 Februari 1882 tot lid benoemd (hij had enkele weken te voren zijn 25ste levensjaar voltooid), bleef hij het Instituut tot zijn dood getrouw en behoorde dus ruim 54 jaar tot de onzen. Reeds in 1886 kreeg hij zitting in het Bestuur,

tot zijn vertrek naar Indië, drie jaar daarna. En nauwelijks uit Indië teruggekeerd, waar hij den lande zeventien jaar onafgebroken had gediend, nam hij als Ondervoorzitter weer plaats in het Bestuur. Sedert bekleedde hij eenige malen het Voorzitterschap, tot drukke bezigheden den 70-jarige in Februari 1927 noopten, deze functie neer te leggen. Intusschen had de Algemeene Vergadering van 18 Maart 1916 hem, om zijn uitzonderlijke verdiensten voor de Wetenschap en het Kon. Instituut, tot Eerelid benoemd. Als een der grootsten uit den kring van het Instituut zal hij bij ons in dankbare herinnering blijven.

Bestuur.

Aan de beurt van aftreding waren in Maart 1936 de Bestuursleden Prof. Dr. N. J. Krom, Prof. Dr. J. P. B. de Josselin de Jong en de Heer R. A. Kern. In hun plaats werden gekozen de Heeren Prof. Mr. H. A. Idema, Dr. W. H. Rassers en Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam.

Op het einde van 1936 bestond het Bestuur uit Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel (Voorzitter), Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Ondervoorzitter), Mr. E. E. Menten (Penningmeester), Dr. Alb. C. Kruyt, H. T. Damsté, Prof. Dr. C. C. Berg, Ch. J. I. M. Welter, Prof. Dr. J. Gonda, Prof. Mr. H. A. Idema, Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, Dr. W. H. Rassers en Dr. F. W. Stapel (Secretaris).

Aan de beurt van aftreding zijn thans de Heeren Van Ronkel, Kruyt en Stapel, van wie de laatste herkiesbaar is. Bovendien heeft Prof. Idema wegens drukke bezigheden ontslag gevraagd, zoodat thans in 4 vacaturen moet worden voorzien.

Dr. F. D. K. Bosch was door zijn terugkeer naar Nederland genoodzaakt ontslag te nemen als Commissaris van het Bestuur in Ned.-Indië, in welke functie hij vele jaren de belangen van het Instituut daar te lande heeft behartigd. Hem werd daarvoor hulde en dank gebracht. Op voorstel van Dr. Bosch benoemde het Bestuur tot zijn opvolger den Heer Dr. G. F. Pijper, Adjunct-adviseur voor Inlandsche Zaken, die deze benoeming wel heeft willen aanvaarden.

Personeel.

Met ingang van 1 Februari 1936 werd Dr. W. J. M. Buch benoemd

tot tijdelijk assistent, belast met de samenstelling van een alphabetischen kaartcatalogus, terwijl de tijdelijke aanstelling van den assistent van de leeszaal, J. J. van Oudenallen, voor een jaar werd gecontinueerd.

De Heer Drs. F. H. van Naerssen, die zijn verantwoordelijke taak van Adjunct-secretaris met animo bleef vervullen, werd door de Bestuursvergadering van 19 September 1936 definitief in zijn ambt bevestigd.

Leden.

Op 1 Januari 1937 telde het Instituut:

1 Beschermvrouwe (H. M. de Koningin).
2 Eereleden (3) [1].
17 Buitenlandsche leden (18).
32 Leden-donateurs (33).
292 Gewone leden en contribueerende instellingen (282).
171 Instellingen, met welke, o.a. door ruil van uitgaven, betrekkingen werden onderhouden (168).

Wij verloren in het afgeloopen jaar dus 1 Eerelid (Prof. Dr. Ch. Snouck Hurgronje), 1 Buitenlandsch lid (Prof. A. R. Hein) en 1 donateur. Toonde 1935 voor het eerst na vele jaren van achteruitgang in ledenaantal, een vooruitgang van 5 leden, 1936 verhoogde dit aantal wederom met 10.

Met groote waardeering moge er hier op worden gewezen, dat de Bataafsche Petroleum Maatschappij het Instituut krachtig bleef steunen. Ook over 1936 stelde zij een bedrag van f 250 te onzer beschikking, terwijl voor 1937 wederom een gelijk bedrag is toegezegd.

Werkzaamheden.

In het afgeloopen jaar werd de reeks der Bijdragen voortgezet met deel 94, dat in 3 afleveringen was voltooid. Verder verscheen een supplement-deel op de Verspreide Geschriften van Prof. Dr. H. Kern, namelijk: Sprachvergleichende Bemerkungen zum Vocabulare, oorspronkelijk verschenen in A. B. Meyer, Die Philippinen, II Negritos, Dresden 1893, alsmede het door den Heer H. K. J. Cowan bewerkte Atjehsche Heldendicht „Hikajat Malèm Dagang”.

---

[1]) De cijfers tusschen haakjes geven de getallen op 1 Januari 1936 aan.

Het Agastyaparwa, uitgegeven, gecommenteerd en vertaald door Prof. Dr. J. Gonda, alsmede de Levensbeschrijving van Cornelis Janszoon Speelman, samengesteld door Dr. F. W. Stapel, beide verschenen in 's Instituuts Bijdragen, werden ook afzonderlijk uitgegeven.

Uitgaven in Voorbereiding.

Het werk over de totstandkoming der nieuwe Staatsinrichting van Nederl. Indië, voortgezet door Mr. W. W. Brouwer nadert zijn voltooiïng. De registers zijn reeds ter perse. Het Sadan-Toradjasch Woordenboek, samengesteld door Dr. H. van der Veen, is nog steeds niet gereed gekomen; het oponthoud vond zijn oorzaak daarin, dat de auteur veel nieuw materiaal moest verwerken. Daar de letter S reeds gezet is, bestaat er een goede kans, dat het werk in 1937 gereed zal komen.

Het vijfde deel van het Corpus Diplomaticum Neerlando-Indicum ligt persklaar. Met het drukken zal binnenkort worden begonnen en de samensteller hoopt het nog in 1937 het licht te doen zien.

De alphabetische kaartcatalogus voor de leeszaal schiet goed op, en zal vermoedelijk nog vóór den zomer in gebruik gesteld kunnen worden. Daarna zal Dr. Buch een aanvang maken met de bewerking van het derde Supplement op den gedrukten catalogus.

Bibliotheek.

Ook in het afgeloopen jaar werd de Boekerij wederom met talrijke schenkingen verrijkt, terwijl voor onderhoud en aankoop een bedrag van f 1750 werd beschikbaar gesteld. Gebouw, boeken en meubilair bevinden zich in een bevredigenden staat.

Financiën.

Nog steeds blijft de financieele toestand van dien aard, dat het beheer met de uiterste zuinigheid moet worden gevoerd. Zoo moest deel 94 der Bijdragen tot 3 afleveringen beperkt blijven. De hoop, dat de z.g. Doode-hand-belasting zou verdwijnen, ging niet in vervulling. De Begrooting voor 1937 eindigt met een bedrag van f 21.960 in uitgaven en f 20.925 in inkomsten en sluit dus met een tekort van 1.035 gulden.

Wijlen Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje vermaakte het Instituut een bedrag van f 1000, vrij van rechten.

BESTUURSVERGADERING
VAN 20 MAART 1937.

Aanwezig de leden Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Ondervoorzitter), H. T. Damsté, Dr. W. H. Rassers, Prof. Dr. C. C. Berg, Prof. Dr. J. Gonda, Prof. Dr. N. J. Krom, R. A. Kern en Dr. F. W. Stapel (Secretaris).

De Bestuursleden Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, Ch. J. I. M. Welter en Mr. E. E. Menten waren verhinderd aanwezig te zijn.

De Ondervoorzitter opent de vergadering met een woord van welkom tot de nieuw-gekozen Bestuursleden, die allen reeds eerder in het Bestuur zitting hadden.

Vervolgens leest de Secretaris de notulen der Februari-vergadering, die behoudens een kleine wijziging worden goedgekeurd.

Overgegaan wordt tot de verkiezing van een Dagelijksch Bestuur, waarbij worden gekozen:

tot Voorzitter: Prof. Dr. N. J. Krom,
tot Ondervoorzitter: Mr. F. D. E. van Ossenbruggen,
tot Penningmeester: Mr. E. E. Menten,
tot Secretaris: Dr. F. W. Stapel.

Alvorens den presidenthamer aan den nieuwen Voorzitter over te dragen spreekt Mr. Van Ossenbruggen woorden van dank uit voor hetgeen Prof. Van Ronkel als Voorzitter voor het Instituut heeft gedaan, en voor de aangename leiding der vergaderingen.

Vervolgens neemt Prof. Krom den voorzittershamer over en verklaart gaarne de leiding op zich te nemen.

Hij dankt Mr. van Ossenbruggen voor de waarneming.

Door den Heer G. L. Tichelman zijn een tweetal artikelen aangeboden voor de Bijdragen. De vergadering verzoekt de Heeren Van Ossenbruggen en Rassers van advies te willen dienen.

Een artikel over de Boschnegers in Suriname, aangeboden door den Heer E. Wong, wordt voor advies gesteld in handen van de Heeren Prof. De Josselin de Jong en Dr. Stapel.

Volgen de mededeelingen van den Secretaris. Deze heeft een schrijven ontvangen van Mejuffrouw M. W. Jurriaanse, Nederlandsch archiefambtenares bij de Government Archives in Colombo, waarin H.E. onder meer verzoekt, zoo mogelijk gratis, een exemplaar te mogen ontvangen van den gedrukten catalogus van het Instituut. Dit verzoek wordt ingewilligd.

Verder ontving de Secretaris een schrijven van Mr. Louis Hermite, ancien ambassadeur de France en Brésil, met verzoek om inlichtingen over in het bezit van het Instituut zijnde portretten, en een afbeelding van het woonhuis, van Dirk van Hogendorp. De Secretaris heeft dit schrijven beantwoord en tevens aan den vrager toegezonden een afdruk van een in de Bijdragen van 1923 opgenomen artikel over de woning van Dirk van Hogendorp in Brazilië.

Vervolgens leest de Secretaris een door hem ontvangen dankbrief van den Heer A. Hueting.

Nog deelt hij mede, aan een lid in Bandoeng, dat vier jaar achter is met contributiebetaling, en geen enkele aanmaning heeft beantwoord, een ultimatum te hebben gezonden.

Van den Heer Damsté ontving de Secretaris een schriftelijke uiteenzetting aangaande de wenschelijkheid der stichting van een vast fonds voor uitgaven naast de Bijdragen. Dit stuk zal worden vermenigvuldigd en aan de Bestuursleden toegezonden.

Ten slotte brengt de Secretaris een punt in bespreking, dat op de vorige vergadering reeds was ingekomen, doch door de overvolle agenda toen niet in behandeling was gekomen. Het betreft de z.g. Frobenius-expeditie uit Frankfort naar de Molukken. Bij verschillende belangstellenden is de vraag gerezen of, gezien de vrijmoedige wijze, waarop een dergelijke expeditie in Afrika enthnologische gegevens verzameld heeft, een toezicht van regeeringswege niet gewenscht zou zijn. Hoewel Dr. Rassers meent, dat de Indische regeering in dergelijke gevallen steeds toezicht uitoefent, wordt niettemin besloten, namens 's Instituuts Bestuur in dit geval nog eens op nauwkeurig toezicht aan te dringen.

Rondvraag.

Mr. Van Ossenbruggen verzoekt, mede namens Dr. Kruyt, van de eventueel uit te geven foto's-Rouffaer een prijsopgave bij grooter formaat dan 9 x 12.

De Heer Damsté stelt voor den tekst van de door Dr. de Vries bewerkte Hikajat Noen Parisi door het Instituut te doen uitgeven,

zonder de aanteekeningen, die eventueel later in de Bijdragen zouden kunnen verschijnen. Voor den tekst zal bij de bevolking in Atjeh ongetwijfeld groote belangstelling bestaan. Steun zou kunnen worden gevraagd aan den Gouverneur van Atjeh.

De Secretaris zal beginnen prijsopgave van eenige drukkers te vragen.

De Heer Kern stelt voor te besluiten geen dissertaties meer in de Bijdragen op te nemen. In een volgende vergadering zal hierover nader gesproken worden, wanneer alle vroegere besluiten daaromtrent zullen worden ter tafel gebracht.

Op verzoek van Prof. Berg wordt besloten aan Prof. Karl Hag te Stuttgart toe te staan, boeken uit onze bibliotheek in bruikleen te ontvangen, behoudens betaling der porti.

Boekgeschenken waren binnengekomen van de Heeren O. L. Helfrich, Dr. Alb. C. Kruyt, Dr. E. Moresco, J. W. J. Wellan en P. E. Keuchenius. Aan de schenkers is dank betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 17 APRIL 1937.

Aanwezig de Heeren Prof. Dr. N. J. Krom (Voorzitter), Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Ondervoorzitter), H. T. Damsté, R. A. Kern, Prof. Dr. C. C. Berg, Dr. W. H. Rassers, Prof. Dr. J. P. B. de Josselin de Jong, Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, Prof. Dr. J. Gonda en Dr. F. W. Stapel (Secretaris).

De Heeren Ch. J. I. M. Welter en Mr. E. E. Menten waren door verblijf in het buitenland verhinderd.

Na opening der vergadering door den Voorzitter leest de Secretaris eerst de notulen der Algemeene Vergadering van 20 Maart, en vervolgens die van de Bestuursvergadering op denzelfden datum. Beide worden onveranderd goedgekeurd.

Volgen de veranderingen in de ledenlijst. Bedankt hebben de Heeren F. M. Schnitger en Mr. L. J. C. Kastelijn. Bericht van veranderd adres was binnengekomen van de leden Mr. C. T. Bertling, Mevr. E. van Deventer-Maas, E. Wong, H. K. J. Cowan en Dr. H. H. Juynboll.

In verband met hetgeen op de Maartvergadering besloten was aangaande de Frobenius-expeditie naar de Molukken, deelt Prof. Krom mede, dat een tot de Indische regeering gericht schrijven, als toen besproken was, niet is uitgegaan, omdat inmiddels was gebleken, dat men in Indië voldoende vigilant is.

Uitgaande van een overzicht, door den Secretaris gemaakt uit de notulen van de laatste twintig jaren, van de besprekingen over het vraagstuk: „Dissertaties in de Bijdragen", komt dit punt thans opnieuw aan de orde. Vele leden geven hun meening te kennen en daaruit komen drie mogelijkheden naar voren:

1. Geen proefschriften meer in de Bijdragen.
2. Handhaving van den thans bestaanden toestand, d.w.z. elk geval op zichzelf beoordeelen en bij besluit tot opneming preferentie geven op andere, vroeger aangenomen, artikelen.
3. De mogelijkheid tot opneming openlaten, maar in geen geval preferentie verleenen.

Ten slotte wordt met groote meerderheid het derde punt aangenomen.

Gelezen wordt een schrijven van den Heer Tichelman, die er geen bezwaar tegen heeft als zijn beide verhandelingen over gebedsformulieren tot één artikel worden vereenigd.

Ingekomen is een schrijven van Dr. C. Nooteboom te Saleier, ter aanbieding van een artikel voor de Bijdragen, getiteld: Het landbouwritueel op Soemba. De Heeren Mr. van Ossenbruggen en Prof. de Josselin de Jong worden verzocht advies te willen uitbrengen.

In behandeling komt een schrijven van Prof. Dr. A. J. Wensinck, waarin Z.H.G. er op wijst, dat de tweede helft van de tienjarige periode, die berekend was noodig te zijn voor de publicatie van de Concordantie en Indices op de Mohammedaansche Traditie-literatuur,

thans is ingegaan. Het zou zeer op prijs worden gesteld als het Kon. Instituut ook voor de komende vijf jaar een subsidie zou willen verleenen.

Besloten wordt wederom f 150 per jaar beschikbaar te stellen.

Volgen de Mededeelingen van den Secretaris. Deze legt over een aantal offertes, van diverse drukkerijen ontvangen, zoo voor de Bijdragen als bijzondere uitgaven. Er wordt besloten de besprekingen hierover niet in de notulen op te nemen. Een beslissing wordt nog niet genomen, daar nadere informaties zijn aangevraagd.

De Secretaris vestigt de aandacht op het door Prof. Holleman tijdens de Algemeene Vergadering tot het Bestuur gerichte verzoek, om toezending aan de Adatrechtcommissie van alle in onze Bijdragen verschenen artikelen over Adatrecht. Besloten wordt dit verzoek in te willigen, voor zoover die artikelen gemist kunnen worden.

Op voorstel van den Secretaris wordt besloten, den Heer Van Naerssen toe te staan twee foto's uit 's Instituuts verzameling, behoorende tot de collectie-Rouffaer, te publiceeren.

Rondvraag.

Mr. van Ossenbruggen stelt voor, mede namens Dr. Rassers, de beide door den Heer Tichelman aangeboden verhandelingen: „Beschrijving van de ablutie vóór het huwelijk in Simaloengoen" en „Timoer-Bataksch dorpstaboe vóór de ladangbeplanting", te zijner tijd in de Bijdragen op te nemen.

De Heer Kern biedt voor de Bijdragen een artikeltje aan, getiteld: „Het persoonlijk voornaamwoord *aku*".

Prof. Berg verzoekt, aan Prof. Hag te Stuttgart tijdelijk in bruikleen te willen afstaan een onzer exemplaren van het Javaansche Woordenboek van Gericke-Roorda. Conform besloten.

Prof. de Josselin de Jong stelt, mede namens Dr. Stapel, voor, het door den Heer Wong aangeboden artikel over de stamverdeeling der Boschnegers in Suriname, in de Bijdragen op te nemen.

Hetzelfde advies wordt uitgebracht door de Professoren Gonda en Krom ten aanzien van het artikel van Dr. Bosch over de Bhadracarī op den Barabudur.

Boekgeschenken waren ontvangen van de Heeren Fred. Oudschans Dentz en Prof. Dr. E. C. Godee Molsbergen, benevens van de bibliotheek der B. P. M., van de Ned.-Ind. Spoorwegmaatschappij,

van de Directie der Indische Pensioenfondsen, van het Museum Meemanno-Westreenianum en van de Universiteits-bibliotheek te Utrecht. Aan de schenkers is dank betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 15 MEI 1937.

Aanwezig de Heeren Prof. Dr. N. J. Krom (Voorzitter), Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Ondervoorzitter), H. T. Damsté, R. A. Kern, Prof. Dr. C. C. Berg, Prof. Dr. J. P. B. de Josselin de Jong, Dr. W. H. Rassers, Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam en Dr. F. W. Stapel (Secretaris).

De Heeren Prof. Dr. J. Gonda, Ch. J. I. M. Welter en Mr. E. E. Menten waren verhinderd.

Na opening der vergadering door den Voorzitter leest de Secretaris de notulen der April-bijeenkomst. Deze worden ongewijzigd goedgekeurd.

Benoemd werd tot lid de Heer J. O. Ott (Student-lid). Bericht van veranderd adres was binnengekomen van de Heeren G. Edel, Prof. Dr. E. Asai, H. L. Barre, L. R. Fievez de Malines van Ginkel, Dr. L. de Vries, W. C. L. Bethbeder en O. A. ten Cate.

Gelezen wordt een schrijven van Prof. Dr. Wensinck, waarin Z.H.G. dank zegt voor het hernieuwd subsidie van 's Instituuts Bestuur voor de publicatie van de Concordantie en Indices op de Mohammedaansche traditie-literatuur.

Volgt een schrijven van het lid V. Obdeyn, ter aanbieding van een artikel voor de Bijdragen, getiteld: „Çailendra's en Sanjaya". De Heeren Professoren Berg en Gonda worden verzocht van advies te willen dienen.

Aan de orde komt een bespreking over de vernieuwing der centrale verwarming in het Instituutsgebouw. De Secretaris zet uiteen, dat de huidige installatie, die meer dan 40 jaar dienst heeft gedaan, niet meer voldoende is. Een deskundige van de firma Slotboom heeft een onderzoek ingesteld, en verklaard, dat de leiding in hoofdzaak nog in goeden staat is, maar dat er een nieuwe ketel moet komen en dat er enkele verbouwingen en verbeteringen in den schoorsteen moeten worden aangebracht. Uit de binnengekomen offerte valt ten slotte de keuze op een Rex-nootjes-ketel, die met aanleg, enkele reparaties aan de leiding en een nieuwen schoorsteen totaal f 791 zal kosten.

Volgen de mededeelingen van den Secretaris. Deze wijst er op, dat er een hernieuwde belangstelling bestaat voor Indische romans, of liever voor „De Indische Roman als literair verschijnsel". In dit verband voelt hij er iets voor om voor onze bibliotheek niet meer zoo afwijzend te staan tegenover romans, als dat veelal het geval is geweest. De meerderheid gaat hiermede accoord.

Naar aanleiding van een vraag van een getrouw bezoeker der bibliotheek zal de Secretaris pogingen doen om geregeld de uitgaven van eenige Margakassen in Zuid-Sumatra toegezonden te krijgen.

Opnieuw hebben besprekingen plaats in verband met een zeer gewenschte verlaging der post drukkosten.

Ten slotte toont de Secretaris een drietal foto's in verband met Dirk van Hogendorp's verblijf in Brazilië, aan het Instituut aangeboden door den Heer L. Hermite, ancien ambassadeur, thans woonachtig in Rio Janeiro.

Rondvraag.

Mr. van Ossenbruggen legt ter tafel een artikel van Dr. Alb. C. Kruyt, over het Schommelen in den Archipel. Behalve Mr. van Ossenbruggen heeft ook Dr. Rassers dit artikel reeds gezien, en beiden adviseeren voor opname. Dr. Kruyt heeft aangedrongen op plaatsing in 1938 en niet later. De Secretaris kan dit, met het oog op de vele kopie, niet positief toezeggen.

De Heer Kern vestigt nog eens de aandacht op het belang der samenstelling van lijsten van ambtsdragers in den Archipel. De Secretaris zegt toe, zijn aandacht daaraan te blijven schenken.

Prof. Berg dring er op aan, dat het plan-Damsté, tot vorming van een vast fonds voor bijzondere uitgaven, bij het opmaken der be-

grooting-1938 weer ter sprake zal komen. Baron Van Boetzelaer steunt dit voorstel en verzoekt, de Bestuursleden tijdig mede te deelen, wanneer die bespreking zal plaats vinden.

Verder herinnert Prof. Berg aan de toezegging, dat het artikel van Dr. Zieseniss dezen zomer zal worden gezet.

Prof. de Josselin de Jong adviseert, mede namens Mr. van Ossen-Bruggen, tot aanneming voor de Bijdragen van het artikel van Dr. C. Nooteboom, Het Landbouwritueel op Soemba.

Over een aangeboden artikeltje van den Heer G. Riekerk, Portugeesche Kerkbeeldjes van Noemba, zullen de Heeren Prof. de Josselin de Jong en Dr. Stapel advies uitbrengen.

Boekgeschenken waren binnengekomen van de Heeren Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis, H. F. Damsté, Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel en F. Oudschans Dentz. Aan de schenkers is dank betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 19 JUNI 1937.

Aanwezig de Heeren Mr. F. D. E. van Ossenbruggen (Ondervoorzitter), H. T. Damsté, Prof. Dr. C. C. Berg, Dr. W. H. Rassers, Prof. Dr. J. Gonda en Dr. F. W. Stapel (Secretaris).

De Heeren Prof. Dr. N. J. Krom (Voorzitter), Ch. J. I. M. Welter, Mr. E. E. Menten (Penningmeester), Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, Prof. Dr. J. P. B. de Josselin de Jong en R. A. Kern waren verhinderd.

De Ondervoorzitter opent de vergadering, waarna de Secretaris de notulen leest der Mei-vergadering. Deze worden ongewijzigd goedgekeurd.

De vergadering benoemt tot lid de Heeren J. Th. Vermeulen, J. P. de Veer en G. J. van Gent, allen Student-lid.

Bericht van veranderd adres was binnengekomen van de leden M. A. Bruins, Dr. C. Hooykaas en Prof. Dr. B. J. O. Schrieke.

Gelezen wordt een schrijven van Prof. Dr. W. Aichele te Hamburg, jaren lang lid van het Instituut. Door de belemmeringen in het internationale financieele verkeer is het Dr. Aichele niet mogelijk, zijn contributie naar Nederland te zenden. Hij biedt aan dit te vergoeden door het zenden van Duitsche boekwerken naar het Instituut. De vergadering besluit Dr. Aichele te benoemen tot Buitenlandsch lid, waardoor de moeilijkheden op eenvoudige wijze worden opgelost.

Volgen de mededeelingen van den Secretaris. Deze stelt voor de overdrukken van Prof. Dr. Berg's Javaansche Werkwoordsvormen (pl.m. 25 vel) te stellen op f 10, waarmee de vergadering accoord gaat. Na overleg te hebben gepleegd met enkele deskundigen stelt de Secretaris verder voor het Instituutsgebouw wederom voor f 50.000 te verzekeren en een afzonderlijke verzekering te sluiten tot onderhoud van het dak, à f 80 per jaar. Conform besloten.

Rondvraag.

Prof. Berg verzoekt diligent verklaard te worden ten aanzien van een uit te brengen advies omtrent het door den Heer Obdeyn aangeboden artikel over de Çailendra's.

Verder wijst Prof. Berg er op, dat het zeer gewenscht is middelen te beramen om te komen tot een snellere afwerking der voor de Bijdragen aangenomen kopie. Enkele medewerkers hebben belangrijke verhandelingen elders geplaatst, omdat zij wisten dat het Instituut zoo overladen was met kopie, dat zij 3 à 4 jaar op plaatsing zouden moeten wachten.

Prof. Gonda is het geheel met Prof. Berg eens, en ook andere leden achten verbetering in deze gewenscht. Besloten wordt een commissie ad hoc te benoemen, die in September of October voorstellen aan de Bestuursvergadering zal voorleggen. Tot leden worden benoemd Prof. Berg, Prof. Gonda, H. T. Damsté en Dr. F. W. Stapel.

Dr. Rassers biedt namens den Heer Riekerk een artikel aan voor de Bijdragen, getiteld Hab e Hoegho. De Heeren Rassers en De Josselin de Jong zullen van advies dienen.

Dr. Stapel deelt, mede namens Prof. de Josselin de Jong mede, dat het stukje van den Heer Riekerk, Portugeesche kerkbeeldjes van Noemba, na enkele taalkundige en stilistische correcties voor de Bijdragen geschikt wordt geacht.

Mr. van Ossenbruggen deelt mede, dat Adatrechtbundel No. 39 (gemengd) is verschenen, en stelt voor den prijs te bepalen op f 6. Conform besloten.

Boekgeschenken waren binnengekomen van de Heeren Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, Dr. A. L. V. L. van der Linden, Dr. S. J. Ottow, Dr. W. P. van Dam, Dr. J. M. Somer, A. G. A. Idenburg, Prof. Dr. G. Coedès, Prof. Dr. R. Brandstetter, J. Boonacker, Mej. W. Jurriaanse, Otto Chr. Dahl en Dr. C. Hooykaas, benevens van de Bataafsche Petroleum Maatschappij. Aan de schenkers is dank betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.